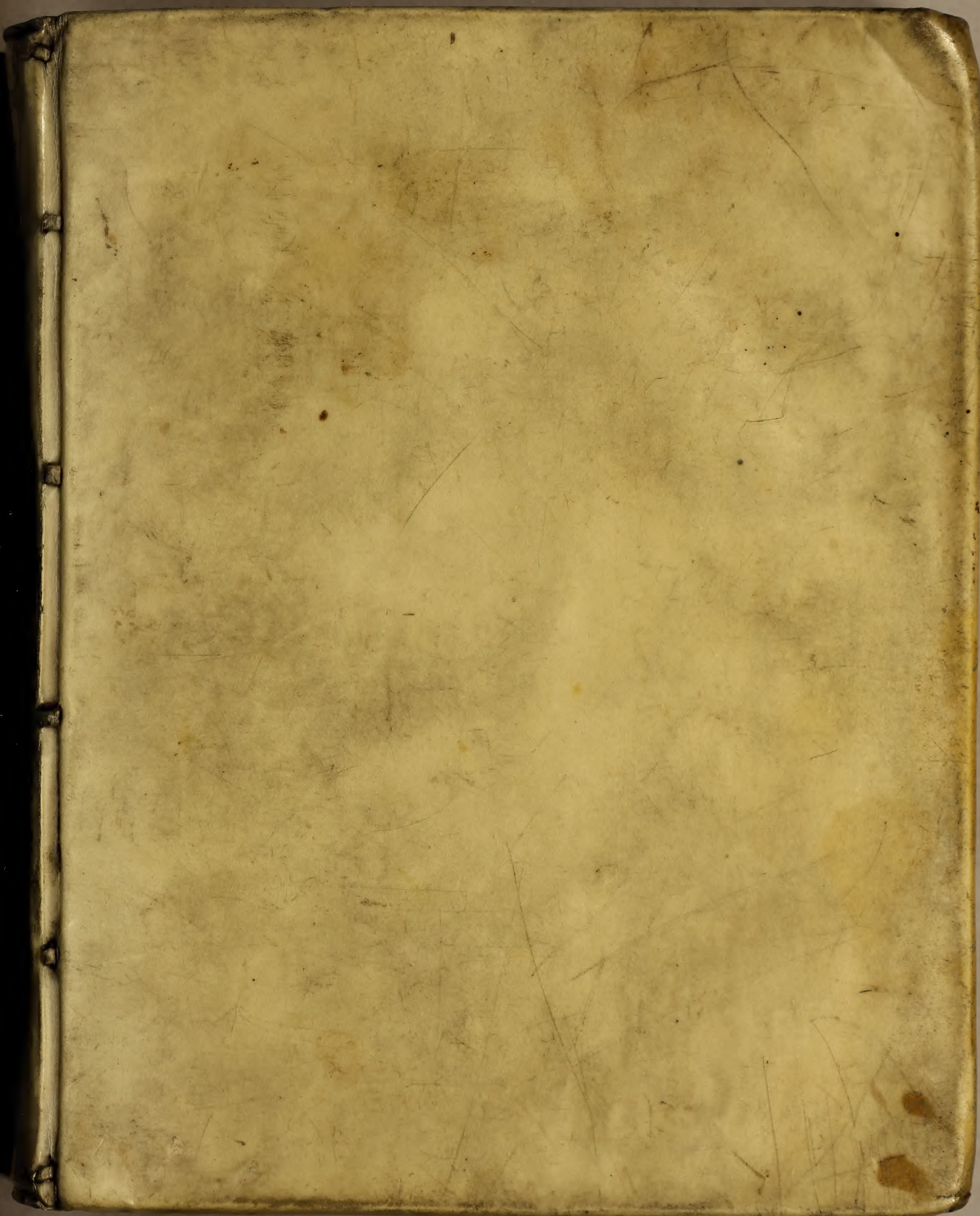
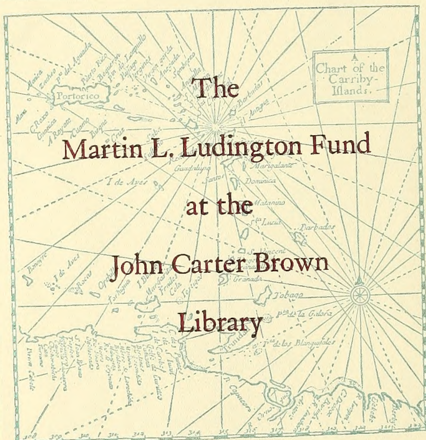

The
Martin L. Ludington Fund
at the
John Carter Brown
Library
A Chart of the Carriby-Islands.
Portorico
Barbados
Dominica
Tobago
Granada

Historie Naturael en Morael van de Westersche Indien.

Waer inne ghehandelt wort van de merckelijckste dinghen des Hemels/Elementen/Metalen/Planten ende Gedierten van dien: Als oock de Manieren/Ceremonien/Wetten/Regeeringen/ende Oorlogen der Indianen.

Ghecomponeert door Iosephum de Acosta, der Jesuytscher Orden:

Wt den Spaenschen in onse Nederduytsche tale overghesedt:
Door *Ian Huyghen van Linschoten.* De tweede Editie.

t'AMSTERDAM,

Voor *Hendrick Laurensz.* Boeck-vercooper op't Water in't Schrijf-Boeck, Anno 1624.

Achtbaren, Wijſen, Diſcreten ende ſeer Voorſienighen Heeren, Mijn Heeren *Pieter Cornelisz. Keyſer Schoult, VVillem Cornelisz. de Ionge, Meynert Symonſz. Simeins, Lucas Gerritſz. ende Iacob Sivertſz. Schipper, Burghermeeſteren : midtſgaders de Vroetſchappe ende Regeerders der vermaerde Coop ende Zeeſtadt Enckuyſen, mijn grootgunſtighe ende gebiedende Heeren.*

Oevvel ick, achtbare ſeer vvijſe Heeren, geerne beken my ſeer aengenaem te zijn, te verſtaen het verhael, t'welcke wy van de Ooſt-Indiſche Landen ende Vaert, hebben 'tvoorleden Iaer uyt den Druck laten gaen, niet alleen wel ghetrocken, maer (dat my noch veel heuchlijcker geweeſt is om hooren) door de naevolgende ervarentheyt, bevonden te zijn met de waerheydt over een te draghen, niet min verſeeckert van de beſchrijvinge van gantſch Weſt-Indien, die wy, door hulpe des Hoogh-Geleerden *Doctoris Plaudani*, daer by gevoegt hebben : Soo heb ick my nochtans, int mijne ſelfs, ſo niet connen vernoegen, als wel, in de tegenwoordige verclaringe, van de naeſtgheſeyde Landen, die wy V. E. hier mede ſeer danckelijcken voordraghen, bemerckende in alle ſtucken des Schrijvers voornemen in dien hooger ghenomen, cierlijcker vervaet, ende ſcherpſinniger uytgevoert te zijn, dan mijn oeffeninge ende geringh verſtant bedroech, ofte noch ſoude bedraghen, want hem niet ghenoech heeft laten zijn, aengemerckt, ende achtervolgens geſtelt te hebben, alle de byſonderheden, die haer, ſo in de

lucht eñ 'twater, als ooc onder eñ op der aerdē der voorschrevē landē op doē, maer heeft tot voorder verclaringe, seer cloeckelijcken getracht, om wt de natuerlijcke wetenschap (daer hy hem vertoont veel in geoeffent eñ wel ervaren geweest te zijn) vā elcker dien, eygentlijcke reden ende bescheyt te geven, gebruyckende een eñ gelijcke voet, op het verhalen van haer *Huyshoudinge, Zeden, Borgherlijcke VVetten, Godtsdiensten ende Oorloghen*, als wy in't verhandelen, van soodanige saken, veel-mael bevinden, der geleerde Mannen, wijse ende gebruyck niet te zyn, naecktelijck voor te stellen, die wonderbaerlijckheydt des Werelts, maer daer benevens, t'ondersoecken, haer oorspronck ende beginselen, ende die uyt het vervolgh van de natuere, self te bewijsen, t'welcke alleen by den verstandighen, onghetwijffelt ghehouden wort te zyn, het leven eñ ziel (in maniere van spreken) van een welghestelde reden, ende een yeghelijck by hem selfs, niet alleen gevoelt, maer bekennen moet, te zyn een bysondere vermakelyckheyt: Want wat is een redelyck verstant heughelycker op Aerden, dan wetenschap? wat de wetenschap eygender ende ghevoeghlycker, dan reden eñ bewijs? welcke, of wy schoon alle niet evenwel connen begrypen of waerderen, schept niet te min, een yeghelyck daer syn ghenoegen ende lust uyt, nae de mate des verstandts, daer hy van den Heere hier boven mede begaeft is. Ick weet seer wel, dat my ooc niet toe en staet noch in my is, om t'onderscheyden, ofte oordeelen, hoe onse Schrijver, int' overloopen van soo diepsinnighe reden, hem ghedraghen mach hebben: Maer het zy dan myn behagelycheyt, ofte t'goet vertrouwē, op de heer-

lycke ge-

lycke getuygeniſſe,die hun des verſtaende,daer over ge-
ven,ſo laet ic my vaſtelycken voorſtaen,dat ſyn vernuft
eñ wetẽſchap,ooc voor cloecke eñ wel geoeffende ſinnẽ
van Nederlant,,ſal mogen ſtrecken tot eerlicke verma-
kelycheyt ende onderrechtinge van vele ſakẽ, die in de
geheymeniſſe van de natuere verborgen zijn. Voor my
hebbe ic altoos ſulcke luſt eñ vernoegen daer in gevon-
den, dat ic nauwelijcx ſoude connen ſeggen, of my voor
het eerſte heugelijcker zy gheweeſt het over ende weer
over te leſen,dan namaels het over te ſettẽ in onſe ſpra-
ke,daer ic, Godt zy glooft, wel tijt toe ghehadt hebbe,
ende ſonderlingh zynde op de Reyſe om t'onderſoeckẽ
de engte van *Naſſau*,daer V.E. ende myn Heere *D.Mael-
ſon*,voortijts van hooghloflijcker gedachteniſſe, nu van
ſyn Excellentie als een getrouwen Achares , Raet ordi-
naris, my haer goetgunſticheyt in hebbẽ beweſen, welc-
ke oorſake my nu wel behoorde alleen genoechſaem te
zyn , om myn Erntf. ende Eerſ. Heeren, hier inne met
gehoorſame eerbiedicheyt te erkennen , nademael my
noch deſe weldaet,ende veel min de eer, gunſt eñ voor-
deel die my oock naderhant haer Eerſaemheden meer-
der ende grooter beweſen hebben , ende ic noch daghe-
lijcx in een eerlicke ſtaet by haer geniete, anders onmo-
gelyck zijn te verſchuldigen , dan met myn getrouwen
dienſt ende dancbaerlijc nadencken, t'welcke of ſchoon
ic niet dadelijc ſal connen ofte mogẽ nacomen, verho-
pe doch onder V.E. goedertierentheyt, danckbaerlijck
te doen blijcken, met hulpe des Heeren, dat het my aen
de goede wille geenſins gebrokẽ ſal hebben. Bidde der-
halven onderdanichlycken, haer ſal gelieven myn gerin-

 gen ar-

gen arbeyt te laten zyn een gedenck-teycken van myn dienstwillich gemoet ende dancbaerheyt, haer loflijcke naem ende dese Stadts vermaertheyt, tot becleedinghe van myn onbevroede lust ende yver, die ic wel bevinde in my crachtiger geweest te zyn, alst meer gebeurt, dan des verstants oeffeninge ende wetenschap: doch verhope ic soo niet, of sullen, die geerne het verstant oeffenen in redelijcke wetenschap, derhalven niet te min verstaen (hoewel niet in gelijcke fraeyicheyt van sprake) welcke de oorspronc eñ natuerlic vervolgh zy, van so wonderbaerlijcke geschichten, als in de voorseyde landen haer dagelicx vertoonen, bycans tegens het beloop vā desen deele des werelts, ende (dat in dese landen te voren noyt gehoort is geweest) wat onder so grooten, eñ voortijts, gantsch onbekenden volc van veel Iaren herwaerts, gedencweerdich gheschiet zy, t'welcke (so ic uyt myn sinnelijcheyt mochte oordeelen) myn E. Heeren ooc niet ongenoeglijc sal syn, by ledige tijt, loopēs wyse te doorsien, waer door ic weder veroorsaect sal zyn, om andere diergelijcke dingen (met Godes toelatinge) by der hant te nemen, ende onse Natie mede te deelen: Eñ nu myn voornemen in desen tot geen ander eynde gericht, dan om, neffens myn onderdanich ende dienstwillich ghemoet, met alle eerbiedinge, V.E. te bidden, dat haer gelieve tselve wel te latē gevallē eñ int goede aen te nemē.

Biddende hier mede den opperste ende Almogenden Heere, V.E. te sparen in langhduerige gesontheyt ende geluckfalige Regeeringe. T'Enchuysen desen eersten May, 1598.

V. E. onderdanighen Dienaer,
Ian Huyghen van Linschoten.

VAn de nieuwe Werelt,ende West-Indien,hebben veel Autheuren geschreven verscheyden Boecken ende Tractaten,waer inne sy te kennen geven, nieuwe ende vreemde dingen,die men in de selfde contreyen ontdeckt heeft, als oock van de daden ende gheschiedenissen der Spagnaerden, diese overwonnen ende bewoont hebben: maer tot noch toe en hebbe gheen Autheur ghesien , die handelende is, om d'oorsaken ende redenen van sulcken vreemde nieuwicheden der Natuere te verclaren,noch die daer van discoureert,ofte dies aengaende ondersoeck doet: Ende hebbe oock noch veel weyniger ghemoet,eenich Boeck,welcker argument inhoudende is,de daden ende Historie der selfder oude Indianen ende ingheboren bewoonders der nieuwe Werelt.Beyde dese materien en hebben voorwaer gheen cleyne swaricheyt: Eerstelijcken, om dat het dinghen zijn der eygenschappen die uyt de *Philosophie* haren oorspronc hebben, in voortijden vergemeenschapt ende aenghenomen,ghelijck als daer is de Geweste die men noemt de seer vochtighe *Torrida*,ende de contreyen die seer getempert zijn,als oock van dat het daer regent als de Sonne daer naest by is,ende andere diergelijcke dingen. De gene die van West-Indien geschreven hebben,en hebben geen professie gedaen van soo veel Philosophie: Ende dat noch meer is,soo hebben de meesten hoop der selven op sulcke dingen niet verdacht geweest.Ten anderen , het tracteren van de daden ende eyghen Historie der Indianen,behoeft veel ghemeynschaps ende ondersochtheyt by den selven Indianen,t'welcke de meesten deel (die van Indien geschreven hebben) gebroken heeft:ter eender,om datse hare tael niet en wistē,oft om datse niet getracht noch onderstaē hebben yet van haren Ouderdommen,te weten,in voegen datse alleenlijcken te vreden geweest zijn,te verhalen sommige van haerder dingen die uytmuntende waren. Nu ick dan,begeerich wesende om meer ende bysondere kennisse te hebben van haerder dingen ende eygenschappen,hebbe neersticheyt gedaen met lieden die in alsulcke materien ervaren ende geverseert waren , van welcker onderichtinghe ende volcomen verclaringe ick genomen hebbe t'ghene my ghedocht heeft,genoech te voldoen,om notitie ende kennisse te gheven van de manieren ende daden der selver lieden:ende int *Naturael*, van de Landen ende hare eyghenschappen,met d'ervarentheyt van vele Iaren,ende neersticheyt van t'ondersoecken,discoureren ende vergemeenschappen met wijse ende experte persoonen. Van gelijcken,soo duncken my voorgewent te zijn sommige waerschouwingen,de welcke dienstelijck ende profijtelijck souden mogen wesen,aen andere ende beter vernuften,om de waerheyt t'ondersoeckē: ofte soo't hen goet dunckt , t'ghene datse hier vinden,voorder te passeren. Daeromme,hoe wel dat de nieuwe Werelt niet meer nieu,maer out is,nae't vele datter van geseyt ende geschreven is,so dunckt my nochtans,dat men dese *Historie* eenichsins voor nieu mach houden,om dat het ghelijckelijcken een Historie,ende eensdeels Philosophie is,zijnde niet alleenlijck van de wercken der natuere,maer ooc insgelijcx van den vryen wille, t'welcke syn daden ende costuymen der lieden,door alle t'welcke my goet ghedocht heeft, t'selfde eenen naem te gheven van een *Historie Naturael* ende *Morael* van West-Indien, omvanghende met dese intentie beyde den dingen te samen. In de twee eerste Boecken wort ghehandel,t'gene dat den Hemel de ghetempertheyt ende habitatie der lucht aengaende is,welcke Boecken ick eerst int Latijn gheschreven hadde,ende naemaels overgeset,gebruyckende meer de vryheyt van eē Autheur, als d'obligatie van een Oversetter, om my beter te voeghen voor de gene aen wien dat het in de gemeyne tale gheschreven wort. In d'ander twee Boecken daer aen volghende, wort getracteert , het ghene dat van de Elementen ende natuerlijcke *Mexten* ofte *Compositi*ē(dat zijn Metalen Planten ende Gedierten)in Indien schijnt notabel te wesen.Van de lieden ende hare daden(ick wil seggen der selfder Indien)hare Costuymen,Manieren.Regeeringh e Oorlogē ende geschiedenissē,syn t'meestendeel van dese Boecken ofte Historie verclarende,

het ghene

het ghene men heeft connen ondervinden ende weerdich schijnt te wesen om verhalen. Hoe dat men heeft connen weten de geschiedenissen ende oude daden der Indianen, (dewyle datse gheen schriften, als wy lieden gehadt hebben) sal in de selve Historie gheseyt worden. Want ten is gheen cleyn teecken van haerder abelheyt, te hebben moghen ende connen conserveren ende onthouden hare Antiquiteyten ofte Ouderdommen, sonder te weten ofte te hebben eenige geschriften ofte letteren. Het eynde van desen arbeyt (die den Autheur, door de notitie der natuerlijcke wercken, so wijsselijcken van alle naturele dingen gedaen heeft) is, dat men d'eere ende glorie daer van, wil geven den alder- opperſten Heere, die op allen plaetsen wonderbaerlijcken is, ende door de kennisse der manieren ende eygen dingen der Indianen, datse geholpen worden, te mogen achtervolgen ende volstandich blyven, in de genade der hoogher beroepinge des heyligen Euangeliums, tot het welcke belieft heeft de ghene die van de hooghste Berghen verlichtende is, sulcken verblinden volcke te brengen, in desen laetsten tijden. Boven dien so mach noch een yeder voor syn selfs, daer van ghelijcken, eenige vruchten uyt rapen: Want hoe onweert dat het subject van dien is, soo cander den Wijsen nochtans wijsheydt uyt nemen, ende van de onnutste ende cleynste Dierkens can men een diepe ende hooge aenmerckinghe, ende een seer oorboorlijcke Philosophie trecken. Resteert alleenlijc den Leser te waerschouwen, dat die twee eerste Boecken, van dese Historie ofte Discours, ghe schreven zijn, wesende in Peru: Ende d'ander vijf aenvolgende in Europa, om dat my de gehoorsaemheyt verobligeert hadde, weder her waerts te keeren, waer door d'eene handelende zijn, als van tegenwoordighe dingen, ende d'ander, als van dinghen van der hant absent wesende, op dat dese verscheydenheydt niemant en mochte mishaghen, heeft my goet ghedocht t'selve alhier t'adverteren.

Het eerste Boeck der Historie Naturael ende Morael, van West-Indien.

Het 1. *Capittel.* Van d'opinie die sommighe Autheuren gehadt hebben, dat hem den Hemel niet en verbreyde tot over de nieuwe Weerelt.

DE Ouderen hebben soo verre uyt den wegh geweest/te dencken datter volck in dese nieuwe Werelt was/ datter veel van dien niet en wilden gelooven/dat men aen dese zijde lant hadde/jae dat meer te verwonderen is/so en zijnder oock niet ghebroocken / de gheene die ontkenden / dat alhier een Hemel ofte lucht (ghelijck wy sien) was: Want alhoewel het waer is / dat de meeste ende de beste van de Philosophen gevoelt hebben/ dat de Werelt ofte Hemel gheheel rondt was/ ghelijck alsse in effect is/ zijnde alsoo t'Aerdtrijck van alle canten omringht ende binnen in besloten / niet teghenstaende soo zijn daer nochtans sommigen (ende niet weynich/noch vande minste auctoritept) onder de gewijdde Doctoren ghe weest/van verscheyden ghevoelen / versierende 'tmaecksel der Weerelt/ in de gedaente van een huys/ in't welcke 'tdack dat alleenlijcken van boven is omsingelende/ sonder van alle canten te besluyten / ghevende daer toe dese reden/ dat het Aertrijck anders int midden der lucht moeste hangen/het welcke een vreemt dinck / ende buyten alle reden schijnt te wesen / insghelijcks dat wy oock in alle edificien ofte ghestichten sien / hoe dat het fondament ende de vloer / ter eener van onder/ ende het dack daerenteghen/ter anderer/van boven comt / daeromme nae reden ende uytwijsen van goeder aenmerckinge/soo souden in dit groot Edificie der Werelt / den gantschen Hemel ofte lucht wesen/het eene deel van boven/ende het geheele Aertrijc daer en teghen van onder/'tander deel. De glorieuse Chrysostomus (gelijck als een die hem meer verontledicht hadde / in de studie der H. Schriftuere / als in de Wereltlijcke consten) bewijst te wesen van dese opinie / houdende zijnen spot (in zijn Commentarien op d'Epistel tot den Hebreen) met den ghenen die bevestighen/dat alle de Werelt rondt is. Het schijnt dat de Schriftuere wat anders wil te verstaen geven / noemende den Hemel een Tabernakel ende Tente die Godt ghestelt heeft. Daer en boven passeert by het selve den heyligen Man noch verder/ ende seyt / dat het niet en is den Hemel die hem verroert ende omdraeyt/maer dat het zijn/de Son/de Maen ende de Sterren die haer aen den Hemel verroeren / in sulcker voegen ghelijck als haer de Voghelen des luchts omswerven: ende niet gelijck als de Philosophen meynen/ datse

Chrisost. Homil. 14. & 7. in Epist. ad Hebr.

Hebr. 8.

Idem Chrisost. Homil.

met den selven Hemel omgaen/gelijck als de stralen met het radt doen. Met dese meyninge van Chrysostomus houdt het oock Theodoretus, een treffelijck Autheur / ende Theophilactus, ghelijck als hy oock byna in alles doet. Ende Lactantius Firmianus is het selfde/ boven alle de voorgaende gevoelende: Hy en versadicht hem niet te lachen ende te spotten met de opinie van de Peripateticis ende Academicis, die de Werelt een ronde figuere gheven / ende het Aertrijck int midden stellen. Want het schijnt haer te wesen een dinck om te lachen/ dat het Aerdtrijck (ghelijck als geseyt is) in de lucht soude hanghen: waer door hy hem meer comt te verghelijcken met de meyninge van Epicurus, de welcke seyde / datter van d'ander zijde der Werelt anders niet en was/ dan een Chaos, ende een oneyndelijcken afgront. Het schijnt eenighe ghelijckenisse te hebben met het gene S. Hieronymus seyt / daer hy is schrijvende op d'Epistel tot den Ephesen / met dese woorden: De natuerlijcke Philosoph (seyt hy) passeert met zijn diepsinnichheyt de hooghte van den Hemel / ende in de diepten des Aerdtrijcx ende afgrondt vint hy een onmetelijcke ledicheydt. Daer wort van Procopius verhaelt (hoe wel ick 'tselve niet ghesien hebbe) dat hy bevestighende is op het Boeck van Genesis, d'opinie van Aristoteles (belanghende de ghedaente ende t'omloopen des Hemels) tegens de heylige Schrifture te strijden. Doch dat de voorseyde Autheuren diergelijcke dingen meynen ende segghen / en hebben wy ons niet te verwonderen / want het genoech bekent is/ sy haer soo seer niet geoeffent te hebben in de Consten ende bedupdinghe der Philosophie/ trachtende naer andere Studien van meerder wichticheyt. Het gene meer te verwonderen is/is dat/ wesende S. Augustijn so uytmuntende in alle natuerlijcke Consten/ende zijnde in de Astronomije ende Physica soo ervaren/ is niet teghenstaende altoos twijffelachtich geweest/sonder hem te resolveren/of den Hemel d'Aerdtrijck van alle canten omringende was / ofte niet. Wat vraegh ick daer nae / (seyt hy) dat wy dencken / dat den Hemel (als een cloot) het Aerdtrijck van d'een zijde alleen bedeckende is / ghelijck als een groote schotel die daer boven over comt. Op de selve plaetse daer hy dit verhalende is/ gheeft oock te verstaen / ende seyt het claerlijcken uyt/dat daer gheen bewijs af en is/dan alleenlijck gissinge/ om te bevestigen/ dat den Hemel van een ronde figuere is. Aldaer / als oock op ander plaetsen/ wort het voor een twijffelachtich dinck ghehouden / dat haer de Hemelen omdraeyen. Men en sal hier in niemant achterhalen/noch de gewijde Doctoren der Kercke in min houden/ soo die in eenighe puncten der Philosophie ende natuerlijcke consten een ander gevoelen hebben/ dan het wel meest voor goede Philosophye aenghenomen ende geapprobeert is: want alle hare studeringhe was alleenlijck om den Schepper te kennen/te dienen ende te prediken/waer inne sy groote waerdicheyt hadden. Ende dewijle datse gantschelijcken hier in geimployeert ende besich waren / ('twelcke ons noodichste is) so en ist niet veel in de studeringhe ende kennisse der Schepselen / niet altoos volcomelijcken ghetreft te hebben. Veel meer zijn voor seecker te berispen / de Gheleerden ende ydele Philosophen van desen tijden/ die kennisse ende wetenschap vercregen hebbende/van 't wesen ende ordonnantie deser Schepselen/ende van de coursen ende t'omloopen der Hemelen/dat die arme ongeluckighe Menschen niet gecomen en zijn tot kennisse der gener die alle 'tselfde gheschapen ende ghemaeckt heeft: ende zijn hun altemael verontledigende in dese maecksels ende wercken van soo grooten weerdicheyt/ sonder eens hare ghedachten te verheffen / om te ontdecken den oppersten Autheur/ ghelijck als sulckx de Goddelijcke wijsheyt genoech verclarende is/segghende/of sy al schoon den Schepper ende Heere van alles ghekent hebben/en hebben hem niet ghedient noch ghe-eert alsoo sy schuldich waren / verydelt wesende met harer vonden/ 'twelcke hen van den Apostel soo gerechtelijcken verweten ende aengetijght wort.

Margin notes: 6. & 13. in Genes. & Homil. 12. ad Pop. — Theodoret. & Theophil. in cap. 8. ad Hebr. — Lactant. lib. 3. divine Instit. cap. 24. — Hierom. in Epist. ad Ephes. lib. 2. Cap. 2. — Sixtus Senensis, lib. 5. Bibliot. annot. 3. — August. lib. 2. de Genes. ad Lit. ca. 9. — August. in Psal. 135. — Zap. 13. — Rom. 1.

Het 2. *Capittel.* Dat den Hemel van alle canten ront, ende in haer selven omloopende is.

Aer comende op onsen propooste/soo en is aen't ghene dat Aristoteles, ende d'ander Peripatetici, ghelijckelijcken met die Stoïcijns gheboelden/ geen twijffel aen/ van dat den Hemel gantschelijcken van een ronde figuere soude wesen / doende haer movement ofte omloop int ronde/ t'welcke eygentlijck so warachtich is dat wy't met onsen ooghen aensien: Jae wy die hier in Peru woonen / sien't veel oogenschijnlijcker/door d'ervarentheyt/dan het ons door eenige reden ofte Philosophische bewijsinghe vertoont soude moghen werden. Ende om te weten of den Hemel gantschelijcken rondt / ende het Aerdtrijck van alle canten omvanghen is/sonder daer twijffel aen te stellen / soo ist alleen ghenoech t'aenschouwen van dese Hemispherio, nae de plaetse ende Ghewesten des Hemels die't Aertrijck omvangt/ t'welcke van d'Ouderen noyt gesien ghe weest is: ende is oock genoech ghesien/ende ghenoteert te hebben/beyde de Polen/daer den Hemel/als op een spil/op om drayende is/te weten/den Polus Articus, ofte van't Noorden / welcke die van Europa sien: ende dese andere Antartico ofte van't Zuyden/daer S. Augustijn aen twijffelt/ die wy al hier in Peru (de Linea ghepasseert wesende) met de Noordt-sterre verwisselen. Eyndlijcken is ghenoech ghevaren te hebben meer dan t'sestich graden van't Noorden nae het Zuyden/te weten veertich van d'eene / ende dry-en-twintich van d'ander zijde/der Linea: achter-latende voor dese reyse 't ghetuygenisse van anderen/ die op veel meer hooghten gevaren ende gecomen zijn/bynaest op de t'sestich graden aen't Zuyden. Wie soude segghen dat het Schip Victoria (weerdich voor seecker eeuwiger ghedachtenisse) niet ghewonnen heeft de victorie/ende getriumpheert van de rondicheyt der Werelt: Als oock niet minder van die soo ydele ledicheyt ende oneyndelijcke Chaos, die d'ander Philosophen/onder t'Aertrijck stelden/want heeft de Werelt omghevaren/omloopende die onmetelijcke groote Zee Oceaen. Wie en sal't niet schijnen/met dese daet bewesen te hebben / dat alle de grootte van't Aerdtrijck (hoe groot dat men die oock afbeelt) de Voeten van een Mensche onder worpen zijn / de wijle datse die gemeten hebben? Waer aen sonder twijffel blijckende is / den Hemel van een ronde ende perfecte figuer te wesen / zijnde t'Aerdtrijck met het Water omvanghende/makende alsoo een Globus ofte ronden cloot / hebbende haren oorspronck uyt de twee Elementen/die hare palen met de ronde ende grootte bestemt hebben: t'welck men genoech proberen ende vertoonen can door Philosophische ende Astronomische redenen / ende achterlatende de subtijlheden die men ghemeynlijcken allegeert/van dat men het volmaeckste Lichaem (t'welck den Hemel is) de perfeckste Figuere behoort te gheven/welcke sonder twijffel de ronde is. Hier uyt volght het/dat die omloopende verroeringhe/niet gelijck noch ghestadich can wesen/zijnde op sommige plaetsen over dwers/haer drayende gelijc als het noodichst vereyscht / de wijle dat de Son/Maen/ende Sterren niet even gelijck noch eenparich/rondtsom loopen. Maer dit achter gelaten/soo dunckt my/dat de Maen alleenlijcken ghenoech kan bestaen/in dese sake als een ghetrouwe ghetuyghe in den Hemel/ overmidts dat sy haer van alleenlijck verdonckert ende Eclipses wordt / ten tijden dat de rondigheyt van't Aerdtrijck/ex diametro, tusschen haer ende de Son/in den wegh comt/ende also de passagie van de stralen der Sonne belettende is: t'welck voorwaer niet en soude mogen gheschieden/soo't Aerdtrijck niet en stonde in't midden der Werelt / omringht zijnde

Plutarch. de placitis phil. lib. 2. Cap. 2.

August. lib. de Genes. ad lit. cap. 10.

 van alle

August. Epist. 109, ad Ianuarius, cap. 4. van alle canten der Hemelscher Firmamenten. Hoewel datter niet tegenstaende gebroken zijn/de ghene die twijffelinghe stellen/of de claricheyt van de Maen / haer van't licht der Sonne mede gedeylt wordt/oft niet. Maer dit is al te veel ghetwijffelt/nademael men anders gheen redelijcke oorsaken en can vinden/van de Eclipsen/volle ende quartieren der Mane / dan de ghemeenschappen ende deelachticheyt van't licht der Sonne. Sullen van gelijcken bevinden (soo wy't willen insien) dat den nacht anders geen dinck en is/dan de donckerheyt / die veroorsaeckt wordt door de schaduwe van't Aertrijck / om dieswille dat de Son dan aen d'ander syde is passerende. Soo dan nu de Son aen d'ander syde van het Aerdtrijck niet en comt / maer datse ten tijden van't ondergaen wederom keert/aen de cant henen loopende / 't welcke toelaten moet den genen die seyt/dat de Werelt niet ront en is/dan datse gelijck een Schotel d'aenschijn van't Aertrijck is bedeckende/soo moet daer nootwendich uyt volgen/dat het niet en mach maken de verscheydenheyt die wy sien aen de daghen ende nachten die op sommighe plaetsen der Werelt (op synen tijdt) lanck ende cort zijn / ende op ander contreyen eeuwich even lanck/ende in eenen doen. Het ghene S. Augustijn schrijft op de *August. lib. 2. de Gen. ad litt. cap. 10.* Boecken van Genesis, ad literam, dat men wel mach bevrijden alle d'oppositien, conversitien, elevatien, vervallinghe ende andere Aspecten ende dispositien der Planeten ende Sterren/om daer by te verstaen/datse haer verroeren / staende den selven Hemel stil/ sonder omdraeyen/is my lichtelijck genoech te verstaen/gelijck als het oock sal wesen voor een yegelijck: oorlof hebbende te versieren het gene ons voor oogen comt. Want soo wy by ghelijckenisse stellen / dat elcke Sterre ende Planeet een Lichaem op syn selven is/wordende van een Enghel ghevoert ende voort gedreven/in sulcker voegen *Dan. 14.* als hy Habacuc in Babilonien voerde. Wie sal soo blindt wesen/ dat hy niet en soude sien/dat alle die verscheydenheyt (die daer van Aspecten ende Sterren blijckende is) niet en comt te procederen/door de differentie der verroeringe: Ende dat de gene die se verroerende is/haer dat willens gheeft. Nochtans soo en gheeft de goede reden geen plaetse/dat de spatie ende Ghewesten (alwaer men versiert de Sterren te gaen of te vliegen) mach laten te wesen Elements gewijs ende verderflijck/dewijle dat het hun verdeelt ende afscheyt als syer door passeren/want en passeren voor seker door gheen ledicheyt. Ende soo de Gewesten daer haer de Sterren ende Planeten in moveren / de corruptie onderworpen is/soo moet het voor ghewis zijn/dat sy 'tselfde uyt de nature oock zijn: Ende volght consequentelijcken / datse moeten veranderen ende op't eynde vergaen: Want natuerlijcker wijse/soo en can t'ingehouden niet dueriger wesen als t'inhoutsel. Soo men dan seyt/dat de Hemelsche Lichamen verderffelijck zijn/ ('t welcke niet over een comt met 'tghene dat de Schriftuere inde Psalmen verhaelt: *Psal. 148.* Al waert/seyt die/datse Godt voor altoos gemaeckt heeft) soo en accordeert het oock niet wel met d'ordonnantie ende onderhoudinghe van desen Orbis ofte Werelt: segge/ om dese waerheyt te bevestigen/noch meer/van dat de self de Hemelen de ghene zijn/ die haer verroeren/ende dat de Sterren haer daer in omdrayen/ mogen wy allegeren met het ghesicht: Want wy sien ooghenschijnlijcken dat haer niet alleenlijcken de Sterren verroeren/maer oock plaetsen ende gheheele Ghewesten des Hemels: Ick en spreke niet alleen van de blinckende ende licht-schijnende plaetsen/ gelijck als daer is de ghene die men noemt Via lactea, in onse gemeyne Tale/den wegh naer S. Jacob gheheeten/dan oock noch van veel andere meer / wil dit segghen by andere donckere ende swarte plaetsen die aen den Hemel zijn: Want men siet daer in der waerheyt dinghen in/als vlacken/die seer merckelijck zijn/de welcke ick/na mijn onthouden (in Europa wesende) noyt aen den Hemel ghesien hebbe / ende alhier in dese ander Hemispherio hebse seer bescheydelijcken aengemerckt. Dese Vlacken zijn van coleur ende

ghedaente

ghedaente/ghelijck als het deel der gheclipseerde Maen/zijnde den anderen in de selve swartighept ende schaduwe ghelijck/gaen altoos dicht aen de selfde Sterren / in een ghedaente ende grootte/gelijck als wy't met clare ende oogenschijnlijcke ondersochthept ghesien ende ghenoteert hebben. 'Tsal misschien sommighe een nieu dinck schijnen te wesen/ende sullen moghen vraghen/waer van soodanige generatie van Vlacken aen den Hemel procederen mogen: 'twelcke ick voor't eerste tot noch toe niet hebbe connen begrijpen/dan alleenlijcken te dencken/dat (gelijck als de Via lactea, soo de Philosophen segghen) sulckx comende is / dat het op eenighe plaetsen van den Hemel dicker ende dichter is/ende daerom meer licht in haer vervaten/hebbende oock alsoo/ in't contrarie/andere seer dun ende doorschijnende plaetsen : ende door dien dat de selfde minder licht ontfanghen/soo schijnt het op plaetsen swarter te wesen. Dat dit selfde d'oorsake is/oft niet/en hebbe geen sekerhept van/om te bevestighen niet tegenstaende datter in der daet de selfde Vlacken aen den Hemel zijn/ (ghesien datse sonder verminderinghe/met het selfde Compas / als de Sterren verroeren) is een sekere experientie/ende is dickwils willens op gelet : Waer uyt men van alle dat ghesept is/ besluyten mach/dat de Hemelen/sonder twijffel/'t Aertrijck van alle canten in haer omvanghende zijn/haer met eenen ghestadighen loop daer rondtsom moverende/ sonder dat het noodich is/sulckx meer in questie te stellen.

Het 3. Capittel. Dat de heylige Schrift ons te verstaen gheeft, het Aerdtrijck in't midden van der Werelt te wesen.

AL ist dat Procopius Gaseus , ende andere van sijn opinie/hun laten duncken/dat het tegens de heylighe Schriftuere strijdende is. t'Aertrijck in't midden van de Werelt te stellen/ende den Hemel doorgheheel ront te houden/soo en ist voorwaer nochtans geen leere die daer teghens strijdt/maer is eer seer gelijckformich/ met het gene dat ons den Text van de Schriftuere leert : Want achter-ghelaten van dat de selve Schriftuere dickwils dese maniere van spreken/van de rondichept der Werelt ghebruyckende/ende op een ander plaetse aenwijsende is / dat alle het ghene dat lichamelijcken is/ van den Hemel omringht/ende als met sijn rondichept omvanghen te wesen : soo en can men
ten minsten dat van Ecclesiastes niet laten claerlijcken te verstaen/ daer hy aldus sept : *Hester 13.*
De Son rijst op/ende gaet onder/ende keert weder op sijn plaetse/ende van daer comt *Sap. 1. 2. 7.*
hy weder op te staen/loopende nae den Middach / ende alsoo weder nae 't Noorden/ *11. 18.*
omloopende alle dinghen : alsoo swerft de Gheest rondtsom/ende keert weder op sijn *Psal. 9. 17.*
bestemde plaetse. Op dese passagie soo sept de Paraphrasis ende uytlegginge van Grego- *23. 39. 97.*
rio Neocesariense, ofte Nazianzeno aldus : De Son hebbende 'tgeheele Aerdtrijck ge- *Iob. 37.*
ronnen/keert weder/ghelijck van een omloop / tot sijn bestemde plaetse ende besteck. *Eccles. 1.*
Het ghene dat hier van Salomone ghesept/ende van Gregorio verclaert wort / en conste verseker niet bestaen / soo men eenige plaetsen van't Aertrijck hadde/ die van den He-
mel niet omvanghen waren. Het selve wort oock alsoo verstaen van S. Hieronymo, *Hieron. in*
schrijvende op d'Epistel tot den Ephesen/op dese maniere : De meeste bevestinghen *cap. 3. ad*
ghemeynlijcken/ (comende met Ecclesiastes over een) dat den Hemel rondt is / doende *Ephes.*
haren omloop in't ronde/gelijck als een cloot : 'twelck een slecht dinck is/ dewijle dat gheenige ronde figuere hebben mach/breedde/lenghde/hooghte/noch diepte / ghesien dat het van alle wegen even gelijck ende effen is/etc. Nu soo en is dan / nae S.Hieronymus seggen/'tgene d'andere van den Hemel houden/datse rondt is : niet tegens de

Basilio. Schriftuere/maer comter eer seer mede over een: want al-hoe-wel dat hen S. Basilius
Homil. 1. ende S. Ambrosius (die hem gemeynlijcken/in de Boecken ghenaemt Hexameron, vol-
Hexame. ghen) in dit punct een weynich twijffelachtich houden/soo buyghen sy hen nochtans
prope finem in't eynde meest in't toegeven van de rondicheyt der Werelt. Wel is waer/dat S. Am-
Ambros. brosius niet wel over een en comt/met de vijfste Substantie die Aristoteles den Hemel
lib. 1. toe-eygent. Van de plaetsen des Aerdtrijckx/ende van syn vastigheyt/is een dinc om
Hexame. sien/hoe fray/ende met wat een aerdigheyt/dat de Schriftuere daer van verhaelt/om
cap. 6. ons verwondert te maken/ende niet minder lust te geven van de oneyndelijcke macht
ende Wijsheydt des Scheppers: Want ter eender/soo verhaelt ons Godt/dat hy is
ghe weest den genen die ghesct heeft de Columnen die't Aerdtrijck op-houden/ons te
verstaen ghevende (gelijck alst S. Ambrosius te recht verclaert) dat het onmenschelijc-
ke ghewicht des gantschen Aerdt-bodems gesustineert ende op gehouden wort/ door
de handen des Goddelijcken crachts/dat de Schriftuere op deser maniere gebruyckt/
te noemen Columnen des Hemels/ende van't Aertrijck: en zijn voorwaer niet ghe-
Iob. 9. & 26 lijck als d'andere van Atlants, die de Poeten versiert hebben/ maer andere eyghen
Hebr. 1. voortgecomen uyt het eeuwige woort Godes/'twelcke met syner deucht de Hemelen
Psal. 13. 23. ende Aerde onderhoudende is. Maer noch soo seyt de selve Goddelijcke Schriftuere
seer fray op een ander plaetse/om ons te beduyden/dat het Aertrijck/vast/ende 'tmee-
stendeel met het Element van't Water omvanghen is: Dat Godt het Aerdtrijck ge-
stelt heeft op den Wateren. Ende op een ander: Dat hy de rondicheyt des Aerdt bo-
Augustin. dems op den Zeen ghefondeert heeft: alhoewel dat S. Augustijn niet ghedoogen wil/
Psal. 135. dat men dese passagie/als een sententie des gheloofs/aennemen sal/van dat het Aert-
rijck ende 't Water (in't midden der Werelt) een Globus maken/ soeckende alsoo de
voorseyde woorden des Psalms eenen anderen sin ofte uytlegginghe te geven. Doch
het eenvoudich ghevoelen is sonder twijffel/'tghene dat ghesept is/dat is/ons te ver-
staen gevende/niet van doen te wesen andere fondamenten noch steunsels van't Aert-
rijck te versieren/dan 't Water/'twelcke (alhoewel dat het soo lichtveerdich ende ver-
anderlijck is) van den oppersten Constenaer alsoo verordineert is/dat het in hem de-
se onmetelijcke Machinam des Aerdtrijckx ophoudende ende besluytende is: waerom
gesept wort/het Aerdtrijck gefondeert ende opgehouden te wesen op de Wateren en-
de Zee: zijnde waerachtich/dat het Aerdtrijck eer onder Water/ als daer boven op/
syn plaetse heeft: want nae onse inbeeldinghe ende gedachten/in't ghene dat aen d'an-
der zyde des Aerdt-bodems ('twelcke wy bewoonen) gevonden wort/ laten wy ons
voorstaen/onder den Aerdt-bodem te wesen. Alsoo imagineren wy van ghelijcken de
Zee ende Wateren/die't Lant aen d'ander syde omringen van onderen/ ende 'tLant
daer boven op te comen: Doch de waerheyt is/dat het ghene dat eygentlijcke onder
is/is altoos het ghene dat aldermeest te midde-weghen der Werelt staet: Maer de
Schriftuere spreeckt nae onse maniere ende gebruyck van dencken ende spreken. Ye-
mant soude mogen vragen/Dewijle dat het Aerdtrijck op de Wateren (gelijck als de
Schrift seyt) syn vastigheyt heeft/waer op zijn dan de selve Wateren rustende/ ofte
wat steunsel sullen die hebben? Ende soo't Aertrijck ende de Wateren een ronde Glo-
bus maken/waer mach haer dan alle dese verschrickelijcke Machina op onderhouden?
Dit selve wort ons op een ander plaetse van de heylige Schrift voldaen/gevende oor-
Iob. 26. saecke tot meerder verwonderinghe van de macht des Scheppers/ segghende: Den
Aquilon ofte t'Noorden spreyt heer uyt op de ledichept/ en heeft het Aertrijck op niet
ghehanghen. Heeft het sekerlijcken heerlijcken verclaert: Want 't schijnt voorwaer/
dat de Machina ofte 'tmaecksel des Aerdtrijckx ende 't Water op niet hanghende is/
te weten/als men hem inbeeldt die in't midden van de Lucht te staen/ gelijck alsse in
effect

effect staet. Dese vreemdigheyt daer hen de Menschen so seer van verwonderen/wort van Godt noch meer verbreyt/vragende den selven Job: Wie heeft den Lijn geschoren van de stichtinge der Werelt? Segt my dat/soo ghy't ghedocht hebt. Ofte in wat siment ende materie zijn de fondamenten versekert? Eyndelijcken / op dat men volcyndе te verstaen den treyn van dit wonderbaerlijck maecksel der Werelt/soo seyt den Prophect David (een groot verheffer ende sanger der wercken Gods) in een Psalm/ die hy op desen propoost gemaeckt heeft/aldus: Ghy die het Aerdtrijck op syn eygen vastigheyt gefondeert hebt/sonder tot eenigē tijdē te wanckelen ofte om te storten. Hy wil seggen/dat d'oorsake van dat het Aerdtrijck (gestelt zijnde in't midden der Lucht) niet en valt noch waggheIt/is om dies wille dat het sekere fondamenten heeft van syn natuerlijcke vastigheyt/die hem gegeven zijn van d'alderwijste Schepper/op dat het hem in sijn selven mach ophouden/sonder eenige andere steunsels ofte stutten van doē te wesen. Alhier soo bedriecht hem dan het Menschelijcke vernuft/ soeckende andere fondamenten van't Aertrijck/welc bedroch spruytende is van te willen meten eñ vergelijcken Godes wercken/met de wercken der Menschen/alsoo datter niet te vreesen en is (al ist schoon dat het hem noch soo veel laet schijnen/dese Machina aen de lucht te hangen) datse vallen ofte omstorten sal. Met redenen so voechter (voorwaer) David noch by (nae dat hy van de wonder-wercken Gods gecontempleert ende gesonghen hadde) seggende: De Heere sal hem in syn wercken verheugen. Ende daer na: O hoe groot vadich zijn u wercken Heere/het schijnt wel/datse altesamen uyt u wetenschap gecomen zijn. Voorwaer/soo ick mijn gevoelen seggen sal/van 'tgene dies beroerende is/verclare dat/van diversche reysen / dat ick de groote Golffe der Oceaenscher Zee gepasseert hebbe/varende na dese contreye (van so vreemde Landen) toe/hebbe my gestelt t'aenschouwenende bemercken de grootmoghende vremdicheyt van dese Godts wercken en conde niet laten te ghevoelen een uytnemende verheuginghe/met overdenckinge van d'alder-opperste Wijsheyt ende grootheyt des Scheppers/die in dese syne wercken so veel verschijnende zijn: so dat my/in comparatie van dien/alle Palleysen der Coningen ende Menschelijcke vonden/een cleynicheyt eñ van gheener weerden duncken te wesen. Hoe dicwils is my in gedachtenis ende in den mont gecomen/ dat van den Psalm/daer hy seyt: Groot vermaken hebt ghy my/Heere/gegeven met u wercken/ende ick en sal niet naelaten my te verheugen in't aenschouwen der wercken uwer handen. Voorwaer de wercken van Gods Hant-werck/hebben/ic en weet niet hoe/een soodanigen gratie ende waerheyt/door de heymelijcke verborghentheyt/ dat al ist schoon/dat men die eens andermael/ende veel reysen/comt te sien/gheven altoos een nieuwe oorsake van verheuginge/recht t'contrarie van de werckē der Menschen. Want al ist sake dat de selve gemaeckt zijn met veel conste ende subtijlheyt/ soo men daer een gewoonheyt af heeft/die te besien/so en achtmense niet/ja men crijghter bynaest een mishagen ofte walginghe af: gelijck als daer zijn/schoone Lust-Hoven/ Palleysen/heerlijcke Tempels/Burgen van uytnemende gestichten ende fabrijcke: latet wesen Schilderijen/uytgehouwen wercken/Gesteenten van costelijcke inventie ende maecsel/laetse hebben alle de weerdicheyt die mogelijcken is te bedencken/soo ist niet tegenstaende een sekere ende gewisse sake/dat siende de selve twee ofte dry maels/ so sal men qualijcken d'oogen daer weder recht op mogen na toe slaen/dan sullen haer terstont verdrayen ander dinghen te besichtighen/als versadicht van't eerste schousel. Maer so ghy de Zee siet/ ofte u ooghen slaet op een hooge steenrotse ofte Clippe/ die hem op een vremde maniere vertoonende is: ofte het Velt/wanneer't met syn eygen natuerlijcke groenigheyt ende Bloemen becleedt is: ofte de stroomen van een loopende Riviere/die sonder cesseren teghens de steenrotsen aen-slaet/ als verbolghen in syn

Psal. 38.

Psal. 103.

Psal. 103.

Psal. 91.

aenvechtinge: Eñ eyndtlijcken/eenige andere wercken der natuere/voor meermaels datmense siet/so veroorsaeckense altoos een nieuwe vreuchde eñ vermakelijchept/sonder 'tgesichte eenichsins te versadigẽ/so dat het sonder twijffel schijnt te wesen/als een overvloedich ende magnifijck bancket der Goddelijcker wijshept/die aldaer stil-swijghende (sonder oyt moede te werden) onser aenmerckinghe is weydende ende vermakende.

Het 4. Capittel. Antwoort op het ghene dat uyt de Schriftuere gheallegeert wert, teghens de rondicheyt des Hemels.

MAer keerende tot de Hemelsche Figuere/so en weet ick
niet met wat authoritept der Schrifteure men heeft mogen by brengen/
die niet ront te wesen/ende syn verroeringe in't ronde te doen: want van
dat S.Paulo den Hemel een Tabernakel ofte Tente noemt/die Godt (ende
niet den Mensche) gestelt heeft/so en sullen wy daer uyt niet verstaẽ/het
Aertrijc eensdeels (als met een verhemelt) bedect te wesen/ende also staende blijft/sonder verroeren/gelijc alst schijnt, dat van sommige verstaen wort. Den Apostel handelt
een ghelijckenis van't Tabernakel der ouder Wet/op welcke propoost hy seyde/dat het
Tabernakel der nieuwer Wet van genaden/den Hemel is/alwaer den oppersten Priester Iesus Christus, voor eenmael door syn Bloet ingegaen is: Eñ hier uyt wil hy segghen/dat daer so veel voordeels is/van't nieuwe Tabernakel tot het oude/ alsser is van
verschil tusschen den Autheur van't nieuwe (welcke is Godt) eñ den werc-man van't
oude/'twelcke een mensche was: alhoewel waer is/dat het oude Tabernakel ooc door
Godts wijshept geordonneert is geweest/zijnde syn Meester Beseleel daer van onder-
Exod. 36. wesen. Ten is ooc niet noodich/in de ghelijckenisse eenighe parabolen ofte allegorien te
soecken/die in alles/eñ met alle dingen (daer men dsen toe neemt) dienstich zijn: gelijc
Chrysosto. 20. cap. als den Godsaligẽ Chrysostomus dat op een ander propoost wonder wel te pas brengt.
D'ander authoritept die S.Augustijn by brengt/welcke van etlijcke geallegeert wert/
om te proberen dat de Werelt niet ront en is/segghende: Dẽ Hemel strect hem uyt/als
Psal 103. eẽ vel/ waer uyt sy nemen/dat sy niet ront/dan plat bovẽ op is. Maer hier op ãtwoort
August. 2. ons den selven heyligen Doctoor seer lichtelijcken eñ wel/dat men ons in dese woorden
de Genesis vanden Psalm niet te verstaen en geeft/de Figuere des Hemels: dan hoe lichtelijcken
ad litt. cap. 9 dat Godt een so grooten Hemel gemaect heeft/also en wast ooc God niet te onmogelijcker een so onmetelijcke overdecsel des Hemels daer over te trecken/gelijck alst ons
soude mogen wesen een gevouwen Vel t'ontvouwẽ. Ofte heeft misschien gesocht/ons
te kennen te geven Godts groote Majestept eñ Heerlijchept/ het welcke den Hemel/
so groot ende schoon/dienende is/gelijc als onslieden in't velt een verhemelt ofte Tente van vellen ten dienste comt: 'Twelcke van een Poëet seer aerdich verclaert werdt/
daer hy 't noemende is/het Pavilloen des claren Hemels. Het ander van Esaias, daer hy
Esai. 66. sept: Den Hemel is mijnen Stoel/ ende d'Aerde dient my als een Schabel voor mijn
Voeten. By also verre als wy in de dwalinge der Antropomorphiten waren/de welcke
God/naer syn Godthept/lichamelijcke leden toeschreven/so mocht het ons wat te doẽ
geven om te verclaren hoe het mogelijc soude wesen/ het Aertrijck een Schabel voor
Godts Voeten te zijn/staende in't midden der Werelt / de wijle dat hy alle de Werelt
vervullende is/want moeste alsdan voeten van alle zijden/ende rontsom veel hoofden
hebben/'twelc een dinc om lachen ende mede te spottẽ is. So is het dan genoch te weten/dat wy inde heylige Schrifteure niet en sullen volgen de letter/ de welcke doodet/
maer den Geest die 't leven gheeft/gelijck alst ons van S.Paulus gheleert wordt.

Het 5. Capittel. Van't Schepsel ende ghedaente des Hemels der nieuwe Werelt.

HOe dat de ghedaente ende t'maecksel van desen Hemel(die aen de Zuyt zijde staet)is / wort in Europa van velen gevraecht: want men in de oude Schrijventen niet seeckers daer van lesen can / hoe wel datse beslupten/een Hemel aen de se zijde der Werelt te wesen: doch wat maecksel ende ghedaente de selve heeft/en hebben sy niet connen begrijpen/dan dat sy veel handelende zijn van een groote ende schoone Sterre(die wy alhier sien)van hen Canope geheeten. De gene die van nieus nae dese contreye varen/placten wonderlijcke dingē van desen Hemel te schrijven/te weten/dat sy seer claer blinckende is/zijnde van veel ende seer groote Sterren. In effect/ de dingen die verre van der hant zijn/worden altoos grooter gemaeckt als sy zijn: Ick en sie alhier geen Sterren/die de Basuyn ende de Waghen te boven gaen. T'is wel waer/ dat de Crusero oste Cruys Sterre van hier/schoon ende van een cierlijck ghesicht is. Crusero hieten wy/vier merckelijcke Sterren/ghestelt in goeder proportie ende ordene van ghelijckhept/die onder haer een forme van een Cruys maken. D'onverstandighe geloo-ven / dat dese Crusero de Zuyder Pool is / om dies wille dat sy de Zee-Lieden alhier de hoogte daer van sien nemen/gelijc als men aldaer de Noort-Sterre plach te doen/ maer sy bedriegen hen daer in. De redenen waerom dat de Zee-lieden de selve alhier gebruycken/is/om dat men aen dese zijde gheen vaste Sterre en heeft/ die den Pool vertoonende is/ghelijck als aldaer de Noortsterre doet. Hierom ist/ datse de hooghte van de sterre(te weten/de voet van den Crusero)nemē/de welcke van de rechte/waerachtighe ende vaste Pool/dertich graden verschepden is / ghelijck als de Noortsterre aldaer maer drie graden/ofte wat meer/van de Pool af staet/ door het welcke men alhier de hoogten qualijcker nemen can: Want de voorsepde Sterre/ofte voet der Crusero, moet recht overeynt staen / t'welcke alleen op een sekeren stont des nachts te pas comt/zijnde op diversche tijden van't Jaer op verschepden uren/ende comt een lange wijl van't Jaer/vande geheele nacht niet recht over eynt te staen / t'welck een moeylijck dinck is/om de hooghte te peylen: Ende daerom/ soo en wort daer oock van de beste Stier-lieden niet veel op den Crusero gepast/maer behelpen hen met den Astrolabio de Son te nemen/om de hooghte(daer sy op zijn)t'ondersoecken/waer inne ghemeynlijcken de Portugeesen d'ander te boven gaen / als de gene die de Navigate verder(als eenige ander Natien ter Werelt)curserende zijn. Men heeft oock aen dese Zuyt zijde andere Sterren die met de Noort-Sterre eenighe ghelijckenisse hebben. De plaetse die men noemt Via lactea, streckt aen dese zijde seer verde ende claer blinckende/ende men siet daer die wonderlijcke swarte vlacken in/daer hier voren mentie af ghemaeckt is. Andere bysonderheden moghen van anderen met meerder particulariteyts ende sorghe verclaert worden/ is ons voor dese mael ghenoech/twepnich dat wy daer van verhaelt hebben.

Plin lib. 6. Cap. 22.

Het 6. Capittel. Hoe dat de Werelt aen beyde zijden der Polen, Landt ende Zee heeft,

TEn is niet weynich gedaen/de wijle wy een uytcomste ghemaeckt hebben / van dat wy alhier van ghelijcken eenen Hemel hebben/ die ons(als die van Europa, Asia ende Africa) overdeckende is/ met deser aenmerckinge behelpen wy ons altemets / wanneer dat sommighe/oft t'meestendeel van die van herwaerts over / met suchten ende

 wenschen/

menſchen/na Spagnien verlanghende zijn/ ſonder datſe yet anders weten te ſpreken/ dan van haer Lant. Sy verwonderen hen/ ja worden dickwils tegens ons verſtoort/ int te dencken/dat het ons vergeten is/ ende dat wy weynich werck van onſe ghemeyne Vaders lant maken: De welcke van ons beantwoort worden/dat onſe begheerten ende verlanghen ons niet quellende is / weder nae Spagnien te keeren/om dies wille dat wy bevinden/den Hemel ons ſoo nae in Peru te weſen/als in Spagnien: Waerom te recht verhaelt wert van S. Hieronymo, ſchrijvende aen Paulinam, daer hy ſeyt: De Poorte des Hemels is ſoo nae Bretagnien, als Ieruſalem, maer naedemael dat den Hemel de Werelt van alle canten int midden beſluytende is/ ſoo moet men verſtaen/ dat daer uyt moet volghen/van alle canten der Werelt / Lant te weſen. Want ſoo't waer is/dat de twee Elementen van Water ende Lant/een Globus ofte ronden Cloot maken/ghelijck als de meeſten ende beſten der Ouderen(naer't bewijs van Plutarcho) ghevoelt/ende met ſekere argumenten beweſen hebben/ſoo ſoude men moghen dencken/dat de Zee de gantſche contreye van onder den Pool Antarctico(ofte van't Zuyden)in ſulcker voeghen beſlaende is/dat die t'Landt aen de ſelve zijde gantſch gheen plaetſe en geeft: ghelijck als t'ſelfde van S. Auguſtijn wijſſelijcken gearguëert wert/ teghens de ghene die d'Antipodes ſtellen. Sy en aenmercken niet(ſeyt hy)dat / al hoe wel men gelooft ofte bewijſt/de Werelt van een ronde Figuere(gelijck als een Cloot) te weſen/ſoo en is het daerom terſtondt niet ſeker/ dat het Lant van d'ander zijde der Werelt/ontdect ende boven water is. S. Auguſtijn ſeyt/ſonder twijffel/hier ſeer wel in: doch ſoo en volght oock daer uyt niet/dat het ſelfde int contrarie beweſen wort/te weten/van datter gheen Landt by de Pool Antarctico ontdeckt ſouden weſen / t'welck d'experentie ende ervarentheyt ons al voor oogen gheſtelt heeft alſoo te zijn/ ende dat mē dat in effect daer heeft. Want al iſt ſchoon/dat het meeſtendeel der werelt(t'welcke onder de voorſz. Pool valt)met Zee beſleghen is: ſoo en iſt nochtans daerom al te ſamen gheen Zee/maer heeft oock Lant: In voeghen dat het Lant ende t'Water op allen plaetſe der Werelt onder een vermenght ende omvanghen is / gevende den anderen in ende uytcomſte: t'welcke voorwaer een dinck van grooter verwonderinge/ als oock ſtreckende is/tot grootmakinge der wercken des opperſten Scheppers. Nu ſoo weten wy dan uyt de heylighe Schrift / hoe dat int beginſel der Werelt de Wateren op een plaetſe by een vergadert waren/zijnde t'Aertrijck daer door ontdeckt /van ghelijcken/ſoo leert ons de ſelve heylighe Schriftuere / dat deſe by een vergaderinghe der Wateren/ghenaemt worde/de Zee: Ende dewijle datter veel zijn / ſoo moet het nootwendich volghen/dat men veel Zeen heeft. Ende men en heeft niet alleenlijcken deſe verſcheydenheyt van Zeen in de Middelantſche Zeen/noemēde d'eene van Euxino,d'ander van Caſpio,de derde Erithreo,ofte Roode Zee/de vierde van Perſen,d'ander van Italien ,ende veel meer andere alſoo. Maer van ghelijcken den voorſeyden grooten Ocean, (die men in de Heylighe Schrift een afgront plach te noemen / al hoe wel die in der waerheyt een is)is oock niet teghenſtaende in veel verſcheydenheydt ende manieren verdeelt/als in reſpect van dit Lant van Peru,ende geheel America,is d'eene die men hiet de Noorder/ ende d'ander de Zuyder Zee: Ende in Ooſt-Indien d'eene is de Zee van Indien,ende d'ander van China, t'welcke ick alſoo gewaer ben geworden/int ghene ick ghevaren / als oock van anderen verſtaen hebbe/ ende dat hem de Zee nimmermeer van't Lant bovende duyſent Mijlen verſcheyt/ende hoe verre dat oock den ſelven Ocean ſoude moghen ſtrecken / ſoo en paſſeertſe boven de voorſeyde diſtantie niet. Mijn ſeggen en is niet / dat men niet meer als duyſent Mijlen de Zee Ocean bevaren can. t'welcke een groote beuſelinghe ſoude weſen: Want wy weten/ dat de Portugeeſche Schepen viermaels ſoo verre ende meer varen / ende dat men

daer en.

Plutarch. lib. 3. de placitis Philoſo. Cap. 9. & 11.

Auguſt. lib. 16. de Civitat. Cap. 9.

Geneſ. 1.

daer en boven de geheele Werelt ter Zee int ronde mach omseylen/ ghelijck als wy't by onsen tijden gesien hebben/sonder datter aen te twijffelen is: Maer het ghene dat ick segge ende bevestighe/is/dat van het ghene tot noch toe ontdeckt is/geenich Lant so vast Lant/ofte Eylanden/te weten/op een rechte streeck ofte cours boven de voorschreven duysent mijlen van den anderen verscheyden leyt/ende dat men also tusschen t'een ende t'ander Lant nimmermeer meerder spatie van Zee en heeft/ het selve meynende ter plaetsen daer t'Lant aldernaest aen den anderen gheleghen is: Want van't eynde van Europa ende Africa, met haren Custen, soo en liggen d'Eylanden van Canarien, als oock die van Açores, ofte Vlaemsche Eylanden/met die van Cabo verde, ende d'andere van die Contreye/niet meer dan drie ofte vier hondert mijlen ten hooghsten van't vaste Lant verscheyden: Nemende van de selve Eylanden af/ syuen cours nae West-Indien toe/so heeft men nauwelijcken neghen hondert mijlen tot by d'Eylanden (die men noemt Dominica, Virgines, ofte Maechden/ Beata, dat is Godtsalighe/ ende d'anderen/de welcke streckende zijn op een rije/tot de gene die men heet de Barlovento, dat is van te Loefwaert/ welcke zijn Cuba, Española, ende Boriquen, van hier tot het vaste Lant toe/heeft men schaers twee hondert ofte drie hondert mijlen/ ende op sommighe plaetsen veel minder. Het vaste Lant streckt een oneyntlijck dinck heen/ van't Lant van Florida af/tot het Lant der Patagones, ende van d'ander zijde by Zuyden/de Straet van Magallanes af/ tot de Cabo de Mendosino, loopt een uyt der maten lanckstreckende Lant/maer niet te breet: Ende daert alhier in Peru op syn breeste is/ te weten/ter plaetsen daert aen Brasilien grenst/ heeft het ontrent duysent mijlen. In dese voorseyde Zuyder Zee/hoe wel dat men daer Westwaert aen gheen eyndt af en weet/soo en ist nochtans niet langh gheleden/ dat men d'Eylanden (diese van Salomon ghenoemt hebben) ontdeckt heeft/die veel ende seer groot zijn/ ende legghen verscheyden van Peru ontrent acht hondert mijlen. Ende om dies wille datment geobserveert ende alsoo bevonden heeft/dat alwaer veel ende groote Eylanden ligghen/men ghemeynlijcken niet verre van daer vast Landt vint. Soo zijnder veel/ende ick met hen/van opinie/datter by d'Eylanden van Salomon een geweldich groot vast Landt moet liggen/t'welck aen de West zijde/tegens onse America overcomt: Ende t'mocht misschien wel moghelijck wesen / dat het streckende is/ Zuyden aen/nae de Straet ofte Enghte van Magallanes toe. Het Lant van nieu Guinea verstaet men vast Lant te wesen/ende wort van sommighe ghelеerden/ dicht by d'Eylanden van Salomon gestelt / alsoo dat het met den reden seer over een comt / datter noch een groot deel der Werelt t'ontdecken staet/ dewijle dat onse lieden van ghelijcken dese Zuyder Zee nae China ende Philippinas toeseylende zijn/ende en segghen niet/datse int gints varen/ te weten/ van hier derwaerts/langher wegh passeren / als van Spagnien nae dese Indien toe. Maer ter plaetsen daer d'eene Oceansche Zee met d'ander aen een comen / ende haer vermenghende zijn/ ick meyne de Zuyder met de Noorder Zee / in de contreye der Polus Antarcticus, is ghenoech bekent / te weten / door de vermaerde Straet van Magallanes, ghelegen op hooghte van 51. graden. Ende by soo verre als d'ander zijde der Werelt in de Contreye der Polus Arcticus, ofte van by Noorden / de voorseyde twee Zeen van gelijcken continueren / ende in een loopen/soo ist voorwaer een groote saecke/t'welcke van velen ondersocht/maer van niemant (nae mijn wetenschap) tot noch toe ondervonden is/alleenlijcke dat door gissinghe/ende ick en weet wat teyckenen/ van sommige bevesticht wort/datter aen de Noortzijde een Straet moet wesen/ ghelijckerwijs die van Magallanes. Nu om te comen tot onse voorgenomen intentie/ soo ist ghenoech voor dese reys/voor seker te weten/dat men aen dese Zuytzijde Lant heeft/jae een Lant soo groot als gheheel Europa, Asia ende Africa te samen / ende dat

Dese vermenginghe ende by een comste der Oceanscher Zee/hebben wy van ghelijcke ondect onder den Polus Arcticus. ofte aen de Noort-zijde door de straet van Nassauwen, ghelijck als ick het selfs sichtelicke ondervon

den hebbe / Anno 1594. ende 1595. als op een ander voor der aen ghe annoteert woort.

men onder beyde de Polen der Werelt / Zeen ende Landt vindt / onder den anderen ombanghen/in het welcke d'Ouderen (als de gene die d'experientie gebrack) eenighen twijffel mochten stellen/ende daer teghen segghen.

Het 7. Capittel. Waer inne wederleydt werdt, d'opinie van *Lactantio*, de welcke seyde, datter gheen *Antipodes* en waren.

U dan/dewijle wy weten / datter onder den Polus Antarcticus, ofte van't Zuyden/Lant ghelegen is / soo resteerter te weten/of daer oock Volck is/ die't bewoonen / t'welck in voorleden tijden een questie was/daer veel om ghearqueert werde. Lactantius Firmianus ende S. Augustijn houdent voor een groote cluchte / eñ drijven harẽ spot met den genen die bevestigẽ datter Antipodes zijn (dat is gesept) lieden die met de voetẽ tegens ons aen gaen. Doch al hoe wel datment dese twee Autheurẽ toe mach latẽ/ dat voor een spotternije te houden/ so gaen sy noch evenwel in de redenẽ eñ bewysinge van hare opinie/ op verscheyden wegen/ gelijck als sy ooc int vernuft seer verschillende waren. Lactantius hout het met den ghemeynen Man/ hem laten dunckende/ dat het een dinck om te lachten is/ te segghen/ den Hemel van alle canten rontsom d'Aertrijck te comen/ ende dat het Aertrijck int midden/ van alle weghen / ghelijck een Bal/ daer in besloten soude wesen/ waerom hy aldus schrijvende is: Wat wegh (sept hy) houden de sommigen/ die seggen willen / datter Antipodes zijn / die haer voetstappen int contrarie van d'onse setten. Zijnder by avonture lieden soo uytsinnich / die ghelooven datter volck is/ die met de voeten om hoogh/ ende t'hooft om leegh gaen / ende dat de dinghen die alhier recht op staen / aldaer averrechts verkeert hanghen / ende dat de boomen ende t'koorn aldaer neder waerts wassen/ ende dat den reghen/ t'sneeu / ende den hagel op waerts nae't Aertrijck toeclimmende is. Ende naer meer andere woorden/ soo voeghter Lactantius noch meer by/ segghende: Te versieren / dat den Hemel ront is/ is oorsake geweest/ dat dese lieden de voorsz. Antipodes (die in de lucht hangen) geinventeert hebben: Waerom ick van dusdanighe Philosophen niet meer te seggen hebbe/ dan dat de gene die eens comen te dwalen/ blijven in hare verwarthept altoos wederspannich / sustinerende t'eene met het ander. Tot hier toe zijnt woorden van Lactantio: Maer voor meer/ dat hy sept/ soo zijn wy/ alhier teghenwoordich wesende/ in de contreye der werelt/ die int contrarie van Asia respondeert/ hen lieder Antictonos, ghelijck als de Cosmographen segghen/ ende wy en sien ons niet eens gaen hangende/ noch dat wy met de hoofden nederwaerts/ ende de voeten opwaerts gaen. T'is voorwaer een wonderlijck dinck te bedencken/ t'welcke eensdeels van't menschelijcke verstant (nae de waerhept) niet moghelijck is t'ontfangen ende te begrijpen/ sonder te gebruycken inbeeldinghen ofte ghedachten. Ende ten anderen/ soo en ist oock niet moghelijck te wesen sonder dwalen / soo men in alles d'imaginatie ofte ghedachten wil volghen. Wy en connen niet te verstaen comen/ den Hemel ront te wesen/ (ghelijck sy in effect is) ende dat het Aertrijck int midden staet/ dan door inbeeldinge: maer soo dese selve inbeeldinghen van de reden/ niet gecorrigeert ende gereformeert wordt/ dan dat het verstant haer daer van laet verdoeren/ soo sullen wy ghewisselijcken dwalen/ ende bedroghen uyt comen / uyt welcke wy / met openbare experientie verstaen moghen / datter in onse Zielen een seeker Hemels licht is / waer mede wy sien ende oordeelen. Oock mede soo worden de selve ghedachten ende innerlijcke inprintinghe/ (die ons te vooren comen om te verstaen) met het selve inwendige licht/ van't ghene sy

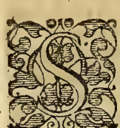
Lactant. lib. 7. Divini Instit. Cap. 23.

August. lib. 16. de Civitat. cap. 1.

ghene sy ons onderwijsen/ bevesticht/ ofte te niet ghedaen. By dit/ siet men claerlijcken/hoe dat de redelijcke Ziele/alle Lichamelijcke natuere te boven gaet/ ghelijck als de cracht ende eeuwighe deucht der waerheyt/ in de opperste plaetse des Mensches/ syn residentie houdt. Ende men siet het blijckelijck / ghelijck alst hem ghenoech vertoont ende verclarẽde is / dat dit so wel gepureert licht/van dat opperste eñ eerstelicht deelachtich is. Ende die dit niet en weet/ofte hier aen twijffelt/moghen wy met recht wel segghen/dat hy niet en weet/ ofte twijffelt/ dat hy een Mensch is: In voeghen/ dat soo wy onse gedachten vraghen/ wat haer dunckt van de rondicheyt der Werelt/ en sullen ons voorwaer niet anders segghen / dan het ghene dat sy Lactantio voor oogen stelden/te weten/dat soo den Hemel ront is/soo sullen de Son ende Sterren/alsse ondergaen/ moeten vallen : Ende alsse nae den Middach opstijghen / moeten climmen/ende dat d'eerde in de lucht hangende is/ende dat de lieden/die aen d'ander zijde der Werelt woonen/met de hoofden nederwaerts / ende voeten opwaerts moeten gaen/ende dat den regen altaer niet en valt van boven nederwaerts / maer datser eer van onder opwaerts stijght/ende meer andere dusdanighe waenschapen dinghen / de welcke alleen te verhalen/tot lachen verweicken souden : Maer soo men de cracht der reden beradicht/so sal men van alle dese ydele Schilderije weynich wercx maken/ende en sullen d'inbeeldinge niet meer luysteren als van een oude Sottinne/antwoordende/ dat het een groot bedroch is/de gheheele Werelt in onse ghedachten te willen timmeren/ghelijck als een Huys/van t'welcke t'nederste aertrijck het fondament/ende t'bovenste dack den Hemel is : ende sullen oock segghen / dat soo ghelijck als in de Creatueren het hooft altoos het bovenste/ ende t'opperste van t'ghedierte is : hoe wel dat juyst alle Creatueren t'hooft niet op een maniere en hebben / want d'eene hebben t'hooft opwaerts als de Menschen/andere over dweers als t'Vee/etlijcke int midden als de Spinnen / ende dergheliycken : Alsoo is van ghelijcken den Hemel/ t'zy waer dat het soude moghen wesen/altoos boven/ ende t'Aertrijck noch min noch meer beneden. Want wesende warachtich/dat onse ghedachten aen den tijt ende plaetse ghehecht zijn soo comt het/dat het van den selven tijt ende plaetsen niet over al gemerckt wert/dan alst in bysonder gespeculeert ende overdacht wert. Hier uyt ist/dat so wanneer wy de selve opheffen om t'aenmercken/ofte eenighe dinghen t'overdencken / die den tijdt ende bekende plaetse excederen ende te boven gaen / soo vallense terstont neder : Ende soo sy van de redenen niet weder opgeheven ende staende gehouden werden/soo en connense niet een Ooghenblick over eynt blijven : Alsoo sien wy oock/ dat onse gedachten(wanneer men handelende is van de Scheppinghe der Werelt)altoos loopen/tijdt soeckende voor des Werelts Scheppinghe : Ende om de Werelt te bouwen/soo ordonnerense oock plaetsen/ sonder te voleyndigen ofte uytcomste te vinden/ dat men de Werelt op een ander maniere maken mochte / wesende de waerheydt(soo ons door reden blijckelijck vertoont wert)geenen tijt voor de verroeringhe te wesen/ wiens mate den selven tijt is/noch daer en was gantsch geẽ plaetse voor de selve Orbis, de welcke alle Ghewesten in hem besluytende is. Waerom dit argument/ dat men teghens de plaetsen des Aerdtrijcx(ghenomen uyt de maniere van onser ghedachten ofte inbeeldinghe)makende is/ van den excellenten Philosoph Aristoteles, wel claer ende lichtelijcken voldaen wort/ seggende met grooter waerheydt / dat de selve plaetsen int midden ende benedenste der Werelt staen / ende hoe een dinck meer int midden comt/hoe dat het meer beneden is. Welcke antwoort allegherende Lactantius Firmianus,(sonder te wederlegghen)is het met eenighe ander reden voorby slaende/ seggende/dat hy hem niet en mach verontledighen om sulcx te wederlegghen/ door de haest die hy heeft tot ander dinghen.

Aristot. de cælo. cap. 3.

Het 8. *Capittel.* Van d'opinie die *S. Augustyn* hadde, om *d'Antipodes* t'ontkennen.

eer anders waren de reden die S. Augustijn ghemo-
veert hebben/om d'Antipodes t'ontkennen / ghelijck als een soo diepsin-
nighen vernuft betaemde : Want de reden voorzen verhaelt(van dat
d'Antipodes souden verkeert gaen)worden van den selven Heylighen
August. lib. Categoriarum, cap. 10 *Tom.* 1. Doctoor wederlept/in syn Boeck der Predicatien: D'ouderen(seyt hy)
bevestighen / dat het Aertrijck op alle plaetsen om leegh/ ende den Hemel om hoogh
is/soo moeten dan / naer uptwijsen van t'selfde d'Antipodes, ghelijck men seyt/ tegens
ons aen gaen/hebbende insghelijckx den Hemel boven t'hooft. Nu dewijle dan/ dat
S. Augustijn dit also verstont naer reden van goeder Philosophie/ wat reden moghent
dan wesen/die een soo Geleerder Man ghemoveert hebben/ van een contrarie opinie
te wesen/t'welcke sekerlijcke den sin gheweest is / die hy ghenomen heeft upt het in-
nerste der Heyligher Theologie, naer welcker uptwijsen/ ons van de heylighe Schrif-
tuere ghelcert wert/alle Menschen der Werelt van eenen eersten Mensche(t'welcke
was Adam) hare afcomste te hebben. Hier door dan/scheent een ongelooflijck dinck/
ende een rechte beuselinghe te wesen/te segghen/dat de Lieden in de nieuwe Werelt
hebben moghen passeren/overvarende die oneyntlijcke diepten der Oceaenscher Zee.
Ende voorwaer/soo ons de tastelijcke ende ondersocht eervarentheydt(van dat wy in
onsen tijden ghesien hebben) niet en versekerde/men soude t'selve/ tot desen huydigen
dach toe/ noch voor een onsekere sake houden. Ende al hoe wel wy weten/ de selve
reden niet en sluyten om waerachtich te zijn/ so blijft ons nochtans genoech te doen/
om daer op t'antwoorden/ick wil segghen/om te verclaren op wat maniere/ende door
wat wegh t'Menschelijcke gheslacht alhier ghecomen mach wesen / ofte hoe ende
waer over datse gecomen zijn/om dit Lant van Indien te bewoonen: Maer om dat
wy t'selve hier nae met redenen sullen verhalen/so laet ons nu besien wat dat van den
heylighen Doctoor in dese materie(in de Boecken van de Stadt Gods)gedisputeert
Lib. 10 *cap.* 90. wert/t'welck aldus luydende is : Het gene dat van sommighe geargueert wort/dat-
ter Antipodes zijn/ (dat zijn lieden die van d'ander zijde der Werelt woonen / alwaer
de Son oprijst/ten tijden datse by ons onder gaet) ende dat de voetstappen des selven
recht in t'contrarie van d'onse aencomen / dit en is gheen dinck om te gheloven/ de-
wijle dat sy't niet en bevestigen met ondersochte redenen/dan alleenlijck met een Phi-
losophische bewijs/die sy hier van maken: waer mede sy besluytē(dat wesende d'aert-
rijck int midden der Werelt/zijnde van alle canten even naer van den Hemel omvan-
gen) ghewisselijcken de benedenste plaetse te wesen / het ghene dat aldermiddelst van
de Werelt is. Voeghter daer nae noch by/ segghende : De heylighe Schrift en be-
drieght gheensins / welcker waerheydt(van de gheschiedenissen die daer in verhaelt
worden) ghenoech vertoonende is / hoe volcomelijcken de Prophecyen der toecomen-
de dinghen ghebeurende zijn / ende is een beuselinghe / te segghen/ dat van dese zijde
der Werelt/lieden ghecomen souden moghen wesen in d'ander nieuwe Werelt/passe-
rende die onmetelijcke Zee van Ocean, want anders niet mogelijc en is/aldaer Men-
schen te zijn/waerachtich wesende / dat alle Menschen van dien eersten Mensche af-
comen. Naer dat dit uptwijsende is/so en is alle deswaricheyt van S. Augustijn anders
niet geweest/dan die onuytsprekelicke groote der Zee Ocean. Van de selve meyninge
was oock

was oock S. Gregorius Nazianzenus, affirmerende (als een ontwijffelijck dinck) dat passerende de Straet ofte Enghte van Gibraltar, onmoghelijcken was/ de Zee voorder aen te moghen passeren/ in een van sijn Epistelen/ seyt hy op dese propoost aldus: Het behaegt my seer wel/ het gene van Pindaro gesept wort/ dat voorby Cales, de Zee/ voor de Menschen onvaerbaer is. Ende int Gebedt der overledenen/ t'welck hy S. Basilio toe eyghenende/ seydt ten selven eynde/ dat het niemant toeghelaten was / de Straet van Gibraltar t'Zeewaerts aen te passeren. Ende al hoe wel dat men dat van den Poeet Pindaro, voor een spreeck-woort neemt/ daer hy seyt/ dat het soo wel den wijsen als d'onwijsen verboden is/ t'onderstaen wat voorby de Straet ofte Enghte gelegen is. Doch den oorspronck van dit spreeck-woort gheeft ghenoech te verstaen/ hoe vast dat d'Ouderen in de selve opinie ghegrondet waren. Van ghelijcken/ soo vint men by de Boecken der Poeten ende History-Schrijvers/ als oock onder d'oude Cosmographen / dat het eynde ende laetste termijn des Aertbodems in Cales van Spagnien gestelt wort ende aldaer werden de Columnen van Hercules opgherecht / zijnde aldaer t'beslupt der uytterste palen van't Roomsche Keyser-Rijck/ aldaer schildert men van ghelijcken/ d'eynden der Werelt/ t'welcke niet alleen van de Heydensche geschriften/ maer oock van de Ghewijde/ op de selve maniere vermelt wort/ haer voeghende nae onse Tale: Gelijck als daer ghesept wort / dat het Edict ofte Placaet van Augusto Cæsare vercondicht ende uytghe roepen is/ op dat hen alle de Werelt souden laten beschrijven. Ende van Alexander de groote / die syn Rijcke verbreyde tot die eynden des Aertbodems. Ende op een ander plaetse wort ghesept/ het Euangelium aengewassen te wesen/ hebbende over de gantsche Werelt vruchten ghegeven: Want door de ghewoonlijcke stijl/ soo noemt de Schrifture de gantsche Werelt/ het meesten deel der Werelt/ dat doen ter tijden ontdect ende bekent was. Want d'Ouderen en meynden niet/ dat men d'ander Zee van Oost-Indien/ noch dese van West-Indien/ bevarē mochte/ waerom sy int generael over een quamē. Hieromme ist, dat van Plinio (als een slecht ende seker dinck) ghescreven wordt/ dat de Zeen/ die't Landt afsnijden/ ons de helft van t'woonbaer Landt benemende zijn: Want men en can (seyt hy) van hier niet derwaerts passeren / nochte van daer alhier comen. Dit selve waren oock ghevoelende Tullius, Marcrobius, ende Pomponius Mela, ende was eyntlijcken het gemeyne goetduncken der ouder Schrijventen.

Nazianzen. Epist. 17. ad post. Humianum.

Luc. 2.

1. Math. 1.

Coloss. 1.

Plinius. lib. 1. cap. 9.

Het 9. Capittel. Van de opinie die *Aristoteles* hadde, beroerende de nieuwe Werelt, eñ welcke d'oorsake was, die hem bedroog om sulcx t'ontkennē.

Behalven de voorsepde/ soo wasser oock noch een ander reden / waerom dat d'Ouders ghemoveert waren/ te ghelooven onmoghelijck te wesen/ de lieden van daer in dese nieuwe Werelt te passeren/ seggende/ dat behalven die overgrootheyt der Ocean, so was de hitte (van de Regioen ofte Ghewefte die men noemt Torrida, ofte verbrant) soo uyt der maten / dat se de lieden te Water noch te Lande niet en ghedooghde (hoe stout die oock mochten wesen) van den eenen Pool tot den anderen te moghen passeren: Want de selve Philosophen/ van de welcke geaffirmeert wert/ de Werelt ront te wesen/ (ghelijck sy in effect is) ende dat men onder beyde de Polen der Werelt woonbaer Lant heeft. Ontkenden/ niet teghenstaende dat de middelste Regioen ofte Ghewefte van't Menschelijcke gheslachte niet bewoont en mochte werden/ te weten/ t'ghene dat tusschen de twee Tropicos begrepen wert/ t'welcke de grootste van de vijf

Zonas ofte Regioenen is/daer de Cosmographen ende Astronomiens de Werelt met afdeylē. De redē die sy gavē/dat dese Zona Torrida onwoonbaer was/was dat de groote hitte der Sonne/die daer altoos soo dicht by/ boven overgaet/de geheele Regioen ontstekende ende versenghende was/makende t'selve/volghens onvruchtbaer/ende ghebreckelijcken van water ende weyden. Van dese opinie scheen oock te wesen Aristoteles, al hoe wel dat hy een soo grooten Philopsoph was / niet tegenstaende bedrooght hem selven in dese saecke/tot welcker verstant het goet wesen sal/ te verhalen/ in wat sake hy met met syn discours wel geprocedeert/ende waer inne dat hy gedwaelt heeft. Nu dan/disputerende den Philosoph van den Abrego, ofte Zuyder Wint/ om/ of wy verstaen sullen / den selven upt den Middach voort te comen / ofte van den anderen Pool contrarie het Noorden af/schrijft op dese maniere/seggende: De reden leert ons/ dat de Latitudo ofte breedde van het Aertrijck bewoont wort/ hebben de syn limiten: Doch alle dit woonbaer Lant en mach niet aen een continueren / om dies wille dat het middelste deel niet getempert en is: Want het voorseecker is/dat het in syn Longitudo ofte lenghte / van Oost ende West / gheen overvloedighe hitte noch coude en heeft/maer wel in syn Latitudine ofte breedde / t'welcke is van den Pool tot de Linea Equinoctial,eñ op dese maniere soude mē sonder twijffel t'geheele Aertrijc op syn lengte rontsomme moghen gaen/soo't op sommighe plaetsen van de grootte der Zee niet belet ende afghesneden worde. Voorwaer / soo en isser tot hier toe (int ghene dat Aristoteles seyt) niet meer te vereysschen : Ende heeft groote reden/dat het Lant op syn lenghte (dat is van Oost ende West) ghelijcker ende gherieffelijcker streckende is/ tot het leven ende onthoudinge der Menschen/dan't op syn Latitudo ofte breedde (van Zuyden ende Noorden) doet. Dit is alsoo/niet alleenlijcken door de reden die Aristoteles verhaelt/(van dat men daer altoos een ghelijcke ghetempertheyt des Hemels van Oost ende West heeft/want is in ghelijcker distantie van de coude upt het Noorden/ ende de hitte van den Middach) maer oock door een ander reden: Want reysende op de lenghte/heeft men altoos de dagen ende nachten in een consequentie, t'welck gaende op de Latitudo ofte breedde/niet wesen en can: Want men moet nootwendich in de Regioen van den Pool comen) daer men d'eene helft van't Jaer (te weten/ses Maenden) altoos nacht heeft/ t'welcke een groot ongerief ofte belet voor't menschelijcke leven is. Den selven Philosoph passeert noch verder/berispende de Geographen, die in synen tijt d'Eylanden uptwierpen/met dese woorden: Het ghene ick ghesept hebbe/ mach men bemercken op de reysen van over Lant/ende op de navigatien die men ter Zee doet : Want daer is een groot verschil van de lenghte tot syn breedde / ende de spatie die men heeft van Hercules Columnen af/ (t'welcke is Gibraltar) tot Oost-Indien toe/excedeert/ofte is in de proportie/verschillende meer dan vijf op drie/in de spatie die men heeft van Ethiopie tot het Lac ofte Meyr van Meotis eñ uptterste palē van Scitien. Dit selve wort bevonden by de rekeninghe der dach-reysen ende navigatien/ soo veel als men tot noch toe met d'ervarentheyt heeft connen te verstaen comen/ende wy hebben notitie van de bewoonde Torrida, tot soo verre datse niet meer bewoont en wordt/ t'welck men in desen deele Aristoteles ten besten mach houden : Want in synen tijt niet meer ontdeckt en was/als d'eerste Ethiopie, welcke palende is met Arabie ende Africa. Van de ander Ethiopie interior, ofte binnenste / en wist men in synen tijdt niet af/ noch daer en was gheen notitie van dat over-groote Landt (te weten) daer men nu de Landen van Paep-Jan heeft / ende noch veel minder van alle t'ander Lant/t'welcke gheleghen is onder den Equinoctial, streckende tot over den Tropicum Capricorni, volleyndende aen die soo vermaerde eñ welbekende Cabo de bona Esperanca, door de navigatie der Portugaloisers/van welcke Cabo af tot over Scitien ende

Aristot. 2. meteor cap. 5

Tartarien, men sonder twijffel (soo men t'Lant comt te meten) so grooten spatie ende breedde heeft/als de lenghte ende spatie die daer is van Gibraltar tot Oost-Indien toe. 'Tis een slecht dinck / dat d'Ouderen den oorspronck van den Nilus, ende d'uyterste van Ethiopie onbekent gheweest is. Waerom Lucanus de curieusheyt van Iulio Cæsare (van te willen ondersoecken het beginsel der Nilus) verispende is/segghende in syn Versen: Wat hebt ghy Romeyn nu te stellen / om t'ondersoecken den oorspronck des Nijls? Ende sprekende den selven Poeet tot de voorseyde Nijl, seyt: Want u oorspront soo verborgê is/dat het de geheele Werelt onbekent is/waer ghy van daen zijt. Maer naer uytwijsen der heyliger Schrift/soo can men wel verstaen het selfde Lant woonbaer te wesen/want anders en soude de Propheet Sephanias niet gesept hebben / sprekende van de beroepinge des selven volcke tot het Evangelium segghende van ginder: Doorby de Rivieren van Ethiopien sullen my van de Kinderen van mijn verstroydê/ presenten gebracht worden: want alsoo noemt hy d'Apostelen. Maer als ghesept is/ soo is behoorlijcken datmen 'tselve den Philosoph ten besten houdt/om dat hy de Historie-schrijvers ende Cosmographen van synen tijt gheloof gaf. Laet ons nu examineren het ghene datter volght: Het eene deel der Werelt (seyt hy) te weten/het Septentrionael, gheleghen nae't Noorden/voorby de ghetemperde Zona, dat is onwoonbaer/door die over-groote coude. Het ander deel/'twelck leyt naer den Middach/passerende over den Tropicum, is oock onwoonbaer door d'overdadighe hitte: Maer de ghedeelten der Werelt/welcke streckende zijn aen d'eene zijde als men Indien ghepasseert is. Ende aen d'ander zijde is passerende de Columnen van Hercules/is seker niet aen een te comen/om dieswille dat haer sulckx door de groote Zee Ocean belet wert. In dit laetste heeft hy groot ghelijck/ende voeghter dan terstont noch by/segghende: Om dat het nootwendich moet volghen/dat het Lant/ aen d'ander syde der Werelt/ de selve proportie (met haren Polo Antarctico) moet hebben/ ghelijck als dese onse bewoonde ghedeelte/met den hare (dat is de Noordt-Pool) heeft. Daer en is gantsch gheen twijffel aen/dan dat het met d'ander Werelt in alles moet procederen/ als dese van hier in alle d'ander dinghen / namelijcken in't hercomen ende ordonnantie der Winden. Ende naer andere reden/die in dese materie niet te pas en comen / besluyt het Aristoteles aldus/segghende: Wy moeten willens bekennen/dat den Abrego ofte Zuyden Wint/de ghene is/die uyt de Regioen ofte Ghewesté (die hem van de hitte verbrant) blasende is/welcker Regioen, door de na-byheyt der Sonne/onversien ende gebreckelijck van Water ende Weyden is. Dit is d'opinie van Aristoteles. Ende voorwaer so en can de Menschelijcke gissinge nau welijcken yet meer comen te versinnen. Hier uyt ist/dat ick dickwils (als ick het Christelijcken overdencke) come te aenmercken/hoe swack ende broos dat de Philosophije der Wijsen/ten desen tijden/in de Goddelijcke dingen is: Jae dat mint is/en weten somtijts in de Wereltsche dingen (daer sy hen laten duncken soo dapper in bedreven te wesen) geen uytcomste te geven. Aristoteles ghevoelen is/ghelijck als hy oock bevesticht / dat het Landt/'twelcke na dese Zuyt-Pool woonbaer is/nae syn lenghte (dat is van Oost ende West) uytnemende groot is/zijnde in syn breedde (dat is van den Zuyder-Pool na den Equinoctial toe) seer cort. Dit selve strijt soo seer tegens de waerheyt/ dat by naest alle de habitatie die men aen dese syde van den Polus Antarcticus heeft / streckende is nae de Latitudo ofte breedde/te weten van den Pool na de Linea toe / zijnde op de Longitudo, (dat is van Oost en West) soo weynich/dat de Latitudo alhier in dese nieuwe Werelt de Longitudo soo veel te boven gaet/als hy seyt/'tverschil van tot drye/ende noch meer te wesen. Het ander/van dat hy bevesticht de middelste Regioen, die men noemt Torrida Zona, gantsch onwoonbaer te wesen/door die overdadighe hitte / om oorsake van de na-by-

Lucanus 10. Phars.

Sephan. 3.

heyt der Sonne/zijnde daerom gebreckelijcken van Water ende Weyden/is altemael in't contrarie: Want het meesten deel van dese nieuwe Werelt is seer abondant van Menschen ende Ghedierten. Ende dese contreye van tusschen de twee Tropicos, (gheleghen in de selve Torrida Zona) is een Regioen abondanter ende overvloedigher van Weyden ende Wateren/als eenighe contreye der gantscher Werelt/ zijnde 't meesten deel van dië een seer getempert eñ bequaem Lant: Waer by men sien mach/dat God noch in dese natuerlijcke dinghen/ de wijsheyt van desen tijdt onwetende ghemaeckt heeft. Besluytende hier mede dan/dat de Torrida Zona woonbaer is/ende in grooter menichte bewoont wort/hoe wel dat het selve vā d'Ouderē voor onmogelijc gehouden was. Maer d'ander Zona ofte Regioen, welcke streckende is tusschen de Torrida, nae de Zuyder-Pool toe (hoewel de selve door syn gheleghentheyt bequaem genoech is voor t'smenschelijck leven) wort niet tegenstaende weynich bewoont: Want men weet qualijcken van eenich ander quartier/dan van't Coninckrijck van Chyle, ende een stuck-weeghs tot by Cabo de Bona Esperanca, zijnde de reste van de Zee Ocean beslaghen/hoewel datter veel van opinie zijn. Ende ick bekenne van gelijcken niet verre van haer goetduncken te wesen/datter veel meer Lants t'ontdecken staet/dan daer ontdeckt is/ende dat het Lant gheleghen teghen t'Lant van Chyle over/ vast Landt moet wesen/ende hem streckende is Zuydtwaerts aen / tot doorby den Circkel van Capricorno, 'twelcke (so het aldaer leyt) sonder twijffel een Lant van excellente conditie wesen moet/door dien dat het ghelegen is in't midden van de twee uytnemende Zonas ofte Regioenen, op de selve gheleghentheyt ende ghestaltenis / als het beste van Europa. Ende soo veel als sulckx belanghende is / heefter Aristoteles een goet ende oprecht ghevoelen van ghehadt: maer tracterende van 'tgene dat tot noch toe ontdeckt ende in die contreyen ghevonden wordt/is het seer weynich Landts/ naer dat het onder de Torrida Zona seer veel ende dapper bewoont is.

Het 10. *Capittel.* Dat *Plinius* ende d'Ouderen oock het selfde van *Aristoteles* ghevoelende waren.

Plin. lib. 2. cap. 26.

De meyninghe van Aristotele heeft Plinius gantschelijcken gevolcht / den welcken aldus seyt: De qualiteyt van de middelste Zona ofte Regioen der Werelt / door welcken de Son continuelijcken passeert / is als van een vyer dat nae by is ontsteken / gantsch verbrandt ende ghelijck als roockende. By dese middelste zijn ander twee Regioenen ofte Ghewesten aen weder zijden/de welcke (om datse comen te vallen tusschen de hitte van dese/ende d'onverdraghelijcke coude van d'ander) twee extremen ofte uytnemende/soo zijnse ghetempert/ende moghen onder den anderen gheen gemeynschap hebben/door d'overvloedighe hitte des Hemels. Dit selve was oock d'opinie van d'ander Ouderen/ t'welcke van den Poëet seer aerdich in sy Veersen ghecelebeert wordt/ segghende:

Virgil. in Georgicus.

Den Hemel heel, werdt omgordt met vijf Banden
Van dees, heeft d'een, stadich des Sons verbranden,
En door den brandt, d'Aerde ros van coleur.

Den selven Poeet noch op een ander plaetse:

Verneemt of oock yemant ten plaetsen woont,
Daer 't Aerdtrijck haer, op het breedtste vertoont, 7.Æneid.
'Twelcke de Son sengt in't middenste van vieren.

Ende van een ander Poeet wort het selve noch claerder ghesept:

Des Aerdtrijckx zijn, des Hemels in ghetal
Banden ghelijck, onder welcke van vijven Ovid. 1. Metam.
De middelste is door de hitte over al
Niet woonbaer.

Dese ghemeyne opinie vande Ouderen was gegrondet in een reden/de welcke hen docht seker ende onverwinlijck te wesen: saghen dat hoe men naerder den Middach genaeckten/hoe dat den Regioen heeter was. 'Twelcke alsoo waerachtich is: Want men bevint door de selve reden in een Provincie van Italien/ het Landt van Apulien heeter te wesen/dan Toscana. Ende om de selve oorsaecke/soo heeft men in Spagnien in Andalusien meer hitte als in Biscayen: zijnde dit selve soo veel verschillende/dat wesende de differentie noch gheen volcomen acht graden/hout men het eene Landt voor seer heet/ende d'ander voor seer cout. Hier upt namen sy met goeder consequentie/dat de Regioen die den Middach soo seer ghenakende was / ende de Son boven 'thooft hadde/nootwendich een upt der maten ende eeuwighe hitte moeste gevoelen/ behalven dat/soo vermercktense oock noch/dat alle de differentien van't Jaer / als van de Lenten/Somer/Herft/ende Winter/procederende zijn van't genaken ofte af-wijcken der Sonne. Ende acht nemende/dat sy/ die noch soo verre van den Tropice (daer de Son des Somers op-comt) verscheyden waren des Somers / door't ghenaken der Sonne een onverdraghelijcke hitte ghevoelende/maeckten haer reeckeninge/ dat soo sy de Son soo nae by hen/ende boven 'thooft hadden / ende dat noch 'tgheheele Jaer door/dat de hitte soo onlijdelijcken soude moeten wesen/ dat de menschen sonder twijfel souden moeten verdwijnen ende verbranden. Dit waren de reden/ die d'Ouderen moveerden de middelste Zona oft Regioen voor onwoonbaer te achten: Waerom sy die noemden Torrida Zona. dat is de verbrande Zona, Regioen ofte Ghewește. Ende voorwaer/soo ons de ervarentheyt niet ooghenschijnlijck versekert en hadde/ wy souden noch hedensdaeghs al te samen ghesept hebben / dat het een Mathematische ende besloten reden geweest hadde: waer by wy sien mogen/hoe swack dat noch ons verstant is/om dese natuerlijcke dingen te begrijpen. Daerom soo mogen wy met recht wel seggen/dat ter goeder ghelucke ons in desen tijden die twee groote wonderen ten deele gevallen zijn/te weten/ tbevaren van de groote Zee Ocean, met soo grooter lichticheyt/ende de kennisse van dat de Menschen in den Torrida genietende zijn een seer bequame getempertheyt/'twelcke dingen zijn die d'Ouderen noyt en conden begrijpen. Van dese twee wonderen/te weten/ van de habitatie ende qualiteyt der Torrida Zona sullen wy met Gods hulpe in't navolgende Boeck breedelijcken handelen. Oock soo salt van ghelijcken goet wesen/in dit te verclaren de maniere van der Oceaenscher

Zee te bevaren/om dat sulckx seer noodich is / om tot onse intentie (die wy in dit werck voorghenomen hebben) te comen: Maer alleer wy op dit besteck comen/soo ist noodich te seggen/wat dat d'Ouderen van dese nieuwe lieden/die wy Indianen noemen/ghevoelt hebben.

Het II. Capittel. Hoe datter onder de Voor-Ouderen eenige kennisse van dese nieuwe Werelt ghevonden is.

Esluytende t'ghene dat ghesept is / resteert noch/ dat d'Ouderen niet en gheloofden/datter Menschen over den Tropico van Cancer waren/als S. Augustijn en Lactantius gevoelden. En so daer menschen waren/ so en wouden sy ten minsten niet geloovē die tusschen den Tropicos te wesen: Gelijc als Aristoteles, Plinius, ende voor al/ den Philosoph Parmenides, affirmerende dat het een en t'ander t'contrarie is/ is genoech bewesen: even wel so wort niet tegenstaende van veel liedē door curieusheyt/gebraecht/ of men van dese waerheyt/die in onsen tijden so openbaer en bekent is/ooc in voortijden eenighe notitie af ghehadt heeft: want het schijnt voorwaer een seer vreemt dinck te wesen/dat wesende dese nieuwe Werelt soo groot als wy met onsen Ooghen sien/ dat men daer / in soo langhen voorleden tijden by d'Ouders niet af ghewetẽ heeft/ waer door sommighe by avontueren ghesocht hebben den voorspoet van desen onsen tijt in dat cas te verminderen/d'eere ende glorie van onse Natie te verdonckeren: onderstaende te bewijsen / dat dese nieuwe Werelt by d'Ouderen bekent is gheweest. Doch men en cant voorseecker niet ontkennen/hier van eenich spoor gheweest te zijn. S. Hieronymus schrijft op d'Epistel tot den Ephesen/segghende: Met reden vraghen wy/wat d'Apostel wil segghen met dese woorden / daer hy sept: In welcke ghy een tijt ghewandelt hebt/naer de ghelegentheyt van dese Werelt: Of hy by avontuere te verstaen wil gheven/datter eenen anderen tijt is/ die dese Werelt niet aen en gaet/ maer andere Werelden/van't welcke Clemens in syn Epistel aldus schrijft/ seggende: Den Ocean ende de Werelden die men over den Ocean heeft. Dus verre van S. Hieronymo. Ick en can voorwaer niet vermoeden / wat Epistel van Clemens dit wesen mach/die S. Hieronymus alhier by brenght: Doch en twijffelt niet/ alsoo van S. Clemens gheschreven te wesen/dewyle t'selve van S. Hieronymo geallegeert wort: Zijnde claerlijcken van S. Clemente verhaelt / dat men over de Zee Ocean noch een ander Werelt/jae Werelden heeft: Ghelijck als het in effect met de waerheyt blijckt/nademael dat men soo uytnemende groote distantie van d'eene Werelt tot d'ander heeft: Ick wil segghen / van dit Peru ende West-Indien tot Oost-Indien ende China. Van ghelijcken soo verhaelt Plinius (die soo uytnemende was / om vreemde ende wondere dinghen t'ondersoecken) in syn natuerlijcke Historie/dat Hannon, Capiteyn der Carthaginesers/ gevaren heeft van Gibraltar af/ langhs de Custe heen/tot aen d'uytterste grensen van Arabien, hebbende dese syne Navigatie by geschrift naegelaten. So dit alsoo is/alst Plinius sept/soo volght daer bescheydelijcken uyt/den selven Hannon ghevaren te hebben/alle het ghene dat huydigen daeghs de Portugaloisers bevarende zijn/ passerende tweemaels de Linea Equinoctial, twelcke voorwaer een dinck is/om te verwonderen. Ende nae dat van den selven Plinius geallegeert wert uyt Cornelio Nepote, een seer gheacht Autheur/soo souden de selve spatie ghevaren gheweest zijn van eenen anderen Eudoxus gheheeten/hoe wel eenen contrarie wegh: want vliedende den selven:

Plutar. 3. de placitis Philos. Cap. II.

Hieron. super cap. 2. ad Ephes.

Plin. lib. 2. cap. 67.

Idem ibidem

selven Eudoxus vandē Coninc der Latyres, is gevaren door t'Roode Meyr af/tot inde Oceansche Zeen/vervolgende also de Custe / is gecomen tot die Engte van Gibraltar, twelcke vandē selvē Cornelio Nepote bevesticht wort/in synē tijt geschiet te zijn. Daer wort van gelijcken geschreven/van geachte Autheuren/dat een Schip van Carthago, gedwongen wesende van weer ende wint/ door de Zee Ocean gejaeght zijnde/ is comen te sien ende verkennen een Landt / t'welcke tot dien tijdt noyt te vooren bekent was gheweest: Ende weder ghecomen zijnde tot Carthaginem met de tijdinghe/verweckte den Carthaginesers tot een groote lust ende begeerten/ om t'selve lant t'ontdecken ende te bewoonen. Dit verstaende de Senatoren ofte Magistraten/ hebben deselve Navigatie met een rigoreus ende swaer Edict, op lijf straf verboden/ seyghende dat de begeerlijckheyt ende lust tot de nieuwe Landen/een afbreuck ende vervallinge van haer Vaders-lant souden veroorsaken. Wt alle t'welcke men ghenoech colligeren ofte vermercken mach/ dat men onder d'Ouderen eenighe kennisse van de nieuwe Werelt ghehadt heeft / al hoe wel dat men int bysonder van deze onse America, ende t'gantsche West-Indien qualijcken eenighe versekertheyt in de Boecken der oude Schrijventen vinden can/doch wel van Oost-Indien: Niet alleenlijcken van dees/ maer oock van ghene zijde. T'welck in voorighen tijden d'uytterste kennisse was/ door dien datment doe ter tijdt in contrarie van nu bereysende was / segghe dat men daer mentie af vint/ende dat niet weynich noch duyster. Want en is het niet lichtelijcken ghenoech onder d'Ouderen te vinden/ Mallacka, t'welcke sy noemden Auream Chersonesam, ende de Cabo de Comorijn, die sy hieten Promontorium Corij, als oock t'groote ende vermaerde Eylandt van Samatra, door die soo oude ende gecelebreerde naem van Taprobana? Wat sullen wy seggen van de twee Ethiopien, van de Bragmanes, van t'groote Landt van Chynen? Wie stelt in de Boecken der Ouderen eenighen twijffel / de welcke niet weynich van dese dinghen handelende zijn? Maer van de Westersche-Indien en bevindē in Plinio niet/in dese Navigatie/d'Eylanden vā Canarien (die hy Fortunata, noemt) gepasseert te hebben: Waer van het principaelsten (nae sy segghen/Canarien gheheeten soude hebben / ende dat/ door de menichte der Honden die daer op waren. Voorby Canarien heeft men nauwelijcken eenich spoor af by d'Ouderen (beroerenden de Navigatie die men hedensdaeghs doet over die groote Golffe, die met recht groot ghenaemt wort) connen vinden: Nochtans zijnder veel die hen laten duncken/ dat de Tragische Seneca van dese Westersche-Indien geprophetеert heeft/ te weten / in t'ghene dat wy in syn Tragedie Medea, in syn Anapestische veersen lesende zijn/de welcke gereduceert in Nederlandtsche rijm / aldus luyden: *Plin. lib. 6. cap. 31.*

Seneca in Medea actu. 2. in fine.

Comen sal noch, nae langhe Iaren
Een nieuwen gheluckighen tijt,
Datt' Oceaen, sal breedt en wijt
Buyten haer perck, strecken de baren.

Ontdeckt sullen noch groote Landen
Een nieuwe Werelt werden ghesien
Door des woeste dieps bespien
Datse nu deylt van onse stranden.

Thule het eynd' des Werelts te zijne,
By yeghelijck altoos vermaert

Sal wesen

Sal wesen, door soo groote vaert,
Dat't ons seer nae te ligghen schijne.

Dit wort aldus van Seneca in syn veersen ghesonghen / ende wy en moghen niet ontkennen/ t'selve alsoo gantsch ende al gepasseert te wesen: Want de langhe Jaren dien hy seyt/ soomense telt van den tijt der Tragico af/ zijn by de duysent vier hondert: ende wesende van die van Medea af/ zijn meer dan twee duysent. Nu/ van dat de bree-dt Zee Ocean den wegh gheopent heeft / die te vooren ghesloten was/ ende dat men ontdeckt heeft/ een groot Lant/ meerder als gantsch Europa ende Asia, ende een ander nieuwe Werelt bewoonende is/ sien wy voor onsen oogen volbracht te wesen/ sonder dat hier in eenigen twijffel is/ t'ghene dat met reden wesen mach/ is te dencken of het Seneca gheraden heeft/ dan of hy onbedocht in dese syne Poesie gevallen is. Mijn ghevoelen hier van is/ t'selve geraden te hebben/ in sulcker voegen als de wijse ende doorgtrapte lieden yet plachten te gissen/ heeft ghesien/ dat men al in synen tijt nieuwe Navigatien ende Vaerden t'Zeewaert begonst t'attenteren: Ende hy wist oock wel/ als een Philosoph/ datter een ander teghen-landt Antichtona ghenaemt / van de selve ghedaente moeste wesen. Met dese gront const hy ghenoech bemercken/ dat de stoutichheyt ende abelheydt der Menschen noch int eynde de Zee Ocean souden comen te passeren: Ende die passerende/ andere nieuwe Landen ende Werelt ontdecken. Hoe veel te meer/ dat de gheschiedenissen van de Schipvaerden (van Plinio verhaelt) waer mede de groote Zee Ocean ghepasseert worden. Al in den tijt van Seneca een bekent dinck was / dat dit d'intentie van Senecas Profesie gheweest is/ schijnt ghenoech te verstaen gheven dese naervolghende veersen/ alwaer/ nae dat hy de gherustheyt ende t'leven der Ouderen/ van weynich onderwijs/ beleynt hadde/ aldus seyt:

T'is een aer tijt, en de Zeebaren
Sullen willich, of met ghewelt
Doorganck gheven den stouten Helt,
En t'is gheneucht daer door te varen.

De diepe Zee, woest en ongrondich
Derf alree yeder Schip bestaen,
Alle reysen zijn licht ghedaen
Door den Zeeman cloeck, ende vondich.

Noch Lant en is, noch Coninckrijcke
Te winnen meer, die veylich wil
Bewaren t'sijn, dat bouwe stil
Een nieuwen Burch, daer hy op wijcke,

T'is al verkeert, en om ghestooten,
En op sijn plaets ghebleven niet?
Noch in de Werelt, ghebleven yet
Dat door t'versoeck, niet zy ontsloten.

D'Indiaen drinckt uyt de ghevroren
Alexis, en de Persiaen,
Om op de Elv', en Rijn te baen
(Couder dan Ys) laet hem bekoren.

Wt dese soo vermete stoutichheyt der Menschen/ comt Seneca te conjectureren of te vermoeden/ het gene hy terstont stelt/ als d'uyterste daer't op comen souden/ seggende nae langhe Jaren sal comen/ als verhaelt is.

Het

Het 12. *Capittel.* Wat *Platonis* ghevoelen was, van dese Westersche Indien.

MAer soo daer yemandt was / die meer int bysonder van dese Westersche Indien gheroert heeft / soo schijnt het / dat men Platoni dese eere schuldich is / den welcken in syn Timæo aldus schrijft: Indien tijden en heeft men de Golffe niet mogen bevaren (sprekende van de Zee Atlãtico, die syn beginsel neemt / comende buyten de Straet ofte Engte van Gibraltâr) om dies wille dat de passagie des selven aen den mont van Hercules Columnen / ghelijck als men die placht te noemen / ghesloten was / (t'welcke de voorseyde Straet van Gibraltâr is) ende was het Eylant / dat doe ter tijdt dicht by de voorseyde Mont leyde / zijnde van alsulcken grootte / dat het gheheel Africa, met Asia daer by / te boven ginck. Over dese Eylanden heen / was doe ter tijdt (voor de ghene die daer wesen wilden) eenen wegh nae ander Eylanden / ende van daer ginck men aen alle het vaste Landt / dat daer recht teghens over lach / omringht wesende met die oprechte Zee. Dit wort aldus vertelt van Ciricia in Platone. Ende de ghene die hen laten duncken / dese verhalinghe van Platone een waerachtighe Historie te wesen / legghense op dese maniere uyt / segghende: Dat het voorschreven groote Eylandt / Atlantis ghenaemt / t'welcke int groote Africa, ghelijckelijck met Asia, te boven ginc) alsdoe het meestendeel der Zee Ocean van Atlentico (die alsnu de Spagniaerden bevaren) beslaende was / ende dat die ander Eylanden dien hy seyt by dit groote Eylandt te ligghen / gheweest zijn / de gene die men hedensdaeghs noemt de Barlovento, (dat is / van te Loefwaert) als daer is Cuba, Española, S. Iuan de Puerto rico, Iamaica, ende andere van die contreye: Ende dat het vaste Lant daer hy van verhaelt / soude wesen het gene van onsliedеn hedensdaegs het vaste lant Peru ende America ghenaemt wort. De oprechte Zee dien hy seyt t'selve vaste lant t'omringen / meynen dese Zuyder Zee te wesen: Ende dat die een waerachtighe Zee genoemt wort / is / om dat / in comparatie van hare oneyndlijcke groote / d'ander Middelantsche Zeen als ooc de selve Atlanticus, als dinder Zeen daer by te vergelijcken zijn / Met een seker ende delicaet vernuft / wort hier e Beschrijvinghe van Platoni, door de voorseyde curieuse Autheuren / verclaert ende uytgeleyt. Hoe waerachtich ende seker t'selfde is / sal op een ander ghehandelt worden.

Het 13. *Capittel.* Dat sommighe gelooft hebben, hoe dat *Ophir*, in de heylighe Schrift, dit ons *Peru* beduydende is.

DAer en gebreken ooc geen / die hun laten duncken / datter in de H. Schrift mentie gemaeckt wert van dese Westersche Indien: verstaende dat / van Ophir (t'welcke so seer gecelebreert wort) dit ons Peru te wesen. Robertus Stephanus, ofte om beter te seggen / Franciscus Vatablus, (een die in de Hebreeusche tale seer ervaren is / gelijck alst hem van onsen Meester / die syn dicipel gheweest is / naegegeven wort) seyde in de Scholen / uytlegghende het 9. Capittel van't eerste Boeck der Coninghen / het Eylandt genaemt la Española, (van Christoffel Colon eerst ghevonden ende ontdeckt) Ophir te wesen / van waer Salomon de vier hondert ende twintich / ofte vier hondert vijftich talenten fijn Goudt ghebracht worden: Want soodanich is het Goudt van Cibao, t'welck d'onse van't Eylandt Española brenghen. Daer en ghebreken oock gheen Gheleerde Autheuren / welcke bevestighen dit ons Peru *In 1. Reg. cap. 9.*

Ophir

Arias Montanus in Aparat. in Paleg. cap. 9. Ophir te wesen/vergheljjckende den eenen naem met den anderen: gheloovende / dat ten tijden/alst Boeck van Paralipomenon gheschreven worde/ t'Lant van Peru den selven naem hadde/alst nu heeft. Haer gront-reden nemende/van dat de Schrift bewijsende is/dat men van Ophir was brengende seer fijn Gout / costelijcke Ghesteenten/ ende seer uytghelesen Hout/van alle twelcke (nae 'tseggen van dese Autheuren) Peru grooten overvloet heeft. Maer nae mijn goet-duncken/soo ist seer verre/van dat Peru soude wesen t'Ophir, dat van de Schriftuere ghecelebreert werdt: Want hoewel dat men daer abondantie van Gout in heeft/en is/niet tegenstaende/in sulcken menichte niet/dat het in dit cas/de faem ende rijckdom/die Oost-Indien in ouden tijden hadde/ te boven gaet/die soo seer costelijcke Ghesteenten/ende t'excellent Hout/welcker ghelijckenis in Ierusalem noyt ghesien was/en can icker voorwaer niet sien: want alhoe wel men daer uytgelesen Esmerauden ende sommige Boomen van hart ende wel-rieckent Hout heeft/niet tegenstaende/soo en vinde ick alhier geen dinghen/ die soo waerdich zijn te houden/alst van de Schriftuere wel gestelt wordt. Ten anderen / so dunct my geen goede consequentie te wesen/te dencken/dat Salomon dat over-rijcke Oost-Indien soude laten blijven/om syn Vloten te seynden nae dit uyterste Lant. Ende soo die hier soo dickwils ghecomen waren/ soo souden ten minsten door eenighe redenen blijcken/datmen daer eenich spoor ofte teycken van vinden soude. Maer d'uytlegginghe ende beduydinghe van den naem Ophir, op het Peru, houde ick voor een sake van weynich substantie/wesende/ghelijck als het seker is/dat den naem van Peru, van dit geheele Lant/soo out noch soo ghemeyn niet en is. 'Tis een ordinaris gebruyck gheweest/in de ontdeckinghe der nieuwe Werelt/de namen van de Landen ende Havens te stellen/nae d'oorsaken die hen bejegenden. Ende alsoo verstaet men oock gepasseert te wesen/met dit Rijcke van Peru te noemen. Alhier is een opinie/dat van een Riviere daer de Spagniaerden by ghevalle aen quamen/die van de Ingheboren/Piru ghenaemt werdt/dese gheheele Landtschappe den naem van Piru ghegheven is: uyt het welcke men een argument heeft/dat d'ingeboren Indianen van Peru van soodanigen naem van haer Landt/niet en weten noch gebruycken. Op de selve wijse schijnt het/ men affirmeren wil/dat Sepher in de Schriftuere/dese Andes ('twelcke overhooge gebercjten van Peru zijn) souden wesen. Ten is niet ghenoech/eenige gelijckenisse van Vocabulen ofte Woorden te hebben/want op sulcker voegen souden wy oock mogen segghen/dat Iecatan soude wesen/ 'tghene dat de Schriftuere Iectan noemt. Oock mede/soo en darf men niet dencken/dat de namen van Tito ende Paulo, die de Coninghen Ingas van Peru ghevoert hebben/hen van de Romeynen ofte Christenen aen gheerft zijn: 'twelcke een al te lichtveerdigen ondersoeckinge soude wesen/om soo groote dinghen te bevestighen. Het ghene dat sommige schrijven/dat Tharsis ende Ophir in geen een Provincie nochte Navigatie en was/siet men beschepdelijcken/door't inhout der Schriftuere/sulcx contrarie vertoont te worden: vergheljjckende het 22. Capittel van het vierde Boeck der Coninghen/ met het 20. Capittel van het tweede Boeck van Paralipomenon. Want het gene dat in't Boeck der Coninghen ghesept wordt/dat Iosaphat in Aseon Gaber de Vloten toeruste op de Vaert nae Ophir, om Gout te halen/ wort van ghelijcken verhaelt in't Boeck Paralipomenon, hoe datmen de selve Vloot toe gemaeckt heeft/om nae Tharsis te varen: Waer uyt men claerlijcken gevoelt/ dat de Schrift Tharsis ende Ophir (in dit cas) voor een ghenomen heeft. Hier uyt mochte my yemant vraghen/wat Gewest ofte Provincie dan / dit Ophir (daer de Vlote van Salomon, met de Schip-lieden van Hiran, Coninck van Tiro ende Sidon/om t'Gout te brenghen) gheweest is: alwaer van ghelijcken onderstont te varen/de Vlote des Conincks Iosaphat, de welcke/nae de Schriftuere vermeldt/in Aseon Gaber met onweder verginck.

1. Palag. 9.
2. Requ. 10.
2. Paral. 8.
1. R'g. 22.
1. Reg. 9.
1. Reg. 9.
1. Reg. 22.

vergingh. Wat mijns belangende is/houde my hier in alderliefst/ met d'opinie die Iosephus in de Boecken der Antiquiteyten verhalende is/alwaer hy seyt/ tselfde een Provincie van Oost-Indien te wesen/zijnde gheesticht/door dien Ophir, Sone van Iectan, waer van in Genesis mentie gemaeckt wort/welcke Provincie overvloedich van overvloedich van over-fijn Gout was: waer uyt ghesproten is/dat men het Gout van Ophir, ofte Ophas, soo seer plach te celebreren. Ende nae dat sommige willen segghen / so souden het Obrizo wesen/gelijck alst Ophirizo: want hebbende seven soorten van Gout/gelijc als S. Hieronymus verhaelt/soo was dat van Ophir gehouden voor't alder fijnste/gelijck als wy alhier het Gout van Valdivia ofte van Caravaya celebrerende zijn. De principaelste reden die my moveren te dencken/dat Ophir in Oost/ende niet in dit West-Indien gheleghen is/is daerom / dat de Vlote van Salomon alhier noyt ghecomen conste/ sonder eerst te passeren voorby gantsch Oost-Indien, China, ende een ander oneyndtlijcke spatie der Zee. Ende ten schijnt niet waerachtelijcken/dat se de gheheele Werelt dweers over gheloopen souden hebben/om 'tGout alhier te comen soecken: Hoe veel te meer/ zijnde dit soodanighen Landt/dat men daer te Landtwaerts geen notitie af en conste hebben? Oock mede so sullen wy hier nae bewijsen/dat d'Ouderen de conste der Navigatie (die men nu ghebruyckende is) niet gheweten/noch vercregen hebben/sonder het welcke sy hen soo diep in de Zee niet en mochten begheven. Eyndtlijcken so men in dese dinghen anders gheen sekerheyt en heeft/dan vermoeden ende lichtveerdighe gissinghe/soo en is men oock niet ghehouden meer te ghelooven / dan een yeder hem goet dunckt.

Genesis, 30.

Het 14. *Capittel.* Wat dat *Tharsis* ende *Ophir* in de Schriftuer beduydende zijn.

SOo daer gissingen ende vermoeden gelden/soo zijn de mijne/dat de Vocabelen van Ophir ende Tharsis, in de heylige Schriftuere/niet altoos bestemde plaetsen beduydende zijn/dan dat de selve beduydinge onder de Hebreen ghemeyn is/gelijck als in onse ghemeyne Tale generalijcken 'twoort van Indien luydende is. Want Indien is in onse usantie ende sprake soo veel te segghen/als eenige Landen die seer verre van der hant/ seer rijck/ende seer vreemt van den onsen zijn. Ende wy Spagniaerden/ noemen van ghelijcken/Indien/de Landen van Peru, Mexico, 't Lant van China, Malacca, Brasilien. Ende t'zy van wat plaetsen datter van dese verhaelde contreyen/Brieven comen/segghen wy/Brieven van Indien te wesen: Zijnde niet teghenstaende / de voorseyde Landen ende Rijcken een onmetelijcke distantie ende verscheydenheyt van den anderen ghelegen. Hoewel dat wy oock niet en moghen ontkennen / den naem van Indien/van Oost-Indien genomen te hebben/want by d'Ouderen/ (soo worden Oost-Indien ghecelebreert voor een Landt over-verre van der hant gelegen: waer uyt gesproten is dat dese ander soo verscheyden Landen/in de eerste ontdeckinghe/mede Indien gheheeten worden/om dieswille dat het soo verscheyden / als oock voor het eynde der Werelt ghehouden worde: Alsoo dat men Indianen noemende is / de ghene die op't eynde der Werelt woonen. In ghelijcker voeghen/soo dunckt my/dat Tharsis de meeste reysen in de heylige Schrift/gheen bestemde ofte uytgesonderde plaets te bedieden is/dan eenighe verre ende verscheyden Ghewesten ofte Regioenen, ende nae t'oordeel der Menschen/seer vreemt ende rijck. Want het gene dat Iosephus ende sommighe willen segghen/dat Tharsis ende Tharso in de Schriftuere een dinck is / wordt

D nae mijn

nae mijn goet-duncken van S.Hieronymo met recht ende redenen wederleyt: niet alleenlijck/om dat men de voorschreven Vocabelen met diversche Letteren schrijft/ hebbende d'eene een aspiratie ende d'ander niet. Van oock daerom dat seer veel dinghen diemen van Tharsis schrijvende is/niet wel met Tharso (een Stadt van Cicilien) mogen over een comen. Het is wel waer/dat de Schrifture op sommighe plaetsen aenwijsinghe doet/van dat Tharsis in Cicilien gheleghen is: want daer wort ghesept van Holoferne/in't Boeck van Iudith, aldus: Ende gepasseert zijnde de Palen van Assyrien/is gecomen by het geberghte van Ange, (dat by aventuere Taurus is) welcke gebergten palende zijn/aen de slincker zijde van Cicilien, ende heeft alle hare Casteelen ende Sterckten ingenomen ende overwonnen/verdestruerende de vermaerde Stadt van Melothi, ende beroovende alle de Kinderen van Tharsis ende van Ismaël, die teghens de Woestijne over woonden/als oock de ghene die na den Middach/na 't Lant van Cellion waren/passerende over d'Euphrates, etc. Maer gelijck als ick geseyt hebbe/soo past het weynichmaels op de Stadt van Tarso, het ghene dat men van Tharses verhalende is. Theodoritus ende andere/volghende d'uytlegginghe van de t'seventich Oversetters/stellen Tharses op sommige plaetsen in Africa, ende willen seggen/'tselfde te wesen dat eertijdts Carthago, ende teghenwoordich t' Coninckrijck van Thunes is: seggende dat Ionas (als de Schrifture verhaelt) daer nae toe synen wech meynde te nemen/soo wanneer hy van de Heere af/nae Tharsis toe vliedende was. Andere willen segghen/dat Tharsis een sekere Regioen ofte Ghewweste van Indien is/ gelijck als het schijnt dat S.Hieronymus gevoelende is. Ick en begeere voor dese reyse dese opinie niet tegens te staen/dan bevestighe alleenlijck/dat het niet altoos een besette Regioen ofte Ghewweste der Werelt bedieden wil. De Wijsen/die Christum quamen aenbidden/ is altoos voorseecker/van uyt den Oosten te wesen: Ende men is oock uyt de Schrifture vermoedende/datse van Saba, Epha, ende van Madian waren. Ende sommighe gheleerde Lieden ghevoelen/die uyt Ethiopien, Arabien ende Persien te wesen. Hier van soo singt den Psalm der Kercke: De Coningen van Tharsis sullen presenten brenghen. Laet ons dan met S. Hieronymo houden/dat Tharsis in de Schrifture een Vocabel is/van veelderley beduydinge/ ende dat het somtijts verstaen wordt voor de Ghesteente Chrisolitus oft Iacintus, by wijlen voor een sekere Regioen ofte Ghewweste van Indien: altemets voor de Zee/ welcke de coleur van een Iacint heeft/te weten/ alsse door de hitte der Sonne ontsteken is. Maer de selve heylighe Doctoor ontkent het/met veel redenen/dat Tharsis (alwaer Ionas nae toe vloot) een Regioen van Indien was. Want de wijle dat hy was scheydende uyt Ioppe, soo wast oock onmoghelijcken/datmen op die Zee nae Indien soude moghen varen/ want Ioppe (hedensdaechs Iapha genoemt) geen Haven van't Roode Meyr is/('twelcke hem met d'Oost-Indische Zee vermenght) dan van de Middelantsche Zee/ die in de Oost-Indische Zee niet uyt en comt. Waer uyt men claerlijcken bemerckt/ dat de Navigatie die de Vloot van Salomon uyt Aseon Gaber (daer haer de Schepen van Iosaphat verloren) deden/door de Roode Zee naer Ophir ende Tharsis liepen: so dat de Schrifture expresselijcken bevestighende is/dat het eene ende t'ander seer verscheyden ghewweest is/van den wegh die Ionas nae Tharsis meynde te doen. Want Aseon Gaber is een Haven van een Stadt in Idumea, ghelegen in de Straet ofte Enghte/ alwaer hem 't Roode Meyr met de groote Zee Ocean vermengende is. Van dat Ophir ende Tharsis worden Salomon ghebracht/Gout/Silver/Yvoiren-been/Apen ende Pauwen/ met een seer moeyelijcke Vaert van drye Iaren: alle 'twelcke/sonder twijffel/ van Oost-Indien was/'twelcke van alle dese dinghen overvloedich is/ghelijck het ons van Plinio breedelijcken onderrecht/ ende by dese onse tijden ghenoech ondervonden wordt. Van dit ons Peru

Lege Plin. Lib. 5. cap. 27.

Theodor. in 1. Ioan.

Arias Mont. ibidē, & in Alphabeto apparatus.

Hieron. ad Marcellum.

Esai. 60.

Psal. 45.

1. Reg. 22,

1. Paral. 9.

3. Reg. 10.

'Twelcke alsoo de waerheyt best gelijckende is.

ons Peru enconstmen gheen Yvoiren-been brengen/dewijle dat men alhier geen memorie van Oliphanten en heeft: Gout/Silver/ende scrape Apen mocht men daer wel van daen ghebracht hebben: maer mijn goet-duncken is eyndelijcken/ dat men in de Schrifture/ voor Tharsis gemeynlijcken verstaende is/de groote Zee/ofte over-verre verscheyden Regioenen ende seer vreemde Ghewesten: Ende alsoo is mijn verstant/ dat men de Prophecijen/die van Tharsis sprekende zijn/ (de wijle de Gheest der Prophecije dat altemael vervatende is) dickwils wel voeghen mach tot de dinghen der nieuwe Werelt.

Nabat ic in mijn voyagie van Oost Indien eenichsins hebbe connen bemercken.

Het 15 *Capittel.* Van de Prophecije van *Obadia*, die van sommighe op dese Indien beduydt ende uytgheleyt worden.

DAer en ghebreken oock niet/ de gene die segghen ende bevestighen in de heylighe Schrifture langhe voor heen gheprophetеert te wesen/dat dese nieuwe Werelt/door de Spaensche Natie/ tot Christus bekeert souden werden. Tot desen propoost/ brenghen 'theslupt van de Prophecijen van Obadia by/ 'twelcke aldus luydende is: Ende die verdrevenen des Heyrs der Kinderen Ismaels/alle de dinghen der Chananiters tot Strepta toe: Ende die verdrevenen van Jerusalem die in Bosphoro zijn/ sullen de Steden va n't Zuyden besitten: Ende de Heylanden ofte Salichmakers sullen op den Bergh van Syon climmen/ om te oordeelen den Bergh van Esau, ende 't Coninckrijcke sal voor de Heere wesen. Dit is ghestelt in onse gemeyne tale na den Text: de voorschreven Autheuren lesent uyt het Hebreeusche op dese maniere: Ende die verdrevenen van dit Heyr der Kinderen Israels, Chananiters tot Sarphat, (dat is Vranckrijck) ende die verdrevenen van Ierusalem, welcke zijn in Sepharaad, (dat is Spagnien) sullen voor een erf deel besitten de Steden van't zuyden: Ende de ghene die de salighеyt van den Bergh Sion soeckende zijn/sullen op climmen om den Bergh van Esau te oordeelen/ ende het Coninckrijcke sal voor de Heere wesen. Maer om dat Sephared van S Hieronymo voor de Bosphoro ofte Engte/ende van de tseventich Oversetters/voor Euphrata('twelcke Spagnien beduydt) verstaen wordt/soo en werden van sommige/de getuygenissen der Ouderen niet gheallegeert/noch reden die daer toe beweghen/ dan alleenlijcken dat het hen alsoo dunckende is. Andere allegeeren de Chaldeeusche Paraphrasis, die't alsoo ghevoelende is. D'oude Rabijnen ofte Gheleerden verclarent op dese maniere/te weten/dat Sarphat ('t welcke in onse ghemeyne tale/ende van de tseventich Oversetters) Sarepta genaemt is/voor Vranckrijck verstaen wordt. Maer achterlatende dese disputatie/ de welcke de verscheydenheyt der spraken beroerende is/ wat obligatie isser/om door de Steden van't Zuyden/ofte van Nageb (als de tseventich stellen) te moeten verstaen/de Lieden der nieuwe Werelt: Ende wat is men oock ghehouden/om 'tvolck van Spagnien te moeten verstaen/voor de verdrevenen van Ierusalem in Sapharad, ten ware dat wy Ierusalem nae den Gheest (ende daer door de Kercke) verstaende waren/in sulcker voeghen/dat den heyligen Gheest/door de verdrevenen van Ierusalem, die in Sapharat zijn/ons beduydende is/de Kinderen der heyliger Kercke/die op d'eynden des Aerdtbodems/ofte aen de Havens van dien/ woonende zijn! Want Sepharad is sulckx in de Siriaeckische tale beduydende: 'twelcke met onse Spagnien seer wel over een comt/ om dat het/ nae d'Ouders opinie/t'uyterste van't Aertrijck is/ zijnde 'tself de bynae t'eenen mael met de zee omvanghen. Door de Steden van Austro, ofte van't zuyden/mach men verstaen dese Landen van Indien: want

Guido Boderiam, in Epist. ad Phil. Cathol. Regem. in s. Com. Sacr. Bibl. Zum aræga in Hispanica Histo.

Obad. 1.

Lodovicus, Leo, Augustinianus in Comment. super Abdiam.

want het meesten deel der nieuwe Werelt/ is aen de Zuydt-zijde/ ofte nae den Middach ghelegen. Ja dat meer is/ soo is het meesten deel van dien/ de Zuyder-Pool aenschouwende. Nu 'tghene dat volght/ van dat de gene die de salighept van den Bergh Sion soeckende zijn/ op sullen climmen / om den Bergh van Esau te oordeelen/ en is niet swaer uyt te legghen/ segghende/ datse hen tot d'onderwijsinghe ende cracht der heyliger kercke begheven/ de ghene die hen onderwinden de misbruycken/ ende dwalingen der Heydenen uyt te roepen. 'Twelcke 'tbeduytsel is / van den Bergh Esaus t'oordeelen/ ende volght seer wel/ dat als't an het Coninckrijck niet en sal wesen voor die van Spagnien/ ofte voor die van Europa, dan voor onsen Heere Christus De gene die de Prophecye van Obadia op dese maniere begeert uyt te legghen/ en behoortse niet te verwerpen/ dewijle het voorseker is/ dat den heylighen Gheest / alle de verborgentheden soo lange van te voren ghewetén heeft. Ende het schijnt een seer redelijck dinck te wesen/ datmen van een soo grooten sake (als daer is d'ontdeckinge ende bekeeringhe der nieuwe Werelt tot het Christen gheloof) eenige mentie in de heylige Schrift af behoort te hebben. Esaias is oock verhalende/ van de Vleughelen der Schepen die
Esai. 18. aen d'ander zijde van Ethiopien heen varen. 'Tself de Capittel wordt altemael van ge-
juxta. 70. leerde Autheuren op Indien beduydt/ op welckes my referere. Den selven Propheet
Interpre. seyt noch op een ander/ dat de ghene die uyt Israel salich zijn / seer verre naer Tharsis
Esai. 66. ende verre-ligghende Eylanden gaen sullen/ bekeerende veel ende verscheyden lieden voor de Heere : alwaer hy noemende is Griecken-lant/ Italien/ Africa, ende veel ander Natien : 'twelcke men/ sonder twijffel/ oock wel mach appliceren tot de bekeeringhe der lieden van dese Indien. Want het gene dat ons van den Salichmaker met so veel lasts bevesticht wert/ dat men het Evangelie door de geheele Werelt sal predicken/
Matth. 24. ende dat als dan het eynde comen sal/ is ons voorseker vertoonende/ dat soo langhe als de Werelt staet/ soo sal daer niet tegenstaende/ noch altoos Volck wesen / die Christus oft syn Evangelie niet vercondicht en is. Hier uyt mogen wy bemercken / dat d'Ouderen een groot deel onbekent gebleven is/ ende dat ons-lieden noch hedensdaeghs niet weynich ende niets te cleynen deel der Werelt bedeckt ende verborghen is.

Het 16. Capittel In wat manieren dat d'eerste Menschen in Indien ghecomen moghen wesen, ende datse nae dese contreyen met gheen opsette wille ghevaren zijn.

NV is het tijt te antwoorden de ghene die segghen datter gheen Antipoden en zijn / ende dat men dese Regioen ofte Gheweste (daer wy woonen) niet bewoonen mach. Het was voor S. Augustijn een groote verwonderinge te dencken/ dat het Menschelijcke Gheslachte in dese nieuwe Werelt ghepasseert souden wesen/ door die onmetelijckhept der Zee Ocean. Ende dewijle dat wy ten eersten voorseker weten/ dat men van over langhe menighe Jaren/ Menschen in dese Contreye ghehadt heeft : Als oock ten anderen/ soo en mogen wy niet missaken/ het ghene ons de Schriftuere claerlijcken leerende is/ alle Menschen van een eerste Mensche afghecomen te wesen : Soo blijven wy dan/ sonder twijffel/ gehouden te bekennen/ dat de Menschen alhier/ daer van uyt Europa, Asia, ende Africa eerst ghecomen zijn : maer hoe/ ende door wat wegen sy haer passagie ghenomen hebben / zijn wy noch ondersoeckende/ ende begeerich om te weten. Ten is voorwaer niet te dencken/ datter een ander Arcke van Noë ghemeest is/ waer

waer mede de Menschen in Indien ghebracht zijn: Noch veel minder/dat eenighen Enghel/d'eerste bewoonders van dese nieuwe Werelt/by den hayre (als de Propheet Habacuc) aldaer gevoert heeft. Want men en handelt niet van't gene dat Godt doen mochte/maer van't ghene dat met de reden/ende naer der Menschen beloop ende stijl over een comende is. Ende alsoo behoortmen voorwaer beyde dese dingen voor wonderen ende eyghen verborgentheden Godts te houden/te weten/het eene/van dat het Menschelijcke gheslachte/soo onmetelijcke grootte van Zeen ende Landen heeft moghen passeren: ende t'ander/dat wesende/alhier soo ontallijcke veel volcx/hoe datse soo langhen tijt voor den onsen verborghen geweest mogen hebben. Hierom is de vrage/met wat voornemen/met wat vernuft/ende met wat ghewelt dat d'Indiaensche Natien alsulcken over-groote Zee ghepasseert zijn. Wie mach den Inventeur ende aenlocker van so vreemden wegh geweest hebben? Ick hebbe voorwaer dickwils by my selven/ende met anderen/van dese sake gediscoureert/maer en can daer nimmermeer eenighe uytcomste ofte sekerheyt van vinden/die my voldoende is. Even wel soo sal ick eyndtlijcken segghen/het ghene my te voren comt. Ende dewijle dat my ghetuygen ghebrekende zijn/om te volgen/ so sal ick my laten leyden by den draet (alhoewel dun ghesponnen) der redenen/tot datse my t'eenemael uyt den oogen verdwijnt. T'is een seecker dinck/dat d'eerste Indianen in't Lant van Peru gecomen zijn/ op een van drye manieren: want/oft sy zyn gecomen over Zee/ofte te Lande: ende so sy te Water ghecomen zijn/soo ist gheweest by gevalle/ofte met opsette wille: Segge by ghevalle versteken wesende/door eenich ghewelt van onweder ende tempeest/ alst wel ghebeurende is/met contrarie ende verbolgen weer: Segghe/met opsette wille/ dat sy voorghenomen hadden/te varen om nieuwe Landen t'ondersoecken. Wtgenomen dese drye manieren/soo en can ick anders gheen versinnen/die mogelijcken schijnen te wesen/soo wy na t'beloop der Wereltsche dinghen sullen spreken/ende dat wy niet en willen stellen / eenighe dichtsels van Factien ende Poetische fabulen: ofte ten waer/dat hem yemant voor liet staen/eenen anderen Arent te soecken/als die van Ganimedes, ofte eenich Peert met Vleughelen/als dat van Perseo, om d'Indianen daer mede door de Lucht heen te voeren: ofte dat het hen by ghevalle aenstaet/eenighe Meyreminnen ende Nicolaiten toe te rusten/om haer over Zee te brenghen. Nu dan / alle schimp-redenen aen d'een zijde stellende/laet ons eens elck een van de drye manieren (die wy ghestelt hebben) op syn selven examineren / by avontuere soo sal dese ondersoeckinghe noch eenich profijt ofte vermakelijchept mede brengen. In den eersten/so schijnt het/dat wy de redenen souden moghen vercorten/met te segghen dat op sulcker voeghen/ghelijck als wy nu in Indien comen / met de Stuyrlieden / die haren wegh nemende zijn/by de hooghte ende kennisse van't Firmament des Hemels / ende met de wetenschap om de zeylen te regeeren/nae den tijdt ende 't weder/ sulcx vereysschende is: Dat alsoo oock/d'oude bewoonders van dese Indien ghecomen zijn/ ende dese Landen ontdeckt ende bewoont hebben. Waerom niet: heeft men alleen t'onsen tijden/ende by onse Lieden/dit secreet van over de Zee Ocean te varen / eerst vercregen? Wy sien/dat men in onse tijden den Ocean bevarende is / om nieuwe Landen te ontdecken/ghelijck als weynich Jaren voorleden gedaen heeft Alvarus Mendanam ende syn metghesellen: loopende uyt de Haven van Lyma ('twelcke in Peru is) nae't Westen toe/om te vereysschen het Lant dat met Peru (Oost ende West) over een comt. Ende hebben in drye Maenden d'Eylanden (die sy van Salomon noemden) gevonden/die veel ende groot zijn. Ende is een vaste opinie/datse dicht by't nieuwe Guinea ghelegen zijn/ofte hebben ten minsten eenich vast Lant daer ontrent. Ende wy sien hedensdaeghs/dat men handelende is // door beschicken des Coninghs ende synen

Kaet/om nae de selve Eylanden een nieuwe Vaert te maken. Nu/ dewijle dat dit aldus toe gaet/waerom en sullen wy niet seggen dat d'Ouderen met dese intentie ende begeerten/van t'ontdecken/t'Landt (dat men Antictona hiet) 'twelcke thare tegens stont? Ende datter naer goeder Philosophye moeste wesen/ eenen moet ghegrepen hebben/om de Navigatie ter Zee t'onderstaen/ende niet te rusten/voor al eer/datse de Landen/diese sochten/aen boort creghen? Voorwaer/daer en is gantsch geenen uytwegh te dencken/dattet in voortghen tijden oock alsoo niet ghesciet en soude wesen/ ghelijck als het nu gebeurt is: Hoe veel te meer/dat de heylige Schrifture verhalende is/dat Salomon van Tiro ende Sidon, Schippers ende Stuyrlupden gesonden worden/die seer expert ende bedreven ter Zee waren / met de welcke men de Navigatie van drye Jaren doende was? Tot wat propooste wordt de wetenschap van de Zeelieden/ende hare consten/so seer verheven/ende die so moeylijcke langh-duerige reyse van drye Jaren verhaelt/soo't niet en waer om daer mede te kennen te gheven / dat men den grooten Ocean, met de Vlote van Salomon bevarende was? Daer en zijnder niet weynich/die dit aldus ghevoelen/ende hun noch laten duncken / dat S. Augustijn weynich reden hadde/hem te verwonderen/ende te verwarren met d'oneyndlijckheyt der Zee Ocean, nademael hy wel mochte bemerckt hebben/by de verhaelde Navigatie van Salomon, dat het soo ondoenbaer niet en was/de selfde te bevaren. Maer om de waerheyt te segghen/soo ben ick van een seer ander opinie/ ende en can my niet laten bewegen dat d'eerste Indianen in dese nieuwe Werelt ghecomen zijn/ met een voor-ghenomen Vaert/die met opsette wille ghedaen is: Ende dat meer is/so en can ick oock niet toelaten/dat d'Ouderen in't varen soo bedreven waren/gelijck als de lieden heden sdaeghs der Zee Ocean gebruyckende zijn: varende van waer dat het soude moghen wesen / naer eenighe andere plaetse daer't hen in't hooft schiet: twelcke sy volbrenghen met een ongeloofelijcke voorspoet ende sekerheyt. Want van soodanighe merckelijcke ende groote dinghen / en vinden onder alle d'Antiquiteyten gantsch gheen spoor nochte teycken. D'usantie des Seyl-steens ende t'Zee-Compas en hebbe onder d'Ouderen noyt ghemoet: noch en gheloove oock niet / dat sy daer notitie af ghehadt hebben. Ende sonder de kennisse van't Zee-Compas / is wel ghenoech te voorsien/onmogelijcken te wesen/over de Zee Ocean te moghen passeren. De gene die eenige condschap der Zee-vaert hebben die verstaen wel wat ick segge: Want is alsoo te dencken/dat wesende den Zee-man midden in de Zee/weet syn Schip te wenden/ waer nae tee dat hy wil. Ende so hem t'Zee-Compas ontbrekende is/is te dencken/ ghelijck als een die sonder ooghen met de vingher wijsende is/ tghene dat nae by is/ ende 'tgene dat ginder verre in een geberghte staet. 'Tis een dinc om verwonderen/ dat die soo heerlijcke eygenschappe des Seyl-steens by de Ouderen soo langhen tijt uyt de kennisse ghewcest is/ende datmense by de Modernen ofte de Jongen eerst ontdeckt heeft. Van datse d'Ouderen niet ghekent hebben/verstaet men claerlijcken uyt Plinio: Want alhoe wel dat hy soo curieusen Historie-schrijver gheweest is / van de natuerlijcke dinghen/vertellende soo veel wonders van den Seyl-steen: niet teghenstaende/soo en verhaelt hy niet een woort van dese deucht ende cracht/die d'alder wonderbaerlijcste is/van te doen trecken nae't Noorden het Yser datter mede ghestreken is. Van ghelijcken/soo en heefter Aristoteles oock niet eens af gheroert / noch Theophrastus, noch Dioscorides, noch Lucretius, noch eenige ander Histori-schrijvers/ofte natuerlijcke Philosophen die ick ghesien hebbe: hoe wel datse niet teghenstaende vanden Seyl-steen handelende zijn. Oock mede/soo en maeckter S. Augustijn niet eens mentie af: schrijvende andersins veel ende wonderlijcke excellentien van den Seyl-steen/ in de Boecken van de Stadt Gods. Ende is voor seker/dat/al vertelt men noch soo veel won-

2. Paral. 9.
3. Reg. 10.
Plini. lib. 3. cap. 6 & lib. 34. cap. 14. & lib. 7. cap. 4.
Dioscor. lib. 5. cap. 10.
Lucretius, lib. 6.
Aug. lib. 21. De Civitat.

veel wonderen van desen Steen/soo blijven die altemael niet te wesen/ in comparatie van deß soo vreemde eyghenschappe/van altoos nae 't Noorden te wijsen/ 'twelcke voorwaer een groot mirakel der natuere is. Daer is oock noch een ander argument/ ende is/dat tracterende Plinius van d'eerste vinders der Navigatie. Ende verhalende aldaer van de andere Instrumenten ende toebehoorten/en seyt niet een woort van't Zee-Compas/noch van de Seyl-steen: dan seyt alleenlijcken / dat de kennisse der Sterren te noteren/in de Navigatien/ghesproten is/ upt die van Phenicien. Daer en is gheen twijffel aen / dan dat het ghene d'Ouderen van de kennisse der Navigatie vercreghen hebben/is altemael gheweest in de Sterren te besien/ende te mercken op de ghelegentheyt der stranden/hoecken/ende verscheydenheyt der Landen. Ende soo sy hen vonden t'Zeewaerts/hebbende van alle wegen 't Landt upt het ghesicht verloren/en wisten het Schip met anders gheen bewijs op syn cours te wenden/dan by de Sterren/Son/ende Mane. Als dit ghebrack/gelijck alst met een duyster weder ende mistighen tijdt gebeurt/behielpen hen met de qualiteyt vanden Wint/ende gissinge vanden wegh diese ghedaen hadden. Eyndlijcken voeren op gissinghe aen/ ghelijck als in dese Indien d'Indianen van ghelijcken groote weghen t'Zeewaerts varen/ zijnde alleenlijck ghestuert door d'ervarentheyt ende experientie van haer gissinghe. 'Tcomt seer wel op desen propoost te pas/het ghene dat Plinius schrijft/van die van't Eylandt Taprobana, alsnu Samatra gheheeten/beroerende der const ende wetenschap/ daer sy mede plachten te varen/schrijvende op dese maniere: Die van Taprobana (seyt hy) en sien gheen Noort-Sterre/daerom als sy varen willen/soo voldoense dit gebreck aldus: Nemen met hen seeckere Voghels / van de welcke sy alt- nets een laten vlieghen. Ende om dies wille dat de Voghelen/van de natuer onderwesen zijn / altoos nae 't Landt toe trecken/soo nemen de Zee-lieden / in haer Navigatie / daer acht op/ ende wenden 't Schip nae 't vlieghen van de selfde Voghelen. Wie twijffelt/soo dese eenighe notitie van't Compas hadden/en souden voorwaer de Voghelen voor gheen wegh-wijsers ghebruycken/om daer door 't Landt te vinden. Nu dan besluytende/soo ist ghenoech met reden te verstaen/dat d'Ouderen dit secreet van den Seyl steen niet en hebben comen te weten / dewijle dat men van soo merckelijcke dinghen (als daer is 't Compas van de Zee-vaert) gantsch gheen vocabel en vint in't Latijn/Griecks/ noch Hebreeus/souden sonder twijffel eenighen naem in dese Tale hebben/ soo sy't gekent hadden / naedemael het een dinck is van soo grooter importantien / waer upt men d'oorsaecke sien mach: Want om de Stuyr-lieden nu te ghebieden den ghenen die aen't Roer staet / wat cours dat hy aen seylen sal / soo sittense achter op't Schip/ 'twelcke is/om van daer te sien t'Compas. Ende in voorighen tijden soo satense voor op't Schip/om t'aenschouwen de differentie ende verscheydenheyt van't Water / ende 't Landt te verkennen/ende daer af ghebodense de cours aen te setten / ghelijck assmen't insghelijcks nu oock dickwils doet / in't in ofte upt varen van de Havens ofte gaten. Ende daerom soo worden de Stuyr-luyden van de Grieckeni / Proritas ghenaemt/om datse altoos op de Proa, dat is/op't voorste van't Schip saten.

cap. 4. ubi multa de Magnete. 5. Plin. 7. lib. cap. 56.

Het 17. Capittel. Van de eygenſchappen ende wonderbaerlijcke deucht des Seyl-ſteens, om met te varen: ende hoe datſe d'Ouderen niet ghekent hebben.

Van 'tgene geſeyt is/ mach men verſtaen/ dat men de
Seyl-ſteen behoort te geven/ende oock ſchuldich is/de eere der Navi-
gatie van Indien/die men ſoo licht / ende met ſoo grooten ſekerheyt
doende is. Want men vint hedenſ-daeghs veel Perſoonen/die gheva-
ren hebben van Liſbonnen nae Goa, ende van Sivilien na Mexico, Pana-
mâ, ende in deſe ander Zuyder-Zee/tot China, ende tot de Straet van
Magellanes toe/ende dit ſo lichtelijcken/als den Bouman uyt ſyn Dorp nae de Stadt
gaet. Wy hebben lieden geſien/die vijfthien/jae achthien Reyſen/ nae Indien gedaen
hebben. Van anderen hebben wy gehoort/die meer als twintich maels de Zee Ocean
over ende weder gepaſſeert hebben/in de welcke ſy voorwaer gheen ſpoor en vinden/
van die daer door gereyſt zijn: noch en gemoeten oock geen reyſbare lieden / om den
wegh te vereyſſchen. Want gelijck als den Wijſen-Man ſeyt: Het Schip opent ende
Sap. 5. doorſnijt de Zee ende ſyn baren/ſonder van daer het door paſſeert/ noch in de Baren
eenich ſpoor ofte padt na te laten: Maer met de cracht des Seyl-ſteens / ſo wort den
ontdeckten wegh van de gheheele Ocean geopent/om dat den alderhoochſten Schep-
per/die ſoodanige deucht ghemeynſaem ghemaeckt heeft / dat alleenlijcken door aen-
ſtrijckinge/het Yſer geſtadich blijvende is/met vertooninge ende treckinghe nae het
Noorden/ſonder op eenige plaetſen der Werelt te faelgeren. Andere mogen diſputeren
ende d'oorſake van dit wonder onderſoecken/bevestigende ſo veel alſt haer gelieft/ en
doet my gantſch gheen hinder: want t'is my meer vermaken/ deſe wonderlijcheden
t'aenſchouwen/ende de macht ende voorſienicheyt des opperſten Werck-mans te lo-
ven: ghenietende met aenmerckinghe ſyn uytnemende wercken. 'Tcomt voorwaer
Sap. 14. hier wel te pas/met Salomon tot Godt te ſegghen: O Vader/wiens beleyt een hout
regeerende is/ende daer in ghevende zijt / eenen ſekeren wegh/door de Zee/ende een
seer gewis padt door de vreeſelijcke Baren/bewijſende gelijckelijcken/dat ghyſe van
alles ſout mogen bevrijden/al waert ſchoon/datſe ſonder Schip door de Zee reyſden.
Maer om dat u wercken niet en zijn ſonder wijſheyt/daerom ſo betrouwen de lieden
haer leven op een cleyn hout: ende overloopende de Zee/hebben 't lijf gebergt in een
Boot. Van gelijcken ſoo comt dat van den Pſalter hier oock wel te pas/daer hy ſeyt:
Pſal. 106. De gene die in de Schepen t'Zeewaerts afloopen/ende op de Wateren hare wercke
doen zijn de gene die Gods Hant-wercken ende ſijne wonderen in den afgront ghe-
ſien hebben. 'Twelcke voorwaer niet van de minſte wonderen Gods en zijn van dat
de cracht van een ſo cleyne ſteenken de Zee gebiedende is/dwingende die oneyndtlijc-
ke afgront tot ſijn onderdanigheyt/ende ordonnantie t'achtervolghen. Dit ſelf de om
dat het dagelijcx geſchiet/ende een ſo gemeynen ende lichten dinck is/ ſoo en wort het
van de Menſchen niet verwondert/ende comt hen niet eens in de ghedachten. Ende
om dat de menichten des ſelven ſo veel is/ſo wordt het van den onwetende in minder
ghe houden: maer de ghene die't wel inſiet/wordt van de reden verbonden/ Godts
Wijſheyt te ghebenedijen/ende die van ſoo groote weldaet ende vrientſchappe danc-
ſegginghe te gheven/zijnde van den Hemel gereſolveert/ dat men d'Indiaenſche Na-
tien (die ſoo menighe tijden verborghen gheweeſt hebben) ontdecken / ende deſe
Navigatie ghebruycken ſouden / op dat ſoo veel Zielen tot de kenniſſe van Chriſto
mochten

mochten comen / ende haer eeuwighe ghesontheyt vercrijghen. Van ghelijcken/ soo heeft men hem van den Hemel voorsien met een ghewisse Guide ofte Leytsman/ voor den ghenen die desen wegh bereysen/ t'welcke is den Leytsman van t'Zee compas/ende de deucht des Seylsteens. Van wat tijt af / dat dese conste van t'Varen begonst/ende in ghebruyck gheweest is/ en can men met ghewis heydt niet weten/maer van dat het gheen oude inventie is/houde ick voor onghetwijffelt. Want behalven de redenen die int voorgaende Capittel gheroert zijn / soo en hebbe ick noyt in de Ouderen ghelesen/ onder de gene die van de Yserwercken handelende zijn / datse eenighe mentie van de Seylsteen maecken: wesende waerachtich/dat het principaelste instrument (van de Sonnewijser die wy ghebruycken te dragen) is/de naelde ofte het tongsken die met de Seylsteen ghestrecken is. Daer wort van Edele Autheuren geschreven/in de Historie van Oost-Indien/dat den eersten die de selve Vaert (te water) ontdeckten/t'welcke was Vasco de Gama: ghemoetten in de contreye van Moçambique sekere Mahometische Zeelieden / die t'Compas der Zeevaert ghebruyckten / door welcker middel sy de Zee aldaer bevoeren/ maer van wien dat sy de selve conste gheleert hadden / en wort niet beschreven. Ende eenighe van dese Schrijbenten , is seer bevestighende/t'ghene dat wy ghevoelen/ dat d'Ouderen gheen wetenschap van dit secreet ghehadt hebben. Maer ick sal noch een ander wonder verhalen / dat meer is dan t'Zee-Compas / t'welcke men voor ongheloofflijck soude moghen houden / soo ment niet ghesien ende met soo clare experientie ondervonden hadde / te weten / het Yser dat ghestreecken en gheraeckt wort / met de Seylsteens/die in syn wasdom ofte Mijne nae t'Zuyden toe ghevonden wort / vercrijght de cracht van altoos / t'contrarie/teghent Noorden over/recht nae t'Zuyden te wijsen / t'zy op wat plaetse dat het soude mogen wesen. Doch en wijst oock just op alle contreyē niet recht-streecks ēn fix/ gelijc als het van gelijckē met het Noordē is: want daer syn sekere besette plaetsen eñ climaten/daer't recht-streecks (sonder varieren ofte veranderen) nae't Noorden wijst/ ende gantsch onbeweeglijck/daer nae toe staet. Maer daer onder van daen comende/ so wijcket altoos een weynich nae't Oostē ofte na't Westē/na dat men verre verscheydē ofte dichte by't voorseyde bestec ofte Meridiaē is. Dit is het gene dat de Zeelieden noemen Noort-oost ende Noortwesteren: t'Noort-oosteren is/ wanneer dat het helt ofte wraect na't Oosten/en t'Noort-westerē/alst nae't Westen wijckende is. Dese declinatie ofte wraeckinghe der Naelde van het Compas/is seer noodich te weten: want al hoe wel dat het weynich verschillende waer / souden nochtans (soo men daer in de Navigatie geen acht op en sloech) ander coursē doen/ dan haer gissinge eñ meyninge soude wesen. My is gheseyt ghe weest van een ervaren Portugeesche Stuyr-man/ dat men in de gantsche Werelt vier bestemde plaetsen heeft / daer de Naelde van het Compas met den Pool recht streecks/sonder varieren ofte afwijcken/over een comt/ ende noemdense met haer naemen/ de welcke my niet wel en ghedencken. Een van dese plaetsen is de contreye van't Eylandt del Cuervo, by Tercera, ofte de Vlaemsche Eylanden/gelijck alst genoech oircont is: Ende passerende van daer af / op meerder hooghte/soo Noortwestert het / ofte wraeckt het nae't Westen: Maer loopende int contrarie op minder hoogte/te weten/nae den Equinoctial toe / soo Noortoostert het/ ofte wraect het nae't Oosten. Hoe veel/ eñ tot waer toe/ t'selfde geschiet/mach van de meesters vā dese conste verclaert wordē. Het gene dat ic hier toe segge/ is/ dat ic eens seer geerne soude vragen aen de Baccalauren, die hen laten duncken/dat sy't al te mael weten/datse my dese eygenschappe eens wilden verclaren/van dat een stucxken Yers ghestreecken zijnde met de Seylsteen/terstondt soo grooten cracht ontfanghende is/ dat het daer door altoos nae de Noordt-Pool toewijst : Ende dit met soodanighe vaddicheyt/dat het de climaten ende diversche ghestaltenissen der Werelt wetende is/

Lib. 1. de Italia Illust. Reg. 13. Plin lib. 2. cap. 72 & lib. 7. cap. ultimo.

Osorius de reb. gest. Emanuel, lib 1

Van dese declinatie ofte wraeckinghe de Compassen hebbe ick ordentlijcken gehandelt in mijn reysgeschriften der Navigatien van Oost-Indiē/op wat plaetsen/ende hoe veel dat de selve zijn afwijckende op de gantsche Vaert van Oost-Indien.

Van ghelijcken heeft men dese overeencominge by de Cabo bona Esperanca aen

waer

waer dat het hem recht ſtreecks ende vaſt toonen ſal/ ende op wat plaetſen dat het hem ſal inclineren/ende nae d'een ofte d'ander zijde toe wijcken of varieren/ſoo datter geen Philoſoph noch Coſmographiſt en is/die daer een uytcomſte van weet te geven. Ende ſoo wy van deſe dingen(die wy dagelicx voorooghen hebben)d'oorſaken niet en connen vinden/ende ſoude ons/ſonder twijffel/een dinck hart om glooven weſen/ ſoo wy't ſoo ooghenſchijnlijck niet en ſaghen. Wie en ſoude niet bekennen / wat een onwetenheyt ende raſernije dat het is/ons ſelven Rechters te maken om de Goddelijcke ende opperſte dinghen onſe redenen te willen onderwerpen. T'is beter/ ghelijck als Gregorius Theologus ſeyt/ dat men de redenen 'tgeloof onderdaen maeckt/ want niemant en can hem noch in ſyn eyghen huys ghenoech verſtaen. Hier van is nu ghenoech gediſcoureert / ende laet ons weder keeren op onſe propooſt/beſluytende dat d'Ouderen d'uſantie van't Zee-Compas niet verkregen en hebben: Waer uyt men ghenoech verſtaen mach/ onmoghelijcken te weſen/ de Navigatie van d'ander Werelt/hier nae toe/door den Ocean te moghen doen te weten/ met opſette wille om herwaerts te comen.

den hoeck de laſagulhas, dat is/ van de Naelden ofte compaſſen / om de ſelve oorſake alſoo ghenaemt.

Het 18. *Capittel.* VVaer in gheantwoort werdt, den ghenen die ghevoelende zijn,dat men in voorighen tijden de Zee *Oceaen* bevaren heeft,ghelijck als heden daeghs.

HEt ghene int contrarie/ van dat voorſeyt is/gheallegeert wort/van dat de Vlote van Salomon drie jaren op de Reys was/ en is niet aen gheleghen: Want de Schriftuere en beveſticht niet/ datſe drie Jaren in de Reyſe ombrachten / dan datmenſe eens in drie Jaren dede. Ende alwaert ſchoon/datſe drie jaren duerde/ſo mocht het wel weſen/ende heeft oock met de waerheyt beter ghelijckeniſſe / dat varende de ſelfde Vlote nae Ooſt-Indien toe/datſe hier ende daer onderweghen in verſcheyden Havens ende contreyen op hielden/om de ſelve Landen t'ondersoecken ende te verkennen / ghelijc als men hedenſdaegs de geheele Zuyder Zee (by naeſt van Chile af/tot nieu Spagnien toe(bevarende is. Deſe uſantie van varen(al hoe wel t'ſelve ſekerder is/om dat men altoos lanck 'tlant heen loopt)is niet tegenſtaende ſeer moeyelijc en verlanckſaem/ door den grooten omweg die ſy met willen doen moeten/om de ſtreckinge der Cuſten te volghen/als oock om datſe in verſcheyden Havens vertoevende zijn. Ick en vinde voorwaer onder d'Ouders niet/datſe haer diep t'Zee waerts in hebben begeven:noch en dencke oock niet/datſe hare Vaerden op een ander maniere ghedaen hebben / dan ghelijck alſmenſe heden daeghs in de Middelantſche Zee doende is. Waer door hun gheleerde lieden moveren te ghelooven/dat men in voorighen tyden noyt ſonder riemen gevaren heeft/gelijc als de altoos gene die langs t'lant heen liepen. Ende ſchijnt oock/dat het de H. Schriftuere alſoo te verſtaen geeft/ in de verhalinghe van de vermaerde Navigatie des Propheets * Ionæ, daer hy ſeyt/ dat zijnde de Schip-Lieden ghedwonghen door t'Onweder/nae't Lant toeroeyden.

De Vaert van Goa af/ na d'Eylanden van Maluco toe / duert altoos drie Jaren/ hoe wel dattet boven de duyſent mijlen nieten is/ om dieſwille datſe door geheel Ooſt-Indien/moeten varen met conjunctien ofte paſſagien van winden/ die op ſekere ende beſtemde tijden van t'Jaer waeyen/ ghelijck als ick t'ſelve ondervonden hebbe/ waerom des Autheurs opinie/ de waerheyt beſt ghelijck is.

* Ionas, 1.

Het

Het 19. *Capittel.* Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste bewoonders van Indien, aldaer ghecomen zijn, versteken wesende met onweder ende teghens haren wille.

BEwesen hebbende / dat het gheen schijnsel en gheeft/ te dencken dat d'eerste Inwoonders van Indien aldaer gecomen zijn/ met opsette wille eñ voornemen/ om daer te varen/ maer can wel wesen/ dat soo syer te Water ghecomen zijn / mach gheschiet wesen by gheval/ ofte dat syer door dwanc van onweder versteken zijn geweest: t'welcke/ al hoe wel dat d'onmetelijckheyt der Zee Ocean noch so groot waer/ gheen ongelooflijck dinck en is: Want het alsoo ghebeurt is/ in d'ontdeckinghe van onsen tijden/ soo wanneer dat den Zeeman (wiens naem ons noch onbekent is/ op dat men soo groote sake/ anders niemandt/ dan alleen de voorsienicheyt Godts toe en schrijve) door een over groote storm ende onweder versteken zijnde/ kennisse van de nieuwe Werelt gecreghen heeft/ latende voor betalinghe (van de goede Herberghe ende tractement) aen Christoffel Colon, de notitie van een soo grooten saecke. Alsoo macht oock ghebeurt zijn/ in voorigen tijden/ dat eenighe lieden van Europa ofte Africa, versteken ende ghedreven wesende/ door de verbolghentheyt des onweders/ ghewooorpen zijn/ aen onbekende Landen/ over de Zee Ocean. Wie en ist niet bekent/ dat veel/ ende t'meestendeel der landen/ die men in dese nieuwe werelt ontdect heeft/ geweest is / op dese maniere: Soo dat men d'ondeckinghe meer mach toeschrijven de cracht ende t'ghewelt des onweders / dan t'vernuft der menschen van diese ontdeckt hebben. Ende op dat men niet en dencke / dat alleenelijcken dusdanighe Vaerden ghesciet zijn by onsen tijden/ door de grootte der Schepen/ ende cloeckmoedicheyt van onse lieden / soo mach men hem in dit cas t'selfde ghenoech laten ontseggh en / soo men lesen wil/ het ghene dat van Plinio verhaelt werdt/ gheschiet te wesen by veel van d'Ouderen/ ende schrijft op dese maniere / als Caius Cæsar, de Soon van Augusto, t'ghebiet hadde in de Zee van Arabien, wort van hem vertelt/ ghesien ende ghekent te hebben / sekere teyckenen van Spaensche Schepen/ die aldaer met onweder verloren waren/ ende seyt daer na noch meer aldus: Nepos verhaelt van den Omloop ofte Vaert van by Noorden om / hoe datter ghebracht worden aen Quintum Metellum Celerem, een mitghesel int Consulaetschap van Caio Affranio, (wesende den self den Metellus Proconsul in Vranckrijck) sommighe Indianen/ ghesonden zijnde tot een present/ door den Coninck van Sweden/ welcke Indianen / Varende uyt Indien om haer traffijcke te doen / zijn door dwanck des onweders ende tempeest / ghejaecht ende ghedreven ghe weest tot by Duytslant toe. Voorwaer/ soo dit van Plinio waerachtich is/ so en varen heden daegs de Portugaloisers niet meer/ dan daer in de voorseyde twee Schipbreuckinghen ghevaren is ghe weest / d'eene van Spagnien af/ tot het Roode-Meyr toe/ ende d'ander van uyt Oost-Indien tot Duytslandt toe. In een ander Boeck wort van den selven Autheur verhaelt dat een Dienaer van Annio Plocanio (den welcken de Tollen van't Roode-Meyr ghepacht hadde) varende nae Arabien toe / worden overvallen van soo crachtighe Noorde-buyen/ datse (loopende voorby t'Lant van Carmanien) in vijfthien daghen tijts quamen tot Hippuris toe/ een Haven ghelegen in Eylandt Taprobana, hedensdaeghs Samatra gheheeten. Vertellen van ghelijcken/ dat een Schip van Carthago uyt de Zee van Mauritanien (dat is de Middelandtsche Zee) met Brisas (dat zijn winden van uyt den Noorden) versteken / ende met ghewelt ghejaeght worde tot int

Plin lib. 2. cap. 69.

Plin lib. 6. cap. 22.

ghesichte der nieuwe Werelt / ofte Spaens-Indien. Ten is gheen nieu dinck voor de ghene die eenighe ervarentheyt der Zee hebben / van datter altemets gheduerighe tormenten ende tempeesten opsteecken / sonder eens van haer verbolghentheyt op te houden. T'is my selfs ghebeurt / (naer Indien varende) dat wy't eerste Landt / dat van de Spagniaerts bewoont is / quamen te sien / nae dat wy maer bij thien daghen van Canarien afghescheyden waren: Ende soude sonder twyffel noch corter reyse ghevallen hebben / soo wy alle de zeylen hadden moghen voeren / nae dat de Winden Brisas wel opbliesen: Alsoo dat het my een seker dinck schijnt te wesen / datter in voorleden tijden lieden in Indien ghecomen zijn / door dwanck ende ghewelt van weder ende wint / sonder sulcx oyt in den sin ghehadt te hebben. Men heeft in Peru een groote ghedeughenisse van ettelijcke Reusen / die in de selve contreye ghecomen soude wesen / welcker ghebeente men noch hedensdaeghs vertoonende is / by Manta, ende Puerto Viejo, ofte d'oude Haven / van een waenschapen grootte: Ende nae proportie des selven / soo moesten de lieden meer dan driemaels grooter gheweest hebben / als d'Indianen teghenwoordich zijn. Sy segghen / dat de selve Reusen van over Zee comende / Oorlogh voerden teghens die van t'Lant ende datse prachtighe ende heerlijcke ghestichten ghetimmeert souden hebben / waer van sy hedensdaeghs noch een steenen Put wijsende zijn / van een schoon ende seer costelijck ghebou. Segghen daer noch meer by / dat / om dies wille dat de selve lieden schandelijcke sonden (namelijcken die van teghens de natuere) doende waren / sy daerom met vyer / dat van den Hemel quam / verbrandt ende vernielt worden. Inghelijcx soo vertellen d'Indianen van Yca ende Arica, datse in voorleden tijden plachten te varen nae sommighe Eylanden / Westwaert aen ghelegen / seer verre van daer verscheyden / doende de selve Navigatie met opgheblasen Zee-Wolfs vellen. In somma / datter gheen teyckenen en ghebreken van dat de Zuyder Zee bevaren gheweest is / aleer daer de Spagniaerden op ghecomen zijn: Waer uyt men soude moghen vermoeden / dat de nieuwe Werelt begonst is bewoont te worden / van de Lieden / die door't Onweder ende tempeeste van de Noorde Winden aldaer aen-gheworpen zijn / ghelijck als men t'selfde eyntlijcken / in onsen tijden heeft comen te ontdecken. Ende is een wonder dinck t'aenmercken / dat de natuerlijcke dinghen / ende wichtighe saecken / den meesten tijdt ghevonden gheweest zijn / by gheval / ende sonder dat men daer op verdacht geweest is: Ende niet door eenich vernuft ofte neerstichept der menschē. Het meestendeel van de nutbaerste Cruyderen / Gesteenten / Planten / Metalen / Peerlen / t'Gout / de Seylsteen / t'Ambar, den Diamant / ende meer ander diergheliјcke dingen / als oock hare eyghenschappen ende profijten / heeft men voorwaer meer comen te kennen / door onverdachte gheschiedenissen / dan door eenighe wetenschap ofte Menschen vonden / op dat men daer door soude comen te sien / dat d'eere ende prijs van soodanighe wonderen / alleenlijck / de voorsienicheydt des Scheppers / ende niet het vernuft der Menschen / toe comt.

Nota. Want het ghene dat / nae onser meyninghe / gheschiedende is / by gheval / t'selve is alsoo van Godt met seer goeder voordacht verordineert.

Het

Het 20. *Capittel.* Dat het niet teghenstaende meer gelijckenisse van goede reden heeft, te dencken, dat d'eerste bewoonders van Indien over Landt ghecomen zijn.

NU dan / besluytende met te segghen / dat het wel te proberen waer/te dencken/dat d'eerste lieden in Indien ghecomen zijn/ door Schipbreuckinghe ende tempeeste der Zee : Maer alhier comt my een swaricheyt te vooren/die my veel te doen gheeft/te weten/ dat in ghevalle het al schoon alsoo ware/dat de lieden/ in so vreemde ende verscheyden Landt/ te Water ghecomen souden moghen wesen/ ende dat van de selve voortghesproten / ende vermenichvuldicht zijn/ de Natien die wy sien. Wat sullen wy dan segghen van de Beesten ende Gedierten die de nieuwe Werelt voortbrengt/ die seer veel eñ groot zijn/ want en weet niet hoe wy de ter schreep ende over Zee nae Indien toe sullen brenghen. De reden die ons verbint te segghen / dat de Menschen van Indien/ eerst van Europa ofte Asia ghecomen zijn/is/om de heylige Schrift niet te contrarieren/ de welcke beduydelijcken leerende is/ dat alle Menschen van Adam hare afcomste hebben/ waerom wy d'Indianen anders gheen oorspronck geven moghen. Ende dewijle ons de heylighe Schrift oock segghende is/ dat alle de Beesten ende Ghedierten des Aertbodems vergaen zijn / uytghenomen de ghene die gereserveert ende bewaert worden tot restauratie van haer progenie in de Arcke van Noe/soo ist oock een nootwendige sake/ de procreatie ofte voort-teelinghe van alle de voorseyde Ghedierten te reduceren tot de gene die uyt d' Arcke ghecomen zijn/op den gheberghte van Ararat,alwaer sy stil staende bleef: In voeghen/dat het ons noodich is/eenen wegh te soecken/soo wel voor de Menschen/als oock voor de Beesten / door de welcke men van de oude in de nieuwe Werelt ghepasseert is. Tracterende S. Augustijn van dese questie/ hoe dat men in sommighe Eylanden vindende is / Wolven/ Tygren/ende andere wilde wreede Beesten/die den Menschen gantsch niet nuttich en zijn. Want van de Olyphanten/ Peerden Ossen/ Honden/ende andere Ghedierten/daer hen de Menschen met dienen/en vint men gheenen uytwegh van / te dencken die door subtijlheydt der Menschen / met Schepen over Zee ghevoert te wesen: ghelijck als wy hedensdaeghs sien/dat men de selfde van Orienten nae Europa, ende van Europa nae Peru toe/met sulcke langhduerighe reysen brenghende is. Maer van de Ghedierten die nieuwers toe nut/dan veel eer seer schadelijcken zijn / ghelijck als daer zijn Wolven/ ende anderen/ in wat maniere dat die op d'Eylanden hebben moghen comen/ (waer zijnde/ghelijck alst in effect is/dat de Diluvie het gheheele Aerdtrijck bedeckt heeft) soeckt den voorschreven heyligen ende gheleerden Man/ hem van dese swaricheyt te bevrijden/met het seggen/dat alsulcke Beesten / al swemmende/op d'Eylanden gepasseert moeten wesen/ofte datser yemant met luste van te Jagen gebrocht heeft: Ofte is gheweest een schickinghe Godts/datse van't Aertrijck voortgecomen zijn / in sulcker voeghen ghelijck als Godt in de eerste Scheppinghe seyde: t'Aertrijck brenghe levende Zielen voort/elck in syn generatie/Paerden / viervoetige Ghedierten/ende wilde Beesten van't veldt / een yder nae synen aert. Maer voorwaer/soo wy dese ontbindinghe tot onsen propoost willen voegen/ soo sal ons dese sake noch meer verwart blijven : Want beginnende van dat hy laetste seydt / soo en comt het met de schickinghe der natuere / noch met d'ordonnantie der Regeeringhe/ die Godt ghestelt heeft/niet over een. Want wat volmaeckte Ghedierten zijnder

Genes. 7.

August. lib. 16. de Civitat. cap. 7.

Genes. 1.

(ghelijck als Leeuwen/Tygren/Wolven/)die haer procreatie van der Aerden nemen/ sonder generatie? Op sulcken maniere werden ghe-procreert/Vorsschen/Katten / ende
Genes. 7. andere diergelycke onvolmaeckte Dieren. Maer tot wat propooste soude de Schrifture soo beduydelijck segghen / ghy sult nemen van alle Ghedierten ende Voghelen des Hemels seven paren Manneken ende Wijfken / op dat hare generatie op der Aerden bewaert ende behouden werde/soo de Werelt soodanighe Ghedierten nae de Sundtvloet voortghebracht soude hebben / met een nieuwe maniere van generatie/ sonder toedoen van Manneken ende Wijfken? Even-wel/ soo blijfter dan noch een ander questie: Want soo alsulcke Gedierten/nae dese opinie/van der Aerden voort comen/waerom en heeftmense dan in alle de Landen ende Eylanden niet / dewijle dat men de schickinghe der Natuere van't vermenichvuldighen/ niet en wil aensien/ dan alleenlijck de mildicheyt des Scheppers? Dat men daer sommighe van soodanighe Ghedierten ghevoert heeft / met intentie van Jacht te hebben / is een ander andtwoordt/ende houde dat niet voor ongheloofljck/dewijle wy duysent maels sien / dat de Princen ende groote Heeren/plachten alleenlijcken van grootsheyt/in Kauwen te hebben/Leeuwen/Beyren/ ende andere wreede Beesten / namelijcken alsmense van verre Landen ghebracht hadde. Maer dat men t'selfde sal ghelooven van de Wolven/Vossen/ende andere soodanighe onnutte verachte Beesten / die niets goets en hebben/dan alleenlijck t'Vee te beschadighen / segghende datmense voor Jacht over Zee ghebracht soude hebben / is sekerlijck een ongheschickte reden. Wie sal hem laten voorstaen/dat men met een soo oneyndelijcken Vaert/ lieden ghevonden heeft/ die haer pijnichden/ende neerstichevt deden/om in Peru Vossen te voeren / namelijcken van de ghene die men Añas noemt / t'welcke een van de vuylste ende stinckenste generatie is/die ick opt ghesien hebbe? Wie sal segghen/ dat men daer Leeuwen ende Tygren ghebracht heeft? T'is ghenoech/ende noch meer als te veel/ dat de lieden hebben moghen behouden over comen/met het lijf te berghen in een soo moeyelijcken ende langhduerighe reyse/zijnde met onweder versteken/ als gheseyt is. Hoe veel te meer hen te bemoeyen met Vossen ende Wolven over te voeren / ende die op de Zee t'onderhouwen? T'is voorwaer een spottelijck dinck/sulcx alleen te dencken. Ende soo dese Ghedierten te Water ghecomen zijn/soo resteerter alleenlijck te vermoeden/ die al swemmende ghepasseert te wesen. Dat dit moghelijck om doen is/ ghelijck als aen sommighe Eylanden/die van den anderen/ofte van't vaste Landt weynich verscheyden ligghen/en moghen wy niet ontkennen/door de sekere ervarentheyt(die wy hier van hebben)dat by wijlen dese Ghedierten / door eenighe wichtighe nootwendicheyt ghepoort zijnde/gheheele daghen ende nachten over swemmen/ende int eynde al swemmende het lijf berghen: Maer dit is te verstaen in kleyne Golffen ofte Enghten. Want onsen Ocean soude synen spot met soodanighe swemmers houden / naedemael dat noch de Voghelen van grooter vlucht/de vleughelen begheven / om soo grootten afgrondt te passeren. Men vindt wel Voeghelen die over de hondert Mijlen vlieghen / ghelijck wy ghesien hebben / varende diversche reysen: Maer van de gheheele Zee Ocean over te vlieghen/ is onmoghelijck / ofte ten minsten seer swaerlijck om doen. Nu dewijle dat dit aldus is / waer sullen wy eenen open wegh vinden / om de wreede Beesten ende Voghelen in Indien te passeren / ende in wat voeghen datse van d'een Werelt in d'ander ghecomen zijn? Dit voorseyde discours gheeft my een groot naedencken ende vermoeden / dat de nieuwe Werelt (die wy Indien noemen) niet soo gantschelijcken van d'ander Werelt verscheyden noch afghedeylt is. Ende om myn opinie te segghen / soo hebbe ick my al over langhe laten voorstaen/dat het eene Landt met het ander/ op eenige

plaetsen

plaetsen aen den anderen/ ofte ten minsten/ met weynich verschils by een comen moet: hoe wel dat men ten minsten tot noch toe gheen sekerheyt van't contrarie en heeft: Want nae den Polus Arcticus,die men van't Noorden hiet/en is alle de lenghte van't Lant noch niet ontdeckt noch bekent. Ende daer zijnder veel die bevestighen/ het Landt van Florida een groot stuck weeghs Noorden aen te strecken/ t'welcke sy segghen by de Schitische Zee/ofte de Zee van Duytslant uyt te comen. Andere voeghen daer by/datter Schepen gheweest zijn/die daer/int voorby varen/ relateerden/ ghesien te hebben/dat het Landt van Terre neuf,(dat is/Nova Francia)streckende was tot by naest d'uytterste eynde van Europa. Nu van gelijcken by de Cabo de Mendoçino, aen de Zuyder Zee/ soo en weet men oock niet tot hoe verre dat hem het Landt aldaer streckende is/dan datse al te mael segghen/een oneyndtlijck dinck te wesen/het ghene dat het opwaerts aen streckt. Keerende tot d'ander Zuyder-Pool/ soo en isser niemant die weet te segghen/waer dat het Landt/gheleghen aen d'ander zijde van de Straet ofte Enghte van Magallanes,voleyndende is. Eenighe van t'Schip des Bisschops van Placencien, t'welck voorby de Straet opwaerts aenliep/ vertelden altoos Landt ghesien te hebben. T'selve wort oock verclaert van den Prioot Hernando Lamero, die door Onweder twee ofte drie graden boven de Straet ghedreven was. Alsoo dat men gheen reden en vint/ die int contrarie strijdende zijn/ nochte ervarentheydt die't wederleyt. Mijn gissinghe ofte opinie is/ dat alle t'Landt aen den anderen vast is/ende dat het op eenighe plaetsen vereenicht/ ofte ten minsten dicht by een gheleghen is. Soo dit waer is/ghelijck als het my in effect schijnt te wesen soo heeft de twijffelachtige questie(die wy gheproponeert hebben/van hoe dat d'eerste bewoonders nae Indien ghecomen zijn)een lichte antwoort: Want men sal segghen/ datse ghepasseert zijn/niet soo seer te Water varende/ als reysende te Lande/ doende desen wegh sonder eenighe voorbachtheydt/ veranderende allenghskens/ Ghewesten ende Landen/waer van eenighe van die ghevonden waren/bewoonden/ soeckende andere nieuwe contreyen voorder aen/ende zijn alsoo by lanckheydt van tijden/ over alle de Landen van Indien versprepdt ende vermenichvuldicht/ tot soo veelderley Natien/ Volckeren ende Talen.

Het 21. *Capittel.* Op wat maniere dat de Beesten ende t'Vee, nae de Landen van Indien ghepasseert zijn.

HEt is voor't voorseyde goetduncken/ een groot behulp/ de teyckenen die men bejeghent/ willende met curieusheyt de maniere van de habitatie der Indianen examineren: want op wat plaetsen dat men Eylanden heeft seer verscheyden van't vaste Landt/(ghelijck als daer is La Bermuda) vint men gantschelijcken woest/ ende sonder Volck te wesen. De reden daer van is/dat d'Ouderen in voorleden tijden anders niet en voeren/dan nae Oeveren ofte stranden die nae by laghen/ ende by nae altoos dicht int ghesicht van by't Landt heen. Tot dit wort noch ghealleegeert/dat men op gheenighe plaetsen van Indien/ groote Schepen(ghelijck als men behoevende is om groote Golffen ofte Wateren over te varen)ghevonden heeft. T'ghene dat men daer vindt/zijn Balsas, Piraguas,ofte Canaos, de welcke al te samen minder zijn als smack-scheplen: Ende dusdanighe Schepen waren d'Indianen alleenlijcken gebruyckende/met de welcke sy hun t'Zeewaert in niet begeven mochten/ sonder kenlijcke ende ghewisse perijckel van te sneuvelen. Ende al waert schoon datse volmaeckte Schepen ghehadt hadden/om t'Zeewaerts in te moghen varen/soo en wisten sy doch evenwel van't Compas Astrolabio, noch van t Quadrant niet. Ende soo sy acht ofte thien daghen gheweest waren sonder Lan-

der Landt te sien / wast hen onmoghelijcken niet te verdwalen / ende yet te weten/ waer datse waren. Wy sien Eylanden die met overvloet van Indianen bewoont/ ende met haerder Navigatie seer ghemeynsaem zijn/ maer het waren van die ick segge/die d'Indianen met de Canoas ofte Piraguas,ende sonder Compas bevaren mochten. Wanneer d'Indianen van Tumbêz d'eerste reyse onse Spagniaerden(die nae Peru voeren) in't ghesicht creghen/ende de grootte van de uytghestreckte zeylen ende Schepen oversaghen / bleven verwondert / sonder oyt te connen begrijpen/ dat het Schepen waren/om dat syse op sulcken maniere/ende soo groot/noyt ghesien en hadden/lieten hen voorstaen/dat het rotsen ende clippen(die uyt deZee opstaken)moesten wesen: Ende siende datse voortginghen sonder te sincken/bleven een lange wijl staen sien/ghelijck als de ghene die uyt haer selven ende gantsch versuft waren/ tot der tijt toe/datse/nae by comende / vermerckende waren/ghebaerde Mans te wesen / die op de Schepen ginghen/ gheloofden dat het eenighe Goden/ofte lieden die uyt den Hemel quamen/moesten wesen. Waer uyt men ghenoech verstaen can / hoe vreemde dinghen dat het voor d'Indianen was/groote Schepen te ghebruycken/ jae eenighe notitie daer van te hebben. Daer is noch een ander dinck / die dese voorstyde opinie grootelijcken versterckt/ende is/dat men de Ghedierten(die wy ghesept hebben / niet ghelooflijck te wesen/van Menschen nae Indien gescheept te zijn)vindende is op de contreyen van't vaste Landt / ende op d'Eylanden die vier dach reysens van't vaste Landt verscheydenligghen/en heeft mense niet. Ick hebbe neerstichept ghedaen om t'selfde t'ondersoecken/my laten dunckende/een sake te wesen van grooter substantie/ om my te resolveren in d'opinie die ick ghesept hebbe/van dat het Lant van Indien/ ende dat van Europa,Asia ende Africa ghemeynschap met den anderen heeft/ofte comt ten minsten op eenighe plaetsen/erghens dicht by den anderen. Men heeft in America ende Peru veel wreede Beesten/ghelijck als daer zijn Leeuwen/ hoe wel datse niet en zijn te verghelijcken in de grootte ende wreedtheydt/ noch inde selfde coleur / met die vermaerde Leeuwen van Africa. Daer zijn veel ende seer wreede Tygren/ hoe wel datse gemeynlijc meer met d'Indianē zijn/als met de Spagniaerden. Men heefter oock Beyren/even-wel niet seer veel. Wilde Verckens zijnder insghelijckx/ maer Vosschen ontallijcke veel. Soo wy eenich van alle dese soorten van Beesten wilden soecken in de Eylanden van Cuba,Española.Iamaica, Margarita,ofte in La Dominica, en sullender niet een vinden.Hier uyt comt het/dat de voorschreven Eylanden(hoe groote ende vruchtbare die oock zijn)invoorighen tijden(alsser de Spagniaerden eerst op quamen)gantsch geen tamme noch proffijtelijcke Beesten en hadden / hebbende hedensdaeghs ontallijcke hoopen van Peerden/Ossen/ Koeyen / Verckens ende Honden/ende zijnder in soo groote menichte/dat het Vee van de Koeyen ende Ossen / al t'hans gheen seeckere eygenaers en heeft/ om datse soo seer vermenichvuldicht zijn: ende de ghene diese eerst op't velt ofte gheberghte can crijghen ende dooden/ isser d'eygenaer. T'welcke van de Inwoonders der voorseyder Eylanden ghedaen wort/om met de huyden haer proffyt ende handel te doen / latende t'vleesch daer heen ligghen als onnut. De Honden zijn in sulcker menichte vermeerdert/ datse met groote hoopen int wilt loopen als Wolven/doende groote schade ondert t'Vee / het welcke een groote plaegh voor die Eylanden is. Ende dese Eylanden en zijn niet alleenlijck sonder wilde ende wreede Beesten / maer oock ghebreckelijcken van't meesten deel der vlieghende Voghelen: Papegayen zijnder veel / ende zijn van een groot vlucht / vlieghen met scharen ofte hoopen by den anderen. Men heefter oock ander Voghelen / Maer weynich als ghesepdt is. Van Patrijsen ende ghedenckt my niet daer ghesien te hebben / Noch en weet niet datser zijn / Ghelijck als in

als in Peru, ende noch veel min van de Beesten die men in Peru, Guancos, ende Vicunas hiet/welcke zijn gelijc als wilde Geytē seer lichtveerdich/ in welckers magē de Bezar-steenen ghevonden worden/die sommige in weerden houden/ zijnde somtyts grooter als een Hinnen Ey. Indiaensche Schapen/de welcke (behalven de Wol ēn t'vleesch daer hen d'Indianen van cleeden ende mede onderhouden) van gelijcken dienen om alle goederen te dragen als Muyl-ezels/ladende de halve last van een Muyl/ende doē haer Meesters weynich oncosten/want en hebben noch Hoef-ijsers noch Albarden, (dat zijn Spaensche/van strop gemaeckt/Ezels-salen) noch eenighe andere inspanseis van doen/noch Haver om t'eten alle t'welcke haer de natuere om niet ghegeven heeft/ willende hier in d'arme Indianen te baet comen. Van alle dese soorten van Beesten/ ende noch veel ander meer/ die wy op syn plaets sullen verhalen/ heeft het vaste Lant van Indien/groote menichte/zijnde d'Eylanden van alle t'selfde gebreckelijck uytgesondert de gene die daer de Spagniaerts op gebracht hebben. 'Tis wel waer/dat een van onse Broeders in sommighe Eylanden/Tygren ghesien hebben/naer dat hy ons vertelde/wesende in een Pelgrimagie van een moeyelijcke Schipbreuckinge. Maer ghevraecht wesende hoe verre dat de selve Eylanden van't vaste Landt laghen/ seyde van ontrent seven ofte acht mijlen ten uytersten/ welcke spatie van water/sonder twijffel van de Tygren over-geswommen moet wesen. Door dese ende andere dierghelijcke teeckenen/mach men bemercken/ dat d'Indianen (om dit Lant te bewoonen) meer ghepasseert zijn over Landt/dan te water: Ende soo sy eenighe Navigatie ghedaen hebben/en is niets te groot noch moeylijck geweest/want in effect soo moet hem den gantschen Aerdtbodem met den anderen vereenigen/ ofte ten minsten op eenighe contreyen seer dicht by een comen.

Het 22. *Capittel.* Hoe dat t'Indiaensche gheslachte niet gepasseert en is, over het Eylant van *Atlantide*, ghelijck als sommighe meynen.

DAer en gebreeckt oock geen/ de welcke 'tgoetduncken van Plato (dat vooren verhaelt is) volghen/seggende/dat de lieden ghetrecken souden wesen uyt Europa ofte Africa, naer dat vermaerde/ wytberoemde ende betooverde Eylandt Atlantide, passerende van daer/ nae andere ende andere Eylanden/tot dat sy gecomen zijn aen't vaste Lant van Indien/om dat de Critias van Plato in syn Timeo, van alle t'selve mentie makende is. Ende dewijle dat het Eylant van Atlantide so groot/jae meerder was/ als gheheel Asia ende Africa te samen/nae Platonis gevoelen/so moest daer willens uyt volgen/dat het de gheheele Oceaensche Zee van Atlantido, bedecken moeste/streckende tot bynaest d'Eylanden der nieuwe Werelt. Ende daer wort noch meer van den selven Plato by geseyt/van dat het self de syn Eylant Atlantida met een schrickelijcke Diluvie t'ondergaen soude wesen/hebbende daerom de selve Zee onvaerbaer ghelaten/ door de veelheyt der droochten/Sanden/Rudtsen/ende ander vuylicheden/ 'twelcke hy also seyde te wesen in synen tijdt/maer dat daer na (met der tijdt) d'overblijvende verdeelingen des selven verdroncken Eylandts/besette plaetsen ende vastigheyt genomen hebbende/plaets gaven om te moghen varen. Dit selve wort ghehandelt ende ghedisputeert uyt goeder ernst/ende met een yver van vernuftighe ende verstandighe Lieden/ zijnde dinghen/soo men daer eenichsins op letten wil/om mede te spotten/hebbende meer ghelijckenisse van Spreucken ofte Ovidius Fabulen/ dan van een Historie ofte Philosophye weerdich om vertellen. Het meesten deel der uytlegghers/ ende bedupders

 van Plato,

van Plato, bevestighen een waerachtige Historie te wesen/ alle het gene dat Cricias aldaer-van soo veel vremdicheyts/ende den oorspronck des Eylandts Atlantida vertellende is/als oock van syn groote voorspoet ende oorloghen / die / die van Europa ende Atlanta teghens den anderen ghehadt hebben/ende alle t'ander meer / laten hen noch meer bewegen/om 'tselve voor een waerachtighe Historie te houden/ door de woorden van Cricias, die van Plato gestelt worden/alwaer hy in syn Timeo seggende is/dat de redenen die hy tracteren wil/zijn van vreemde dinghen/doch t'eenemael waerachtich. Ander Discipulen van Plato considererende de selve vertellinge meer schijnsel te hebben van een Fabel/dan van waerachtighe gheschiedenisse / segghen dat men alle 'tselve door allegorien verstaen moet/ende dat het haren Goddelijcken Philosoph also ghesocht heeft te doen. Van dese meyninge zijn gheweest/ Proclus, Porphirius als oock Origenes, de welcke tot Platonem soo gheneghen waren / dat sy syn schriften in sulcken weerden hielden/ghelijck oft het de Boecken Moysis, ofte van Esdras geweest hadden: In sulcker voegen/dat soo waer dat de woorden van Plato met de waerheyt niet wel over een en comen/segghen terstont / dat men 'tselve met een allegorische sin verstaen moet/ende dat het oock niet minder en mach wesen. Ick/om de waerheyt te segghen/ en houde Platonem in soo grooten eerwaerdigheyt niet / al noemense hem noch eens soo veel Goddelijck. Noch ten is my oock niet seer hardt te ghelooven /dat hy alle de selve Fabel van't Eylandt Atlantida vertelt soude hebben voor een waerachtighe Historie: zijnde noch evenwel/daer en boven een seer fijne Fabel gheweest/namelijcken daer hy verhaelt/dat van Circias geleert te hebben/hebbende 'tselve Liedt van Atlantida (als hy een Jongen was) onder ander Lieden ghesongen. Het mach wesen soo't wil/ende Plato mocht voor een Historie ofte Allegorie gheschreven hebben / het ghene dat voor my slecht te verstaen is/is dat men alle het gene hy van't selve Eylant handelende is/beginnende in de t'samen-sprekinge van Timeo, ende vervolgens in de Dialogus Circias, voor gheen waerheyt naer segghen mach/dan tegens Jongers ende oude Wijven. Wie en soudet voor gheen Fabel houden/te segghen / dat Neptunus op Clito verlieft zijnde/van haer genereerde vijf maels Tweelinghen van eender dracht/ende dat hy van eenen Heuvel drye ronde uyt der Zee/ende twee van der Aerden op trock/ zijnde soo ghelijck ende effen/datse schenen ghedraeyt te wesen? Wat sullen wy seggen van dien Tempel van duysent treden lanck / ende vijf hondert breet / welcker mueren van buyten gantsch met Silver/ende alle t'bovenste met Gout bedeckt was / zijnde van binnen altemael overwelft van ghewrocht Yvoiren-been / ende ondertusschen doortoghen van Gout/Silver/Peerlen? Ende in't eynde/van de cluchtige reden daer hy't in den Timeo met besluyt/seyt hy aldus: Ende op eenen dach ende nacht (vallende een groote Diluvie ofte Plas-regen) zijn alle onse Soldaten by hoopen van der Aerden verslonden/ende t'Eylant Atlantida is in gelijcker manieren t'onder-gegaen/ ende in de Zee verdwenen/is in der waerheyt soo wel getreft / 'tselve altemael so haestelijcken te verdwijnen: Want wesende een Eylandt soo groot als geheel Asia ende Africa te samen/ghemaeckt door de Conste van Nigromantie, wast goet dat het alsoo verdween ende te niet ginck: ende is seer goet/dat hy seyt/dat men d'overblijfsels ende teyckenen van dit soo grooten Eylandt/onder 't Water noch sien mach / ende dat de ghene die't souden moghen comen te sien/ ('twelcke zijn de gene die de Zee gebruycken) en moghen daer niet door varen. Ende voeghter dan noch aerdich by/ dat daerom tot den huydighen dach toe/de selve Zee niet bevaren wordt/noch bevaren mach worden/om dat het door de veelheyt van de Modder ende 'tslijck/die 't Eylandt (nae dat het verdroncken is) allengskens aenghegroeyt heeft/belet wordt. Ick soude wel eens gheern willen vraghen/wat afgront datter groot ghenoech gheweest soude moghen heb-

ghen hebben om soo over-grooten Landtschappe ('twelcke grooter was/ als geheel Asia ende Africa te samen/ende dat tot aen Indien toe reyckten) in te swelghen/ hebbende 'tselve soo gheheelijcken in gheslockt/ datter teycken noch spoor van ghebleven soude wesen. Dewijle het ghenoech bekent is/dat in de Zee/ daer'se seggen 'tselve Eylandt gheweest te zijn/ de Zee-lieden gantsch gheen gront en connen vinden/ al worpense noch soo veel bots uyt/maer is een misverstant ende onwetentheyt / te willen disputeren van dinghen die men vertrocken heeft om tijdt-verdrijf : ofte soo men de weerdicheyt van Plato (als reden is) wil respecteren/soo moet men verstaen/ 'tselve enckelijck geseyt te wesen/om als in een Schilderye te vertoonen de prosperiteyt ende voorspoet van een Stadt/ ende 'tverlies met den onderganck des selven daer nae volghende. Het argument datse by brengen/om te proeven datter voorseker een Eylant Atlantida gheweest is/is om dat de selve Zee noch hedensdaeghs/ de Zee van Atlante ghenoemt wert/ 'twelcke van weynich importantie is : want wy weten/dat op het uyterste eynde van Mauritanien gheleghen is den Bergh van Atlante, van de welcke (nae Plinius ghevoelen) de Zee den naem van Atlantico behouden heeft/ ende sonder dat/soo wort van den selven Plinio verhaelt / dat men teghens over den voorschreven Bergh/een Eylandt heeft/ghenaemt Atlantida, 'twelcke hy seyt seer cleyn ende oolijck te wesen. *Plin. lib. 6. cap. 31.*

Het 23. Capittel. Hoe dat d'opinie van velen, die bevestigende zijn,d'Indianen van't Ioodtsche gheslachte af te comen, valsch is.

DEwijle datmen over t'Eylant van Atlantida, geenen wegh en can openen/om d'Indianen in de nieuwe Werelt te passeren/ soo dunckt het anderen/dat het moet wesen/den wegh die van Esdras int vierde Boeck aengewesen wort/daer hy aldus seyt: Ende om dat ghy't ghesien hebt/dat hy tot hem halende was / eenen anderen vreedsamen grooten hoop/ soo sult ghy weten/dat dese zijn de thien Stammen die in slavernije gevoert worden/ten tijden des Coninckx Osee,de welcken van Salmanassar,Coninck van Assyrien, gevangen wech ghelevt worden/hebbende de selve ghepasseert aen d'ander zijde der Riviere/ende over geset aen een ander Landt. Maer sy maeckten onder haer een accoort ende verdrach/de menichte der Heydenen te verlate/ende te passeren naer een ander contreye/verre verscheyden/alwaer het Menschelijcke gheslachte noyt gewoont en hadde/om ten minsten aldaer hare Wet t'onderhouden/die sy in haer Lant noyt onderhouden en hadden/toghen alsoo door die enge incomsten der Riviere Euphrates heen. Ende den Alderhooghsten dede als doe sijn wonder-wercken met hen/ houdende de stroomen op/ende den loop van't Water stil/tot datse gepasseert waren. Want door de selve Landouwe/was den wegh seer lanck/namelijcken van anderhalf Jaer/ende dese Lantschappe worden geheeten Arsareth,als doe woonden sy aldaer tot op den laetsten tijden. Ende als sy nu sullen beginnen wederom te comen/ soo sal den Alderhooghsten wederom de stroomen ende loop der Riviere ophouden/op datse passeren moghen/daerom hebt ghy dien grooten hoop ghesien met vreden. Dese Schrifture van Esdras willen sommighe op d'Indianen trecken/segghende/die van Godt ghevoert te wesen/ter plaetsen daer het Menschelijcke gheslachte noyt gewoont hadde/zijnde het Landt/daerse in woonden/soo verre gheleghen/dat den wegh anderhalf Jaer reysens lanck is/om aldaer te comen / wesende dit Volck uyt de natuere vreedsaem. Dat d'Indianen van't Joodtsche gheslachte af comen / houdt de ghemeyne *4. Esdra. cap. 13*

Man voor een seker teecken/om dat de selve vreesachtich/cleynmoedich/van veel ceremonien/scherpsinnich ende leughenachtich zijn. Behalven dat/soo seggense noch/dat hare Habijten ende Cleederen de selve schijnen te wesen/die de Joden gebruyckt hebben: want draghen een Tunica ofte Hemdeken/ende een cleedt daer boven over gheslaghen/gaen barrevoets/ofte haer schoenen zijn Soolen boven toe ghereghen/die sy Ojotas noemen. Ende dat dit de dracht der Hebreen geweest is/segghen sy te blijcken uyt hare Historien/als oock by de oude Schilderijen daerse met dese dracht af gebeelt worden: ende oock/dat de selve twee Habijten/die d'Indianen alleenlijck draghen/ghe weest zijn/de ghene die Samson in't wedt-spel stelden/ van de Schriftuere Tunicam ende Sidonem geheeten/'twelcke zijn de ghene die d'Indianen Hemdeken ende Omslach/ ofte Dec-mantel noemen: Maer alle dit selve/zijn seer lichtveerdige gissingen/die haer veel meer tegens als met zijn. Wy wetẽ/dat de Hebreẽ schriften geuseert hebben/eñ datmẽ daer onder d'Indianen noch Tael noch teycken af en heeft. D'ander waren seer groote vrienden van Ghelt / ende dese en vraghen daer niet een dinck nae. De Joden/soose onbesneden waren / en souden hen voor gheen Joden houden. D'Indianen en weten in't minste noch in't meeste van gheen Besnijden te segghen/ noch en hebben haer daghen soodanighe Ceremonien niet ghebruyckt / ghelijck wel veel van Ethiopien ende Orienten doen. Maer wat is het te vergelijcken/ dat wesende de Joden soo groote vrienden van haerder Tale ende Antiquiteyten t'onderhouden/ zijnde soo seer op alle plaetsen der Wereldt (daerse hedensdaeghs leven) van alle d'ander Lieden verschillende/ende souden alleenlijck in Indien / hare Afcomste / Wetten/ Ceremonien/Messias, ende eyndtlijcken alle hare Joodtsche dinghen vergeten hebben. Het ghene datse segghen/d'Indianen vreesachtich/ superstitieus / scherpsinnich ende leughenachtich te wesen/en is (van dat het eerste belanght) onder hen allen niet gemeyn: Want men heeft onder dese Barbare Natien / die seer vreemt van alle de selve puncten zijn. Men vindt Natien onder d'Indianen/die in alles seer cloeck ende stoutmoedich zijn. Daer zijnder oock plomp ende grof van verstant. Van Ceremonien ende Superstitien hebben de Heydenen altoos vrienden gheweest. D'oorsake waerom dat de drachten van hare Habijten zijn/als verhaelt is/is door dien dat het t'eenvoudichste/'tslechtste ende 'tnatuerlijckste dinck der Wereldt is: want daer is nau velijckx eenighe frayicheyt ofte const in gheleghen/'twelcke also in voorigen tijden ghemeyn was/niet alleenlijcken onder de Hebreen / maer oock onder veel ander Natien. Nu dan/belangende de Historie van Esdras, (soo men van de schriften Apocriphi werck sal maken) soo is de selve meer tegens haer intentie/dan daer mede: want is aldaer segghendẽ/dat de thien stammen van de veelheyt der Heydenen af weken/ om hare Ceremonien ende Wetten t'onderhouden. Ende d'Indianen in't contrarie/zijn genegen tot alle die Afgoderijen der Wereldt. Nu d'incomsten des Riviers Euphrates mogen de ghene die dit ghevoelen/ghenoech sien/ op wat maniere datse van daer in de nieuwe Wereldt moghen passeren/ende hoe dat d'Indianen derwaerts weder sullen over comen/ghelijck alst in de voorseyde plaetse ghesept wort. Ick en weet niet/waerom dat men dese Lieden vreedsamich sal noemen mogen/zijnde waerachtich datse malcanderen met doodtlijcke vyantschappen ende Oorloghen vervolght hebben. In conclusie ende besluytinge/soo en sie ick niet/dat d'Euphrates, Apocriphe van Esdras, de lieden een beter passagie nae de nieuwe Wereldt ghevende is / als 'tbetooverde ende 'tfabuleuse Atlantida van Platone ghedaen heeft.

De Spagniaerden houden alle de ghene die vernuftich / scherpsinnig ende vreesachtich zijn/ voor afcomelingẽ der Joden: ende de ghene die plomp/ onbedachtende vermetẽ zijn/ houden sy te wesẽ waerachtighe teeckenen vã een onvermengt ende oprecht Spagniaert.

Dese of diergelijcke Habijten ende slechte drachtẽ sijn altoos ghe weest/eñ noch huydẽs is de maniere van Oost Indien/ gelijck als de Figueren in mijn Intinerario van Orientẽ vertoonẽde zijn.

Het

Het 24. Capittel. Door wat redenen men niet wel en can weten d'origine ofte oorspronck der Indianen.

MAer is lichter te verwerpen / het ghene van de origine ofte oorspronck der Indianen valsch is / dan de waerheyt te ontbinden: Want men onder d'Indianen gheenighe Schriftueren / noch eenighe sekere Memorialen vindende is / van haer eerste Voor-Ouders ende bewoonders. Ten anderen/soo en heeft men van gelijcken in de Boecken (van de gene die Schriften ghebruyckt hebben) oock gantsch geen spoor noch teycken der nieuwe Werelt ghevonden/dewyle dat hen veel van d'Ouderen lieten duncken / dat men in dese contreye noch Lieden noch Lant/ jae dat meer is/noch Hemel en hadde. Hierom en mach hy't niet ontgaen/voor een eyghensinnich ende vermeten Mensche ghehouden te wesen/ den ghenen die hem vermeet / de sekerheyt van de eerste incomste ofte oorspronck der Indianen (ende van de eerste lieden die Indien bewoont hebben) te betoonen: Maer wy moghent alsoo heen met een gissinge ende discretie (uyt alle het ghene dat hier vooren ghehandelt is) vermoeden/ het Menschelycke ghe slachte allengskens gherepst te wesen/tot dat het in de nieuwe Werelt gheraeckt is / zijnde hier van een groot behulp/'tgeduerich vervolgh ofte Nabuerschap der Landen/ ende by tijden eenighe Navigatien/ende datse op dusdanighe manieren aldaer ghecomen moghen wesen/ende niet van eenighe Vlote toe-gherust te hebben met opsette wille/ ofte by ghevalle van eenighe Schipbreuckinghe: Al hoe wel dat hier van/op eenighe plaetsen wel yet van wesen mochte. Want dewijle dat dese Landen over-groot ende wijtstreckende zijn/hebbende ontallijcke veel Natien van Volcke. Soo moghen wy ooc wel gelooven/d'eene op een/eñ d'ander op een ander maniere aldaer gearriveert te wesen/ende 't selve alsoo bewoont hebben. Maer daer ick my eyntlijcken in resolvere ende besluyte/is/dat die vereeninghe/ofte ten minsten/de nae-ge'egentheyt van Indien/met die ander Werelt/de principaelste ende sekerste reden ghewesst is/ om Indien bewoont te worden: ende laet my oock duncken/de nieuwe Werelt / ofte West-Indien/noch niet veel duysent Jaren van Menschen bewoont gheweest is/ ende dat d'eerste die daer quamen/meer gelijckenisse ghehadt moeten hebben/ van wilde ende onghetemde Menschen/dan van lieden die gemeynschap ende Borgerlijcheyt onderhielden/arriverende in de nieuwe Werelt/ van haer Landt versteken, ofte verdwaelt zijnde/ofte datse haer benout ende benoodicht gevonden hebben/om nieuwe Landen te soecken: ende 'tself de ghevonden hebbende/hebbent allengskens beghinnen te bewoonen/gheen ander Wet onderhoudende / dan nae dat hen 'tweynich licht der nature (ende dat noch ghenoech verduystert) onderwijsende was. Ende soose al veel gehadt hebben/mogen geweest zijn/eenige ghebruycken/die hen van haer eerste Vaders-landt over-ghebleven zijn: al hoe wel het geen ongheloofl ijck dinck te dencken is/dat al waert schoon datse uyt een Lant van Politie ende goede regeringhe ghecomen waren / hen 'tselve t'eenemael/door lanckheyt van tijden/ende weynich usantie/ wel vergheten soude mogen wesen. Want is genoech bekent/dat men hedensdaeghs noch wel in Spagnien ende Italien hoop werck van lieden vint / die niet anders van Menschen en hebben/als alleen de gedaente ende 't wesen: In voegen/dat men door sulcken wegh ende op deser maniere heeft comen te hebben een ontallijcke menichte van Barbarische Natien in de nieuwe Werelt.

Het 25 Capittel. VVat d'Indianen te vertellen plachten van haren oorspronck ende eerste op-comste oft beginsel.

HEt gene dat de selve Indianen plachten te vertellen/ van haer beginsel ende eerste op-comste/en is gheen dinck dat veel te bedieden heeft: want het ghene sy refereren/ schijnen meer droomen dan Historien te wesen. Men heeft in't gemeyn onder henlieden groote kennisse ende veel verhaels van de Sunt-vloet/doch men en can 'tself de niet wel te verstaen comen/of de Diluvie (diese vertellen) ghewеest is/die algemeyne/ die in de Schriftuere verhaelt wordt/ofte dat het eenighe andere Diluvie ofte overbloedinge van Water geweest is/in de Contreye daer sy woonen. Daer wordt van ervaren ende bedreven lieden ghesept/dat men merckelijcke ende clare teyckens (in dese Landen) siet/van datter eenige groote Diluvie ofte inundatie gheweest moet hebben. Ick houde my meer met het goetduncken der ghener/die ghevoelende zijn/die teyckenen ende spooren die men van de Diluvie vindende is/niet te wesen/van die van Noë, dan van eenich ander in't bysonder/ghelijck als de ghene/die van Plato vertelt: ofte van de Poeten/van Deucalion gesongen wordt. Nu 'tmach wesen soo't wil/ d'Indianen segghen/dat alle Menschen met de Diluvie verdroncken zijn: Ende vertellen/dat uyt het groote Lack ofte Meyr van Titicaça, een Viracocha ghecomen soude wesen/den welcken hem in Tiagnanaco onthielde/ (alwaer men noch hedensdaeghs de gront-vesten ende over-blijfsels van een seer oudt ende vreemt gebouw sien mach) ende datse van daer ghecomen zijn/na Cusco, wordende het Menschelijcke geslachte alsoo weder vermenichfuldicht. Sy wijsen noch in't selve Meyr een Eylandeken/ alwaer sy versieren/hem de Son verborghen ende onderhouden te hebben/ waerom sy hem aldaer in voorigen tijden veel sacrificien aendeden: niet alleenlijcken van Schapen/ maer oock van Menschen. Andere vertellen/dat door een Venster van uyt een seker Hol/ gecropen quamen/ses/of ick en weet hoe veel lieden / ende dat de selfde de progeneratie ofte voort-teelinghe der Menschen weder een aenvanck ghegeven hebben/welcke plaetse om de selve oorsake ghenoemt wordt Pacari Tampo. Hebben oock voor een opinie / dat die Tambos van't outste geslachte der Menschen zijn. Van hier seyt men Mango capo, voortghecomen te wesen/den welcken sy voor een Eerstelingh ende t'hooft der Ingas bekennen te wesen. Ende segghen/van desen ghesproten zijn/twee Familien ofte geslachten/d'eene van Hanan Cuzco, ende d'andere van Vrin Cuzco: Refereren/dat de Coningen Ingas (alsse Oorlogh voerden ende verscheyden Provincien overwonnen) voor reden gaven/om daer mede t'Oorlogh met gherechtigheyt te verdedighen / dat alle de lieden hen onderdanigheyt ende erkentenisse schuldich waren/ dewijle dat uyt hare geslachte ende Vaders-lant de Werelt vernieut/ende alleen henlieden de waerachtige Religie ende Godts-dienste gheopenbaert was. Maer waer toe ist noodich daer meer by te voegen/ghesien het altemael leugen ende vreemt van de reden is. Het ghene dat van gheleerde Mannen geschreven ende bevesticht wort/is/ dat alle 'tgene dat men van gheheugenisse ende kennisse van dese Indianen can hebben/comt tot op ontrent vier hondert Jaren/zijnde alle het voorgaende een rechte verwarthеyt ende duysteren Nevel/sonder eenighe sekerheyt te mogen vinden. Ende ten is niet te verwonderen/dewijle datter Boecken ende schriften ghebrekende waren / in welcker plaetse sy haer soo uytmuntende rekeninge van de Quipocamaios hebben. Soo ist dan ghenoech/ende noch meer als veel/datse van vier hondert Jaren reden weten te geven. Als

ven. Als ick met neerstichept ondersoeckende was/om van hen te verstaen/ van wat Landen ende Volckeren/sy in't Landt (daerse in woonen) ghecomen zijn / vontse seer verre/daer van eenighe reden weten te gheven/maer waren eer voor gewisselijcken gevoelende van haren eersten oorspronck ende uytcomste in de selve nieuwe Werelt (daer sy nu woonen (gheschapen gheweest te zijn: 'twelcke wy in't contrarie/ met ons geloof bewesen hebben daert ons leerende is/alle Menschen van eenen Mensche afghecomen te wesen. Men heeft merckelijcke teyckenen ofte gissinghe / dese Lieden een langhen tijdt gheleeft te hebben/sonder Coninghen / nochte verordineerde ofte Burgerlijcke Politie/maer datse woonende waren by Gheburten ende Rotten/ gelijck als hedensdaeghs die van Florida, Chiriguanas, Brasilianen , ende veel meer andere Natien doen/de welcke gheen sekere Coninghen hebben/dan na dat het hen in't hooft schiet/ende in tijdt van Oorlogh ofte Vrede te passe comt / soo kiesense hare Hoofden ende Regeerders. Maer in't verloop van tijden/begonsten sommige persoonen(die in cloeckheyt ende vernuft d'ander te boven ginghen) te heerschen/ende te gebieden (gelijck als in voortijden Nimrot) ende 'tselve allenghskens aen-groeyende / zijn comen te vestighen de Coninckrijcken van Peru ende Mexico, die onse Spagniaerden aldaer ghevonden hebben. Ende al hoe wel datse Barbarisch waren/gingen niet tegenstaende alle d'ander Indianen veel te boven. Alsoo dat de voorseyde reden dringhende is / het meesten deel van't Indiaensche ghe slachte ghesproten ende vermenichfuldicht te wesen/van wilde/woeste ende ghevluchte lieden. Ende dit is nu ghenoech beroerende/ 'tghene ons van de origine / oorspronck ende op-comste van dit Volck te voren comt om te handelen / latende de reste voor wanneer dat wy hare Historien breeder tracteren sullen. *Actor. 17.*

Eynde des eersten Boecks.

Het tweede Boeck der Historie Naturael ende Morael van West Indien.

Het eerste Capittel Daer in ghehandelt sal worden van de Nature ende eyghenschappe der *Equinoctiael*.

Wesende het meesten deel / dat van de nieuwe Werelt ontdeckt is / onder de middelste Regioen ofte Gheweste des Hemels / 'twelcke is 'tghene dat d'Ouderen Torridam Zonam genoemt/ ende voor onwoonbaer ghehouden hebben/soo ist noodich te weten/ om de dinghen van Indien te deghen te verstaen/de naturee/ conditie ende eyghenschappe van dese Regioen ofte Gheweste. Ten dunckt my niet/datse qualijck gheseyt hebben/de ghene die bevestichden/ dat de kennisse van de Indische dinghen sonderlinghe hanghende was / aen de kennisse der Equinoctiael: want alle het verschil dat d'eene Werelt van d'ander heeft/comt bynaest uyt de eyghenschappe des Equinoctiaels, ende is om aen te mercken / dat alle de spatie/die men heeft tusschen de twee Tropicos ghereduceert ende geexamineert moet wesen (als een eyghen reghel) op de Linea ofte streeck van't midden/'twelcke den Equinoctiael is: zijnde alsoo ghenoemt/om dieswille/dat soo wanneer de Son daer op

is/soo maeckt het over de geheele Werelt/ghelijcke daghen ende nachten: Als oock/ om dat de ghene die daer haer woon-plaetsen onder hebben/ tgheheele Jaer door genietende zijn/de selve ghelijckheyt ende eenparicheyt van dagen ende nachten. Onder dese Linea Equinoctialis, vinden wy soo veel ende wonderlijcke eyghenschappen/ datse ons met groote reden t'verstandt verwackeren ende verscherpen / om d'oorsaecken daer van t'ondersoecken / ons niet soo seer leydende door d'onderwijsinghe der oude Philosophen / als wel door de waerachtighe redenen / sekere experientie ende ervarentheyt.

Het 2. *Capittel.* VVat dat d'Ouderen ghemoveert heeft, voor een onghetwijffelt dinck te houden, de *Torrida* onwoonbaer te wesen.

Nemende van de sake eerst van syn beginsels af/ soo en mach dan niemandt outkennen / het ghene ons claerlijcken vertoont wordt dat de Son in't ghenaken verwarmende/ende in't af-wijcken vercouwende is/waer van de Dagen ende Nachten/ Winter ende Somer/goede ghetuyghen zijn/door welcke veranderinghe/coude ende hitte veroorsaeckt wordt/door't nae by comen ofte af-wijcken der Sonne. Het andere/ t'welcke niet min waerachtich ende voorseker is is/ dat hoe de Son naeder by comt/ende met syn stralen aldersteylst over 't hooft treft/hoe datse t'keerdtrijck alder-meest verbrandt. Dit selve mach men claerlijcken sien ende ghevoelen / op het heetste van den middach/ende in't crachtichste van den Somer. Hier uyt wort u clear de te recht ghenomen ende vermoedt/ (ghelijck als het blijckt) dat/hoe dat het Lant verscheydender van den om-loop der Sonne gelegen is/hoe dat het couwer is. Ghelijck als wy bevinden/dat de Landen/die d'alder Noordelijckst ghelegen zijn d'alder coutste zijn/ende de gene die den Zodiack (daer de Son in gaet) alder naest liggen/zijn in contrarie d'alder heetste. Op dese maniere ist/dat het Lant van Ethiopien,dat van Africa ende Barbaryen in hitten te boven gaet: Ende Africa,dat van Andalusia : ende Andalusia , dat van Castilien ende Arragon : ende Castilien dat van Biscayen ende Vranckrijck. Ende hoe verder nae't Noorden/hoe dat dese ende d'andere Provincien van minder hitten zijn : ende volgens/soo gaen de ghene die de Son meest genaken/ende met syn stralen alderstepist ghetreft worden/in de alder meeste hitte te verdraghen/te boven. Sommighe voeghen tot het selve/noch een ander reden/te weten / den om-loop des Hemels/de welcke binnen de Tropicos seer rad ende snel / ende dicht by de Polen/ seer verlanckseem is; waer uyt besluyten de Regioenen ofte Ghewesten/die den Zodiaeck ombangende is/drye oorsaken te hebben/om van de hitte verbrant te worden/ een de naebyheyt der Sonnen t'ander van dat haer de stralen steyl neer treffen/ende t'derde/om datse ghenietende zijn/den alder snelsten om-loop des Hemels. Wat belangende is/dat van de hitte ende coude geseyt wort / is het ghene dat den sin ende de reden in conformiteyt/schijnen te bevestigen: Ende nopende d'ander twee qualiteyten/ t'welcke zijn/vochtigheyt ende drooghte. Wat sullen wy segghen! Sonder twijffel/het selfde; want de drooghte schijnt veroorsaeckt te wesen door't ghenaken / ende de vochtigheyt/door't af-wijcken der Sonne. Ende soo ghelijck als den Nacht couder is/dan den Dach/alsoo is die oock vochtigher: Ende om dat den Dach heeter is/ daerom is die oock droogher. Den Winter/als de Son verre van der handt is / is cout ende reghenachtich / zijnde den Somer / wanneer de Son nae by is / heet ende droogh. Want soo ghelijck als het vyer is siedende oft brandende/ alsoo gaet het oock

'Twelcke ic also genoech onverwondé hebbe waerachtich te wesen/in on se voyagie ende ondersoeckinge vã by Noorden om/op d'ontdeckinge der Engte ofte Straet van Nassauwé/ als oock op mijn voorgaende reyse over den Equinoctiael, nae Oost-Indien.

ghelijck

ghelijckelijcken op drooghende. Nu zijnde van Ariſtoteles ende d'ander Philoſophen aenmerckende/het ghene voorſept is/voeghden ghelijckelijcken/de middelſte Regi... ofte Gheweſte (die men Torridam noemt/ dat is de verſenghde ofte verbaverlijck overvloedichept van hitte ende drooghte toe: Waerom ſy ſeyden ...eren ende wey verbrant/droogh/ende volghens / gantſch ghebreckelijckey ſeer ongherieflijck/ ende den was: Ende dit aldus weſende/moeſt het nootm...
des Menſchelijcke habitatie contrarie weſen.

Het 3. Capittel. ... dat de *Torrida Zona* overvloedich vochtich is,ende da... Ouders hier inne ſeer bedroghen hebben.

Eſende alle t'ghene dat gheſept is/nae het goetduncken/waerachtich/ſeker ende claer/en is niet teghenſtaende/ nae't ghene men daer van ondervonden ende verſtaen heeft/ſeer valſch ende contrarie: Want de middelſte Regioen ofte Geweſte(die men Torridam noemt) wort met rechter waerhept van Menſchen bewoont: Ende wy hebbenſe van ghelijcken langhen tijdt bewoont ghehadt/ zijnde de bewooninghen des ſelven ſeer gheboechlijcken ende aenghenaem. Nu dewijle t'ſelf de aldus is / zijnde kennelijck/dat van de waerhept gheen valſchept volghen mach/ weſende de concluſie (ghelijck alſſe is)valſch/ſoo iſt dan van doen/dat wy weder achterwaerts / op de ſelve voetſtappen keeren/ende de beginſels ſcherpelijcken overſien / waer inne dat de faute ende t'bedroch gheleghen mach weſen. Eerſtelijcken ſoo ſullen wy verclaren/wat de waerhept belanghende is/nae dat het ons door waerachtige ervarenthept onderweſen ghe weeſt is: onderſtaende daer nae(al hoe wel t'ſelve een groote ſaecke is)d'eyghen reden nae goeder Philoſophije/ daer van te gheven/t'laet ſte dat boven voorgeſtelt worden was/dat hoe de Son t'Aerdtrijck naeſt was / hoe dat de ſelve meerder droogte veroorſaeckte. Dit ſcheen een ſlecht ende ſeker dinck te weſen / zijnde niet teghenſtaende ſeer valſch: Want men en heeft in de Torrida Zona in gheenighen tijden meerder regens ende overvloedichept van water / dan / ſoo wanneer/dat de Son aldernaeſt by/ende ſteylſt over t'hooft gaet/is voorwaer een wonderbaerlijck dinck/ende weerdich om aen te mercken/dat den tijt van't Jaer die men in de Torrida Zona,alderhelderſt / claer / ende ſonder reghen heeft/is / ſoo wanneer dat de Son daer alderverſt van daen is / ende int contrarie / ſoo en is daer gheenen tijdt van't Jaer volder van reghen/wolcken ende ſneeu/ (daerſe valt)dan ſoo wanneer de Son aldernaeſt by ende over t'hooft is. De ghene die in de nieuwe Werelt niet ghe weeſt hebben / ſullen dit by avontuer voor ongeloofſijck houden/ jae oock noch wel de gene die daer geweeſt/ende gheen acht op gheſlaghen hebben/ ſalt oock miſſchien wat nieus ſchijnen te weſen: Maer d'eene met d'andere ſullen hen lichtelijcken verwonnen gheven/acht nemende op de warachtige experientie van dat geſept is. In dit Peru,t'welcke aenſchouwende is den Polum Antarcticum,ofte van't Zuyden / heeft men de Son alderverſt af/ten tijden datſe die van Europa aldernaeſt by hebben: Ghelijck als daer is in de Maenden/Mayo,Iunio,Iulio ende Auguſto,ſoo wanneer datſe den Tropicum van Cancer naeſt by is/in welcke voorſeyde Maenden / men in Peru een claer helder weer heeft/ſonder eenighen reghen ofte ſneeu te vallen / loopende de Rivieren ſeer vermindert/jae ſommighe gantſch uytgedrooght van Water. Maer daer nae comende voorder int Jaer/ ende ghenaeckende de Son den Circkel van Capricornus, ſoo begint het

weder terstont te regenen ende te sneeuwen/met grooten opwateren der Rivieren/ te corno van October af tot December toe: Ende keerende de Son weder van Capri- ende t'ghebarstse die van Peru recht over t'hooft: als dan soo heeft men t'ghewelt opwateren der Riviewateren/crachtighen reghen/veel sneeus/ ende die ghewaldige Jaer regnerende is/ te werelcke is/op den selven tijdt / datter de meeste hitte van't jaren in desen Provincien van Perú, Januario af/ tot half Martij toe. Dit is aldus alle werden. In de contreyen/ welcke aenschat het van yemant gecontrarieert mach d'ander zijde der Equinoctiael, gheschiet het alsdan ghezijn den Polum Arcticum, over de selve reden. Laet ons nemen Panamâ, ende alle die Cust contrarie / ende is door d'Eylanden van te Loef waert/ Cuba Española, Iamaico, S. Iuan de Puerto rico, ofte nieu Spagnien/ sonder faute vinden/datse genietende zijn/ van't beginsel van November af tot April toe/eenen claren ende helderen Hemel. Zijnde d'oorsake / dat passerende de Son de Linea Equinoctialis, nae de Tropicum Capricorni toe/ alsdan van die Regioenen ende contreyen meer afwijckende is/als op eenighen anderen tijdt van't Jaer. Ende int contrarie/soo comen in de selve Landen/gheweldighe opwateren/ende overvloedighe regenen/ als de Son daer weder nae toe comt/ ende aldernaest by is/ t'welcke is van Iunio tot September toe: Want alsdan wordense van de Son aldernaest ende steylst over t'hooft ghetreft. Dit selve is oock geobserveert in Oost Indien/ gelijck het by de Brieven/ van derwaerts over/blijckende is. Alsoo dat het eenen generalen reghel is/(hoewel het op sommighe plaetsen / door bysondere oorsaken/exceptie heeft) in de middelst Regioen ofte Ghewefte van de Torrida Zona, als de Son afwijckt het alderclaerste ende helderste weer te wesen/hebbende alsdan de meeste drooghte. Ende soo wanneer sy ghenaeckt/ist reghenachtich/ende heeft de meeste vochtigheyt: Ende nae't veel ofte weynich afwijcken der Sonne / soo heeft het Landt veel ofte weynich overvloet van Water.

Dit is aldus in Oost-Indien / by de contreyen van Goa, ende de Custe die men eyghentlijcken Indien ende Malabar noemt / als in mijn Itinerario ghesien mach worden.

Het 4. *Capittel.* Dat het buyten den *Tropicos* int contrarie van de *Torrida Zona* is, ende alsoo heeft men daer meer Waters ten tijden dat de Son daer verst af is.

Buyten den Tropicos gheschiet het gantsch contrarie/ want den regen en de coude comen beyde te samen/ als ooc de hitte met de drooghte. In gheheel Europa ende d'oude Wereelt/ is dit selfde seer gemeyn ende bekent / zijnde van ghelijcken oock alsoo / in alle de nieuwe Wereelt/waer van t'gheheele Coninckrijck van Chile, goede ghetuyghe is/t'welcke(om dat het buyten den Circkel van Capricornus, ende op soo veel hooghten als Spagnien gheleghen is)de selve ghetijden van Winter ende Somer heeft / als Spagnien: Wtgenomen/dat den winter aldaer/comt/int contrarie/van alst in Spagnien Somer is/om dieswille/dat het den teghen Pool aenschouwende is. In voeghen/dat in de voorseyde Provincien/de Wateren ende reghen/seer overvloedich/ gelijckelijcken met de coude aencomen/ten tijden dat de Son van die Contreye begint af te wijcken/ t'welcke is / van't eerste van April af / tot gheheel September toe: comende de warmte ende drooghte wederom / soo wanneer hen de Son weder ghenakende is. Eyntlijcken gheschiet gantsch ende al op de selve maniere / ghelijck als in Europa, uyt welcke oorsaecke/t'self de Lant/soo wel in de vruchten/als in de vernuften/

meer

meer over een comt/met de conditië van Europa,als met eenich ander van Indien. Het selve siet men van gelijcken te gheschien/ op de selve maniere ende ordonnantie in dat groot stuck Landts/ t'welcke hem upt het binnenste van Ethiopien is uptbreydende punts-ghewijs nae de Cabo de bona Esperanca toe: Waerom ghesept wort/ dit die rechte oorsake te wesen/ van t'overloopen der Rivier Nilus in den tijdt van den Somer/daer d'Ouderen soo seer van ghedisputeert hebben. Want in de voorsepde contrepe/soo begint men in April(als de Son Aries gepasseert is)den Winterschen regen ende opwateren te crijgen/om dat het alsdan/aldaer begint te Winteren. Ende dese Wateren(welcke eensdeels van't sneeu/ ende eensdeels van den regen voortcomen) vervullen de groote Lacken ofte Meyren daer den Nilus (nae de rechte ende seeckere Geographie) haren oorspronck van heeft/ de welcke alsoo allengskens aendringhende/ hare stroomen vermeerderen/ende met der tijdt haren cours nemen/ een groot eynde weeghs/comende alsoo over te loopen/ door t gantsche Lant van Egypten, ten tyden van den Somer: t'welcke een dinck teghens de natuer schijnt te wesen/ ende comter nochtans/des niet teghenstaende/seer met over een: Want in den selven tijdt dat het in Egypten (t'welcke onder den Tropicum van Cancer gheleghen is) Somer is/ soo is het aen de Meyren ende Fontepnen/ofte oorspronck der Rivier Nilus, die onder den Tropicum Capricorni comt/ Winter. Men heeft in America een ander inundatie ofte overloopinghe van Wateren/die dese van den Nilus seer ghelijckformich is/ te weten/in den Paraguay (anders Rio de la Plata genoemt) de welcke alle Jaren(door de menichte van't water/ dat upt het gheberghte van Peru comt af storten)soo onordentlijcken/upt de moeder/ofte overloopt/ende alle t'voorsepde gantsche lant/ soo gheweldichlijcken bedeckende is/dat d'Inwoonders vande selve contrepe ghedwonghen zijn/den selven tijt de woonplaetsen te verlaten/ ende hen in de Schupten ende Canoas t'onthouden.

Het 5. Capittel. Hoe dat men binnen den *Tropicos*, in den tijdt van de hitte eñ Somer,den regen ende opwateren heeft, ende van de reeckeninghe der Winter ende Somer.

In somma/ dat den Somer haer in de twee ghetemperde Zonis ofte Ghewesten met de hitte ende drooghten vereenicht/ ende den Winter met de coude ende vochtichept: Maer binnen in de Torrida Zona, soo en vereenighen haer de voorsepde qualitepten in alsulcker voeghen niet: Want den reghen volght op de hitten/ende met de coude(coudt niet ick gebreck van overvloedige hitte) comt de claerhept ende t'helder weer. Hier upt comt het(dat zijnde alsoo/dat men in Europa den Winter door den reghen ende coude/ ende den Somer door de hitte ende t'claer weer/verstaende is)dat siende onse Spagniaerdē in Peru eñ nieu Spagnie/hieten den tijdt van veel Waters ende reghen/ Winter/ ende den tijdt van wepnich ofte gantsch gheen reghen/ Somer. Waer inne sp hen slechtelijcken bedrieghen: Want op dese maniere segghen sp/den Somer te wesen/ in de gheberghten van Peru, van April tot September toe/om dat het alsdan van reghenen ophout: Ende van September tot April toe/segghen sp Winter te wesen/om dat het dan weder begint te regenen: Ende alsoo bevestigen sp/dat men int geberghte van Peru, den Somer heeft/ op den selven tijt noch min noch meer als het in Spagnië Winter is. Eñ als hen de Son in den Zenit recht over t'hooft gaet/ soo ghelooven sp/ dat het oprechtelijcken

Winter is/alleenlijcken om dat men als dan den meesten reghen heeft. Maer dit selve is een dinck om te lachen/ ghelijck als ghesproken vande ghene die sonder wetenschap zijn: Want so gelijck/ als den dach hem van den nacht/ door de tegenwoordicheydt der Sonne/ende door syn absentie ofte afwesen in onse Hemisphaerio, nae den omloop van't eerste Mobile (t'welcke de definitie van den dach ende nacht is) verschillende is/alsoo oock/noch min noch meer is den Somer van den Winter verschillende/door de naebyheyt ofte afwijckinghe(nae den eyghen omloop)der Sonne/ ende dit is syn definitie. Ergo, soo heeft men voorseker den Somer/ten tyden/ als de Son ten alder-naesten by is. Ende door ghewis/den Winter/alsse ten alderuytersten van der hant af is/ van't afwijcken ofte ghenaken der Sonne/volght de hitte ende de coude/ ende nootwendich de ghetempertheydt. Maer t'regenen/ofte niet reghenen/t'welcke is de drooghte ende vochticheydt/ en volghter niet nootwendichlijcken uyt. Alsoo dat men/ tegens t'gemeyn goetduncken van velen/vermerckende is/ den Winter in Peru claer/helder/sonder reghen/ende den Somer/reghenachtich te wesen. Ende niet in contrarie/alst van den ghemeynen Man ghemeynt wort/ dat den Winter heet/ende den Somer coudt is. Dese selve dwalinghe heeft men in de differentie diese stellen/tusschen de Gheberghten ende de platte Velden van Peru: Segghen/ dat soo wanneer int Gheberghte Somer is/ soo ist in de platte Velden Winter/ dat is in Aprili, Mayo, Iunio Iulio, Augusto: Want als dan soo zijn de Gheberghten genietende/ een helder Sonne-schijns weer/sonder reghen: hebbende op de selve tijdt/ die van de platte Velden/nevel/misten/ende het ghene dat men Garija hiet/ t'welck is een damp ofte sachte vochticheydt/ daer de Son mede bedeckt wort. Maer ghelijck als ghesept is/so moet men besluyten den Winter ende Somer te comen van't ghenaken ofte afwijcken der Sonne. Ende de wijle dat in gantsch Peru, soo wel int gheberghte als op de vlacke Landen/ de Son op eenen tijdt ghenaeckt ende afwijckt/ soo en gheeft het daerom gheen reden/te seggen/dat soo wanneert in de eene plaets Somer is/ als dan op d'ander plaetse Winter te wesen/ al hoe wel dat het gheest ofte neemt/ hoe men de vocabelen ghebruyckt. Sy moghen die noemen soo sy willen/ende vry segghen/dat het Somer is/alst niet en reghent: al ist schoon dat het dan heeter is/heeft weynich te bedupden/het ghene dat noodich is/ is kennisse te hebben van de waerheydt die verhaelt is/dat men de wateren niet altoos en crijgt/met het genaken der Sonne/maer gheschiet eer in den Torrida Zona, gemeynlijck int contrarie.

Het 6. *Capittel*. Dat de *Torrida* groote overvloedicheydt heeft van tWateren ende Weyden, al ist schoon dat het van *Aristotele* noch soo veel onkent wordt,

MAer t'ghene ghesept is/ mach men genoech verstaen/ de Torrida Zona, Wateren te hebben/ende niet droogh te wesen/ t'welcke waerachtich is/ende dat in sulcken graet van menichte ende ghedue-richeyt/dat het daer in d'ander Regioenen ofte Ghewesten der Werelt te boven gaet/uytghesondert sommige plaetsen daer men Zant-Landen ofte Woestijnen heeft/ghelijck alst oock van gelijcken op andere plaetsen der Werelt is. Van de Wateren des Hemels/ is al bewesen/ datse overvloedicheyt van reghen/ sneeu/ende misten hebben/de welcke namelijcken inde Provincien van Peru in overvloet zijn. Van de wateren des Aertrijcx/als daer zijn Rivieren/Fonteynen/Beken/ Putten/stil-staende Meyren ende Lacken/en is tot noch toe niet gesept/maer zijnde ordinaris/

ordinaris/dat de Wateren van beneden / met die van boven responderen / soo mach het hem oock wel verstaen laten / dat sy daer wesen moeten. Nu dan / soo is te weten/dat men daer sulcken overvloet van loopende Wateren heeft/dat men niet en sal bevinden de gheheele Werelt meer ende grooter Rivieren/Lacken ende Morasschen te hebbē/als dese nieuwe Werelt doet. Het meesten deel van America, en can door dese overvloedichept van Wateren/niet bewoont worden / om dies wille dat de Rivieren des Somer-daeghs met d'op-wateren gheweldelijcken upt de Moeder / ofte over-loopen / ende het al te mael bederven / ende door't Slijck ende Modder der Morassen ende Weeck-grondighe plaetsen en mach men daer op veel Contreyen niet door passeren. Daerom de ghene die by ende ontrent de Paragnay (daer hier vooren mentie van ghemaeckt is) woonachtich zijn / ghevoelende t'wassen van de Riviere/schicken sy / aleer die op't hooghste comt/hen te begeven in de Canoas ofte Schuytkens / alwaer sy hare woonplaetsen in maken/ eñ haer Huysraet bergen voor den tijt van ontrent drye Maenden/ ende conserveren/ alsoo drijvende/ henlieder persoonen ende goederen: Ende keerende de Rivier weder in syn Moeder ofte bestek/soo begheven sy hen van ghelijcken weder tot haerder Wooninghen op't Lant/ die alsdan noch niet gheheel droogh en zijn. De grootte van dese Riviere is soo gheweldich/dat soo haer de Nilus, Ganges ende Euphrates in een versaemden/ en souden daer noch nieuwers nae by te ghelijcken wesen. Wat sullen wy segghen van de groote Rivier/ Magdalena ghenaemt/die tusschen Santa Martha eñ Cartagena in Zee loopt/ die men met reden de groote Rivier hiet? Als ick daer ontrent voorby was seylende/ maeckten die my verwondert/dat men thien mijlen daer van af/t'Zeewaert in / besheydelijcke teyckenen van syn stroomē sien mocht/ende nemen/sonder twijffel/haer course over de twee inde mijlen breete/met sulcken gewelt/dat sy die onmetelijcke Zee Ocean aldaer met syn Baren niet overwinnen mach. Maer sprekende van Rivieren/ soo doet met reden alle d'ander swijghen / de groote Riviere die van eenighe van de Amazonas, van andere Marañon, ende van ettelijcke Orellana ghenoemt wert/de welcke onse Spagniaerden ghevonden ende bevaren hebben: Ende blijve in twijffel of ick die Rivier ofte Zee heeten sal. Dese Rivier comt upt het Gheberghte van Peru afloopen/van de welcke verkrijghende is/overvloedichept van Reghen-Water / als oock van de Rivieren diese in haer treckt / passerende door die groote Velden ende Vlacke-Landen van Pautitio, Dorado ende Amazone, comt eyntlijcken in den Ocean uytloopen/ comende bynaest recht teghens d'Eylanden van de Margaritis ende Trinitate over / maer sijn Oeveren strecken soo uytbreydende / (namelijcken int laetste derde paert) dat het te midde wegen van dien/veel ende groote Eylanden heeft. Ende t'ghene dat noch onghelooflijck schijnt te wesen/is/dat soo men te midweghen van de Rivier comt / soo en can men anders niet int ghesichte krijghen / dan Hemel ende Water: Jae dat meer is/soo worden de hooghe gheberghten / die dicht by de Oeveren van de Rivier staen / door de groote wijdde bedeckt / ende upt het ghesicht. De breedde ende die soo wonderbaerlijcke grootte van dese Rivier/(die men recht noemen mach/ Keyser der Rivieren(hebben wy verstaen upt een goet originael) van een broeder onser gheselschap/den welcken (noch jonck ghesel wesende) die t'eenemael bevaren heeft/ hem vindende in alle die gheschiedenisse van die soo vreemde incomste die Pedro de Orsua dede / ende onder die oproerighe ende perikuleuse daden des obstinaten Diego de Aguirre, van alle welcke moeyten ende perijckelen/hem Godt de Heere verlost heeft/om hem tot onser gheselschap te brenghen. Soodanich dan/ zijn de Rivieren die men heeft in de contreyen/die men droog Torrida ende verbrande Rigioen ofte Gheweste noemt/t'welcke van Aristotele, ende alle d'Ouderen/ voor arm ende gebreckelijck

 kelijck

kelijck van Wateren ende Weyden ghehouden worden: Nu om dat ick mentie ghemaect hebbe van de Rivier Marannon, om met reden d'overvloedicheyt der wateren/ die onder de Torrida zijn/ te bewijsen/ soo dunckt het my goet te wesen een weynich te roeren van't groote Meyr ofte Lack/ Titicaca gheheeten/ welcke ghelegen is int midden der Provincie van Collao. In dit Lack loopen meer dan thien seer volcomen Rivieren uyt/ heeft alleenlijck een doortocht ofte loosinge van Water/ doch niets te groot/ hoe wel dat men seyt/ die uytnemende diep te wesen/ over t'welcke niet moghelijck en is/ een brugghe te maken/ door de diepte ende breedde van't Water: Noch en wort oock/ nae syn seggen/ met gheen Barcken ofte Schuyten ghepasseert/ door den gheweldighen snellen loop der stroomen/ wort ghepasseert met een merckelijcke aerdighe cunst/ ende eyghen Indiaenschen vont/ over een Brugghe van stroo ghemaeckt/ ghelegen op t'selve Water/ de welcke/ door de lichticheyt der materie/ niet te gront gaen mach/ zijnde een passagie die seer seker ende doenlijck is. Het selve Lack heeft int omgaens ontrent tachtentich mijlen/ ende mach wesen van vijf-en dertich mijlen lanck/ ende op syn breedtste vijfthien mijlen: Heeft Eylanden die in voortijden bewoont ende bebout gheweest zijn/ maer zijn teghenwoordich woest ende onbewoont: t'brenght een groote menichte van een soorte van Biesen voort/ die d'Indianen Totora hieten/ de welcke hen tot veel dinghen dienstich zijn/ want is een spijs voor Verckens ende Peerden/ als oock voor de selve lieden: maken daer oock huysen/ brant ende Schuyten af/ ende alle t'ghene dat van doen is/ binden de Vros (alsoo hieten dese lieden) in haer Totora. Dese Vros zijn soo dom ende beestachtich/ dat sy haer selven voor gheen Menschen en achten. Men vertelt van hen/ dat ghevraecht wesende wat lieden datse waren: Antwoorden/ datse gheen lieden/ maer Vros waren/ ghelijck oft sy een ander soorte van Beesten hadden gheweest. Men vondt gheheele Gemeynten van Vros, die hen in hare Balsas ofte Schuytgens van Totora int Meyr ofte Lack onthoudende waren/ woonende alsoo onder den anderen met de Schuytgens aen een ghehecht/ ende aen eenighe Steenrotse ofte Clippe vast ghebonden. Ende gebeurden al te mets wel/ dat haer een heele Ghemeynte van d'ander veranderde: In sulcker voeghen/ dat soeckende heden de ghene die daer gisteren waren/ en vondt men van de gheheele Ghemeynte oft Ghebuerschap tael noch teycken af. Van dit Lack af/ loopende het Canael ofte doortocht van't Water ontrent vijftich Mijlen weeghs/ heeft men een ander cleynder Lack/ Paria (ghenaemt) t'welcke oock Eylandekens in sich heeft/ ende men en can daer gheen doortocht ofte Water-loosinghe van ghevinden. Daer zijnder veel die meynen dat het onder der aerden doorloopt/ ende alsoo in de Zuyder Zee uyt comt: Ende brenghen voor een vervolgh/ een arm van een Riviere/ die men van seer nae by in Zee siet loopen/ sonder den oorspronck ofte t'beginsel te weten. Ick soude eer ghelooven/ dat het water van dit Lack/ aldaer van syn selven/ door de Son geconsumeert wert. T'is nu van dese verclaringhe ghenoech/ op dat het blijcken mach/ hoe ongherechtelijcken dat d'Ouders de middelste Regioen ofte Gheweste verwesen hebben/ ghebreckelijcken van water te wesen/ waerachtich zijnde/ dat het soo wel van den Hemel als van het Aerdtrijck/ overvloedicheydt van Water heeft.

Het

Het 7.*Capittel.* Wordt ghehandelt, de reden waerom dat de Son buyten de *Tropicos,* daer verst af wesende, t' water is op treckende, ende daer binnen in, int contrarie als syer naest by is.

IK hebbe dickwils met voornemen overdacht/ upt wat oorsaecke dat het comen mach/den Equinoctiael soo vochtich te wesen/als ghesept is. Te niet doende de dwalinghe der Ouderen/ soo en comt my anders gheen te vooren/dan dat de groote cracht der Sonne aldaer een groote overvloedichept van vapeuren ofte dampen/ van de gheele Zee Ocean (die daer soo wyt ende breet is) nae hem treckt/ ende opheffende is: Zynde de selve ghelijckelijcken (soo haest als soo grooten menichte van vapeuren ofte dampen opghehaelt zijn) met een uptnemende raddichept/ ontdaen ende in reghen verandert. Dat den reghen ende opwateren van uptnemende hitte comen/ can men door vele ende openbare experientie bewroeven/waer van d'eerste is/het ghene ick ghesept heb aldaer te regenẽ in den tijt als de Son alderst eplst met sijn stralẽ over t'hooft treft/zijnde daerom soo veel te crachtigher. Ende soo wanneer dat de Son afwijckende is/ ende de hitte begint te matigen/ soo en comter noch reghen noch afwateren. Hier upt dan/ist wel te ghevoelen/de gheweldighe cracht der Sonne/ de ghene te wesen/die den reghen veroorsaeckt. Item/ is geobserveert(ghelijck het waerachtich is)in Peru ende Spagnien/ dat den reghen ende afwateringhen/ over de gheheele Regioen ofte Ghewefte van de Torrida, ordinaris nae den middach comen/ te weten/ soo wanneer de stralen der Sonne haer volcomen cracht ontfanghen hebben. Des morghens reghent het seer selden/ waer door haer de repsende lieden daer nae weten te voeghen/ende haer des Morghens vroech op maken/schickende teghens den middach hare dach-reps volepndt te hebben/want houdent voor een seker dinck/ van alsdan niet nat te worden: Dit selve is ghenoech bekent/ van den ghenen die in dese Landen ghereyst hebben. Oock mede soo worter ghesepdt van sommighe ervaren lieden/den meesten vlaegh des reghens te wesen/ als de Maen op syn volste is: hoe wel ick hier van(om de waerhept te segghen)gheen volcomen oordeel af weet te gheven/niet teghenstaende dat ick het tot ettelijcke malen ondersocht hebbe. In voegen/ dat het Jaer/den dach ende geheele Maent/de voorsepde waerhept te verstaen geeft/ van dat die excessive hitte van de Torrida, den reghen veroorsakende is. De voorsepde experientie vertoont ons t'selfde in de dinghen die Artificiael, ofte ghemaeckt zijn als van de Alambicken, daer men t'water met upt de Cruyderen ofte Bloemen distileert/om dat de cracht van't besloten vyer/ overvloedichept van vapeuren ofte vochtichept optreckende is/zijnde door de cracht(om dat het gheen upttocht en vint)ghedronghen/ ende in water of nat verandert. Dese selve Philosophye heeft men oock int Silver ende Gout/ t'welcke door't Quicksilver uptghetrocken wort: Want soo't vyer weynich ende slap is/ zijnde t'Quicksilver crachtich/soo en worter bynaest niet met al uptghetrocken. Het Quicksilver maeckt eenen grooten damp ofte vochtichept/ ende comende om hoogh tegens het gene aen/ dat wy een Hoet noemen/so wort het terstont in liqueur oft nat verandert/vallende met droppen om leegh: in voegen dat de groote cracht der hitte(soo wanneer die een berepde materie vint)beyde die effecten doende is/t'een van de vapeuren op te trecken/ ende t'ander/ die terstont te smilten/ende in liqueur ofte nat te veranderen/ alsser beletsel is om die te consumeren ende te verdwijnen. Ende hoe wel dat het dinghen schijnen te wesen/ die teghens den

anderen

anderen ſtrÿden / van dat de Son/ om ſÿn naebyheyt/in den Torrida regen veroorſa-
kende is/zÿnde de ſelve Son/d'oorſake/van buyten de Torrida te reghenen alſſer verre
van der handt af is : Ende hoe wel dat het een teghens t'ander ſchÿnt te weſen/ doch
ſoo ment wel inſien wil/ſoo en doet het voorwaer niet/ daer procederen duyſentderley
natuerlÿcke effecten/door contrarie oorſaken/ op diverſche manieren : Wy moghen
de natte cleederen te drooghen hanghen by't vyer / welcke verwarmt/ ende oock van
ghelÿcken by de wint/welcke vercoelt. De Moraſſchen ende modderachtighe plaet-
ſen/worden met de Son / ende met de vorſt opghedrooght ende verſtÿft. Den vaeck
wort aengedreven met matelÿcke exercitie/ maer ſoo die te veel ofte te weynich / ofte
niet met allen is / verdrÿftſe de ſelve. Het vyer / ſoo men daer gheen hout by en doet/
gaet uyt/ende ſoo men daer te veel hout by doet/gaet insghelÿcx uyt/ende verſmoort :
Ende zÿnde van paſſe/wort het onderhouden ende vermeerdert. Om wel te ſien/ſoo
en moet een dinck niets te nae/noch te verre van't gheſicht weſen : Op een goede di-
ſtantie ſiet men wel/ende verre af/verlieſt men't uyt het gheſicht : Ende ſeer dicht by/
en can ment oock niet te deghen ſien. Soo de ſtralen van de Son ſeer ſlap zÿn / ſoo
en connenſe gheenen miſt uyt de Rivieren verheffen/ende ſoo ſy ſeer crachtich zÿn/ſoo
verdwÿnen ſy die vapeuren ofte dampen weder ſo haeſt alſſe die verheffe/ alſo dat die
gematichde hitte die verheffende ende conſerverende is/ waer door men ghemeynlÿc-
ken des nachts ofte des middaeghs gheen miſt ofte damp ſiet op trecken / van des
morghens als de Son begint te rÿſen. Op deſer wÿs heeft men ander duyſent exem-
pelen van natuerlÿcke dinghen/die men dickwils uyt contrarie oorſaecken ſiet voort-
comen : Daerom ſoo en behooren wy ons niet te verwonderen/ dat de Son met
ſyn ſeer naebyheyt den regen optreckende / eñ met ſyn verre afweſen die oock veroor-
ſaeckende is/ende zÿnde haer teghenwoordicheydt ghematicht / noch ſeer verre van
der handt/noch ſeer nae by/en laet ſulckx niet toe. Niet tegenſtaende/ſoo blÿfter noch-
tans een luſt om t'onderſoecken door wat reden dat die ſeer naebyheydt der Sonnen
binnen de Torrida, reghen veroorſaeckt / ende buyten de Torrida veroorſaeckt het int
contrarie haer verre afweſen. Soo veel als ick can begrÿpen/ſoo is de reden/ om dat
de hitte der Sonne in den Winter buyten de Tropicos ſoo groote cracht niet en heeft/
dat die ghenoech is/ om de vapeuren ende dampicheydt / die haer van't Landt ende
t'water verheffen/te verdwÿnẽ. Deſe vapeuren vergaderen haer in de coude Regioen
ofte Gheweſte der lucht in grooter overvloet / verſtÿven ende ſwellen met de ſelve
coude / wordende met het ſelve(als uytghedouwt ofte gheperſt)in Water verandert :
Want in den tÿdt des Winters iſſer de Son verre af/zÿnde de daghen cort / ende de
nachten lanck/t'welcke al te mael veroorſaeckende is / de Son weynich cracht te heb-
ben. Maer als de Son(den genen die buyten de Tropicos woonen) begint te ghena-
ken/t'welcke is in den tÿdt van den Somer/ſoo is de Son alſdan ſoo crachtich/ dat ſe
int verheffen der vapeuren / de ſelve humeuren / ghelÿckelÿcken t'eenemael is ver-
dwÿnende ende te niet doende. Om de cracht van de hitte te verſtercken / helpt het
naebyweſen der Sonne/ ende de lenghte der daghen. Maer binnen de Tropicos in de
Regioen ofte Geweſte van den Torrida, ſoo comt het afweſen der Sonne/ met het al-
dernaeſte byweſen/van d'ander Gheweſten buyten dien/gelÿck ende over een. Door
de ſelve reden/ſoo en comt het in de Torrida niet te reghenen / als daer de Son alder-
verſte af is: Ghelÿckerwÿs / als het niet regent in de Geweſten in die buyten dien
ligghen / alſſer de Son naeſt by is / want comt te weſen ghelÿcke diſtantie,
waer van het ſelve effecten van claer Weder veroorſaeckt. Maer als de
Son in de Torrida op haer uytterſte kracht komt / Ende recht van boven
ove

over 'thooft neer treft/soo en heeft men daer gheen claer nochte drooght weer / gelijck alst scheen datmen daer hebben soude/dan groote ende overvallende reghenen. Want door de cracht van hare excessive hitten/is sy seer haestelijcken ende by-naest subijtelijcken nae haer treckende:ende verheffende van't Aerdtrijck aen de Zee Ocean overvloedighe menichte van vapeuren. Ende door dien dat de humeuren so veel zijn/ sonder van den Wint af-ghesneden ofte versprept te worden/soo ist datse lichtelijcken comen te smilten/ende ontijdighe regen veroorsaken: Want d'excessive cracht der hitte/ mach met der haest veel vapeuren ende dampen op-trecken ende verheffen/ maer en can dit soo haestich niet consumeren nochte verdwijnen: ende alsoo op getrocken ende overhoop wesende/comen door de menichte te smilten ende in Water te veranderen/ het welcke al te samen seer wel te verstaen is/door een daghelijcx exempel/ van dat als men een stuck van een Vercken/Schaep/ofte Kalf te braden stelt/ soo't Vyer veel is/ ende seer nae by lept/soo sien wy/dat de dickte daer van versmilt/ende al druppende af valt/door oorsake/dat de groote hitte van't Vyer/de humeuren ende dampichept van 'tvleesch nae hem is treckende / sonder dat het door de veelhept des vyers gheconsumeert can worden / waerom het meer distillerende ende af-druppende is. Maer alst vyer ghematicht is/ende het ghene dat men braedt/in een ghepropoortioneerde distantie van't vyer staet/soo sien wy dat het vleesch sonder druppen / ofte yet te distilleren/ bradende is/om dat de hitte van passe is/treckende de vochtighept upt / ende gaende die met het selfde consumerende ende verdwijnende. Daerom de ghene die de conste van't koken vseren/bevelen het vyer matich te maken/ende dat men het ghene dat gebraden sal worden/niets te verre noch te nae by en sal setten / op dat het niet en comt af te smilten. Een ander exempel hebben wy aen de Keerssen van Wasch ofte Smeer ghemaeckt/dat soo de lemte te dick is/so comt het Wasch ofte Smeer te smilten ende af te loopen/om dat het de humeuren/die't op treckende is / niet en can consumeren ofte verdwijnen: Maer soo de lemte matich ende ghepropoortioneert dick is / soo en smilt noch en verloopt het Smeer ofte Wasch niet eens/want de lemte is gelijckelijcken consumerende het ghene dat het van vochtighept verheffende is. Dit is dan/nae mijn goet-duncken/d'oorsake/waerom dat de groote hitte onder den Equinoctiael ende Torrida den reghen verweckende is/'tghene dat in ander Ghewesten plach te comen door de weynighe hitten.

Het 8. *Capittel.* Op wat maniere men verstaen moet, het ghene dat van de *Torrida Zona* ghesevt wort.

Wesende alsoo/dat men van natuerlijcke ende Physische saken gheen sekere ende Mathematische regel en behoort te eyssichen/dan het ordinaris ende ghemeynste is/het gene van den reghel gestelt wert: ende is te verstaen/dat men 'tghene wy verhalende zijn/op de selve stijle ende maniere sal meynen / dat men in de Torrida meer vochtighepts heeft/dan in de ander Regioenen ofte Ghewesten/ende dat het aldaer is regenende/ als de Son op het naeste by is. Nu dit selfde is aldus in't gemeynste ende ordinaris/ doch evenwel/soo en ontkennen daerom d'exceptien niet/die de natuere den selven reghel heeft willen geven/makende sommige contreyen van de Torrida gantschelijcken droogh ghelijck als men van Ethiopien verhaelt/ende wy van een groot stuck weeghs van Peru ghesien hebben/alwaer alle de Custen ende 't Landt/dat men vlacke Landt noemt/ghebreckelijcken van Reghen/als oock van stil-staende Wateren is / uytghenomen

nomen dat sommighe Valleyen ghenietende zijn/van de Wateren/ die de vloeyende Beken van't gebergthte af drijven : alle de reste zijn zandige ende onvruchtbare Landen/daer men qualijcken eenighe Fonteynen ofte Putten heeft/ ende soo daer eenige gevonden worden/zijn seer diep. Wat dat d'oorsake is/ dat het op dese vlacke Landen niet en reghent/ ('twelcke een sake is/daer van veelen nae ghevraeght wordt) sal op syn plaetse/met Gods hulpe/geseyt worden/pretenderende nu alleenlijcken te bewijsen/dat men van den natuerlijcken reghel verscheyden exceptien heeft/ende mach by avontuer/op sommighe plaetsen van de Torrida wel gheschieden/niet te reghenen als de Son op't naeste by is/dan alsser verst af is : hoe wel ick't selve tot noch toe niet ghesien noch gehoort hebbe. Doch soo dat ghebeurden/ende een euwich dinck waer/ soo soude men dat eenighe sekere eyghenschappen van't Landt moeten toe-schrijven. Maer geschiedende eenmael op een manier/ende d'ander reys op een ander/soo moet men verstaen/datter diversche beletsels in de natuerlijcke dinghen gheschieden/ waer mede d'een d'ander in den wegh zijn. Laet ons een exempel stellen : 'tmach wesen dat den reghen van de Son veroorsaeckt/ende door den Wint belet wordt/ ofte datse die meerder maeckt/dan sy plach te wesen. De Winden hebben hare eyghenschappen/ ende diversche beginsels/waer mede verscheyden effecten uytrechten/ ende dickwils in't contrarie van dat de reden ende loop des tijdts vereysschende is. Ende dewijle datter in't Jaer op alle plaetsen groote veranderingen gheschieden door de verscheydenheyt vande Aspecten der Planeten ende differentie der gestalteniessen/ so en is het niet wonder/datter oock hier van yet in de Torrida geschiet/in't contrarie van dat wy daer af gheseyt hebben. Maer in effect/het ghene wy besloten hebben/ is d'oprechte ende gheexperimenteerde waerheyt/dat men in de middelste Ghewesten (die wy Torrida ofte versenghde noemen) de drooghte die d'Ouderen ghemeynt hebben/ niet en heeft/maer seer veel vochtigheyts/reghenende aldaer alsser de Son op't naeste nae by is.

Het 9. Capittel. Hoe dat de *Torrida* niet uyt der maten, maer passelijck heet is.

Ot hier toe isser gheseyt/'tgene de vochtigheyt van de Torrida Zona belangende is/nu sal't goet wesen/te segghen van de ander twee qualiteyten/ als daer is/hitte ende coude. In't beghinsel van dit Tractaet hebben wy gheseyt/hoe dat d'Ouderen verstonden/de Torrida droogh ende heet te wesen/ende dat beyde gaer in extremo, (dat is uyter maten veel)maer de waerheyt en is hier van also niet/dan dat het vochtigh ende heet is/zijnde de hitte in't meesten deel niet uyt der maten/ maer ghetempert/ een dinck 'twelck men voor ongheloofllijck soude houden/ soo wy't niet ghenoech ondersocht hadden/sal segghen het ghene my selven wedervaren is/ als ick nae Indien reysde. Nu om dies wille dat ick ghelesen hadde/het ghene de Philosophen ende Poeten van de Torrida Zona soo seer verheffen/liet my voorstaen/dat ick (aen den Equinoctiael comende) de vreeslijcke hitte niet en soude moghen verdraghen: 'Twelcke soo geheel contrarie viel/dat ick op de selve tijdt (in't passeren van de Linea, soodanighen coude gevoelende was/dat ick etlijcken malen in de Son ginck sitten/om my te verwarmen/ zijnde in den tijt/dat de Son recht boven 'thooft ginck/'twelcke is in de Maent Martio,in't teycken van Aries Bekenne/dat ick/alhier wesende/loech/ende de Metoros van Aristoteles,met syn Philosophije/ voor een cluchte hielt/siende dat het op die plaetse/ ende op

ende op dien tijt (nae synen reghel) altemael moeste verbrant hebben/ende een louter vyer wesen. Ende ick met mijn met-gesellen hadden coude: want is in effect also/dat men in de Werelt gheen ghetemperder nochte bequamer Ghewefte en heeft/ als onder de Linea Equinoctialis. Maer is in een groot verschil / want en is op alle plaetsen niet op een maniere/op contreyen is de Torrida Zona seer getempert/als in Quito,ende op de vlacke Velden van Péru. Op plaetsen seer cout/als in Potosij, ende op oorden seer heet/als in Ethiopien,Brasilien, ende in de Eylanden Malucos. Ende dewijle dese verscheydenheyt seker ende kennelijck is/soo moeten wy nootwendich een ander oorsake van de coude ende hitte ondersoecken/sonder toe-doen der Sonne/naedemael dat het gheschiet op eenen tijt van't Jaer/ende op plaetsen van ghelijcker hooghten ende distantie des Pools ende Equinoctiael soo veel verschils te hebben/dat eenige haer verbrandende zijn van hitten. Andere en connen haer de coude niet af weeren/ende eenlijcke bevinden haer met een getemperde ende ghematichde hitte. Plato stelde syn gecelebreerde Eylant Atlantida in de Contreye Torridæ,dewijle hy seyt/dat het op eenen sekeren tijt van't Jaer/de Son over 'thooft hadde/niet teghen staende/ soo maeckt hy dat ghetempert/overvloedich ende rijck. Plinius stelt Taprobanam,'t welcke nu Samatra gheheeten wordt/onder den Equinoctiael, (gelijck het in effect leyt) dat hy niet alleen seyt rijck ende overvloedich te wesen/maer oock seer bewoont/ende vol van Volck ende Ghedierten. Wt het welcke men verstaen mach/dat/al hoewel d'Ouderen de hitte van de Torrida voor onlijdtbaer gheacht hebben / consten des niet te min evenwel bemercken/dat sy soo onwoonbaer niet en was/als sy dien wel maeckten. Dien soo excellenten Astrologijn ende Cosmographus Ptolomeus, ende de aptghelesen Philosoph ende Medecijn Avicenna, hadden veel beter gissinghe ghelept/ dewijle sy beyde gaer ghevoelende waren/datter onder den Equinoctiael een seer bequame/ende voeghlijcke habitatie was.

Plato *in* Timeo *&* *in Cricia.* *Plin. lib. 6. cap. 22.*

Het 10. *Capittel.* Dat haer de hitte van de *Torrida*, met den overvloedighen reghen ende cortigheyt der daghen matighende is.

DAt het selve (ghelijck als dese ghesept hebben) alsoo waerachtich is / is (nae dat men de nieuwe Werelt ghevonden heeft) verghelecken/ende sonder twijffel bevonden geweest: evenwel soo is het seer natuerlijck/als men eenich dinck dat buyten onse opinie was/ met experientie ondervindende is/terstont d'oorsake van soodanige verborgentheyt/te willen ondersoecken ende weten. Alsoo zijn wy begeerich te weten/waerom dat de Ghewefte/die de Son alderstepist boven 'thooft heeft / niet alleen ghetemperder/maer oock op veel plaetsen couder is. Nu 'tselve in't generael aengemerckt / so zijnder twee ghemeyne oorsaken/om dese Ghewefte getempert te maken: d'eene is/ het gene hier voren geseyt is/dat het een Ghewefte is/van grooter vochtigheyt/ende die den reghen seer onderworpen is: Ende daer en is niet aen te twijffelen / ofte den reghen is vercoelende/want het Element van't Water is uyt der natueren cout/ ende al hoewel dat het Water door de cracht van't vyer verwermt wordt / soo en laet het evenwel niet te tempereren den brant die alleen van de puere Son voort-comt. Dit wort alsoo wel bewesen/by het gene dat gherefereert wert van Arabia interiore, ofte binnenste Arabien/'twelcke men seyt/gantschelijcken van de Son verbrandt te worden/om dat het gheen regen en heeft/die de verbolgentheyt der Sonne matigende is. De Wolcken beletten de stralen van de Son/datse soo dapper niet en mogen treffen/

ende den reghen die daer van voort comt/is van ghelijcken de Lucht ende 't Aertrijck vercoelende/ende maeckt het vochtich/al schijnt het noch soo heet te wesen/ 't reghen-water wort in't eynde gedroncken/ende verslaet den dorst ende de hitte/ghelijck het de onsen gheproeft hebben/ghebreck van Water hebbende om te drincken. In sulcker voegen/dat/ soo gelijck als ons de reden/als oock d'ondersochthept te verstaen geeft/ den reghen uyt syn selven de hitte te verdrijven. Ende de wijle oock vertoont heb-ben/de Torrida seer regenachtich te wesen/soo blijfter gheapprobeert/ dat in het selve/ oorsake is/om hem in syn hitte te tempereren. Tot dese sal ick noch een ander oorsake voegen/ende is noodich die wel te verstaen/niet alleen voor dese tegenwoordige que-stie/maer oock voor veel andere. Ende om dat wy in weynich woorden te seggen/soo ist/dat den Equinoctiael,hoewel dat die de Son meer ontsteken heeft/soo heeft sy/ dien niet tegenstaende/corter tijt. Ende de wijle dat de spatie der hitte van den dach/ wey-niger ende minder is/soo en can sy oock soo seer niet outsteken noch verbrant worden/ maer is van doen/dat dit beter verclaert ende verstaen mach worden. De Meesters van de Sphera,leeren/gelijck als het waerachtich is/dat hoe dat den opganck van den Zodiack,in onsen Hemisphaerio conder ende dweerser comt/hoe dat de daghen en nach-ten ongheliycker zijn: Ende in't contrarie/alwaer de Sphera recht is / ende de Teyc-kenen steyl over eyndt climmen/aldaer zijn de tijden van de daghen ende nachten on-der haer gelijck. 'Tis oock een ghewisse sake/dat die geheele Ghewestе/die tusschen de twee Tropicos comt/minder ongelijchept van daghen ende nachten heeft / als daer buyten. Ende hoe dat men de Linea naerder comt/hoe dat men de selve ongelijckhept minder heeft. Dit hebben wy in dese contreyen sichtelijcken gheobservеert. Die van Quito,om datse onder de Linea ligghen/hebben 'tgeheele Jaer door/noch langer noch corter daghen ende nachten/dan zijn altemael even ende ghelijck. Die van Lima, om dat sy ontrent twaelf graden van de Linea afligghen / sien wat verschils van daghen ende nachten/maer seer weynich: want in Decembri ende Ianuario soo mach den dach een ure verschillen in de lengte/ende dat/noch niet ten vollen. Die van Potosij hebben veel meer verschils 's Winters ende Somers/want ligghen bynaest onder den Tropi-cum. De gene die gheheel buyten den Tropicum ghelegen zijn/hebben de corthept der daghen des Winters/ende de lanckhept van de Somersche daghen: Ende hoe datse verder van den Equinoctiael nae den Pool toe ligghen / hoe dat het selve verschil meer is. Ende daerom heeft Duytslant ende Engelant des Somers langher daghen als Spagnien ende Italien. Dit aldus wesende/gelijck als ons sulckx de Sphera leerende/ ende d'experientie claerlijck vertoonende is/ so moet men daer noch een ander propo-sitie by stellen: die oock waerachtich/ende door alle natuerlijcke effecten / van grooter aenmerckinghe is/te weten/de geduerighept in't wercken van haer eyghen sake. Dit over-gheslagen/soo men my vraeght/waerom dat den Equinoctiael soo ghe weldighe hitten des Somers niet en heeft/als d'ander Ghewesten: exempli gratia. Andalusien in Iulio ende Augusto, sal antwoorden / door reden/dat de hitte ontstekende / ende den nacht/als vochtich ende cout/vercoelende is/waerom die van Peru soo groote hitten niet en ghevoelen: want de Somersche daghen en zijn soo lanck/noch de daghen soo cort niet/ende de hitte van den dach wort veel met de coelte van den nacht ghetempo-reert. Daer de daghen van vijfthien ofte sesthien uren zijn/ moet het met recht heeter wesen/als daer sy maer twaelf ofte derthien uren hebben / blijvende van ghelijcken noch soo veel voor den nacht om te vercoelen. Ende al hoewel de Torrida in de naeby-hept der Sonne te boven gaet/niet tegenstaende soo excederen ende gaen d'ander Ghe-westen aldaer te boven in de langhduerighept der Sonne. Ende nae goede reden/ so verwarmt een vyer/al ist schoon wat cleynder/soo't langhe teghens houdt/meer dan

een ander

een ander dat grooter is/soo't minder duert/hoe veel te meer als daer coelten tusschen beyden comt. Nu dan dese twee eyghenschappen van de Torrida, in een weegh-schale ghestelt wesende/van dat het in den tijt van de groote hitte/aldermeest regent/ende de daghen corter zijn sullen/haer by avontue re schijnen te comen verghelijcken / met die ander twee contrarie effecten/als daer is / van de Son naest by ende rechter overeynt te hebben/ofte en sullen ten minsten niet veel voordeels gheven.

Het 11. *Capittel*. Dat men, behalven 'tvoorseyde, andere oorsaken heeft, om de *Torrida* ghetempert te wesen, namelijcken de Nabuerschap der Zee *Ocean*.

Maer hoe wel dat de voorseyde twee eyghenschappen over de gantsche Torrida gemeyn zijn/soo heeft men daer nochtans/ des niet tegenstaende/plaetsen in die seer heet/ende anderen van ghelijcken seer cout zijn. Eyndtlijcken dat die ghetemperthept van de Torrida ende den Equinoctiael niet over al even eens zijn/maer is op een Climaet hier heet/daer cout/ende ginder ghetempert/ende dat altemael op eenen tijt/so moeten wy van nootwendich andere oorsaken soecken/daer so grooten onderschept/als men in de Torrida vint/upt comt. Nu dan/'tselve met voorraet overdenckende / bevinde drye gewisse ende clare oorsaken/segghe d'eerste te wesen/de Zee Ocean: De tweede/ de ghestaltenisse ende ghelegenthept vant Landt: De derde/ de natuerlijcke eygenschappe van verschepden Winden/ behalven dese drye die ick voorseker houde. Vermoede datter een ander vierde/verborghen is / dat is d'eyghenschappe van't self de bewoonde Lant ende bysondere efficatie ende influencie des Hemels/want de gemeyne oorsaken/ boven gheroert/niet ghenoech en zijn. 'Tsal seer om t'aenmercken wesen/soo men het gene/dat op diversche contreyen der Equinoctiael passeert/considereren wil. Monomotapa, ende een groot deel van't Rijck van Paep Ian,zijn ghelegen by de Linea, ofte niet verre daer van daen/ende lijden een vreeselijcke hitte: ende het Volck dat daer geteelt wort/ is t'eenemael swart. Ende dit en is niet alleen al hier / 'twelcke vaste Landt ende bloot van Zee is/maer oock in de Eylanden die van de Zee ombanghen zijn/ geschiet het selve. Het Eylant Sint Thomas lept onder de Linea. De Eylanden van Cabo verde ligghender nae by/hebben wreede ende verbolghen hitten/zijnde alle 't Volck van ghelijcken swart. Onder de selve Linea,ofte seer nae by / valt een deel van't Landt van Peru,ende een deel van't nieuwe Coninckrijck van Granaden, ende zijn seer ghetemperde Landen / ende trecken bynaest meer na de coude / als nae de hitte / zijnde 'tvolck van daer/wit. Het Lant van Brasilien is gheleghen op de selve distantie van de Linea,ghelijck als Peru: niet tegenstaende soo is Brasilien, ende de gheheele Custe van dien/een uytnement heet Lant/al hoe wel dat het aen de Noort Zee grenst. D'ander Custe van Peru, welcke aen de Zuyder-Zee upt comt/is seer ghetempert. Daerom segghe ick/dat/soo wie dese verschepdenhept aensiet/ende daer reden van begeerden te geven/en sal hem niet moghen laten ghenoeghen met de gemeyne / die voorghewent zijn om te verclaren/hoe dat de Torrida ghetempert Lant mach wesen. Onder de bysondere oorsaken,hebbe ick in't eerste ghestelt de Zee: want sonder twijffel / de Naebuerschap van dien/helpt de hitte tempereren ende vercoelen/want al hoewel het water daer van brack is / is niet teghenstaende Water / ende 't Water is van syn selven cout/ 'twelcke alsoo sonder twijffel is. Hier by voeght men noch/dat/ die uytnemende diepten der Zee Ocean geen plaets en gheeft/het Water door de hitte der Sonne ver-

warmt te moghen werden/in sulcker voegen als de Wateren der Rivieren wel doen. Eyndtlijcken/dat/soo ghelijck als 't Salpeter (om dat het uyt de naturere van 't Sout is) dienende is/om 't Water te vercoelen: Alsoo sien wy oock/door d'ervarentheyt/dat het Zee-water insgelijcx vercoelende is/gelijck als wy in sommige Havens (als in die van Callao) gesien hebben/het Water ofte Wijn/om te drincken in eenige Flesschen ofte Cruycken in de Zee te coelen gheset worden. Van alle 't welcke blijckende is/dat den Ocear, sonder twijffel/eyghenschap heeft/om te tempereren/ende d'overvloedighe hitte te vercoelen. Daerom soo ghevoelt men meer hitten op't Landt/als in de Zee cæteris paribus. Ende ghemeynlijcken de Landen die de Zeecant genieten/zijn coelder/als die daer verre van ligghen/cæteris paribus, als ghesept is. Also dat zijnde 'tmeestendeel der nieuwe Werelt seer nae aen de Zee Ocean gheleghen/al ist schoon dat het onder de Torrida comt/soo sullen wy met recht moghen segghen/'tselve groote welvaert van de Zee ontfanghende is/om de hitte te tempereren.

Het 12 *Capittel.* Dat de hooghste Landen d'alder coutste zijn, ende wat d'oorsake daer van is.

MAer wat verder discourerende/ sullen bevinden/dat/ al ist sake dat het Landt gheleghen is/in ghelijcke distantie van de Zee/ ende op een hooghte/niet teghenstaende/soo en is daerom de hitte niet even ghelijck/dan is op d'een contreye veel/ende op d'ander weynigh. Wat d'oorsake hier van is/en is gheen twijffel aen/dan dat het comt van leeger ofte hooger ghelegentheyt te wesen. Waer van het eene heet/ende t'ander cout is/is een claer ende seker dinck/d'opperste toppen der Berghen couder te wesen/ als het nederste der Valleyen ofte Dalen. 'T welcke niet alleen en is/om dat de stralen der Sonne aldermeest in de nederighe ende holle plaetsen treffende zijn / hoewel 'tselve daer oock veel toe helpt: maer oock noch door een andere oorsake/te weten/dat de Gheweste der Lucht/hoe datse verder ende hooger van der Aerden af is/hoe datse voor ghewisser couder is. Hier van gheven volcomen ghetuygenisse/de vlacke Landen van Collao in Peru, 't Landt van Popayan, ende dat van nieu Spagnien/'t welcke altemael/sonder twijffel/hoogh Landt/ende daerom cout is/al hoe wel het met gheberghten omringht/ende de stralen der Sonne seer onderworpen is. Soo wy nu dan vragen/waerom dat de platte Velden ende Custe van Peru ende nieu Spagnien heet/ ende de vlacke Landen van 't gheberghte van het selve Peru ende nieu Spagnien cout zijn/soo en sie ick voorwaer anders gheen reden te gheven/dan alleenlijcken/dat d'eene vlacke Landen/leegh/ende d'ander hoogh zijn. Dat het middelste der Gheweste van de Lucht/couder is/alst 'tnederste/wort ons door experientie vertoont/want hoe datter die Bergen naerder aen comē/hoe datse meerder onderworpen zijn/van sneeuw/ijs/ende een eeuwige coude te hebben/ghelijck als ons de reden van ghelijcken beweghende is/want soo een vyerighe Sphera is/als Aristoteles ende d'ander Philosophen/door Antiparistasis, stellen / soo moet het middelste der Regioen ofte Gheweste van de Lucht aldercoutst wesende/hebbende de coude aldaer syn toevlucht/ghelijck als wy in den Somer sien gheschieden in de diepe Putten. Derhalven soo wort van de Philosophen bevesticht/dat de twee uytnemende Regioenen ofte Gewesten van't opperste eñ 'tnederste der lucht/d'alderheetste zijn/eñ die vā te middewegē/de coutste. So dit also waerachtich is/ gelijck het d'ervarentheyt waerachtelijcken vertoonende is/so hebben wy een ander principael behulp/om de Torrida ghetempert te maken: want het meesten-

meeſten deel van't Landt van Indien ſeer hoogh/ende vol van opſtekende geberghten is/die met haer Naebuerſchap / de Contreyen daerſe comen te ſtaen/ vercoelende zijn. Men ſiet op de voorſeyde toppen der gheberghten/een eeuwigh ſneeu ende miſt/ de Wateren als een ijs/ende bywijlen gantſch bevroſen/ zijnde de coude die daer valt/ in ſulcker voeghen datſe de Cruyden ende 't Gras verſenght. Ende de lieden met de Peerden / als ſyer over reyſen / comen van louter coude te vercrimpen ende te ſtruyckelen. Dit ſelve is/ſoo als ick gheſeyt hebbe/gheheurende in't midden van de Torrida, ende gheſchiet ghemeynlijcken aldermeeſt ten tijden/dat de Son in haer Zenit ende over 'thooft gaet: alſoo dat het een ſeer bekende ſake is/dat de gheberghten ende plaetſen van dien/couder zijn/als de Valleyen ende platte Landen: zijnde d'oorſake oock ghenoech bekent/te weten/van dat de Berghen het middelſte der Regioen ofte Gheweſte van de Lucht ('twelck over-cout is) aldermeeſt deelachtich zijn. Waerom dat het te middeweghen der Lucht couder is / is oock gheſeyt te comen van de coude (die de Regioen der Lucht/welcke aldernaeſt de vyerige Sphera comt) van hem werpt ende daer nae toe jaeght/die/na Ariſtotelis ſeggen/boven de Sphera der Lucht/ſyn plaetſe heeft: alſoo dat alle de coude haren toevlucht nemende is/tot het middelſte der Regioen ofte Gheweſte der Luchte / door de cracht van dat de Philoſophen Antipariſtaſis noemen. Nu dan/ſoo mocht my yemant vraghen/dat zijnde de Lucht heet ende vochtich/ghelijck als Ariſtoteles ghevoelt/ende ghemeynlijck geſeyt wort/waer dat dan de coude van daen comt/die hem in't midden der Lucht vergadert/ dewijle dat ſe van de vyerighe Sphera niet en can procederen. Ende ſo ſy van't Water ende Aertrijck voortcomt/ſoo moeſte/nae goeder reden/het nederſte der Lucht couder weſen/als de Regioen van te middeweghen. Voorwaer ſoo ick rechtelijcken ſal antwoorden/ ſal moeten bekennen/dat dit argument ende objectie,my ſoo veel te dencken geeſt/ dat ic bynaeſt gheſtelt ben te volghen den ghenen die de qualiteyten Simbolas ende Diſimbolas (die Ariſtoteles in de Elementen ſtelt) ter neder legghen ende verwerpen / ſegghende / dat het een verſierſel is/affirmerende de Lucht van natueren coudt te weſen/tot het welcken ſy voorwaer veel ende groote gelijckeniſſen ende proeven by brengen. Ende achterlatende vele andere/ſoo iſſer een die ſeer om te noteren is/te weten/dat wy ons in't midden der Hontſdagen plachten te vercoelen met een waeyerken/ door't verroeren van der Lucht. In ſomma/dat van de ſelve Autheurē beveſticht wort/de hitte gantſch gheen eyghenſchappe van eenich Element te weſen/dan alleenlijcken van't vyer / het welcke in alle dinghen verſpreyt ende vereenicht is/ghelijck als het van den grooten Dionyſio gheleert wert. Doch het mach weſen ſoo dat wil / op d'een ofte op d'ander maniere/want ick my niet en onderwinde/ Ariſtoteli teghens te ſpreken / dan ſoo dat in een ſekere ſake waer/accorderen eyndtlijcken al te ſamen de Regioen , van te middewegen der Lucht veel couder te weſen/als het nederſte deel/aldernaeſt het Aertrijck: ghelijck als d'ervarentheyt van ghelijcken vertoonende is/dewijle datter Sneeu/ haghel/miſt/nevel/ende d'andere teyckenen van uytnemende coude/haer aldaer genererende is. Ende nademael dat men daer ter eender zijde de Zee / ende van d'ander zijde/de ſeer uytnemende hooghe Gheberghten heeft / ſoo behoort men 'tſelve voor oorſaecks ghenoech te houden/om te vercoelen/ende de middelſte Regioen ofte Gheweſte (die men Torrida hiet) ghetempert te maken.

Ariſtot.
Matthe.

Dionyſio.
cap. 15. de
Cæli Hrar-

Het

Het 13. Capittel. Dat de principaelste oorsake, van de *Torrida* ghetempert te wesen, het waeyen van de coele Winden is.

MAer de rechte ghetempertheyt van desen Gheweste / is men sonderlinghe ende boven al schuldich/d'eyghenschappe van den Wint/ die alhier seer coel ende lieflijck regnerende is: ende is ghe weest een voorsienicheyt des grooten Gods/Schepper van alles/dat de Winden (in de Regioen ofte Gheweste/daer de Son altoos synen loop houdt/ende 'tselve met syn hitte schijnt te willen vernielen) den meesten tijdt/ende ghemeynlijcken/wonderlijcke coel waeyen/op datse met hare coelte/den brandt der Sonne mochten temporeren. Ten schijnt niet/datse seer buytens weeghs gheweest zijn/den ghenen die seyden/het Aertsche Paradijs onder de Linea Equinoctiael gheweest te hebben/soo hen hare opinie niet bedrogen hadde: want om dat de selve Regioen seer ghetempert was/soo dochtet hen ghenoech te zijn/de daghen ende nachten aldaer ghelijck te wesen/welcker opinie van anderen teghen ghesproken wordt. Onder allen/ soo seyt den vermaerden Poeet aldus:

Virgil. 4. Georg.

En die contreye
Is steets met een seer heete Son ontsteken,
Sonder dat oyt de hitte daer van scheye.

Ende de coude van de Nachten en is soo veel niet/datse alleen by haer selven ghenoech is/om so wreeden brant der Sonne te matighen/ende te recht te helpen/also dat de Torrida, door de weldaet van de coele ende lieflijcke Lucht/ soodanighen ghetempertheyt ontfanghende is/dat/zijnde 'tselve voor d'Ouderen meer dan eenen vyerighen Oven/ is voor den ghenen die't nu bewoonen/meer dan eenen aenghenamen ende lieflijcken voor-Somer/ofte Lenten. Ende dat dit selve principalijcken spruytende is / uyt de qualiteyt van den Wint/wort met clare teyckenen ende redenen beproeft: want wy sien/dat d'eene Landen ende plaetsen (onder een Climaet ofte hooghte gheleghen) heeter zijn/als d'ander/alleenlijcken door oorsake van te ghenieten minder Wint/die vercoelende is. Alsoo zijnder oock ander Landen (daer gheenen Wint en regneert/dan die seer landich/ende als een tocht van eenen Oven ontsteken is) soo seer ghequelt van de hitte / dat het aldaer te wesen is / ghelijck of men in eenen brandenden Oven waer. Dusdanighe Contreyen ende Landen en heeft men niet weynich in Brasilien, Ethiopien ende in Paraguay, als van een yeghelijck ghenoech bekent is. Ende dat noch meer te verwonderen is/so siet men dese verscheydenheyt/niet alleen op't Lant/maer wort oock in de Zee claerlijcken bevonden: want daer zijn Zeen/die veel hitten ghevoelen/ ghelijck als men vertelt van die van Mossambicke ende Ormus in Oost-Indien/ ende in't Westen/de Zee van Panamâ, waerom de selve Crocodillien voortbrenght/ende de Zee van Brasilien. Daer zijn ander Zeen/ende gheleghen op de selve hooghte van graden/die niet teghenstaende seer coel zijn / ghelijck als die van Peru, in den welcken wy coude hadden/als wy daer d'eerste reyse door voeren/als vooren vertelt is / wesende in Martio, als de Son recht over 'thooft gaet. Voorwaer soo en can men alhier/ daer den Hemel ende 't Water van een ghedaente is/anders geen dinck van soo grooten onderscheyt bedencken/dan alleenlijcken d'eyghenschappe van den Wint/ den welcken/ ofte vercoelende zijn/of verwarmende. Ende soo men op dese aenmerckinge van den Windt/

Dit van Mossambicque ende Ormus is waerachtich ghelijck als ick in mijn Oost-Indische reyse ondervonde hebbe.

Wint/int ghene gheroert is/wil letten/soo mach men hem daer/van veel twijffelingen met voldoen/die daer met reden veel gestelt worden/ ende schijnen vreemde ende wonderlijcke dinghen te wesen/ te weten/ waerom dat men hem in de Torrida, ende namelijcken in Peru (daer de Son veel heftigher ende crachtigher treffende is / als in Spagnien in de Hontsdaghen) met veel minder beschutsels/daer voor beschermt/ als in Spagnien: Jae soo weynich / datse haer met een mat ofte stropen dack meer van de hitte beschut vinden / als in Spagnien met een houten dack ofte overwelffsel van steen: Want t'ghebeurt dickwils wel/ dat het op d'alderhooghtste toppen van de Ghebergten/ende dat noch tusschen hoopen sneeus in een onlijdelijcke hitte maeckt/ als oock de gheheele Provincie van Collao over. Ende soo men onder eenighe schaduwe staet/al is sy noch so cleyn/is het cout: Ende daer uyt/in de Son loopende/ heeft men terstont een uytnemende hitte. Item/al hoe wel dat de gheheele Custe van Peru vol dootsandige plaetsen is/soo is het nochtans evenwel so getempert. Item/ Potosij is ghelegen van de Stadt Plata ofte Silver/maer een achthien mijlen weeghs/ op de selve hooghte van graden/ende men heefter soo grooten onderschept/dat Potosij overcout/onvruchtbaer ende droogh is zijnde de Stadt Plata in contrarie getempert/nae't heet treckende/ ende een seer ghenoechlijck ende vruchtbaer Lant. In effect / soo is de Wint van alle dese verscheydenheydt ende vreemdicheden /de principale oorsaecke/ want in cesserende de weldaet van de coele Windt / soo is den brandt der Sonne soo groot/(al ist schoon int midden van't sneeu) dat men daer gantsch van verbrant wert: Ende comende wederom de coelte van de lucht/soo vergaet terstont alle de hitte/ al is die noch soo groot. Ende daer hem desen coelen Wint (als een Inwoonder) ordinaris is onthoudende / en laet niet toe / dat haer d'aertsche vapeuren ende dampen (die't Lant van hem geeft) vergaderen/hitte ende quellagie veroorsaken moghen/ t'welcke Europa gantsch contrarie is/die door dese dampicheydt ende roocken van't Landt/ de welcke (als verbrant van de daechsche Son overblijvende) maken/ dat de nachten soo heet/beswaert ende quellijcken zijn/schijnende dat de locht uyt een mont van een ontsteken oven comt. Door de selve reden/soo is de coelte van den Windt/ in Peru makende/dat/zijnde de stralen der Sonne met eenighe schaduwe belet/dat men terstont de coelte ghevoelt. Van ghelijcken/soo is in Europa den lieffelijckxsten ende bequaemsten tijt des Somers/ in den morghenstont / zijnde die abontstonden de moeylijckste ende swaertste: Maer in Peru, ende onder den gantschen Equinoctiael ist int contrarie/om dat het waeyen der Winden van uyt der Zee des morghens ophout/ende als de Son beghint op't hooghste te wesen/ weder aenvanght: Waerom men de meeste hitte is ghevoelende des morghens/tot dat de Virason (dat is de wint van uyt der Zee) opcomt / alsdan soo begint men de coelte te crijghen. Hier van hebben wy langhe experientie/van den tijdt dat wy in de Eylanden (die men van Barlovento, ofte van te Loefwaert hiet) waren/ alwaert ons gebeurden des morgens/ende voormiddaghs/ seer wel te sweeten/ ende van den namiddach af/ voortaen de coelte te ghevoelen/ om dat de Winden Brisas (t'welcke lieflijcke coele winden zijn) alsdan ordinaris waeyden.

Het 14. *Capittel.* Dat men in de Gheweste des *Equinoctiaels*, een seer ghevoeghlijck ende bequamen leven, leeft.

Bive:, lib. 13 de Ciu. cap. 21.

SO den ghenen die segghen / het Aerdtsch Paradijs onder den Equinoctiael, ghelegen te wesen / haer opinie hier door willen beleyden / soo mocht het noch schijnen / datse eenighe reden hadden / Niet dat ick my laet voorstaen / het Aerdtsch Paradijs ende Lust-Hoff (daer de Schriftuere van verhaelt) aldaer te ligge / t'welcke een vermetelheyt soude wese / t'selve voor een seker dinc te willen bevestigē / maer segge het daerom / dat so men eenich Paradijs op der Aerden mach seggē te wesen / so is het aldaer / waer men een soeten ende lieflijcken getempertheyt is genietende : want daer en is voor't Menschelijcke leven / geen dinc van meerder onlust en swaricheyt / als te hebben eenen Hemel en Lucht / die ons tegen / beswaert en ongesont is : Ende daer en is oock geen lustiger / lieflijcker en bequamer dinc / als 'tgeniete van eenen soeten / blijden en gesonden Hemel ende Lucht. T'is claer ende kennelijcken genoech / dat wy van gheenich Element, van binnen in / soo veel nochte meerder deelachticheydt hebben / als van de Lucht / de selve omringht onse Lichamen / doorcruppt onse eyghen inghewanten / besoeckt alle ooghenblick onse herten / ende druckter alsoo syne eyghenschappen in. Soo het een gecorrompeerde ofte verdorven Lucht is / so doetse ons / met een weynighsken de doot aen / ende soo sy gesont is / repareert ende versterckt de crachten. Eyntlijcken / soo moghen wy segghen / de Lucht alleenlijcken / t'gantsche leven des Mensche te wesen : In sulcker voeghen / dat / al heeft men de meeste rijckdommen ende goederen der Wereit / soo den Hemel onlustich ende ongezont is / soo moet men nootwendich / een beswaert ende onlustich leven leyden : Maer soo de Lucht ende Hemel ghesont / genoechlijck ende bequaem is / al en heeft men anders gheen Rijckdom meer / soo gheeft het een verheuginghe ende blijden Geest / ende maeckt dat een wel te vreden is. Aenschouwende dan / de groote ghetempertheydt / ende aenghenaeme maticheyt van vele Indiaensche Landouwen / alwaer men niet en weet / wat dat winter is / die met coude vercrimt / noch Somer die met hitte quellinghe doet / ende daer men hem met een matte / van eenighe overlast van weer / beschermende is / zijnde nauwelijcken noodich / eenich cleet van't gheheele Jaer te veranderen / segghe voorwaer / dat comende t'selve t'aenmercken / is my dickwils in ghedachten ghecomen / ende staet my noch hedensdaeghs alsoo voor / dat soo haer de lieden daer toe costen laten brenghen / ende van de banden der begeerlijckheyt ontbonden / achterlatende die onnoodige ende beswaerde trachtinghe / souden / sonder twijffel / in Indien moghen leyden / een seer gherust ende aengenaem leven. Want het ghene dat d'ander Poeten singhen van de Eliseusche Velden / ende van die soo vermaerde Tempe. Ende het ghene dat van Plato vertelt ofte versiert wort / van syn Eylant Atlantida, t'selve souden voorwaer de lieden in dusdanighe Landen vinden so sy met een cloeckmoedich hert / eer wilden Heeren als slaven van haer gelt ende begeerlijckheyt wesen. Nu soo sal t'gene tot hier toe van de qualiteyten des Equinoctiaels, van de hitte / coude / drooghte / reghen / ende oorsaecke van syn getempertheyt / geargumenteert is / ghenoech wesen / het verder tracteren int bysonder van de verscheydenheyt der Winden / Wateren ende Landen : Item / van de Metalen / Planten ende Gedierten die daer van voortcomen / daer in Indien groote ende wonderlijcke proeven van zijn / sal blijven / om in d'ander aenvolghende Boecken te handelen. Ende dit / al hoe wel het cort is / soo salt by avontuere / door de swaricheyt waer van getracteert is / verdrietich lanck schijnen te maken.

Eynde des tweeden Boecks.

Waerschouwinghe tot den Leser.

DEn Leser sal geadverteert wesen, dat dese twee voorgaende Boecken, gheschreven gheweest zijn in Latijn, ten tijden als ick in *Peru* was residerende, waerom sprekende zijn van dinghen van *Indien*, als tegheu woordich wesende. Daer nae ghecomen zijnde in Spagnien, heeft my goet ghedocht, die te translateren, ende in de ghemeyne tale over te setten, ende ick en begeerde de maniere van spreken, diese hadden, niet te veranderen. Maer inde vijf naevolghende Boecken, om dat ickse in *Europa* ghemaeckt hebbe, wast t'veranderen van spreken noodich. Derhalven soo zy ick in de selve, van de dinghen van *Indien*, tracterende, als van Landen ende dinghen die van der hant, ende absent zijn. Ende om dat dese verscheydenheydt van spreken, met recht, den Leser mochte mishaghen, soo heeft het my goet ghedocht, t'selve hier weder op een nieu te waerschouwen.

Het derde Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1. *Capittel.* Dat de Historie *Naturael* van de Indiaensche dinghen, aenghenaem ende vermakelijcken is.

ALle natuerlijcke Historien / zijn van haer selven vermakelijcken/ende voor den ghenen die d'aenmerckinghen yet verhevender hebben/zijnse oock proffijtelijcken/om den Autheur / van alle dat natuerlijck is/ te prijsen/ ghelijck als wy sien / dat sulcx van de wijse ende heylighe Mannen gedaen wort/namelijcken van David/in verscheyden Psalmen / alwaer hy de heerlijckheyt van dese wercken Godts / is celebrerende. Ende Job is tracterende van de verborghentheden des Scheppers / zijnde van den Heere selve breedelijcken geantwoort. Den ghenen die behaghen hebben/waerachtige daden van de selve natuere (die so verschillende ende overvloedich is) te verstaen/ sullen de vermakelijckheyt hebben/die de Historie met brenght. Ende hoe dat de Historie beter is/hoe dat de daden min door s'Menschen beleydinghe / maer van den Schepper te weegh ghebracht zijn. Wie dat voorder passeert / ende de natuerlijcke oorsaecken/der effecten te verstaen comt / sal een exercitie hebben van goeder Philosophyen. Wie dat met syn ghedachten hoogher opclimt / ende den oppersten ende eersten wercker van alle dese wonderen is aenschouwende/ sal van syn wetenschap ende grootdadicheyt comen te ghenieten / ende sal moeten bekennen/dat het een excellente Theologie is tracterende: In voeghen/ dat het Relaes der natuerlijcke dinghen dienen mach voor veel Propositien, al hoe wel dat de snootheydt van veelderley smaken/ ghemeynlijcker placht te rusten int minst proffijtelijckst/t'welcke is / de begeerte van nieuwe dinghen te weten/die wy eyghentlijcke curieusheyt noemen. Het Relaes der natuerlijcke dinghen van Indien/heeft/behalven dit/ghemeyne/ noch een ander ap-

Psal. 103. 135. 91. 32. 18. 8. Iob. 28. 38. 39. 40. 41.

reteyt/om dat het dinghē zijn/van verre wegen/ende dat vele van dien/ofte het meestendeel/ van de vernaemste Meesters deser Faculteyt, onder d'Ouderen niet ghetreft en zijn ghewreest. Soo men van dese natuerlijcke Indiaensche dinghen / op't breedtste soude schrijven/met soodanighe speculatie als sulcke merckelijcke dingen verepsschende zijn/en t'wijffel niet/ ofte men soude daer een werck van maken / t'welcke met dat van Plinio,Theophrasto ende Aristotele te vergheltjcken waer/ maer en bevinde in my soodanighen Hooft-somme niet: Ende al waert schoon dat ickse hadde / soo en souder met mijn intentie niet over een comen: Want mijn voornemen en is anders niet/ dan sommighe natuerlijcke dinghen aen te wijsen/die ick(in Indien wesende)ghesien ende ghenoteert/ofte van gheloofwaerdighe persoonen ghehoort hebbe/ ende die my duncken in Europa soo ghemeynlijck niet bekent en zijn / ende sal alsoo veel van dien lichtelijcken over loopen/om datse al van anderen beschreven geweest zijn / ofte datse meerder speculatie zijn verepsschende/ als ickse hebbe connen gheven.

Het 2. Capittel. Van de Winden ende hare verscheyden eyghenschappen ende oorsaken int generael.

NAdemael datter in de twee voorgaende Boecken getracteert is/het ghene den Hemel ende habitatie van Indien int generael beroerende is: So volght te segghen van de drie Elementen, Locht/ Water ende Aerde/ende t'gene dat hier van gecomponeert is/ t'welcke zijn Metalen / Planten ende Ghedierten: Want van't vier en can in Indien gheen bysonder dinghen te sien comen/t'welcke op alle ander plaetsen / oock alsoo niet en is. Dan soo yemant niet en dochte / dat de maniere/ van dat sommighe Indiaenen vier slaen / (int wrijven van twee stocxkens ofte houtkens aen den anderen/ende t'Water in Cauwoorden te sieden met gloeyende steenen dieser in worpen/ende andere dusdanighe usantien)dat die van aenmerckinge souden wesen:waer van gheschreven staet/het ghene daer van te segghen is. Maer van't vier dat men in Indien in de Vulcanen ofte Swavelberghen heeft / t'welcke weerdich is om te noteren/sal ordentlijcke gesept worden/ soo wanneer wy handelen sullen van de verscheydenheyt der Landen / daer dese Vulcanen ghevonden worden. Nu beginnende dan/ met de Winden/het eerste dat ic segge/is/dat Salomon met recht/onder ander saken/ van grooter vernuft(daer hy van God met begaeft was)verhaelt/ende is in weerden houdende/de wetenschap van de cracht der Winden / ende hare eyghenschappen/ die voorwaer wonderbaerlijck zijn/want d'eene zijn reghenachtich/andere droogh/eenighe onghesont/andere ghesont/ ettelijcke heet / andere cout/helder/ stormachtich/ onvrucht baer ende vruchtbaer/met andere duysent verscheydenheden. Daer zijn Winden/die altoos in sekere contreyen waeyen/ zijnde ghelijck als Heeren van dien / sonder eenigh competentie te lijden van haer weder-partije. Op andere plaetsen waeyense by tijdē/zijnde by wijlē verwinners/eñ somtijts van haer weder-partije overwonnē. Altemets waeyender wel verscheydē/met noch contrarie windē te samen gelijckelijcken/makende onder haer een afscheytsel van den wegh. Ende gheschiet oock wel/dat den eenen boven over/ende den anderen van onderen/henen waeyt. Andermaels/datse den anderen met gewelt gemoeten/ ende onder een comen/ t'welcke voor den Zeevarende Man een groot perijckel is. Daer zijn Winden die dienstich zijn voor de generatie der Ghedierten: andere diese vernielen. Waeyende een seeckeren Windt/ siet men't op sommighe Custen vloyen reghenen: Niet dat ick het segghe om t'selve te willen.

Sap. 7.

te willen verheffen/ van datse in effect de Lucht bedecken / ende op de gantsche Zee-strant vol ende dicht crielen : Op andere oorden reghent het padden. Dese ende dierghelijcke verscheydenheden/die men soo sekerlijcken ondervint/schrijft men gemeynlijcken de plaetsen toe/daer dese Winden door passeren : Want segghen / dat sy van de selve hare qualiteyten zijn aennemende/als van coude/drooghte/vochtichept/hitte/ongheſontheyt ofte gesontheyt/ende alsoo alle t'ander meer/t'welcke eensdeels de waerheyt is/sonder dat men t'selve ontkennen mach. Want men siet van eenen Windt/in weynich mijlen/merckelijck onderschept/neme tot een exempel : In Spagnien is de Solano, ofte Oosten-wint/ghemeynlijcken heet ende quellijcken/ ende is in Murcien (t'welcke by Granaden leydt) de coelste ende ghesontste Windt/die daer waeyt/want comt door de hoven ende weyden soo coel ende groot heen waeyen / alwaer hy hem badende is/weynich mijlen van daer/te weten/in Cartagena, is den selven Windt beswaert ende ongesont. Den Abrego, die van die/van der Oceanscher Zee / Zuyden/ ende van die van de Middellantsche Zee Mezojorno gheheeten wort/is ghemeynlijcken reghenachtich ende swaermoedich / ende is in die selve contreye(die ick ghesept hebbe)gesont ende helder claer. Plinius verhaelt/dat het in Africa met eenen Noorden wint reghent/ende met eenen Zuyden wint claer weer is. Het ghene dat ick by dese Winden voor een exempel ghesept hebbe/van op soo weynich distantie / sal men seer dickwils/soo men daer met voorbachtichept acht op neemt/bevinden/dat men op een weynich spatie van Zee ofte Landt/ van eenen Windt verschepden eyghenschappen heeft/ ende bywijlen seer contrarie. Waer upt te recht gearguccrt wert / dat de contreye/daer die door passeert/hem syn eyghenschappe ende qualitept gevende is. Maer dit is in sulcker voeghen waerachtich/dat men geensins en mach segghen/t'selve t'eenemael d'oorsake/noch ooc de principaelste te wesen/van't onderschept eñ eygenschappen der Winden : Want neme by ghevalle/dat/in een Provincie ofte Contreye van vijftich mijlen int omgaens / verneemt men claerlijcken de Windt v an eener Oort/ heet ende vochtich/ende van't ander eynt cout ende droogh te wesen / sonder dat men op die plaetsen/daer se door passeert alsulcken verschepdenhept heeft/maer dat de winden soodanighe qualitepten by haer selven met brenghen. Ende alsoo worden haer oock de ghemeyne namen als eyghen toegheschreven / Verbi gratia, den Septentrion, Cierço,ofte Noorden wint/(t'welcke al te mael een is)datse cout ende droogh is / versprepende ende ontdoende de Wolcken. Sijn teghen-partije den Abrego,Leveche,ofte Zuyden wint/is gantsch contrarie/vochtich ende heet/heffende de Wolcken op. Also dat(wesende dit selve ghemeyn) wy een ander gemeynder oorsaecke moeten soecken/ om van dese effecten reden te gheven. Ende ten is niet ghenoech / te segghen/ dat die plaetsen/daer de Winden door passeren/haer de eyghenschappen(diese hebben)geven/ dewijle datse int passeren door een contreye kennelijcken ghenoech/verschepden ende contrarie effecten maken. Alsoo dat wy nootwendich moeten bekennen / dat de Hemelsche Regioen ofte Ghewesie/daerse van upt waeyen / ende voortcomen/haer dese deuchden ende qualitepten ghevende is. Ende daerom soo is den Cierço,om datse upt het Noorden blaest(t'welcke d'upterste ende afhandichste Regioen van der Sonne af is) van syn selven coudt. Den Abrego,welcke blaest upt den Middach/ is van natueren heet : Ende om dat de hitte / vapeuren ofte dampichept nae hem treckt / soo isse ghelijckelijcken vochtich ende reghenachtich / zijnde den Cierço int contrarie droogh ende subtyl / om datse de vapeuren niet en laet vergaderen. Ende op dese maniere mach men van d'anderen Winden oock discoureren/ toeschrijvende d'eyghenschappe diese hebben / de Regioenen ofte Ghewesten van de Lucht / daerse uptvoortcomen. Maer d'aenmerckinge/hier in / een weynich meer buyghende / soo en volepnden ons

Plin. lib. 2. cap. 47.

den ons dese reden noch niet geheelijcken te voldoen/ want ick sal vraghen/ wat is de Regioen der Lucht doende/daer de Wint upt comt / soo men aldaer haer qualiteyten niet en vint/ick wil seggen in Duytslant is den Abrego ofte Zuyden Wint/heet ende reghenachtich: Ende in Africa is den Cierço ofte Noorden wint/coudt ende drooght: Soo ist dan seker/dat eenighe der Regioenen van Duytslandt(daer den Abrego is genererende)couder moet wesen als eenige van Africa daer de Cierço ofte Zuyden-wint van daen comt. Waerom sal dan den Cierço in Africa couder wesen / als den Abrego in Duytslant/dewijle datse van een heeter Regioen voortcomt? Men sal segghen / dat het comt van't Noorden/t'welcke cout is. En can niet voldoen/noch en is alsoo niet: Want nae dit dan/soo moeste den Cierço,alsse in Africa is waeyende/over die geheele Regioen tot het Noorden toe waeyen: t'welcke alsoo niet en is / dewijle datter op eenen tijdt/op contreyen van minder graden ofte hoogten/ Noorden winden waeyen die cout zijn: waeyende Vendavalen(dat zijn Winden upt den Zuyden ende Westen) op contreyen van meer graden die heet zijn/t'welck men voor seker ende ghewis daghelijcx siet gheschieden. Waer upt men/nae mijn oordeel/ claerlijcken verstaet/ dat het niet ghenoech is/te segghen/dat de contreyen/daer de Winden door passeren/haer die qualiteyten gheven: Noch en voldoet van ghelijcken niet / te segghen / datse dese verscheydenheyt heeft van de diversche Ghewesten der Lucht daerse van daen comt/ al hoe wel het eene met het ander(ghelijck als ghesept is)waerachtich is: Niet tegenstaende/soo isser noch meer als dit van doen / welck dat d'eyghen ende originael oorsake mach wesen/van dese soo vreemde verscheydenheyt der Winden: ick en can geen ander ramen/dan dat de efficientie ofte werckinge/ende den ghenen die de wint voortbrenght/hem d'eerste ende principaelste eyghenschappe gevende is. Want de materie ofte t'stof/daer de Winden af ghemaeckt worden/(nae dat Arestoteles verhaelt/ ende de reden met brenght)zijn exhalatien ende opstijginghen der nederste Elementen, hoe wel het met syn verscheydenheyt/veroorsaken mach / dicker oft subtijlder / drougher ofte vochtigher te wesen/ende is in effect een groot deel van dese verscheydenheyt causerende. Evenwel en ist / door de selve reden die gheroert zijn / noch niet ghenoch/ want men weet/dat in een Regioen(daer de vapeuren ende exhalatie van een generatie zijn)haer Winden van contrarie operatien verheffen. Waerom het schijnt/dat men de sulcke moet brengen tot d'opperste ende Hemelsche efficientie, t'welcke sullen wesen de Son / de verroeringhe / ende Hemelsche influentien die haer van verscheyden oorden verroeren / ende verscheyden influentien hebben. Ende om dies wille / dat dese beginselen van't verroersel ende influentien ons Menschen soo verborghen/ ende onder haer soo machtich ende gheweldich zijn / soo heeft den Propheet David / met
Psal. 134. eenen dapperen Geest der wijsheydt/ onder andere wonderen des Heeren/ ghesepdt/
Hiert. 10. zijnde t'selve ooc van dē Propheet Ieremias aengeroert/seggende: Qui profert ventos de thesauris suis,dat is/den genen/die de winden upt syn tresooren voort brengt. So zijn voorwaer dese beginselē/verborgen eñ costelijcke tresooren/die den Autheur van alles in syn efficientie heeft/waer mede hy de Menschen(als hy wil)seer lichtelijcken is castigerende/ofte vermakende/seyndende den Wint die't hem goet dunckt. Ende niet als den anderen Eolus,die de Poeten onwijsselijcken ghedicht hebben/ die de Winden in syn hol besloten hadde / als een Wilt Beest in een couwe. Wy en connen het beginsel ende oorspronck van dese Winden/niet te sien comen/ende en weten noch oock niet/hoe langhe datse deuren sullen/nochte van waer sy voortghesproten zijn/noch tot hoe verre sy reycken sullen: Maer de verscheyden effecten diese wercken / sien wy wel/ende wetense voorseker/ghelijck als ons d'opperste waerheyt/ende Autheur van alles/ gewaerschout heeft/seggende: Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis & nescis
unde venit

unde venit aut quò vadat, Dat is: Den Geest ofte Wint is blasende/ daer't haer goet dunckt. Ende hoe wel dat ghy syn blasinghe ghevoelt ende hoort / soo en weet ghy nochtans niet/van waer dat hy her comt/nochte tot waer toe hy reycken sal / op dat wy weten moghen/dat(dewyle wy soo weynich verstants hebben / in een dinck dat ons soo by der hant / ende daghelijcx voor ooghen is)wy ons niet sullen vermeten te willen begrijpen t'ghene dat soo hoogh ende verborghen is/gelijck als daer zijn d'oorsaecken ende propositien des heylighen Geestes. T'is ons ghenoech/ syn operatien ende effecten te kennen / die ons in syn grootte ende puerichepdt ghenoechsamich ontdeckt worden. Oock mede soo salt ghenoech wesen/ dit weynich gephilosopheert te hebben van de Winden int generael/ende oorsaken van hare verscheydenheden/ eygenschappen eñ werckinge die wy in een sommier in drien gereduceert hebben/te weten/van de plaetsen daerse door passeren van de/Regioenen ofte Ghewesten daerse van daen comen/eñ van de hemelsche deucht/veroorsaeckerende verroerster aller winden.

Het 3. Capittel. Van sommighe eyghenschappen der Winden, die in de nieuwe Werelt waeyen.

Het is een questie die van Aristotele seer gedisputeert wort/of den Wint van Austro die wy Abrego, Leveche, ofte Zuyden hieten(t'welcke nu al te mael een is)van den anderen Polus Antarcticus af/waeyende is/ofte datse alleenlijcken van den Equinoctiael ende Middach af comt/ t'welcke in effect soo veel is / als te vraghen ofte de qualiteyt diese heeft / van reghenachtich ende heet te wesen / haer by blijft/de Linea Equinoctialis ghepasseert wesende. Ende is voorwaer wel om te twijffelen / want al ist schoon/dat men over de Linea passeert/soo en laetse daerom geen Auster ofte Zuyden Wint te wesen/ dewijle datse van een zijde der Werelt is comende / ghelijck als den Noorden Wint(die van de teghen-zijde waeyt) niet en laet Noorden te wesen / al ist schoon/dat men de Torrida ofte Linea passerende is. Ende is alsoo schijnende/dat beyde winden haer eerste eygenschappen sullen behouden/d'eene van heet ende vochtich/ ende d'ander/van cout ende droogh te wesen: den Auster, van wolcken ende reghen te veroorsaken / ende de Boreas ofte Noorden Windt / van die te verspreyden / ende den Hemel helder ende claer te maken. Maer Aristoteles is hem meer houdende aen de opinie die int contrarie strijdt: Want den Noorden wint is in Europa cout/ om datse vanden Pool(t'welcke een uytnemende cout Ghewester is)af comt/ zijnde den Abrego contrarie heet/om datse van uyt den Middach her comt/t welcke de Ghewester is/die van de Son aldermeest verwarmt wert. Soo zijn dan de selve reden verbindende/ dat de ghene die aen d'ander zijde der Linea woonen/den Auster ofte Zuyden Windt/ cout/ende den Cierço ofte Noorden wint/heet hebben/want aldaer soo comt haer den Auster van den Pool/ende den Noorden wint van uyt den Middach af. Ende al hoe wel het wel schijnen soude/den Auster ofte Zuyden Wint aldaer couder te wesen/ als alhier de Cierço ofte Noorden wint/om dat men de Ghewester van de Zuyt-Pool/door oorsake dat de Son des Jaers seven daghen langher is vertoevende aen de zijde van den Tropico Cancri, als aen de zijde van Capricorno, ghelijck als men sulcx claerlijcken aen de Equinoctien ende Solsticien(diese in beyde de Circulen doende is)te sien comt. Waer by blijckende is/dat de Natuer heeft willen verclaren / het voordeel ende Edelheydt die dese halve Werelt(ghelegen aen de Noort-zijde)heeft / boven d'ander helft van de Zuyt-zijde. Dit aldus wesende / schijnt het een besloten reden te wesen / dat haer dese qualiteyten der Winden/ over de Linea ghepasseert wesende / zijn verwisselende:

Arist. 2. Meteo. cap. 5.

lende : t'welcke in effect alsoo niet en is/ soo veel als ick met ondersochthept van ettelijcke Jaren/hebbe connen vermercken / int ghene dat ick in die contrepe der Werelt (van de Linea nae het Zuyden toe)doorwandelt hebbe. Het is wel waer / dat den Noorden wint aldaer niet soo ghemeyn cout ende claer is als hier / bevinden op sommighe plaetsen van Peru, haer den Noorden wint onghesont ende beswaert te wesen. Ghelijck als daer is in Lima , in de platte Landen / ende de gheheele Custe langhs/ die meer als vijf hondert mijlen weeghs streckende is / houden den Zuyden Windt voor ghesondt ende coel/ende boven al / helder claer / want het daer nimmermeer en reghent. T'welck gantsch contrarie van Europa ende dese zijde der Linea is/hoe wel dat dit van de Custe van Peru geen reghel en stelt/maer is eer een exceptie ende wonder natuere/om dat het aen de selve Custe nimmermeer en reghent/ ende daer altoos eenen Wint is curserende/sonder syn contrarie parthijen plaets te gheven/ waer van hier nae ghehandelt sal worden/het gene noodich wesen sal. Blijven nu hier by/ dat den Noorden wint(aen d'ander zijde der Linea) d'eyghenschappen niet en heeft / die den Austro aen deeg zijde heeft/al hoe wel datse beyde gaer van upt den Middach her comen / ende nae de Ghewesten(die daer teghens overstaen)toe waepen. Want en is aldaer niet ghemeyn)den Noorden wint heet ende reghenachtich te wesen / ghelijck als alhier den Austro is/maer is daer oock eer met den Austro regenende/ghelijck als men over alle het gheberghte van Peru in Chile, ende int Lant van Congo sien mach/ t'welcke gheleghen is/aen gene zijde der Linea, ende seer verre t'Zeewaert in : Ende in Potosij soo is den Wint/die sy Tomahavi noemen/t'welcke(soo ick my niet qualijck en ghedencke)onsen Cierço ofte Noorden wint is/uytnemende droogh/cout/ende seer verdrietich/ghelijck als herwaerts over. T'is wel waer/aldaer soo seker niet te wesen/dat den Noorden ofte Cierço de Wolcken van een schepdt ende verspreydende is/ als hier/maer isser(soo ick my niet en versinne)eer met reghenende. Daer en is geen twijffel aen/dan dat de plaetsen daer de Winden door passeren / ende de naest by-liggende Ghewesten/daerse upt spruyten/ haer soo grooten verscheydenheydt ende contrarie effecten aencleven / ghelijck als men dagheliicx op duysent plaetsen ondervint. Maer spreecken int generael van de qualiteyten der winden/soo siet men meer op de zijden ende ghedeelten der Werelt/daerse van daen comen/dan van op dese ofte d'ander zijde de Linea te wesen/ghelijck als(nae mijn duncken)den Philosoph wel te degen ghevoelde. Dese Hooft-Winden/twelcke zijn Oost ende West/en hebben noch hier noch daer/ soo gheen bysondere noch ghemeyne qualiteyten / als de twee voorseyde/ maer ghemeynlijcke soo is den Solano ofte Oosten wint/alhier beswaert ende onghesont/zijnde de Zephyrus ofte Westen wint ghesont ende vermakelijcker. In Indien ende over de gantsche Torrida,soo is de wint van Orienten ofte Oosten(diese Brisa noemen)int contrarie van hier seer ghesont ende vermakelijck. Van den Westen windt en soude ick geen seker nochte ghemeyn dinck connen segghen/te meer dat dese wint in de Torrida niet en waept / ofte seer selden : Want in alle de spatie/die men tusschen de Tropicos bevarende is/ heeft men eenen ordinarischen ende gesetten wint van Brisa. Ende om dat het self de/een van de wonderbaerlijckste wercken der natuere is/soo ist goet/dat ment in de gront/ghelijck alst gheschiet/verstaen mach.

Het

Het 4. *Capittel.* Datter in de *Torrida Zona* altoos *Brisen*, ende buyten die *vendavalen* ende *Brisen* waeyen.

Den wegh ter Zee / en is niet ghelijck als die van't Landt/dat men door den selven wegh/daer men door heen gaet/wederom te rugge mach keeren: 'Tis/seyde den Philosoph/eenen wegh van Athenen naer Thebas, ende van Thebæ tot Athenen. 'Twelcke in de Zee alsoo niet en is: Door eenen wegh gaet men heen/ende men keert door eenen anderen verscheyden wederom. D'eerst ontdeckers van de Westersche / als oock mede van Oost-Indien/hebben groote moeyten ende arbeyt gepasseert/ om de rechte ende sekerste coursen te vinden/om derwaerts te varen/ende niet minder/ om wederom te comen/tot dat d'ervarentheyt/als meester van dese verborghentheden/ haer onderwijsende was/dat het niet en was te varen door den Ocean, ghelijck als te zeylen door de Middelantsche Zee nae Italien toe / alwaer men in't gaen ende keeren/eenige Havens ende hoecken comt te verkennen/verwachtende alleenlijck t'behulp der windt/die hem met der tijdt veranderende is. Ende dat meer is/soo wanneer hen die ghebreeckt/behelpen hen met de Riemen/ende alsoo zijn de Galleyen langs de Custe heen/gints ende weer varende. In de Zee Ocean en heeft men op sekere contreyẽ gheen ander Winden te verwachten: Ende men weet voorseker / dat den ghenen die daer waeyende is / daer min ofte meer waeyen moet. Eyndtlijcken / dat de ghene die goedt is om heen te varen / en is niedt goedt om wederom te comen: Wandt passerende den Tropicum, ende comende in de Torrida, soo werdt de Zee altoos gheheerschapt van de Winden/die van den opganck der Sonnen voortcomen / die daer eeuwichlijck blasen/sonder datse opt plaets gheven de contrarie Winden te mogen op comen noch te gevoelen: waer inne men twee wonderbaerlijcke dingen heeft: 'Teene/dat in de Regioen ofte Ghewe ste (die de grootste van vijven is / daer de Werelt met afghedeelt wordt) regnerende zijn/Ooste winden/diese Brisen noemen/sonder dat de Winden van uyt den Westen ofte Middach (diese Vendavalen noemen) plaets hebben in gheenighen tijdt van't Jaer te moghen waeyen. Het ander is/ datter nimmermeer Brisen en ghebreken: Ende hoe dat men de Linea naerder comt/hoe dat men die ghewisser ende sekerder heeft/'twelcke soude schijnen / dat de stilte aldaer behoorden ordinaris ende ghemeyn te wesen/om dat het is de ghedeelte der Werelt/die de hitte der Sonne aldermeest onderworpen is. Doch is in't contrarie / want men heefter seer selden stilten/ende de Brisa isser veel coelder ende gheduerigher. In alle het ghene dat van Indien bevaren is/heeft men bevonden alsoo te wesen. Dit is van doorsake/ dat de Navigatie veel lichter ende doenlijcker is/ende oock sekerder is / varende van Spagnien nae West-Indien/als van daer weder nae Spagnien keerende. De Vloten die uyt Sivilien t'zeyl gaen/hebben tot Canarien toe de meeste swarigheyt / om dat de Golffo de las Yeguas (dat is/de Golf van de Merryen ghesept) onbestandich ende moeyelijcken is/zijnde van verscheyden Winden ghequelt. De Canarien gepasseert wesende/gaen al dalende/tot datse in de Torrida comen / aldaer vindense terstont de Brisen, ende loopen alsdan voor wint aen: In sulcker voeghen/dat het bynaest/op de geheele reyse/niet noodich is/de zeylen eens aen te roeren. Waerom sy de voorseyde Zee gheheeten hebben/Golffo de las Damas, (dat is/de Zee ofte Golf der Joffrouwen) ende dat door syn gheduerighe eenparigheyt ende slechtigheyt van Water/ comende alsoo tot aen d'Eylanden La Dominica, Guadalupe, Desseada, Marigalante, ende d'andere

Jan de Barros/in de Decade. 1. Boeck/4. Cap. 6.

d'andere meer in de contreye gheleghen/welcke zijn/gelijck als voor-steden der Landen van Indien. Alhier soo verdeelen haer de Vloten van den anderen/ ende de ghene die na nieu Spagnien toe willen/nemen den wegh van ter rechter handt/ nae't Eylant Española, ende gaen verkennen den hoeck van S. Anton, zeylende also tot inde Haven van S. Ian de Lua, zijnde den selven Brisa, hen altoos dienende. Die van't vaste Lant/kiesen de slincker hant/ende gaen verkennen/dat seer hooge gebergthe van Tairona, comende in Cartagena aen/ende passeren alsoo nae Nombre de Dios, (dat is / den Naem Gods) toe/van waer men over Lant na Panamâ reyst/ende van daer/ door de Zuyder-Zee nae Peru toe. Als de Vloten weder na Spagnien keeren/doen hare Navigatie op dese maniere : Die van Peru gaen verkennen de Cabo, ofte hoeck van S. Anton, gheleghen aen't Eylant van Cuba, ende comen alsoo in de Havana, 'twelcke een seer schoone Havene/van't selve Eylant is. De Vlote van nieu Spagnien comt insghelijckx van Vera Crus, ofte van't Eylant S. Iuan de Lua af/na de Havana toe : al hoe wel dat het met moeyten is/want de Brisen zijn aldaer ordinaris/ 'twelcke contrarie Winden zijn. Nu de Vloten in de Havana versaemt zijnde/nemen ghelijckelijcken haren cours na Spagnien toe/soeckende de hooghten om buyten de Tropicos te comen/ alwaer sy alsdan Vendavalen vinden / met de welcke comen verkennen d'Eylanden van Açores ofte Vlaemsche Eylanden : Ende van daer seylense na Sevilien, in sulcker voeghen/dat de gints-wegh op weynigh hooghten is / zijnde altoos onder de twintich graden/'twelcke al binnen de Tropicos comt : Ende de wederom-reyse/is buyten dien/van ten minsten op 28. ofte 30 graden/zijnde de reden daer van / als gheseyt is/ datter binnen de Tropicos altoos regneren Winden van uyt den Oosten / de welcke goet zijn/om van Spagnien na West-Indien te seylen/om dat het van Oosten nae't Westen te loopen is/buyten de Tropicos, 'twelcke is boven de 23. graden / vindt men Vendavalen. Ende hoe dat men op meerder hooghten comt / hoe datse sekerder zijn/ welcke goet zijn om van Indien wederom te keeren/want zijn winden van uyt den Middach ende Onderganck/dienende om weder nae't Oosten ende Noorden te keeren. De selve coursen is men oock passerende in de Navigatien die men doet/varende inde Zuyder Zee van nieu Spagnien ofte Peru af/nae de Phelippinas ofte China. Ende wederom keerende van de Phelippinas ofte China nae nieu Spagnien toe: Want de gins-vaert (om dat het van't Oosten nae't Westen is) valt seer lichtelijcken om doẽ/ want men vint altoos ontrent de linea voor wint/ 'twelcke zijn de winden Brisen. Het Iaer van 84. soo is gheloopen uyt de Haven van Callao de Lima, een Schip nae den Phelippinas toe/zeylende twee duysent ende seven hondert mijlen sonder Lant te sien: Ende het eerste Lant dat het quam te verkennen/was het Eylant van Luson, daer't nae toe voer/alwaert in een Haven liep/hebbende de Reyse volbracht in den tijdt van twee Maenden/sonder datter opt windt was ghebrekende/ noch datse eenigen storm kreghen. Haren cours was bynaest altoos by de Linea heen / want liepen van Lima af/ ('twelcke leyt op 12. graet aen de Zuyt-zijde) ende quamen tot Manilla, dat by naest oock op soo veel graden gelegen is/aen de Noordt-zijde. Soodanigen voorspoet hadde van gelijcken Alvaro de Mendana, in de heen-reyse/op d'ontdeckinghe der Eylanden die men van Salomon noemt/als hyse eerst vont: want hadde altoos voorwint/ tot datse op de selve Eylanden aen quamen/de welcke mogen wesen van Peru af/daer sy van uyt liepen/ontrent duysent mijlen/ligghende op de selve hooghte aen de Zuyt-zijde. De wederom-reyse is/als van Indien na Spagnien/want om de Vendavalen te vinden/so moeten de gene die van Philippinas ofte China nae Mexico willen keeren/ op veel hooghten loopen/tot datse comen op de hooghte van Iapon, ende comen alsoo verkennen 't Landt van Califfornia, loopende langhs de Custe tot in de Haven van

Acapulco,

Acapulco, daer sy uyt ghevaren waren. In voeghen dat het op dese Navigatie oock onderbonden is/ datmen binnen de Tropicos, wel van Orienten ofte Oosten af/ can varen/ om datter d'Ooste Winden regnerende zijn. Maer wederom keerende van den onderganck nae den opganck der Sonnen / soo moet men de Vendavalen, ofte Weste winden buyten de Tropicos comen soecken/ op de hooghte van boven de 27. graden. De selve experientie wort oock ghedaen van de Portugeesen nae Oost-Indien / al hoewel de Navigatie in't contrarie is : Want van Portugal derwaerts te varen / is moeyelijck/ ende t'wederom keeren is lichtelijcker/ om datse in't gints varen seylende zijn/ van den Onderganck af/ nae den Opganck toe/ soeckende alsoo opwaerts te loopen/ tot datse de Generale Winden vinden/ die sy van ghelijcken segghen te waeyen van de 27. graden opwaerts. In de wederom-comste comen verkennen de Vlaemsche Eylanden : Doch is hen lichtelijcker/ om datse van uyt den Oosten comen/ ende de Brisen ofte Noorde-winden hen dienende zijn. Eyndtlijcken/ dat het al eenen sekeren ende gheobserveerden reghel (der Zee-lieden) is/ binnen den Tropicos, de Winden van uyt den Oosten te regneren/ waerom het aldaer lichtelijcken is nae't westen te varen. Buyten de Tropicos heeft men op eenige tijden Brisen, ende op ander tijden ende t'gemeynste/ Vendavalen. Daerom soo moet den genen die van den Onderganck nae den Opganck begeert te varen / altoos soecken uyt de Torrida te gheraken/ ende hem te stellen op de hooghte van boven de 27. graden met welcken reghel haer de lieden al verstout hebben/ vreemde Navigatien te bestaen/ nae onbekende ende noyt-gehoorde plaetsen.

Dese Navigatie vã Acapulco nae de Philippinas ende China, ende vã daer weder nae nieu Spagniën toe met alle de rechte streckinge/ coursen/ gradẽ eñ mijlen/ ende alles wat dies beroerende is / mach men sien in mijn Reys-gheschrift / van alle de Navigatien vã Orienten/ eñ Vaerden der Portugaloysen eñ Spaguiaerden / die tot huyden toe bekent zijn.

Het 5. Capittel, Van de verscheydenheyt der VVinden *Brisen*, ende *Vendavalen*, met d'andere meer Winden.

VEsende het gene geseyt is/ een so waerachtigen ende ghemeynen dinck/ en can niet laten lust te gheven/ d'oorsake van soodanighen verborghentheyt t'ondersoecken/ van dat men in de Torrida altoos soo lichtelijcken is varende van't Oosten nae't Westen / ende niet in't contrarie/ 't welcke het self de is/ van te vragen/ waerom dat de Brisen, ende niet de Vendavalen aldaer regnerende zijn/ de wijle het ghene dat nae goeder Philosophye/ eeuwich/ over al/ ende van hen selfs per se is/ (ghelijckt de Philosophen hieten) moet een eygen oorsake ende van hen selfs per se hebben. Maer al eer dat wy dese (nae ons duncken) notable questie comen te roeren/ soo salt noodich wesen te verclaren/ wat dat wy met de woorden Brisas ende Vendavalen verstaende zijn / ende sal oock voor dit / ende veel andere dinghen / in materien van Winden ende Navigatien dienstich zijn. De ghene die de Conste der Zee-vaert hanterende zijn/ tellen twee en dertich verscheydenheden van Winden/ want om haer Schip te stieren nae de Haven daer se begeeren/ ist hen noodich seer nette rekeninghe te doen / ende met de alderbeste distinctie/ mogelijck wesende : want voor weynich datment aen d'een zijde of d'ander is stellende/ ende te buyten gaet/ maeckt het int eynde vanden wegh een groot verschil/ ende en rekenen niet meer als twee en dertich / om dat dese ghedeelten ghenoech zijn/ want men en soude van meer/ als dese/ geen rekeninge connen houden. Doch ten uyttersten willende/ soo ghelijck als sy stellen 32/ mochtense 64/ 128/ 256. stellen / multiplicerende eyndtlijcken de voorschreven ghedeelten in een ontelbare somme : Want wesende de plaets daer hem 't Schip bevindt ghelijck als een Center ofte Middelpunt / zijnde de gantsche Hemispherio syn circumferentie ofte omringhsel / wie soude daer teghen wesen / datter uyt desen Center niet en soude moghen comen

nae den omringhenden Circkel toe / ontelbare / ende ſoo veel ghedeelten / ende andermaels ſoo veel ſcheydinghen van Winden/ (dewÿle dat den Windt van alle canten des Hemiſpherij is hercomende)ende die te verdeelen in ſoo veel / ende noch ſoo veel / ghedeelten meer / is nae onſe goetduncken ende fantaſye te moghen ſtellen ſoo veel als men wil. Maer het goet ghevoelen der Menſchen/waer mede de Schriftuere over een comt/zÿn aenwÿſende vier Winden / 'twelcke de principaelſte van allen zÿn/zÿnde gelÿck als vier hoecken der Werelt/die verſiert worden/makende een cruys met twee ſtrepen/waer van d'eene is ſtreckende van den eenen Pool tot den anderen/ende d'ander van d'eene Equinoctiael tot d'ander. Deſe zÿn den Aquilo, ofte Noorden Wint/ende ſÿn tegen-partÿe d'Auſtro,ofte die wy gemeynlÿcken van den Middach/ofte Zuyden noemen/ende van d'ander ſÿde/Oriente,van waer de Son op gaet/ende de Ponente,van daer ſy onder gaet. Hoe wel dat de heylighe Schrift op ſommige plaetſen noch andere verſcheydenheyt van Winden noemt/ gelÿck als daer is/Euro Aquilo,welcke die van der Oceaenſcher Zee/Noortooſt/ ende van de Middelantſche Zee/Gregal noemen/van de welcke in de Navigatie van S.Paulus mentie gemaeckt wordt. Maer de vier ſolennele verſcheydentheden / die alle de Werelt bekent zÿn/zÿn de ghene die van de heylige Schriftuere ghecelebreert worden / welcke zÿn/ als gheſeyt is/Septentrion,ofte Noorden/den Middach ofte Zuyden/Oriente, ofte opganck/ende Ponente,ofte onderganck. Maer om dat in den opganck der Sonne/daer't Oriente uyt ghenoemt wordt/dryederley onderſcheyt ghevonden wordt/ te weten / de twee meeſte declinatien dieſe maeckt/ende de middelſte van dien / nae't welcke op diverſche oorden des Winters ende Somers / ende te Midde-weghen / op ende onder gaet. Soo worden daer met reden twee ander Winden gerekent/'twelcke zÿn Oriente Eſtival,ende Orient: Hyemal,ende volghens / ander twee Ponenten in't contrarie van deſe Eſtival ende Hyemal , ende alſoo comen daer te reſulteren acht Winden / in acht merckelÿcke puncten des Hemels/'twelcke zÿn de twee Polen , de twee Equinoctien, ende de twee Solſticien,met de ghene die daer in de ſelve Circkel teghen over comen. Op deſe maniere ſoo comen daer te reſulteren acht verſcheydinghen / ofte verdeelſels van Winden die notabel zÿn/de welcke op verſcheyden contreyen der Zee/ende vant Landt/differente vocabelen hebben. De ghene die den Ocean bevaren / plachtenſe aldus te noemen/te weten/die van onſen Pool af comt / hietenſe ghelÿck als den ſelven Pool,Noorden. Nu/die daer aen volght/ende van uyt Oriente Eſtival comt / Noordt-Ooſt/die eyghentlÿcke uyt Oriente ende den Equinoctie comt / Ooſt / die van Oriente Hyemal,Zuydtooſt/die van den Middach/Zuydt-pool/ofte Antarcticus,Zuyden/ die van Occaſo Hyemal,Zuydtweſt / die eyghentlÿck van Occaſo ende den Equinoctie af comt/Weſt/die van Occaſo Eſtival,Noordtweſt. D'ander meer Winden worden tuſſchen de voorſchreven gheſtelt/voerende de namen van de ghene daer ſy naeſt aen comen/ghelÿck als daer is Noordt Noordtooſt/Ooſt Noordtooſt/ Zuydtooſt / Zuydt Zuydtweſt/Zuydt Zuydtooſt/Weſt Zuydtweſt/Weſt Noordtweſt / die voorwaer in de ſelve maniere van noemen/conſte bewÿſende zÿn/gevende kenniſſe van de plaetſen daer de ſelve Winden van daen comen. In de Middelantſche Zee/al hoewel datſe de ſelve conſte van tellen volghen / ſoo noemenſe nochtans deſe Winden ſeer anders. Den Noorden-wint hietenſe Tranſmontana, (dat is van over 'tgheberghte gheſeyt) den Zuyden-wint/die daer teghens over comt/ Mezojorno,ofte Middach : den Ooſten/Levante,dat is/Opganck/ende den Weſten/Ponente, dat is onderganck gheſeyt. By de voorſchreven vier/ſoo comen deſe noch tuſſchen beyden/te weten/den Zuydt-ooſten Wint hietenſe Xiroque,ofte Xaloque ſÿn teghenpartÿe/ welcke Noortweſt is/

Maeſtral,

Maestral, de Noordtooste/Greco ofte Gregâl, ende zijn contrarie de Zuydtweste/ Leveche, dat is in't Latijn/Libicus ofte Africus. In't Latijn soo zijn de vier hoecken/Septentrio, Auster, Subsolanus, Favonius, ende de tusschen-ghestelde/ Aquilo, Vulturnus Affricus, ende Corus. Ende nae dat Plinius seyt/so is Vulturnus ende Eurus de selve die wy Zuydtoost ofte Xaloque noemen: Favonius, de selve van West ofte Ponente, Aquilo ende Boreas: de selve van Noordt Noordtoost ofte Gregal, Transmontana, Affricus ende Libicus: de selve van Zuydtwest ofte Leveche, Auster ende Notus: de selve van't Zuyden ofte den Middach / Corus ende Zephyrus: die van Noordtwest ofte Maestral. Die van't Noordtoosten ofte Gregal, en gheven anders gheenen naem/dan Phenicias: van anderen wordense op een ander maniere verclaert. Ten is onse intentie niet de Latijnsche ende Griecksche namen der Winden te willen verghelijcken/maer willen nu segghen / welcke van dese Winden / dat van onse Zee-lieden der Oceaensscher Zee van Indien/Brisen ende Vendavalen ghenoemt worden / 'Tis alsoo/dat ick langhen tijt in dese namen verdoolt gheweest hebbe / om dat ick henlieden dese vocabelen seer verscheyden ghebruycken sach/tot dat ick het te deghen ghewaer worde: verstaende dat het meer ghemeyne / dan bysondere namen van Winden ofte ghedeelten zijn/ te weten/de ghene die hen dienen om nae Indien te seylen (de welcke bynaest voor-windt zijn) hietense Brisen, waer mede in effect vervatende zijn/ alle de Winden van Orienten, ofte uyt den Oosten / ende hare aenhanghers ende streken daer uyt spruytende. De ghene die hen dienen om van Indien wederom te keeren/noemense Vendavalen, dat zijn die van't Zuyden af/tot de Ponente Estival, ofte Noordtwesten toe: in voegen/ dat sy haer comen te verdeelen/gelijck als twee Rotten van Winden / elck op sijn selven: Welcker Corporalen zijn/ter eender zijde/den Noordtoosten ofte Gregal, ende van d'ander zijde/den Zuydtwesten ofte Leveche. Nu soo is oock goet/dat men wete/ dat van de acht Winden ofte ghedeelten/die wy tellen: De vijf nut zijn/om te varen/ ende de drye niet. Ick wil segghen/dat so wanneer een Schip in Zee is/ soo mach het seylen/ende de Reyse die't voorghenomen heeft/vervorderen / met welcke van de vijf ghedeelten/dat de Windt waeyende is/al hoewel die niet even nut en zijn: Maer soo daer een van de ander drye Winden waeyt/soo en can't niet varen daer't voorghenomen heeft: Ende soo ghelijck als het met eenen Noorden windt / Zuyden aen seylt/ alsoo salt oock met Noordtooste/Noordtweste/Ooste ende Weste Winden op de selve cours moghen aenseylen/want die van ter zijden/zijn om te gaen ende te comen/even ghedienstich: Maer waeyende van uyt den Zuyden/ t'welcke recht contrarie is/ soo en mach men gheensins Zuyden aen seylen/noch en sal oock niet moghen geschieden met de andere naeste zij-winden/ t'welcke zijn Zuydtoost ende Zuydtwest/dat voor de ghene die de Zee hanteren/ghenoech bekent is: Ende en waer niet noodich t'selve alhier te stellen/dan is alleenlijck om te bewijsen/dat de zij-winden van de selve / ende rechte Oriente ofte Oosten windt/de gene zijn die gemeynlijcke in de Torrida waeyē/ ende Brisen ghenaemt worden/ende de Winden van uyt den Middach nae't Westen toe/de welcke dienen om te varen van den Ondergangk nae den Opganck / en vindt men niet gemeynlijcken in de Torrida: Ende daerom so loopense die opwaerts buyten de Tropicos te soecken / ende dese worden van de Zeelieden van Indien/gemeynlijcken Vendavalen ghenaemt.

Het 6. *Capittel.* VVat dat d'oorsake is, dat men altoos in de *Torrida* is vindende, Winden van *Orienten*, ofte uyt den Oosten, om te varen.

Laet ons nu segghen/'tghene de voorghestelde questie beroerende is/wat dat d'oorsake is/dat men in de Torrida wel zeylen can van uyt den Oosten nae't Westen/ende niet in't contrarie. Nu soo moeten wy hierom twee waerachtighe grontvesten voorstellen / waer van het eerste is/dat den omloop van't eerste Mobile, die men rapto ofte diurno noemt: niet alleenlijcke de Hemelsche Ghewesten (die hem onderworpen zijn) na hem treckt ende verroerende is/ghelijck wy dagelijckx sien/aen de Son/ Maen ende Sterren/maer dat de Elementen van ghelycken/van't selve movement ofte verroersel/deelachtich zijn/soo langhe als sy gheen beletsel hebben. Het Aertrijck en is haer/ door de groote swaerte/also niet verroerende/waer door 'tselve onbequaem is/ rontsom gedraept te worden/als oock om de groote distantie die daer tusschen t'eerste Mobile, ende haer is. Het Element van't Water/en heeft van ghelijcken dit dagelijcksche movement niet/om dat het met d'Aerde ombangen is/ende t'samen een Sphera maect: Oock soo laet het de Aerde niet toe / dat het in't ronde omghedraept mach worden. D'ander twee Elementen, te weten/ Vyer ende Lucht/ zijn subtijlder/ende naerder aen't Hemelsche Orbis, waerom sy haer verroersel deelachtich zijn/ ghevoert wesende in't rondt/ghelijck als de selve Hemelsche Lichamen. Van't Vyer en is gheen twijfsel/soo daer een Sphera (ghelijck als Aristoteles, ende andere meer/dat stellen) van is. De Lucht is de ghene die ons te propoost comt / ende dat die hem verroert met het daghelijcksche movement van Orienten, ofte uyt het Oosten nae het Westen/ is waerachtelijck/door d'apparentien der Cometen die wy claerlijcken sien verroeren / van't Oosten nae't Westen/in't opcomen/climmen / overeyndt-stijghen ende neder-dalen der selven/omloopende eyndtlijcken onsen Hemisphærium, op de selve maniere als de Sterren/die wy in't Firmament sien verroeren. Ende dewijle dat de Cometen schijnen te zijn/in de Regioen ende Sphera der Lucht/alwaerse haer engendreren, vertoonen/ende weder verdwijnen/soo soude dat onmoghelijck wesen/ haer rondtsomme te moghen draepen/ghelijck sy in effect doen / soo haer den Omloop der Lucht (daer sy verschijnen) met den selven omloop niet en verroerden. Want wesende/ghelijck als het is/een ontsteken materie/souden/sonder te moghen omgaen/stil moeten staen/soo de Sphera, daer dit staet/stil stont: ofte ten waer/ dat wy ons wilden inbeelden / daer eenighen Enghel/ofte intelligentie te wesen/die met de Comete gaet/ende die rontsom is leydende. In't Jaer 1577. sach men dien wonderbaerlijcken Comeet, die een Figuere opwerpende was/ghelijck als van een Plumagie ofte Veder / streckende van den Horison af/tot bynaest over den halven Hemel/duerende van den eersten November af/tot den achtsten December toe: Ick segghe van den eersten November/al hoe wel datmense in Spagnien eerst ghewaer wert/ende gesien heeft den neghensten November/nae dat de Historien van die tijden verhalende zijn. Om dat wy die / ghelijck ick dat wel onthouden hebbe/in Peru (daer ick doe ter tijt was) quamen te sien ende t'annoteren/acht daghen eer/'tgheheele Lant over. D'oorsake van dit verschil / mach van anderen ghesept worden: Het ghene ick nu segghe/is / dat wy in de veertich daghen datse duerde/al te samen bemerckten/soo wel die van Europa, als wy / die doe in Indien waren / datse haer daghelijckx was verroerende met den gantschen omloop van't Oosten nae't Westen/ghelijck als de Maen ende andere Sterren. Waer uyt

blijckende

blijckende is/dat wesende syn Regioen ofte Ghewesie/de Sphera der Lucht/datter het selfde Element oock alsoo moeste omdraepen/ofte verroeren. Worden insghelijckx gewaer/dat het / behalven 'tghemeyne movement , noch een ander in't bysonder hadde/ waer mede het met de Planeten,van't Westen nae't Oosten was verroerende/ wandt stont alle nachten Oostelijcker/ghelijck als de Maen/Son/ende de Sterren van Venus oock doen. Hebben oock noch meer ghemerckt/datse met een ander derde/seer bysonder/verroersel/haer in den Zodiack,nae't Noorden was moverende/ want was int eynde van sommighe nachten/de teyckenen van Septentrio naerder ghecomen/'twelcke by avontuer d'oorsake ghe weest is / dat men dese groote Comeet aldereerst quam te sien/by den ghenen die aldermeest nae de Austro ofte Zuyden ghelegen waren/ als daer zijn die van Peru. Ende daer naer/ghelijck alsse (met het derde verroersel/dat ick geseyt hebbe) die van Septentrio meerder was ghenakende / soo hebbense dan die van Europa/later beginnen te sien. Doch de verscheydenheyt der verroersels/die ick geseyt hebbe/mochtense al te samen vermercken/in voeghen/dat men ghenoech conde vernemen/dat d'inprintinghe van verscheyden Hemelsche Lichamen tot aen de Sphera der Lucht was reyckende. Alsoo dat het een onghetwijffelde sake is/ dat hem de Lucht is verroerende met den omloop des Hemels van't Oosten nae't Westen/ 'twelcke 'tgene is/dat gheproponeert ofte 'tfundament is Het tweede en is niet min waerachtich ende kennelijck/te weten/dat dit verroersel der Lucht in die contreyen van onder de Linea Equinoctialis,ende daer ontrent/een uytnemende raddigheyt heeft: Ende hoe naerder aen de Linea,hoe dat het radder is/gelijc als het selve verroersel/volgens/ hoe dat het verder van de Linea af ende naerder de Polen is / soo veel te verlancksamer is. De reden hier van/is openbaer: Want wesende d'oorsake van dit efficient , soo moet nootwendich/de verroeringhe van't Hemelsche Lichaem aldersnelst wesen/ter plaetsen daer't Hemelsche Lichaem alderratst omdraept ende verroerende is/ ende dat de Torrida aen den Hemel den aldersnelsten omloop heeft/ende dat op de Linea meer als op eenich ander deel des Hemels. 'Tselve te willen bewijsen / soude wesen de lieden oansichtbaer te willen maken/dewijle dat het in een Radt ofte Wiel genoech ghesien wort/dat het grootste omringsel hem haestiger omdraepende is/als het minste / voleyndende synen grooten omloop in de selfde spatie van tijt/als het minste synen cleynen omloop doet. Van dese twee voorgestelde/volght de reden / want den ghenen die groote wateren beseylende zijn/varende van't Oosten nae't Westen / vinden altoos/ soose op weynich hooghten loopen/voor windt: Ende hoe naerder den Equinoctiael, hoe datse den windt te sekerder ende ghedueriger vinden: Ende in't contrarie / zeylende van't Westen nae't Oosten/vinden altoos tegens ende contrarie winden: want de uytnemende raddigheypt van het verroersel der Equinoctiael,treckt het Element der Lucht nae hem/ghelijck als alle die andere opperste Hemelen/ende alsoo is de Lucht/ altoos volgende den omloop van den dach/loopende van't Oosten nae't Westen/sonder opt te veranderen. Ende den snellen loop ende cracht van de Lucht/ is insgelijckx nae hem treckende/de dampen ende exhaltatien,die haer van de Zee op-heffen/'twelcke veroorsakende is/dat de Winden Brisen (die uyt den Oosten waepen) continuelijcken in de selve Geweste regneré. Den Broeder Alonso Sanches,een Religieus van ons geselschap/die in West ende Oost-Indien verkeert hadde/ zijnde een soo ervaren eñ Const-rijcken Man/seyde/dat het varen onder de Linea,ofte daer ontrent/ met soo continuelijcken eñ geduerigen wint eñ weder/hem dochte te wesen/dat het selve verroersel der Lucht/het gene was/dat de Schepen voort dreef/eñ dat het selve eyghentlijcken geenen wint nochte exhaltatie en was/dan alleenlijcke de verroeringe van het selfde Element der lucht/door dẽ dagelijckschen omloop des Hemels. Bracht tot bevestinghe

ſtinge vant ſelfde/dat in de Golffo de las Damas,(ofte Golf der Joffrouwen) eñ in de andere groote Golffen ofte Wateren/die men in de Torrida bevarende is het weder ende den tijt eenparich is/hanghende de zeylen met een vreemde ghelijckheyt/ſonder eenighe verheffinge ofte buyen te crijghen / ende ſonder dat het bynaeſt noodich is/op de geheele Reyſe/die te veranderen ofte aen te roeren. Ende ſoo't gheen lucht en waer/die van den Hemel gemoveert wert/ſouden ymmers op eenige reyſen ende tijden fallieren/in't contrarie veranderen/ende oock ſomwijlen ſtormachtich weſen. Al hoe wel 'tſelve wijſſelijcken geſeyt is/ſoo en can men oock niet ontkennen / oock windt te weſen/ende dat men die daer heeft/dewijle daer vapeuren ende exhaltatien van de Zee zijn/ende wy oogenſchijnlijcken ſien/dat de ſelven Briſen by wijlen crachtiger/ende by tijden ſlapper waeyen: Jae ſo veel/dat men ſomtijts alle de zeylen niet lyden mach. So moet men dan verſtaen/ende is alſoo waerachtich/dat de verroerde Lucht nae haer is treckende/de vapeuren ende dampen diese vindt / want haer cracht is groot / ende en vindt geen wederſtant/ende daerom ſoo heeft men continuelijcken/ende bynaeſt eenparich/den Windt van't Ooſten nae't Weſten/onder ende ontrent de Linea, ende bynaeſt over de gantſche Torrida Zona,('t welcke den wegh is / daer de Son ſijnen loop heeft) tuſſchen de twee Circulen van Cancer ende Capricornus, etc.

Het 7. *Capittel*. Door wat oorſaken dat men ghemeynlijcker de *Vendavalen* is vindende, buyten de *Torrida*, op de meeſte hooghte.

Zoo wie dat het boven-verhaelde is aenmerckende/ ſal mogen verſtaen/dat loopende van uyt den Weſten nae't Ooſten/ (op de hooghſte van buyten de Tropicos) een ghelijckformighe reden te weſen/dat men Vendavalen vinde. Want dewijle dat den omloop der Equinoctiael ſo ras is/ſoo is ſy oock veroorſakende/ dat de Lucht onder haer verroert werdt/volghende den omloop/ 't welcke is van't Ooſten nae't Weſten/ende daerſe ordinaris nae hem halende is/de vapeuren ende dampen die de Zee op heft: alſoo zijn in't contrarie de vapeuren ende exhaltatien die haer op heffen aen de zijde van de Torrida Equinoctie, met de repercuſſie, ofte wederom-ſlach dieſe doen/ gemoetende de ſtroomen van de Zona bynaeſt veranderende in't contrarie/ veroorſakende de vendavalen ofte Zuydtweſte Winden/die in die contreyen ſoo gheexperimenteert zijn/gelijckerwijs als wy ſien/ dat de ſtroomen van't Water / ſoo ſy van andere crachtigher geraeckt ende geſchut zijn/bynaeſt haren keer in't contrarie nemen. Op de ſelve maniere ſchijnt het oock te geſchieden/in de dampen ende exhaltatien, daer haer de winde nae d'een ende d'ander zijden/door comen te verwackeren. Deſe vendavalen zijn meeſt ende gemeynlijck regnerende/op middelbare hooghte/van de 27. tot de 37. graden / alhoewel de ſelve ſo ſeker noch ſoo geregelt niet en zijn/als de Briſen op weynich hooghten/'t welcke de reden ſelfs met brengt; Want de Vendavalen en zijn niet veroorſaeckt van een eygen ende gelijckformich movement des Hemels/gelijck als de Briſen aen de Linea doen/maer zijn/gelijck als ick geſeyt hebbe/veel gemeynder / ende dickwils uytnemende verbolgen ende ſtormachtich. En paſſerende boven de hooghte van 40. graden/ſoo heeft men van ghelijcken gheen meer ſekerheyt van Winden ter Zee / als te Lande: By wijlen heeft men Briſen ofte Noorde Winden / ſomtijts Vendavalen ofte Weſte Winden/ waerom de Navigatien van daer oock onſekerder ende periculeuſer zijn.

Het 8. Capittel. Van de *exceptien* die men in de voorseyde Reghel vindt, ende van de Winden ende stilten, die daer in de Zee ende op't Landt zijn.

Het gene dat van de Winden (die daer ordinaris binnen ende buyten de Torrida zijn waeyende) gheseyt is/ is te verstaen in de ruyme Zee/ ende groote Golffen, want op't Landt ist op een ander maniere/ alwaer men alderhande Winden vint/ door de groote oneffenheyt die't heeft/ van Ghebergten/ Valleyen/ ende veelheyt der Rivieren/ Lacken ofte Meyren/ ende ghedaenten van Landen/ van de welcke haer verheffende zijn/ dicke ende bysondere vapeuren/ die nae verscheyden beginsels/ nae d'een ofte d'ander zijden ghedreven worden/ zijnde also veroorsakende verscheyden Winden/ sonder dat het verroersel der Lucht (dat van den Hemel veroorsaeckt is) soo langhe mach volherden/ die altoos nae hem te trecken. Ende dese verscheydenheyt van Winden en vint men niet alleen op't Landt/ maer oock aen de Zee-Custen van de Torrida, op de selve maniere/ door de voorseyde oorsake: Want daer zijn Landt-winden die van't Landt af comen/ ende men heeft Zee-winden/ die ordinaris uyt der Zee waeyen: Die van uyt der Zee/ zijn lieflijck ende ghesont/ ende die van't Lant/ beswaert ende ongesont/ al hoe wel dat men/ nae de gheleghentheyt der Custen/ hier in t'onderscheyt heeft. De Terreños ofte Lant-winden waeyen gemeynlijcke van de Middernacht af/ tot dat de Son begint op syn hooghste te wesen: Ende die van de Zee/ van dat de Son heetst is/ tot nae datse onder gaet. By avontuer soo is d'oorsake hier van/ dat het Aerdtrijck/ als de dickste materie/ aldermeest roockt/ als de vlam der Sonne wech is/ ghelijck als het geschiet met het Barn-hout/ dat niets te drooghe is/ t'welcke int uytgaen van de vlam aldermeest roockt. De Zee/ ghelijck als de gene die subtijlder ghedeelten heeft/ en is geen damp ofte roock verheffende/ dan so wanneer dat de selve verwarmt wort: Ghelijck als het strop ofte hoy/ soo't weynich ende niets te drooogh is/ t'welcke roockende is/ alst verbrant wert/ ende int uytgaen van de vlam/ soo cesseert insghelijcx den roock. Wat dat d'oorsake hier van is/ is altoos voorseker/ dat de wint van't Lant aldermeest met de nacht is volherdende/ ende die van uyt der Zee int contrarie aldermeest met den dach/ op de selve maniere (gelijck als aen de Custen/ contrarie ende bywijlen harde ende seer stormachtighe Winden zijn) ghebeurt het oock/ dat men daer seer groote stilten heeft. Maer varende in de groote Golffe onder de Linea, wordt ghesept van lieden die seer ervaren zijn/ haer niet te ghedencken/ datser stilten gevonden hebben/ dan dat men daer altoos luttel ofte veel varen mach/ door oorsake van de Lucht/ die van't Hemelsche verroersel ofte ommeloop ghemoveert wert/ in sulcker voeghen/ dat het ghenoech is/ het Schip voort te jaghen/ comende ghelijck als het is/ van achteren in voorwint. Ick hebbe altijt ghesept/ dat in twee duysent seven hondert mijlen/ altoos onder de Linea, ofte niet verder als thien ofte twaelf graden daer van af/ een Schip ghesepIt is/ van Lima af/ tot Manilla toe/ in de Maenden van Februarius ende Martius, t'welcke is/ als de Son daer alderstepIst boven t'hooft gaet/ ende en vonden op alle dese spatie noyt stilten/ dan coele winden/ doende alsoo in twee Maenden tijdts soo grooten reyse. Maer dicht by't Lant/ aen de Custen/ ofte daert de vapeuren der Eylanden ofte vant vaste Lant bereycken moghen/ placht men inde Torrida, ende buyten dien/ veel ende seer wreede stilten te hebben. Op de selve maniere/ so zijn de buyen/ haestighe vlaghen reghens/ ende andere passien van stormen ende

Dit van de Landt ende Zee-winde/ heeft men van gelijcke also/ aen de Custe van Oost-Indien/ ghelijc als sulcx in mijn Itinerario ghelesen mach worden.

Onweder der Lucht / veel sekerder ende ordinarischer aen de Custen / ende daerse die dampen ende vapeuren van't Landt bereycken / dan in de groote Golffe oste ruyme Zee. Dit verstae ick in de Torrida, want buyten dien / heeft men soo wel stilten als buyen / in de ruyme Zee / en laet evenwel daerom / tusschen de Tropicos ende onder de selve Linea, met somwijlen / vlaghen ende haestighe overvallende reghenen te hebben al hoe wel dat het een goet stuck t'Zeewaerts in is / want hier toe oorsaecks genoech zijn / de exhalatien ende vapeuren der Zee / die haer bywijlen haestelijcken in de Lucht verroeren / ende Donderen / ende buyen veroorsaecken / maer dit selve is veel meer ende ordinarischer / dicht by't lant / eñ op't selve lant geschiedende. Als ic varẽde was / van Peru na nieu Spagiẽ toe wordegewaer / dat de reyse (alle dẽ tijt dat wy lancx de custe hẽẽ liepẽ) was / gelijc sy altoos plach te wesen / gemackelijc / niet claer helder weer door dẽ Zuydẽ wint / die mẽ daer heeft / met de welcke mẽ voor wint na Spagiẽ / eñ vã nieu Spagiẽ afvaert. Als wy de Golffe dweers over zeyldẽ wesende seer te Zeewaert in / ende bynaest onder de Linea, soo hadden wy een seer vermakelijck coel weder / ende voor windt: Ende comende in de contreye van Nicaragua, ende langhs alle de Custe heen / hadden wy contrarie Winden / veel wolcken / reghen-vlaghen ende Winden / die somwijlen dapper ende vreeselijcken opbliesen / zijnde alle dese Navigatie / binnen in de Zona Torrida. Want wy scheyden van de 12. graden aent Zuyden / (op welcke hooghte gheleghen is de Stadt van Lima,) ende voeren tot op 17. twelcke de hoogte van Guatulco is / een Haven van nieu Spagnien: Ende gheloofse dat / soo yemant rekeninghe ghehouden hadde / van t'ghene datse binnen inde Torrida ghevaren hebben / souden luttel min oste meer bevinden / het ghene ghesept is. Dit is nu ghenoech van de generale reden der Winden die in de Torrida Zona, t'Zeewaerts regnerende zijn.

Het 9 *Capittel.* Van sommighe wonderbaerlijcke effecten van Winden, in de contreyen van Indien.

Et soude een groot verstant wesen / int lange te willen uytlegghen / de wonderbaerlijcke effecten / die van diversche winden / op verscheyden plaetsen ghedaen worden / ende reden van soodanighe wercken te gheven. Daer zijn Winden / die t water der Zee / uyt de natuer / ontstellen ende doncker groen maken: Andere makent soo claer als een Spieghel: Eenighe verheughen / ende zijn van haer selven vermakelijck: andere bedroeven ende versticken. De ghene die de Zijwormen opvoeden / dragen groote sorghe de Vensters te sluyten / ten tijdt dat soodanighe Vendavalen waeyende zijn: Ende als de contrarie waeyen / soo stellense die open / ende bevinden by seeckere experientie / dat haer voetsels / met d'eene assterven ende verminderen / ende met d'andere / verbeteren ende aengroeyen. Ende men salt noch oock aen sijn selven beproeven / soo men daer acht op slaet / dat de verscheydenheyt der winden die daer waeyen / merckelijcke inprintinghe ende veranderinge doen / in de dispositie van't Lichaem / namelijcken / in de swacke ende teere leden / ende dat hoe delicater hoe meerder. De Schrifture is den eenen Wint noemende / Versenger oste ontsteker / ende d'andere noemtse / eenen Wint van een soeten dauwe. Ten is gheen wonder / datmen in de Cruyden / Ghedierten ende Menschen / soo merckelijcke effecten van Winden is ghevoelende / dewijle men t'selve oock int Yser (t welcke t'hardtste der Metalen is) ooghenschijnlijcken bevindt ende vermerckende is. Hebbe op diversche plaetsen van Indien / Ysere

Exod. cap. 10. & 14. Iob. 17. Ionas, 4. Ozee. 13. Dan. 3.

Ysere tralien ghesien/die gantsch ghemalen ende vergaen waren/ende dauwende het Yser/daer van tusschen de vingeren ginck ontstucken/ghelijck of het hoy ofte droogh stroy ghewe(e)st hadde t'welcke al te mael/ alleenlijck van de Wint veroorsaeckt was/ die't gantsch ende al verdorde/ende sonder remedie vernielde. Nu / achterlatende andere groote ende wonderlijcke effecten/soo wil ick alleen/ twee verhalen: D'eene is/ al ist schoon/ datse meer als de doot is benauwende / en doet nochtans gheen hinder: D'ander/datse/sonder te ghevoelen / het leven is vercortende. Dat de lieden die eerst beginnen te varen/Zeesieck worden/is een ordinaris dinck: Ende ghelijck als het soo ghemeyn/ende syn weynich letsel so bekent is/soo ment niet en wiste/ souden de lieden meyn t'selve een doodlijcke sieckte te wesen/nae dat het wel doorsnijt/ quellinge ende benautheyt aen doet/den tijt dat het duert/ met crachtige coringe der mage/ hooftpijn / ende andere duysent moeylijcke accidenten. Dese soo bekende ende ghewoonlijcker effecte/is in de menschen veroorsakende/de vreemdicheyt van de Lucht der Zee: Want al hoe wel waer is/dat de verroeringhe ende t'slingheren van het Schip / daer luttel min ofte meer/veel oorsaecks toe geven / om Zeesieck te worden / als oock van ghelijcken die infectie ende quaden reuck van de Scheeps dinghen. Niet tegenstaende/soo is d'eyghen ende principale oorsake/de Lucht ende dampen der Zee/ de welcke t'lichaem ende de maegh/van die't niet ghewoon en is/soo vreemt zijn/ datse die dapper ontstellen ende te vexeren nemen: Want de Lucht is eyndtlijcken de ghene daer wy by leven ende aessem van scheppen/ende die wy in onse inghewanten inhalen/ende daer wy ons met badende zijn: Ende also en isser oock gheen dinck/dat ons haestelijcker ende crachtigher is ontstellende/ als de veranderinghe van de Lucht/ die wy aessemen / gelijck als men siet aen de gene die die van de Pest sterven. Dat de Lucht van de Zee de principale veroorsaker/van soodanighe vreemde ontstellinge ende alteratie is/bevint men by vele experientien: t'eene is / dat waeyende een sekere Lucht van uyt der Zee/gebeurt het/ dat die op het Landt zijn/Zeesieck worden/ghelijck als my selfs bywijlen wel gheschiet is: T'ander/dat hoe datse verder te Zeewaert in comen/ende van't Lant afscheyden/ hoe datse Zeesiecker worden. Een ander/ dat soo wanneerse int inloopen onder t'schutsel van eenich Eylant/zijn gemoetende eenighe Lucht van een verbolghen ende opgheblasen Zee / zijn veel meer van t'selve accident ghevolende/al hoe wel men niet en ontkent/dat de verroeringhe ende schuddinge van ghelijcken Zeesieckten is veroorsakende/de wijle wy sien/datter lieden zijn / die Zeesieck worden int overvaren van Rivieren in Schuyten: andere die t'selfoe gevoelen/ reysende op Waghens ende Karren/ nae dat de complexien der maghen verscheyden zijn. Ghelijck als men int contrarie/anderen vint/dat al gaender noch soo verbolgen ende opgheblasen Zeen / en weten niet eens wat dinck dat Zeesieck is / maer is eyndlijcken een ghewis ende seker dinck/dat de Lucht der Zee dese effecten ordinaris is veroorsakende / aen den ghenen die daer van nieus in comen. Hebbe alle dit selve willen segghen/om te verhalen van een vreemt effect/die de Lucht ofte Wint/in sekere Landen van Indien is doende/in suleker voeghen / datter de Lieden van Zeesieck worden/ende niet minder/ maer veel meer als in de Zee. Sommighe houdent voor fabulen/ende andere seggen/ dat het maer is/een dinck te willen verheffen ende groot maken. Ick sal segghen het ghene dat my wedervaren is: Daer is in Peru een uytnement hoogh Gebergte / Pariacacca ghenaemt/nu soo hadde ick hooren seggen/ van dese veranderinge/diese veroorsaeckte/ende ginck my voorsien/het beste dat ick mochte/ nae d'onderwijsinge die aldaer (van den ghenen die men Vaquianos ofte Bedreven noemt) ghegheven wort. Met alle dese mijne toerustinghe/soo quam my/ int opclimmen van de trappen (ghelijck syse hieten) t'welcke t'alderopperste van't self de Gheberghte

Dit selve van't Yser hebbe ic ooc selfs sichtelijcken onder vonden int Eylant Tercera, een van de Vlaemsche Eylanden ende niet allen aent Yser / maer ooc aen harder ghehouwẽ steen aen de Kercken ende ghevels van Huysen/ de welcke vã de Wint ofte Lucht gantsche vernielt / ende tot stof vermorselt worde.

berghte is/subijtelijcken een soo dootlijcke benauthept over/dat ick was om mp van't Peert te laten afsijghen/ende op der aerden neder te vallen: Ende hoe wel dat wy onser veel waren/ soo spoepden elck een spnen wegh/ sonder t'gheselschap te verbepden/ om haestich upt de quade contreye te geraecken/ ende ick vont mp alleen met een Indiaen/den welcken ick badt/mp op't Peert te willen houden/ beginnende terstont soo te braken ende over te gheven/dat ick dochte/dat mp de ziele begheven woude / want nae't loosen van't eten/flupmen/long ende lever(soo men sept)t'een geel / ende t'ander groen/so quam ick/door de groote ontstelthept(die de maegh ghevoelde)bloet te spouwen: Epntlijcken/dat bp soo verre/het selve langh gheduert hadde / gheloove voorseker/dat het mp de doot aengheдaen soude hebben / maer ten duerde boven drie ofte vier uren niet / tot dat wy weder afghedaelt gantsch beneden ende in een bequamer ghetempertheyt quamen / alwaer alle t'gheselschap(t'welcke van veerthien ofte vijfthien sterck mochte wesen)seer ontstelt was: Sommighe riepen/int repsen / om hen te Biechten/mepnende voorseecker ghestorven te hebben: andere waren vande Peerden afghesteghen / zijnde van't braken ende Camerganck gantsch ter neder ghevelt. My worden ghesept/dat sommighe ghebeurt was/t'leven met soodanighen accident verloren te hebben: andere sach ick op der aerden neder gestreckt/makende een groot ghetier/door de wreede pijn die hen t'passeren van den Bergh Pariacacca, ghecauseert hadde/maer het ordinaris is / dat het geen quaet doet/dat te beduyden heeft / dan alleen de quellagie ende pijnlijcke ontstellinge/die daer een over comt/ ter wijlen dat het duert. Dese effecte en is niet alleenlijck doende de passagie van't geberghte Pariacacca, maer oock over alle dien gantschen regel van gebergten die verbolgens is streckende over de vijf hondert mijlē weegs: eñ te wat plaetsen/ datmense passerende is/is men dese vreemde ongetempertheyt gevoelende/ doch op d'eene plaetsen meer als op d'andere/ende gheschiet veel meer met den ghenen/diese van de Zee-Custe afcomende/opclimmen/als met de ghene die van't Gheberghte/nae de vlacke Landen passeert. Ick hebse oock buyten Pariacacca gepasseert/door de Lucanas ende Soras, ende op een ander plaets/door die Collaguas, ende noch op een ander contreye door die Cavanas: in somma/ door vier bysondere plaetsen / op verschepden gints ende wederom repsen / ende hebbe altoos in de voorsepde contreyen/ die alteratie ende Zeesieckte ghevoelt/die ick ghesept hebbe/evenwel nieuwers soo veel als op d'eerste reyse van Pariacacca. De selve experientie is by alle d'ander die't ondersocht hebben. Dat d'oorsake van dese ongheтempertheyt ende soo vreemde alteratie / de Windt ofte Lucht is/ die aldaer is regnerende/en is gantsch gheen twijffel aen/want alle de remedie(die oock seer groot is)die daer teghens ghevonden werdt/is de neus / mont ende ooren(soo veel alst moghelijck is)toe te stoppen/ende hen wel met cleeren te bedecken / namelijcken voor de maghe/want de Lucht is soo subtijl ende doordringhende/datse tot het inghewant toe passerende is. Dese benauthept en wort niet alleen bevonden by de Menschen/ maer oock by de Beesten / die bywijlen in sulcker voghen verstijven ende verslauwen/ datmense met gheen sporen en can doen verroeren/ofte een voet versetten. Ick laet mp duncken/de voorschreven contreye/een van de hooghste plaetsen vant Lant te wesen/ die men in de Wereldt heeft/want is een uytnemende hooghte die men opclimt/so datter(naer mijn duncken)de besneeude Ravens van Spagnien/de Pireneos, ende d'Alphes van Italien/daer by te ghelijcken zijn/ ghelijck als ghemepne huysen by hooghe thorens: derhalven so staet mp voor/het Element der Lucht aldaer so subtijl ende delicaet te wesen / dat het tot den aemtocht der Menschen gheen proportie en is / om datse de selve dicker ende ghetemperder is vereysschende. Ende dit is mijn ghelooве/d'oorsake te wesen/van dat de maegh soo gheweldich ghealtereert / ende t'gheheele subject

subject soo ontstelt wordt. De besneeude Havens ofte t'Gheberghte van Europa die ick gesien hebbe/hoe wel dat de selve een coude Lucht hebben/die quellinghe aen doet ende verobligerende zijn/ dat men hem wel bedecke. Niet teghenstaende/ soo en verdrijft de coude den appetijt van't eten niet/maer isse eer verweckende: noch en veroorsaect gheen brakinghe nochte walginghe in de maegh/maer wel pijn inde handen ofte voeten: Eyntlijcke/dat d'operatie exterior ofte upterlijcken is. Maer die van Indien(die ick segghe)sonder pijn te gheven aen handen/voeten/noch aen upterlijcke leden / is alleenlijcken d'inghewanten omroerende. Jae dat meer te verwonderen is/ soo ghebeurt het wel/dat men in de selve contreye seer schoone Sonneschijn ende heet weer heeft / waerom mijn ghevoelen is / dat men de schade is ontfanghende van de qualiteyt der Lucht/die men in ende upt aessemt/om datse seer subtijl/delicaet/ende de coude van dien/niet soo ghevoelijcken als doordringhende is. Den voorschreven Reghel Gheberghten is ghemeynlijck onbewoont/sonder eenighe lieden ofte Menschelijcke habitatie te hebben/jae soo veel/dat men noch qualijck ghenoech voor de reysende lieden Tambos ofte Hutten vint / om hen des nachts te berghen : Noch men en heefter oock geenich Vee noch Ghedierten/goet noch quaet/ uptghesondert Vicuñas, welcker eygenschappe seer vreemt is/ als op sijn plaets ghesept sal worden. De cruyden ende t'gras is daer veeltijts swart ende verbrandt van de Lucht die ick ghesepdt hebbe. Dese Woestijne heeft van de twintich tot de dertich Mijlen in de breede / te weten/dweers over / ende in de lenghte is meer als vijf hondert Mijlen streckende/ als ghesept is. Daer zijn noch ander onbewoonde plaetsen ofte Woestijnen/diese in Peru,Punas heeten. Nu op dat wy comen op't tweede stuck / dat wy belooft hebben/ alwaer de qualiteyt van de Lucht/sonder te ghevoelen/de lichamen ende s'Menschelijcke leven doorsnijdt ende vercort. In voorleden tijden soo reysden de Spagnaerden van Peru af / nae't Coninckrijck van Chile,over Landt ende door't Gheberghte heen/maer alsnu reyst men ordinaris te Water derwaerts / ende bywijlen langhs de Custe heen/hoe wel dat het eenen moeylijcken ende seer quellijcken wegh is/en heeft doch soodanighen perijckel niet/ als d'ander wegh van over t'Gheberghte/in welcke men sommighe vlacke Landen heeft/alwaer int passeren veel lieden ghebleven/ ende andere met groot gheluck afghecomen zijn / blijvende sommighe van dien / lam ofte beroert. Daer waeyt een cleyn ende slap windeken/t welcke in sulcker voeghen doordringht/ende doorsnijdende is/ datter de lieden van doot ter aerden vallen / sonder bynaest yet te ghevoelen: ofte t'doet hen de vingheren ende teenen van de handen ende voeten afvallen: twelcke fabelen schijnen te wesen / doch is niet teghenstaende een waerachtighe Historie. Ick hebbe met den Oversten Ieronimo Costilla, een out bewoonder van Cusco,veel kennisse ende ghemeynschap ghehadt/ den welcken drie ofte vier teenen van de voeten ghebraken/die hem int passeren/van door de Woestijne nae Chile toe/afghevallen waren: Want wesende van't voorseyde Windeken gepenetreert ende doorsneden/soo warense/als hyse quam te besien/doof ende bestorven: Ende gelijcker wijs als een appel(gheschudt wesende)van den boom af valt/ alsoo vielense insghelijcx van haer selven af/sonder eenighe pijn ofte swaricheyt te gheven. Den selven Capiteyn vertelde/ hoe datter van een goet Heyr-Volcx(die daer door passeerden in de eerste Jaren / nae dat het selve Coninckrijck van Almagro ontdeckt was, eenen grooten hoop aldaer doot bleven/ ende dat hy de lichamen van de selve / aldaer hadde sien ligghen / sonder eenighe quaden reuck ofte corruptie van hen te gheven. Ende voeghde daer noch een ander vreemt dinck by/te weten/ datser noch een Jonghsken levent van vonden: Ende ghevraecht wesende/hoe dat hy levendich ghebleven was/ sepde/dat hy hem verbergende/in ick en weet wat Hutteken/ van waer hy daghelijcx

 uptginck

uytginck met een Meskén/te snijden van't vleesch eender dooder Creng/daer hy hem/ op dese maniere/van onderhouden hadde/ende waren al te samen overleden/vallende den eenen dach den eenen/ende den anderen dach den anderen/ van flauwicheyt ghinder heen swijmende: Ende dat hy oock anders niet en begeerde / dan alwaer (gelijck alle d'ander) te volleynden / want en ghevoelde in hem gheen dispositie om yewers te gaen ofte yet te mogen genutten. Dit selve Relaes heb ick van anderen oock gehoort/ ende onder andere / van eener onses gheselschaps/die noch Leecke wesende/ daer door gepasseert was. T'is een dinck om te verwonderen / van de qualiteyt van soodanighe coude Lucht / die doodende / ende gheliyckelijcken de doode Lichamen conserverende is/sonder corruptie. Dit selve is my oock gerefereert ghemeest van een treffelijck Religieus/Dominicaen ende Prelaet van syn Orden/ dat hy't selfs gesien hadde/int passeren door de onbewoonde plaetsen ofte Woestijne: ende vertrock my noch/ dat zijnde hem noodich aldaer te vernachten: Ende om hem van't voorschreven windeken te beschermen/(t'welcke / als ick gheseyt hebbe/ in die contreye soo doodtlijck is doorsnijdende)gheen ander dinck by der handt vindende / vergaerde eenen hoop van de doode Lichamen/die daer om end' om laghen/ gebruyckende de selve als een schuttingh ofte want/voor het hoofden-eynt van syn slaep-plaetse/ende alsoo sliep hy/ vercrijghende het leven door't beschutsel der dooden. Dit moet sonder twijffel een soorte van coude wesen/die soo penetratif ende doorsnijdende is / dat het de warmte van't leven uytbluscht/ende syn influentie afsnijt: Ende om dat het van ghelijcken soo uytermaten droogh is/ so en cant de Lichamen niet corrumperen/ noch verrotten/ want de corruptie is procederende van de hitte ende vochticheyt. Nu soo veel als d'ander soorte van lucht is beroerende/die men onder der aerden hoort ruyschen/Aertbevinge ende schuddinghe van,t Lant veroorsakende/ende dat/ meer in Indien als op eenige andere plaetsen/sal ghesept worden/alsser van de qualiteyten der Landen van Indien gehandelt wort. Ende sullen ons voor dese mael te vreden stellen /met het gene datter gheseyt is van de Winden ende Luchten/ passerende op het ghene dat van't Water t'aenmercken staet.

Het 10. *Capittel.* Van den *Ocean* die Indien is omvanghende, ende van de Noorder ende Zuyder Zee,

IN maniere van Wateren / soo heeft de groote Zee Ocean d'eerste placts/door den welcken Indien ende alle hare Landen/ ontdeckt zijn/zijnde van den selven omringht ende omvanghen: want of t'zijn Eylanden der Zee Ocean, ofte vaste Landt / t'welcke hem van gelijcken/t'zy waer dat het volleynt ofte afscheyt/ met den selven Ocean, is deylende. Men en heeft tot noch toe/in de nieuwe Werelt / gheen Middelandtsche Zeen ontdeckt/ghelijck als Europa, Asia ende Africa hebben/ in de welcke eenighe armen van die over groote Zee comen/ ende Zeen op haer selven maken / voerende de namen van de Provincien ende Landen daerse aen grensen. Alle dese Middelantsche Zeen/comen by naest aen den anderen/ vereenigende op't eynt met den selven Ocean, in de Straet ofte Engte van Gibraltâr die d'Ouderen/ Hercules Columnen genoemt hebben/hoe wel dat de Roode Zee/van dese andere Middelantsche Zeen afgheschepden/van syn selven/ in den Ocean van Indien uyt comt loopen. De Zee van Caspio, en is hem met geenige van d'ander/vermengende:maer in Indien/ als gheseyt is en wort anders gheen Zee gevonden als den Ocean,ende die in tween gedeelt/te weten/ d'eene/ de Zuyder/ende d'ander/de Noorder Zee/geheeten. Want het Landt dat van

West-

West-Indien eerst ontdeckt worde/door den Ocean die tot Spagnien toe comt / is al te mael aen de zijde van't Noorden gheleghen / ende door't selve Landt quam men te ontdecken / de Zee aen d'ander zijde gheleghen/ die sy de Zuyder Zee noemden/ om datse daer door nederwaerts aen/tot over de Linea passeerden/ ende de Noordtsterre/ ofte Polus Arcticus; uyt het ghesicht verloren/ ontdeckende den Polum Antarcticum, die men van't Zuyden noemt: Waer van ghebleven is/datse alle den Ocean, die aen d'ander zijde van West-Indien comt/de Zuyder zee ghenoemt hebben hoe wel dat een groot deel van dien/aen de Noortzijde streckt / ghelijck als daer is/de gheheele Custe van nieu Spagnien/ Nicaragua,Guatimala, ende van Panamâ. Den eersten ontdecker van de Zuyder zee/seggen ghe weest te zijn/eenen Vlasco Nuñes de Valboa,worden ontdeckt/door het ghene dat nu vast Lant ghenoemt wort/alwaer het Lant op syn smalste toeloopt/ende de twee Zeen/so nae by den anderen comen/ datter maer seven mijlen Lants(van distancie)tusschen beyden is. Want al hoe wel dat men achthien mijlen weeghs gaet/van Nombre de Dios tot Panamâ toe/ om dieswille dat men / om weghen ende commoditeyt van wegh soeckt / niet teghenstaende/metende op den rechten draet/so heeft men van d'een Zeen tot d'ander/niet meer dan als gesept is. Daer is van sommighe ghehandelt ghewees/desen wegh van de seven mijlen/op te graven/ ende d'eene Zee in d'ander te brenghen/ om den wegh nae Peru gerieffelijck te maken/ in welcken wegh van achthien mijlen te Landt(die men heeft tusschen Nombre de Dios ende Panamâ)meer oncosten ende moeyten ghedaen wort/ als in derthien hondert mijlen te water. Op dese handelingh/ en ghebreken oock niet / de ghene /die segghen/dat men t'Landt verdrincken soude/om datse segghen willen/ d'een Zee leeger/ als d'ander/te wesen/ghelijck als men in voorleden tijden / by de Historien bevint/om de selve reden achterghelaten te wesen/ t'vervolgh der opgravinghe van't Landt tusschen de Roode Zee ende den Nilus, in de tijden des Coninck Sestoris,ende daer nae int Keyserdom van Ottomano. Maer ic houde alsulcke voornemen voor een ydelheyt/al en waerder schoon het beletsel niet / datse segghen / (t'welcke ick voor gheen seker dinck en houde) want ick houde eer / datter gheen Mensthelijcke cracht ghenoech is / om het overwonderlijcke / gheweldighe ende onbreckelijcke Gheberghte te slissen ende openen / die Godt tusschen de twee Zeen van Bergen ende harde Steenrotsen ghestelt heeft/die ghenoech voldoende zijn/om t'ghewelt van beyde de Zeen te wederstaen. Ende soo wanneert voor de Menschen moghelijck ende doenlijck waer / soo soudet/ naer mijn duncken / seer gherechtelijcken wesen / de castijdinghe ende straffe van den Hemel te vreesen/van te willen verbeteren/de wercken/die den Schepper met een volcomen sin/ende voorraet in't maecksel van deser Werelt/ geordonneert heeft. Achterlatende dan/dese sorghvuldichheyt/van het Landt te willen openen om de Zeen te vereenighen/soo isser een ander ghe weest van minder vermetenheyt ende sorghe / even wel onsienlijck ende periculens t'ondersoecken/te weten/ of dese twee groote afgronden haer in eenighe plaetsen der Wereldt versaemden. Ende dit was den tocht van Fernando Magallanes, een Portugees Ridder / wiens cloeckheyt ende groote stantvastichheyt(in dese verborghentheyt t'ondersoecken/ ende niet minder geluckich volbrenghen/met die te vinden)met eeuwigher ghedachtenis / de Straet ofte Enghte den naem ghestelt heeft/die met reden nae synen vinder / van Magallanes ghenaemt wort / van de welcke wy/als een van de grootste wonderen der werelt/een weynich handelen sullen. Nu dan / soo ghelooft den sommighe / datter de Enghte (die Magallanes in de Zuyder-Zee ghevonden heeft)niet en was / ofte datse haer toeghesloten ofte verstopt hadde / Ghelijck als Don Alonso d'Arzilla in syn Araucana is schrijvende. Ende hevens dat ghy zijnder die segghen / Daer soodanighen Straet ofte Enghte

Herodot us Iovius.

niet te

niet te wesen / dan dat het Eylanden zijn / ende dat het vaste Landt aldaer voleyndt / zijnde de reste al te mael Eylanden / comende int eynde van dien / d'een Zee met den anderen wijdt ende breet te samen/ofte om beter te segghen/dat het al te mael een Zee is. Doch men weet voorseker / dat men daer een Enghte / ende seer lanckstreckende landen van d'een aen d'ander zijde heeft/hoe wel dat men niet en weet tot hoe verre het Lant/aen de Zuyt-zijde van de Enghte/ streckende is. Nae Magallanes soo is door d'Engte gepasseert een Schip des Bisschops van Plasencien, Don Gutierre Carvajal, welcker mast men seydt te staen in de Stadt Lima, recht voor d'incomste van't Palleys. Men is daer gheweest/ om de selve aen de zijde van't Zuyden t'ontdecken/door beschickinghe van Don Garcia de Mendoça, die doe ter tijdt het Gouvernement van Chile hadde/ende is alsoo ghevonden ende gepasseert ghe weest door den Capiteyn Ladrillero, welcker merckelijck Relaes ofte verhael ick ghelesen hebbe: hoe wel hy seyt/dat hy hem niet en dorst verstouten / de Straet ofte Enghte uytwaerts aen te loopen/maer is/soo haest als hy de Noort-Zee verkent heeft/wederom te rugghe ghekeert/ door het verbolghen ende quaet weder/ om dieswille dat den Winter daer al begonnen was / ende waren nae syn segghen / de Baren van de Noort-Zee gemoetende/zijnde de selve seer verheven ende ontstelt /ende gantsch wit-schuymende van verbolghentheyt. In onsen tijden soo heeft de selve Enghte gepasseert François Draeck, Enghels Rooyer: Ende daer nae soo isse ghepasseert gheweest van den Capiteyn Sarmiento, comende van de Zuytzijde af: Ende nu laetst-leden/int voorleden Jaer van 87. Soo hebbense andere Engelsche Rooyers(door d'instructie die Draeck gegeven heeft)oock gepasseert/ die haer tegenwoordich/ langs de Custe van Peru onthoudende zijn. Ende om dat my't Relaes ofte verhael / dat ick van de opperste Stuyrman(diese van de Zuytzijde gepasseert heeft)ghehadt hebbe / waerdich schijnt te wesen om te noteren/soo sal ick het alhier stellen.

Het 11. *Capittel.* Vande Engte van *Magallanes*, hoe die van de Zuytzijde ghepasseert is.

In 't Jaer 1579. hebbende François Draeck gepasseert de Straet ofte Engte van Magallanes, ende gheloopen langhs de Custe van Chile, ende van geheel Peru, beroovende het Schip van S. Ioan d'Antona int welcke een groot somme van Silveren-Platen ginck / soo heeft den Vice-Roy Francisco de Tolledo, twee goede Schepen toegherust/ ende uytghesonden om d'Enghte te gaen verkennen / gaende voor Capiteyn Pedro de Sarmiento, een ervaren ende gheleert Man in Astronomije / scheyden uyt Callao de Lima int beginsel van October. Ende om dieswille dat men aen de Custe contrarie Wint heeft / die altoos uyt den Zuyden waeyt/soo liepense seer diep t'Zeewaert in/ ende quamen met eene voorspoedighe reyse / in minder als dertich daghen / in de contreye van de Straet: Maer om datse seer qualijck te kennen is/soo zijnse nae het Lant toe geseylt/loopende in eenen grooten Inwijck/daer een Arcepelago van Eylanden gelegen is. Sarmiento argueerde dat de Straet alhier moeste wesen/verslijtende meer als een Maent tijdts int ondersoecken van diversche Bayen ende Inwijcken/ climmende op hooghe ghebergten/ende siende dat hyse niet vinden en const / is eyntlijcken/door protestatie van die van d'Armade, weder t'Zeewaerts in/van der hande afgheloopen/ende creghen op den selven dach eenen grooten storm en Onweder/ waer mede sy

mede sy alsoo/tot in den avont-stont toe liepen / op welcken tÿdt sy't licht van den Admirael in't ghesicht cregen/maer was haer terstont weder uyt den oogen / in sulcker voeghen/datse t'ander Schip noyt meer te sien quamen. Den naevolgenden dach/ gheduerende noch 't geweldt van den wint (die dweers op de Wal was) soo quamen die van den Admirael/een open in't Lant te sien/waer door hen goet docht 't Schip al daer te bergen/ende beschutsel te soecken/tot dat het onweder over ginck/ soo gebeurdet/dat comende t'open te verkennen/saghen dat het meer ende meer innewaerts aen was streckende/waer door terstont vermoedden/dat het de Straet ofte Engte (diese sochten) wesen moeste/ ende peylende de Son / vonden hen op de hooghte van 51 ½ graet/ 'twelcke de selve hooghte van de Straet is: Ende om hen noch meer te versekeren/soo settense 't Jacht uyt / varende met het selve veel mÿlen desen arm van der Zee binnen aen/sonder t'eyndt daer van te vinden/ waer mede hen begosten te versekeren/de Straet alhier te wesen: Ende om dat haer ordonnantie was houdende / die door te passeren/stelden daer een hoogh Cruys met geschrift daer onder / op dat het ander Schip aldaer comende van den Admirael/weten mochten/om hen te volgen: Zÿn alsoo met goet weer/ende sonder eenige swarigheyt/de Straet geheel door ghe-loopen/comende in de Noordt Zee uyt/ende waren aen/ick en weet/wat Eylanden/ daerse versch water namen/ende haer versagen/nemende van daer af haren cours na Cabo Verde toe/van waer den oppersten Piloot ofte Stuyrman/weder over Cartagena ende Panamâ nae Peru toe keerde/brengende dẽ Viceroy het Relaes van de Straet ende alle het gene dat haer wedervaren was/ ende worde / nae den goeden dienst dien hy ghedaen hadde / vergolden. Maer den Capiteyn Pedro Sarmiento, voer van Cabo Verde af/nae Sivilien/in't selve Schip daer hy de Straet met ghepasseert hadde/ treckende van daer nae't Hof toe/daer hem syn Majesteyt grootelÿcken begaefde/ ende dede/op syn versoeck/een groote Vloot toe rusten/dien hy af veerdichde met Diego Flores de Valdês, om de Straet te bewoonen ende te fortificeren: alhoewel dat de selve Vlote (hebbende variabel geschiedenissen/ende doende groote oncosten) weynich uyt rechte. Nu keerende weder tot het ander Schip/de Vice-Admirael (die met den Admirael in't ghesełschap was/zÿnde van den anderen/door't onweder/als geseyt is/versteken) deden haer uyterste beste/soo veel als sy mochten / t'Zeewaert in te loopen/ maer om dat de wint dweers op de Wal/ende seer geweldich waeyende was/ meynden voor ghewis vergaen te hebben/haer al te samen biechtende ende bereydende om te sterven. Dit onweder duerde hen aldus/sonder verbeteringe/drye daghen lanck/ in welcken tÿt/van uyr tot uyr/meynden op de Wal gheraeckt te hebben / maer ghevielt gantsch contrarie/want wierden altoos ghewaer/dat hen 't Lant meer ende meer innewaerts aen was wÿckende / tot datse in't eynde van den derden dach (cesserende t'onweer) de Son peylden/haer vonden op de hooghte van 56. graden: Ende siende datse niet aen de Wal ghedreven waren/ende datse haer veel-eer noch verder van't Lant af/bevonden/bleven seer verwondert/waer uyt te vermoeden quamen (gelÿck als Hernando Lamero, Stuyrman van het selve Schip/my vertelt heeft) dat het Lant aen d'ander zÿde van de Straet ghelegen/varende langs de Custe van de Zuyder Zee heen/niet en is streckende op de selve cours die't tot de Straet toe heeft/maer dat het syn streckinge Oost waerder aen neemt/want anders en wast niet mogelÿcken/ datser met de wint (die soo langhen tÿt dweers op de Wal waeyden) niet op gheraeckt souden hebben. Doch en passeerden niet verder aen/noch en wisten oock niet of het Landt aldaer voleyndende was/ghelÿck als van sommige geseyt wert/dat het Lant/ 'twelcke men heeft/de Straet ghepasseert wesende/een Eylant soude wesen / hem de twee Zeen/van't Noorden ende Zuyden/aldaer versamende / dan of het Oostwaert

aen was streckende/tot dat het met dat Landt/ghelegen tegens over de Cabo de bona Esperanca, aen een comt/ ghelijck als andere voor een opinie hebben / waer van tot heden s daeghs noch gheen ghewis hept bevonden is: Ooch soo en worter niemant gevonden/die't selve Lant langhs ghesepft heeft. Den Viceroy Don Martin Henriques, heeft mp gesept/dat hp/de saem ofte mare die daer verbrept was (van dat het voorbp de Straet terstont Eplanden waren/ende dat haer bepde de Zeen in een versaemden) voor een inventie van den Enghelschen Vrijbupter hielt. Want wesende den selven Viceroy van nieu Spagnien/hadde met ernst / den Portugeeschen Piloot (die Francoys Draeck aldaer aen Lant sette) gheexamineert/ende en heeft van den selven/nopt anders connen verstaen/dan dat het een waeracthige Straet ofte Enghte/ende van bepde zijden vast Landt was. Nu dan/keerende het voorsepde Schip van de Vice-Admirael wederom/quamen de Straet te verkennen/nae dat mp van den selven Hernando Lamero vertrocken is. Doch was door een ander Mont ofte Incomste/ ghelegen op meerder hooghten/door oorsake van een seker groot Eplandt / dat aen den Mont van de Straet gelegen is/'twelcke ghenoemt wort La Campana, (dat is de Clocke gesept) om dat het van soodanigen ghedaente is. Ende den selven Stuyrman/hadde/ na hp sept/in de sin/daer door te passeren/maer den Vice Admirael ende Soldaten/en wilden dat niet ghedoogen/haer dunckende te laet in't Jaer te wesen / ende datse hun in te grooten perijckel souden stellen/ende zijn also weder na Chile ende Peru toegekeert/ sonder die ghepasseert te hebben.

Dese examinatie en verclaringe der ghementioneerde Portugeeschen Piloot / beroerende de voyage van Francoys Draeck door de Straet van Magallanes/ mach men sien in mijn Reys-gheschriften en Navigatien vā Oost ende West Indien / daert alles opt breetst vertoont wort nae de Copije van het Originael des selven Stuyrmans.

Het 12 *Capittel.* Van de Straet ofte Engte die sommige bevestighen, aen de Custe van *Florida* te wesen.

SOo ghelijck als Magallanes **dese Straet (gheleghen** aen de Zuyt-zijde) ghevonden hadde/alsoo hebbender andere voorghenomen/een ander Engte te ontdecken/ diese seggen van by Noorden te liggen/den welcken sp in't Lant van Florida bouwen/ die soo verre heen streckt/datser gheen eynde van en weten. Den Adelantado Pedro Melendes, een soo ervaren ende excellenten Zeeman/bevestichde/een seker dinck te wesen/dat men daer een Straet ofte doorgaende Enghte hadde/ ende dat hem den Coninck bevolen hadde / die t'ontdecken / waer toe hp bewijsende was / groote lust te hebben : Bracht dese reden bp/ (om sijn opinie goet te maken) segghende/ datter in de Noort-Zee gesien waren/stucken van Schepen/ghelijck als die van Chinen gebruycken/het welcke niet mogelijck en const wesen/soo daer van d'eene Zee tot d'ander/gheen passagie en waer. Item refereerde/dat men in een seker groote Bay ofte Inham/ (ghelegen in't Lant van Florida die drpe hondert mijlen te landewaerts in streckt) op sekere tijden Walvisschen is siende/die daer van upt d'ander Zee comen/ende sepde noch ooc van andere tepckens. Besluytende eyntlijcken/dattet/ naer des Schippers wijse/ hept en goede schickinge der Natuere/oock alsoo behoorde (ghelijck alsser vereeninge ende passagie van de twee Zeen ware/onder den Polo Antarctico) te wesen onder den Polo Arctico die de principaelste is. Van dese Straet ofte Engten/ segghen sommige/ dat desen grooten Vrijbupter Draeck notitie gehadt heeft/ende dat hy't alsoo afgetepekent soude hebben/als hp de Custe van nieu Spagnien door de Zuyder-Zee langhs liep. Ende men meynt noch oock/datter in geloopen soude wesen / d'Engelsche Vrijbuyters/die t'voorleden Jaer 1587. een Schip (dat nae de Philippinas afquam / met een groote somme van Gout ende andere costelijckheden) beroofden / welcken buyt sp vercre-

Hp meynt Thomas Candish.

sy vercregen by 't Lant de Californias ghenaemt/dat de Schepen altoos comen te verkennen/alsse van de Philippinas ende Chinen af/weder nae nieu Spagnien toe keeren. Ende nae dat de stoutichept ende begeerten der Menschen wel is/ om nieuwicheden te vinden/hun te verbeteren/ende 'tgoet te vermeerderen/soo versekere ick / dat men/ eer veel Jaren/dese verborgenthept/oock wel sal comen te ontdecken: t'welcke voorwaer om te verwonderen is/dat (gelijck als de Mieren) de lieden het spoor ende kennisse van de nieuwe dinghen hebbende/niet en rusten/tot datse/het soet der begeerlijchept/ende Menschelijcke glorie/zijn vercrijgende/ gebruyckende d'opperste ende eeuwighe wijsheyt des Scheppers/dese natuerlijcke curieusheydt der Menschen / om 't licht van syn heylich Euangelie in kennisse te brenghen / aen de lieden die noch in de duysternisse van hare dwalinghe zijn levende. Doch eyndtlijcken/so en is tot noch toe de Straet van de Noort-pool (soo ver is) niet ontdeckt. Daerom soo sal't reden wesen te verhalen d'eygenschappen ende kennisse/die ons/ van die al ontdeckte ende bekende van Antarcticus, ghereferceert wordt/ van de selve die't met haren ooghen ghesien hebben.

Dese Straet ofte Engte vā by Noorden/nae den Polum arcticum, hebben wy dese voorleden Jaren van 1594. 1595. ontdeckt / ende waerachtelijcken ondervonden een open passagie te wesen na de Landē van China ende America, gelijc als ic selfs/ van weghen syn Excellentie Mauritius de Nassau, ende de Heerē de Generale Staten der geunieerde Nederlantsche Provinciē sichtelijcken ondervonden ende schriftelijcke aen de voornoemde Heeren vertoont hebbe.

Het 13. *Capittel.* Van de eyghenschappen der Straet ofte Engte van *Magallanes.*

DE Straet ofte Engte is/als ghesept is/ ghelegen op de hooghte van 52. graet schaers aen't Zuyden / heeft in de spatie der lenghte van d'een Zee tot d'ander/t'negentich ofte hondert mijlen/zijnde op syn smalste een weynich min als een mijl weeghs / alwaerse pretendeerden/dat den Coninck een stercte soude doen leggen hebben/ om de passagie te beschermen/is op plaetsen soo diep/dat men daer niet en can gronden/ ende op andere oorden heeft men gront/zijnde op contreyen niet meer als 18. ende op plaetsen 15. Vadem diep. Van de hondert mijlen diese in de lengte / van de eene Zee tot d'ander heeft/can men claerlijcken onderscheyden/dat de dertich daer van/de Zuyder-zee beslaende is/makende met syn Golven/teyeken/tot hoe verre die inloopende is/zijnde d'ander t'seventich mijlen/van de Noordt-Zee/door de syne geteyckent ende af ghesondert: Even wel/soo heeft men daer dit onderschept / dat die dertich mijlen/ van't Zuyden loopende is/tusschen uytnemende hooge Steenrotsen/welckes opperste toppen/etlijcken met sneeu bedeckt ligghen/schijnende/door de groote hoogte/ aen den anderen vast te comen/waerom de Straet/aen de zijde van der Zuyder-zee / soo qualijcken te kennen is. Dese voorschreven dertich mijlen/zijn van uytnemende diepten/sonder dat men daer anckeren mach: Niet tegenstaende/soo mach men de Schepen daer wel op't Lant halen/door de bequaemheyt der Oeveren die daer zijn. In d'ander t'seventich mijlen/die de Noort-Zee in loopt/vint men gront/ hebbende van beyde zijden groote Velden ende slaeplakens/gelijck syse aldaer noemen. Daer comen in de Straet veel ende groote Rivieren van excellent Water uyt loopen / ende men heefter wonderlijcke gheboomte/zijnde etlijcke der selven van uytghelesen ende welrieckenden Houte/alhier onbekent/van den welcken monster ghebracht is / van die daer/van Peru door ghepasseert zijn/heeft groote Velden te landewaerts in/ende midden in de Straet ligghen verschepden Eylanden. D'Indianen/die aen de zijde van't Zuyden woonen / zijn weynich / cleyn van statueren ende quaet / zijnde die van de Noort-zijde/groot ende cloeck van persoonen/van de welcke etlijcke/van diese ghenomen hebben/nae Spagnien ghebrocht zijn: Vonden daer stucken van blau Laken/

 ende andere

Dese Indianen dien hy seyt na Spagnien ghebracht te wesen/ hebbe ic in Sivilië gesien/ waré wel gestatuzeert ende grof van leden/ zijnde in Phisonomije ghedaente van aensicht hayr/ baert/ ende coleur/ de Samoyeden van by Nova Sembla en Vaygats, ofte de Straet van Nassouwen niet seer ongheliick.

ende andere bekende teyckenen/ van datter volck van Europa door ghepasseert was. D'Indianen groetten den onsen met den naem van Iesus, 't zijn Boogh-schieters/ ende gaen gecleedt met Vellen van Venesoenen/ waer van aldaer groote menichte is. 'Twassen ende 'tvallen van't Water in de Straet/ geschiet met de ghetijden/ ende men siet/ dat d'eene getijden van de Noorder-Zee/ ende d'ander van de Zuyder-Zee/ beschepdelijcken af comen/ ende op de plaetse/ daer sy teghens den anderen aen comen/ 't welcke/ als ick geseyt hebbe/ is dertich mijlen van de Zuyder/ ende t'seventich van de Noorder Zee/ alwaert schijnen soude/ meer perijckels te wesen als in alle d'ander reste/ en is alsoo niet/ want alsse den Admirael Sarmiento door liep/ (als ghseyt is) en hadden daer sonderlinghen gheen ongemack/ maer vonden daer eer/ veel minder swarighept als sy gemeynt hadden: Want behalven dat men daer alsdan/ een seer goet ende sacht weer heeft/ soo comen daer oock de Baren van uyt de Noort-Zee af/ seer ghebroken/ door de groote spatie van de t'seventich mijlen diese in comen/ hebbende de Baren van de Zuyder Zee/ door die onmetelijcke diepten/ van ghelijcken soo gheen cracht/ om datse haer in die over-groote diepte zijn verdrinckende. Wel is waer/ dat de Straet/ in den tijt van den Winter/ onvaerbaer is/ door de wreethept ende verbolgenthept der Winden/ Zee ende Baren die men aldaer dan heeft/ waerom haer daer sommige Schepen verloren hebben/ die de Straet meynden door te loopen. Ende van de Zuyt-zijde isser alleenlijck maer een door gecomen/ te weten/ den Admirael die ick gesept hebbe/ van wiens opperste Stuyrman/ Hernando Alonso genaemt/ ick breeder informatie gehadt hebbe/ van alle het ghene dat ick hier verhale/ ende hebbe de waerachtige beschrijvinghe ende Custen van de Straet ghesien/ die sy (soo ghelijck als syse langs passeerden) af gemaeckt hadden/ welcker Copije gebracht worde den Coninck van Spagnien/ ende is insghelijckx ghesonden gheweest aen syne Viceroy van Peru.

Het 14. *Capittel.* Van't Vloeyen ende Ebben der Zee Ocean in Indien.

EEn van de wonderbaerlijckste secreten der natuere/ is het Vloeyen ende Ebben der Zee/ niet alleenlijcken door de vreemdichept van/ het wassen ende 't minderen/ maer veel meer/ door de verschepdenhept/ die hier van in verschepden Zeen/ ghevonden wordt/ ende 'tselve noch oock op verschepdē Stranden van een Zee. Daer zijn Zeen daer men gheen daghelijckx Vloepen noch Ebben en heeft/ gelijck als het blijckt/ aen 't nederste van de Middelantsche Zee/ een daghelijcksché Vloet ende Ebbe/ welcke is de Zee van Venetien/ een sake die met recht te verwonderen is: Want wesende bey de Middelantsche Zeen/ sonder die van Venetien grooter te wesen/ soo heeft de selve Ebbe ende Vloet/ ghelijck als de Ocean, ende d'ander Zee van Italien niet. Maer sommige Middelantsche Zeen/ hebben een merckelijcke Vloedt ende Ebbe/ eens ter Maent: Eenighe noch ter Maent/ noch des daeghs. Andere Zeen/ gelijck als de Zee van Spagnien/ hebben de Vloet ende Ebbe daghelijckx/ ende boven dat/ noch die van alle Maenden/ 't welcke zijn twee/ te weten/ met de Nieuwe ende volle Maen/ diese noemen Sprinck-vloeden. Eenighe Zee die 't wassen ende t'vallen van alle daeghs/ ende niet ter Maent/ heeft/ en weet niet datser is. In Indien is de verschepdenhept/ die hier van is/ een dinck om te verwonderen: Daer zijn plaetsen/ daer't Water der Zee wast/ ende valt alle daeghs twee mijlen weeghs/ ghelijck als men in Panamá siet/ zijnde met Sprinck-vloeden/ noch veel meer. Daer zijn ander contreyen/ daert wassen

ende

ende vallen soo weynich is/dat men't bynaest niet en can bemercken. Het gemeynste is/dat de Zee Ocean hare dagheliickschse ende Maendtlijcke Vloet ende Ebbe heeft/ zijnde de daghelijckschse / tweemael op eenen natuerlijcken dach / ende altoos drye quartier uyrs (den eenen dach nae den anderen) minder / nae't movement ende verroersel van de Maen. Ende hierom soo en heeft men nimmermeer het ghetije / van den eenen dach/op de selve ure van den anderen. Dese Vloet ende Ebbe hebben sommighe ghemeynt/een Locale verroersel/van't Water der Zee te wesen/in sulcker voeghen dat het Water/'twelcke t'eener zijde is vloeyende / souden in de teghen-partije der Zee/ontvloepen ofte vallen/ende alsoo soude het Water zijn vallende/in de tegenpartije der Zee/daer't op de selve tijt waer wassende/ghelijck als in een Ketel 'tslechte Water Baren maeckt/dat soo wanneer't aen d'een zijde is op stijghende / soo daelt het aen d'ander zijde. Andere bevestighen / dat de zee op eenen tijdt aen alle zijden vloept/ende van ghelijcken op eenen tijt over al valt/ in voeghen ghelijck als het sieden van een Pot die teffens op loopt/ende even ghelijck aen alle canten verspreyt/ende over gaende/wederom ghelijckelijcken te samen neder daelt. Dese tweede meyninghe is waerachtich/ende men machse/nae mijn oordeel/ voor seker ende ghewis houden/niet soo seer door de redenen/die de Philosophen gheven / die dese opinie in hare Meteoris gronden/als door de sekere experientie/ die men van dese saecke heeft connen onderbinden. Want om my van dit punct ende dese questie te voldoen/hebbe uyt loutere curieusheyt/dien boven-ghementioneerden Piloot ghevraecht/hoe dat de Ghetijden/diese in de Straet vonden/waren/ofte by avontuer de ghetijden van de Zuyder Zee/ daelden ende vielen/ten tijden/dat die van de Noorder Zee wiessen/ende die alsoo voorts drongen/ende alsoo weder in't contrarie. Want dit alsoo wesende/ soo waer't claer ghenoech / dat het wassen der Zee aen d'eene zijde / het vallen ende dalen aen d'ander zijde/souden veroorsaken/ t'welcke is het ghene dat van de eerste opinie bevesticht wort: Antwoorde my/dat het alsoo niet toe en ginck/ dan dat de Noorder ende Zuyder Zeen/beschey delijcken op eenen tijt/ghelijckelijcken quamen te wassen / tot datse malcanderen ghemoetende waren/ende datse oock op eenen tijt weder gelijckelijcken afliepen ende daelden/elck weder nae syn oordt ende Zee toe/ende dat dit wassen ende opstijghen/ende daer nae t'vallen ende dalen een dinck was/ datse alletoaegs sagen/zijnde den aenstoot ende 'tghemoeten van den eenen Vloet met den anderen (als gesept is) op de 70. mijlen van de Noort-Zee/ende 30. mijlen van de Zuyder-Zee: Waer uyt men claerlijcken ghenoech can verstaen/dat het Vloepen ende Ebben der Ocean gheen puere Local verroersel en is/dan een alteratie ende siedinghe/waer mede voorsekerlijck/alle de Wateren op eenen tijt comen te wassen ende vloepen/ende weder ghelijckelijcken vallen ende dalen/in sulcker voeghen/gelijck als het sieden van de Pot/tot een ghelijckenisse/ghestelt is. Ten waer niet moghelijcken/dese sake/door experientie/te begrijpen/dan in de Straet ofte Engte/daer hem de gheheele zee Ocean in een menght. Want dat men't door de Stranden (die teghens den anderen over comen) soude weten/wanneer't aen d'eene wast/of het aen d'ander valt / mochten d'Enghelen alleen versekeren/want de Menschen gheen ooghen hebben/ om so verre te sien/noch voeten om d'ooghen met soodanighen vastichept in een getije ('twelcke alleenlijcken ses uren tijts zijn) te moghen draghen.

Het

Walvisch tiert ende raest seer bijster/slaende slaghen in de Zee/ende heffende Bergen van Water over eyndt/sinckende alsnu met een ghedruys neder/ende comende alsdan weder op springen/niet wetende van uytsinnicheyt wat bestaen. Den Indiaen hout hem Ruyter te Peert al stil sittende/ende de verbeteringe die hy hem/op't eerste quaet gheeft/is/dat hy hem noch een ander staeck (gelijck als d'eerste) door't ander neusgat heen iaeght/'twelcke hy daer soo wel in heyt/dat hy't gheheel verstopt/ende hem daer door den aemtocht beneemt/waer mede hy wederom in syn Canoa ofte Schuytken springht/'twelcke hy aen de zijde van den Walvisch nae sleppende heeft: Alsdan wijckt hy met syn Canoa aen d'een zijde/latende syn Coorde eerst wel ghebonden aen den Walvisch/die bots ghenoech gevende/den welcken/soo langhe als hy diepten ghenoech heeft/hem om ende wederom keert/als rasende van boosheyt/comende eyndtlijck allengskens 't Lant te ghenaken alwaer hy/door syn ongeschickt groot lichaem/haest op't droogh vast blijft/sonder voor ofte achterwaerts te mogen wijcken: Alsdan soo comen terstont menichte van Indianen nae den verwonnen toe loopen/om van synen buyt deel te hebben/ in effect smijten hem voorts doot/ ende deylen hem aen stucken makende van syn Vleesch/'twelcke quaet genoech is (ghedrooght ende ghemalen wesende) een seker meel/dat sy voor haren cost gebruycken/ende haer langhen tijt duert. Alhier is oock volbracht/het ghene dat van den selven Walvisch/ in een ander Psalm/ghesept wordt: Dedisti eum escam populis Æthiopum. Den Adelantado Petro Melendes, heeft ons dickwils dese Visscherye vertrocken: Waer van Modardes in syn Boeck oock mentie maeckt. Al hoe wel dat het wat breeder is/soo en laet het daerom niet weerdich te zijn/oock van een ander Visscherye te verhalen/ die d'Indianen ordinaris in de Zee ghebruycken/maken bindtsels ofte bondels/als van Biesen/ofte gedrooghde Water-liesen/wel te samen gebonden/diese aldaer Balsas noemen/de welcke sy op den rugge dragen tot de Zee toe: Aen de Zeecant comende / worpense de selve in't water/ende springen daer met der haest al schrijelingh / ende Ruyter te Peert op/ roeyende met een spaentken van d'eene ende d'ander zijde / varende alsoo een myl ofte twee/t'Zeewaerts in/visschen/ ende hebben op de selve Bondels hare Netten ende Want ligghen/hen op de Balsas boven houden/worpen de Netten ende t'Wandt uyt/ ende liggen also en visschen geheele daghen ende nachten over/tot dat sy haren Back vol hebben/waer mede blijdelijcken weder nae't Lant toe comen. Voorwaer om haer in Callao de Lima, te sien gaen visschen/was voor my een dinck van grooter vermakelijckheyt/want waeren seer veel / ende elck een om prijs op syn Bondel ofte Balsilla schrijeling als Ruyter te peert sittende/toghen door die Zeebaren heen/ (die aldaer/ daerse visschen/hol gaen) soo dat het schenen de Tritoenen ofte Neptunen te wesen/die men op't Water schildert. Met datse weder aen't Lant comen/trecken here Schuytkens uyt het water/nemense op de schouderen/ende doense terstont aen stucken los/ spreydende de Biesen langhs de Strant heen/om te drooghen. Andere Indianen/ te weten/die van de Valleyen van Yca, plachten te gaen visschen in Vellen/ofte op-gheblasen Zee-wolfs-huyden/diese altemets vol windts bliesen/ ghelijck als de Windtballen ofte Ballonsen/om niet te gront te gaen. In de Valleye van Cauette, diese in voorighen tijden de Guarco noemden/was een groote menichte van Visschers: ende om datse den Inga tegens stonden/als hy't selve Landt veroverde/maeckte eenen versierden peys met hen/ende sylieden/om hem feeste ende eere aen te doen / ordonneerden een Visscherye van veel duysent Indianen/die op haer Balses t'Zeewaert in voeren/ende in de weder-comste soo hadde den Inga, stil-swijghende/ Soldaten bereydt gestelt/die daer een groote moort ende destructie onder deden/waer door t'selve Lant soo onbewoont ghebleven is/wesende te voren soo populeus ende overvloedich. Hebbe noch

de noch een ander maniere van visschen gesien/ daer ick van den Vice-Roy Don Francisco de Tolledo ghebracht worde/en was evenwel niet in de Zee/ maer in een Rivier diese noemen El Rio grande, dat is de groote Rivier ghesept) in de Provincie van de Charcas, alwaer eenighe Indianen Chiriguanas, onder t'water doocken / die met een uytnemende raddicheyt/al swemmende/de Visch ver volghden / hebbende Harpoen-Ysers ende Stickelgers in de rechter hant/swemmende alleen met de slincker handt/ doorstaken ende wonden de Visschen / ende brachtense alsoo met de Harpoenen over dweers int lijf boven/welcke Indiaenen voorwaer eer Visschen als Menschen ghelecken. Nu de wijle dat wy uyt de Zee gheraeckt zijn / soo laet ons tot die ander sorten van Wateren comen/die noch resteren om te segghen.

Het 16. *Capittel*. Van Lacken ofte Meyren die in Indien ghevonden worden.

IN de plaetse van de Zee Mediterraneo ofte Middellantsche Zee(waer van de Regioenen ofte Ghewesten van't oude Orbis ofte Werelt/gheneten)heeft den Schepper/de nieuwe Werelt voorsien/ van veel Lacken oft Meyren/ende ettelijcke van dien so groot/datmense wel Zeen mach heeten/dewijle dat/die van Palestijnen, also van de schrift ghenaemt wort/niet meerder/nochte wel soo groot wesende/als eenighe van dese. De principaelste van de selve/is/die van Titicacca, in Peru gheleghen / in de Provincie van Collao, van de welcke in dit teghenwoordich Boeck ghesept is / dat die int omgaens heeft bynaest tachtentich mijlen/commende thien oft twaelf loopende Rivieren daer in loopen. Men begonstse op eenen tijdt met Barcken te bevaren/maer waren daer soo qualijck in bedreven/ dat d'eerste Barcke, die de Vaert begonst/ quam te barsten met een Onweer datter op stack. T'water daer van/ en is niet gheheel bitter ende brack/ ghelijck dat van de Zee/maer is soo dick ende turbulent/ dat het niet en deucht om te drincken. T'brenght twee sorten van Visschen voort in grooter menichte/waer van d'eene ghenoemt wert/Suches, welcke Visschen groot en smakelijcken zijn/maer flegmatijck ende onghesont. D'ander zijn ghenaemt/ Bogas, die ghesonder zijn/hoe wel cleynder/ende seer gratich. Van Water-Gansen ende Eynt-Voghelen / heeft men t'gheheele Lack over / ontelbare menichte. Wanneer d'Indianen eenighe Feeste ende eerbiedinghe willen bewijsen / aen eenighe personnagie die door Chucuito ofte Osmasuio(t'welcke de twee Oeveren van't Lack zijn)syn passagie neemt / soo vergaderense een groote menichte van Balsen, ende maken int ront eenen rinck/vervolghende ende besluytende alsoo de Gansen ende Eynt-Voghelen/tot dat syse met de handt grijpen/ende soo veel nemen alsse hebben willen. Dese maniere van Jaghen heetense Chaco. Aen de Oeveren van dit Lack/heeft men van beyde zijden de beste bewoonde Plecken der Indianen van Peru. Door de doortocht ofte loosinge van dit Water/ maeckt het een ander minder Lack/hoe wel dat het oock groot is/t'welcke ghenaemt wort, Paria, alwaer men oock veel vees heeft/namelijcken Porcuño, (dat zijn sorten van Verckens)die aldaer sonderling wel tieren/door de Totora, die't Lack voortbrengt/ daer't Vee seer mede ghemest wort. Daer zijn veel ander Lacken op de hooge plaetsen van't gheberghte / van de welcke / Rivieren ofte Water-Beken uytspruyten/die vervolghens voorder aen / seer schoone loopende Rivieren worden. Als men gaet van Arequipa nae Collao, heeft men boven om hoogh twee schoone Lacken/ staende aen beyde zijden van den wegh; uyt het eene loopt een water-beeck af/die daer na een

Rivier wort/ende comt inde Zuyder Zee uytloopen. Van d'ander/ seyt men/ syn beginsel te hebben/de vermaerde Rivier van Aporima, uyt de welcke(met de groote vergaderinge van Rivieren / die van't selfde gheberghte af comen) men ghelooft / dat die uytnemende Rivier van de Amazonas anders Marañon ghenoemt / sijnen oorspronck heeft/is een dinck dat ick dickwils overdacht hebbe/van waer dat so veel Lacken ofte Meyren/op't bovenste/van den gheheelen Reghel Ghebergten comen moghen/in de welcken geen Rivier en comen / maer daer spruyten eer seer veel overvloedighe Waterbeken uyt/sonder dat men sien can/dat de selve Lacken/int gheheele Jaer doorgeens verminderen. Te dencken/dat dese Lacken van't sneeu(datter smilt)ofte van den reghen des Hemels voortcomen/en can niet gheheelijcken voldoen/want veel van dien/soodanighe menichte van sneeus/nochte soo veel reghens niet en hebben/evenwel soo en sietmense niet verminderen/t'welcke al te samen een argument geeft/van dat het een uytspruytende ende vloeyende Water is / dat van de Naturere aldaer voortghebracht wort: Niet teghenstaende / is wel te ghelooven/datter den regen ende t'sneeu op eenighe tijden van't Jaer hulp toe gheven. Dese Lacken zijn so ordinaris op de hooghste toppen der Gheberghten/dat men qualijcken eenige merckelijcke Rivieren vint/die haer beginsel/van een eenighe van dien / niet en hebben. T'water van dese Lacken/is reyn ende claer/voeyt weynich visch/ende de selve diese heeft/is cleyn door de coude die men daer ghemeynlijcken heeft/al hoe wel datmen daer(dat een nieuwe verwonderinghe is)sommighe van dese Lacken vint/die gantsch t'eenemael heet zijn. Aent eynde der Valleye van Tarapay , by Potosij , heeft men een Lack / t'welcke soo ront is/dat het schijnt met een passer ghetrocken te wesen: Ende hoe wel het Landt/daert uyt comt/seer cout is/soo is niet teghenstaende/ t'Water daer van / gheweldich heet/plachten daer dicht aen de canten te baden/want comende wat dieper naert midden toe/is de hitte onverdraeghlijck. Int midden van dit Lack maeckt het Water/een opstijghende Meulen / ende siedent Water / van meer dan twintich voeten int begrijp/alwaer den oorspronck / ende opcomste / van t'selve Lack is : Ende hoe wel dat syn voeysel ende voortcomste soo groot is / soo en siet men nochtans t'Lack nimmermeer yet vermeerderen/soo dat het schijnt aldaer weder in syn selven te consumeren ofte moet eenighe verborghen loosinge hebben/daer't water door uytloopt. Men en siet het van ghelijcken oock niet minderen / t'welcke oock noch een ander wonder is/niet teghenstaende/dat men daer een afloopent Water uytghetrocken heeft om sekere Artificien ofte Meulens van Metael mette malen. Ende dewijle dat het Water datter uytloopt/soo veel is/soo behoordet naer reden yet te verminderen. Nu achterlatende t'Lant van Peru, ende comende in nieu Spagnien / soo en zijn de Lacken van daer niet minder ghedenckweerdich / namelijcken/ dat soo seer vermaerde Lack van Mexico, int welcke men twee verscheyden wateren heeft/zijnde t'eene brack/ oft sout als Zee-Water/ende t'ander claer ende soet/ofte versch/door oorsaeck van de Rivieren die daer in vloeyen. Int midden van't Lack staet een seer gevoegelijcke Clippe/met Baden ofte Badtstoven van warm water daer boven op/t'welcke aldaer van selfs vloeyt /ende wort voor de ghesontheydt seer goet ghevonden. Daer zijn Ackerwerven die int midden van't Lack/ op't selve Water ghefundeert zijn / met haer ghemaeckte bedden vol van duysentderley soorten van Zaden / Cruyden ende bloemen/ t'welcke/soo ment niet en siet/niet wel moghelijck is/om te moghen verclaren/ gelijck als het is. De Stadt van Mexico is op dit Lack ghefundeert/ hoe wel dat de Spaniaerden t'gheheele begrijp van de Stadt met aerden ghevult ende ghedempt hebben/hebbende alleenlijcken sommighe doorloopende wateren ghelaten/ die om / ende door de Stadt heen loopen /, met welcke wateren een groot gherief hebben / om alle

het ghene.

het ghene datse van doen hebben / te moghen brenghen / als van Hout / Cruyderen / Steen Vruchten van't Lant / ende alle andere dinghen. Cortês maecten daer Bargantinen in als hy Mexico over wan / maer daer nae dochtet hun seeckerder te wesen / die niet te ghebruycken / ende alsoo dienen hen nu alleen met de Canoas, waer van groote menichte hebben. Dit Lack heeft veel Visch ende Jacht, hoe wel dat ickxer geen visch van waerden ofte estime ghesien hebbe : seggen dat de profijten daer van / meer als drie hondert duysent Ducaten waert zijn. Daer zijn noch ander ende meer Lacken / ende oock niet verre van daer / van waer men Visch ghenoech nae Mexico brenght. De Provincie van Mechoacan, wordt alsoo ghenoemt / om dat het een Visch-Rijck Landt is ende men heefter groote ende schoone Lacken / die overvloedich van Visch zijn ende t'selve Lant is coel ende ghesont. Daer zijn noch veel ander Lacken / ende soo men van alle de selve mentie maken soude / en waer niet moghelijcken / die alleenlijcken int by sonder te moghen noemen. Wort alleenlijcken geadverteert / het gene in dit teghenwoordich Boeck aengheweesen wort / dat men onder de Torrida grooter menichte van Lacken heeft / als op gheenighe plaetsen der Werelt. Met het gene dat ghesept is / ende noch een weynich dat wy van Rivieren ende Fonteynen segghen sullen / sullen voleynden het ghene dat ons in dese materie voorcomt te segghen.

Het 17. *Capittel.* Van diversche Fonteynen ende vloeyende Beken.

Ghelijck als op ander Contreyen der Werelt / alsoo heeft men oock in Indien groote verscheydenheyt van vloeyende Beken / Fonteynen ende Rivieren / ende sommige van vreemde eygenschappen. In Guancavelica van Peru, alwaer de Mijnen van't Quicksilver zijn / staet een Fonteyn die heet Water vloeyt / ende soo ghelijck als het is uytvloeyende / so is het veranderende in Steen-Clippe : Van dese Clippen ofte steen / zijn bynaest alle de huysen van't selve Dorp getimmert / is een sachte ende Mortwesteen om te houwen / ende wort seer lichtelijcken met Yser bearbeydt / ghelijck of het Hout waer / ende is lichtveerdich ende ghedueerich. Soo daer yemant / t'zy Menschen ofte Beesten / van dit Water comen te drincken / moeten daer af sterven / om dies wille dat het in den buyck verstijft ende in steen verandert / waer door daer sommighe peerden van ghestorven zijn. So ghelijck als het selve Water / int vloeyen / in steen is veranderende / alsoo is het den wegh verstoppende / daer't door vloeyt / waerom ghenoodicht / den loop al te mets te veranderen / vloeyende op diversche plaetsen over / nae dat de Steen-Clippen aengroeyende. Op de punt ofte hoeck van Sinte Helena, staet een vloeyende Beke ofte Fonteyn van een seecker Betumen, dat in Peru, Copey ghenaemt wort / moet op de maniere wesen / als het ghene dat van de Schriftuere verhaelt wort / van de woeste ofte wilde Valleye / daer men Putten van Betumen vont. De Zeelieden provideren haer van dese Fonteyn ofte Put van't Copey, om de touwen ende taeckelen met te teeren / want het haer dient / voor't selve werck / gelijc als t'Pec ende Teer in Spagnien doet. Als ick mijn reyse dede langhs de Custe van Peru, nae nieu Spagnien toe / soo worden my van den Stuerman ghewesen / het Eylant van de Wolven ghenaemt / alwaer een ander Fonteyn ofte Put van Copey ofte Betumen (ghelijck als geseyt is) vloeyde / daer sy van gelijcken de touwen met Teeren. Ende daer is ooc een ander fonteyn ofte vloeyende beke van teer / dē selven Piloot (t'welcke een seer excellent man in syn ampt was) seyde my / dat het hem wel gebeurt was daer voorby zeylende / zijnde

Diergelijcke fonteyn heb-be ick gesien int Eylandt Tercera, een vande Vlaemsche Eylanden.

(zijnde so diep t'Zeewaert in/ datse het lant wt het gesicht verloré hadden) datse door den roock van t Copey quamen te weten/ waerse waren/ ende dat hem dit soo sekeren teycken was/ ghelijck als offe t'Lant verkent hadden / soodanich is de roock die hem aldaer eeuwichlijcken/ van de vloeyende Beken verspreydt. In de Waterbaden/ die men heet/ van den Ingas, een Canael ofte Goot van water dat al siedende uytloopt/ ende daer dicht by / een ander soo cout als van sneeuwater. Den Inga hadde voor een maniere/ t'eene met het ander (so als hy't hebben wilde) te temperen/ is een dinck om te noteren/ dat men soo dicht by den anderen/ vloeyende wateren heeft / van soo contrarie qualiteyten. Men heeft noch andere ontelbare menichte/ namelijcké in de Provincie van de Charcas, in welcker Water/ men niet lijden mach / de handt daer een ave Maria lanck in te houden/ ghelijck als ick het selver op een wetspel ghesien hebbe. In Cusco heeft men een Erf ofte gelegentheyt / daer een Fonteyn van Sout uyt vloeyt/ want is al vloeyende in Sout veranderende / zijnde t'self de uytnemende wit ende goet/ dat soo't op ander plaetsen waer/ en soude gheen cleyne rijckdom wesen / maer en heeft aldaer niet veel te bedieden/ door d'overvloedicheydt die men daer van Sout heeft. De vloeyende Wateren die men heeft in Guayaquil, (t'welcke in Peru, ende bynaest onder de Linea Equinoctiael is) hout men voor een remedie ende ghesontheydt/ teghens de pocken ende andere diergheliicke kranckheden / waerom daer van verre weghen comen/ om ghesontheydt te vercrijghen: segghen hier van d'oorsake te wesen/ om dat men door t'selve gheheele Lant over/ wonder veel van de wortelen heeft/ die mé Carçaparilla noemt/ welcker deucht ende operatie so notoir ende bekent is/ ende dat de Wateren daer van/ int doorloopen/ de cracht crijghen om te ghenesen. Bilcanota is een Gheberghte / welcke (nae d'opinie van't Volck) gheleghen is / op de hooghste plaets van gantsch Peru, is op't bovenste met sneeu bedeckt/ ende op plaetsen so swart als kolen: Daer vloeyen twee Wateren uyt/ die naer verscheyden Oorden afloopen/ ende in weynich spatie groote loopende Beken worden / ende wat voorder aen/ seer schoone Rivieren/ waer van d'eene naer Callao, ende t'groote Lack Tiricacca toe loopt/ ende d'andere nae d'Andes, welcke is / die men noemt Yucay , de welcken haer vermenghende/ met andere / in de Noordt-Zee uytloopt met een gheweldighe stroom. Dese Watervloet/ alsse eerst uyt de Steenrotse (van den voorseyden Bilcanota) loopt/ is al even eens/ als Water van Lexia, (ofte loogh) van een aschverwighe coleur/ ende is over/ al van hem ghevende / eenen roock ofte damp / als van verbrande dinghen/ loopende alsoo een groot stuck weghs / tot dat de menichte der Wateren / die daer in comen/ den brant ende roock (die t van sijn beginsel af met brenght) lisschen ende uytdoen. Hebbe in nieu Spagnien/ een Waterbeeck gesien / ghelijck als van Inct / wat blauachtich/ ende een ander in Peru, van rooder verwe/ gelijck als van bloet/ waerom de roode Rivier ghenaemt wort.

Het 18. *Capittel*. Van de Rivieren.

Onder alle Rivieren/ ende niet alleen van Indien/ maer oock van de gantsche Werelt/ heeft de Rivier / Marañon, ofte van de Amazonen , d'eerste plaets / van den welcken int voorgaende Boeck ghehandelt is: Dese is op verscheyden reysen/ van de Spagnaerden bevaren geweest/ soeckende Landen t'ontdecken die (nae dat den roep is) van grooter rijckdom zijn/ namelijcken/ de contreyen El Dorado, dat is t'Verguldе/ ghesèyt/ ende Paytiti ghenaemt/ alwaer den Adelantado Iuan de Salinas, een merckelijcke tocht in gedaen heeft/ hoe wel dat de

dat de selve van weynich effect was: Heeft een passagie/die sy de Pongo noemen / de welcke een van de periculeuste der Werelt moet wesen: Want om dies wille / dat het tusschen twee gheweldighe hooghe/ afghebickte Steenrotsen beknijpt is / soo is het met een groote stortinghe van boven neder vallende / in een afgrijselijcke diepte / alwaer t'Water/met dien grooten val / soodanighe draeymeulens ende maelstroomen is makende/ dat het onmoghelijck schijnt/daer te mogen afcomen/sonder te verdrincken/ende in de gront te schieten: Dies niet teghenstaende/ soo heeft het de vermetenheyt der Menschen derren bestaen/dien wegh door te passeren/ door de begheerlijckheyt van dat so vermaerde Dorado, ofte t'Verguldé/ lieten hen boven af neder vallen/ zijnde door de furie ende t'ghedruys van de Rivier voortghedreven/hen wel vast houdende aen de Canoas ofte Barcken daer sy in waren: Ende hoe wel / dat de selve / int af vallen/omtuymelden/ende sy lieden met Canoas met al/ te gront ginghen / zijn niet te min/wederom boven/ende terecht ghecomen / ende eyndtlijcken met listen/cracht ende ghewelt daer door gheraeckt/ in somma / dat het gheheele Heyr behouden door quam/ uytghesondert seer weynich/die daer verdroncken. Ende t'ghene dat meer te verwonderé is/wisté hen so wel te hebbé met practijcken/datse gantsch niet met allen (van de munitie ende Bus-cruyt datse met hen hadden) en verlooren/int wederom keeren: Want int eynde/nae groote moeyten ende perijckelen / moesten daer weder door)clommen ende clauwerden op een van die overhooghe Steenrotsen/ hun aen de Poignaerden/dieser instaken/vast houdende. Een ander Tocht isser in de selve Rivier ghedaen van den Capiteyn Pedro de Orsua, ende door het overlijden des selven/ so quam het volck te mutineren/waerom daer ander Capiteynen waren/die den wegh/ van den Arm/ofte Rivier/die tot aen de Noort Zee uyt comt/vervolghden. Een Religieus van ons gheselschap / seyde ons/(dat wesende noch Leecke)hem ghevonden te hebben/in alle de voorseyde gheschiedenisse ende Tocht/ ende hoe dat de Water-ghetijden/tot bynaest hondert mijlen / de Rivier opwaerts aenliepen / ende soo wanneer datse haer in de Zee comt te vermenghen / soo is men bynaest onder de Linie, ofte niet verre daer van: heeft t'seventich mijlen in de wijde van de mont ofte incomste / t'welcke ongheloofelijck schijnt te wesen/ want gaet de Middelantsche Zee / in de breede / te boven/hoe wel dat ander hem in hare schriften niet meer als 25. ofte 30. mijlen/ in de mont ofte incomste/én gheven. Nae de voorseyde Rivier/soo heeft de tweede plaets/ van de gantsche Werelt/ El Rio de la plata, ofte de Rivier van't Silver / die anders El Paraguay ghenoemt wort/de welcke uyt den Reghel Ghebeerghten van Peru afloopt/ tot in de Zee toe/op de hooghte van 35. graden aen de Zuytzijde: wast ofte vloeyt/ nae sy seggen/op de maniere als den Nilus, maer sonder comparatie/veel meer/ want maeckt van de Velden diese besprenckt/ (den tijdt van drie maenden)een gheheele Zee/ keerende daer nae weder in syn moeder/wort van groote Schepen bevaren/ende dat seer veel mijlen innewaerts aen. Daer zijn noch ander Rivieren / ende hoe wel die van soodanighe groote niet en zijn / soo comense niet teghenstaende met de grootste van Europa over een / ende gaense noch verre te boven/ ghelijck als daer is / die van Magdalena, by Santha Martha; Rio granne, ofte de groote Rivier / die van Alvarodo in nieu Spagnien/ende andere ontelbare. Aen de Zuytzijde / int ghebeerghte van Peru, en zijn ghemeynlijcken de Rivieren soo groot niet / want hebben weynich spatie om te loopen/ende en moghen soo veel wateren niet by een vergaderen/ doch zijn geweldich / om datse van't ghebergte af stortē ende haestighe overstulpinghen hebben/ waerom de selve periculeus/ ende oorsaecken gheweest zijn/van vele dooden. In den tijt van de hitte/so wassense ende comen met stortvloeden. Ick hebber langhs de Cust heen/seven en twintich ghepasseert/ onder welcke niet en was/ die ick gronden cost/ om over-

om over te gaen. D'Indianen gebruyckende duysentderley consten/ om de Rivieren te passeren/hebben op sommighe plaetsen/een lijn ofte coorde/ dweers over(van d'een zijde tot d'ander)gheschoren/ ende daer aen een korf gehangen daer den genen die passeren wil/hem in set/waer mede sy hem alsoo van den Oever af over halen/ ende alsoo passeert men in den korf/ over ende weer over. Op ander plaetsen sit een Indiaen al schrylingh op een Balsa ofte Bondel van strop ofte biesen/ende neemt den ghenen/die passeren wil/achter hem op/roepende also met een Spaen-hout/brengtense hem over. Op ander Contreyen hebbense een groot Net ofte Vlot van droogh Cauwoorden ghemaeckt/daer sy den passagier op setten/ ofte leggen daer t'goet op/ dat men over hebben wil/ende d'Indiaenen swemmen voor uyt/ ende trecken al swemmende met coorden t'Vlot voort/ghelijck als de Peerden een Waghen ofte karre doen/ ende andere comen van achteren aen/douwen ende stooten/ende alsoo helpen sy malcanderen/ tot dat het over is:over wesende/nemen hare Balsen van Cauwoorden op den neck/ ende swemmen also weder aen d'ander zijde. Dit doense in Peru in de Rivier Santa ghenaemt. Inde Rivier van Alvarado, in nieu Spagnien/ worden wy op een bardt ofte plancke over gevoert/die d'Indiaenen op de schouderen nemen / ende daer alsoo met door de Rivier heen gaen / ende als sy de gront comen te verliesen / so swemmen sy die voorts over. Dese ende ander diergelijcke duysentderley manieren / die sy hebben/van over de Rivieren te passeren / brenghen voorwaer een beschroemtheyt aen/ alsmen siet/om dat het soo swacke ende handeloose middelen schijnen te wesen / doch syn in effect seer seker. Bruggen en hebbense noyt ghebruyckt / dan van Biesen ende Stropmatten/maer nu heeft men al op eenige Rivieren/door neerstigheyt van etlijcke Gouverneurs/sommighe steenen Bruggen/doch veel min/dan't wel van doen ende vereysschende is/zijnde in een Lant daer so veel Menschen/ door gebreck van dien/ comen te verdrincken/ende dat soo veel gelt op brenght/daer niet alleen in Spagnien/ maer oock in vreemde Landen/costelijcke ende hoovaerdighe Palleysen met ghetimmert worden. Ut de Rivieren/die van de Gheberghten afloopen/ trecken d'Indianen veel ende groote doorloopende Wateren ofte conduiten tot in de Valleyen ende platte Landen/om t'Lant te begieten/de welcke sy soo ordentlijck ende voeghelijcken wisten te leyden / dat het int Landt van Murcien nochte in Milanen niet beter en can wesen/ t'welcke oock den meesten ende alle den rijckdom is/die men in de platte Landen van Peru,als oock op veel ander plaetsen van Indien/heeft.

Het 19. Capittel. Van de qualiteyt van't Landt van Indien int Generael.

De qualiteyt van't Lant van Indien (dewijle de selve de laetste van de drie Elementen is / die wy voorgheselt hebben / in dit Boeck te tracteren) mach int meeste deel wel verstaen worden/van't gene dat int voorgaende Boec/ van de Torrida Zona geargumenteert is/dewijle dat het meesten deel van Indien / daer onder ghelegen is: Maer om t'selve te beter te verstaen / soo hebbe ick drie verscheydenheden van Landen(daer ick in die Contreyen ghewandelt hebbe)aenghemerckt / waer van t'eene leegh/t'ander seer hoog/eñ het derde dat tusschen dese twee comt/uytnemende is. Het leeghe Landt/is het ghene dat aen de Zee-Custe ende in gantsch Indien ghevonden wort/t'welcke ordinaris seer vochtich ende heet is / waerom het oock t'onghesontste ende nu ter tijt t'minste bewoont is: Hoe wel datter in voorighen tijden groote bewoonde

woonde Vlecken van Indianen gheweest zijn / ghelijck als de Historien van nieu Spagnien ende Peru ghetuyghen: Want de wijle dat de selve Regioen ofte Geweste t'Naturael was/van den ghenen die daer in ghebooren ende opghevoet worden/soo consten sy haer daer wel onderhouden ende aerden/leefden van de visscherye der Zee/ ende van de Ackerbouwinghe die sy deden/ treckende loopende Wateren ofte conduiten uyt de Rivieren/daer sy't ghebreck van den reghen met remedieerden/die ordinaris seer weynich aen de Custe/ende op sommige plaetsen gantsch niet en valt. Dese leeghe Landtschappe heeft groote plaetsen ende contreyen die onvaerbaer zijn/ ende dat/door de Zant-Landen/die men daer bijster ende moeylijck / jae gheheele Bergen van heeft/als oock door de Morassen/om dat het Water / alst van boven comt afloopen/ dicwils gheen uytcomste en vint / ende daerom alsoo staen blijft. Morassen ende verdroncken Landen/ sonder remedie is veroorsakende / in effect/ dat het meesten deel/van de Zee-Custe in Indien / soodanighe is /namelijcken / aen den cant van de Zuyder Zee. By onse tijden/ soo is de habitatie van dese Custe ende leeghe Landen/ soo vermindert ende te niet ghegaen/dat van de dertich deelen/de neghen en twintich *Nota.* wel vergaen zijn: Ende het ghene/dat van de Indiaen noch duert/ende in esse is/geloovcn veel/dat het eer yet lang/ gantsch ende t'eenemael te niet ende wech sal wesen. Dit selve werdt van diversche/ verscheyden oorsaken toe gheschreven: Eenighe legghent op den grooten arbeyt ende quellinghe diese d'Indianen aenghedaen hebben: andere op de verscheyden manieren van spijsen ende drancken/ diese ghebruyckt hebben/naer datse der Spaenscher usantien deelachtich geworden zijn: Etlijcke leggent op d'ongheregheldc dertelheydt/ diese int drincken ende andere misbruycken hebben. Ende ick houde oock voor ghewis/dat dese ongheregheltheydt/ de meeste ende principaelste oorsake gheweest is / van haren onderganck ende verminderinghe: t'selve te argumenteren en comt nu niet te pas. Int voorseyde leege Lant/dat door den banck ongheſont ende luttel bequaem is/voor der Menschen habitatie / heeft men exceptie van sommighe plaetsen / die ghetempert ende vruchtbaer zijn / ghelijck als daer zijn t'meesten deel van de vlacke Landen ende Velden van Peru, alwaer men coele ende overvloedige Valleyen heeft. De habitatie van't meestē deel der Custen/wort onderhouden met de traffijck ende handelinge der Zeevaert op Spagnien/ daer de gheheele staet ende conservatie van Indien aen hanght. Men heeft aen de Custe / sommighe bewoonde Steden / als in Peru , Lima, Truxillo , Panamâ ende Cartagena , aen't vaste Lant / Santo Domingo, Puerto Rico, ende de Havana in d'Eylanden / ende noch veel andere Vlecken/als Vera Crus in nieu Spagnien/Yca, Arica, ende meer andere in Peru, ende ghemeynlijcken soo hebben de Havens (doch weynich) altoos eenige Gemeynten ende Woon plaetsen. De tweede maniere van Lant/ is een ander/ uytnemende hoogh/ende vervolghens cout ende droogh/ghelijck als t'Gheberghte gemeynlijcken is: Dese Lantschappe/en is noch vruchtbaer noch vermakelijck/ maer gesont/waerom t'selve seer bewoont is: heeft Weyden/ende daer toe veel Vees/ t'welck een groot behulp ende t'meeste onderhout van s'Menschen leven is/waer mede t'ghebreck van de Zaey-Landen ende Bouw-Ackeren geremedieert wert/met wisselen ende onderhandelinghe. Het ghene dat dese Lantschappe bewoont/ende etlijcke Dorpen seer populeus maect/is de Rijcdom van de Mijnen, die men daer in vint/want alle dingē het Gout ende Silver onderworpen is. Men heeft alhier/door oorsake van de Mijnen, sommige bewoonde Vlecken/so van Spagniaerden/als Indianen/die seer populeus zijn/ gelijc als daer is Potosi ende Guancavelica in Peru, de Cacatecas in nieu Spagniē. Van Indianē heeft mē t'gansche gebergte over/groote habitatie/die daer noch hedēsdaegs haer onderhoudē/eñ willen seggē/dat d'Indianē daer vermenichvuldigē / uytgenomē

dat het

dat het graven ende wercken / van de Mijnen, daer veel van zijn vernielende / ende sommighe alghemeyne sieckten hebbender oock een grooten hoop van wegh ghenomen ende omghebracht / ghelijck als de Cocoliste in nieu Spagnien. Maer van wegen haerder onthoudinghe/ soo en siet men in effect niet / datse in diminuitie ofte verminderinghe gaen. In dese uytnemende Lantschappe/ van't hooghe / coude ende drooghe Lant/heeft men de twee beneficien ofte weldaden van Weyden ende Mijnen die ick ghesept hebbe/de welcke wel andere twee moghen vergelden/als de ghene die de leeghe Landen van de Custe hebben / als daer is de weldaet van de Traffijck ende Handelinghe der Zeevaert / met de vruchtbaerheydt der Wijnen die nieuwerts en wassen als alleen in dese seer heete Landen. Tusschen de voorseyde t'wee uytnemende Lantschappen/comt het Lant van middelbare hooghte/evenwel t'eene luttel meer of min alst t'ander / maer en heeft gheen ghelijckenisse met de hitte van de Custe/noch met d'onghetempertheyt van't puere ghebergte. In dese gedaente van Landouwe/ gheven d'Ackeren ende Zaey-Landen / wel Tarwe/ Garst/ ende Mays, t'welcke in seer hooghe Landen niet wassen wil/maer veel in leeghe. Heeft oock overvloet van Weyden ende Vees: Vruchten/gheboomten ende groenicheyt/waster ghenoech/ende is voor de ghesontheyt ende vermakelijckheydt/ de beste habitatie: Ende alsoo is/ oock het meeste dat in Indien bewoont wordt van dusdanighe qualiteyt. Ick hebbe met eenighe verdachtheyt(op verscheyden weghen ende discoursen/ die ick ghedaen hebbe) daer op ghelet/ ende by goede rekeninghe bevonden / dat de Provincien ende contreyē/die aldermeest bewoont/ende de beste van Indien zijn/ zijn van desen doen/ gelijck als men in nieu Spagnien(t'welcke sonder twijffel een van de beste is/dat van de Son beschenen wort) sien mach / t'zy van waer dat men daer aen comt / soo gaet men terstont / van de Custe af nae't hoogh opclimmende. Ende hoe wel dat men van den oppersten opganck/daer nae weder begint te dalen / soo is het doch weynich/ ende t'Landt blijft altoos veel hoogher dan de Custe. Op dese maniere is geleghen/ alle d'omliggende Landouwe van Mexico,ende t'gene dat naer de Vulcano, ofte vierighen Bergh toe loopt/t'welcke het beste lant van Indien is/ als oock in Peru dat van Arequipa,Guamanga ende Cusco, doch altoos t'eene wat meer / ende t'ander wat min/ ende is eyntlijcken al te mael hoogh Lant / zijnde van diepe Valleyen ende van hooge Gebrchten/ ende t'selfde is my oock ghesept van Quito,Santfaê. Ende van't beste van't nieuwe Coninckrijck/is eyntlijcken een groote voorsichtichept des Scheppers gheweest / te voorsien / dat bynaest t'meesten deel van't Landt van Indien / hoogh comt/op dat het ghetempert mochte wesen : Want leegh zijnde/soude onder de Zona Torrida seer heet wesen/namelijcken soo't verre van de Zee lach. Oock soo heeft bynaest alle het Lant/dat ic in Indien gesien hebbe/naebuerschap van d'eene ofte d'ander zijde/met eenighe ghebergthen/ende somwijlen van alle canten. Dit selve is soo seer / dat ick(aldaer wesende)dickwils ghesept hebbe / dat ick my wenschten op een plaets te wesen / daer ick den gheheelen Horison mochte verghelijcken/ ende met den Hemel ende vlacke aerde onderscheyden/ghelijck als men in Spagnien / op duysent velden sien mach. Maer ten staet my niet voor/dat ick oyt in Indien soodanigen gesichte ghehadt hebbe/noch op Eylanden/noch op vaste Lant/ al hoe wel dat ick meer dan seven hondert mijlen weeghs in de lenghte ghereyst hebbe. Maer ghelijck als ick segge/soo was het om de habitatie van de selve Regioen oft Ghewestе / seer noodich/de Nabuerschap van't Gheberghte ende Heuvelen / om de hitte der Sonne te tempereren. Eñ also is het meest/dat van Indien bewoont is/ op de maniere ende in voegen als gesept is/eñ is int gemeyn/altemael een Lant van veel groenicheyt/Weydeneñ Geboomten/gantsch contrarie van dat Aristoteles eñ d'Ouderen gemeynt hebben. In

ben. In sulcker voegen dat soo wanneer men van Europa nae Indien comt/so is men hem verwonderende/een soo lustighe groene Landouwe/ende soo vol frisheyt te sien/ hoe wel dat desen Reghel sommighe exceptien heeft/namelijcken in't Lant van Peru, t'welcke onder allen seer vreemt is/waer van wy nu handelen sullen.

Het 20. Capittel. Van de eyghenschappen van't Landt van Peru.

VOor Peru, en verstaen wy niet / de gantsche ghedeelte der Werelt die men voor America aenteyckent/de wijle dat hier onder/ Brasilien, 't Coninckrijck van Chile, ende dat van Granaden, begrepen wort/ want gheenich van dese en is Peru, dan alleenlijcke/de ghedeelte/die gheleghen is/aen de Zuyt-zijde/beginnende van't Coninckrijcke van Quito (dat onder de Linea leyt) af/ ende streckende in de lenghte heen tot aen't Coninckrijck van Chile, dat onder de Tropicum uyt comt/ t'welcke mach wesen/ses hondert mijlen in de lengte/hebbende in de breedde/niet meer dan 'tghene/dat het tot de Andes toe beslaende is/dat in't generael mach wesen/vijftich mijlen/hoe wel dat het op plaetsen (als nae de Cachapoyas toe) breeder is. Dese ghedeelte der Werelt/ t'welcke Peru genaemt wort/is van een merckelijcke aenmerckinge/om dies wille dat het seer vreemde eygenschappen/ende by nae een exceptie van de gheneralen Reghel/der Landen van Indien/heeft. Want in den eersten/soo en hebben alle de Custen van dien/niet dan eenen Windt / ende en is niet den selven die onder de Torrida plach te waeyen/maer zijn contrarie partije / welcke den Zuyden ende Zuyt-westen wint is. Ten tweeden/soo ghelijck als den voorseyden Wint uyt de natuere/d'alder stormachtichste/swaermoedichste ende ongesontste/ van allen is/is aldaer in't contrarie/wonderlijcke/lieflijck/gesont ende vermakelijck/ jae soo seer / dat men den selven alleen de bewooninghe van de selve Custe mach toeschrijven/want sonder dien/soude dat onwoonbaer / heet ende swaermoedich wesen. Ten derden/dat het aen de selve Custe nimmermeer en regent/dondert/ hagelt/noch sneeut/ t'welcke een wonderlijck dinck is. Ten vierden / dat het in seer weynich spatie ofte distantie van de Custe af/seer dapper reghent ende sneeut. Ten vijfsten/dat streckende twee Regelen van Gheberghten/even gelijck/ ende gheleghen op een hooghte des Pools, men in den eenen Reghel groote menichte van Gheboomten heeft / reghenende aldaer het meeste deel van't Jaer/met groote hitten / ende op d'ander Reghel/ is het in't contrarie/gantsch kael ofte woest/ende seer cout/hebbende 't Jaer ghedeelt in Winter ende Somer/in Regen ende claer weer. Nu om alle t'selve te beter te verstaen/moet men aenmercken/dat Peru in drijen gedeelt is/gelijck als lange ende smalle ghesneden Riemen/te weten/in vlacke Landen/Bergen ende Andes. De vlacke Landen zijn aen de Custe der Zee/de Berghen/zijn al te mael Heuvelen / met sommighe Valleyen: d'Andes, zijn grousame/grove ende dicke Ghebergten. De vlacke Landen mogen hebben in de breedde/ontrent thien mijlen/op sommighe plaetsen wat min of meer. De Berghen mogender twintich hebben/ende d'Andes, ander twintich/ op etlijcke plaetsen meer/ende op ander min/strecken in de lengte/Noorden ende Zuyden/ ende in de breedde/Oost ende West/is nochtans een wonder dinc/dat men in so weynich distantie/als daer zijn vijftich mijlen/liggende even verre van de Linea ende Pool af/soo grooten onderschept heeft/van dat het in d'eene plaets bynaest altoos reghent/ op d'ander plaets/by na nimmermeer/eñ op d'ander/by tijden. Op het vlacke lant en regent het nimmermeer/al hoewel datter somwijlē een weynich nat oft vochticheyts

neer valt/ 't welcke sy Garua heeten/ende wort in Castillien Mollina ghenaemt / dat is/ een natten damp ofte mist/ 't welcke altemets in eenige druppelen waters comt te veranderen ende neer vallen/maer men en heefter in effect/ gheen Daken toe van doen/ noch daer en valt geen Water/dat sulcx vereyscht: hebbende de Daken van een Mat gemaeckt/met een weynich Aerde daer boven op/dat haer meer als ghenoech is. In d'Andes regent het by naest t'gheheele Jaer door/al hoe wel dat men daer op eenighe tijden meer claricheyt heeft als op ander. In de Berghen / welcke comen tusschen de twee uytnemende/soo regent het op de selve tijden/gelijck als in Spagnien/te weten/ van September tot April toe/zijnde d'ander Maenden helder ende claer / 't welcke is/als de Son daer verst van af is/zijnde in't contrarie/alsser de Son naest by is/van't welcke in't voorgaende Boeck genoech gehandelt is. Het gene men d'Andes heet/ende t'ander dat de Gheberghten genoemt worden/zijn twee Reghelen van seer hooghe Ghebergten /die over de duysent mijlen/in de streckinge mogen hebben/ende zijn gelegen in't ghesicht van den anderen/bynaest als paralel, ofte gelijck. In't Gheberghte onthouden haer ontelbare hoopen van Vicuñas, welcke zijn in de lichtveerdicheyt/gelijck als wilde Bergh-geyten. Van gelijcken so onthouden haer/daer oock de gene die men Guanacos ende Pacos noemt/ 't welcke de Schapen/ ende ghelijckelijcken de Last-Peerden van't selve Lant zijn/daer op synen tijt van gehandelt sal worden. In d'Andes onthouden haer Apen ende Meyr-katten/die seer gracieus zijn/met menichte van Papegaeyen. Ende aldaer wast oock het Kruyt ofte den Boom/Coca genaemt / dat van d'Indianen soo seer ge-estimeert/ende in syn handelinge/so veel Gelts weert is. Het gene men Geberghte noemt/heeft op plaetsen/daerse open zijn/Valleyen/alwaer men de beste habitatie van gheheel Peru heeft/ghelijck als daer is/ die van Xauxa, van Andaguayalas, ende die van Yucay. In dese Valleyen soo wast het Mays, Koorn ende Vruchten/in d'eene wat min of meer als in d'ander. De Stadt van Cusco gepasseert wesende (welcke in voorige tijden t'Hof van de Heeren van dese Coninckrijcken was) so scheyden haer de twee Regelen Gheberghten (die ick gheseyt hebbe) wat wijder van den anderen/latende te midde wegen een groot Velt ofte vlacke Lant/ 't welcke de Provincie van Collao genaemt wort. Alhier heeft men menichte van Rivieren / ende 't groote Lack van Titicaca, met een groote Landouwe ende seer schoone Weyden: Maer al hoe wel dat het vlack Lant is/soo heeft het/niet tegenstaende/noch evenwel de selve hooghte ende ongetemperthheyt/als t'Geberghte/ende brengt van ghelijcken geen ghebooomte noch hout voort/ende remedieren t'gebreck van't Broot met Wortelen (diese zaeyen) Papas genaemt/de welcke onder d'Aerde wassen/ende is de spijs der Indianen/makende van dese Wortelen (alsse droogh ende gecureert zijn) het gene dat sy Chuño noemen/welcke het Broot ende voetsel van't selve Landt is. Hebbender noch ooc andere Wortelen ende Cruyderē diese eten/is een gesont/ende oock t'bewoonste ende t'rijckste Lant van Indien/door d'overvloedicheyt van het Vee/ 't welcke aldaer seer wel aerdet/soo wel de Schapen/Koeyen ende Geyten van Europa, als die van't Lant/diese Guanacos ende Pacos noemen. Men heeft daer oock jachts ghenoech van Patrijsen. De Provincie van Collao ghepasseert wesende/soo comt die van de Charcas, alwaer men Valleyen heeft/die seer heet ende vruchtbaer zijn. Ende men heeft daer oock seer woeste ende wilde gheberghten die soo grooten Schat ofte rijckdomme van Mijnen hebben/datter op gheenige plaetsen ter Werelt grooter noch soodanighen gheweest zijn.

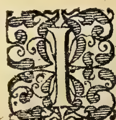
Het

Het 21. *Capittel.* Van d'oorſaken dieſe gheven, van dat het op de vlacke Landen niet en reghent.

SOo gelijck als het een ſoo extraordinaris dinck is/ dat men Landen heeft/daer't nimmermeer en regent/noch dondert/alſo iſt oock natuerlijcken/dat de Menſchen begeerlijck zijn/ om d'oorſake van ſoodanige nieuwichept te weten. Het diſcours datter van ſommighe op ghedaen wort/van die dat met voordacht geconſidereert hebben/is/datter door ghebreck van materie/aen die Cuſte/geen dicke humeuren ofte dampen opgetrocken worden/die machtich ghenoech zijn om den reghen te verwecken/ dan alleen cleyne ofte lichte humeuren/die alleenlijck maer den miſt ende garua connen veroorſaken ghelijck als wy in Europa ſien/datter des morgens op veel daghen dampen opgetrocken worden/ende die niet in reghen/ maer alleen in miſt comen te veranderen/ 'twelcke comt/om dat die materie niet dick noch crachtich genoech en is/ om in regen te veranderen. Ende dat ſulckx aen de Cuſte van Peru eeuwichlijcken (ghelijck als in Europa by wijlen) is/ſeggen d'oorſake te weſen/om dat de ſelve Regioen, altemael uytnemende droogh/ende ongheleghen is/om dicke vapeuren ende dampen te moghen voort brenghen. De drooghte is goet te mercken/door die oneyntlijcke Sant-landen/ die daer zijn/als oock om dat men daer gantſch geen Fonteynen noch putten en vint/ ten zy dat het waer in ſeer groote diepten / van viiftien ende meer Vademen / ende 'tſelve moet noch weſen by eenige Rivieren/uyt welcker doordringhent Water/ men den Putten comt te vinden/jae ſoo ſeer/dat het by experientie gheſien is/ dat ſoo wanneer men de Rivieren uyt haer moeder ofte loop verleydde/ende wech nam/die eenen anderen cours gevende/ſoo zijn terſtont de Putten droogh geworden / tot der tijt toe/ dat de Rivier weder tot ſynen eerſten loop ghecomen was. Deſe oorſake van niet te reghenen/ wordt ghegeven/van weghen de materie: Nu van weghen t'efficient ofte de werckinghe/gheven een ander van niet minder aenmerckinghe / te weten / dat die exceſſive hooghte van't ghebergthe/die de gheheele Cuſte langhs ſtreckt / in ſulcker voeghen de vlacke Landen beſchuttende is dat die gheen wint van over Lant en laet waeyen/ten zy dat het ſoo hoogh is/datſe de ſteyle toppen over waeyt/ende te boven gaet/waerom daer anders geenen wint en waeyt/als die van uyt der Zee/ den welcken (door dien dat hy gheen wederpartije en heeft) alleen de vapeuren ofte dampen (die daer opgetrocken worden) niet en can verdouwen noch uytperſſen om regen te maken: In voegen dat het beſchutſel van't gheberghte verhinderende is/den vapeuren niet uytgheperſt te worden makende dat die al te ſamen in miſt verſpreyt wordẽ. By dit diſcours worden ſommighe exempelen ghebracht/als daer is / het regenen op ſommighe Heuvelen aen de Cuſte/die wat minder beſchut ſtaen/ gelijck als daer zijn de Bergen van Arica ende Arequipa. Item/ van dat het daer ſommige Jaren gheregent heeft/ſoo wanneer daer de Noorde winden ofte Briſen regneerden/ over de gheheele ſpatie dieſe bewaeyden ende over-reyckten/gelijck als het gebeurt is/in't Jaer 78. op de vlacke Landen van Truxillo, alwaert ſeer veel regende/een dinck datſe in menighe eeuwen niet gheſien hadden. Item / is aen de ſelve Cuſte reghenende / ter plaetſen / daer't ordinaris van de Briſen ofte Noorde winden bewaeyt wordt / ghelijck als in Guayaquil, als oock daer hen t'Landt ſeer verheft/ende uyt het beſchutſel van't Gheberghte is af-wijckende / ghelijck als daer is voorby Arica. Op deſe maniere wordt het van ſommighe ghediſcoureert / doch een yeghelijck mach

diſcoureren ſoo dat hen goet dunckt/is altoos ſeker/dat als men van't Gheberghte in de vlacke Velden af daelt/ſoo plach men te ſien een ghedaente/ghelijck als twee Heuvelen, d'eene boven om hoogh/helder ende claer/ende d'ander om leegh/doncker/ ende ghelijck als een grauwe uytgheſpreyde Sluyer/die de gantſche Cuſte is bedeckende. Doch hoe wel dat het niet en regent/ſo is niet tegenſtaende den voorſeydē miſt wonder profijtelijcken/om 't Gras op't Lant te doen groeyen/eñ om de Zaeylanden ende Bouw-ackeren in haer ſayſoen te brenghen. Want al hoe wel datſe ſoo veel ſtilſtaende Wateren hebben/alſſe ſelfs willen/dieſe uyt de Sloten trecken/ſo en weet ick nochtans niet/wat deucht dat de vochticheyt des Hemels meer heeft: Want ſoo de ſelf de Garua oſte Miſt comt te ghebreken/ſoo heeft men terſtont groot gebreck in de Zaey-Landen ende Ackeren. Ende het ghene dat noch meer te verwonderen is / is dat de Zant-landen/die gantſch drooch ende onvruchtbaer zijn / van den ſelven Garua oſte Miſt/met groenigheyt ende Bloemen becleedt worden / dat een ſeer vermaeckelijck dinck om ſien is/zijnde oock van grooter profyten ende weldaet/om t'Vee op te weyden/die van't ſelve Gras wonder wel groeyen ende vet worden/ghelijck als men ſien mach aen den Bergh/die den Sandt-bergh ghenaemt wort/ dicht by de Stadt de los Reyes, oſte van der Coninghen.

Het 22. Capittel. Van de eyghenſchappen van nieu Spagnien, met d'Eylanden, ende d'ander Landen meer.

N Weyden ſo excedeert/oſte heeft het Lant van nieu Spagnien voordeel/want men heeſter ontelbaer geteelten/ſo van Peerden/Koeyen/Schapen/als van alle andere/ is van ghelijcken ſeer overvloedich van Vruchten/ende niet minder van Zaey-landen ende Ackeren/van alle Greynen/is in effect het vruchtbaerſte ende vo[r]ſpſte Lant van gantſch Indien: Doch even wel ſoo heeft het Lant van Peru in een dinck groote avontagie oſte voordeel/te weten/in de Wijnen/want de ſelve waſſen in Peru veel ende goet/nemende de plantinghe der Wijngaerden alle daeghs meer[illegible]en/waſſen in ſeer heete valleyen/daer men t'beſpringhſel van het Water/uyt de ghemaeckte ſloten heeft. Maer in nieu Spagnien/hoe wel dat men daer Druyven heeft/ſoo en comen ſy tot gheen perfectie noch volcomen rijpte/ghelijck alſt wel vereyſcht om Wijn te maken. D'oorſake hier van is/dat het aldaer in Iulio ende Auguſto regent/'twelcke is/ tē tijden dat de druyven rijp wordē/waerom niet en connen comen tot de rijpte die ſy vā doen hebben: Eñ ſo men daer met cracht eñ met veel neerſticheyt eenige Wijn wilde maken/ſo ſoude die weſen als die Ghenoeſche/ende die van Lombardijen/ die ſeer ſlap ende van een ſtercke ſmaeck is/ſoo datſe van geen Druyven ſchijnt ghemaeckt te weſen. De Eylanden die men noemt van te Loef waert/welcke zijn La Eſpañola, Cuba, Puerto Rico ende d'andere meer/daer ontrent ghelegen / hebben ſeer veel groenicheyt/Weyden/ende groot Vee/ende dat/in grooter menichte. Men heeft daer ontelbare quantiteyt van Koeyen ende Verckens/die wildt geworden zijn. De neeringhe van deſe Eylanden/is Suycker-keeten te hebben/ende met Oſſen-huyden te handelen/hebben oock veel Caña fiſtola oſte Caſſia ende Gingeber, want ſo men comt te ſien/ 'tghene dat hier van/in een Vloot geladen wort/ſchijnt een ongelooflijck dinck te weſen/datter in Europa ſo veel verdaen mach worden/Brengen daer oock ſeer excellent eñ ſchoonſchijnent Hout van daer/als Ebano eñ ander/voor Edificien oſte timmeragien/ eñ ander wercken. Men heeſter veel van't Hout dat men Santo oſte Heylich noemt/ 'twelcke

Van dit Hout hebbe ic in Tercera weſende veel eñ ſeer groote menichte ſien comen/ in de Vloten van Spaens Indiē ende d'Antillas, dat ſeer

'twelcke goet is om de fieckte van de Pocken te gheneſen. Alle deſe Eylanden (met die aldaer in de ſelve Contreye legghen / die ontelbaer zijn) zijn van een ſeer ſchoon ende vermakelijck ghesicht/want ſtaen het gheheel Jaer door/bekleedt met groenicheyt/ende vol Gheboomte / ſoo datſe niet en weten/wat dat Herfſt ofte Winter is/ door de daghelijckſche vochtigheyt/met de hitte van de Torrida. Ende hoe wel dat het een oneyndtlijck groot Landt is / ſoo is het niet teghenſtaende van weynich bewooninghe/door dien dat het van ſyn ſelven groote ende dichte Arcabuco (alſoo noemen ſe aldaer de dichte Boſſchen) voort brenght. Hebben op de vlacke Landen veel Moraſſen ende Weeck-grondighe plaetſen. Oock ſoo is daer noch een ander principale oorſake/van dat het weynich bewoont is/te weten/datter weynich van de inghebooren Indianen over ghebleven zijn / door die onachtſame ongheregheltheyt van de eerſte overwinners ofte ontdeckers ende bewoonders. Dienen hen den meeſten tijdt met Swarten ofte Moorianen/doch coſten veel/ende en zijn niet goet om 't Landt te bouwen. Deſe Eylanden en gheven noch Koorn noch Wijn/ om dat het d'overvloedighe vruchtbaerheydt ende weelde van't Aerdtrijck / niet en laet tot granen comen/ maer ſchiet altemael in Loveren / ende ſeer oneffen uyt. En hebben van ghelijcken gheen Olijf-boomen/ofte ten minſten gheen Olijven/maer wel veel Bladeren ende groenicheyt in't ghesicht/ſonder tot perfectie te comen. Het Broot datſe gebruycken/ is Cacavij, waer van wy op ſynen tijt ſullen tracteren. De Rivieren van deſe Eylanden/hebben Gout/ 't welcke van ſommighe uyt ghetrocken wordt / maer is weynich/ ende dat/door ghebreck van de Inghebooren / die dat beneficeren ofte bereyden. In deſe Eylanden hebbe ick minder dan een Jaer gheweeſt / ende nae't relaes ofte de kenniſſe/die ick van't vaſte Landt van Indien hebbe connen crijghen/ (daer ick niet geweeſt en hebbe) als daer is La Florida, Nicaragua, Guatimala, ende andere contreyen / verſtae bynaeſt/te weſen van deſer conditie/die ick gheſeyt hebbe / van de welcke ick de byſonderſte dinghen der natuere/die men daer heeft/alhier niet en ſtelle/ om dat ic daer gheen volcomen kenniſſe af en hebbe. Het Landt dat in gantſch Weſt-Indien/ Spagnien/ende d'andere Regioenen ofte Gheweſten van Europa aldermeeſt is ghelijckende/is het Coninckrijck van Chile, 'twelcke gantſch buyten den Regel van d'ander Landen van de Torrida ende Tropico Capricorno ſtreckende is / zijnde een Landt dat van ſyn ſelven vruchtbaer ende friſch is/hebbende alle ſoorten van Vruchten van Spagnien: Gheeft oock Koorn ende Wijn in abondantie / ende is overvloedich van Weyden ende Vee: De Climaet is ghesont ende getempert/ tuſſchen heet ende cout/ heeft natuerlijcke Somer ende Winter/ende noch daer en boven/ quantiteyt van ſijn Gout/is niet teghenſtaende armelijck ende weynich bewoont/ door den daghelijckſchen Oorlogh die * d'Araucanen ende haer Bondtghenooten doen / om diesʼ wille dat het trotſe/ſtercke Indianen/ende vrienden van haer Vryicheyt zijn.

schoon ende van veelderley ſoorte en coleure was waerdich om ſien.

* Deſe Araucanen zijn dappere ſtrijtbare en trotſe Indianen/ingebooren ende beſitters der Provincie van Arauco gelegen in't Coninckrijck van Chile, op de hoogte va 36. graet aen de zuytzijde van de Linea, zijnde niet meer als 20. mijle groot/ de welcke de Spagnaerden meer wederſtants ende te doen gegeve hebben/als alle de Landen van nieu Spagnie en Peru gelijckelijc/ſonder tot hedensdaeghs noch geheel overwonnen te weſen/ gelijc

Het 23 *Capittel*, Van't Landt dat noch onbekent is, ende van't verſchil, van eenen gheheelen dach, tuſſchen die van *Orienten* ofte Ooſten, ende die van *Occidenten* ofte Weſten.

MEn heeft groot vermoeden/ofte giſſinghe / datter in de getemperde Zona, nae den Polum Antarcticum toe / vruchtbare ende groote Landen gelegen zijn/doch en zijn tot noch toe niet ontdeckt / noch daer en is in de ſelve Zona anders geen Lant bekent/dan alleen dat van Chile, ende een ſtuck weeghs dat nae de Cabo de bona Eſperanca toe ſtreckt/ gelijck alſt in't eerſte

als int tractaet van Don Alonso d'Erzilla gelesen mach worden/diet selfs persoonelijcke met ondersocht heeft/met het sweert in d'eene hant vechtende/ende de penne in d'ander hant annoterende. etc.

Boeck gheseyt is. In d'ander twee Zonas ofte Gewesten der Polen, en weet men van gelijcken niet/ofse bewoont zijn/of niet: Noch oock of het Lant/gheleghen voorby de Straet ofte Engte van Magallanes, hem streckende is/tot onder den Polum Antarcticum, want het alderhoochste datter van bekent is/is gheweest op 56. graet/als voren geroert is. Van ghelijcken soo en can men niet weten/tot hoe verre dat het Lant/dat van de Cabo de Mendocino ende Californijs af/loopt/onder de Polus Arcticus streckende is/noch het eynt ende termijn van't Landt La Florida, noch tot hoe verre 'tselve nae't Westen toe loopt/en is niet lange geleden/dat men een groot Landt ontdeckt heeft/ 'twelcke sy nieu Mexico noemen/al waer men seyt/veel Volckx te wesen/ende spreken de selve Tael van Mexico. Die Philippinen ende omligghende Eylanden/nae dat van ervaren Persoonen ghereferreert wort / hebben meer als neghen hondert mijlen in de streckinghe: Maer het tracteren van China, Cauchinchina, Sian, en d'ander meer Provincien/van't gene Oost-Indien belangende is/is een oneyndtlijck dinck en vreemt van mijn intentie/de welcke alleen is van dat de Westersche Indien aengaet. Int selve America, welcker termijnen over al bekent zijn/en heeft men noch van het meesten deel gheen wetenschap / ghelijck als daer is/de Contreye van tusschen Peru ende Brasilien, waer van verscheyden opinien zijn: Sommige meynen/dat het altemael een verdroncken Lant/vol van Morassen ende weeckgrondighe plaetsen is: Andere affirmeren/dat men daer groote ende bloeyende Coninckrijcken heeft / ende bouwen aldaer die Paytiti, t'Dorado, ende die Cesares, seggende datter wonderlijcke dingen zijn. Een geloofwaerdigh persoon van ons gheselschap / hebbe ick hooren seggen / dat hy daer gesien hadde/groote bewoonde Vlecken/ende wegen ofte paden die soo betreden ende geuseert waren/als van Salamanca nae Valladolid. Ende dit was ten tijden/ als de voorschreven Tocht ofte ontdeckinge ghedaen worde / in die groote Rivier van de Amasonen ofte Marañon, door Pedro de Orsua ende daer nae door de andere / die't selve geschiet is. Ende om datse gheloofden/dat die Dorado, diese sochten/ noch voorder aen was/so en wilden sy dat aldaer niet bewoonen / blijvende daer nae sonder die Dorado, (diese noyt en quamen te vinden) ende sonder de selve groote Provincie/diese verlieten. In effect/so is de bewooningh van America, een dinck dat tot noch toe verborgen is/uytgesondert de buytenste partijen/als daer is Peru, Brasilien, ende daert Landt begint smal toe te loopen/'twelcke is by de Rivier van Rio de la Plata, ende van daer/nae Tucuman, loopende also om/nae Chile ende die Charcas toe. Nu lestelijcken/ heeft men uyt Brieven van den onsen/ (die in Santa Crus van't gheberghte resideren) door een nieu relaes verstaen/hoe datse ontdeckende zijn / groote Provincien ende bewoonde Vlecken/in die Contreye van tusschen Peru ende Brasilien. Wat datter af is/sal den tijt wel openbaren / want nae dat de neersticheyt ende stouticheyt wel is/ om de Werelt van d'een ende d'ander zijde om te loopen/soo mogen wy wel gelooven/dat/so gelijck als 'tgene dat tot hier toe ontdeckt is/alsoo sal men oock noch comen te ontdecken / het gene dat noch resteert/op dat het heylighe Euangelium door de gantsche Werelt verbreyt ende vercondicht mach worden/dewijle datse den anderen/ al van't Oosten nae 't Westen gemoet hebben/makende eenen perfecten Circkel ende omloop van de gheheele Werelt/te weten/de twee Croonen van Portugal ende Castilien , tot soo verre/ datse hare ontdeckingen aen een ghebracht hebben / 'twelcke voorwaer een dinck is/ van aenmerckinge/zijnde d'eene van in't Oosten gecomen/tot China ende Iapon toe/ ende d'ander van in't Westen/tot de Philippijnen, 'twelcke Nabueren / ende by naest dicht aen China gelegen zijn: Want van't Eylant Luzon af/ (het principaelste van de Philippijnen. daer de Stadt van Manilla ghelegen is) tot Macao toe/ (een Eylant by

Canton)

Canton) so en heeft men niet meer/als 80. ofte hondert mijlen van Zee tusschen beyden: Ende is een wonder dinck / dat al hoe wel daer soo weynich distantie tusschen beyden is/soo hebben sy niet tegenstaende eenen gheheelen dach van verschil in hare rekeninge/in sulcker voeghen/dat alst in Macao Sondach is/soo ist in Manilla Saterdach/ende also in alle t'ander meer volghens / hebbende die van Macao ende China altoos eenen dach voor upt/ende die van de Philippinen in't contrarie eené dach ten achteren: Js gebeurt den Broeder Alonso Sanches, (van de welcke hier voren mentie gemaeckt is) dat varende den selven van de Philippinen af/quam nae syn rekeninghe/in Macau,den tweeden Meye/ende willende lesen syn getijden van Santo Athanasio, bevont dat sy aldaer celebrerende waren/de Feeste van de vindinge des Cruyces/want hadden in de rekeninge den derden Meye. Het selve is hem noch een ander mael ghebeurt/in't herwaerts aen comen. Dese verschillinghe heeft sommige verwondert gemaeckt/hen laten dunckende/dat het by gebrek van d'een ofte d'ander toe comt/'twelc also niet en is/maer is een goede ende geobserveerde rekeninge/want nae de verscheyden wegen/die d'eene ende d'andere gherepst hebben/soo moet het nootwendich volgen/dat sy/in't gemoeten van den anderen/eenen dach van verschil hebben. De reden hier van/is dese / dat de ghene die van't Westen nae't Oosten seylen / altoos aen den dach winnen/want haer de Son altoos vroegher op comt: Ende de ghene die van't Oosten nae't Westen varen/comen altoos in't contrarie aen den dach te verliesen/om dat daer de Son t'elcken later op gaet: Ende hoe dat men meerder nae't Oosten ofte Westen toe loopt/hoe dat men den dach vroegher ofte later crijght. Jn Peru, 'twelcke in respect van Spagnien/in't Westen is/gaense meer dan ses uren ten achteren / in sulcker voegen /dat so wanneert in Spagnien middach is/ soo begint het in Peru eerst te dagen: Ende alst in Spagnien begint te dagen/so is het aldaer middernacht. De proeve hier van/hebbe ick tastelijcken ghedaen / door computatie der Eclipsen van de Son ende Maen. Nu so hebben dan/de Portugeesen hare Navigatie ghedaen/ van't Westen nae't Oosten ende de Spagnaerden van't Oosten nae't Westen: Ende soo wanneer dat sy ghecomen zijn/haer te versamen/ ('twelcke is in de Philippinen ende Macao) soo hebben d'eene twaelf uren gewonnen/of voor upt ghehadt/ende d'ander oock so veel verloren of ten achteren ghegaen / zijnde 'tselve altemael op een besteck/ ende op eenen tijt/bevindende onder haer 'tverschil van 24. uren/ 'twelcke eenen gheheelen dach is: Waerom nootwendich volgen moet/dat d'eene den derden Meye rekenen als dander eerst den tweeden hebben ende d'eene vasten des Paesch-avonts, ende d'ander eten daer Vleesch op/zijnde haren Paesch-dach. Ende so wy versieren/dat se voorder aen passerende/een ander mael de Werelt quamen om te loopen / volghende hare rekeninge/soo souden sy/alsse wederom by den anderen versaemden/twee dagen van verschil/in hare rekeninge hebben: Want gelijck als ick gesept hebbe/so comen de gene/die nae den opganck der Sonne reysen/den dach altemets vroeger te crijgen/ om dies wille/datter de Son elcke reys/vroeger op comt: Ende de ghene die in't contrarie nae den onderganck der Sonne varen/crijgen den dach altemets later/om datter de Son t'elcke mael/later op comt. Eyndtlijcken/ dat de differentien der Meridianen,die verscheyden rekeninge van de dagen is makende: Ende soo ghelijck als men reysende is/nae't Oosten ofte Westen/alsoo comt men de Meridianen te veranderen/ sonder 'tselve eens te ghevoelen/ende men gaet ten anderen/even wel/in de selve rekeninge voort/daer men hem in vint/als men upt vaert/waerom het noodich moet volghen/dat men hem (den geheelen omloop der Werelt gedaen hebbende) in faute van eenen gheheelen dach moet vinden.

Het

Het 24 *Capittel.* Van de *Vulcanen*, vyerighe Monden ofte Swavel-berghen.

L hoe wel dat men op andere plaetsen/oock vyerighe Monden ofte Swabel berghen vint/ghelijck als den Bergh van Ætna, ende die van Vesevio in Indien/al t'hans den Bergh van Soma gheheeten/soo is nochtans/het gene men hier af vint/een seer merckelijck dinck. De Vulcanen zijn ordinaris Gheberghten/die seer hoogh zijn/ ende boven de toppen van de andere Berghen upt steken/zijn boven op/plack ofte vlack/hebbende in't midden van dien/een hol ofte groote open Mont/ welcker diepten tot op't nederste af daelt/dat een afgrijsselijck dinck om sien is. Dese Monden ofte hollen/geven roock van haer/soo dat sy bynaest anders niet en hebben/als 'tfatsoen van Vulcanen,gelijck als daer is/die van Arrequipa, die van een onmetelijcke hooghte/ ende by naest gantsch van Zant is/om den welcken op te clunmen/men twee dagen tijts van doen heeft. Doch men en heefter sonderlinge geen vyer ghevonden/dat om te noteren is/dan alleenlijcken t'spoor van de Sacrificien die d'Indianen aldaer/in de tijden van haerder Heydenschap/gedaen hebben/ende by wijlen een weynich roock. De Vulcaen van Mexico,welcke staet by't Dorp genaemt de los Angelos,(dat is van de Engelen) is oock van uytnemende hooghte/beghinnende van de dertich mijlen in't omgaens op te loopen. Wt dese Vulcaen en comt niet altoos/maer by tijden / ende dat/by naest alle dage/eenen grooten hoop roocks upt/den welcken soo recht over eynt treckt / als een keersse/ende comt hem daer nae te verspreyden/ghelijck als een seer groote Plumagie/tot dat het weer gantsch verdwijnt/ ende hem terstont comt te veranderen/ gelijck als in een swarte Wolcke. Het ordinariste is/ dat het des morghens/ met der Sonnen opganck/ende des avonts alsse onder gaet/gemeynlijck op comt/hoe wel dat ick het oock op ander uren gesien hebbe. Daer comt oock met den roock gelijckelijck veel Asch upt/ maer Vyer en isser tot noch toe niet sien upt comen: Men vreest dat het daer noch wel nae volghen/ende het Lant op bersten mocht/ t'welcke in syn omgaens het beste van't selve Coninckrijck is. Men hout voor gewis/ dat desen Vulcaen, ende die van't gheberghte van Tlaxcala (die daer verre van daen is) een sekere correspondentie/met den anderen hebben/ waer door de donderen ende blixemen / als oock de vyerige vlammen/ende weer-lichten/die men aldaer ordinaris heeft / soo veel souden zijn. Desen Vulcaen hebben eenige Spagnaerden beclommen/ ende daer binnen in geweest/daer Solffer-steen upt halende/om Busch-krupt af te maken. Cortees is vertellende/hoe veel neersticheyt dat hy gedaen heeft/om 'tgene datter was t'ontdecken. De Vulcanen van Guatimala zijn noch vermaerder/eens deels door de grootte/die van de varende lieden der Zuyder Zee van seer verre ontdeckt wert/als oock door de cracht ende t'gewelt van't Vyer datter upt geworden wort. Den 23. December van het voorleden Jaer 86. ist gebeurt/dat die gheheele Stadt van Guatimala * (door een een Aertbevinghe) bynaest ter neder viel / ende datter ettelijcke persoonen van doot bleven. Dit selve hadde al over de ses Maenden gheduert / dat de Vulcaen dach noch nacht op hielt/om hoogh upt te spouwen/ende gelijck als een Rivier vol Vyers over te geven/welcke materie hem in't vallen (aen de voet ende rontsom de Vulcaen neer comende) in Asschen ende verbranden ghehouwen steen was veranderende. T'excedeert ende gaet het Menschelijck vernust te boven/hoe dat het upt syn Center so veel materie (alst in alle de voorseyde Maenden van hem werpende was)conste op halen. Dese

* Dierghelijcke Aertbevinghe is geschiet in't Eylant S. Michiel, een van de Vlaemsche Eylanden/ int jaer 1591. geduerende ettelijcke dagē/met schade van veel Huysen/ Cloosters ēn Menschen/ gelijc als ick in mijn Itinerario van Oost Indiē geannoteert hebbe.

Desen Vulcaen en placht anders niet dan roock van hem te geven/ende dit noch niet altijts/ende gaf oock somtijts wel eenighe vlammen van hem. Dit voorschreven Relaes hebbe ick ghecreghen/ wesende in Mexico, door eenen Brief van een Secretaris der Audientie van Guatimala, een gheloofwaerdich persoon/ ende en was als doe noch niet al ghecesseert/vyer ende vlam uyt de selve Vulcaen van hem te worpen/als ghesept is. Als ick dese voorleden Jaren inde Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen was/ soo spoogh den Vulcaen, die daer ontrent staet / soo veel assche van hem/ dat het over veel mijlen/daer van daen/anders niet dan assche en reghende/ jae soo veel/dat het den dach gantsch sijn licht benam ende verdonckerde / ende viel in Quito so vol ende dicht/ dat het niet moghelijcken en was / de straten te ghebruycken. Daer zijn wel ander Vulcanen ghesien / die gheen vlammen / roock nochte assche van hen en worpen: dan bevinden / datse op de gront ende bodem in een levent ende ghestadich vyer staen en branden/ sonder ophouden. Van dusdanighe was daer een/waer van in onsen tijden een begeerlijck Pape hem liet voorstaen/dat het ghene dat brandende was/een masse van gout was/besluytende eyntlijcken/dat het anders geē materie nochte metael wesen mochte/een dinck dat soo menich jaer brandende was/sonder eens te consumeren. Ende met dese persuasie ende inbeeldinghe/ maeckten sekere ketels ende kettinghen/ met ick en weet wat artificien, om daer mede t'Gout uyt de Put te scheppen ende op te trecken/maer t'vyer hiel daer synen spot met/want d'Ysere kettingen ende ketels en waren noch qualijcken aent vyer ghecomen / of sy waren terstont aen stucken ende vernielt/ghelijck offe van werck ghewelst hadden. Even wel soo is my ghesept/ dat den voorseyden suppliant/noch niet tegenstaende/by syn propoost bleef/ ende ginc andere inventien soecken/om t'Gout/dat hem voorstont/uyt te trecken.

Het 25 *Capittel.* VVat dat d'oorsake is, dat het vier ende rooc van dese *Vulcanen* soo langhen tijt duert.

HEt en is niet noodich van eenighe Vulcanen meer te verhalen/ dewijle men / van de ghene die verhaelt zijn / ghenoech verstaen mach/wat datter in passeert/maer is een dinck weerdich om te argumenteren/ wat dat d'oorsake is/dat het vyer ende roock van dese Vulcanen soo langhen tijt duert/t'welcke een dinck buyten reden schijnt te wesen/ excederende ende gaende t'natuerlijck discours te boven / van dat het uyt syn maghe soo veel dinghen spout ende overgeeft. Waer mach de materie ligghen / ende wie machse hem gheven/ofte hoe gaet het in syn werck? Sommighe hebben voor een opinie/dat de Vulcanen verteerende zijn/de binnenste materie/diese van haer eygen compositie ofte maecksel hebben/ende alsoo glooven sy / datse nae natuerlijcke reden een eynt sullen nemen / so wanneer sy (in maniere van spreken) t'hout van haer materie geconsumeert ofte verteert hebben. In consequentie van dese opinie/soo worden daer hedensdaeghs sommige Berghen ghesien/daer men verbrande ende seer lichte steen is uyt treckende / die niet te min seer hart ende excellent voor edificie ende Timmeragien is/ghelijck als daer is/de ghene die in Mexico ghebracht wort/ door sommighe ghebouwen: Ende schijnt in effect te wesen/t'ghene sy seggen/dat die gebergten eenighen tijt natuerlijck vier ghehadt moeten hebben/ende datse volepndicht zijn/so wanneer dat de materie/die 't heeft connen verteeren / ten eynde was / waer door het de steenen alsoo ghelaten heeft/als de ghene die door't vier gepasseert zijn. Ick en begeere my hier teghens niet te stellen/soo veel als belanghende is/te dencken dat men

Op dese maniere is hedensdaeghs het Eylandt Sante Helena ghelegen op 16. graet aen de Zuyt zijde.

de van de Linea Equinoctialis, zijnde d'Aerde / ende al watter op de Ghebergten staet gelijck als versenckt en verbrant/ als in mijn Itinerario verhaelt wort.

aldaer vier/ende op syn maniere t'eenighen tijden Vulcanen gehadt heeft/ maer is my een hart dinck om ghelooven/ dat het in alle Vulcanen alsoo soude toe gaen / de wijle dat men siet/ dat de materie/ die't van hem werpt bynaest oneyntlijcken is/ ende dat de selve niet alle ghelijck in haer ingewant gaen moghen. Ende behalven dit/ so zijn ander noch Vulcanen die honderden/ jae duysenden van Jaren altoos in een wesen ende in eenen doen staen/ vier/ assche ende roock van hen werpende. Om dat Plinius, de natuerlijcke History-Schrijver / (nae dat van den anderen Plinio syn Neve gerefereert wert) dese verborghentheyt speculeren ende ondersoecken wilde/ hoe dat de saecke toeginck/ soo is hy (om dat hy't vier van dusdanighe Vulcaen, te nae ghenaeckte) omghebracht ende ghestorven/ blijvende/ int ondersoecken van't selve/ stecken. Ende ick daer en boven/ sonder t'selve eens te besien/ segghe/ dat ick my laet duncken dat/ soo gelijck alsser int Aertrijck plaetsen zijn / die de deucht hebben van vochtighe materien naer hem te trecken/ ende t'selve in Water te veranderen/ t'welcke Fonteynen zijn / die altoos ende ghestadelijcken vloepen / vinden altoos waer van vloepen / om datse de maniere van't Water / altoos naer hen trecken / datter alsoo oock plaetsen zijn / die d'eygenschappe hebben / drooghe ende heete exhalatien nae hen te trecken / ende die in vier ende roock te veranderen / werpende oock door de selve cracht/ een ander dicke materie/ die haer in assche/ drijfsteen/ ofte andere diergheliicke comt te resolveren. Dat het selve aldus is / is teeckens genoech/ van dat het by tijden/ ende niet altoos/ en rooct/ ende oock bywijlen/ ende niet altijts/ vier van hem en geeft/ want comt/ naer dat het materie heeft moghen nae hem trecken ende verteeren / soo ghelijck als de Fonteynen in den tijt van den Winter/ overvloedich / ende in den Somer weynich waters hebben/ ende sommighe gantsch end' al verdrooghen/ nae datse de deucht ende efficatie moghen hebben/ ende haer de materie te vooren comt/ alsoo zijn de Vulcanen oock min ofte meer viers/ op verscheyden tijden/ uytwerpende. Het gene andere verhalen / van dat het een Helsch vier is/ ende dat het uyt de Helle syn hercomste heeft / mach ons dienen om daer by t'vier van't ander leven t'aenmercken: Doch soo de Helle syn plaetse heeft/ (gelijck als de Theologiens argumenteren) te weten/ in de center ofte t'innerste van't Aertrijck/ t'welcke in syn Diameter meer als twee duysent mijlen heeft/ soo en can ment niet wel stellen / dat het selve vier uyt de center soude voortcomen/ hoe veel te meer/ dat het vier van der Helle (nae dat van S. Basilius, ende ander Heylighen / ghcleert wort) seer verscheyden is van dat wy sien/ want en geeft geen lichten/ ende is/ sonder comparatie/ meer brandende/ dan't vier dat wy sien/ alsoo dat besluytende/ met het ghene dat ick gheseyt hebbe/ t'selve my dunckt de reden aldernaeste te wesen.

Basil. in Psal. 18, & in Hexa.

Het 26. *Capittel.* Van de Aertbevinghe.

SOmmighe hebben ghemeynt/ dat d'Aertbevinge uyt dese Vulcanen van Indien haren oorsprongk hebben/ de welcke men aldaer seer ghemeyn heeft/ maer de wijle dat men de selve oock op plaetsen heeft / die gantsch gheen ghebuerschap met Vulcanen en hebben / soo en can t'selve niet al te mael d'oorsake wesen. Wel is waer/ dat het in een sekere forme met den anderen veel ghelijckenisse heeft/ want het schijnt wel/ dat de heete exhalatien (die daer int innerste van de hollicheydt des Aertrijcx ghenereren) de principaelste materie van't vier der Vulcanen is/ met den welcken hen ooc een ander dicker materie

materie ontsteect/makende de voorseyde schijnsels van vlammen ende roock/die daer uptcomen. Ende soo wanneer de selve exhalatien onder t'Aertrijck gheen lichte uptcomste en vinden/ so comense t'Aertrijck te moveren ende te verroeren met soodanige violentie ofte ghewelt om upt te comen / waer van het vreeselijcke gherucht dat onder t'Aertrijck ghehoort wort/ende de schuddinghe des selven Aertrijcx/ veroorsaeckt wort/ende dat/door die ontsteken exhalatien/gelijckerwijs als het Bus-Crupt van't vier gheraeckt we ende/de Steenrotsen ende Mueren in de Mijnen is breeckende/ als oock gelijck de castagnie/aent vier ghelept wesende/is opberstende/ ende int springen gelupt gheeft/soo haest als de Lucht/die binnen in den den bast van de castanie beslo- ten was/de cracht van't vier is ghevoelende. Dese schuddinghe ofte Aertbevinghe/ placht men aldergemeynst en ordinaris te hebben aen de Landen die aen de Zee-cant gheleghen zijn/als oock de ghene die naebeurschap met het Water hebben/ ende alsoo bevint men/ soo wel in Europa als Indien / dat de plaetsen die verre van de Zee ende t'Water afligghen/veel min van dit accident ghequelt zijn/ende de Havens/ Stran- den/Custen/ofte de ghene die eenighe naebuerschap met de selve hebben/zijn dese pla- ghe aldermeest onderworpen. Men heeft hier van in Peru een wonder dinck / ende weerdich om te noteren/ghehadt/te weten/dat van Chile af/ tot Quito toe/(t'welcke meer dan vijf hondert mijlen zijn)d'Aertbevinghe ordentlijcken achter den anderen heen gheloopen ende ghevolght zijn/ick wil segghen van uptmuntende/want andere cleyne ende mindere zijnder ordinaris gheweest. Daer is ghe weest aen de Custe van Chile(doch my en gedenckt niet wat Jaer dat het was)een uptter maten verschrickelijcke Aertbevinghe/die gheheele Bergen omkeerde/stoppende ende benemende daer mede/t'loopen ende de stroomen der Rivieren / daer Lacken ofte stilstaende Wateren af makende/worpende Dorpen ende Steden om verre/ende neder/doode van gelijcken/quantitept van Menschen / ende dede de Zee sommighe Mijlen overloopen/ latende de Schepen op droog sitte/seer verre ende verschepden van haer rechte plaets ofte besteck/ende diergelijcke ander dingen meer/van een seer groote grouwel: ende soo't my wel ghedenckt/soo worde daer ghesept/dat de bevinghe/die't gemaeckt hadde/drie hondert mijlen langhs de Custe heen gheloopen was. Weynich Jaren daer nae/te weten/t'Jaer van 82. soo gheschiede d'Aertbevinghe van Arequipa,die bynaest de gheheele Stadt vernielde. Daer nae / t'Jaer 1586. den 9. Julij / was die van de Stadt de los Reyes, den welcken(nae dat het van den Vice-Roy gheschreven worde) in de lenghte gheloopen hadde/langhs de Custe heen / 170. Mijlen weeghs / ende in de breede vijftich mijlen/tot binnen int Gheberghte. In de Aertbevinghe thoonde den Heere een groot barmhertichept / t'Volck met een groot gherucht ende rumoer (die sy een weynich voor de bevinghe ghevoelden)te waerschouwen. Ende om dies wille/datse aldaer/door de ghewoonte / op haer Hoede zijn/soo versaghen sy haer terstont upt de Huysen/hen begheveude op de weghen/plaetsen/hoven/ende eyntlijcken onder den blauwen Hemel bupten de daken. Ende alsoo wort er ghesept/al hoe wel het de Stadt dapper verdestrueerde/omwerpende ende gantsch ontstellende de principale edificien ende Huysen / dat daer van't Volck maer alleen ontrent twintich Persoonen doot bleven. Ende de Zee dede doe de selve schuddinghe ende overloopinge/ gelijck alsse in Chile gedaen hadde/t'welcke gheschiede weynich daer nae/dat d'Aertbevinghe over was / loopende seer verbolghen over de stranden/tot bynaest twee Mijlen weeghs te Lande-waerts in / comende tot over de veerthien Vademen hoogh /Ende bedeckte de gantsche Strandt / soo dat alle de Balcken ende Houten/ die aldaer lagen/ op't Water heen dreven. Daer nae/t'Jaer daer aen volgende wasser een ander diergelijcke Aertbevinge int Coninckrijck ende Stadt van Quito, so dat

alle dese merckelijcke Aertbevinghen/ schijnen ordentlijcken nae den anderen ghevolght te zijn/de gheheele Custe langhs/de welcke in effect dese plaghe onderworpen is: Want dewijle dat men in de vlacke Landen van Peru niet en heeft/de vervolginghe ofte straffe des Hemels/van Donder ende Blixem/soo en ghebreeckter daerom evenwel niet/de vreese van't Aertrijck te hebben/ ende alsoo hebben sy al te samen de Schoulten van de Goddelijcke Justitie voor ooghen/om Godt te vreesen/dewijle/ghelijck als de Schriftuere seyt/Fecit hæc ut timeatur. Nu keerende tot het voorghestelde/ segghe/dat de Landen/ gheleghen aen de Zeecant/dese bevinghe aldermeest onderworpen zijn/zijnde d'oorsake/nae mijn duncken/ dese/ dat de gaten ende openen van't Landt/daer het door soude exhaleren ofte aemtochten/ ende de heete exhalatien(die't genereert) door uytdrijven/met het water ghestopt ende vervult worden: Oock mede/soo is oock de vochticheyt/de superficies van't Aertrijck uytperssende/ makende dat de heete dampen ende humeuren innewaerts-aen ghedreven ende besloten worden/ de welcke int ontsteken/comen op te bersten. Sommighe hebben gheobserveert/dat comende nae seer drooghe Jaren/ tijden van veel reghens/ soodanighe Aerdtbevinghen plachten te veroorsaecken/ t'welcke is/ door de selve reden/tot het welcke helpt d'ervarentheyt/van dat sy seggen/dat men minder Aerdtbevinghe heeft/ ter plaetsen daer veel putten zijn. Van de Stadt van Mexico,hebben voor een opinie/dat d'oorsake/van sommighe Aerdtbevinghe diese heeft(die doch niet groot en zijn)souden comen/door het Lack ofte Meyr/daert in ghefundeert staet: al hoe wel dat het niet teghenstaende oock waerachtich is/dat de Steden ende Landen/ die te Landewaerts in/ende verre van de Zee gheleghen zijn/ oock somwijlen groote schade van de Aertbevinghe zijn ghevoelende/ghelijck als in Indien de Stadt van Cachapoyas, ende in Italien die van Ferraren,hoe wel dat de selve by de Rivier/ ende niets te verre van de Zee Adriatico gheleghen is/waerom die eer behoorde onder de Zee-Steden getelt te worden/in de sake daer wy van handelen. In Chuquiavo ,anders La pâz ghenaemt/ een Stede in Peru,is in dese materie een seer seltsaem dinck gheschiet/ t'Jaer van een en tachtich/ te weten/ daer viel ofte stortte onversiens een groot deel van een Dorp/ ghenaemt Angoango, (alwaer Indiaensche Toovenaers ende Afgoden-Dienaers woonden) omverre/ ende doode quantiteyt van d'Indianen/t'welcke qualijck schijnt om ghelooven/wort niet teghenstaende van gheloof waerdighe persoonen bevesticht/ ende d'aerde/ die daer ter neder viel/ liep ghestadelijck aen een anderhalf mijl weeghs/ ghelijck of het Water ofte ghesmolten wasch ghe weest hadde/in sulcker voeghen/dat het een Lack ofte Meyr toestopte ende vervulde/blijvende de selve aerde alsoo over de gantsche distantie verspreyt.

Het 27. Capittel. Hoe dat het Aerdtrijck ende de Zee haer zijn omvanghende.

ICk sal nu met dit Element voleyndigen/daer by voeghende dit tegenwoordich van't Water/welcker ordonnantie ende vereeninghe/door den anderen/ wonderbaerlijck is. Dese twee Elementen hebben onder den anderen/een Sphera verdeelt/ haer op duysent manieren omvanghende/op eenighe plaetsen wort het Aertrijck van't Water seer gheweldichlijcken/ende als Vyant/bestormt: Op andere Oorden/ wort het daer seer sachtelijcken van omringht: Daer zijn Contreyen daer de Zee een groot stuck weeghs te Landewaerts in loopt/als t'selve versoeckende: Daer is/ daer hem t'lant

betaelt

betaelt/met punten ende hoecken t'Zeewaert in streckende/daert hem syn inghewant mede is doorwondende: Op contreyen / voleynt het eene Element, beginnende t'ander seer allengskens/als den anderen plaets ghevende: Op plaetsen/hebben sy beyde gaer/int versamen/onmetelijcke dieyten/ want men vindt Eylanden / in de Zuyder Zee/als oock andere in de Noort-Zee / daer de Schepen(dicht by comende) met 70. ende 80. Vademen bots/geen gront vinden/waer uyt men kennen mach/ de selve te wesen/gelijck als spruyten ofte tacken der aerden/die van uyt den afgront/om hoogh uyt comen/dat voorwaer een dinck om te verwonderen is. Op dese maniere(is my van een ervaren Stuerman ghesept)souden wesen/ d'Eylanden de Lobos, dat is/ van de Wolven ghenaemt)ende een ander aent beginsel der Custe van nieu Spagnien/ dat van de Cocos gheheeten wort. Oock mede zijnder plaetsen/daer men int midden van de ontmetelijcke Zee Ocean, (sonder in veel mijlen weeghs / daer rontsom her/ Lant te sien)twee als uytnemende hooghe Thorens ofte spiesen / van louter Steenclippen heeft/die int midden van de Zee uytcomen/alwaer men dicht aen/Lant noch gront en vint. Van wat forme ofte ghedaente dat het Lant in Indien gantschelijck is/en can men niet te verstaen comen/ om dat men d'uyterste eynden/ daer van/ niet en weet/noch tot heden toe ontdeckt zijn/maer daer/int hondert heen/nae slaende/soo moghen wy segghen/het is ghelijck als een hert met de longhen: Het alderbreetste hier van/als van Brasilien tot Peru toe/de punt ofte t'eynde/nae de Straet van Magallanes, t'bovenste/daert voleyndicht/is t'vaste Landt/ende van daer / begint het weder allengskens uyt te spreyden ende breeder te worden / tot dat het comt/ tot de grootte Florrida ende d'opperlanden die noch niet wel bekent en zijn. Andere bysonderheden/ van dese Landen van Indien/moghen verstaen worden uyt de Commentarien die de Spagniaerden gemaeckt hebben/van haerder gheschiedenissen/ontdeckinghen/ende onder andere/de peregrinatie, ofte moeyelijcke reyse/ die ick geschreven hebbe/ van een Broeder uyt ons gheselschap/die voorwaer vreemt is/ende veel kennisse gheven can. Hier mede sal ghesept blijven/het ghene dat noodich gheschenen heeft/voor dese mael/ ghenoech te wesen/om eenighe intelligentie ofte verstant der dinghen van Indien te gheven/soo veel als belangende is/de gemeyne Elementen, daer alle de Regioenen ofte Ghewesten der Werelt met omvanghen zijn.

Eynde des derden Boecks.

Het vierde Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het I. *Capittel.* Van drie soorten van *Mixten*, dat is gemenghten ofte *compositien*, daer men in dese Historie van handelen sal.

Etracteert hebbende / int voorgaende Boeck / van dat beroerende is / d'Elementen ende simplen, t'gene in materie van Indien ons te vooren ghecomen is / soo sullen wy in dit teghenwoordich Boeck tracteren / van de compositien, mixten, ofte ghemenghden / soo veel als d'intentie die wy hebben / ons noodich sal schijnen te wesen: Ende al hoe wel / dat daer noch veel ander soorten zijn / soo sullen wy dese materie / alleen in drien af deelen / welcke zijn Metalen, Planten ende Ghedierten. De Metalen zijn gelijck als verborgen Planten / int inghewant van't Aertrijck / hebbende daer mede / in de maniere van haer productie ofte wassinghe / eenighe ghelijckenisse / dewijle men die oock met hare tacken / ende ghelijck als struycken / siet uytspruyten ende verspreyden / t'welcke zijn / de groote ende cleyne aderen / die onder haer een merckelijcke breydinge ende ordonnantie hebben / eñ schijnt eensdeels / dat de Mijneraelen groeyende zijn / in sulcker voeghen als Planten: Niet om datse waerachtighe uytspruytinghe ende een innerlijck leven hebben / (t'welcke alleenlijck in warachtighe Planten gheschiet) maer om dat sy op dese maniere produceren ende voortcomen in d'inghewanten van't Aertrijck / door virtuyt ende efficacie der Sonne / ende d'ander Planeten, de welcke by lanckheydt van tijden / aengroeyen ende vermeerderen: Ende soo ghelijck als de Metalen zijn / ghelijck als verborghen Planten des Aertrijcx / alsoo moghen wy oock segghen / dat de Planten zijn / ghelijck als Ghedierten / die op een plaets vast staen / welcker leven bestaende is / van't aliment ofte voetsel / die daer van de natuer / in haer eyghen schepsel versorght wordt. Maer de Ghedierten excederen / ende gaen de Planten te boven / dat / soo ghelijck alsse van perfecter ghedaente ende wesen zijn / alsoo hebben sy oock een perfecter aliment ofte voetsel van noode: Ende om de selve te soecken ende te kennen / so heeft haer de Natuer versoersel ende vernuft ghegeven: In voeghen / dat het onvruchtbaer ende woeste Aertrijck is / ghelijck als een materie ende voetsel der Metalen: De vruchtbare Aerde / ende van meerder substantie / is een materye ende aliment, ofte voetsel der Planten. De selve Planten / zijn alimenten ofte voetsels / der Ghedierten / ende de Planten en Ghedierten zijn alimenten der Menschen / dienende altoos d'innerste natuere / tot onderhout van't opperste / haer de minste perfectie / de meeste onderwerpende / waer uyt mẽ verstaen mach / hoe verre dat het is / het Gout / Silver / ende t'ander meer / (dat de menschen verblint zijnde door de begeerlijckheyt / in so grooter weerden houden) het weerdichste eynde van den Menschen te wesen / de wijle t'selve soo veel graden leegher staet / als de Menschen / zijnde alleenlijcken / den Schepper ende den oppersten Werck-Meester / van alles / onderdanich / ende den Mensche gheordonneert / als syn eyghen eynde ende gherustheyt / ende alle t'ander / niet meer / dan soo langhe ende terwijle dat het hem in vervolgh / van dit eynde / gheleyde ende helpende is. De ghene die met dese

Philosophye

Philosophÿe (de dinghen die gheschapen zÿn) is aenschouwende / ende daer over dis-
coureert / die mach uyt de kennisse ende aenmerckinghe van dien / eenighe vruchten
plucken / hem daer met dienende / om den Autheur van alles te kennen ende te glorifi-
ceren. Den ghenen die niet verder en passeert / als om hare eygenschappen ende nut-
ticheden te verstaen / ofte sal curieus wesen om te weten / ofte begeerlÿck om t'onder-
soecken / ende op't eynde soo sullen hem de Schepsels wesen / (het ghene den Wÿsen Sap. 14.
Man seyt / datse zÿn voor de voeten der onwÿsen / ende onwetende) te weten / Netten
ende stricken daerse in vallen ende verstricken. Tot desen eynde dan / ende intentie als
gheseyt is / op dat den Schipper in syn Schepsels gheglorificeert mach wesen / soo heb-
be ick voorghenomen in dit Boeck yet te segghen / van't vele dat in Indien weerdich
is / tot een Historie / belanghende de Metalen, Planten ende Gedierten, die alder-eyghenst
van de selve contreyen zÿn. Ende om t'selve exactivement te tracteré / soude een groot
werck vallen / daer meer kennisse toe van doen waer / als de mÿne is / ende veel meer
ledichheyt / als ick wel hebbe. Daeromme soo meyne ick alleenlÿck te handelen / loopen-
der-wÿs / van sommighe dinghen / die ick door ervarentheyt / ofte door waerachtich
Relaes / aenghemerckt hebbe / beroerende de drie voorghestelde dinghen die ick gepro-
poneert hebbe / latende de verghelÿckinghe / op't breetste / van dese materien / voor an-
dere curieuser ende neerstigher.

Het 2. *Capittel.* Van d'abondantie der *Metalen* die men in West-Indien heeft.

DE Metalen heeft de wijsheyt Godts gheschapen / voor
Medicamenten, bescherminghen / verciersel / ende voor instrumenten der
Menschen wercken: Van alle dese vier dinghen / can men lichtelÿcken
exempelen gheven / maer het principaelste daer de Metalen toe van doen
zÿn / is het laetste daer van: Want het Menschen leven / en heeft niet al-
leen syn onderhout van doen / als dat van de Ghedierten / maer moet oock wercken /
nae d'abelheyt ende redelÿckheyt / die't van den Schepper ontfanghen heeft. Ende so
gelÿck als syn vernuft / soo wÿtstreckende is / op verscheyden consten ende Faculteyten,
also heeft oock / den selven Autheur voorsien / dat het hebben mocht / materie / van ver-
scheyden consten / tot reparatie / sekerheyt / verciersel ende overvloedicheydt van syner
wercké. Nu zÿnde dan / de verscheydenheyt der metalen, die dé Schepper (in de tresoren
ende decksels des Aertrÿckx) besloten heeft / soo veelderley / soo heeft niet teghenstaen-
de / het Menschen leven / van alle de selve nutticheyt / haer dienende / van de eene / tot ge-
nesinghe der sieckten ende kranckheden / van andere / tot Wapenen ende bescherminge
tegens haer Vyanden / andere tot vercieringhe ende nootdruft van haerlieder persoo-
nen ende wooninghen / andere tot vaten / ghereetschap / ende verscheyden Instrumen-
ten / die van't s'Menschen vernuft ghevonden zÿn / maer boven alle / dese gebruycken / Aristot. 5.
die eenvoudich ende natuerlÿck zÿn / soo bevinde ick / tot die gemeynschappe der men- Ethicor
schen / d'usantie van't gelt / t'welcke (gelÿck als de Philosoph seyde) een mate is / van al- cap. 1.
le dinghen. Ende hoe wel dat het in de natuer maer een dinck is / so is het niet te min /
in de deucht altemael: want het gelt is eten / cleederé / huys / wagen / peerdé / eñ alle t'ge- Eccles. 10.
ne dat de Menschen van noode is / waerom alle dinghen ghelÿck als de Wÿse Man
seydt) t'ghelt onderdaen is. Om dese inventie (van te maecken dat een dinck alle din-
ghen is) te brenghen / weegh soo hebben de Menschen (als ghelevdt wesende uyt
de natuer-

de natuerlijcke instinctie) ghecoren t'alderghedurichste ende handelbaerste dinghen/
t'welcke t'Metael is: Ende willende dat onder de Metalen/d'eerste plaetse soude heb-
ben/in dese inventie van gelt te wesen/ die uyt haer eyghen natuer/de gheduerichste
ende onverganckelijckste waren/ ghelijck als daer zijn/Gout ende Silver/de welcke
niet alleen/onder de Hebreen, Assyriers, Griecken, Romeynen, ende andere Natien
van Europa ende Asien in estime waren/ maer oock onder d'alderverste ende Barbari-
sche Natien der Werelt/ ghelijck als daer zijn d'Indianen, soo van Oosten als van
Westen/ alwaer het Gout ende Silver in weerde ende achtinghe ghehouden was/
ende ghelijck als soodanich in de Tempelen/ Pallaysen/ ornament ofte verciersel der
Coninghen ende Edelen ghebruyckt worde. Want al hoe wel dat men sommighe
Barbarischen ghevonden heeft/die't Gout nochte Silver niet ghekent en hebben/ge-
lijck alsser van die van Florida vertelt wort/die de sacken ofte bogetten namen/ daer't
gelt in was/ende t'selve gelt op de strant ginder heen ghestort/ lieten ligghen/ als een
Plin. lib. 6. cap. 27. onnutte ware. Ende t'gene dat Plinius refereert van de Babitacis, datse Gout hatende
waren/waerom t'selve begroeven/ op datter niemandt af te bet mochte hebben/ soo
zijnder nochtans van dese Floriders ende Babitacis seer weynich geweest/ ende noch he-
densdaeghs zijn. Maer van de ghene die Gout ende Silver achten/ soecken ende be-
waren/zijnder veel/sonder dat hen noodich is/ t'selve (van de gene die daer van Euro-
pa ghecomen zijn) te leeren. Wel is waer/dat haerlieder begeerlijckheyt so hoogh niet
geclommen is/als die van den onsen/ nochte en deden oock met Gout ende Silver so
grooten Afgoderije niet/hoe wel datse Afgoden-Dienaers waren/ ghelijck als som-
mighe quade Christenen/die om t'Gout ende Silver soo groote excessien gedaen heb-
ben. Doch is een dinck van grooter aenmerckinghe/ dat de eeuwighe wijsheyt des
Heeren (de Landen die alderverste van der hant ligghen/ende bewoont worden) van
een Volck van minder Politie begaven wilde/ stellende aldaer den meesten overvloet
van Mijnen, die daer opt gheweest zijn/om daer mede de Menschen te nooden/de selve
Landen te soecken ende te besitten/ende ondertusschen syn Religie ende waerachtigen
Godts-dienst te communiceren aen den genen die hem niet en kenden/ volbrengende
daer mede de Prophecije van Esaias, dat de Kercke syn palen soude verbreyden/niet al-
Esai. 54. leen aen de rechter/maer oock aende slincker handt/ t'welcke is/als S. Augustijn ver-
August. lib. 1. De Concord. Euangel. cap. 31. claert/dat het Euangelie verbreyt soude worden/niet alleenlijcken van den ghenen/die't
door Wereltlijcke middelen/ende Menschelijcke Finantien/ souden vercondigen/ waer
door wy sien/dat de lantschappen die in Indien d'alderovervloedichste van Mijnen ende
Schatten zijn/zijn de ghene die in onsen tijden/aldermeest in de Christelijcke Religie
gecultiveert ende onderrecht zijn geworden/so dat den Heere door syn opperste Finantien/
hem met ons voornemen/is profiterende. Belangende dit selve/ soo worde daer/ van
een wijs Man geseyt/dat het gene/dat een Vader met een Dochter doet/ om die uyt
te Houwelicken/met haer veel houwelijcx goet gevende. Dit selve hadde God oock/met
het selve Lant (dat so moeyelijcken is) gedaen/dat ghevende veel Rijcke komen van
Mijnen, van alle Metalen, te weten/van Coper/Yser/Loot/Tin/Quicsilver/Silver ende
Gout: ende onder alle de contreyen van Indien/so zijn de Coninckrijcken van Peru, de
ghene/die de meeste abondantie van Metalen hebben/namelijcken van Gout/ Silver
ende Quicsilver/zijnde in sulcken menichte/dat men daer van dach tot dach noch meer
nieuwe Mijnen is ontdeckende. Ende nae dat de qualiteyt van't Aertrijck wel is/ soo
ist een ontwijffelijc dinc/ofte daer zijnder/sonder comparatie/noch veel meer/ die t'ont-
decken staen/als die ontdeckt zijn: jae het geheele Aertrijck/schijnt te wesen/gelijc of
het met dese Metalen gesaeyt waer/ende dat meer als eenich ander dat teghenwoordich
in de gantsche Werelt bekent is/noch daer men in voorleden tijden van geschreven heeft.
Het

Het 3. *Capittel.* Van de qualiteyt des Aerdtrijcks daer men de *Metalen* vint, ende datse in Indien niet altemael bereydt worden: Ende hoe dat d'Indianen de *Metalen* ghebruyckt hebben.

De oorsake van dat men soo grooten Rijckdom van Metalen in de Indien heeft/namentlijcken in de West-Indien van Peru, is/als geseyt is de wille des Scheppers/die syn Gaven/nae syn believen uytgedeylt heeft. Maer comende tot de redē ende Philosophije/ soo is het ghene dat den wijsen Philo ghescreven heeft/ waerachtich/ segghende/ dat het Gout/ Silver ende Metalen natuerlijcken groeyende is/ in d'onvruchtbaerste ende woeste Landen. Alsoo bevinden wy/dat de Landen die van goeder ghetempertheyt ende vruchtbaer van Cruyderen ende Vruchten zijn/ seer selden ofte nimmermeer Mijnen hebben/haer de Natuer te vreden stellende/ met de selve vigeur ende cracht te geven/om de Vruchten voort te brenghen/ die tot de schickinghe ende 't leven van't Ghedierte ende der Menschen alder noodichst zijn. In't contrarie/ in de Landen die seer woest/drooghe ende onvruchtbaer zijn/in seer hoogh Gebergte/ ongheschickte Steenrotsen/in onghetemperde Luchten/aldaer ist/dat men de Mijnen van Silver/Quick-silver/af spoelinghe van Gout/ende alle/ ende soo veel Schatten is vindende/gelijck alsser naer Spagnien toe gecomen is/nae dat de Westersche Indien ontdeckt zijn geweest/'twelcke van soodanighe woeste/moeylijcke/ongeschickte/ ende onvruchtbare plaetsen ghegraven gheweest is/maer de soeticheyt van't ghelt/ ende 't gheniet/maeckt datse vermakelijck/overvloedich/ende seer bewoont zijn. Ende al hoe wel dat men daer in Indien (als ghesept is) Aderen ende Mijnen van alle Metalen heeft/soo en wordense nochtans altemael niet bereydt/ dan alleenlijcken de Mijnen van't Gout ende Silver/ende oock die van't Quick-silver/want het selve van doen is/om 't Gout ende Silver uyt te trecken. Het Yser worter van Spagnien ende China ghebracht. Het Coper/ hadden d'Indianen voor een ghebruyck te bereyden/ want hare ghereetschappen ende Wapenen en waren ghemeynlijcken niet van Yser/ maer van Coper: Ende nae dat de Spagnaerden in Indien gheweest zijn/soo wordense weynich gegraven ofte bereyt/noch en soecken oock niet eens nae de Coper Mijnen, al hoe wel datter veel van zijn/want soecken alleen de rijckste Metalen, waer in sy haren tijt ende arbeyt met om brengen: Van d'ander Metalen, zijn hen dienende met het ghene dat van Spagnien ghebracht/ofte van dat onder 't Gout ende Silver (in't beneficeren ofte bereyden) ghevonden wort. Men en can niet bevinden/dat d'Indianen 't Gout/Silver/ofte Metael gebruyckt hebben/voor Munt ofte waerdije der Waren/maer ghebruyckten t alleenlijck voor Ornament ende vercierssel/als geseyt is: Ende alsoo haddense in de Tempels/Palleysen ende Begraeffenissen/groote menichte ende duysentderley soorten van Vaten van Gout ende Silver. Om te handelen ende te coopen/en hadden gheen gelt/maer mangelden ofte ruylden/ d'eene Waere om d'ander/ghelijck als Homerus van d'Ouderen is refererende/ende van Plinio vertelt wort. Daer waren sommighe dinghen van meerder estime/ die in de plaets van't Ghelt ganckbaer waren/welcke ghebruycken/noch tot hedensdaeghs toe/ onder d'Indianen duerende zijn/gelijck als in de Provincie van Mexico, ghebruycken sy het Cacao, ('twelcke een Vrucht is) in de plaets van Ghelt/waer mede sy handelen/coopen/ende vercoopen/alle het ghene datse begeeren. In Peru, so is/in de selve plaets dienende/ de Coca, 'twelcke een Bladt is/dat van d'Indianen in grooter achtinghe ghehouden

Phil. lib. 5. de Genes. mundi.

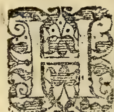
Euseb. lib. 8. de præp. Euangel. cap. 5.

Plin. lib. 33. cap. 3.

wordt. In de Paraguay (dat is) Rio de la plata, ghebruycken sy ysere plaetkens/ voor Munte. Ende in Santa Crus van't gheberghte/ ghebreyt ofte ghe weven Catoen / soo dat eyndtlijcke de maniere van de onderhandelinge der Indianen/ haer coopen ende vercoopen/was wisselen ende te rantsoenen/ Waer/om Waer. Ende al hoe wel dat sy seer groote ende ghefrequenteerde Marckten hadden/soo en dede hen t'gelt nochtans gheen mangel/noch en hadden oock gheen middelaers van doen/ want waren al te samen genoech bedreven ende ervaren/hoe veel Waers/van een dinck/dat het reden ende recht was/om voor soo veel/van een ander Waer/te gheven. Nae dat de Spagnaerts daer in ghecomen zijn/soo hebben d'Indianen oock beginnen Gout ende Silver te gebruycken/om te coopen/doch en hadden in't beginsel geen Munt/dan het ghewicht van't Silver was de prijs/ghelijck als van de oude Romeynen vertelt wordt. Daer nae tot meerder gherief/soo isser in Mexico ende in Peru, Munt geslagen: maer tot noch toe soo en worter in West-Indien geen Munte van Coper ofte ander Metael verhandelt/ dan alleenlijcken van Gout ende Silver/want den Schat ende overvloedicheyt/van't selve Landt/en heeft de Munten/die men van billioen noemt/ ofte van eenighe ander soorte van menghsel (diese in Italien ende ander Provincien van Europa zijn ghebruyckende) niet willen gehenghen: Al hoe wel het waer is/ dat men in sommighe Landen van Indien/gelijck als daer zijn Santo Domingo ende Puerto Rico, munte van Coper/is ghebruyckende/ welcke zijn Spaensche quaerten, die alleen in de selve Eylanden ganckbaer zijn / om dat men daer weynich Silver ende Gout heeft/al hoe wel dat daer veel ende ghenoech in de Mijnen is/maer daer en is niemant die't beneficeert/graeft ofte bereyt. Nu dewijle dat den rijckdom van Indien ende de maniere van Mijnen te graven ende bereyden/bestaende is/in Gout/Silver eñ Quicsilver/soo sal ick ons van dese drye Metalen yet seggen/ latende de reste voor dese mael blijven.

Die van China en hebben oock noch hedensdaeghs geen Munte oft gelt/als ghesneden silver dat sy by't gewicht uyt gheven ende ontfanghen.

Het 4 *Capittel.* Van het Gout dat in Indien bereyt wordt.

HEt Gout is altoos onder alle Metalen (ende dat met reden) voort principaelste gheacht gheweest/om dat het t'geduerichste ende onverganckelijckste is: Want het vyer/ 'twelcke alle d'ander consumeert ofte vermindert/is dit een goet ende perfect makende/ ende ooc het Gout/dat door veel vyers ghepasseert wort/blijft by syn coleur/ende is t'alder fijnste/ 'twelcke eygentlijcke (nae Plinius seyt) ghenaemt wort Obrizo, waer van de Schriftuer/soo veel mentie is makende/ende het ghebruyck/ 'twelcke alle d'ander is verteerende/ (als den selven Plinius seyt) en heeft op het Gout gheen vat/noch en cant niet een dinc verminderen/ooc so en verroestet/noch en veroudert het nimmermeer: Ende al hoe wel dat het in syn ghedaente soo volstandich is / soo laet het hem nochtans soo seer buyghen ende uytrecken / dat het een dinck om verwonderen is. De ghene die't Gout slaen ende uyt-recken/weten de cracht van't Gout ghenoech/ hoe dat het hem soo seer laet buyghen ende dun maken / sonder eens te breken / het welcke al te samen (met d'ander excellente eyghenschappen die't heeft) wel geconsidereert wesende/de Gheestelijcke Persoonen oorsake sal gheven / om daer verstandt uyt te grijpen/want in de heylighe Schriftuer/soo wort de Liefde by't Gout verghe-leken. In de reste/waerom dat het selve ghesocht ende in weerden ghehouden wordt/ en ist niets te noodich syne deuchden te verhalen/dewijle het beste dat het heeft/al onder de Menschen bekent is/voor d'opperste macht ende grootsheyt der Werelt. Nu

Plin. lib. 33. cap. 3.

Apoca. 3. & 21. Cant. 3. psalm. 67. Thren. 4. 3. Reg. 6.

comende

comende tot onsen propooste/soo heeft men in Indien groote quantiteyt van het selve Metael, ende men weet uyt waerachtighe Historien/dat d'Ingas van Peru niet alleen te vreden en waren/met te hebben/cleyne ende groote Vaten van Gout / als Lampetten/Coppen/Schalen/Bekers/Flesschen/Kruyscken/ende groote Water-potten/ maer hadden noch oock stoelen ende Ros-baren van Massifs Gout: Hebbende van ghelijcken/in hare Tempels opgherichte Beelden van louter Gout. In Mexico hadden sy hier oock veel van/eben wel soo veel niet / als d'eerste Conquesteurs ofte overwinners/in d'eene ende d'ander Coninckrijcken quamen/so waren de Rijckdommen ende schatten (diese vonden) oneyndtlijcken/ende noch veel meer/sonder comparatie/ het ghene/dat d'Indianen verborghen ende wech staken. Dat sy't Silver gebruyckt hebben/om de Paerden met te beslaen/by ghebreck van yser / ende ghegeven hebben drye hondert goude Croonen voor een botigia ofte arobe Wijns/met ander diergelijcke overdadighe costen/soude schijnen fabulen te wesen/om te vertellen / maer zijn in effect gebeurt/ende noch andere grooter dingen als dese. 'T gout wert in de selve contreyen/op drye manieren/uytgetrocken ofte ick hebbe het ten minsten / op dese drye manieren gesien: Want men vint het Gout in Korlen ofte greynen/ in stof / ende in steen: 'Tgout in Korlen ofte greynen/noemen sy stuckxkens Gout diese alsoo gheheel vinden/sonder menginge van eenich ander Metael / 'twelcke niet van doen en heeft gesmolten/noch door't vyer ghebeneficeert ofte ghesuyvert te worden / worden Korlen ofte greynen genaemt/om dat het ordinaris cleyne stuckxkens zijn / van de grootte als de Korlen van een Meloen ofte Cawoerde. Dit is het ghene/dat van Iob ghesept wort/Glebæ illius aurum. Evenwel soo gebeurt het wel/datmenser veel grooter heeft / gelijck ick het selve ghesien hebbe/zijnde etlijcke daer van ghecomen tot het gewicht van veel ponden. Dit is alleen/naer Plinius bevestight/de grootsheyt van dit Metael/ 'tselve alsoo volmaeckt ende perfeckt te vinden/'twelcke in d'ander soorten niet en geschiet/die altoos schuym/ende 'tvyer van doen hebben/om haer te pureren oft te suyveren: Al hoe wel ick daer oock natuerlijck Silver ghesien hebbe/op de maniere als escarcha. Ende daer zijnder oock/die men in Indien papas van Silver noemt. Gheheurt oock wel/dat men stucken fijn Silver vint/in de gedaente als aerden Turven/ maer dit is in't Silver selden/ende in't Gout seer ordinaris. Van dit gekorlde Gout wort weynich gevonden/in respect van't ander: Het Goudt in steen / is een veet ofte Ader van Gout/die van de selve steen ofte steenrotsen uyt comt. Ende ick hebbe aen de Mijnen van Caruma (in't gouvernement van Salinas) steenen gesien/die seer groot ende gantsch met Gout doortogen waren: Ende andere/die de helft Gout / ende de helft steen waren. 'Tgout dat men op dese maniere heeft/vindt men in Putten ende Mijnen, die hare veeten ende Aderen hebben/ghelijck als die van't Silver/ende zijn seer quaet om bereyden. De maniere van't Gout (dat uyt de steenen getrocken is) te bereyden/gelijck als het van de Coninghen van Egypten voormaels ghebruyckt werdt/ schrijft Agatarchides, in't vijfde Boeck der Historie van de Zee Erithreo, ofte 'tRoode Meyr/nae dat het van Phocio in syn Bibliotheca gerefereert wert; Ende is een dinck om te verwonderen/hoe gelijck dat het ('tghene hy aldaer refererende is) over een comt/met het gene dat men al t'hans (int beneficeren oft bereyden van dese Metalen, van't Gout ende Silver) ghebruyckende is. De grootste menichte van Gout/ die in Indien uytghetrocken wort/is in stof/ofte zant/dat in de Rivieren ofte plaetsen/daer veel waters over geloopen heeft/ghevonden wordt. De Rivieren van Indien / zijn van dese soorte van Gout overvloedich/gelijck als d'Ouderen de Tajo in Spagnien/ de Pactolo in Asien, ende de Ganges in Oost-Indien ghecelebreert hebben. Ende het gene wylieden Gout in stof noemen/hieten sy Ramenta auri, ende de meeste quantiteyt van

Iob. 28.

Plin. lib. 3. cap. 4.

tept van Gout diese alsdoe oock hadden/was het gene dat van dese Ramenta ofte stof van Gout vergaert/ende in de Rivieren ghevonden worde. In onsen tijden so plachtmen te hebben/gelijck als men noch heeft/in de Rivieren der Eylanden van te Loefwaert/Española,Cuba,ende Puerto Rico,groote quantiteyt van Gout/maer door ghebreck der ingeboren/ende de swarigheyt van 'tselve uyt te trecken/ soo wort daer van daen/weynich nae Spagnien gebracht. In't Coninckrijc van Chile, als ooc in dat van Quito,ende in't nieuwe Coninckrijck van Granaden,heeft men daer groote menichte van. Het ghecelebreertste is/het Gout van Caravaya in Peru,ende dat van Valdivia in Chile,want is van't hooghste alop/'twelcke is 25½ caraten , ende by wijlen hoogher. Van gelijcken so wort het Gout van Veragua,voor seer fijn gehouden. Van de Philippinis ende China wort oock veel Gout nae Mexico gebracht / maer is ghemeynlijcken van leeghen allop. Men vint Gout/dat met Silver ofte Coper vermenght is. Plinius seyt/datter gantsch geen Gout ghevonden wort / of men heefter altoos eenich Silver by/maer het gene dat met Silver vermengt comt/is gemeynlijcken van minder caraten,dan het gene dat met Coper over-een comt. Plinius seyt/dat so het vijf de part daer van/Silver is/soo is het/'tgene dat men eyghentlijcke Electrum hiet : Ende seyt / dat het een eygenschappe heeft van meer te glin eren ofte te blincken/by't licht van't vyer/ als het Silver ofte Gout/dat gantsch fijn is/ende het ghene dat op Coper is / is ordinarise hooger ofte beter. Het Gout dat in stof ofte zant is / wort ghebeneficeert ofte ghereynicht in af-spoelinge/'tselve soo lange in t Water wassende/tot dat het zant ofte sley van de backen af valt / ende t'Gout (als swaerder van ghewicht) op de gront blijft ligghen. Men beneficeert het Gout oock met Quicksilver : wort van ghelijcken gepureert met sterck water/want het Aluyn (daer't selve van ghemaeckt wordt) soodanigen cracht heeft/dattet het Gout van alle t'ander afschept. Nu/soo wanneer dat het ghepureert ofte gesmolten is/so worden daer Platen ofte Tichelen van gemaect/ om naer Spagnien te voeren/want Gout dat noch in stof ofte zant is / en mach uyt Indi en niet ghebracht worden / door dien dat men't selve niet quinteren, (dat is vertollen / te weten / van vijf een voor den Coninck) marcken noch carateren mach/ voor al eer dat het gesmolten is. Spagnien placht/naer dat van den boven-gementioneerden Histori-schrijver verhaelt wort/boven alle de Provincien der Werelt/in dese Metalen van Gout ende Silver t'abonderen/namelijcken Gallicien ende Lusitanien,ofte Portugal,ende boven al/'t Lant van Asturie,van waer hy refereert/dat Jaerlijckx te Roomen ghebracht werde twintich duysent ponden Gouts/ende datter in gheenige ander Landen soo grooten menichte gevonden werde : 'twelcke 't Boeck der Machabeen schijnt te willen ghetuyghen/alwaer het seyt / dat de meeste grootsheyt der Romeynen was/van datse in hare macht hadden/de Metalen van Gout ende Silver van Spagnien/ende alsnu soo comt tot die van Spagnien/ desen grooten Schat van Indien ordinerende de Goddelijcke voorsienichheyt/dat d'eene Rijcken d'andere dienen/ ende hare Schatten mede deylen ende deelachtich zijn/van haerder Regeeringhe / tot weldaet van d'eene/ende deucht van d'andere/soo sy maer van de weldaden (diese hebben) behoorlijcken ghebruycken. De somme van Goudt/die daer van Indien ghebracht wort/is qualijc om te taxeren : Niet te min/so mach men wel affirmeren/datse die meer genoech is/als de ghene die Plinius refereert/Jaerlijckx van Spagnien nae Roomen ghebracht te wesen In de Vlote daer ick in ghecomen ben / t'Jaer van 87. soo was het Relaes ofte Cargasoen van't vaste Landt / twaelf Casten Gouts / zijnde elcke Cast ten minsten van vier arroben ghewichts/ (te weten/van 25.pont d'arrobe) ende van nieu Spagnien duysent een hondert ende ses en vijftich Marcken Gouts/ dit alleen voor den Coninck/behalven het ghene dat voor particulieren geregistreert/ ende

Plin.lib.3, cap.4.

Plin.lib.3. cap.4.

1.Macha.8.

ende noch om te registreren comt / 'twelcke oock wel ghenoech placht te wesen. Dit is nu ghenoech van soo veel als het Gout van Indien beroerende is/sullen als nu van t'Silver segghen.

Het 5. *Capittel*. Van't Silver van Indien.

IN't Boeck van Job lesen wy aldus / 't Silver heeft sekere beginsels ende Wortelen van uyt syn veeten ofte Aderen / ende 'tGout heeft syn bestemde plaets/daer't versiyst: Het yser wort al gravende uyt het Aerdtryck getrocken/ ende de steen met de hitte ontdaen zijnde / verandert in Coper. Wonderlijcke wel / ende met weynich woorden/is hy d'eyghenschappe van dese vier Metalen verclarende / te weten / van't Gout/Silver Yser ende Coper. Van de plaetsen daer't Gout groeyt ende voortcomt/ hebben wy yet ghesept/van hoe dat het syn steenen/die ghevonden worden in't diepste van de Berghen/ende innerste des Aerdtryckx/ofte zant der Rivieren ende plaetsen die altemets onder water loopen/of seer hooghe gheberghten/daer't stof van't Gout met het Water is afspoelende/ghelijck het de gemeynste opinie in Indien is. Waer uyt veel van't ghemeyne Volck noch hedensdaechs gelooven/ dat het van den tijt der Diluvio af/ghebleven soude wesen/dat men't Gout/in't Water op so vreemden plaetse is vindende. Van de Silver veeten ofte Aderen/ende van hare beginsels ende Wortelen/ghelijck als Iob seyt/sullen wy na tracteren/segghende in den eersten/ dat d'oorsake van dat het Silver de tweede plaets onder de Metalen heeft / is/om dat het selve 'tGout aldernaest/ende meer dan eenich ander geduerich is/ende van't vyer minder letsel krijgt/als oock om dat het hem beter laet handelen ende bereyden/gaende noch 'tGout in de clanck ende claerheyt te boven: Oock mede soo is syn coleur 'tlicht ghelijckformer/ende syn gheclanck delicater ende doordringhender. Ende daer zijn plaetsen daerse het Silver meer estimeren / als 'tGout: Doch even wel om dat het Gout minder/ende de Natuer,'tself de vast-houdender is/dat te geven/ soo ist een argument 'tselve een waerdiger Metael te wesen: Niet teghenstaende datter Landen zijn (als van China verhaelt wort) daer men lichtelijcker Gout/dan Silver vint. 'Tghemeyn ende ordinaris is/dat men 't Silver lichtelijcker ende abondanter heeft. De Westersche Indien heeft den Schepper hier van met soo veel Rijckdommen versien/dat alle het ghene dat van de oude Historien in kennisse is / ende alle het ghene dat van de Spaensche Argentiffodijnen, ende van ander weghen ghe- encareccert wort/ is minder als wy in de selve contreyen ghesien hebben. Men vint ghemeynlijcken Mijnen van Silver/in woeste ongheschickte wilde gheberghten ende Heuvelen / al hoe wel men 'tselve oock ghevonden heeft/in platte Landouwen ende Velden/zijnde tselve op twee manieren/waerom d'eene losse / ende d'andere / vaste veeten ofte Aderen gheheeten worden. De losse/zijn sekere stucken van Metael, ghebeurende datmense op plaetsen heeft/dat soo wanneert selve stuck voleynt/men daer niet meer af en vindt. De vaste veeten ofte Aderen/zijn de ghene die in de diepte ende lengte vervolgh hebben/ in maniere ghelijck als de groote tacken van eenen Boom. Ende te wat plaetsen men een van dese vint/ist een seker dinck/dat men daer terstont dicht by/noch ander ende meer veeten heeft. De maniere die d'Indianen ghebruyckten / om 't Silver te beneficeren ende bereyden/was/met smiltinghe/te weten/de selve Massa van't Metael by't vyer te smilten/ 'twelcke 'tschuym ofte vuylicheyt aen een syde drijft/scheydende also 't Silver van't Loot/Tin/Coper/ende van alle d'ander menginghe die't heeft. Hier toe maec-

Iob. 28.

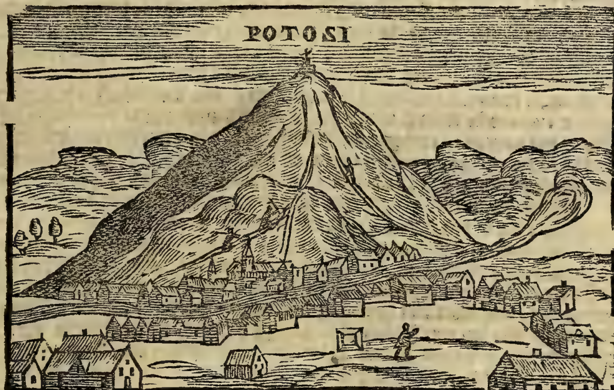
Van datter in China lichtelijcker Gout van Silver ghevondē wort/ en is niet daerom/dat het Gout meer als t Silber gelder/ maer is alleenlijc een opin ie ende sinnelijckheyt van de Chinen, 'tselve liever te hebben in syn waerdye/ blijvende nochtans elc in syn valeur 't Gout bovē 't Silver/als in alle ander Landē/ daer de Metalen bekent zijn.

tense dinghen ghelijck als cleyne Ovens/daer de wint stijf in blies / doende alsoo met hout ende colen haer operatie. Dese woorden in Peru, Guagiras gheheeten / naer datter de Spagnaerden in ghecomen zijn / soo beneficierense noch oock (behalven de selve maniere van smiltinghe die daer oock ghebruyckt wort) 't Silver door Quicksilver/ zijnde 't Silver/datser door uyt crijghen/oock meerder/als door smiltinge. Want daer is Silver metael, dat met gheen vyer ghebeneficeert/noch oock door Quicksilver geprofficteert can worden: ende dit is gemeynlijcken arm ofte slecht Metael van 't welcke men de meeste quantiteyt heeft: Arm heetense/het ghene dat in grooter menichte weynich Silver voort brengt ende rijck/het ghene dat veel Silvers gheeft. Ende is een wonder dinck dat men dese differentie niet alleen en vint (van't een Metael silvers door't vyer uyt te trecken/ende t'ander sonder vyer door't Quicksilver/maer oock/dat men in de selve Metalen, die 't vyer door smiltinghe uyt treckt/sommighe vint/ dat soo 't vyer daer van met gemaeckte wint/ als van Blaes-balcken) ontsteken wort/en wilt niet smilten/dan moetet met natuerlijcke lucht ofte wint wesen/ die van den Hemel waeyt. Ende daer zijn daer en teghen Metalen, die oock wel ende beter met ghemaeckte wint van Blaes-balcken smilten. Het Metael uyt de Mijnen van Porco, wordt lichtelijcken met Blaes-balcken ghebeneficeert. 'T Metael uyt de Mijnen van Potosi, en can met gheen Blaes-balcken gesmolten noch geprofficteert worden/dan met de wint van de Guairas, 't welcke d'Oventkens zijn/die in't afgaen van de Berghen/op de natuerlijcke wint gemaeckt staen/met de welcke 't selve Metael ghesmolten wert. Ende hoe wel het seer swaer is/van dese verscheydenheyt /reden te gheven / is niet teghenstaende seer seker/door de langhe ervarentheyt die men daer van heeft. Ander duysent subtijlheden heeft de curieusheyt ende begeerlijckheyt van dit Metael (dat de Menschen soo seer beminnen) ghevonden/van de welcke wy hier naer / sommighe sullen verhalen. De principaelste plaetsen van Indien/die Silver op brengen/zijn nieu Spagnien ende Peru, maer de Mijnen van Peru zijn van groot voordeel/hebbende onder anderen/die van Potosi, d'eerste plaetse der Werelt / van de welcke wy een weynich in't breedt sullen handelen/om dat het zijn de ghecelebreertste ende notabelste dinghen die men in West Indien heeft.

Het 6. Capittel. Van't Gheberghte van *Potosi*, ende van synen ontdecker.

DAt soo seer vermaerde Gheberghte van Potosi, is gelegen in de Provincie van de Charcas, in't Rijcke van Peru, verscheyden van de Linea Equinoctiael, aen de Zuyt-zijde/ofte nae den Polo Antarctico 21⅔ graden/in voeghen/dat het comt te ligghen binnen de Tropicum, op't uyterste eynde van de Torrida Zona, is niet teghenstaende uyt der maten cout/ja couder als oud Castillien in Spagnien / ende Vlaenderen ofte Nederlant/behoorende (nae de hooghte des Pools daer't op leyt) getempert ofte heet te wesen. 'T ghene dat het cout maeckt te wesen/is om dat het Landt soo hoogh ende verheven ghelegen is/ende t'eenemael van de seer coude ende ghetemperde Winden omvanghen wort/namelijcken van de ghene diese aldaer Tomahavi heeten / die seer verbolghen ende uytnemende cout is/den welcken regneert in de Maenden van Meyo, Iunio, Iulio ende Augusto, ende is van natuere droogh/cout/seer onlustich/ende gantsch onvruchtbaer/soo datter gantsch gheen Vruchten / noch eenich Cruydt ofte greynen voortcomen/waer door het van syn eyghen natuer/ door d'ongetempertheyt des Hemels/

mels/ende de groote onvruchtbaerheyt van't Aerdtrijck/ onwoonbaer is / maer de
cracht van't Silver/die met ſyn begeerlijckheyt/d'ander dinghen is nae hem trecken=
de/heeft het ſelve geberghte/een van de grootſte bewoonde Vlecken oſte Gemeynten
gemaeckt/als daer gheenich in alle die Rijcken gevonden wort/zijnde 'tſelve ſoo over=
vloedich/ende volop van alle Lijftochten ende leckernije/datter niet een dinck te wen=
ſchen is / oſte men vindt het daer in abondantie. Ende de wijle dat het altemael van
buyten ghebracht wort/ſo ſtaen alle de plaetſen ende Marckten altoos vol van Fruy=
ten/Conſerven/leckernijen/uytghelesen Wijnen / Zijd-werck ende vercierſels/ ende
dat ſoo veel/als ter plaetſen daermen't op't meeſte hebben mach. De coleur van dit
Gheberghte/treckt wat nae't doncker ros/ende heeft een ſeer lieflijc geſicht oſte ver=

tooninghe/in maniere ghelijck als een effen Pavilloen / oſte een Broot Suyckers/
loopt ſeer steyl op/ende heeft ſyn dominie boven alle d'ander Bergen/ die daer by oſte
ontrent ſtaen. Den opganck daer van/is moeyelijck / al hoe wel datment altemael te
Peert op rijden mach/comt boven punts-ghewijs ende in't ront uyt/ ende heeft aen
de voet in't omgaens een mijl weeghs in de ſpatie. Van den opperſten top van dit
Gheberghte/tot de voet oſte t'nederſte toe/zijn duyſent ſes hondert ende vier en twin=
tich ellen/die men in Spaengien Varas, oſte Roeden noemt/ welcke ghereduceert in de
maet ende rekeninghe van Spaenſche mijlen/comt te maken een vierendeel van een
mijl. Aen dit Geberghte/te weten/by de voet oſte t'nederſte/heeft het een ander cleyn
Gheberghte die van den ſelven voortcomt. Deſen heeft in voorigen tijden ſommighe
Mijnen van loſſe Metalen ghehadt/de welcke aldaer gevonden worden / ghelijck als in
Beurſen/ende niet in vaſte veeten oſte Aderen/ waren ſeer rijck/doch weynich/wordt
genaemt Guaina Potoſi, dat is/ de Jonghe Potoſi. Aen de voet oſte 'tnederſte van dit
cleyn Gheberghte/ſoo begint het Vleck oſte de Ghemeynte van de wooninghen der
Spagnaerden ende Indianen/die nae de rijckdom ende 'tgraven / oſte bereytſel van
Potoſi ghecomen zijn. 'Tſelve Vleck mach in't omgaens hebben/twee mijlen weegs/
ende heeft den meeſten toe-loop ende handelinghe/van gheheel Peru. De Mijnen van

dit Ghe=

dit Ghebergte/en worden ten tijden van den Ingas (welcke Heeren van Peru waren/ al eer daer de Spagnaerden in quamen) niet bereyt ofte ondergraven/al hoe wel datse by Potosi de Mijnen van Parco (die daer ses mijlen van daen zijn) ondergroeven en bereyden. D'oorsake moest wesen/datser gheen notitie van ghehadt hebben: Niet teghenstaende/dat andere vertellen/ick en weet wat fabel ofte beuselinge/van hoe datse de selve Mijnen wilden bereyden/maer hoorden seeckere stemmen die tot d'Indianen geseyt souden hebben/datse 'tselve niet roeren en souden/ende dat dit ghebergte voor andere bewaert was: In effect/dat men tot twaelf Jaren toe (nae dat de Spagnaerden in Peru gecomen waren) noch gantsch geen notitie van Potosi noch van syn rijckdom en hadde/welcker ontdeckinghe geschiede aldus: Een Indiaen genaemt Gualpa, van gheboorte Chambibilca, 'twelcke is in't Lant van Cusco, gaende op eenen tijdt teghens den nederganck der Sonnen/in't vervolgh van etlijcke Venesoenen/die hem in't voorloopen 't Ghebergte op clommen: ende door dien dat het so steyl om te climmen is/zijnde alsdoe oock 'tmeestendeel bedeckt/ met gheboomten die men Quinua heet/ende seer vol ende dicht van Wildernisse/soo wast hem noodich/om eenen moeylijcken wegh op te comen/naer een tack te grijpen/ den welcken syn vastigheyt ofte wortelen in een veete ofte Ader hadde/dien de naem van de rijcke veete behoudē heeft: desen Tack is in't aentasten uyt gegaen/ende heeft in't uyt trecken der selve/de plaets van de wortel comen te verkennen/die van een seer rijck Metael te wesen/door d'ervarentheyt die hy hadde van de Mijnen van Porco, ende vont in der Aerden (by de Ader ofte veete) etlijcke stucken Metaels liggen/die daer/door't uyt trecken/van los geworden waren/maer en lieten daerom niet wel kennen/ om datse de coleur van de Son ende 't Water verdorven hadden: Nam de voorseyde stucken/ende brochtse nae Porco toe/om die t'essayeren/ofte door Cuaira te proeven/ (dat is/t'Metael door't vyer te proeven/ende siende die van een uytnemende rijckdom te wesen / groef ende bereydde de voorschreven veete ofte Ader in't heymelijck alleen/sonder dat yemant deelachtich te maken/tot soo langhe dat een Indiaen Guanca, ghebooren uyt de Valleye van Xauxa, 't welcke is in de Palen van de Stadt de los Reyes, dat is van der Coninghen geseyt/ den welcken in Porco een gebuer van de selve Gualpa Chumbibilca was/quam te sien/ dat hy in de smiltinge/dien hy dede/grooter Tichelen maeckte/als men ordinaris van de Metalen van die contreye ghewoon was te doen/ende dat hy in syn tractement/ en persoons halven/verbetert was/want hadde tot dien tijdt toe/ van te voren armelijcken gheleeft: Waer door/als oock/om dat hy sach dat het Metael, dat dese syn ghebuer bereydde/verscheyden/van dat van Porco was/hy hem beweeghde/ende voornam dit secreet t'ondersoecken. Ende al hoe wel dat den anderen/ 'tselve altoos socht bedeckt te houden/importuneerde hem soo veel/dat hy hem op't laetste mede nam/nae't Ghebergte van Potosi, nae dat hy dit tresoor een Maent lanck alleen genoten hadde. Alsdoe seyde den Gualpa tot de Guanca, dat hy voor hem een Ader ofte veete soude nemen/ dien hy insghelijcks ontdeckt hadde/welcke dicht by de Rijcke veete staet/ ende is de ghene/die men hedensdaeghs hiet/de Veete ofte Ader van Diego Centeno, die niet minder rijck (even wel harder om te bereyden) was. Met dese conformiteyt deelden onder hen tween/ 't Ghebergte van de grootste Rijckdom der Werelt. 'Tgebeurde daer naer/dat hebbende de Guanca eenighe swarigheyt in syn veete te bereyden / om datse hardt was/als oock om dat hem den anderen Gualpa gheen deel / in de syne en wilde gheven/datse quamen te crackeelen/ ende door dese / als oock door andere questien/soo is den Guanca van Xauxa (als vergramt wesende) ghegaen/ende heeft het eensdeels aen syn Meester ofte Heere/die Villaroel ghenaemt / ende een Spagnaert was/te kennen gegeven/den welcken in Porco resideerde. Villaroel willende de waerheyt onder-

heeft onderstaen/is terstont nae Potosi gegaen/ende vindende de selve Rijckdom / die syn Ianacona ofte Dienaer/hem ghesept hadde/dede de Guanca registreren/ bestecken de met hem de Veete ofte Ader die van Centeno ghenoemt wort : Men heet bestecken voor syn selven afteyckenen/de spatie der Roeden die de Wet vergunt ofte toelaet/ den genen die de Mijnen vinden ofte bereyden/met het welcke/ende met de selve voor de Justitie t'openbaren/sy de Heeren ofte eyghenaers van de Mijnen blijven / om die voor hen selven te bereyden/mits betalende den Coninck syn Quinten ofte vijfde part/ dat is den vijf den Penninck. Eyndtlijcken/dat d'eerste Register ende openbaringhe/ die daer van de Mijnen van Potosi ghedaen worde/gheschiede den 21. dach der Maent April in't Jaer 1545. in de ghelegentheyt van Porco, door den voorschreven Spagnaert Villaroel ende Guanca Terstont niet langhe daer nae / soo worde daer noch een ander veete ofte Ader ontdeckt/die men van Tin noemt / die uytnemende rijck gheweest is/al hoe wel seer quaet om bereyden/om dat het Metael des selven / soo hardt was als Vyersteen. Daer nae den 31. Augusti van't selve Jaer 45. worde gheregistreert de veete, die Mendieta genaemt wort/dese vier zijn de principaelste Veeten ofte Aderen van Potosi. Van de rijcke Veete (welcke d'eerste was / die ontdeckt worde) wort ghesept/dat het Metael een Spiets lenghte/ in de hooghte over eyndt stont / in maniere als Rots-steenen/die van't opperste des Aerdtrijckx uyt steken/ghelijck een Stamme/hebbende drye hondert Voeten in de lenghte / ende derthien in de breedde : Ende willen segghen/dat het selve alsoo ontdeckt ende ontbloot gebleven soude hebben/van den tijt der Diluvio ofte Sunt-vloet af/wederstaende/als de hardtste partye/ de vervolgentheyt ende cracht des Waters. Ende t'Metael daer van / was soo rijck/ dat het de helft aen Silver hadde / blijvende syn rijckdommen alsoo ghedurich ende vervolghende/tot de vijftich ende t'sestich Mans lenghten ofte Vademen in de diepte/alwaert begonst te ghebreken. In deser voeghen/als ghesept is/soo worden Potosi eerst ontdeckt/ordonnerende de Goddelijcke voorsienigheyt/tot een geluck ende welvaert van Spagnien/dat de grootste Rijckdom (die men weet opt in de Werelt gheweest te zijn) soo langhe verborghen is ghebleven/ ende gheopenbaert ghewordden/ ten tijden dat Carolus de vijf de/salligher ghedachtenis/ 't Keyserrijck hadde / met de Coninckrijcken van Spagnien/ende Dominien van West-Indien. De tijdinghe gecomen wesende in't Rijcke van Peru, der ontdeckinghe van Potosi , zijnder terstont veel Spagnaerden nae toe ghetrocken/ende by naest 'tmeesten deel der Inwoonders van de Stadt de la Plata, (dat is van't Silver ghesept) gheleghen achthien mijlen van Potosi, om daer Mijnen te verwerven. Ende daer quamen van ghelijcken een groote menichte van Indianen uyt verscheyden Provincien/namelijcken de Guairadores van Porco, soo dat het in weynich tijts quam te wesen 'tgrootste Vleck ofte Gemeynte van't gantsche Rijcke.

Het 7 *Capittel.* Van de Rijckdomme ofte Schat, die daer gegraven is, ende noch alle daeghs ghetrocken wordt uyt het Gheberghte van *Potosi.*

Ick hebbe dickwils getwijfelt/ of men in de Historien ende beschrijftien der Ouderen / soo grooten Rijckdommen van Mijnen wel vint/als 'tghene dat wy in onsen tijden in Peru hebben/ soo daer eenighe rijcke ende vermaerde Mijnen in de Werelt gheweest zijn/so zijnt ghe weest/de ghene die de Carthaginoysers, ende daer naer de Romeynen/ in Spagnien ghehadt hebben/de welcke (ghelijck als ick ghesept hebbe) niet alleen van de

Plin. lib. 33. cap. 6.

van de Heydensche schriften/maer oock van de heylighe Schriftuer/ wonderlijck verheven worden. Den ghenen die alder bysonderste van dese mijnen, mentie is makende/nae dat ick gelesen hebbe/is Plinius, den welcken schrijft in syn natuerlijcke Historie/aldus: Daer wort bynaest in alle Provincien Silver ghevonden/maer t'alder excellentste is/ dat van Spagnien. Dit selve groeyt oock in onvruchtbare Aerde/ in Roets-steenen ende Gheberghten: Ende alwaer dat een veete ofte Ader van Silver ghevonden wort/is een seker dinck/datter niet verre van daen/ noch meer andere gevonden sullen worden. 'Tselve gheschiet bynaest oock in d'ander Metalen, daerom soo worden sy van de Griecken (ghelijck alst blijckt) Metalen gheheeten. Is een dinck om te verwonderen/van hoe dat tot hedens daeghs toe/de Putten der mijnen in Spagnien noch dueren, de welcke men begonst heeft te graven/ ende bereyden / in den tijdt van Hannibal: Jae dat meer is/soo zijn de selve Namen noch heden s daeghs in esse/ van de ghene die de selve Mijnen eerst ontdeckt hebben. Onder anderen/ soo was vermaert een van de selve/die nae syn ontdecker/Bebelo ghenoemt worde/ghelijckse oock noch heet. Van dese Mijne worden so veel Schats uyt getrocken/ datse syn Heere ofte Eyghenaer daghelijckx drye hondert Pont Silvers gaf / ende tot op den huydighen dach/soo heeft men 'tgraven ofte bereyden van de selve mijne achterv:lght/ den welcken al ghegraven ende in't Gheberghte gediept is/de spatie van duysent vijf hondert passen ofte treden: Door alle de selve spatie zijn de Gascoenen 'twater uyt treckende/ alle den tijt/ende soo lange/als hen de lichten ofte keerssen dueren/ende comen op dese maniere soo veel Waters uyt te trecken/dat het een Rivier schijnt te wesen. Dit syn altemael Plinij eyghen woorden/de welcke ick alhier hebbe willen verhalen/ om dieswille datse een vermakinge sullen geven/den genen die van mijnen kennisse heeft/siende dat het selve/datse hedendaeghs ondervinden/ by d'Ouderen oock alsoo toegegaen is. Insonderheyt/soo is de rijckdomme der Mijne van Hannibal in de Pireneis (die de Romeynen besaten) notabel/die syn bereydinghe continueerden / tot den tijt van Plinio toe/welcke mochte wesen/ontrent drye hondert Jaren/welcker diepte was / van vijfthien hondert passen ofte treden / dat is anderhalf millia van Spagnien: Ende was in't beginsel soo rijck datse syn Eyghenaer weerdich was/drye hondert ponden/ van 12. Oncen 'tpont/daeghs. Maer al hoe wel dat dit een uytnemende rijckdom geweest is/soo en dunckt my nochtans niet/dat die te vergheliijcken is/by die van onsen tyden in Potosi, want nae dat het blijckt by des Coninckx Boecken / van't Huys der Contractatie, daer't selve opgeteyckent (als oock van oude geloof waerdige Mannen geaffirmeert) wort/dat in den tijt dat den Licentiaet Polo regeerden ('twelcke lange ghenoech geweest is/nae d'ontdeckinghe van't Gheberghte) men alle Saterdaghen quinteerde (dat is den vijf den Penninck voor des Coninckx gerechtigheyt ofte Tollen af deelde) de somme van 150. duysent tot 200. duysent pesos toe/zijnde de Quinten ofte vijf den Penninc weerdich dertich en veertich duysent pesos, en des jaers anderhalf Millioen, ofte weynich min: In voeghen/dat daer/naer uyt wijsen van dese rekeninghe/aldaer daeghs uyt dese Mijnen getrocken worden/ontrent dertich duysent pesos, comende voor des Coninckx Quinten ofte Tollen s'daeghs/ses duysent pesos. Daer is noch een ander dinck/om tot de rijckdomme van Potosi t'allegeren/te weten/dat de rekeninge/die daer ghemaeckt is/is alleenlijck van't Silver/dat ghemarckt ende ghequinteert wort/zijnde in Peru een seer kennelijck dinck / dat men van langhe tijden af/ in de selve Rijcken ghebruyckt heeft/'t Silver datse ganckbaer noemden/'twelcke niet ghemarckt noch ghequinteert en was/ende is in conclusie/voor den ghenen die van de selve Mijnen wel weten/datter in dien tijt een seer groot deel / van't Silver dat uyt Potosi ghetrocken worde/om te quinteren, bleef/'twelcke was alle het ghene dat onder d'Indianen/

Genebrardus in Chronographia.

d'Indianen/ende veel van't selve/onder de Spagnaerden/ganckbaer was/gelijck als het selve noch tot mijnen tijt toe gheduert heeft/alsoo dat men wel gelooven mach/dat het derde deel der Rijckdommen van Potosi (soo't de helft niet en was) niet geopenbaert noch ghequinteert worde. Daer is noch een ander grooter aenmerckinghe / die van Plinio ghestelt wort/te weten/dat men doorgraven ende bereydt heeft / vijfthien hondert passen ofte treden aen de Veete van Babelo , hebbende alle dese spatie over 'twater moeten upt trecken/'twelcke den grootsten hinder is / die men hebben mach/ om Rijckdommen ofte schatten upt de mijnen te trecken. Die van Potosi, al hoe wel datter veel van dien over de twee hondert estados (dat zijn Mans lengten ofte Vademen gepasseert zijn/in de diepten/en hebben noyt by eenich Water gecomen/'twelcke d'alder gheluckichste welvaert is/die men in't selve Ghebergte hebben mach. Want de mijnen van Porco (welcker metael uptnemende rijck is) worden hedensdaeghs naeghelaten / te beneficeren/door de quellinghe van't Water / daerse in ghecomen zijn / want Steen-Clippen te door-graven/ende Water upt te putten / zijn twee moeyten/die onlijdtbaer zijn/om metael te soecken / d'eerste is ghenoech / ende noch meer als te veel; In somma / syn Majesteyt heeft hedensdaeghs/ t'een Jaer/door't ander/een millioen des Jaers / ende dat / alleenlijcken van de Quinten ofte vijfden/ van't Silver upt het Ghebergbte van Potosi , behalven noch d'andere Rijckdommen van't Quick-silver / ende ander Tollen des Coninckx goederen/ 'twelcke noch een ander groote Schat is : Makende sommighe ervaren Persoonen de rekeninge/ segghen / dat het ghene / dat men gheleydt heeft te quinteren in de Casse van Potosi , (al hoe wel het selve in de Boecken van syn eerste Quinten) niet en blijckt / met soodanighen claerheyt/alsser hedensdaeghs wel is / om dat men in d'eerste Jaren / den ontfanck dede met het ghewicht van de Romana, (ofte Onster) door d'overvloedicheyt die men daer hadde / ghelijck als de Memorie der rekeninghe / die de Vice-Roy Don Francisco de Tolledo dede / t'Jaer van vier en tseventich oock aenwijsende is/ worden bevonden/te wesen ses en tseventich millioenen tot het selve Jaer toe : Ende van't voorseyde Jaer af/tot dat van 85. incluys , blijckter by des Coninckx Boecken ghequinteertte wesen vijf en dertich millioenen : In voeghen/ dat het ghene dat in alles ghequinteert is tot het Jaer van 85. beloopt hondert ende elf millioenen,van gheessayeerde pesos,geldende elcke peso,derthien Realen/ende een vierde part van een Reael/ende dit noch behalven 't Silver datter uptghetrocken is/sonder quinteren : Ende 'tghene dat men in d'ander Coninckx Cassen , ghequinteert heeft/ als oock noch behalven 'tghene dat daer in ganckbaer Silver verbesicht / ende onghequinteert is ghebleven/ 'twelcke ontelbaer is. Dese reeckeninghe worde ghesonden aen de Viceroy , in't Jaer boven verhaelt. Op den selven tijt als ick in Peru was/ende van dien tijt voortaen/soo is den Rijckdom/die in de Vloten van Peru ghecomen is / noch grooter gheweest : Want in de Vloot daer ick in ghecomen ben t' Jaer van seven en tachentich/ quamen in beyde de Vloten (te weten van Peru ende Mexico elf millioenen,zijnde de helft by naest voor den Coninc/waer van de twee derde parte van Peru waren. Hebbe dese verhalinghe aldus in't bysonder willen doen/op dat men verstaen mach / de moghentheyt die de Goddelijcke Majesteyt belieft heeft / te gheven de Coninghen van Spagnien / op welcker hooft soo veel Croonen ende Rijcken versaemt zijn / zijnde oock door bysondere gunste des Hemels / het Oost Indien met het West-Indien aen een ghecomen / omringhende met haerder macht den gheheelen omvanck der Werelt / 'twelcke men dencken moet/alsoo gheschiet is / door Godes voorsienigheyt / tot welvaert van de Lieden die soo verre ende verscheyden van haer Hooft zijn woonende / 'twelcke is den Roomschen Paus Vicarius ofte Stadt-houder van

Christo onsen Heere / in welcker gheloof ende onderdanighept / men alleenlijcken mach salich wesen / als oock tot een beschermighe van't selve Catholijcke gheloof/ ende Roomsche Kercke/in dese Contreyen/daer de waerheyt/door de Ketters soo seer aenghevochten ende vervolght wordt. Ende de wijle den Heere der Hemelen/ die de Coninckrijcken gheeft ende neemt / den ghenen dien hy wil / ende hoe hy wil/ 'tselve alsoo gheordineert heeft / soo behooren wy hem/ met ootmoedichept te bidden/ dat hy hem wil neyghen / die soo mede-dooghende jelousheyt des Catholijcken Coninckx behulpich te wesen/ ende hem te gheven een voorspoedighe uytcomste / ende victorie teghens de Vyanden van syn heylich Gheloof / de wijle hy om dese saecke/ den Schat van Indien/die hy hem ghegheven heeft/is verteerende / ende noch veel meer van doen heeft. Nu dan/soo is het ghenoech dese verhandelinghe (door oorsake der Rijckdommen van Potosi) ghedaen te hebben / laet ons nu keeren te seggen/hoe dat men de Mijnen graeft/ende de Metalen, die daer uyt ghetrocken worden / beneficeert ende bereyt ofte suyvert.

Het 8. *Capittel.* De maniere van't graven ende bereyden der *Mijnen* van *Potosi*.

SEer wel seyde Boëtius, als hy hem beclaghende was / van den eersten Inventeur der Mijnen, met dese woorden :

Heu primus quis fuit ille
Auri qui pondera tecti,
Gemmasque latere volentes
Preciosa pericula fodit.

Precieuse ofte dierbare perijckelen noemt hyse met reden/want den arbeyt ende 'tperijckel groot is/daer dese Metalen (die de Menschen soo seer achten) met uytghetrocken worden. Plinius seyt/hoe datter in Italien veel Metalen zijn/maer dat d'Ouderen niet en wilden gehengen/die te beneficieren ofte bereyden/om 'tvolck te conserveren/ worden van Spagnien ghebracht/ende gelijck als Tributarien/soo dedense de Spagnaerden de Mijnen graven. 'Tselve is nu Spagnien /met Indien doende/ hoe wel datter sonder twijffel/noch veel rijckdommen van Metalen in Spagnien zijn / en maken daer even wel gheen werck af/te soecken/noch en wort oock niet toeghelaten/ die t'ondergraven/door den af breuck die men daer in siet gheschieden. Oock so wort daer van Indien soo veel rijckdom ghebracht/dat het soecken ende uyt trecken aldaer/niet weynich moeyten ende arbeyt cost/zijnde oock van niet luttel perijckels. Het gebergte van Potosi heeft vier principale Veeten ofte Aderen als ghesept is / welcke zijn / de Rijcke die van Centeno, die van Tin, ende die van Mendieta : Alle dese Veeten staen aen de Oost-zijde van het Ghebergte/als aenschouwende den opganck der Sonnen/aen de West zijde en worter gheen gevonden. De selve Veeten loopen ofte strecken Noorden ende Zuyden/ (dat is van den eenen Pool nae den anderen) hebbende op't breetste ses voeten/ende op't smalste een span. Daer zijn noch ander verschepden/ die van dese uytspruyten/soo gelijck als van de groote tacken eens Booms/de clepne plachten voort te comen. Elcke Veete heeft verschepden Mijnen, 'twelcke ghedeelten ofte leden des sel-

Plin.lib. 33. *cap.* 4.

des selven zijn/die in possessie genomen ende verdeelt zijn onder diversche eyghenaers ende besitters/met welcker namen sy gemeynlijcken ende ordinaris ghenoemt worden. De grootste Mijne heeft 80. varas, (dat zijn Spaensche ellen ofte Roeden) want daer en wort door geenige Wet ofte Loy meer toegelaten/om te hebben/ende de minste heeft vier varas ofte Roeden. Alle dese Mijnen zijn huydighen daeghs tot grooter diepten gekomen. In de Rijcke Veete worden 78. mijnen ghetelt/hebbende op plaetsen 180. ende op Contreyen by de 200. estados ofte Vademen in de diepten. In de veete van Centeno telt men 24. Mijnen van de welcke sommige tot tsestich ende oock tseventich estados ofte Vademen in de diepten comen/ zijnde aldus op dese maniere alle d'andere Veeten ende Mijnen van't selve Gheberghte/tot een behulp van dese so groote diepten der Mijnen, soo hebbense de Socabones (ghelijck sy se hieten) gheinventeert/ 'twelcke zijn graften ofte gaten/die se gemaeckt hebben onder aen d'ander zijde van't Gheberghte/die alsoo dweers door gravende/tot datse by de Veeten binnen in uyt comen: want men moet weté/dat (al ist dat de Veeten Noorden eñ Zuyden strecken/ als geseyt is) dit selve nederdalende is/te weten/van't bovenste af/tot het nederste ende de voet van't Gheberghte toe/ghelijck als te grooven is/'twelcke van etlijcke/naer gissinge mach wesen/meer dan duysent twee hondert estados ofte Vademen: Ende nae dese rekeninge (al hoe wel dat de Mijnen soo diep gaen) so gebreeckter noch ses maels soo veel/om te comen tot de diepte van de Wortel/de welcke (nae datse willen seggen) uytnemende rijck sal wesen/gelijck als de stam ende spruyt/ofte oorspronck van alle de Veeten ofte Aderen/hoe wel dat het selve tot noch toe eer in't contrarie (door d'ervarentheyt) gebleken is/te weten/dat hoe de Veete hooger geweest is/hoe datmense rijcker bevonden heeft/beginnende in't dieper afdalen/syn Metael te verarmen/dat is minder te worden. Maer om de Mijnen met minder arbeyt/costen ende perijckels te bereyden/soo hebben sy eyndtlijcken de Socabonen gevonden/door de welcke men daer gemackelijcken/ende met eenen slechten wegh/uyt ende in mach gaen. Hebben in de breedde/acht voeten/ende in de hooghte meer als een Mans lengte ofte Vadem/ende worden met haer Poorten gesloten: Men brenghter de metalen met lichte moeyten door uyt/betalende den Eygenaer van de Socabon 't vijfden deel/van alle het metael datter door uytghetrocken wort. Daer zijn al negen Socabonen gemaeckt/ende men heefter noch ander onderhanden. Een van dese Socabonen, die men vant fenijn noemt/ de welcke nae de Rijcke Veete toe loopt/is ghemaeckt ende bereyt ghewórden/in den tijt van 29. Jaer/zijnde den selven begonnen t'Jaer van 1556. te weten/elf Jaer/nae dat de selve Mijnen eerst ontdeckt hadden geweest/ende voleyndicht Anno 1585. den 11. April. Dese Socabon reyckte de Rijcke Veete tot op 35. Vademen naer/ de holligheyt van syn diepten/zijnde van daer af/te weten/van daer't hem met de Veete vereenicht/tot het bovenste van de Mijne, noch ander 135. Vademen/alle dese diepten dalemen om leegh/om de voorschreven Mijnen te bereyden. De gheheele Socabon heeft van de mont af/tot de Veete toe/ ('twelcke men de Cruys-wegh noemt) 250. Spaensche varas, ofte Roeden/om de welcke te bereyden ende door te graven/men daer met besich ende onder wegen gheweest zijn/de voorschreven 29. Jaer/waer aen men sien mach/wat arbeyt ende moeyten dat de Menschen doen/om 't Silver/in't inghewant ende diepten des Aerdtrijckx te soecken/ende uyt te halen: Ende daer en boven/ soo zijnse daer noch binnen in arbeydende/met een eeuwige duysternisse/ sonder luttel ofte veel te weten wanneer dat het dach ofte nacht is. Ende de wijle dat het plaetsen zijn/die de Son nimmermeer en versoecken/soo en heeft men daer niet alleen/een eeuwige duysternisse/maer noch ooc groote coude/met eẽ seer sware lucht/die seer vreemt van't Menschen leven is/ende also gebeurt het/dat de gene die daer vreemt zijn/ende

eerst in comen/daer gelijck/als Zeesieck ende duysich worden / gelijck als het my selve gebeurt is/gevoelende een opbrekinge ende quellinge der Mage. De gene die daer in arbeyden/wercken altoos met keerssen/ende verdeelen den arbeyt by ghebeurten / in sulcker voegen/dat etlijcke comen te arbeyden des daeghs/ende rusten des nachts/ eñ andere in't contrarie. T'Metael is ghemeynlijcken hardt/ ende wort al houwende uyt ghetrocken / 'tselve aen stucken brekende met ijsere koevoeten ende andere Instrumenten/ende is gelijck als of men loutere Steenclippen aen stucken brack: Daer na soo dragen syt op den rugge/naer boven toe climmende by ghemaeckte Ladders op: Dese Ladders zijn gemaeckt met drye stijlen/van gedraeyt Ossen-leyr/gelijck als dicke kabels/zijnde van den eenen stijl tot den ander/met stocken op gespannen/ gelijck als trappen/in sulcker voegen/datter een Man mach by op climmen/ende gelijckelijc een ander by neder dalen. Dese Ladders hebben thien vademen in de lengte/ende aen t'eynde van de selve/so comen daer weer ander Ladders van de selve lengte/ de welcke beginnen van een steunsel ofte bancke af/alwaer rust-plaetsen van Hout ghemaeckt zijn/in maniere gelijc als omloopen/want de Ladders die men op climt/seer veel zijn. Een Man draegt de last van twee arroben gewichts/hebbende t'Metael in een cleedt op den rugghe/ ende onder de borst toe gebonden/climmende drye en drye tessens om hoogh/hebbende de voorste een ontsteken keerse aen de duym gebonden/ om te mogen sien/want en hebben daer/gelijck als geseyt is/gantsch geen licht vanden Hemel/climmen alsoo/hen met beyde de handen vast houdende/soo grooten spatie om hoogh/ (de welcke/gelijck als ick geseyt hebbe/dickwils passerende is/over de hondert ende vijftich Vademen in de hooghte/een afgrijselijck dinck/ 'twelc alleen t'overdencken een grouwel aen jaeght: So veel can de liefde van't ghelt doen/ om welcker enqueste men soo veel doen ende lijdende is. Niet sonder reden so laet hem Plinius hooren/tracterende vã dit selve: Wy cruypen/seyt hy/tot het binnenste ingewant des Aertrijckx/ende tot by de plaetsen der verdoemden/soecken wy de Rijcdommen. Daer nae in't selve Boeck/ seyt hy noch aldus: 'T zijn wercken meer als van Reusen/die de gene doen/die Metalẽ uyt trecken/makende gaten eñ dwers straten in't alder diepste / door so grooten spatie heen/eñ vagen het gebergte by't licht der keerssen/ter plaetsen daer men allen den tijt van den dach eñ nacht/even gelijc heeft/sonder in veel maendẽ tijts den dach eens te sien/al waert ooc gebeurt/dat de Mueren ofte wanden der Mijnen onverhoets comen te vallen/ende de Berg-gravers met eenẽ slach overstulpt/ende om hals brengt. Een weynich daer na/so voeght hy daer noch by/seggende: Sy quetsen de harde clippen met instrumenten van anderhalf hondert pont ijsers/eñ halen daer de Metalen op den hals uyt/arbeydende nacht ende dach/leverende den eenen den last aen den anderen/eñ dat altemael by doncker/want de leste comen alleenlijc 'tlicht te sien: Met ijsere wiggen eñ koevoeten breken sy de Clippen ende Steenrotsen/al zijnse noch so crachtich ende hardt/want in't eynde so is den honger van't gelt noch crachtiger ende harder. Dit is altemael van Plinius: Ende hoe wel dat hy sprekende is als een Cronijcschrijver van dien tijdẽ/schijnt niet tegenstaende meer een Propheet te wesen van desen tijt. Ooc so en is het niet minder/het gene dat Phócion de Agatarchides refereert vã den oneyntlijcken arbeyt/dat passerende waren de gene die men Chrifios noemde/om t'Gout uyt te trecken ende te bereyden: want altoos/gelijck den boven-ghenoemden Autheur seyt/soo veroorsaeckt het Gout ende t'Silver so veel arbeyts ende moeyten om te crijghen/als het wel blijschap gheeft in te hebben.

Plin. in proam. lib. 33. cap. 4.

Het 9. Capittel. Hoe dat het *Metael* van't Silverg hebeneficieert ofte bereydt wordt.

DE Veete, daer wy af geseyt hebben / 't Silver in ghebonden wort/loopt gemeynlijcke tusschen twee Steenrotsen heen / die men de Caxe noemt/waer van d'eene so uytnemende hart placht te wesen/als yversteen/zijnde d'ander morwer/ende lichter om breken: t'Metael loopt te middewege door/maer niet even gelijc/noch van een waerdye: Want daer is in dit selve een soorte/die seer rijck is/de welcke Caçilia, ofte Tacana genaemt wort/daer veel Silvers uyt getrocken wort/ ende daer is een ander die arm is/daer weynich uyt ghetrocken wort. 'T rijcke Metael van dit Ghebergte/ heeft de coleur van Ambar, ende t'ander treet wat meer nae't swart. Daer is een ander t'welcke is van coleur gelijck als rosverwich/ende eenich als aschverwich: Heeft in effect verscheyden coleuren ofte verwen/soo dat het de ghene / die't niet en kent/ soude schijnen andere ghemeyne steen te wesen: Maer de Berg-gravers weten in de stipkens/ aderen/ende in sekere teeckenen/syn fijnicheyt terstont te kennen. Alle dit Metael, dat men uyt de Mijnen treckt/wort op de Schapen van Peru (die in de plaets van Peerden ofte Muyl-Ezels dienen) nae de Molens toe gedragen. Het gene dat geen rijck Metael is/wordt ghebeneficieert ofte bereyt/ door smiltinghe/in de cleyne Ovens diese Guairas noemen. Dit is t'Metael dat het meeste Loot heeft/doende t'Loot dat het gesmolten wort. Ende om 'tselve dan noch beter te doen smilten/ so worpen daer d'Indianen onder/van't ghene men Soroche hiet/'t welcke een seer Lootachtich Metael is. Met het vyer soo valt het schuym ende vuylicheyt om leegh / ende t'Loot met het Silver comt te smilten/drijvende 't Silver boven op't Loot/tot soo lange dat het gepureert/ende daer nae meer ende meer ghereflneert wort. Daer placht van een quintael Metaels, door smiltinghe te comen/ 30. 40. ende 50. pesos Silver. My zijn ghegeven geweest tot een Monster/Metalen, die door smiltinghe meer als 200. ende oock 250. pesos van elck quintael, 't welcke is 100. Pondt Spaens ghewicht/ uytleverden/ een Rijckdom die selden ghevonden wert/ende bynae ongheloofelijck schijnt te wesen/ soo't vyer sulckx met openbare ondervindinge niet getuycht hadde: Doch soodanige Metalen zijn seer weynich. 'T arm Metael is het ghene dat van een quintael, 2. 3. pesos gheeft/ofte vijf/ses ofte weynich meer. Dit en is gemeynlijcke niet lootachtich/ maer droogh/waerom 'tselve door't vyer niet en can gebeneficieert ofte bereyt worden/ uyt welcke oorsake/men in Potosi een groote menichte van dit arm metael hadde/ t'welcke als overschot/ende van geener waerden/van' deste uytghewo rpen/ ende te loor lach/ tot dat het bereytsel van't Quick-silver opghebracht werdt/ met het welcke dese uytworpsels (gelijck syse noemden) eenen grooten Schat op brachten/want het Quick-silver pureert ofte suyvert het Silver met een vreemde ofte wonderlijcke eyghenschappe/ende is dienende voor dese drooge ende arme metalen , ende daer wort minder Quick-silver in verdaen ende gheconsumeert/als in de rijcke: Want hoe datse rijcker zijn/hoe dat men daer ghemeynlijcken meerder Quick-silver in verdoet. Hedensdaeghs so is de meeste beneficie ofte bereytsel van't Silver/ende dat bynaest de gantsche menichte van Potosi , door't Quick-silver/als oock in de Mijnen van de Cacatecas, ende andere van nieu Spagnien. Men hadde in voorigen tijden/int afgaen van't Ghebergthe van Potosi, ende op de Toppen ende Heuvelen / meer dan ses duysent Guairas, 't welcke de voorschreven Oventkens zijn / daer men t'metael in smilt / ende

comen

comen te staen in maniere als Lichters ofte Fackelen / dat soo wanneer men die des nachts van verre comt te sien / ontsteken ende al brandende/ (zijnde ghelijck als gloepende Colen) is een playsier ende vermaken om te speculeren. Maer soo op nu ter tijt op duysent ofte twee duysent Guairas comen/is veel/om dat de smiltinge/ ghelijck ick ghesept hebbe/alsnu weynich is/ zijnde 't beneficie van't Quicksilver/den gantschen rijckdom. Ende om dieswille dat d'eyghenschappen van't Quick-silver wonderbaerlijck zijn/ende de maniere om het Silver daer met te bereyden/om te noteren is/soo sal ick ons van't Quick-silver / syn Mijnen ende bereydinghe/handelen/ het ghene dat tot onsen propooste noodich schijnt te wesen.

Het 10. *Capittel*. Van de wonderlijcke eyghenschappen van't Quick-silver.

HEt Quick-silver/'twelcke men oock Argentum vivum hiet/ghelijck het van de Latijnen ghenoemt werdt/want schijnt een levende Silver te wesen/nae dat het wel met een raddichept / van d'eene plaets op d'ander loopt ende woelt/heeft onder alle Metalen, groote ende wonderlijcke eyghenschappen : Ten eersten/ dat / al hoe wel het een waerachtich Metael is/soo is het doch niet hardt/noch ghefozmeert/ende is bestaende ghelijck als d'andere/maer in liqueur,ende loopende/ niet soo ghelijck als het Silver ende Gout/'twelcke van't vyer ghesmolten wesende/comende liqueuren,ende loopende te worden/maer van syn eyghen natuer/ende al hoe wel dat het liqueur is/ so is het nochtans swaerder als eenich ander Metael,in sulcker voeghen / dat alle d'ander op 't Quicksilver comen te drijven/sonder onder te gaen/als lichter wesende. Ick hebbe in eenen Pot/ofte Aerden kuyl Quicksilver/sien worpen twee pont ijsers / ende datter t'ijser boven op dreef sonder sincken/gelijc of het hout ofte kurck op't water geweest hadde. Plinius maeckt exceptie/seggende/dat het Gout daer alleenlijck in onder gaet/ sonder op't Quicksilver te drijven. Ick en hebbe d'experientie niet ghesien / doch can wel wesen/ want het Quicsilver is terstont t'Gout van syn eygen natuer ombangende/ende 't selve in hem verbergende. Dit is d'alder noodichste eygenschappe diet hebben mach/van dat het met een wonderlijcke affectie aent gout hangt/en dat soeckende is : Ende waer dat het dat maer eens rieckt/loopt terstont naer toe : ende niet alleen dit maer houter hem so vast aen/ende druckt dat soo dicht by hem/dat het 'tselve ontbloot/ende van eenige andere Metalen ofte lichamen daert met vermengt is/aftreckt/ waer door de gene/die hen willen voorsien/tegens de schade van't Quicksilver/Gout gebruycken. Daer zijn lieden die men Quicsilver in de ooren gedaen heeft/om die in't heymelijc om te brengen/waer tegens anders geen remedie geweest is/dan een stocxken van Gout in de ooren te steken/ende t'Quicsilver also daer met uyt te locken/ comende t'stocxken daer weder wit uyt/van't ghene dat aen't Gout blijven hanghen was. Als ick in Madrid ginck sien/ de vermaerde wercken die Iacome de Trenço, van Milanen een excellent Constenaer/voor S. Laurens in Escuriael, bereydende was : Soo ghebeurdent dat het was op eenen dach/dat sy etlijcke stucken van een Taffereel/ (die van Bronso ofte Metael waren) saten en vergulden/'twelcke met Quicksilver gedaen moet wesen: Ende om dies wille dat den roock van't Quicksilver een dootlijck fenijn is/soo worde my gesept/hoe dat haer de werck-gasten tegens dit fenijn versagen/met te nemen eenen gouden Dobbloen/wel cleyn ghemalen / ende die alsoo in de Maegh te swilghen/dat aldaer naer hem was treckende/alle het Quicksilver/ dat hen ter ooren, ooghen/neusen ofte mondt in quam / zijnde hier mede voorsien ende beschermt/ teghens

Plin. lib. 33. cap. 6.

teghens 'tquaet ende schade die sy van't Quick-silver souden moghen crijghen/'twelcke al te samen terstont nae't Gout in de Maegh toe trock / ende daer aen bleef hanghen/comende 'tselve daer nae weder te lossen door den natuerlijcken afganck/'twelcke voor waer een sake is/weerdich om te verwonderen. Nu/nae dat het Quick-silver 't Gout gesuyvert/ende dat van alle andere Metalen ende menginge ghepureert heeft/alsdan soo wort het/door't vyer van synen vrient het Gout gescheyden/blijvende 'tselve uyt het vyer/t'eenemael puer ende suyver. Plinius seyt/dat men Quick-silver met een sekere conste/van't Gout is af scheydende. Ick en weet niet / dat men hedensdaeghs soodanighen const ghebruyckt / Oock soo en dunckt my niet/ dat d'Ouderen de wetenschap vercregen hebben/van dat men't Silver / door't Quick-silver can bereyden/ 'twelcke hedensdaeghs 'tmeeste gebruyck/ende 'tprincipaelste profyt van het Quick-silver is : Want hy seyt expressellijcken / dat het anders gheen Metael en omvanght /als alleen 't Gout. Ende aldaer hy handelende is / van de maniere van't Silver te bereyden/is alleenlijcken mentie makende van de smiltinghe / waer door men vermoeden mach/ dat d'Ouderen dit secreet niet gehadt hebben. Doch al hoe wel dat de principaelste vrientschappe/die't Quick-silver heeft/met het Gout is/ niet teghenstaende daer gheen Gout en is/loopt het nae't Silver/ende omvanght het/even wel/ niet soo haest alst Gout/ende suyvert en purgeert het eyndtlijcken oock / van de Aerde/ Coper ende Loot/daer't mede ghegroept is/sonder eenich vyer ('twelcke de Metalen door smiltinghe raffineert) noodich te wesen. Doch om t'Quick-silver oock van't Silver te doen afgaen/ende dat schoon te laten/soo is het vyer van gelijcken den middelaer / ghelijck alst hier nae gheseyt sal worden. Van d'ander Metalen (Gout ende Silver uytghesondert) en maeckt het Quick-silver geen werc af/maer doorknaechtse/verteertse/boortse eer door/ende isser van wech loopende/ 'twelck oock een seltsaem dinck is : Waer door 'tselve ghegoten ende bewaert wort/in Vaten/ Aerden-Potten/ ofte in eenighe Vellen van Ghedierten/want Vaten van Coper/ijser/ ofte ander metael,worden daer terstont van doorbeten/ende cruypter door/ende doorgront ende corrumpeert alle ander materien/waer door 'tselve van Plinius genoemt wort/een fenijn van alle dinghen/want seyt/dat het alle dinghen op-eet ende verteert. Men heeft in de graven der dooden / Quick-silver ghevonden / ende nae dat het de selven verteert heeft/soo comt het daer weder nae synen wille gheheel van uyt. Is oock ghevonden gheweest in't breyn ende morgh der Menschen ofte Beesten/ t'welcke (in't ontfanghen van den roock/door den mont ofte neuse) terstont van binnen in wrongelt ofte verstijft/door-cruyppende alsoo de Ghebeenten des selven/daerom is/dat het soo periculoos is/met een soo stouten ende dootlijcken Creatuer / ghemeynschap te hebben. Heeft noch een ander gratie/van dat het woelt ende loopt / ende hem in hondert duysent druppelen maeckt : ende al zijnse noch soo cleyn / soo en gaet daer nochtans niet een van verlooren/maer comt hem/t'zy hier ofte daer/ weder met syn liqueur te versamen/soo dat het bynaest onverganckelijck is/ende daer en wort bynaest geenich dinck ghevonden/ daer't van gecorrumpeert mach worden/waer door t'selve van den voorschreven Plinius, een eeuwich zweet ghenoemt wort. Heeft noch een ander eyghenschap/te weten/dat al hoe wel t'Quick-silver 'tghene is/dat het Gout van't Coper ende alle d'ander Metalen afscheypt / niet teghenstaende soo wanneer men 't Gout met Coper/ Silver ofte andere Metalen wil voeghen om te vergulden/ soo is 't Quick-silver van dese t'samen-voeginghe/de middelaer/want door't selve soo worden de voorschreven Metalen verguldt. Het ghene my/onder alle wonderen/van dit vreemt liqueur, alder vreemtst ende seltsaemst schijnt te wesen/ende weerdichst om aen te mercken/is/ dat wesende 'tselve t'alder swaerste dinck der Werelt/dat het hem in een ooghenblick

Plin. lib. 33. cap. 6.

can veranderen/in't alder lichtveerdichste der Werelt/ 't welcke roock is/daer't mede ontdaen wesende/om hooch climt / zijnde terstont den selven roock ('twelcke een soo lichten dinck is) in een ooghenblick weder verandert/in een soo swaren dinck / als daer is 'tselve liqueur van't Quick-silver/daer't hem in resolveert: Want so haest als den roock van dit Metael om hoogh comt te ghemoeten of te stuyten aen eenich hardt lichaem/ofte ghenakende tot aen de coude Ghewesten der Lucht/so comt het op de selve stont te wrongelen ende weder in Quick-silver neder te vallen: Ende so men daer weder vyer by brenght/wort terstont weder roock/ende van den roock sal men/ sonder vertoeven/weder 't nedervallē van't liqueur vant Quicsilver hebben/'twelcke voorwaer een haestighe veranderinghe is/van een soo swaren/in een soo lichtveerdighen dinck/ende weder in't contrarie: dat wel voor een seltsaem dinck/in de natuer/ als ooc in alle dese ende andere vreemdicheden/die dit Metael heeft/te achten is/ ende is weerdich dat den Autheur van syn natuere/gheglorificeert ofte vereerlijckt worde/de wyle dat alle natuerlijcke Schepsels syn verborghen ordonnantien soo promptelijcken zijn obedierende.

Het 11. *Capittel.* VVaer dat het Quick-silver ghevonden wort, ende hoe dat syne over-rijcke *Mijnen* in *Guancavilca*, eerst ontdeckt zijn ghe worden.

HEt Quick-silver wort ghevonden / in een soorte van steen/daer van ghelijcken t'Vermellioen af comt/'twelcke d'Ouderen Minium plachten te heeten / ende men heeft noch hedensdaeghs voor een ghewoonte te segghen/dat de Beelden die met Quick-silver in de Christalijnen Glasen gheschildert worden/gheminieert zijn. Het Minium ofte Vermillioen hebben d'Ouderen grootelijcken gecelebreert/dat voor een gewijede Verwe houdende/gelijck als van Plinius ghereferert wert/seggende: Dat de Romeynen
Plin. lib. 33. cap. 7. met de selve plachten te bestrijcken t'aensicht van Iupiter, als oock de lichamen der geener die triumpherende inghehaelt worden ende dat in Ethiopien, soo wel d'Afgoden/ als oock der Gouverneurs/d'aensichten met Minio bestreken worden: Oock mede/ dat het Vermellioen in Roomen soo seer geacht was/ ('t welcke daer alleenlijcken van Spagnien ghebracht werde/alwaer men veel Mijnen ende Putten van Quick-silver hadde/ghelijck als men de selve noch tot op den huydigen dach heeft) dat de Romeynen niet en ghehenghden / 'tselve Metael in Spagnien bereydt ofte toe-ghemaeckt te worden/op dat men daer niet van stelen en mochte/maer worde in de steenen/ soo gelijck als het uyt de Mijren ghetrocken was/versegelt ende nae Roomen ghebracht/alwaert bereyt ende toeghemaeckt worde. Daer worde Jaerlijckx van Spagnien (namelijcken uyt Andalusien) ghebracht/ontrent thien duysent Ponden/'twelcke de Romeynen voor een overdadige rijckdom hielden. Hebbe alle dit selve/van den voorschreven Autheur ghereferert/op dat den ghenen/die te sien comen 'tgene hedensdaeghs in Peru omgaet/een vermaken mach wesen kennisse te hebben van het gene in voorleden tijden gepasseert is/met de machtichste Heeren der Werelt. Wort daerom ghesept/om dat d'Ingas, Coninghen van Peru ende d'inge boren Indianen des selven/ een langhe tijt de Mijnen van't Quick-silver/bereyden ende toe-maeckten / sonder nochtans yet van't Quick-silver te weten/ofte eenighe kennisse daer van te hebben / sonder dat sy daer yet anders van pretendeerden te hebben/als het Minio ofte t'Vermillioen, 'twelcke sy Limpi noemen / dat van haer in grooter estime ghehouden worde/

ende dat

ende dat voort selve effect ofte werck/als Plinius van de Romeynen ende Ethiopen gerefereert heeft/te weten/om hen te bestrijcken/ofte henlieder aensichten/ende die van haren Afgoden/daer mede te verwen/ 'twelcke d'Indianen wel voor een ghebruyck hadden/namelijcken als sy ten oorlogh ginghen/ende ghebruycken dat noch hedensdaeghs/als sy eenighe Feesten ofte Dans-spelen aenrechten / ende noemen dat selve Embixarse,want lieten hen duncken/dat so wanneer sy d'aensichten alsoo ghe-embixaert hadden/dat het een vreese ofte verbaertheyt aenjaeghde / ende laten hen nu duncken dat het een fraeyicheyt is. Tot desen eynde/soo maeckten sy in de Ghebergten van Guancavilca, ('twelcke in Peru is) by de Stadt van Guamanga, vreemde ondergravinghen van Mijnen,alwaer sy dit Metael uyt trocken/ende zijn in sulcker voegen/dat soo men hedensdaeghs/in dese holen ofte Socabonen (die d'Indianen ghemaeckt hebben) comt te gaen/men daer in verdwaelt / jae dat men niet weet hoe men daer weer uyt comen sal. Doch sy lieden en maeckten van't Quick-silver gheen werck / 'twelcke natuerlijck in de selve materie ofte t'Metael vant Vermillioen besloten is/ noch en wisten oock niet eens/datter soodanighen dinck in de Werelt was. Ende dit en was niet alleen by d'Indianen/maer noch oock by de Spagnaerden / die van de selve rijckdommen in langhen menighen tijt/gheen kennisse en hadden/ tot dat gouvernerende de Licentiaet Castro het Lant van Peru, t'Jaer 66.ende 67.de Mijnen van't selve Quick-silver eerst ontdeckt worde/ 'twelcke gheschiede op dese maniere : Daer is ghecomen in handen van een verstandich Man/ghenaemt Henricke Garcees,een ghebooren Portugees / wat van dese roode Aerde / ofte t'voorseyde Metael , dat d'Indianen Limpi noemden/ende daerse d'aensichten met bestreken ende 'tselve wel besiende / verkende te wesen van't ghene dat men in Spagnien Vermellioen heet. Nu de wijle dat hy wiste/dat het Vermellioen van het selve Metael ghekregen wort/daer 't Quick-silver uyt comt/soo quam hy terstont te vermoeden/dat de selve Mijnen van Quick-silver moesten wesen/is daer terstont nae toe ghereyst/ende dede d'experientie ende proeve/ende bevont dat alsoo te wesen. Nu zijnde op dese maniere/de Mijnen van Palcas,in de palen van Guamanga,ontdeckt/soo zijnder verscheyden nae toe ghetrocken/om 't Quick-silver te bereyden/ende dat nae Mexico te voeren / alwaer t Silver / door't Quick-silver ghebeneficieert ende bereyt worde/door welcke occasie/daer etlijcke rijck gheworden zijn/ende dat niet weynich. Ende de Contreye van de Mijnen , die men Guancavilca noemt/worden terstont met Spagnaerden ende Indianen bewoont/ die om de selve oorsake hier nae toe quamen / ghelijck als daer hedensdaeghs noch meer by comen/ tot de bereydinghe van de selve Mijnen van't Quick-silver / die daer veel ende voorspoedich zijn. Onder allen/soo is de Mijne,diese van Amador Cabrera hieten/anders de los Santos, (dat is/van den Heylighen) ghenaemt / een heerlijck dinck / 'twelcke een Clippe is van uytnemende harde steen/zijnde gantsch ende al met Quick-silver doorgoten/ende is van soodanighen grootte / datse beslaende is 80. Spaensche varas ofte Roeden in de lenghte/ende 40.in de breedde/zijnde dit gheheele viercant over/ ondergraven/tot in de diepten van 70. estados ofte Mans lenghten ende daer mogen meer dan drye hondert persoonen t'seffens ende gelijck in arbeyden/ door de grootte des selven. Dese Mijnen worden ontdeckt door een Indiaen van Amador de Cabrera , ghenaemt Mavincopa, uyt het Dorp van Açoria van daen : Amador Cabrera lietse op synen naem registreren/waer door hy/om t'selve/pleyt met den Fiscael hadde/ende in de executien soo worden hem de vruchten/ende 'tghebruyck des selven vergunt/om dat hy den eersten ontdecker was : Daer nae soo vercocht hy't voor twee hondert ende vijftich duysent Ducaten: Maer hem daer nae dunckende/dat hy in de vercoopinghe bedroghen ende becocht was/soo wierp hy't weder in't Recht/want hy wilde seggen/

dat het meer dan vijfhonder duysent Ducaten weert is: Jae veel laten hen duncken van een millioen, een seltsaem dinck/ datter Mijnen van soo grooten rijckdom ghevonden worden. In den tijt dat het Lant van Peru gheregeert worde/ door Don Francisco de Tolledo, soo quam daer een Man/ met namen Pedro Fernandes de Velasco; die in Mexico gheweest hadde/ den welcken aldaer ghesien hebbende/ hoe dat men't Silver door't Quick-silver upt trock/ heeft voorghewent ende hem onderwonden 't Silver van Potosi met Quick-silver upt te trecken. 't Ondersoeck hier van/ ghedaen wesende/ ende bevindende dat het seer wel slaechde/ soo begost men (te weten t'Jaer van 71.) in Potosi, t'Silver te beneficieren/ ende upt te trecken door't Quick-silver/ dat aldaer van Guancavilca ghebracht worde/ 't welcke d'uyterste ende gheheele remedie/ van de selve Mijnen, was: Want met het Quick-silver/ soo worde daer een overvloedige menichte van Silver ghetrocken upt de Metalen die te loor lagen/ van die sy uptworp fels noemden. Want ghelijck als ghesept is/ soo wort het Silver van't Quick-silver ghepureert/ al ist dat het schoon arm/ van weynich alloy ende droogh is/ 't welcke de smiltinghe van't vyer niet doen en can. De Catholijcke Coninck heeft van't graven ofte bereyden der Mijnen van't Quic-silver/ sonder eenige oncosten/ ofte avontuer te staen/ by de vier hondert duysent pesos aen Mijnen, van een weynich min als 14. Realen 'tstuck/ sonder het ghene noch/ dat daer nae door't selve/ in't beneficieren ofte bereptsel van Potosi, te proffijt comt/ 't welcke noch een ander groote schat is. Daer worden t'een Jaer door't ander/ upt dese Mijnen van Guancavilca, getrocken over de acht duysent quintalen Quick-silvers.

Het *12. Capittel.* Met Wat conste, dat het Quick-silver uytghetrocken, ende t'Silver daer met bereyt ofte ghesuyvert wert.

Laet ons nu segghen/ hoe dat men 't Quick-silver upt treckt/ ende hoe dat het Silver daer mede ghepureert ofte ghesuyvert wert. Den steen ofte t'Metael, daer men't Quick-silver in vint/ wort gestooten ende in Potten ghedaen/ ende alsoo wel toe ghestopt/ op't vyer ghestelt/ alwaer hem 't selve Metael, ofte ghestooten steen/ in't smilten/ door de cracht van't vyer/ van't Quick-silver af schepdt/ treckende in exhalatien, ofte dampen/ onder den roock van't selve vyer om hoogh/ ende loopt soo lange om hoogh/ tot dat het eenich lichaem ofte hardichept is ghemoetende/ daer't teghens aen stupt/ alwaert hem terstont wronghelt ofte verstijft. Ende soo dat om hoogh comt/ sonder eenich hardt lichaem te ghemoeten/ soo treckt dat soo langhe opwaerts aen/ tot dat het comt te vercouwen/ alwaert terstont verstijft/ ende alsoo weder neder valt. Nu als de smiltinghe ghedaen is/ soo ontdecken sy de Potten/ ende trecken daer Metael upt/ 't welcke sy soecken te doen/ soo wanneer die gheheel cout zijn: Want so daer eenigen roock/ ofte vapeur der selven/ quam te raecken/ aen den genen die dien ontdecken/ souden terstont vergeven worden/ ende daer van moeten sterven/ ofte daer ten minsten seer qualijck van ghetracteert blijven/ ofte alle de Tanden quijt worden. Om t'vyer te hebben/ dat men onder de Metalen stockt/ (want daer overdadich veel hout in verdaen wort) soo heeft een Mijne-graver/ met namen Rodrigo de Tores, een seer proffijtelijcke inventie ghevonden/ te weten/ t'ghebruyck van't Hop ofte Crupt/ dat over alle de gheberghten van Peru seer veel wast/ 't welcke sy aldaer Icho heeten/ ende is ghelijck het Sparto van Spagnien/ daerse de Wijghe-korven af maecken/ waer mede sy't vyer onderhoudende zijn. Ende is een dinck om te verwonderen/ hoe grooten cracht

dat dit

dat dit Crupt ofte Hop heeft/om de selve Metalen te doen smilten/'twelcke is/ ghelijck als Plinius van't Gout verhaelt/dat met den vlam van't strop gesmolten wort/'tgene met gloeyende kolen/van sterck hout/niet ghedaen en can worden. Het Quick-silver aldus gesmolten wesende/wort in leyre sacken gedaen/om dat men dat alleen in Leyr bewaren mach / ende wort alsoo ghelevert in de Magasijnen ofte Munici-huysen des Coninckx/ende van daer soo wort dat te Water nae Arica,ende so voorts op Beesten ofte Schapen van't Lant nae Potosi ghebracht. Daer wort ghemeynlijcken gheconsumeert ofte verdaen in't bereytsel der Metalen van Potosi, van ses tot seven duysent quintalen Jaerlijckx/behalven 'tghene/dat noch uyt de vuylighet ghetrocken wort/ 'twelcke is de moer ofte gront van de eerste af-spoelinghe der Metalen, die in tobbens ghedaen wort. Dese vuylighe yt wort ghebrant ende ghebeneficeert in Ovens / om 't Quick-silver/datter in ghebleven is/uyt te trecken. Daer zijn over de vijftich van dese Ovens/ in de contreye van Potosi ende Tarapaia. De quantiteyt der Metalen die ghebeneficeert ofte bereyt worden/moghen wesen/nae rekeninghe van experte ende ervaren lieden/over de drye hondert duysent quintalen des Jaers / van welcker vuylighe yt ofte moer (ghebeneficieert wesende) over de twee duysent quintalen Quicksilvers uyt ghetrocken worden. Ende is te weten/dat de qualiteyten der Metalen verscheyden zijn : Want daer zijn Metalen die veel Silvers gheven/ende weynich Quicsilvers verdoen. Andere leveren veel uyt/ende consumeren ofte verdoen veel. Ettelijcke gheven weynich/ende verquisten weynich/ende nae dat men dese Metalen geraect/ alsoo is oock 'tgheluck ofte t'ongheluck van veel winste ofte verlies / in de pachtinge ende handelinghe der Metalen : Hoe wel dat het gemeynste ende ordinaris is'/ dat een rijck Metael,soo ghelijck als het veel Silvers op brenght/alsoo is het oock veel Quicksilvers verdoende/ende t'arm Metael in't contrarie. Het Metael wort eerst seer wel ende cleyn ghemalen/met de stampers ofte moeckers van de Ingenie,die de steen gantsch morselen : Ende nae dat het Metael wel ghemalen ende ghemorselt is / soo wort het ghesift/door Siften van ghewe ven Coper-draet/de welcke t'Meel soo cleyn maken/ als dat van de ghemeyne siften : Ende soo dese siften wel ghestelt ofte toegherust zijn/ siften tusschen dach ende nacht wel dertich quintalen. 't meel van't metael aldus ghesift wesende/wort in Forneys cuppen ofte ketels ghedaen / alwaert met een pekel verdoost wort/stortende in elcke vijftich quintalen Meels / vijftich quintalen Souts/ 'twelcke ghedaen wort/om dat het Sout de vetticheyt van't meel des Metaels (die't van Cley ofte slijck heeft) souden verbijten ende wech nemen/waer mede 't Silver te beter van't Quick-silver aenghevat wort. Terstont daer nae/soo douwen ofte cleynsen sy't Quick-silver door een Canefassen doeck op het Metael , comende 't Quick-silver daer door uyt/ghelijck als een douw/ofte sweet. Dit gedaen wesende/soo roerense t'Metael met het ander onder een / op dat het altemael met desen douw van't Quicksilver wel vermenght worde. Al-eer dat de Forneysen gheinventeert waren / so wiert het Metael met het Quick-silver veel ende menichmael vermenght ende omgheroert/ ende alsoo in Backen ghestort/maeckten daer groote ballen af/ghelijck als van Pot-aerde/latende die alsoo etlijcke dagen staen/ende als dan soo herkneedden sy die wederom ende meermaels/tot soo lange dat haer dochte/dat het Quick-silver met het Silver al inghelijft ofte vereenicht was/waer mede over de twintich daghen om brachten/ende op't minste neghen daghen. Daer nae/door advijs diese creghen/(gelijck als de lust om te vercrijghen altoos vlijtich is) onderbonden dat (om den tijt te vercorten) 't vyer een groot behulp was/om 't Quick-silver/'t Silver met der haest aen te vatten. Ende hierom soo worden de Forneysen gheordineert / daerse de groote ketels ofte Cuppen op stellen/om t'Metael met het Sout ende Quick-silver in te storten / waer-

Plin.lib.33. cap.4.

om daer t'byer sachtelijcken (in seeckere verwelfsels daer toe ghemaeckt) ghestootkt wort/soo dat het Quick-silver in den tijt van vijf oft ses daghen/ t Silver al geincorporeert ofte inghelijft heeft. Soo wanneer't haer nu dunckt/ dat het Quick-silver syn devoir ghedaen heeft/dat is/'t Silver wepnich of veel te vereenighen/ sonder daer van yet te laten/ende 'tselve in sich te supghen/ ghelijck als de Spontie 't water nae hem treckt/dat incorporerende/ende van de Aerde/Loot/ende Coper/daer't met vermengt ende ghegroept is/af te schepden/alsdan soo soecken sy dat te ontdecken / ende upt te crijghen/ende van't selve Quick-silver af te schepden/'twelcke ghedaen wordt op dese maniere: Storten t'Metael in een Tobbe met water / alwaer sy met een Water-molenken t'Metael rondtsom draepen/ghelijck als men de Mostaert ontdoet ofte maelt/ alsdan soo loopt het Clep ofte slijck van't Metael, met het water dat afloopt/upt/ blijvende 't Silver met het Quick-silver/als het swaertste/ op de gront van den tobbe gesoncken : t'Metael dat aldus over ende ghesoncken blijft / is ghelijck als Zant/ t'welcke sy alsdan daer upt nemen/ende dragent noch eens om te wasschen/ ende met eemers in Backen ofte Water-putten af te spoelen / waer mede t'Clep ofte t'slijck gantsch af gaet/latende 't Silver met het Quick-silver alleen blijven / hoe wel datter altoos onder t'slijck ende Clep wel eensch Silver ende Quick-silver met wech loopt/ (dat sy relaves hieten) 'twelcke sy daer nae oock noch soecken upt te trecken / ende te ghenieten. Nu dan/'t Silver ende Quick-silver aldus ghesupvert wesende / soo dat het begint te glinsteren/zijnde 't slijck ende 't Clep daer gantsch van af / soo nemen sy alle dit Metael,ende storten dat in een doeck/ende douwent wel dicht upt / waer mede alle 't Quick-silver dat met het Silver niet vereenicht ofte inghelijft en is / daer upt loopt/blijvende de reste/ghelijck eenen gemaeckten Bal/van Silver ende Quick-silver te samen/in maniere ghelijck als t'buptenste/met het binnenste van de Amandelen blijft/alsse uptghedout zijn. Als nu den bal/die daer blijft/wel uptghedout is / soo heeft hy alleen een sesten deel Silvers/ende vijf deelen Quick-silvers/ in voegen dat/ soo daer blijft een bal van t'sestich pont/soo zijn de thien ponden daer van/ Silver/ende d'ander vijftich/Quick-silver. Van dese ballen/soo maken sy de Pijn-appelen/in maniere ghelijck als Supcker-brooden/ende hol van binnen/ende worden ghemepnlijck ende ordinaris van hondert pont ghemaeckt. Om nu 't Silver van't Quick-silver te schepden/soo leggen sy de selve in sterck byer/alwaer sy dien overdecken met een aerde Vat in ghedaente als de Vormen ofte Molduren,van de Supcker-brooden / welcke zijn/ghelijck als de Ruaensche slaep-mutsen / ende bedecken dien met hout-kolen/ 'twelcke sy alsoo ontsteken/waer mede 't Quick-silver in roock exhaleert ofte optreckt/ ende comende om hoogh te stupten/tegens d'aerden muts ofte overdecksel aen/ wort terstont dick ende drabbich/ende comt te distilleren / gelijck als de vapeuren ofte dampen van een siedende Pot/die teghens t'decksel aenhanghen/door een pijp/in maniere als een Alambick. Ende op deser voeghen/soo wort alle het Quick-silver dat ghedistilleert wort/ont fanghen 'twelcke sy alsoo wederom crijghen/blijvende 't Silver alleen/ in de selve forme ende grootte/alst van te voren was/maer in't gewicht heeft het vijf deelen minder als te voren/blijft altemael ghecreuckt ende sponcieachtich / dat een dinck vreemt om sien is. Van dusdanighe twee Pijn-appelen/wordt een Plaet ofte Broot Silvers ghemaeckt/in't ghewicht van vijf ofte ses en t'sestich Marcken/ ende alsoo wort dat t'essayeren,quinteren,ende te marcken ghebracht. Ende 't Silver dat aldus met Quick-silver uptghetrocken ende ghesupvert wort/is soo fijn / dat het nimmermeer beneden de 2380. van alloy en comt/zijnde soo excellent/dat het/om t'selve te wercken/of te berepden/noodich is/van de Silver-smeden/met eenighe vermenginge van syn alloy vermindert ofte vernedert worde/gheschiedende 'tselve van gelijcken/ in

de Munte/

de Munte daer't gheslaghen ende ghemunt wort. Alle dese tormenten/ofte (soo men soo segghen wil) martelrye/moet het Silver passeren/om fijn te worden/t'welcke/ so men dat wel insiet/een gheformeerde masse ofte deech is / daer't Silver van ghemalen/ghesift/ghekneedt/ghegest/ende ghebacken wort. Ende behalven dit/soo wort het noch ghewasschen/ghespoelt/herwasschen/gekoockt ende herkoockt/passerende door stampers ofte Moeckers/siften/backen/fornepsen/tobbens/emmers/clepnsen/ovens/ ende eyndtlijcken door water ende vyer. Hebbe dit selve willen verhalen/om dies wille dat ick (insiende alle dese artificien in Potosi) als doe begonst t'overdencken/'tgene de Schriftuere van de Rechtveerdighen sept/te weten: Colabit eos & purgabit quasi argentum, als oock 'tgene dat van de selve/op een ander plaets gesept wordt/Sicut argentum purgatum terra purgatum septuplum, dat is/dat het Silver/om gepureert/ende van aerde ende clep/daer't in groept/gheraffineert ende ghesuyvert te worden/ seven maels ghepurgeert wort/want is in effect/seven maels / dat is soo veel ende menichmael als het ghetormenteert wort/tot soo langhe dat het gantsch puer ende fijn blijft: Alsoo is van ghelijcken de doctrijn ofte leere des Heeren/ende moeten oock wesen de Zielen/die van syn Goddelijcke puerhept deelachtich sullen zijn.

Het 13.*Capittel.* Van de *Artificien*,ofte *Ingenien*,daer men de *Metalen* met maeit,ende hoe dat het silver gheessayeert ofte beproeft wort.

Om dese materie van't Silver ende Metalen te besluyten/soo resteren hier noch twee dinghen om te segghen/t'eene is van de Ingenien ofte Artificien ende malinghe/ ende t'ander/van de proevinghe ofte t'essaperen. Hier boven is ghesept ghweest/hoe dat het Metael gemalen wort/om 't Quick-silver te moghen ontfanghen. Dese malinghe wort gedaen/door verschepden Ingenien ofte Artificien. waer van eenige van Peerden omghetrocken worden/ghelijck als Ros-molens/ende andere met water/als Water-molens/van dese twee soorten heeft men een groote menichte. Ende om datter ghemepnlijcken anders gheen water en is/dan dat van den regen comt / soo en is hier in Potosi niet ghenoech van/dan alleenlijcken drye ofte vier Maenden tijts / 'twelcke is December,Ianuarius ende Februarius. Daer zijn Lacken ofte binnen-wateren gemaect/ die in't begrijp hebben/ ontrent duysent seven hondert Roeden/ofte Spaensche Varas, ende drye Vademen in de diepten: Dese zijn seven in't ghetal/met hare poorten ofte Slupsen: ende soo wanneer dat het van doen is/eenige van de selve te ghebruycken/ soo heffen sy de deuren ofte Slupsen op/ende laten daer 'twater alsoo door loopen/ eñ des vyerdaeghs ofte heylighe daghen/soo slupten sy die weer toe. Soo wanneer dat de Lacken/gantsch vol/ende het een goet reghen-Jaer gheweest is/soo duert de malinghe wel ses ofte seven Maenden/in voegen/dat de lieden in Potosi, ooc voor't Silver om veel waters ende een goet reghen-Jaer zijn biddende/ghelijck als men op ander plaetsen voor't Koorn ende greynen doet. D'ander Ingenien heeft men in Tarapaia, ('twelcke een Valleye is) gheleghen drye ofte vier mijlen van Potosi, daer een Rivier door heen loopt. Ende daer zijn noch op ander contreyen/ander Ingenien, hebben dese different te weten/dat eenighe Ingenien zijn van ses stampers / andere van twaelf/ ende sommige van veerthien. Het Metael wort ghemalen in Vijsers ofte Mortieren/ alwaer men't dach ende nacht in stort/ende van daer so wort het ghene dat ghemalen is ghedraghen om te siften. Aen den Oever van't Lack van Potosi, staen 48. Ingenien van Water-molens/elck van 8.10.ende 12. stampers: Ander 4. Ingenien staen aen

d'ander

d'ander zijde/ghenaemt Tanacoñuño. In de Valleye van Tarapaia ſtaen 22. Ingenien, alle deſe zijn van Water-molens. Behalven deſe/ ſo zijnder in Potoſi noch ander 30. Ingenien van Roſ-molens/ende buyten Potoſi noch etlijcke andere. Soo veel vlijticheyt ende vernuft iſſer geweeſt/om 't Silver uyt te trecken/'twelcke eyndtlijcken geeſſayeert ofte geprobeert wort/door de Proef-meeſters ofte Beſienders/die daer van 'ſConinckx weghen toe gheſtelt zijn / om elcke ſtucken ſyn alloy te gheven. Men brenght de Platen Silvers by den Beſiender/den welcken op elck een/ſyn getal ſtelt/ want de proevinghe wort ghedaen van vele teſſens/ſnijt dan elckx een ſtuckxken af/ ende weeght het ghetrouwelijcken/ende leyt het daer nae in een Potken / dat ghemaeckt is van aſch/van verbrant ende ghemalen ghebeente: Dit ghedaen weſende/ ſoo ſet hy alle deſe Potkens op een rije/ende in ordene/in den Oven / daer een ſterck vyer onder ſtokende/waer mede t'Metael altemael comt te ſmilten / ende 'tghene dat Loot is/verdwijnt in roock: 't Coper ofte Tin ontdoet hem / ende 't Silver blijft excellent ende fijn/ghelijck als een gloeyende kool. Is een wonder dinck/ dat ſo wanneer dat aldus geraffineert/ende in liqueur, ofte gheſmolten is / en ſal niet eens ſtorten/al keert men 't ſchoon met den mont om leegh / noch daer en ſal niet een droppel van uyt loopen/maer blijft daer vaſt aen hanghen. Den Eſſayeur ofte Proef-meeſter/ cant in de coleur ende andere teyckenen verkennen/wanneert geraffineert is/alſ dan treckt hy de Potkens weder uyt den Oven/ende weeght wederom ſeer ſubtijlijcken elck ſtucxken op ſyn ſelven/beſiende hoe veel dat het van ſyn eerſte ghewicht ghemindert ofte ghebroken is/want het ghene dat van hooghen alloy is/gebreeckt ofte feylt weynich/ende dat van leeghen alloy is/veel: Ende nae dat het vermindert / ofte afghegaen is/ſoo beſiet hy wat alloy ofte wet dat het behout / 'twelcke hy alſoo min of meer op elcke plaets ſet ofte teyckent. 'T ghewicht is ſoo delicaet ende ſubtijl / ende de ghewichtkens ofte greynen/zijn ſoo cleyn/dat men die met de vingheren niet vatten en mach/maer men moet die met een nijp-tanghſken aen taſten / ende 'twegen gheſchiet by 't licht van de keerſſe/op dat daer gheen windt ofte lucht aen en roere/oft by mach comen/die de Ballancen ofte weegh-ſchaelkens doen vertieren / want nae dit weynich/ſoo wort de prijs ofte waerdije van een geheele Plaet geſtelt: Is voorwaer een delicaet dinck/ ende vereyſcht groote ervarentheyt ende kenniſſe / van't welcke hem de H. Schriftuere ooc op verſcheyden plaetſen is Proffiterende/om te verclaren op wat maniere dat Godt den ſynen beproeft/als oock om te noteren ofte aen
Pſal. 65. te wijſen de verſcheydenheyt der verdienſten/ende waerdicheyt der Zielen/namelijcken ter plaetſen daer den Propheet Ieremias den tijtel ghegheven wordt van Eſſayeur
Pro.17. 27.
Ierem.6. ofte Proef-meeſter/om de gheeſtelijcke waerdigheyt der Menſchen ende hare wercken/te verclaren ende te kennen/dat eyghentlijcke een ſake is/van den Gheeſt Gods/
prov.19. den welcken den ghenen is/die de gheeſten der Menſchen is weghende. Ende hier mede ſoo moghen wy ons te vreden ſtellen/ſoo vele als de materie van't Silver/ Metalen ende Mijnen is belanghende/ende paſſerende voorder aen tot d'ander twee voorgheſtelde/der Planten ende Ghedierten.

Het 14 *Capittel.* Van de *Esmeraulten.*

HEt sal evenwel goet wesen / dat wy eerstelijcken yet wat segghen/van de Esmeraulten,de wijle t'selve oock een dierbaer dinck is/ghelijck als Gout ende Silver/ daer wy van gesept hebben/ als oock om dat sy van gelijcken in Mijnen van Metaelen (gelijck als Plinius sept) ghevonden worden / soo en salt alhier niet buyten propoost comen/daer van te handelen. In voorigen tijden/soo was den Esmerault in grooter estime gehouden/ende ghelijck als den vermelden Autheur schrijft/hadde de derde plaets onder de Juweelen nae den Diamant ende de Margarit ofte Peerle,maer hedensdaegs so en worden/noch den Esmerault,noch oock de Peerlen, soo veel niet gheacht/ ende dat / door de menichte/die Indien van beyde dese soorten/aen den dach ghebracht heeft. Alleenlijcken/soo blijft den Diamant in achtinghe ende by syn waerdije/t'welcke hem niemant ontrecken sal/ende nae de selve/soo worden de fijne Robijnen , ende andere Ghesteenten/in meerder estime ghehouden / als de Esmeraulten, want de lieden altoos vrienden zijn/van singulariteyten/of wat bysonders/ende het ghene dat sy sien/ gemeyn te wesen/en achten sy niet. Daer wort vertelt van eenẽ Spagnaert die in Italien(int eerste alsse in Indien gevondẽ worden) eenen Esmerault was toonende aen eenen Juwelier/ om nae de prijs te vereyschen/ende siende den Juwelier/datse van soo schoonen ghedaente/ende so groot was/seyde dat die hondert Ducaten weerdich was: Doe wees hy hem noch een ander/ den welcken hy op drie hondert sette. Hy dit hoorende/ ende verleckert wesende/leyde hem mede nae syn Herberghe toe / ende wees hem een gheheele kist vol daer van. Den Italiaen soo grooten hoop siende/antwoorde Señor: dese gelden maer een Ducaet t'stuck. Alsoo is het in Indien ende Spagnien oock toeghegaen / soo dat het overvloedich vinden/van soo grooten rijckdom/deser Ghesteenten/de waerdije werch ghenomen heeft. Plinius stelt daer groote excellentien af/seggende / datter gheen vermakelijcker / lieflijcker noch ghesonder dinck voor't ghesicht is: Waer in hy recht heeft/maer syn autoriteyt heeft weynich te bedieden/ so lange alsser hier so veel zijn. Van't ander/daer hy vertelt/dat de Roomsche Lelia ghesticht droegh/ in een hulsel ende cleedt/ aen Peerlen ende Esmeraulten , de waerdije van 400. duysent Ducaten/souden hedensdaeghs met minder dan 40. duysent/ twee paer cleeren / als de selve moghen ghemaeckt worden/zijn op verscheyden plaetsen van Indien gevonden gheweest. De Coninghen van Mexico hielden die in waerden: Jae dat meer is/ soo hadden etlijcken t'ghebruyck/de neusen te doorbooren/ ende daer eenen excellenten Esmerault in te draghen / stelden die van ghelijcken/in d'aensichten van henlieder Afgoden : Maer daer men de meeste abondantie ghevonden heeft / ende noch hedensdaeghs vindt / is int nieuwe Coninckrijck van Granaden, ende in Peru by Manta ende Puerto viejo, ofte d'oude Haven. Men heeft aldaer binnen int Landt/ een plaetse die men van de Esmeraulten heet/door de notitie die daer is/van datter veel zijn/al hoe wel dat het selve Landt tot noch toe niet gheconquesteert ofte overwonnen is. De Esmeraulten groeyen in Steenrosen/ghelijck als Cristal/ghelijck als ick die/in de selve steen ghesien hebbe welcke is in maniere ghelijck als een Veete ofte Ader/die/nae't schijnt/ so alleengskens glat ende syn wort/want daer warender etlijcke half wit ende groen/ andere bynaest wit/sommighe gheheel groen ende perfeckt/ hebber sommighe gesien soo groot als Noten/ende daer zijnder oock noch wel grooter: Maer ick en weet niet/ datter in onsen tijden een van soodanige grootte / als de Catino,ofte t'Juweel datse in

plin. lib. 37. cap. 5.

Plin. lib. 37. cap. 5.

plin. lib. 9. cap. 35.

Op de selve maniere groeyen insgelijcx de Robijnen ende Saffieren in Oost-Indien.

Genova hebben/ontdect is ghewozden/die sy met recht in so grooten estime/ende voor een juweel houden/ẽ niet voor een Reliquie ofte heylichdom/de wijle het niet bevonden wort/sulcx te wesen/maer wel eer int contrarie. Doch so excedeert/ẽ gaet/sonder comparatie/te boven/ t'ghene dat Theophrastus is refererende van den Esmerault, die de Coninck van Babylonien aende Coninck van Egypten presenteerde/ de welcke hadde in de lenghte vier Cubiten ofte ellen/ ende drie in de breede: Ende oock/ dat in den Tempel van Iupiter een naelde ghemaeckt was/ van vier Esmeraulten, hebbende 40. ellen in de lenghte/ende in de breede op plaetsen vier/ende op oorden twee/ende datter by synen tijt in Tyro in den Tempel van Hercule, eenen Esmeraulten Pilaer was/sal by avontuer gheweest hebben(ghelijck als Plinius seyt) van Groene-steen/ die den Esmerault ghelijck is/waerom valschen Esmerault ghenaemt wort: Ghelijck als sommighe willen segghen/dat sekere Pilaren in de Hooft-kercke van Cordua, die daer ghestaen hebben van die tijdt af/ dat het een Mesquita was/ van de Machometister Coninghen Miramamolines die in Cordua gheregneert hebben) van Esmerault-steenen souden wesen. In de Vloot van't Iaer 87. daer ick mede uyt Indien quam/ quamen twee kisten met Esmeraulten, zijnde ten minsten elcke kiste van vier Arroben gewichts/ waer aen men d'overvloedicheyt/die daer van zijn/sien mach. De heylige Schriftuere is den Esmerault celebrerende/ als een seer dierbaer Juweel / ende wort oock als sulcx ghestelt/onder de precieuse ghesteenten/ die de hooghe Priester in den Borst-lap droegh/ als oock onder de ghene die de mueren van't Hemelsche Ierusalem vercieren.

plin. lib. 37. *cap.* 5.

Exo. 29.39. *Apoc.* 21.

Het 15. *Capittel.* Van de *Peerlen.*

NAedemael dat wy handelende zijn / van de principaelste Rijckdommen/die van Indien gebracht worden/ soo eñst geen reden / dat wy de Peerlen vergheten/ die d'Ouders Margariten noemdẽ/welcker waerdichz int eerste so veel geacht was/dat de selve ghehoudẽ voor een dinc/dat alleenlijckẽ dẽ genẽ/die van Coninclijckẽ stam ofte afcomste waren/toebehoorde. Hedens daegs so is de menichte des selvẽ so veel/datter (tot vande Swartinnen ofte Slavinnen toe) snoeren van Peerlen gedragen worden/ groepen in de Oesters ofte Zee-Schelpen/te weten/binnen in de Visch: Ende is my selfs ghebeurt/dat ick/int eten van etlijcke Oesters/daer Peerlen in ghevonden hebbe. De Schelpen hebben van binnen eenen Hemelschen levende coleur/ daer / op sommighe plaetsen/ lepels(diese van Nicar noemen) van gemaeckt worden. De Peerlen zijn op verscheyden maniere/soo in de groote/gedaente/coleur/als in de gladdichept/waerom oock de prijs different is. Eenighe worden ghe heeten/ave Maria, om dat sy zijn/ gelijck als cleyne Coraelkens van een bijstich/ ander Pater-Nosters, om datse dick zijn. Daer worden selden twee ghevonden/ die ghelijck ende eenparich zijn/in de grootte/ ghedaente ende coleur / waer door de selve van de Romeynen(naer Plinius refereert) uniones ofte vereenichde(dat is eenparich ende ghelijck)ghenoemt worden. So wanneer dat men gheraeckt te vinden/twee die in alles over een comen / soo comen sy tot eenen hooghen prijs/namelijcken om voor Ringhen ofte Juweelen te ghebruycken. Ick hebbe sommighe paren gesien/die op duysenden van Ducaten geestimeert worden/al hoe wel dat het selve niet te gelijcken was/met de waerdije/ van de twee Peerlen van Cleopatra, die(ghelijck Plinius vertelt)elck een/ ghegolden souden hebben/ hondert duysent Ducaten/waer mede de selve Sotte Coninginne/t'wedtspel wan / datse met Marco Antonio ghedaen hadde / van in een avontmael over de hondert duysent Ducaten

In Portugaels Indiẽ hebbense veel van dese lepels / ghenaemt Madre Perola ofte Moeder van de Peerlen, als men in mijn Itinerario sien mach.

plin. lib. 9. *cap.* 35.

Ibidem.

Ducaten te verquisten: Want als de spijsen ende gherechten berept waren/ so wierp sy een van dese Peerlen in stercken azijn/ende gesmolten ofte ontdaen wesende/ zwelghden die in. D'ander sept men/dat in t'ween ghedeelt wesende/geset worden in de Pantoen van Roomen/in d'oorringen van't beelt van Venus,ende van den anderen Clodio (Sone van den Farsante ofte Tragico Esopo) wort vertelt/ dat hy in een Bancket/ elcken ghenooden/ofte peder gast/dede gheven/ onder ander gherechten/een costelijcke Peerle, in Azijn ontdaen ofte ghesmolten/ om de Feeste magnifijck ende heerlijck te maken/t'welcke al te mael Sotternijen van dien tyden waren: Zijnde evenwel daerom die van onsen teghenwoordighen tijdt/niet minder/ dewijle wy ghesien hebben/ dat niet alleenlijcken de Hoeden/Bonetten ende Cranssen/ maer oock de Leerskens ende Chapinen(dat zijn de Spaensche Vrouwen Schoenen ofte Stompen)van de gemeyne Vrouwen/vol ende dick/met Peerlen bestickt zijn. De Peerlen worden op verscheyden plaetsen van Indien ghevonden/ maer daer sy alderoverbloedichste zijn/ is in de Zuyder Zee by Panamâ daer men d'Eylanden heeft/die om dese oorsake/van de Peerlen gheheeten worden. Doch daer sy in meerder quantiteyt/ ende beter ghevist worden/is in de Noort-Zee/ by de Riviere die men noemt de la Haçha,(dat is van de Toortse ghesept.) Alhier quam ick te verstaen/ hoe dat sy met dese neeringhe omginghen/t'welcke geschiet met genoech oncosten ende moeyten/ van de arme Duyckers/

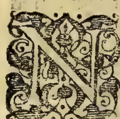
de welcke ses/neghen/jae oock t'waelf Vademen onder t'Water Duycken/ om d'Oesters te soecken/die gemeynlijcken ende ordinaris onder aen de Zee-Clippen vast ligghen/daer sy die afrucken/ende hen daer me laden/ ende sy emmen daer alsoo met om hoogh/die in de Canoa ofte Schuytkens neerstortende/alwaer sy die dan openen/ende den Schat/die daer binnen in is/uyt trecken. T water van der Zee/ is op de selve contreyen seer cout om te lijdē maer den aerbeyt van den aessem/een vierendeel uyrs/ ende by wijlen een half uyr/onder Water in te houden/ ende d'Oesters op te crabbelen/is veel meer. Ende om dat sy den aessem langhe moghen in houden/so doen sy dat d'arme Buzos ofte Duyckers/ weynich ende seer drooghe cost eten/ ende dat sy oock volherdich/

In Oost-Indiē worden ooc menichte van Peerlen ghe-

bonden/van die men Orientaelsch noemt / die in goetheydt en waerdye die van West Indien verre te boven gaen. Hoe en waer dat de selve gevonden ofte ghevist worden/ mach in mijn Itinerario ghesien ende gelesen worden.

volherdich/sober ende kuysch zijn/in voeghen/dat de begeerlijckheyt/ oock haer abstinentie ende continentie heeft / al hoe wel dat het teghens haren danck is. De Peerlen worden op verscheyden manieren bereyt ende doorboordt/om snoeren af te maecken: Men heefter over al/waer dat men comt/overvloedicheydt van. Het Jaer van 87. soo hebbe ick int Memoriael gesien/datter van Indien quam/ te weten/ voor den Coninck/achtien marcken Peerlen , met noch andere drie kisten vol/ende voor particuliere persoonen 1264. marcken/ende behalven dit / noch ander seven groote Potten vol / ongheweghen / t'welcke men op ander tijden voor een Fabel ghehouden soude hebben.

Het. 16 *Capittel.* Van't Broot van *Indien*, ende van't *Mays*.

NU comende tot de Planten, so sullen wy handelen/van de ghene die d'eyghenste van Indien zijn / ende daer nae van de ghemeyne van't selve Landt / ende die van Europa. Nu de wijle dat de Planten principalijcken gheschapen zijn geweest/ tot het onderhout van den Mensche/zijnde t'principaelste daer hy met gevoet wort/ het broot/ soo salt goet wesen te segghen/ wat Broodt dat men in Indien heeft / ende wat dinck dat sy in de plaets van Broodt gebruycken. Hebben van ghelijcken aldaer in ghebruyck/ den naem van't Broot/met de eyghenschappen van haerlieder Tale/t'welcke sy in Peru,Tanta noemen/ende op ander plaetsen wort het op ander manieren gheheeten. Maer de qualiteyt en substantie van't broot / dat d'Indianen gebruycken/is seer verscheyden van't onse want men en vint niet/ datse eenighe soorte van Tarwe/ noch Garst/noch Millio ofte Geers/ noch Haver/nochte eenighe andere Granen(die men in Europa voor Broot is gebruyckende)gehadt hebben/maer hadden in de plaets van dien/andere soorten van Granen ende wortelen/onder allen/t'Graen van't Mays, (t'welcke met recht de principaelste plaets heeft)dat in Castillien,Tarwe van Indien/ ende in Italien, Koorn van Turckijen, gheheeten wordt/soo ghelijck als in de contreye van de oude Werelt (t'welcke is Europa,Asia ende Africa) t'Graen dat de lieden aldergemeynst is/de Tarwe ofte t'Koorn is / alsoo is oock/ in de contreye van't nieuwe Orbis ofte Werelt/t'Graen van't Mays gheweest/ende noch is/ende is bynaest in alle die Rijcken van West-Indien ghevonden gheweest/te weten/in Peru,nieu Spagnien, int nieuwe Coninckrijck, in Guatimala, in Chile, t'gantsche vaste Landt over : Maer in d'Eylanden/van te Loefwaert/ t'welcke zijn Cuba, Española, Iamaica, Sant Iuan , en weet niet datse het Mays in voorighen tyden ghebruyckt hebben / gebruycken hedensdaeghs meer van't Yuca ende Caçavi, daer wy terstont van sullen segghen. My en dunckt niet/dat het Greyn van't Mays, in cracht ende voedsel / minder/alst Koorn is/ is grover ende heeter / ende genereert bloet/waer door het de gene/die dat van nieus eerst eten/(soo sy dat in overvloet ghenutten)placht gheswellen ende schorft te veroorsaecken/ wast aen Riet/ende elcke Riet heeft syn Koorn-Ayren/daer t'Graen aen ghehecht is: Ende hoe wel dat het grove Granen zijn / soo zijn sy nochtans veel / want men heeft in eelijcke seven hondert Granen ghetelt: Wordt met de hant ghesaept oft ghesteken/ende niet ghestropt: Wil heete ende vochtighe aerde hebben/ ende t'wast op veel plaetsen van Indien/in grooter overvloet. Drye hondert Hanegas ofte Schepels te crijghen/van een/die men ghesaept heeft/en is niet seltsaems / noch vreemdts: Daer is oock int Mays onderscheyt/gelijck als int Koorn/ zijnde t'eene grof ende substantiael/ende t'ander cleyn ende drooch/t'welcke sy Moroche heeten. De bladen ende

t'groene

t'groene Riet van't Mays, is een uytghelesen cost voor de Peerden / ende droogh wesende / dient oock in de plaets van strop of hop: Oock soo is t'selve Graen ofte koorn van meerder voetsel voor de Peerden ende Muylen/als de Garst: Is een ordinaris dinck in de selve contreyen/dat men ghewaerschout is / de Beesten te drincken te geven/eer dat sy t'Mays eten: Want soo sy comen te drincken op eten / sullen daer van zwillen ende den hoest krijghen / ghelijck als de Tarwe van ghelijcken oock doet. T'broot der Indianen is het Mays, eten dat ghemeynlijcken ghekoockt / zynde alsoo gheheel in Granen ende noch heet/t'welcke sy Mote heeten/ gelijck als de Chinen ende Iaponen t'Rijs van ghelijcken/met heet Water ghekoockt eten / somwijlen eten sy dat oock gheroost ofte ghebraden. Daer is Mays, t'welcke ront ende grof is/als dat van de Lucanas, t'welcke de Spagnaerden/geroost in d'assche/voor een leckernye eten/ ende heeft beter smaeck/als gherooste ofte ghebraden Arweten. Een ander maniere/ om dat costelijcker te eten/ is t'Mays te malen/ende van't Meel/ deech (ende daer van Taerten) te maken/diese op't vyer legghen / ende alsoo heet op de Tafel setten/ welcke op sommighe plaetsen Arepas gheheeten worden. Maken insghelijcx van't selve deech/ronde koecken/die sy op een sekere maniere weten te stofferen/ om te moghen dueren/ende worden voor leckernye gheg'eten. Nu op datter in de Indiaensche costen/oock geen curieusheyt en souden ghebreken/soo hebben sy geinventeert/van't selve deech een sekere maniere van Pasteyen te maken/ ende van de bloemē van't meel/ met suycker vermenght/maken sy Crakelinghen/Bischuytkens / ende andere diergelijcke snateringhe/ofte soo ment heeten mach. T'Mays en is d'Indianen niet alleenlijcken voor't Broodt dienende/maer dient hen van ghelijcken/ voor Wijn/want maken oock van't selve / henlieder drancken / daer sy hen veel eer in droncken drincken/als in Wijn van Druyven. Den Wijn van't Mays, die men in Peru, Açua, ende voor een gemeyn Vocabel van Indien/Chicha heet/ wort op verscheyden manieren toegemaect/ waer van t'aldercrachtichste ghemaeckt wordt / op de maniere alst Bier / te weten/ weycken eerstelijcken t'Graen van't Mays, tot soo langhe / dat het begint te schieten/ ende alsdan so brouwen sy dat op een sekere maniere/ ende comt soo crachtich te worden/dat het een / in weynich stooten/ter neer velt. Dit wort in Peru, Sora gheheeten/ ende is van de Wet gheprohibeert ofte verboden / om de groote schade die daer uyt spruyt/want maeckt een uytsinnich droncken: Doch en vraghen niet veel nae de Wet noch en wort daerom niet eens naeghelaten / maecken daer haer Danssen met/ ende drinckent gheheele nachten ende daghen over. Dese maniere van drancken te maken/ te weten/ van geweycte granen ende daer nae gebrouwē om droncken te worden. Is nae dat Plinius refereert/in ouden tijden een gebruyc geweest/in Spagnien, Vranckrijck ende in anderen Provincien/gelijc als men hedensdaeghs noch in Nederlant is ghebruyckende/t'Bier dat met de Granen van de Gerste gemaect is. Een ander maniere van't Açua ofte Chicha te makē/is t'Mays te kauwē/makēde suer deessem ofte heft/ van't gene dat sy also kauwen/t'welcke daer nae gesodē ofte gebrouwen wort. Eñ is ooc noch een opinie der Indianen/dat het selve/om goet suerdeessem te worde/ghekauwt moet wesen/door oude/verrotte/ofte verschrimpelde Vrouwen/t'welcke alleen van te hooren seggen/een walginge maeckt/ ende zylieden en stooten der haer niet eens aen/ int selve Bier ofte Wijn te drincken. De suyverste ende ghesontste maniere/ende t'gene dat aldermínst verturbeert ofte ontstelt maeckt/is dat van't geroost Mays, dit wort van de geschictste ende eerlijckste Indianen/als ooc van etlijcke Spagnaerden / voor Medecijn ghebruyckt/ want bevinden in effeckt/ dat het voor de nieren/ ende om wel te wateren/eenen seer ghesonden dranck is/waer door daer in Indien selden soodanighen ghebreck ofte kranckheyt gevonden wort/ende dat/door d'usantie van henlieder

Gerooste ofte ghebraden Arweten in der assche / wort in Spagnien voor een Leckernye gheg'eten.

Plin. lib. 14. cap. 22.

Chica te drincken. Alst Mays noch teer ende in syn ayren is/soo wort het van d'Indianen ende Spaegnaerden voor Leckernye ghegheten / te weten / ghebraden ofte gherooft/ende in Melck ghesoden/doent oock in Pot-spysen/want is een goede sausse/de Huyskens ofte doppen van't Mays(die seer vet zyn) dienen haer voor Boter / in de plaets van Olye/in voegen dat het Mays in Indien is dienende voor de Beesten/voor de Menschen/voor Broot/voor Wyn/ende voor Olie. Daerom soo seyde den Vice-Roy Don Francisco de Tolledo, dat Peru twee dingē hadde van rijckdom ende substantie/ te weten/t'Mays ende t'Vee van't Landt/waer in hy groot ghelijck hadde / want beyde dese dinghen zyn tot duysenterley dinghen dienstich. Van waert Mays eerst in Indien ghecomen is/ende waerom dat dit so proffytelijcken Graen/in Italien,Graen van Turckijen ghenaemt wort/soude ick beter weten te vraghen/ als te seggen/ want en vinde/in effect/onder d'Ouderen gantsch geen spoor van dese generatie / alhoe wel dat het Millio ofte Geers(t'welcke Plinius schrijft)in Italien/ uyt Indien gecomen te wesen / thien Jaren te vooren (als hy't selve was schryvende)eenighe ghelijckenisse heeft met het Mays, int gene daer hy seyt, dat het graen is/ende dat het aen Riet wast/ ende met bladen bedeckt wort/ende dat het aen t eynde/ gelijck als hayr/ende oock seer vruchtbaer is/soo en comt evenwel alle t'selve/met het Geers/ dat men gheme pu ijcken voor Moillio verstaet/niet te pas. Eyntlijcken dat den Schepper op alle plaetsen/ syn Regeeringhe deelachtich ghemaeckt heeft / ghevende die van dit Orbis ofte Werelt/t'Koorn/t'welcke t'principaelste voetsel der Menschen is / ende die van Indien/t'Mays,t'welcke nae't Koorn de tweede plaets heeft/voor voetsel ende onderhout der Menschen ende Beesten.

Het 17. *Capittel.* Van de *Yucas*, *Caçavi*, *Papas*, *Chunos*, ende 'tRijs.

Op sommighe plaetsen van Indien / ghebruyckense een soorte van broot/t'welcke sy Caçavi heeten/dat van een seecker wortel (ghenaemt Yuca,) ghemaeckt wort. Dese Yuca is een groote dicke wortel/den welcken sy eensdeels aen cleyne stucken snijden ende raspen/ ende alsoo/ghelijck als met een Pars uytdouwen/soo is alsdan/'tgeene datter blijft gelijck als een dunne Taerte/ofte Wafel-koeck/die seer groot ende breet/ ende bynaest ghelijck als een adarga (dat is een Spaens-leeren schilt/die men te Peerde ghebruyckt) is/ 't welcke alsoo ghedrooght zijnde/ henlieder Broodt is/ dat sy eten/ doch is een laf dinck/ende sonder smaeck/ evenwel ghesont / ende van groot voedtsel/ waer door wy voor een gewoonte hadden/ te seggen (als wy int Eylandt la Espanola waren/dat het een rechte cost was / teghens de gulsichéyt / want men mach het wel sonder eenighe argernisse ofte beschroemínghe eten/ sonder dat den appetijt / ofte lust des selven/eenighe overdaedt veroorsaecken sal/ om t'Caçavi te moghen eten/soo moet men 'tselve eerst weycken/want is stram ende rau/wort seer lichtelijcken met water ofte sop ghewepckt/want is goet/ende swelt seer/maer in melck ende in Rieten Hunich/noch oock in Wyn/wilt qualijck doornatten ofte weycken / want en wilt niet doordringhen/ ghelijck alst Broodt van't Koorn wel doet. Daer is van dit Caçavi, een soorte die delicater is/de welcke ghemaeckt wordt van de Bloemen die sy Xauxau noemen/ die in de selve contreyen in weerden gehouden worden: Maer ick soude van mijnent halven/voor beter achten /een stuck Broots/al waert noch soo hart en bruyn. Is een wonder dinck / dat het sap ofte t'nat (dat van de Wortel / daer sy Caçavi af

maken/uytghedout wort) een dootlijck fenijn is/ want sooment selve quam te drincken/soude een om hals brengen ende dooden/zijnde niet teghenstaende/ de substantie/ die daer over blijft/een ghesont Broodt/als ghesept is. Daer is een soorte van Yuca, die sy soet noemen/de welcke t'voorseyde fenijn int sap niet en heeft. Dese Yuca wort alsoo met Wortel met al ghesoden/ofte ghebraden ghegheten/ ende is een goede cost. Het Caçavi mach langhen tijdt dueren/ waerom het oock onder de Zeevarende lieden (in de plaets van Bischuyt)ghebruyckt wort. Daer men dese cost aldermeest useert/ is in de Eylanden die men noemt van te Loef waert/t'welcke zijn/ als boven ghesept is/Santa Domingo,Cuba,Puerto rico,Iamaica,ende etlijcke andere van de selve passagie/ door oorsaecke datter gheen Koorn noch oock Mays, ofte seer qualijcken wassen wil/ want so haest alst Koorn gesaept is/ so comt het terstont met een groote frisheydt op/ doch soo onghelijck ende oneffen/ datment niet en mach plucken/ om dies wille dat op een Acker/ende op eenen tijt/soo ist t'eene half rijp/t'ander gantsch rijp ende dor/ ende t'derde begint eerst te schieten : t'eene staet hoogh/ ende t'ander leegh : t'eene is al te mael Gras ofte Groen-Cruyt/ende t'ander t'eene mael groen : Ende al hoe wel dat men daer Acker-Lieden ghebracht heeft/om te besien/ of men daer eenighe Bouwerije van Koorn conde maken/en connen daer evenwel gheen remidie teghen vinden/ ende dat door de qualiteyt van't Aertrijck. Daer wort Meel van nieu Spagnien,ofte van Spagnien,ofte van Canarien ghebracht/maer worter soo vochtich/ datter t'Broot by-nae van gheenighe smaeck noch profijt is. Als wy daer Misse deden/ soo waren ende buyghden ons de Historien so slap in de handt/ghelijck als of het nat Pampier gheweest hadde/t'welcke d'overdadighe vochticheydt / ghelijckelijcken met de hitte (die men aldaer int selve Landt heeft)is veroorsakende/een ander overdadicheydt/ in contrarie is het ghene / dat op ander plaetsen van Indien/ t'Broodt van't Koorn ende t'Mays werh neemt/ghelijck als daer is/de hooghte der Gheberghten van Peru, ende de Provincien die men heet van't Colloa, t'welcke t'meestendeel van't selve Rijcke is/ alwaer de ghetemperthepdt soo cout ende droogh is/ dat het gheen plaets heeft / om t'Koorn ende t'Mays te moghen wassen/in welcker plaets d'Indianen een ander soorte van Wortelen ghebruycken/diese Papas noemen/ de welcke zijn in ghedaente ghelijck als aerden turven / hebbende boven op een cleyn hoopken bladen. Dese Papas trecken sy uyt/ende laten die alsoo in de Son wel drooghen/alsdan soo doen sy die aen stucken breken/ende maken daer af/ t'ghene sy Chuño heeten/ t'welck men alsoo langhen tijt bewaren mach / ende is hen dienende voor Broodt / ende daer wort int selve Rijc,een groote handelinge met dit Chuño gedreven na de Mijnē van Potosi toe. De selve Papas worden oock/ alsse noch groen zijn/ghesoden ofte gebraden/gegeten. Daer is noch eē beter soorte van Papas,die op heeter plaetsē wassen/ waer van sy een sekere cost ofte Pottagie maken/die sy Locro heeten: Ey nlijcken/dat dese Wortelen alle het Broodt van't selve Landt is. Ende soo wanneer dat het Iaer hier van goet is / soo zijn sy wel te vreden/want worden veel tijdts van de mist ende coude/alsse noch in der Aerden staen/beschadicht / door de groote coude ende onghetempertheydt des selven Ghewestes. Het Mays wort daer ghebracht van uyt de Valleyen ende der Zee-Custen/ende de wel ghestelde Spagnaerden/die in de selve contreyen woonen/laten daer Meel ende Kooren brenghen/t'welcke aldaer (om dat het Gheberghte droogh is) wel geconserveert ende bewaert / als oock goet Broodt af ghebacken wordt. Op ander plaetsen van Indien/als daer is/in de Eylanden Phillippinas, ghebruycken sy't Rijs/ in de plaets van Broot / t'welcke in alle t'selve Landt/ als oock in China, uytghelesen wel wast/ende is van veel ende seer goeder substantie/kokent/ende gietent/alsoo heet/ in porceleynen,ofte ander schotelen/met Water met al/ende vermenghent alsdan met hare toe-

Dit selve gebruyck van Rijs t'eeten in de plaets van Broodt/

Ende also zijn veel Oost ofte Portugaels Indien, als in mijn Itinerario ghesien mach worden.

hare toespijsen. Maken insghelijcx/op veel plaetsen/haerlieder Wijnen ofte dranken van't selve Rijs/t'welcke sy eerst weycken/ende daer nae brouwen/ in maniere gelijck als men t'Bier in Nederlant/ofte t'Açua, in Peru doet. Het Rijs is een cost/ dat over de gantsche Werelt weynich min ghebruyckt wordt/als t'Koorn ende t'Mays, jae by avontuer meer/want behalven China, Iapon, de Phillippine, en t'meestendeel van Oost-Indien, soo is in Africa ende Ethiopien, t'Rijs ghemeynste Graen ofte Coorn/vereyscht veel vochticheyts/ende t'Aertrijck moet bynaest onder Water/ ende Morassich wesen. In Europa, in Peru ende Mexico daer't Coorn is / eet men t'Rijs voor een gherecht ofte toespijs/ende niet voor Broodt/dat kokende met Melck / ofte Vet van den Pot/ende op ander manieren. T'alderuytgelesenste Rijs/ is het gene dat van de Eylanden Phillippine ende China comt/als geseyt is. Dat is nu genoech om te verstaen/ wat dat men in Indien voor Broot is ghebruyckende.

Het *18. Capittel.* Van verscheyden VVortelen van Indien.

AL hoe wel dat Landt van herwaerts over in vruchten ende Oost / dat boven der aerden wast ofte groeyt / veel abondanter ende overvloediger is/ door de groote verscheydenheyt van Oost-boomē ende Planten die men daer heeft/niet teghenstaende soo dunckt my / dat in Wortelen ende eetbare waren/van onder der aerden/ de menichte van aldaer/meerder is: Want van dese soorte heeft men alhier Radijsen / Rapen / Wortelen/ Ticorey/ Aiuyn/ Loock/ende etlijcke andere proffijtelijcke Wortelen / maer aldaer zijnder soo veel/dat sy ontelbaer zijn. De ghene die my nu in den sin comen/ende dat/ behalven de Papas, die de principaelste zijn/zijn dese/te weten/Ocas, Yanocas, Camotes, Batates, Xiquimas, Yuca, Cochucho, Cavi, Totora, Mani, ende andere duysentderley sooten/die my niet en ghedencken: Daer zijn etlijcke van de selve in Europa ghebracht/ als daer zijn de Batates, die voor een smakelijck dinck ghegheten worden: Alsoo zijn van ghelijcken nae Indien ghevoert/de Wortelen van herwaerts over. Ende die van daer/hebbē noch dit voordeel/dat de dingen van Europa veel beter in Indien wasschen groeyen/als die van Indien in Europa, waer van my dunct d'oorsake te wesen/om dat mē aldaer meer verscheydenheyt van getempertheyt heeft/ als hier/ waer door het al daer ooc lichter is/de plantē te accommoderē/nae de getempertheyt die se vereysschen. Ooc mede so wassen etlijcke dingen van hier/veel beter in Indien, want Aiuyn/ Loock en wortelen en connen in Spagnien niet beter wesē/alsse in Peru zijn. De Rapen zijnder so seer aengegroeyt/datse op plaetsē in de wege zijn: In sulcker voegen/dat my geaffirmeert is/ datse (om sommighe plaetsen met Coorn te besaeyen) hen / door de menichte der Rapen / die daer aenghegroeyt waren/ niet beweeren ofte redden conden.

Dusdanighe Batates wassen ooc in de Vlaemsche Eylanden/ die seer goet ende schoon zijn / en dat/ in groote menichte.

Radijsen/soo dick als een Mans arm/seer tender/ende van een seer goede smaeck/hebben wy daer dickwils ghesien. Van de Wortelen boven verhaelt/zijn sommighe ghemeyne eetbare spijsen/ghelijck als Camotes, die ghebraden wesende / voor fruyt ofte Aert-weyten dienen. Daer zijn ander / die dienen voor leckernijse/ als de Cochucho, t'welcke een cleyn ende soet Wortelken is/die sommige tot meerder leckernijse plachten te confijten. Andere dienen om te vercoelen/ghelijck als de Xiquima, die seer cout ende vochtich is/ende dient des Somers/in den tijt van den Oogst/ om te vercoelen/ ende den dorst te verslaen. Maer voor substantie ende voetsel/soo hebben de Papas ende Ocas avantagie ofte voordeel. Van de Wortelen van Europa, soo zijn d'Indianen, t'Loock boven al estimerende, t'welcke sy houden voor een dinck van grooter importantie/

Dusdanighe dicke en smakelijcke Radijsen heeft men in Oost Indien in groote overvloet.

tantie/waer in sy gheen onghelijck hebben: Want nae dat sy't wel van goeder herten ende veel eten/ende dat soo rau alst uyt der aerden comt/so beschermt ende verwarmt het haer de maegh.

Het *19. Capittel.* Van verscheyden soorten van groene cruyden ende Aert-weyten, als oock van de ghene diese Comcommers, Pijn-Appellen, Fruytken van Chile ende Pruymen heeten.

NAedemael dat wy van de minste Planten begonnen hebben/soo mogen wy lichtelijcken segghen/ het ghene dat de groentcheyt ende Hoff-cruyderen aengaet t'welcke van de Latijnen Arbusta geheeten wort/ende is alle het gene/ dat gheen Boomen comen te wesen. Daer zijn etlijcke sorten van dese Arbusten, ofte Hoff-Planten in Indien, die van seer goeden smaeck zijn: D'eerste Spagnaerden hebben veel van dese Indiaensche dingen/ Spaensche namen gegeven/ende dat/naer andere/daerse eenige gelijckenisse met schenen te hebben/gelijck, als daer zijn/ Pijn-appelen/ Comcommers ende Pruymen/zijnde niet teghenstaende in de vruchten seer verscheyden/ende sonder comparatie/noch veel meer/int ghene sy (van de ghene die men in Spagnien met dese namen noemt) differeren ende verschillen. De Pijn-appelen zijn in de gedaente van buyten/als oock in de groote gelijck als de Spaensche Pijn-appelen/doch van binnen zijnse t'eenemael verschillende / want en hebben gheen Nootkens / nochte scheptsels van doppen / maer is al te mael Fruyt / dat men eten mach: Als de schel van buyten af is/is een vrucht van excellenten reuck / ende veel appetyts om t'eten/ hebbende de smaeck uyt den rinschen soet ende vochtich: men eetse in schijven ofte stucken ghesneden/die eerst een weynich in Water ende Sout legghende: Sommighe meynen/datse Colera zijn veroorsakende ende dat het niets te ghesonden cost en is/doch ick en hebber gheen experientie af ghesien / diese eenich quaet credit ghegheven heeft: wassen aen een Plante ghelijck als Riet/welcke uyt veel bladen op comt schieten/ghelijcker wijs als de Lelie/zijnde ooc van de selve groote/ofte een weynich meer/ doch evenwel wat dicker: t'opperste ofte d'eynden van dese Rieten/zijn de Pijn-appelen/men heeftse in heete ende vochtige plaetsen/ende de beste zijn die van d'Eylande van te Loefwaert. In Peru wassender gheen / maer worden daer van de Andes ghebracht / doch en zijn evenwel niet goet/noch te deghen rijp. Den Keyser Carel de vijfde/worden een van dese Pijn-appelen ghepresenteert/ die niet weynich sorghs ghecost moest hebben/om van Indien in syn eyghen Plant over te brengen / want en conde andersints niet ghecomen hebben. Hy prees den reuck/maer hoe dat de smaeck was / en wilde hy niet proeben. Van dese Pijn-appelen hebbe ick in nieu Spagnien excellente Conserven ghesien. Van ghelijcken soo en zijn de ghene diese Comcommers heeten/geen Boomen/ maer Hoff-Planten/want hebben in een Jaer haer volcomen wasdom ende beloop/ hebben dien desen naem ghegheven/om dat sommighe / ofte t'meestendeel van dien/ so inde lengte als in de rondicheyt/de gelijcke is met de Spaensche Comcommers hebben / doch zijn evenwel in alle t'ander verschillende / want en zijn in de coleur niet groen/ maer paers /geel ofte wit: oock soo en zijn sy niet dijstelich ofte stekelich/ noch met rompelen / maer zijn seer slecht ende gladt / hebbende de smaeck seer verscheyden ende beter / want hebbe van ghelijcken een rinsche soeticheydt / ende seer smakelijck / te weten / als sy op haer sapsoen zijn / doch evenwel niet soo rinsch / als de Pijn-appelen/ zijn seer vol nats ende frisch / ende maken een seer lichte verteeringhe/zijn oock goedt om te vercoelen/ in den tijdt van de hitte / men doet daer de schel

Dese Pijn-appelen zijn/ mijns bedunckens/ het Fruyt / dat men in Oost Indien ende Brasilien Ananas noemt doch zijn beter vã smaec welcker afbeeltsel / als oock de beschrijbinghe des selfs/ te sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien.

(welcke sacht is) af/alsdan soo is alle de reste fruyt om t'eten/wassen op ghetemperde plaetsen/ende willen begoten wesen: Ende hoe wel dat men die / om de ghedaentes wille / Comcommeren noemt/ soo zijnder niet teghenstaende/ veel van dien/ gantsch ront/ende andere van verscheyden gedaenten/in sulcker voeghen/dat noch oock t'fatsoen/met gheen Comcommers over een comt. My en ghedenckt niet/dat ick van dese Planten in nieu Spagnien/ofte in d'Eylanden/ ghesien hebbe/dan alleenlijck in de pleynen ofte t'vlacke Lant van Peru. Nu t'gene dat Frutilla, ofte 't Fruytken van Chile ghenaemt wordt/heeft oock een aenlockende smake / treckende bynaest nae de smake van kersen/hoe wel dat het in alles seer verscheyden is want en is geen Boom/ maer een cruyt ofte plante/die weynich opwast / ende hem langhs der aerden verspreydt/ brenghende t'voorschreven Fruytken/ voort / t'welcke in de coleur ende graentkens bynaest Moerbesien schijnen te wesen / te weten / als sy noch wit ende onrijp zijn/zijn evenwel wat dieper van Daelkens/ende grooter dan Moerbesien / segghen datse in Chile van haer selven op het veldt wassen: Maer daer ick die ghesien hebbe/ wordense van de rancken voort gheplant/ende wassen gelijck als andere Hoff-Cruyden ofte Planten. De ghene die men Pruymen heet/ zijn oprechte vruchten van boomen/hebbende wat meer gelijckenisse met de rechte Pruymen/doch zijn op verscheyden manieren: Sommighe worden van Nicaragua ghenaemt / dese zijn seer root ende cleyn/ende daer is om den steen/ofte de binnende korl/ weynich fruyts om t'etẽ/evenwel dat weynich datse hebben/is van een uytghelesen rinsche smaeck/jae soo goet ofte beter als die van de kersen/houden die voor een seer ghesont eten / waerom de selve de krancken gegeven worden/namelijcken om appetijt tot eten te verwecken. Daer zijn noch andere groote van donckeren coleur / ende van veel Fruyts / maer is een grove cost ende van weynich smaecks/dese hebben twee ofte drie korlen / ofte cleyne steenen binnen in. Om nu weder te comen tot de groenicheydt ende Hoff-cruyderen / ende al hoe wel datter verscheyden / ende noch veel ander Plant-vruchten zijn / behalven de gementioneerde/soo en hebbe ick/ des niet teghenstaende/ noyt bevonden / dat d'Indianen eenighe Cruythoven ghehadt hebben dan dat sy t'Lant bebouwende waren/ by stucken ofte Ackeren/door d'aertweyten ofte Zaey vruchten/ die sy in ghebruyck hadden/ghelijck als de ghene die sy Frisoles ende Palares noemen / die by henlieden dienen/als by ons d'Arweten/ Boonen ende Linsen : Ende en hebbe oock niet connen verstaen/dat mẽ dese ofte andere soortẽ van aertweyten van Europa daer gehadt heeft/ eer daer de Spagnaerdẽ in gecomẽ zijn/de welcke aldaer de hof-cruyderen/planten eñ artweyten uyt Spagnien ghebracht hebben/die daer uytnemende wel wassen/jae soo veel/datter plaetsen zijn/die in vruchtbaerheyt/ t'Landt van herwaerts over/noch te boven gaet/ghelijck als soo men wilde segghen / van de Meloenen/ die in sulcker voeghen in de Valleye van Yca, in Peru, wassen/dat de wortel comt te wesen / ghelijck als een struyck ofte stam/die alsoo Jaren tanck deurt / brenghende Jaerlijcx Meloenen voort/ende wort ghesnoeyt ghelijck of het eenen Boom waer/ t'welcke een dinck is/ dat/mijns wetens/noyt op gheenighe plaetsen van Spagnien gheschiet is. Nu dan/ soo zijn de Calabassen ofte Cauwoerden van Indien, noch oock een ander monster/ ende dat/door de groote ende weelde/daerse met op wassen / namelijcken de gene die eyghen ende van't selve Lant zijn/die aldaer Capallos gheheeten worden welcker fruyt dienstich is om t'eten/namelijcken in de Vasten/ wort ghesoden / ofte voor Pot-spijs ghekockt. Daer zijn van dese soorte van Cauwoerden / op duysentderley manieren/ zijnde sommighe mismaeckt van groote/datse van't buytenste (alsse droogh/overmits ghesneden / uytgheholt/ende schoon ghemaeckt zijn) Vaten ofte Backen maecken/ daer sy alle t'gereetschap (dat voor een Maeltijt etens dient) in leggen mogen : Van

d'ander

d'ander cleyne/maeckense Vaten om uyt te drincken ofte t'eten/ diese seer aerdich/en de door sonderlinghe ghebruycken/weten te besnijden. Nu dit van de minste Planten ghesept wesende/sullen wy passeren tot de meeste / midts dat wy eerst wat van't Axi verhalen/t'welcke noch oock van de voorsepde sorteringhe is.

Het 20. *Capittel.* Van't *Axi* ofte Peper van *Indien.*

Men heeft noyt in VVest-Indien eyghentlijck eenighe speceryе ghevonden/ghelijck als daer is / Peper/ Naghelen / Canneel/ Notemuscaet ofte Gengber/ al hoe wel dat daer van een van onse broeders (die door verscheyden ende veel contreyen ghewandelt hadde) vertelt worde/dat hy in etlijcke Wildernissen/van't Eylant Iamaica, eenige Boomen gemoet hadde/die Peper voortbrachten/maer daer en is gheen kennisse af/ dat sy dat in effect zijn/ noch daer en is oock gheen contract af. De Gengber is eerst van Indien int Eylandt Española ghebracht / ende is in sulcker menichte aenghegroept/dat sy niet weten/ wat dat sy met soo veel Gengbers doen sullen / want daer worden in de Vloot van't Iaer 87. naer Sivillien/ ghebracht/ twee en twintich duysent ende drienvijftich quintalen Gengbers: Maer d'eyghen specerije die Godt die van West-Indien ghegheven heeft/is de ghene die in Castillien/Peper van Indien,ende in Indien door een ghemeyn vocabel/ (ghenomen van de eerste Eylanden die daer overwonnen wierden) Axi ghenaemt wort/zijnde in de sprake van Cusco, Vchu, ende op't Mexicaens/Chili gheheeten/ t'welcke een ghenoech bekende saecke is / waerom niet van doen is/daer veel van te handelen/is alleenlijcken te weten/dat het by d'oude Indianen seer geestimeert was/want verdoerdent van d'een plaets op d'ander daer't t'niet en was/door een nootwendige Coopmanschappe/ ende wil in geen coude Landen (als daer is t'Gheberghte van Peru) wassen / maer wast in de warme Valleyen / ende wil begoten wesen. Daer is Axi van verscheyden couleuren/ te weten/ groen/root ende geel. Daer isser oock die sterck is/ diese Caribbe heeten/ die dapper bijt ende brant. Men heefter noch ander / die sachter / ende niet soo sterck is / ende daer is oock etlijcke/die soet is/diese uyt der hant eten. Noch soo isser oock een ander sorte/ die cleyn is/de welcke (alsmense in den mont neemt) een reuck heeft / ghelijck Musschelіaet/ende is seer goet: het gene datter van't Axi bijt ofte brant/zijn de aderkens ende korlen/want de reste en bijt noch en brant niet: Men eet het groen/droogh/ ghemalen/gheheel/ende in Pot-spijsen ende gherechten: in somma / is de principaelste sausse van alle de specerijen van Indien,ghegheten met maticheyt / soo helpt dat de maegh tot goeder verteeringhe brenghen / maer soo dat overdadich is / heeft het seer quade effecten/want is van syn selven seer heet/vochtich ende doordringhende / waer door t'selve voor Jongghelinghen/veel te ghebruycken / dangereus ofte hinderlijck is/ voor de ghesontheyt/namelijcken voor de Ziele / want is een tot luxurie ende oncuysheyt verwerckende/ende is een behaghelijck dinck/dat al hoe wel dat dese experientie/ van de hitte die't in hem heeft/ soo openbaer ende bekent is / ende dat het int in ende afgaen/van een yder ghesept wort/te branden/niet teghestaende/ soo willen etlijcken/ ende dat niet weynich/sustineren ofte beweeren/dat het Axi niet heet/ maer frisch/ende wel getempert is/soo segghe ick dan/dat ick t'selve van de Peper oock sal segghen/ ende en sullen my niet meer experientie van't eene/als van't andere/connen by brenghen/waerom t'selve een spotterije is te willen seggen/dat het niet heet en is/ ende noch uytnemende heet/om t'Axi te tempererē/so gebruyckē sy t'sout daer toe/t'welcke

dat seer verbetert ende matight / om dat sy onder haer seer contrarie effecten hebben/ waer mede sy den aenderen betemmen. Ghebruycken van ghelijcken / Tomates, die frisch ende ghesont zijn / t'welcke een soorte is van grove ende nadtvochtighe granen/ daer men een smakelijcke sausse af maeckt / ende zijn oock van haer selven / goet om t'eten. Men vint van de voorseyde Pepers van Indien, ghemeynlijcken over al/in de Eylanden in nieu Spagnien/in Peru, ende voorts t'gheheele Lant over/dat ontdeckt is in voeghen dat soo ghelijck als t'Mays het principaelste Graen voor t Broot is/also is oock t'Axi de ghemeynste specerije voor de sausse ende Pot-spijsen.

Het 21. *Capittel.* Van de *Platano*

V comende tot de groote Planten/ in de soorteringe der Boomen / soo is de eerste van Indien, daer men met recht van hoort te spreken / de Platani ofte Plantanus, ghelijck die van den ghemeynen Man ghenoemt wort. Hebbe eenighen tijt ghetwijffelt/of de Platanus, die d'Ouderen gecelebreert hebben/ende dese van Indien, oock van een specie mochten wesen : Maer comende te sien / de ghedaente van dese / ende t'ghene dat van d'andere gheschreven wordt/ soo en isser gheen twijffel aen/ dan datse seer verschepden zijn gheweest. D'oorsake van datse de Spagniaerden Plantano ghenoemt hebben/ (want d'Inghebooren soodanighen Vocabel niet en hadden) was ghelijck als in d'ander dinghen/om dat sy daer eenighe ghelijckenisse in vonden / soo ghelijck als sy Pruymen/Pijn-appelen/Amandelen ende Comcommers noemen/dingen die soo seer (van de ghene die men in Spagnien van sulcke soorten heeft) verschepden zijn. Int ghene daerse/nae mijn duncken/onder dese Platanos van Indien, ende de Platanos, die d'Ouderen celebreren/gelijckenisse gevonden moeten hebben/is in de groote der bladen gheweest: Want dese Platani hebbense overdadich groot ende frisch/zijnde van d'ander oock seer gecelebreert/de groote ende frischeyt van syn bladen / dat het
Ecclés. 24. van ghelijcken een Plant is/die altoos ende veel Waters wil hebben/t,welcke met de Schriftuere over een comt/daer die seyt/ghelijck al een Platanu, by't water. Maer om de waerheyt te segghen/soo en is den eenen Plant by den anderen niet ghelijcken/ende dat soo veel/als een Ey by een Castagnie, ghelijck men seyt: Want in den eersten / soo en geeft d'oude Platanus gheen vruchten/ofte en maeckten daer ten minsten gheen werck af: Ende t'principaelste daer sy hem door achten / was om de schaduwe dien hy maeckte : In sulcker voegen dat men onder een Platanum so weynich Sons hadde/als onder een dack. De Platanus van Indien, daerse yet ende veel door te achten is/ is om de vruchten / diese seer excellent heeft / ende en is niet om schaduwe te gheven/ noch mē en cander ooc niet onder sitten. Behalvē noch alle t'selve/so hadde d'oude Pla-
plin. lib. 12 cap. 1. tanus so groten stam ofte struyc/ eñ uytspreydende tackē dat Plinius refereert/dat den Roomschen Capiteyn Licinius, met achthien ghesellen/ een Maeltijdt deden / binnen int hol van eenen Platanus, ende saten al te samen na haren wil/ ende ruym ghenoech: ende dat den Keyser Caius Caligula, met elf gasten / boven op de tacken van eenen anderen Platanus sat daer hyse een heerlijc bancket gaf. De Platani van Indien, en hebben noch hol noch stam/noch tacken. Daer wort noch by't selve gevoegt/ dat d'oude Platani gevonden worden in Italien ende Spagnien/ eñ datser van Griecken-lant gecomē waren/zijnde in Griecken-lant uyt Asien gebracht. Maer de Platani van Indien, en wassen noch in Italien / noch in Spagnien : Segghe dat sy daer niet en wassen/ want al hoe wel dat sy daer ghesien zijn gheweest/gelijck als ick daer selve een gesien hebbe/

hebbe/in Sibillen in s'Coninckx Hof/en willen daer evenwel niet aerden/noch tot perfectie comen. Eyndlijcken/soo is oock t'selve/daerse die met willen vergelijcken noch seer ongelijck/want al ist schoon/ dat de bladen van d'ouden/groot waren/en is even-wel niet soo uytnemende geweest/ bewijse datse Plinius is vergelijckende by de Wijngaert ende Vyghbladen. De bladen van de Platanus, van Indien, zijn van overdadige grootte/want een van dien/ soude wel een Man van Hooft tot de Voeten/ofte luttel min/moghen bedecken/alsoo datter gantsch niet aen en is/om t'selve in t wijffelinghe te stellen: Doch alhoewel dat dese Platanus, van die van d'Ouderen verschepden is/soo en is die evenwel daerom niet minder lof (maer by avontuer eer meer) verdienende/ door die soo profijtelijcke eyghenschappen/diese heeft: Is een Plante/ die in der Aerden een struyck ofte stam maeckt/uyt welcke verschepden looten opschieten / sonder nochtans d'een aen d'ander vast ofte gehecht te wesen/ ende elcke loot ofte uytspruytsel wast ende maeckt/int dick worden/de gedaente van een boom/op zijn selven / heeft bladen van een seer fijn ende glat groen/van de grootte als ghesept is. Soo wanneer dat sy tot de hooghte van anderhalf ofte twee Vadem ghecomen is/soo geeft sy maer een Bosch van Platanen teffens / die somtijdts veel / ende bywijlen weynich heeft. Daer zijnder van etlijcke drie hondert ghetelt/ zijnde elck een/van een span/ ofte wat meer of min/in de lenghte/ ende van twee ofte drie vingeren in de dickte/doch hebben hier in/evenwel/een groot onderschept/d'een van d'ander: Men doet daer de Schel seer lichtelijck af/ende alsdan soo is alle de reste een sachte vruchte / ende seer goet om eten/want is ghesont ende een goet voetsel/ treckt een weynich meer nae de coude als hitte/plegen de voorsepde Bosschen/noch groen zijnde/af te plucken/ende also in groote Potten ofte Kelders/ uyt de locht te hanghen / al waerse rijp ende op haer sapsoen worden/ namelijcken alsser een seker cruyt (dat hier toe propijs is) by doen: doch soo men die aen de Plant ofte boom laet rijpen/soo hebben sy beter smaeck/ende een reuck ghelijck als van welrieckende Appelen / dueren by naest t'gheheele Jaer door/want daer schieten altoos van de struyck ofte voet der Platano,weer looten op een nieu uyt/ in sulcker voeghen/dat als d'eene volepndicht/soo begint d'ander vruchten te gheven: andere staen half volwassen/ende etlijcke comen op een nieu uyt/soo dat altoos d'eene loote ofte spruyte / naer d'ander op comen / waerom men daer t'gheheele Jaer door/ vruchten van heeft: Soo wanneer dat het zijn Bosch ofte tack met Platanen ghegheven heeft/soo snijden sy dien gheheelen arm ofte boom af / want en gheeft niet meer als een Bosch teffens/blijvende de struyck ofte voet van de stam altoos in der aerden/ als ghesept is/de welcke dan weer op een nieu uytschiet / duerende alsoo etlijcke Jaren/tot soo langhe dat sy moede wert. De Platanus wil veel vochticheyts / ende een seer heet Aerdt-rijck hebben/ende wort noch tot meerder weldaet / aen de voet ofte wortel/met assche ghemest. Daer comen gantsche Bosschen van Platanaren,ende zijn van groot proffijt/ want is het Ooft / dat in Indien aldermeest ghebruyckt wort/ende is aldaer bynaest over al ghemeyn / hoe wel datter ghesept wort/dat die haer hercomste uyt Ethiopien souden hebben / ende alsoo van daer ghebracht zijn. In effect/ worden veel van den Swarten ofte Morianen / ghebruyckt/ende is op etlijcke plaetsen henlieder Broot/ende maecken daer van ghelijcken oock wijn ofte dranck af. De Platanus wort uyt der hant ghegeten als fruyt: wort van ghelijcken oock wel gebraden/ ende verschepden pot-spijsen van ghekoocht: Maecken daer noch oock Conserven af/ want sept in alles seer wel. Daer zijn clepne/ delicaten ende witten Platanen, diese int Eylant Española,Dominicus heeten/ende daer zijn noch ander/die dicker/stijver/ende root zijn/en willen int Lant van Peru niet wassen / maer worden daer van de Andes ghebracht/ghelijck als in Mexico, van Cuernavaca, ende ander Valleyen. Op't vaste

plin.lib. 12. cap. 16.

Van dese Platanen heeft men in Oost-Indien.

Lant/ende op sommighe Eylanden/heeft men overdadighe groote Platanaren, by geheele Bosschagien vol: Soo de Platanus proffytelijck waer voor't vyer/ soude de nuttichste Plante wesen/die men vinden mocht: Maer en ist gantsch niet / want de bladen ende tacken/ofte struyck / en dienen noch voor Brant-hout / noch veel min voor werck ofte Timmer-hout/om datse vol ende sonder substantie zijn/ niet tegenstaende soo waren de ghedrooghde bladen dienstich voor Don Alonso d'Erzilla,(ghelijck als hy selfs seyt)om in Chile etlijcke stucken van syn Arucana te schrijven/ ende is by gebreck van Pampier / gheen quade remedie / want elck bladt mach wesen in de breede/ van een vel Pampiers ofte weynich min/ zijnde in de lengte meer als viermaels so groot.

...wote me ...ichte / ende dat/het gheheele Jaer door / ende worden van de Portugeesen Vyghen van Indien ghenoemt: welcker beschrijvinghe ende afbeeltsel nae't levē/ men sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien.

Het *22. Capittel.* Van't *Cacao* ende van't *Coca.*

AL hoe wel de Platanus proffijtelijcker is / soo is nochtans het Cacao in Mexico, ende de Coca in Peru, in meerder achtinghe/ende zijn beyde-gaer Boomen / van niet weynich superstitie. Het Cacoa is een vruchte wat cleynder (doch dicker ende grover) als Amandelen/de welcke ghebraden zijnde/ gheen quade smaeck heeft. Dese vruchte is soo seer gheacht onder d'Indianen/als oock van ghelijcken onder de Spagnaerden / dat het een van de rijckste ende grootste handelinghe is/die men in nieu Spagnien heeft: Want soo ghelijck als het een drooghe vruchte is/ alsoo wort sy langhen tijt bewaert sonder bederven/ende daer worden gheheele Schepen vol/van ghebracht/uyt de Provincie van Guatimale. Daer wordent'voorleden Jaer / in de Haven van Guatulco, in nieu Spagnien/meer dan hondert duysent balen ofte lasten van Cacoa verbrant/ van een Engelsche Zee-Roover: Is van gelijcken dienende/in de plaets van munt/want met vijf Caocas so coopt men een dinc/met dertich ē ander/ ende met hondert andere/ sonder datter eenige contradictie/ofte yet tegens te seggē valt. Hebbē van gelijckē voor een gebruyc/ dese Cacoas, voor aelmoes te gevē aen de huysbiddende armen. T'principaelste daer dese Cacoa toe ghebruyckt wordt/is/daer een dranck af te maecken/die sy Chocolate noemen/ende is een sotternije / soo als t'selve aldaer in weerden ghehouden wert/hoe wel dat het sommige/die't niet gewoon en zijn/een walginge maeckt/want heeft een schuym ende Waterbellen boven op/gelijck als of het van gist waer/ so datter veel credits van noode is/om t'selve in te nemen/ is eyntlijckē den precieusē dranc/ daer sy de Heeren (die door henlieder Lant passeren) int gaen ofte comen/met nooden/ ende voor een present aenbieden/jae soo wel de Spagnaerden als d'Indianen/ende de Spaensche vrouwē/die daer int lant gewent syn/en connen sonder dit lieve Chocolote niet leven. Dit voorschreven Chocolate wort/gelijck sy seggen/op verscheyden manieren/ende met sonderlinghe temperature/toeghemaeckt ende bereydt/ te weten/ heet/ frisch/ ende getempert: doen daer oock specerije ende veel Chilos onder; makent van gelijckē/in deech ofte koec/seggē dat het goet is/door de borst/voor de maeg/ eñ tegens dē hoest. T'mach wesē wat dat het wil/evenwel in effect/de gene die met dese opinie niet opgevoet is/en sal daer sonderlinghen geen lust toe crijgen. Den Boom daer dese vrucht aen wast/is van middelbare groote/wel gefatsoeneert / ende heeft ē schoone Croon ofte cop van tacken/ is soo delicaet / dat sy daer altoos eenen anderen grooter Boom by setten/om van de Son niet verbrant te worden / den welcken alleenlijcken dienende is/om hem schaduwe te maken/waerom de selve genaemt wort/ de moeder van't Cacoa. Daer zijn ackeren ofte Bouplaetsen Cacaotalen, daer sy op gebracht ende waer genomen worden (ghelijck als de Wijngaerden ende Olijf boomen in Spagnien) door

Dit sal geweest hebbē van Tomas Candisch, die op de selve tijdt hem in die contreye was onthoudende.

gnien)door

gnien) voor een handelinghe ende Coopmanſchappe. De Provincie/ die daer de meeſte overvloedichheyt van heeft/ is die van Guatima a, en waſt in Peru niet/ maer hebben aldaer/ in de plaets van dien/ de Coca, t'welcke noch een ander/ ende van meerder ſuperſtitie is/ ſoo dat het ſchijnt een fabel te weſen: Want het contract van de Coca beloopt alleen in Potoſi meer dan een half Millioen van peſos Iaerlijcx: om datter van de ſelve/ in de tnegentich/ tot by de vijf en tnegentich duyſent manden/ toe verdaen worden/ ende waren t'Iaer van 83. hondert duyſent manden ofte korven/ gheldende elcke mande ofte korf met Coca, in Cuſco, van derdehalf tot drie peſos toe/ ende in Potoſi, vier peſos, ende ſes tomijnen, ende oock vijf geeſſayeerde peſos contant gelt/ ende is het gene daer bynaeſt alle wiſſelinghen met gedaen worden/ want is een Coopmanſchap daer men expeditie van heeft/ ende die terſtondt van der hant wil. Nu ſoo is deſe dierbare Coca, een cleyn groen bladcken/ t'welcke waſt aen Boomkens/ die ontrent een mans lenghte ofte vadem in de hoogte hebben/ waſſen in uytnemende heete ende ſeer vochtige Landen/ geven alle vier maenden verſche bladen/ dieſe aldaer Treſmitas heeten/ wil int opbrenghen wel beſorght ende waer ghenomen weſen/ want is ſeer delicaet/ ende noch veel meer/ daer naer alſſe gepluckt zijn/ worden ſeer ordentlijcken gepackt/ in langhe ſmalle manden ofte korven/ ende alſoo op de Schapen van't Lant geladen/ die met deſe Coopmanſchappe/ by gheheele kudden/ met duyſent/ ende twee ende drie duyſent manden teſſens gaen. T'gemeynſte ende ordinaris is/ datſe ghebracht worden van Andes, ende uyt den Valleyen daer't onlijdelijcken heet is/ ende den meeſten tijt van't Iaer reghent: Ende de bouwinghe/ ende t'waernemen des ſelven/ en coſt d'Indianen niet weynich moeyten/ noch oock weynich levens/ om datſe van't geberghte ende coude climaten af comen/ om die te cultiveren/ waer te nemen/ ende te verboeren/ waer door daer groote diſputen ende verſcheyden ghevoelen/ onder de Geleerden ende Wijſen/ van ghe weeſt zijn/ of ſy alle den Chacaras ofte Ackeren van den Cocas ſouden doen vernielen ende uytroeyen/ maer is eyntlijcken achterweegh/ ende noch in eſſe ghebleven/ zijnde van d'Indianen boven maten in weerden gehouden. In de tijden der Coninghen Ingas, ſoo en was het den gemeynen Man niet geoorloft/ de Coca te gebruycken/ ſonder oorlof van den Inga, ofte ſyn Gouverneur. T'gebruyc daer van is/ die in den mont te houden/ ende te kauwen/ daer t'ſap uytſuyghende/ ſonder t'ſelve in te ſwelghen: ſeggen dat het haer een groote cracht geeft/ ende een ſonderlingh vermaken ende leckerye is: Wort van veel treffelijcke ende achtbare lieden/ voor ſuperſtitie/ ende een dinck van enckele imaginatie gehouden: doch om de waerheyt te ſeggen/ ſoo en can ick my niet laten voorſtaen/ dat het puere inbeeldinge is/ maer laet my eer duncken/ dat het in effect aen de Indianen cracht ende ſterckte gheeft/ want daer worden effecten van gheſien/ die men geenige goetdunckenheydt mach toe ſchrijven/ als daer is met een hant vol/ van deſen bladen Cocas, dubbelde dachreyſen te maken/ ſonder bywijlen yet anders t'eten/ ende andere dierghelijcke crachten. De ſauſſe/ daer de ſelve met gegeten wort/ is de ſpijs ſeer gelijc/ want heeft (nae dat ickſe gheproeft hebbe) een ſmaeck naer ſmack/ wort van d'Indianen geſtooten met aſſche van verbrande ende ghemalen beenderen/ ofte/ als anderen ſegghen/ met kalck/ ende t'ſmaeckt haer ſeer wel/ ſegghende dat hen proffijt doet/ geven daer ſeer gheerne haer gelt voor/ want doender henlieder wiſſelingen ende mangelinge mede/ met al wat ſy willen/ gelijck of het gelt waer: ſouden noch al te mael wel mogen paſſeren/ ſo de bouwerye ofte t'waernemen ẽ de handeling des ſelven niet en ware/ met henlieder perijckel ẽ verontledinge van ſo veel volcx. De Heeren Ingas gebruyckten de Coca voor een Coninckx ſpijs ẽ leckernye/ ẽ was in henlieder ſacrificien/ een dinc/ dat ſy aldermeeſt offerden/ ende ter eeren van hare Afgoden verbranden.

Soodanich als deſe Coca, is het gebruyc van de bladen Betele ẽ t'Fauffel onder d'Indianen van Ooſt Indien, gelijc in mijn Itinerario aengeweſen ende afgebeelt is.

Het

Het 23. Capittel. Van't *Maguey, Tunal, Greyn* ofte *Cochinillie*, *Anil* ofte *Indigo*, ende van't *Algodon* ofte *Catoen.*

DEn boom van wonderen/ daer de nieuwe Schriventen ofte Chapetonen (ghelijck sy in Indien gheheeten worden) mirakelen van pleghen te schrijven / van hoe datse is ghevende ofte voortbrenght/ Water/ Wijn/ Olie/ Azijn/ Honich/ Syroop/ Garen/ Naelden/ ende ander duysent dinghen / is de Maguey, t'welcke eenen Boom is / die van d'Indianen in nieu Spagnien seer geacht wort / en hebbender gemeynlijcken altoos eenighe van soodanighe soorte by haer wooninghe / tot behulp van haer leven: Wassen int Velt/ alwaerse gheplant ende ghehavent worden/ hebben breede ende dickachtige bladen/ gaende de punten ofte eynden des selven/ scherp ende stijf uyt/ t'welcke dienende is/ om met te vaten of te hechten/ ghelijck als met spelden/ ofte om te naeyen/ want dit zijn de naelden/ trecken uyt de bladen/ een seker harich tuych/ t'welcke t'gaern is/ snijden de struyck ofte stam/ (welcke dick is) alsse noch morwe is/ op/ waer mede daer ee groote hollicheyt in blijft/ daer de substantie der wortel/ in op treet/ t'welcke een liqueur ofte nat is/ dat mē drinct/ gelijc als water/ wāt is versch eñ soet: dit selve opgesodē/ comt te wesē gelijc als wijn/ eñ so men t'selve laet versuerē/ verandert dat in azijn/ eñ soo't selve noch meer by't vier gepureert wort/ so wort het gelijc als honich/ eñ half opghesoden wesende/ is dat ghelijck Syroop / zijnde van eenen goeden smaeck ende ghesont/ ende is/ naer mijn duncken/ beter als Syroop van Druyven. Op dese maniere/ soo worden daer dese ende andere verscheydenheyt/ van't selve nat ofte liqueur, ghesoden/ t'welcke in groote menichte voort comt / want crijghen daer bywijlen etlijcke Kannen vol/ des daeghs uyt. Men heeft desen Boom oock in Peru, maer en wort daer niet gheprofiteert / ghelijck als in nieu Spagnien. T'hout van desen Boom/ is vol ofte sponciachtich/ ende dient om t'vyer t'onderhouden/ want behout het vyer/ gelijck als lont/ ende duert langhen tijt/ waer van ick ghesien hebbe / dat hen d'Indianen in Peru met dienden. Den Tunâl is eenen anderen vermaerden Boom/ van nieu Spagnien, so men dien Boom mach heeten/ een bos bladen ofte loten/ die d'een boven d'ander uytcomen/ waer inne het t'vreemtste fatsoen onder alle Boomen heeft/ want daer wast eerst een bladt/ uyt den welcke comt een ander/ ende van dat/ weer een ander/ ende alsoo voorts tot het eynt toe/ uytghesondert / dat soo ghelijck/ als de bladen boven ofte bezijden beginnen uyt te comen/ alsoo beginnen de benedenste te verdicken ende grof te worden / comende bynaest t'fatsoen van bladen te verliesen/ makende een maniere van een struyck ende tacken/ die gantsch dijstelich/ rau ende leelijck worden/ waer door sy op sommige plaetsen Caerden gheheeten worden. Daer zijn ooc wilde Caerden ofte Tunalen, dese en geven geen vruchten/ ofte soo sy die hebben/ zijn seer dijstelich/ ende van geender weerden. Daer zijn goede Tunalen, die een vruchte gheven/ (welcke in Indien seer geestimeert wort) genaemt Tunâs, zijn wat grooter als Monicks-kersen/ ende oock soo glat: men doet daer de schelle (die dick is) af/ heeft binnen in / t'fruyt ende korlkens ghelijck als Vyghen/ t'welcke van een seer goede smaeck / ende soet is/ namelijcken de witte/ die oock een lieflijcken reuck hebben/ de roode en zijn ghemeynlijcken soo goet niet. Daer zijn noch ander Tunalen, die (al hoe wel datse de voorseyde vruchten niet en geven) veel meer gheacht zijn / ende worden met groote sorghvuldicheyt waer genomen ende gehavent: Want hoe wel datse gheen vruchten van Tunâs voortbrengen/ soo gevense niet te min/ de weldaet van't Greyn/ want daer groyen onder in de

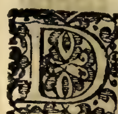
der in de

ver in de bladen van desen Boom/ (alsse wel ghehabent is sekere Wormkens/ die daer aengheckleeft/ende met een seker dun Vlieskken bedeckt zijn/de welcke d'Indianen daer seer behendich weten af te nemen/ende dit is dat soo vermaer de Cochinillia van Indien, daer de fijne Greynen met ghevervet worden/sy laten die drooghen/eñ droogh wesende/wort het nae Spagnien ghevoert/is een groote ende costelijcke Coopmanschappe/want d'Arrobe van dese Cochinillia ofte Greyn, gelt veel Ducaten. In de Vloot van't Jaer 87. soo quamen daer vijfduysent ses hondert seven en tseventich arrobas Greyn ofte Cochinillia, welcke beliepen twee hondert drij en tachtich duysent seven hondert ende vijftich pesos, ofte Realen van achten. Dese endeloergelijcke Rijckdomme ofte Schat heeft men daer ghemeynlijcken alle Jaren van. Dese Tunalen wassen in ghetemperde Landen/die wat nae't coude trecken. In Peru en hebben sy tot noch toe niet willen wassen/ende al hoe wel dat icker in Spagnien sommighe Planten van gesien hebbe/en zijn nochtans in sulcker voegen niet/dat men daer eenich werck van maken mach. Nu hoe wel dat het gene/daer men't Annil ofte Indigo af maeckt/geen Boom waer Cruyt is/ (dienende 'tselve om de Lakens met te verwen) niet te min/ om dat het selve een Coopmanschap is/die met het Greyn verhandelt/ende van gelijcken in nieu Spagnien in menichte ghevonden wort/soo sal ick daer yet van segghen. Daer quam in de voorschreven Vlote de quantiteyt van vijfen twintich duysent twee hondert drye en tsestich arroben, die oock soo veel pesos ofte Realen van achten bedroeghen. T'Algodon ofte Catoen groeyt aen cleyne ende groote Boomen/in dinghen ghelijck als Huyskens ofte peulen/daer men't Katoen, in't op doen / binnen in vint/'twelcke sy (gheplucht wesende) bereyden ende weven/ende daer Cleeren ende ander ghewaet af maken / ende is een van de meeste beneficien ofte weldaden die d'Indiaensche Vrouwen hebben/want is haer dienende in de plaets van Vlas ende Wol/voor Cleederen ofte gewaet: 'Tgroeyt seer veel in heete Landen te weten/ inde Valleyen/ende aen de Zee-custe van Peru, als oock in nieu Spagnien. In de Eylanden van de Philippinen in China, ende noch veel meer als op eenighe andere plaetsen (die ick weet) in de Provincie van Tucuman, in santa Crus van't Gheberghte/ende in Paraguay, ('twelcke is by de Rivier van Rio de la Plata) ende is oock op dese contreyen haer principale rijckdomme. Van de Eylanden van Santo Domingo, soo wordt het Catoen nae Spagnien ghebracht/ende daer wiert tvoorseyde Jaer/boven gheroert/ ghescheept vier en tsestich arroben. Op de contreyen daer men in Indien Catoen heeft/ is het Lijnwaet daer hen Mans ende Vrouwen ghemeynlijcken met cleeden / ende maken daer Tafel-lakens ende ander huys-ghewaet/als oock Zeyl-doecken voor de Schepen af. Daer isser/dat dicht ende grof/ende ander/dat fijn ende delicaet is / verwent met verscheyden coleuren / ende maken daer eyndtlijcken soo veel verscheydenheyt van ghelijck als wy in Europa aen de Wolle Lakenen sien.

Dit van't Annil ofte Indigo, breeder beschreyt wil hebben/ lese mijn Itinerarium vã Oost Indien, sal daer goede satisfactie crijghen.

T'Catoen wort oock in Oost Indien by menichte ghevonden / ende weten so wel te bereydẽ/datter in de gantsche Werelt/ tot noch toe bekent/geen schoonder noch fijnder tuych ghemaect mach worden/ als sy'er aldaer af maken.

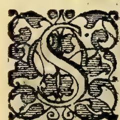
Het 24. Capittel. Van de *Mameyen*, *Guayavos*, ende *Paltos*.

Dese/die wy ghesept hebben/ zijn de Planten van de meeste handelinghe ende onderhout in Indien: Daer zijn oock noch ander veel om t'eten/onder welcke de Mameyen in estime ghehouden worden/welcke zijn in de grootte als groote Melocotonen, ofte Persen/ ende wat meer/hebben een ofte twee steenen ofte korlen binnen in/zijnde t'Fruyt daer van een weynich hardtachtich: Eenighe zijn soet / andere wat suerachtich/ende hebben oock harde schellen/men maeckt van't Fruyt ghesuyckerde confijten ofte

 fijten ofte

fyten ofte conserven/ende schijnt Fruyt van Que-appelen ofte Mermellade te wesen/ zijn seer goet om t'eten/ende die gheconfijtte noch beter/wassen in de Eylanden/maer in Peru en heb ickse niet ghesien / zijn groote / wel ghefatsonneerde ende ronde Boomen. De Guayavos zijn ander Boomen/welcke gemeynlijcken snoode vruchten voort brenghen/zijn vol harde korlen/van de grootte van cleyne Appelen/is op't vaste lant/ als oock op d'Eylanden/eenen Boom ende Vruchte/die een quade faem heeft/ want segghen/datse nae Wantluysen stincken/oock so en is de smaeck niets te lieflijck/ ende is in effect niets te ghesont. In Santo Domingo, ende in de Eylanden/heeft men gheheele Berghen vol van Guayavos. Daer wort gheaffirmeert datter soodanighe Boomen niet en waren/alsser de Spagnaerden eerst in quamen / dan dat sy daer (ick en weet van waer) ghebracht/ende soo ontallijcken ghemultipliceert ofte vermenichfuldicht zijn/want daer en is gheen Ghedierte die de korlen verdoen ofte vernielen connen/ende als de selve met het Aertrijck ('twelcke vochtich ende heet is) comen te vermenghen/soo willen sy segghen/dat sy daer door soo seer vermeerdert souden wesen/ als men siet. In Peru soo is desen Boom verscheyden/want de vruchte daer van/en is niet root/maer wit/noch en heeft oock gantsch geenen quaden reuck/maer is goet van smaeck: Ende daer zijn sommige soorten van Guayavos, die't Fruyt soo goet hebben als de beste Vruchten van Spagnien/namelijcken de gene die Guayavos de Matos genaemt worden/ende andere cleyne witte Guayavillien, is een Vruchte van goeder digestie/ofte verteeringhe/ende ghesont voor de maegh/want is hardt ende cout om te verteeren. De Paltos zijn in't contrarie heet ende delicaet. De Palto is eenen grooten wel ghemaeckten Boom van veel tacken/zijnde de Vruchten in't fatsoen ghelijck als groote Peeren/ hebben binnen in/een grootachtighen steen/zijnde de reste een sachte Vruchte/want zijn/als sy te deghen rijp zijn/ghelijck als Boter/ hebbende de smaeck delicaet ende boterachtich. In Peru soo zijn de Palten groot/ende hebben harde schellen/die men geheel afdoet/maer in Mexico so zijnse meestendeel cleyn/met dunne schellen/de welcke men afschelt/gelijck als van Appelen/houdent voor een gesont eten/ende treckt een weynich nae't heet/als ghesept is. Dit zijn de Melocotonen, Appelen ende Peeren van Indien, te weten/de Mameyen, Guayaven ende palten, hoe wel dat ick die van Europa, daer liever voor soude kiesen. Ander sullen by avontuer / door de ghewoonte ofte affectie/de voorseyde Vruchten van Indien voor goet ofte beter houden/ is even wel een seker dinck/dat de ghene die dese Vruchten niet gesien ofte gheproeft hebben/dit te lesen weynich vergheno ghen sal / jae sullen moede werden daer van te hooren/soo ghelijck als het my selven al begint te verdrieten/waerom ick het met den lichtsten overloopen sal / in't verhalen van andere weynich verschillende Vruchten/ want van allegader/onmoghelijcken is.

Het 25. *Capittel.* Van de *Chicoçapotos*, *Annonas* ende *Capolices*.

Sommighe groot-makers der Indiaenscher dingen/ hebben ghesept/datter een Vrucht was/ghelijck als t'Fruyt van Que-appelen/ende een ander als Mangiar blanco, (dat is witte cost ghesept/ eens Spaens Bancket eten) waerom sy't selve soodanigen namen gegeven hebben / om dat de smaeck waerdich was sulcke namen te hebben. Het Fruyt van dese Que-appelen/ofte Mermellade, was van de gene (soo ick my niet misrekent hebbe) die men Capotes ofte Chicoçapotes heet/de welcke in't eten seer soet zijn/treckende de coleur nae gheconfijte Queappelen ofte Mermellade. Dese Vruchte/ seyden

seyden sommighe Criollos, (alsoo hiet men in Indien de Spaensche afcomelingen / die aldaer gheboren zijn) ginck alle Fruyten van Spagnien te boven / 'twelcke my alsoo niet en dunckt/ende segghen oock/datter op de smaeck niet te segghen valt: Ende al waert schoon alsoo/soo en ist gheen disputatie die weerdich is om te schrijven. Dese Chicoçapotes wassen op heete plaetsen in nieu Spagnien, ende en hebben gheen groot onderschept met de Capotes, die ick op't vaste Lant ghesien hebbe / maer ick en weet niet datter in Peru soodanighe Vruchte is. Nu soo is het Mangiar blanco de Annona ofte Guanavana, 'twelcke op't vaste Lant wast. Dese Annona is in de grootte als een groote Peer/ende een weynich lanckwerpich en open/ende alle het binnenste is sacht ende morwe/ghelijck als witte Boter/is oock soet ende van een uytghelesen smaeck/ ende is gheen Mangiar blanco, hoe wel dat het een witte cost is/ende datmen't oock so seer soude verheffen/waer al te veel/niet te min/heeft even wel een delicate ende lieflijcke smaeck/ende is / nae't goet-duncken van sommighe/het beste Fruyt van Indien, heeft menichte van swarte korlkens: De beste die ick van dit Ooft ghesien hebbe/is ghewe est in nieu Spagnien, alwaer men van ghelijcken de Kapolien heeft / de welcke zijn ghelijck als Morellen ofte Krieken / ende hebben oock soodanighen steen ofte korl / even wel een weynich grooter/zijnde 'tfatsoen ende de grootte van Morellen/ met een goede smaeck van uyt den Kinschen soet / en hebbe oock op anders gheen plaetse Kapolien ghesien.

Het 26. *Capittel.* Van verscheyden soorten van Vruchten, als oock van de *Cocos*, *Amandelen*, van *d'Andes* ende Amandelen van de *Cacapoyas*.

Et en is niet mogelijcken alle de vruchten ende Boomen van Indien te relateren/ de wijle dat ick van veel gheen memorie/ ende noch min/van veel gheen notitie en hebbe/jae de gene die my noch te voren comen/dunckt my een moeylijck dinck te wesen/ van alle de selve te discoureren/want vinter andere soorten van grover Vruchten/als daer zijn de ghene die men Lucumas noemt / van welcke Vruchten voor een spreeckwoort ghesept wort/een ghedissimuleert hout te wesen. Van gelijcken de Pacayas ofte Guavas, ende de Hobos, als oock de ghene die men ghevanghen Noten heet / welcke Boomen van veelen / voor Note-boomen (van de selve specie) aenghesien worden: Ende willen noch segghen/dat soo men dien dickwils quam te herplanten / ende van d'een plaets op d'ander veranderde/dat sy souden comen te draghen / de Noten op de selve maniere/als die van Spagnien/want om dies wille dat sy wilt zijn / soo brengen sy soodanighen Vruchten voort/datmense qualijck ghenutten can. Is eyndtlijck wel behoorlijcken / dat wy eens de voorsienichept ende rijckdom des Scheppers overdencken/die op so verschepden plaetsen der werelt/so veelderley verschepdenhept van gheboomten eñ vruchten verdeelt heeft (ende dat/altemael) tot dienste der Menschen/ die't Aertrijck bewoonen: Ende is voorwaer een wonder dinck/ so veel verschepdenhept van gedaenten/smaken ende eyghenschappen te sien/die van te voren / al eer dat Indien outdeckt was/noyt in de Werelt bekent noch gehoort zijn geweest / waer van Plinius, Dioscorides, Theophrastus, ende d'alder curieuste / gantsch gheen notitie af ghecreghen hebben / met alle haer neerstighept ende curieusheyt. By onsen tijden soo en hebben daer oock gheen curieuse Persoonen ontbroken / die Tractaten ofte beschrijvinghen ghemaeckt hebben / der Planten / Cruyden ende Wortelen van Indien, als oock van haer operatien ende Medecijnen / de welcke hy by der handt

 mach

Van de Palm-boomen/ midtſgaders de Vruchten van die/ als ooc alle 'tghenut daer vã/ hebbe ic diſtinctelijcken beſchrebẽ in mijn Itinerario van Ooſt Indien, daer men't op't breetſte leſen ende ſien mach/ als oock de conterfeytinge des ſelven nae't leveñ gebeelt.

mach nemen/ de ghene die breeder ende volcomender kenniſſe van deſe materie begeert te weten/ want ick alleenlijcken voor my genomen hebbe/ overloopende/ ende sommierlijcker wijs te verhalen/ 'tghene dat my in deſe Hiſtorie te voren comt: Even wel ſoo en dunckt my niet/ dat ick de Cocos ofte Palmen van Indien verſwijghen can/ om dieſ wille dat d'eyghenſchappe des ſelven/ notabel is: ſegghe Palmen, maer niet eyghentlijcken/ noch oock van Datilen ofte Dalen/ dan van diergelijcken/ om dat het hooghe ende ſeer ſtijve Boomen zijn/ ende hoe dat ſy hoogher op waſſen/ hoe dat ſy grooter tacken uyt ſpreyden. Deſe Palmen ofte Cocos brenghen een Vruchte voort/ die van gelijcken Coco genaemt wort/ van welcke men Drinck-vaten placht te maken: Ende willen oock ſegghen/ datter etlijcke van goet zijn/ tegens 'tſenijn ende ſteken der Mildt. Het binnenſte van deſe Cocken ofte Noten (te weten/ alſt droogh ende rijp is) is om t'eten/ ende heeft de ſmaeck nae rijpe Caſtagnen. Als deſe Coco noch tender ofte morwe aen den Boom hanght/ ſoo is alle het binnenſte gelijck als melck/ 'twelcke gedroncken wort voor leckernije/ als oock om te vercoelen ten tijden van heet weder. Ick hebbe deſe Boomen geſien in Sint Ian de puerto Rico, ofte van de Rijcke Haven/ als oock op ander plaetſen van Indien. Ende my worde daer een dinck af gheſeyt/ dat om te noteren was/ te weten/ dat deſen Boom/ alle Maenden ofte Manen/ een nieuwe Loot ofte Spruyt/ met Cocken voort-bracht: In voeghen/ datſe twaelf maels vruchten in't Jaer ſouden gheven/ 'twelcke is ghelijck als 'tghene dat in S. Jans openbaringhe geſchreven ſtaet: Ende ſcheen voorwaer alſoo te weſen/ want de Looten waren al te ſamen van verſcheyden ghewas ofte oude dom/ te weten/ eenighe die noch uyt quamen/ andere die ten halven ſtonden/ ende ſommighe die gheheel volwaſſen waren/ etc. Deſe voorſeyde Cocos moghen weſen in de grootte ghelijck als een cleyn Meloen, men heefter noch andere/ dieſe Coquillo ofte Cocſken noemẽ/ twelcke een beter Vrucht is: deſe vint men in't Lant van Chile, zijn een weynich cleynder ende wat ronder als Noten. Daer is noch een ander ſoorte van Cocos, die't binnenſte Fruyt ſo niet aen een gewrongelt hebben/ maer hebben in de plaets van't ſelve quantiteyt van korlen/ ghelijck als Amandelen/ ende deſe liggen daer binnen in ghelijck als de korlen in een Granaet-Appel: Deſe Amandelen zijn wel drymaels ſoo groot als d'Amandelen van Spagnien/ ende in ſmaeck ſchijnen't de ſelve te weſen/ doch zijn even wel een weynich harder/ ende oock vochtiger ofte ſmoutachtiger/ zijn goet om t'eten/ ende dienen henlieden voor een leckernije/ in de plaets van Amandelen/ gelijck als Marſapeinen, ende ander diergghelijcke dinghen/ worden Amandelen van d'Andes gheheeten/ om dat deſe Cocos ſeer overvloedich in d'Andes van Peru waſſen/ zijn ſoo hardt/ datmenſe met een grooten ſteen ende goede cracht moet ſmijten eermenſe open krijght: Soo wanneer datſe in't ſchudden van den Boom/ yemant op't hooft comen te vallen/ ſal hem ſeer ghenoech doen/ ſchijnt ongheloofſlijck/ hoe datſe nae de grootte dieſe hebben/ (want en zijn niet grootter/ oft ten minſten niet veel meer/ als d'ander Kocken) ſoo groote menichte van Amandelen/ ſtouwen moghen. Maer in comparatie van Amandelen/ als oock van eenighe andere Vruchten/ ſoo moghen alle de Boomen/ by de Amandelen van de Cachapoyas, wel ſwijghen: heetſe Amandelen/ om dat ickſe anders gheenen naem en weet/ is de delicaetſte/ leckerſte ende gheſontſte vruchte van alle de ghene die ick oyt in Indien gheſien hebbe: Jae dat meer is/ ſoo iſſer van een gheleert Medecijn gheaffirmeert geweeſt/ datter onder alle de Vruchten/ die daer in Indien als oock in Spagnien waren/ gheenighe/ by de goetheyt van deſe Amandelen/ te compareren waren/ zijn cleynder als die van de Andes voorſeyt/ ende grooter/ ofte ten minſten grover als die van Spagnien/ zijn ſeer tender ofte morwe om t'eten/ van veel ſaps ende ſubſtantie/ ende gelijck als Boterachtich/ met een ſeer lieflijck ſoet/

waſſen

wassen aen seer hooghe ende wel-ghetackte Boomen / ende soo ghelijck als het een weerdich dinck is/alsoo heeft het de natuer oock goede bewaringe ende beschutsel gegeven/groepen in huyskens ofte doppen/een weynich grooter ende dijsteligher ofte scherper als de huyskens der Castagnen. Als dese huyskens ofte doppen droogh zijn/ soo worden sy seer lichtelijcken open gedaen/ende t'pit daer uyt genomen. Men vertelt/dat de Meer-katten op dese Vruchten seer verleckert zijn / ende daer zijnder veel in de contreye van Cachapoyas in Peru, (daer men alleenlijc/mijns wetens/dese Boomen heeft.) Nu om haer niet te steken aen de doppen/om 'tbinnenste uyt te crijghen/ soo worpen sy die van boven/uyt den Boom af/ende latense alsoo op de steenen neder vallen/makende datse in't vallen comen te scheuren/alsdan soo doen sy die nae haren wille voorts open/ende etender soo veel van alsse willen.

Het 27. Capittel. Van verscheyden Bloemen, als oock van sommighe Boomen, die alleenlijck enckele bloessemen voort-brengen, ende hoe dat d'Indianen de selve ghebruycken.

D'Indianen van nieu Spagnien zijn seer groote vrienden van Bloemen/ende dat/meer als eenighe andere Natien der Werelt: Ende alsoo hebben sy oock voor een ghebruyck / verscheyden ruyckerkens ende cranskens van Bloemen te maken/de welcke sy aldaer Suchiles heeten/ende maken die van soo veelderley verscheydenheyt/soo aerdich ende fraey/dat men die niet beter en soude moghen wenschen: Is een maniere/datse aen de principaelste Heeren ende Gasten/de Suchiles ofte Ruyckerkens tot een present vereeren. Doen wy door de selve Provintie reysden/soo creghen wy daer soo veel van / dat wy niet en wisten waer wy die laten souden: Wel is waer/dat sy de principaelste Bloemen van Spagnien hier toe gheaccommodeert hebben/want wassen daer soo wel als in Spagnien/ ghelijck als daer zijn/Angiers/Roosen/ Lelyen / Jasminen / Violetten / ende andere sorten van Bloemen/die daer van Spagnien ghebracht zijn / aerden daer seer wel. De Roos-boomen wiesschen daer/op etlijcke plaetsen / van louter weelde al te veel/ waer door de selve gheen Roosen voort-brachten: Is eens ghebeurt/hoe datter een Roos-boom af branden/ende dat de knoppen/die terstont daer nae uyt liepen/menichte van Roosen voort-brachten/waer aen sy gheleert wierden de selve te snoepen/ende haer de weelde te benemen/soo datse als nu Roosen ghenoech gheven. Maer behalven de voorseyde sorten van Bloemen/die daer van herwaerts-over ghebracht zijn/ soo heeft men daer noch ander veel/welcker namen ick niet en soude connen segghen/ te weten/van roode/geele/blauwe/ paersche/ witte / ende duysent verscheydenheden van coleuren/de welcke d'Indianen voor een fraeyicheyt / op haer hoofden plachten te draghen/ghelijck als Plumagien. Wel is waer / dat veel van dese Bloemen niet meer als 'tghesicht hebben/want of den reuck en is niet goet / ofte is sterck / ofte en hebben gantsch gheen reuck/even wel soo zijnder etlijcke/die eenen excellenten reuck hebben/als daer zijn/de ghene die van eenen Boom voort-comen/ (die van sommige Floripondio gheheeten wort) den welcken anders gheen Vruchten en gheeft / dan alleenlijcken de voorseyde bloessemen: Dese Bloessemen zijn grooter als Lelyen/ende wassen op de maniere ghelijck als Clocxkens/zijn gantsch wit / ende hebben van binnen in/tacxkens ofte draeykens ghelijck als de Lelyen doen / desen Boom bloeyt het gheheele Jaer door/sonder ophouden/heeft een wonderlijcke/delicate/ende lieflijcken reuck/namelijcken in de coelte van den morghenstont: Ende om dat het een dinck is/ weerdich

Soodanigē Boom als desē/hoe wel different vā Bloemen/ vint men in Oost Indien, ghenaemt Arboretriste maer bloeyt

alleenlijcken des nachts / welcker beschrijvinghe ende afbeeltsel men sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien

weerdich om in Coninckljicke Hoven te staen/soo heefter de Vice-Roy Don Francisco de Tolledo, van ghesonden aen den Coninck Don Philippe onsen Heere: In nieu Spagnien soo wort van d'Indianen in grooter weerden ghehouden/een Bloem/die sy heeten Iolosuchil, dat is te segghen/een Hart-bloem / want heeft de ghedaente van een Harte/zijnde oock in de grootte niet veel minder. Dusdanighe sorte van Bloemen brenght oock eenen anderen grooten Boom voort/sonder eenighe ander Vruchten te gheven/de welcken een stercken reuck / ende naer mijn duncken/ al te sterck hebben/ hoe wel datter ander zijn/die hen laten duncken/datse seer wel rieckt. De Bloem die van de Son gheheeten wort/is een dinck dat wel bekent is/ hoe dat die de ghedaente van de Son heeft/ende haer met de Son om draeyt. Daer zijn andere / die men heet Angiers van Indien, de welcke schijnen van seer fijn paers en Oragnien fluweel te wesen/ t'welcke van ghelijcken/een ghenoech bekende saecke is: Dese en hebben sonderlinghe gheenen reucke/die te bedieden heeft/dan alleenlijck 'tghesicht. Daer zijn ander Bloemen/die noch / behalven 'tghesicht/ (de wijle datse sonder reuck zijn) oock smaeck hebben/ghelijck als de ghene die na Cuyn-kars smaken/want soo men de selve quam t'eten /sonder te sien/soo en soude men't in den smaeck daer niet van connen onderschepden. De Bloem van de Granadilla wort ghehouden voor een dinck weerdich om te noteren / want segghen datse de teycken en van de Passie heeft/ te weten/ dat men daer in vint de Naghelen/de Colom/de Gheessel ofte Roede/de doorne Croon ende de Wonden/ende haer en ghebreken daer gheen reden toe/om sulckx te bewijsen: Doch om 'tselve altemael af te beelden/soo soude daer wel eenighe mededoogentheyt van noode wesen/om t'selve te helpen lijden/eb en wel so stater veel van/claer ghenoech uyt ghedruckt/zijnde 'tgesicht in hem selven vermakelijck/hoe wel dat het geen reuck en heeft: De Vruchte die daer van comt/heetense Granadilla, de welcke men eten ofte drincken/of om beter te segghen/slorpen mach/want is om te vercoelen ende soet/ jae sommighe laten hun duncken/dat het al te soet is. D'Indianen hebben voor een ghebruyck/datse in hare Feesten ende Dans-spelen/Bloemen in de handen draghen/ende wort oock van de Coninghen ende groote Heeren/voor een groots-heyt ghehouden. Hier uyt comt het/dat men de Schilderijen/van haerlieder Voor-Ouders / soo ordinaris met Bloemen in de handen siet staen/so gelijck als men hier voor een gebruyck heeft/die met Hant-schoenen te schilderen. Nu soo isser / belanghende de materie der Bloemen/ghenoech af ghesept. De Albahacha, hoe welt'selve gheen Bloem / maer Cruyt is/wort oock tot de selve effectie/van vermakelijcheyt ende reuck/ ghebruyckt/ want hebbense in haer Hoven ende Tuynen in testen staen / ghelijck als ander welrieckende Bloemen/ wast aldaer soo ghemeyn sonder te besorghen / ende soo veel/ dat het schier gheen Albahacha, maer Cruyt schijnt te wesen / dat men aen allen oorden vindt.

Het 28. Capittel. Van't *Balsem.*

DE Planten en zijn van den opperſten Werck-man niet alleen ghefoormeert voor eetbare Spijse/ maer oock voor vermakelijckheyt/Medecijnen/ende tot behoeftinghe der Menschen. Van de gene die tot onderhout zijn dienende/ ('t welcke 'tprincipaelste is) isser ghesept/als oock yet wat van die van vermakelijchept. Van die van der Medecijnen ende operatie/sal oock een weynich ghesept worden: Ende hoe wel dat alle de Planten (wel bekent ende te werck gestelt) medecinael zijn/ soo zijnder nochtans eenighe/die kennelijcken zijn vertoonende/van haren Schepper gheordineert te

wesen

wesen/tot Medecijne ende ghesontheyt der Menschen/gelijck als daer zijn Liqueuren ofte Olyen/Gommen ofte Harsen/die sekere Planten upt-dringen/ ende van hen ge-ven/ de welcke met seer lichte experientie / terstont vertoonen / waer toe datse goet zijn. Onder dese soo is den Balsem met reden ghecelebreert/ ende dat/door synen excel-lenten reuck/ende noch veel meer/boven al/voor d'effecte van Wonden / ende ander verscheyden remedien ende sieckten te genesen/gelijck als men 't daer met gheexperi-menteert heeft. Den Balsem die van West-Indien ghevoert wert/en is geen rechten Balsem, te weten/van de selve specie/gelijck als den oprechten Balsem, die van Alexan-drien, ofte Alcairo, gebracht/ende in voorigen tijden/in 't Lant van Iudea , ghevonden wort/welcke alleen in de Werelt (gelijck als Plinius schrijft) de grootsheyt ofte schat in sich hadde/tot dat de Keyseren/Vespasianus ende Titus, 'tselve nae Roomen ende I-talien toe voerden/beweeght my te segghen / dat het niet van de selve specie en is/ om dies wille dat de boomen/daer't upt vloeyt/onder haer seer verscheyden ende diversch zijn/ want den Balsem-boom van Palestinen, was cleyn/ende in maniere ghelijck als een Wijngaert-stock/gelijck als Plinius refereert selfs gesien te hebben/ende de ghene diese noch hedensdaeghs in Orienten gesien hebben/segghen 'tselve. Oock so noemt de heylighe Schrift/de plaets daer den Balsem vloeyde/Wijngaert van Engaddi , door de ghelijckenisse diese met den Wijngaert-stock heeft. Den Boom / daerse den Balsem van Indien upt crijgen/ (ghelijck ick selve gesien hebbe) is wel soo groot als een Gra-naet-appel-boom/ende heefter oock (soo't my wel gedenckt) eenighe gelijckenis af/ ende en heeft gantsch geen gelijckenis met den Wijngaert/ hoe wel dat Strabo schrijft dat d'oude Balsem-boomen soo groot souden ghe weest hebben/als Granaet-appel-boomen/maer in de accidenten ende operatien/hebben dese liqueuren groote gelijcke-nis/gelijck als daer is/in den wonderlijcken reuck/in't cureren der wonden/in de co-leur/als oock in de ghedaente der substantie. Nu het gene dat van't ander Balsem ver-haelt wort/van datter wit/root/groen/ende swart is/'tselve wort oock van gelijcken onder dat van Indien ghevonden/ende soo gelijck als 'tselve upt getrocken worde met de kurck ofte bast te houwen ende te kerven/om 't liqueur daer alsoo door upt te distil-leren/alsoo wort van gelijcken/met dat van Indien oock ghedaen / hoe wel dat de me-nichte/die't distileert/meer is. Nu isser een soorte onder / die puer is / die ghenaemt wort Oppobalsamum, 'twelcke de selve tranen zijn die't distileert. Ende daer is een an-der soorte/die so perfect niet en is/'twelcke is het liqueur, dat upt het selve hout/kurck/ ofte basten ende Bladen/met perssen en op 't vyer te sieden/getrocken wert/ genaemt Xylobalsamum, alsoo heeft men oock van gelijcken in't Balsem van Indien, een soorte die puer is/soo gelijck als het van selfs upt den Boom voort-comt. Ende daer is oock noch een ander/dat van d'Indianen met sieden ende perssen upt het hout ende bladen getrocken wort/ende weten dat oock noch wel te vervalschen/ende met ander liqueurẽ te vermengen/om dat het meer soude schijnen: Wort in effect/en met reden/ Balsem genaemt/ghelijck als het oock is/hoe wel dat het van de selve specie niet en is/wordt oock seer veel gheacht/ende souden noch in meerder estime wesen / soo't niet en hadde 'tghebreck dat d'Esmeraulten ende Peerlen gehat hebben/dat is/van veel te wesen/'tge-ne daer alder meest aen gheleghen is / is dat het voor de substantie / om te moghen Vormen / ('twelcke in de heylighe Kercke soo noodich/ende van soo groote veneratie is) van de Roomsche Kercke verclaert is / dat men met den selven Indiaenschen Balsem, in Indien mach Crismeren ofte Vormen/ ende 't Sacrament van Confirma-tie gheven / als oock in de ander meer dinghen / daer't de Kercke toe ghebruyckt. Het Balsem werdt in Spagnien ghebracht/ van nieu Spagnien , ende upt de Provin-tie van Guatimala , van Chiapa, ende ander plaetsen/in welcke Contreyen/ het alder-

meest

Plin. lib. 12. cap. 25.

Cant. 1.

Strab. lib. 16. geograp.

Plin. lib. 12. cap. 25.

meest ghevonden wort/hoe wel dat het alder costelijckste ende beste comt van't Eylant Tolu, ghelegen aen't vaste Landt/ niet verre van Cartagena, welcke Balsem wit is/ want men hout ghemeynlijcken t'witte voor oprechter ende beter als 't roode: Hoe wel dat Plinius t'roode d'eerste plaets gheeft/ende daer na t'witte/ten derden/t'groene/ende t'laetste/t'swarte. Maer Strabo schijnt het witte Balsem in meerder estime te hebben/ghelijck als het by den onsen gheacht is. Van't Indiaens Balsem soo is Monardus op het breetste tracterende/int eerste ende tweede deel/namelijcken van dat van Cartagena ofte Tolu, want altemael een dinck is. Ick en hebbe niet connen bevinden/ dat het Balsem van d'Indianen/in voorighen tijden/seer gheacht is geweest/noch en ghebruyckten dat oock in gheenige dinghen van importantie/ hoe wel dat Monardus seyt/datter d'Indianen hare wonden met cureerden/ ende dat het de Spagnaerden daer van gheleert souden hebben.

Plin. lib. 12. cap. 25. Strab. lib. 16 Geograp.

Het 29. *Capittel.* Van't *Liquedamber,* ende ander Olyen, Gommen ende Droghen, die van Indien ghebracht worden.

NAe het Balsem soo wort liquedamber, in weerden gehouden/t'welcke oock een ander rieckende medecinael liqueur (ende wat dicker in syn selven) is/ende comt drabbich/ende ghelijck als een koeck te werden/is van natueren heet/ende een goet perfuym, wort ghebesicht voor wonden/ende ander gebreken/waer in ick my beroepe op de Medecijnen/namelijcken op Doctor Monardus, die in syn eerste deel van dit liqueur gheschreven heeft/als oock van veel ander Medecijnen/die uyt Indien comen. Liquedamber wort van gelijcken uyt nieu Spagnien ghebracht/welcke Provincie/sonder twijfel/in dese Gommen/liqueuren ofte sap van Boomen avantagie heeft. Hebbender alsoo oock van ghelijcken/menichte van diversche materien/voor perfuymen ende Medecijnen/gelijck als daer is/t'Anime, t'welcke daer by groote menichte van daen comt. Het Copal ende t'Suchicopal ('twelcke andere soorten zijn) ghelijck als Storack ende Wieroock/heeft van ghelijcken excellente operatien/ende een seer schoonen reuc voor perfuymen. Desghelijckx soo zijn die Tacamahaca ende Caraña seer medecinael. D'Olye die men noemt van Aveto, wort oock van daer ghebracht/ de welcke ghenoech van de Medecijnen ende Schilders gheprofiteert wort/d'eene om Plaesters van te maken/ ende d'ander voor Vernis op de Schilderije. De Cañafistola ofte Cassia wort daer oock van gelijcken voor Medecijne van daen ghebracht/ de welcke overvloedich wast in't Eylant Española, is eenen grooten Boom/ende brenght de voorseyde Rieten/met het pit datter binnen in is/voor Vruchte voort. Daer wierden gebracht in de Vloot/daer ick met van Santo Domingo af quam/acht en veertich quintalen Cassia fistola, Calsa perilla, ende is oock diet min bekent voor duysentderley ghebreken. Hier van wierden in de voorseyde Vloot/van't selve Eylant ghebracht vijftich quintalen. Men heeft in Peru veel Salcaperilla, ende in't Lant van Guaiaquil ('t welcke leyt onder de Linea Equinoctialis) is het seer excellent/alwaer hen veel lieden gaen cureren/want hebben voor een opinie/dat het Water/'twelck sy daer maer slechts drincken / haer ghesontheyt veroorsaeckt/om dies wille dat het selve/door menichte van dese Wortelen heen loopt/ als boven ghesept is/waer dat sy oock noch by hanghen/dat het niet van doen en is/ om in't selve Lant te sweeten/ofte veel ghewaet van Cleeren te hebben. T'hout van Guaiacan (anders 'theylich Hout / ofte Hout van Indien ghenoemt) wast in grooter overvloet in de voorseyde Eylanden/is soo swaer als yser/dat soo't in't water comt te vallen/

Cassia fistola wast oock veel in Oost-Indien, in't Rijcke van Cambayen.

vallen/gaet terstont te gront. Hier van bracht de voorschreven Vloot drie hondert en vijftich quintalen, ende mocht wel twintich / jae hondert duysent ghebracht hebben/ soo der maer van soo veel houts aftreck waer. Van't hout van Brasilien, dat so ontsteken root/ende soo bekent is/(t'welcke voor verwe ende andere nutticheden gebruyckt wort) quamen daer van de selve Eylanden/in de voorseyde Vlote / hondert ende vier en dertich quintalen. Andere ontelbare aromatijcke Houten/Gommen/Olien ende drogen zijnder noch in Indien, van alle welcke niet moghelijcken is te verhalen/noch daer en is oock voor dese mael niet veel aen gheleghen : segge allenlijcken/datter ten tijden der Coninghen Ingas van Cusco, ende der Coningen van Mexico, veel ervaren Mannen gheweest zijn/die met semplies cureerden / ende daer groote curen met aenrechten/ om datse de kennisse ende wetenschap hadden/van verscheyden deuchden ende eygenschappen der Cruyderen/Wortelen/Houten ende Planten/van die men aldaer vint/ daer d'Ouderen van Europa gantsch gheen notitie ofte kennisse van ghehadt hebben. Eñ om te purgeren/so heeft men daer duysent dingen van dese simplen, gelijc als daer is/de wortel van Mechoacan, de Pinionen ofte pijn-notē van Puna, geconfijte Guanuco, olie van Higuerilla, eñ andere duysent diergelijcke dingen/ dewelcke sy(wel bereyt eñ op synen tijt gebesicht zijnde) van geen minder efficatie houdē/als d e Drogen/die van Orienten comen/ gelijc als verstaen mach worden int gene Monardus, in syn eerste eñ tweede deel geschreven heeft/alwaer hy van gelijckē op't breetste tracterende is/van't Tabaco (ofte Petum,) met het welcke ghedenckweerdige experientie ghedaen zijn/tegens t'fenijn. Tabaco is een Boomken ofte Plante / die ghenoech ghemeyn is/maer van seltsaeme deuchden: van gelijcken int ghene dat men Contra-yerva, dat is/ tegen-cruyt heet/als oock in ander verscheyden plantē/want den Autheur van alles/heeft syn weldaden nae syn believen verdeelt /sonder te willen / datter yet onnuts in de Werelt soude voortcomen/maer om t'selve van den Mensche bekent/ ende nae behooren ghebruyckt te worden/soo is het noch een ander gave van God/ t'welcke van den Schepper vergunt wordt / aen den ghenen die't hem goet dunckt. Van dese materie van Planten/ liqueuren, ende andere Medecinale dinghen van Indien, heeft den Doctor Francisco Hernandes een excellent werck ofte Tractaet gemaeckt/ende dat/door expres bevel ende commissie van syne Majesteyt, doende nae't leven afbeelden alle de Planten van Indien, de welcke/nae datse segghen/ over de twaelf hondert zijn : Ende affirmeren oock/dat het selve werck over de t'sestich duysent Ducaten ghecost heeft / uyt het welcke den Doctor Nardos Antonios, een Italiaens Medecijn / met grooter curieusheyt een Extract ghemaeckt heeft / tot welcke Boecken ende Beschrijvinghe ick den ghenen aenwijse / die van de Indiaensche Planten breeder ende meerder bescheyt begheert te hebben/namelijcken tot d'affecten der Medecijnen.

Het 30. *Capittel.* Van't groote Gheboomte van *Indien*, als oock de *cedren*, *ceivas*, ende ander groote Boomen.

Soo ghelijck als t'Aertrijck/ van't beginsel der Werelt af/Boomen ende Planten voortgebracht heeft/ door bevel van den almoghenden Heere/alsoo en isser oock gheenich Landtschap / ofte ten brenght altoos eenighe vruchten voort / doch op d'een plaetse meer als op d'ander/ende behalven de Boomen ende Planten/ die door s' Menschen vernuft geplant/ende van t'eene lant in't ander vervoert zijn / soo isser noch een groot ghetal van Boomen/die alleenlijcken van de Natuer gheschapen ende voortgecomen zijn : Van dese heeft men / nae mijn ghevoelen/in de nieuwe Werelt (van ons/

Indien gheheeten) veel meer int ghetal/ als oock in de verscheydenheydt/ als in de oude Werelt van Europa, Asia ende Africa. De reden hier van/ is/ dat de Landen van Indien, heet ende vochtich zijn/ ghelijck als het bewesen is/ int tweede Boeck/ tegens d'opinie der Ouderen/ waer door het Aertrijck/ met uytnemende weelde / ontellijcke veel wilde ende natuerlijcke Planten voortbrenght/ waer door het oock comt onwoonbaer te wesen: Jae dat meer is/ soo is oock hierom t'meestendeel van Indien onbequaem om te moghen reysen/ door de menichte van Bosschagien / bewassen Heuvelen / ende beslooten Wildernissen/ daer men noyt ten eeuwigen daghen open passagien ghevonden heeft. Om sommighe weghen van Indien te bereysen/ namelijcken op d'eerste incomsten / soo is het noodich gheweest/ ghelijck alst noch is/ nieuwe wegen te maken/ door louteren arbeyt/ van boomen met bijlen af te houwen/ ende de Wildernisse om verre te halen: Jae is wel ghebeurt (ghelijck ons van de Vaders geschreven wort/ die't onderhanden ghehadt hebben) in ses daghen tijdts maer een mijl weeghs te mogen reysen. Ende een van onse Broeders / t'welcke een gheloof waerdich Man is / vertelde ons / hoe dat hy hem eens verloren hadde in de Gheberghten / sonder te weten waer dat hy was/ noch wat wegh dat hy gaen moest/ ende quam hem int eynde soo diep in de Wildernisse te verwarren / (zijnde de selve soo dicht ende ghesloten) dat hy / door noots halven/ ghedwonghen was/ daer over ende door heen te climmen ende te clauteren/ sonder met de voeten eens t'aertrijck te raken/ ende dit den tijt van vijfthien daghen lanck/ in welcken tijt hy somtijts) om de Son te moghen peylen/ ende van hem te sien / om dat het Gheberghte van een soo oneyntlijcken Bosschagie bedeckt was) boven op't hooghste van de boomen clom/ van waer af hy den wegh quam t'ontdecken. De ghene die comt te lesen t' Relaes van de Reysen / dat hem desen Man verloren/ ende de weghen die hy ghepasseert heeft/ als oock de wonderlijcke geschiedenissen die hem gebeurt zijn/ t'welcke ick (om dat het my dochte een dinck te wesen/ weerdich om te weten) ordentlijck gheschreven hebbe. Ende de ghene die eenichsins over t'Gebergten van Indien gereyst heeft/ al waert maer alleenlijck die achthien mijlen weegs/ die men heeft van Nombre de Dios af tot Panamâ toe / sal ghenoech comen te verstaen op wat maniere dat dese oneyntlijckheydt van gheboomten in Indien is / ghelijck als daert nimmermeer Winter is/ die tot coude comt/ zijnde de vochticheydt des Hemels ende van't Aertrijck soo overdadich veel/ dat het nootwendich moet volghen / t'Aertrijck/ der Gheberghten soo overvloedich van geboomten/ ende de Platte-Velden (die sy slaep-lakens heeten) vol gras ende groenicheyt te wesen/ in voeghen dat men daer/ van gras voor de Weyden/ ende van hout voor gebouwen / als oock van Barn-hout voor't vier/ gheen ghebreck en heeft.

Cedren-hout heeft mē ooc int Eylandt Tercera, een van de Vlaēsche Eylandē/ in sulcker menichtē dat men daer de Schepen eñ Schuyten af maeckt/ zijn de t'selve/ door dē overvloet/ voor't ongheachtste hout gehouden.

Om de verscheydenheyt ende ghedaenten van so menigherley wilden boom te noemen/ is onmoghelijck / want men en weet noch/ van den meesten hoop de namen niet. De çedre Boomen / die men in ouden tijden soo seer gheacht heeft/ zijn daer seer ghemeyn voor timmeragie / ende om Schepen af te maken/ ende men heefter verscheyden soorten af: daer zijnder etlijcke wit/ ende andere rosverwich/ ende seer welrieckende / wassen in d'Andes van Peru, als oock in de Geberghten van het vaste Lant/ op d'Eylanden/ in Nicaragua, ende in nieu Spagnien, in grooten overvloet. Oock soo heeft men daer Laurieren, van een seer schoon gesicht/ ende uytnemende hoogh/ met een ontelbare menichte van Palmboomen, als oock de çeyvas, daer d'Indianen haer Canoas af maken / t'welcke zijn Schuyten die uyt een Hout uytgheholt zijn. Daer worden van de Havana ende t'Eylandt van Cuba (alwaer men een oneyndtlijcke menichte van dusdanighe geboomten heeft) seer dierbare houten naer Spagnien ghevoert/ ghelijck als daer zijn / Ebanos, Caovana, Granadillo, çedren, ende andere dierghelijcke houten/ die ick altemael niet en ken. Van ghe-

lijcken

lijcken soo zijnder in nieu Spagnien grote Pijn-Boomen / hoe wel datse soo stijf niet en zijn/als die van Spagnien/maer en brengen geen vruchten voort/ dan lege Pijn-appelen. De Eycke-boomen die van Guayaquil ghebracht worden/is een uytghelesen ende welrieckent hout/alst berept wort. Men krijght van daer oock overdadige hooge * Rieten/in welcker scheptsels ofte afdelinge/ee bottigia ofte spaensche oly-pot nat gaen mach: dienen oock van gelijcken voor gebouwen. T'hout van Mangles, daer men de Masten ende Raan van de Schepen afmaeckt/ wort voor soo hart ende sterck gehouden/ghelijck als of het Yser waer. De Molle is eenen Boom van veel deuchden/ brenght een maniere van Druyfkens voort / daer d'Indianen Wijn van maecken/ wort in Mexico, Boom van Peru gheheeten / om datse daer eerst van daen ghecomen is/wast des niet te min/so wel ende beter in nieu Spagnien als in Peru. Daer zijn noch ander duysentderley soorten van Boomen / t'welcke te lanck soude vallen al te verhalen/zijnde etlijcke van dese boomen van een ongheschickte grootte/ sal alleenlijck verhalen van eene die in * Tlacochavaia (drie mijlen van Guaxaca, in nieu Spagnien) staet: Desen is ghemeten gheweest / op een wedtspel / ende wiert bevonden/ dat alleenlijck het hol/van binnen/negē vadem int ronde hadde/ hebbende van buytē te weten/dicht by de wortel/sesthien/ende wat hoogher/ twaelf vadem: Desen Boom is van eenen Blixem geraect geweest/diese van boven af/ door't hert heen/tot beneden toe quetste/ ende willen segghen / dat het voorseyde hol/daer van ghebleven soude wesen. Al eer dat den voorseyden boom van den Blixem gheraeckt wiert/seyt men/ datse voor duysent persoonen schaduwe maeckte / waerom sy haer daer altoos onder vergaderden/ om haer Feesten/Dans-spelen/ende ander superstitien te doen: Heeft evenwel noch veel tacken ende loof/maer veel minder. Men en can niet weten van wat specie / ofte soorte van Gheboomten/dat het is: dan willen segghen/dat het een soorte van çedren soude wesen. De ghene die dit voor een fabuleuse çedren hout / mach lesen t'ghene dat Plinius van de Platano van Liçia vertelt / welcker hol een en tachtich voeten groot was/dat eer eē spelonck ofte huys gelijckende is/als een hol van eē boom eñ de tackē des selven/ maeckten t'schijnsel van een gheheele Bosschagie/welcker schaduwe t'gheheele veldt over / bedeeckende was / waer mede men achter laten sal/de verwonderinghe van den Wever/die binnen int hol van een Castagnien-Boom syn wooninghe ende Weestou hadde/als oock van den anderen Castagnien (of ic en weet wat) boom/ dat het was/ daer acht Man te Peert in reden / ende weder alsoo t'hol uyt quamen/ sonder den anderen in de wegh te wesen. In dusdanighe vreemde ende mismaeckte Boomen/was dat d'Indianen veeltijts hare Afgoderije in pleeghden/ghelijcken als het d'oude Heydenen van gelijcken voor een ghebruyck hadden/nae dat d'Autheuren van dien tijden ons te verstaen gheven.

Een Laurier is daer van ghelijcken in niet minder menichte/ eñ volghens/ daerom oock niet veel geacht.

* Dierghelijcke dicke/ ende behalven dat / seer costelijcke Rieten van verscheyden coleurē heeft men in Oost-Indien in grooter menichte / als men in mijn Itinerario afgebeelt mach sien.

* Dierghelijcke dicke boomen vint men oock in Oost-Indien, ghelijck als icse selfs dickwils ghesien hebbe.

Plin. lib. 12. cap. 1.

Het *31. Capittel.* Van de Planten ende Vrucht-Boomen die uyt Spagnien naer Indien ghebracht zijn.

D'Indianen zijn beter betaelt geworden / int ghene de Planten beroerende is/als in ander Coopmanschappen/want de ghene die men nae Spagnien ghevoert heeft/zijn weynich / ende aerden daer qualijck: Ende de ghene die van Spagnien nae Indien ghebracht zijn/ zijn veel/ende aerdender wel/ende weet niet of wy segghen sullen/of het door de goethеyt der Planten comt om die van herwaerts over d'eere te gheven/ dan ofte dat wy segghen / dat het door't Aertrijck comt / op dat d'eere aldaer blijft: In somma / al wat bynae in Spagnien goets voortcomt/ is daer van ghelijcken/ende op plaetsen beter/ende weder in ander dingen soo wel niet. Tarwe/Garste/Hoff-Cruy-

den/Groenichept/alderhande Aert-weyten/als daer is Latou/Kool/Radijs/Ajuyn/Loock Petercelie/Rapen/Wortelen/Biet/Spinagie/ende ander diergelijcke Moes-Cruyderen/Arweten/Boonen/Linſen/etc. Eyntlijcken / al wat dat men herwaerts van ſoodanige Huys-Cruyderen ende profijtelijcx heeft/is daer nu ter tijt oock/want de ghene die derwaerts ghevaren zijn/ hebben ſorghvuldich gheweeſt van alderhande zaden met hen te nemen/ende t'aertrijc heeft van alles goede reſpondentie gedaen/ doch gheeft op verſcheyden contreyen(nae dat de plaetſen zijn) wel van't eene meer als van't ander/ende van ſommighe dinghen weynich. De Boomen / die aldaer aldermeeſt ende ghemeynlijckſt / als oock overvloedichſt voortcomen / zijn Aragnien/ Lijmen/Cidren/ende vruchten van dierghelijcke ſoorte. Daer zijn al op contreyen geheele Gheberghten ende Boſſchagien vol van Aragnien-Boomen / t'welcke my ghenoech heeft doen verwonderen : Waerom ick eens / op een Eylandt weſende/ vraechde / wie dat het Landt ſoo vol Aragnien-Boomen gheplant hadde : Waer op my gheantwoordt wert/ t'ſelve alſoo by gheval/ende van ſyn ſelven ghecomen te weſen/om dat daer ſommighe Aragnien appelen/int over-reyſen/ gheſtroyt ofte gevallen waren/dewelcke int verrotten/t'zaet ofte de korlen uytſchoten/die doe alſo/met de af wateringhe/hier ende daer verſpreyt worden / waer van met der tijt deſe Boſſchagien voortgheſproten zijn/t'welcke my een goede reden docht te weſen : Segghe dat dit de Vruchte is/ die men int gemeyn over gheheel Indien heeft / om dat ick noyt geenighe plaetſen (van daer ick gheweeſt hebbe)ſonder Aragnien appelen ghevonden hebbe / om dieſ wille dat alle de Landen van Indien heet ende vochtich zijn / t'welcke t'ghene is/dat den ſelven Boom vereyſcht/en waſſen int Gheberghte niet/ maer comen uyt de Valleyen/ofte van de Zee-Cuſten. De gheconfijtte beſloten Aragnien-appelen(die op d'Eylanden ghemaeckt worden)is een van de beſte Conſerven/die ick aldaer/als oock hier/opt gheſien hebbe. Van ghelijcken ſoo aerdender de Perſen ende haer conſoorten ſeer wel/als Melocotonen , Albercoken , ende ander dierghelijcken : Doch deſe waſſen meeſt in nieu Spagnien ende in Peru,uytgeſondert Duraſnos,(t'welcke oock een ſoorte van Perſen is)weynich/ende noch veel minder op d'Eylanden. Appelen ende Peeren waſſen daer oock maer paſſelijcken wel : Karſen ſeer weynich/ maer Vijghen in overvloet / namelijcken in Peru. Que-appelen heeft men over al/ principalijcken in nieu Spagnien,in ſulcker voeghen/datſer ons bijſtich voor een halven Reael lieten uytleſen. Granaet-appelen zijnder van ghelijcken ghenoech/doch zijn al te ſamen ſoet/want de ſueren en hebbender niet wel willen waſſen. Meloenen vindt men op plaetſen ſeer goet/als op't vaſte Lant ende op ſommighe contreyen van Peru. Morellen noch Karſen/hebben tot noch toe gheen gheluck ghehadt/om eenige incomſte in Indien te crijghen ende gheloof niet/dat het by ghebreck van getempertheyt toe comt/want men heeftſer op alle manieren / dan dat het comt by ghebreck van ſulcks t'onderſoecken/of te gheraken. Ick en can nauwelijcx bedencken/datter andere leckere vruchten gebreck zijn. Van grove ende dopvruchten heeft mender noch gebreck/als Akeren eñ Caſtagnien/de welcke/mijns wetens/tot noch toe/in Indië niet geweeſt en zijn. Amandelen waſſender/maer weynich/ want d'Amandelen / Noten eñ Haeſnoten/worden daer/voor de welgeſtelde ende weeldige lieden/uyt Spagnië gebracht. Van gelijcken en weet ick niet/datter Miſpelen noch Sorben/of diergelijcke vruchtẽ zijn/doch daer en is oock niet veel aen gelegen. Dit is nu genoech om te verſtaen/datter geen leckernije en gebreeckt van genoech vruchten/ſoo laet ons nu oock een weynich ſeggen van de profijtelijcke Planten/die daer van Spagnien gebracht zijn/waer mede wy't Relaes van de Planten ſullen voleynden / 't welcke al wat te lanck begint te worden.

Het

Het 32. *Capittel.* Van de Druyven, VVijngaerden, Olijf ende Moerbesieboomen, ende van't Suycker-Riet.

PRofijtelijcke Planten / verstae ick te wesen / de ghene die / behalven datse eten voor't huys geven / noch gelt voor d'Eygenaers in de beurse brengen / onder desen / soo is den Wÿngaert de principaelste / den welcken voortbrenght / Wÿn / Azÿn / Druyven / Razÿnen / Suringh ende Syroop / doch de Wÿn is t'ghene / dat te bedieden heeft. Men heeft op d'Eylandē / noch ooc op't vaste lant / noch druyvē noch Wÿn. In nieu Spagniē heeft mē Wÿngaerden die druyvē geven / maer men en maecter geenen wÿn af / moet comē door oorsake datter de druyven niet te vollen rÿp en wordē / eñ dat / door den regen die men daer in Iulio eñ Augusto heeft / de welcke haer belettende is / niet wel op haer saysoen te comen / so datse alleenlÿc dienen om uyt de hant t'eten. Den wÿn wort daer wt Canarien of van Spagnien ghebracht / ende is aldus op de meeste plaetsen van Indien, uytghesondert in Peru ende Chile, alwaer men Wÿn-stocken heeft / ende seer goeden Wÿn ghemaeckt wort / die noch daghelÿckx aen neemt / ende vermenichfuldicht / soo wel in menichte als in goetheyt / 'twelcke eenen grooten schat voor't selve Landt is / om datse de maniere van die te maken / allengskens beginnen te verstaen. De Wÿngaerden van Peru heeft men ghemeynlÿcken in heete Valleyen / alwaer sy Water-putten ende goten ghemaeckt hebben / ende worden met der hant begoten / want reghen van den Hemel en valter op de platte Landen gheensins ofte nimmermeer / ende inde Gheberghten op seker tÿden. Daer zÿn contreyen / alwaer de Wÿngaerden / noch reghen van den Hemel / noch Water van't Artrÿck en ontfanghen / ende brengen / niet tegenstaende / menichte van Druyven voort / gelÿck als daer is / in de valleye van Yca, als oock van ghelÿcken in de leeghten / (die men heet) van Villacuri, alwaer men / onder eenighe doode Zant-Landen / sommighe leeghe Velden vint / die't gheheele jaer door / uytnemende groen ende frisch staen / sonder dat het daer nimmermeer en regent / noch datter oock eenige Water-Putten zÿn / ofte Menschlÿcke begietinghe gedaen wort. D'oorsaecke hier van moet wesen / dat de voorseyde Landouwe sponciachtich is / ende dat het de Wateren der Rivieren / die van de Gheberghten af stoten / (de welcke in de selve Zandt-Landen verdwelghen) naer hem is treckende / ofte dat het de vochtichheyt van uyt der Zee (als ander meynen) ontfanght. Dit is te verstaen / om dat het door't Zant heen dringht ofte cleynst / so soudent daer door maken / dat het Water niet onvruchtbaer noch onnut en comt te wesen / gelÿck als het van den Philosooph beduyt wert. De Wÿngaerden zÿn seer aengegroeyt / soo dat / om de selve oorsake / de thienden der Kercken / hedensdaeghs wel vÿf / ses maels meer zÿn / alsse over twintich jaren waren. De vruchtbaerste Valleyen van Wÿnstocken / zÿn die van Victor by Arequipa. die van Yca, in de Iurisdictie van Lima, ende die van Caracato in Iurisdictie van Chuquiavo. De Wÿnen hier van / werden ghevoert nae Potosi, Cusco, ende nae verscheyden plaetsen / ende daer wert een groote handelinghe met ghedreven / want comt noch te gelden (met alle de menichte) elcke Bottigia ofte Arrobe, vÿf ofte ses Ducaten / ende soose van Spagnien is / (die daer altoos in de Vloten ghebracht wert) thien ofte twaelf Ducaten. Int Rÿcke van Chile maeckt men Wÿn gelÿck als in Spagnen / want leyt op de selve ghetemperthey / maer soo men die nae Peru brengt / soo bedersse. Men heeft oock wel Druyven daer men gheen Wÿn en heeft / ende is een dinck om te verwonderen / dat men in de Stadt van Cusco, t'gheheele Iaer door / frissche

Druyven sal vinden: d'oorsake hier van/ is my gheseyt/te wesen/om dieswille dat de Valleyen/daer ontrent ghelegen/op diversche Maenden van't Jaer/vruchten geven. Ende of het nu comt/datse de Wijngaerden/op verscheyden tijden/ snoeyen/ ofte dat het is door de qualiteyt van't aerdtrijck/ in effect/ soo brenghen verscheyden Valleyen ofte Dalen/t'gheheele Jaer door/vruchten voort. Soo hem yemandt hier van quam te verwonderen/sal hem noch meer verwonderen/ van't ghene ick nu seggen sal/ende sal oock/by avontuer / niet gheloost worden/ te weten/daer zijn Boomen in Peru, die d'eene zijde van den Boom/t'eene halve jaer vruchten geeft/ ende d'ander zijde/t'ander halve Jaer. In Mala, derthien mijlen van de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen / staet eenen Vijghenboom/dewelcke aen d'eene helft/ te weten/ aen de zijde van't Zuyden/groen staet/ gevende een tijdt van't Jaer/ als het in't Gebergthe Somer is vruchten/ende d'ander zijde ofte helft/die nae't vlacke Landt/ende de Zeecant toe gewent staet/comt groen te worden/ende vruchten te geven/op eenen anderen tijt vā't jaer/int contrarie/als het op het vlacke lant Somer is. So vele als dit aengaet/so is het verschil der ghetemperthеyt ende locht / die van d'eene ofte d'ander zijde gedreven wort/de ghene die't selve werckende is/ofte uytrecht. De neeringhe der Wijnen en isser niet cleyn / maer en comt evenwel buyten haer Provincie niet. De zijde die men in nieu Spagnien maeckt/wort nae ander Rijcken vervoert/als nae Peru. Ten tijden der Indianen / soo en wasser gheen / want de Moerbesien-boomen zijnder eerst uyt Spagnien ghebracht/ende aerdender wel/nameliijcken in de Provincie / die ghenoemt wort/de Misteca, alwaer Zy wormen opgevoet/ ende goede Zijdt-wercken (als Taffetanen/Damasten ende Carmesijnen) ghemaeckt werden / maer Fluweelen en zijnder tot noch toe niet ghewrocht. De Suycker is een ander neeringhe/die noch aldergheméynste is/want en wort niet alleen in Indien ghesleten/maer wort noch oock ghenoech nae Spagnien ghevoert/om dieswille dat de Suycker-Rieten/op verscheyden plaetsen van Indien uytgelesen wel wassen. Daer zijn in de Eylanden/in Mexico, in Peru, als oock op ander contreyen/Artificien ofte Ingenien (dat syn Suycker-keeten) ghemaeckt/van grooten handelinghe/ende is my geaffirmeert gheweest/ dat die van der Nasca Jaerlijcx placht op te brenghen over de dertich duysent pesos, ofte Realen van achten. Nu die van Chicama, by Truxillo, was oock van een grooten rijckdom/ zijnde die van nieu Spagnien, van niet minder/ want dat ghene dat in Indien wel in Suycker ende Conserven verdaen ende ghespilt werdt/is een dinck om Sot te werden. Wt het Eylandt van Santo Domingo, werden ghebracht/ in de Vloot daer ick met herwaerts quam/acht hondert ende acht en tneghentich / soo Kisten als kasten Suyckers/welcke zijn (wesende op de maniere/ ghelijck als ickse hebbe sien laden / in de Haven van Puerto Rico) naer mijn gissinge/van acht arroben elcke Kiste ofte Kast. Dese neeringhe van de Suycker/is de principaelste handel der voorseyder Eylanden/ soo seer ist / dat hen de Menschen begheven hebben tot den appetijt der soeticheydt. Olijven ende Olijfboomen zijn van ghelijcken in Indien voortghesproten / segghe in Mexico eñ Peru, maer daer en zijn tot noch toe geen Oly-Molens ofte Perssen gestelt/ noch daer en wort ooc geen Oly gemaect/ om dat syse liever willen hebben om t'eten/ waerom syse oock wel laten rijp werden/want bevinden/ dat d'oncosten/om d'Oly te maken/meer beloopen/als de proffijten moghen opbrenghen/in voeghen dat/ alle den Oly daer uyt Spagnien gebracht wert. Waer mede wy de materie der Planten willen voleynden/ende comen nu tot die van de Beesten ende Gedierten van Indien.

Van diergelijcke boomē heeft mē ooc in Oost Indien, welcker contrefeysels mē siē mach in mijn Itinerario.

Het

Het 33. *Capittel.* Van't cleyn ende groot Vee van *Indien.*

DRie manieren van Gedierten vinde ick in Indien, te weten / eene / die daer van de Spagnaerden gebracht zijn/andere / al hoe wel datſer van de Spaengnaerden niet gebracht zijn gheweeſt/ſoo heeft men die nochtans in Indien van de ſelve ſpecie/gelijck als in Europa. Andere zijn eygentlijcke Gedierten van Indien/ van die men in Spagnien niet en vint. Nu ſoo zijn d'eerſte maniere ofte ſoorte/ Schapen/ Koeyen/ Geyten/ Verckens/ Peerden/ Ezels/ Honden/ Katten/ende andere diergelijcke/ welcke generatie men in Indien heeft. Het cleyne Vee iſſer ſeer vermenichvuldicht/ ende ſoo men de wollen oorboren ofte proffiteren mocht/om nae Europa te ſeynden/ ſouden wel een van de grootſte rijckdommen van Indien weſen / want men heeft aldaer/ voor't cleyne Vee(t'welcke zijn Schapen ende dierghelijcken)grooten overvloet van Weyden/ſonder dat men/op veel plaetſen/aen't cruyt ofte gras/eenighe verminderinge ſiet: Jae de mildicheyt der Weyden is in ſulcker voegen/dat men in Peru gantſch geen Weyden en vint/die eenighe Eygenaers hebben/ ſo datter een yder mach Weyden / daer't hem belieft. Hier van comt het/ dat men t'vleeſch daer ghemeynlijcken abondant/ende goet coop heeft/als oock d'ander nutticheden/die van de Schapen comen/als Melck/Kaſen/etc. De wollen hebbenſe / voor een tijt lanck / gantſch te loor laten gaen/tot datter int eynde Draperijen op gheſtelt zijn / daer men Lakenen ende Friſen maeckt / t'welcke int ſelve Lant een groot ontſet gheworden is / voor't arme Volck / om dat de Caſtiliaenſche Lakenen daer ſeer coſtelijcken zijn. Men heeft nu verſcheyden Draperijen in Peru,ende noch meerder quantiteyt in nieu Spagnien,evenwel(t'zy nu dat de wol ſoo fijn niet en is/ofte dat ſyſe ſoo wel niet en weten te bereyden)ſoo gaen de Lakenen/die daer van Spagnien ghebracht worden/ die van Indien veel te boven. Men vont daer lieden die tſeventich/ jae hondert duyſent hoofden/ofte ſtucx/van cleyn Vee hadden/ ende men vintſe noch hedenſdaeghs oock wel van weynich min/t'welcke in Europa een grooten rijckdom ſoude weſen / ende is aldaer maer paſſelijcken heen. Op veel plaetſen van Indien(ende geloove oock wel op't meeſtendeel)ſoo en heeft het cleyne Vee niet ſoo goeden voetſel/door oorſake dat het cruyt ofte gras te lanck/ende t'aertrijck al te weeldich is/ waerom daer ſo wel niet mogen weyden/als t'groot Vee. Ende alſoo heeft men daer oock een ontallijcke menichte van Koeyen/Oſſen/ende dierghelijcke/ende dit op twee manieren/ te weten/t'eene/twelcke tam Vee is/gaen op haer beſtemde plaetſen/als op de Landen van de Charcas,ende in ander Provincie van Peru, als oock in gantſch nieu Spagnien, met welcke Vee ſy haer proffijten doen(als in Spagnien)van't vleeſch/Boter / Kalven ende Oſſen voor den ploegh/etc. T'ander Vee is op een ander maniere/van de ghene/ die in de Gheberghten int wildt loopen/ de welcke/ door de woeſtheyt ende Wilderniſſe der Gheberghten/als oock door de menichte/niet gheteyckent worden / noch oock gheen eyghenaers hebben/zijnde ghelijck als Jacht van't Geberghte/ want den ghenen dieſe eerſt jaeght ende doot ſmijt/iſſer d'Eygenaer van. Op deſe maniere ſo zijn de Koeyen ofte Oſſen van't Eylandt Eſpañola , ende ander plaetſen daer ontrent / oock ſoo ſeer vermenichvuldicht/datſe by duyſenden int Ghebergte/ende over t'Velt heen loopen/ ſonder eenighe toebehoorders ofte Eygenaers te hebben / waerom haer d'Inwoonders alleen van dit Vee proffiteren om de huyden / loopender te Peert nae toe / t'zy ſwarten ofte witten/(te weten / Slaven ofte Vrijen)met hant ofte Worp-pijlen ende

Harpoen-

Harpoen-ysers/ende ryden alsoo op der Jacht van de Stieren ofte Koeyen/ende soo menich als sy'er ter neder connen vellen ende cryghen/comen hen toe / ende zyn haer eyghen/villense/ ende brenghen de Huyden nae Huys/latende t'vleesch verloren over t'Velt heen ligghen/sonder dat het genutticht ofte eens van yemant begeert wert/ende dat/door d'overvloedicheyt die daer van is/ jae soo veel/dat my geaffirmeert werde/ dat sommighe plaetsen/van't voorseyde Eylant/ geinfecteert ofte een quade locht daer van hadde / door de corruptie ofte verrottinghe der menichte van't vleesch. Dese neeringhe van't Velwerck ofte Schevincken / (die nae Spagnien ghesonden werden) is een van de beste handelinghen/van die in de Eylanden ende nieu Spagnien ghedreven wert. Daer wierden int Jaer van seven en tachtich gescheept/ in de Vloot van Santo Domingo, vyfen dertich duysent/vier hondert en veertich Ossen ofte Koeyen huyden/ ende van nieu Spagnien quamender vier en tsestich duysent/ drie hondert ende vyftich huyden / de welcke gewaerdeert wierden op ses en tnegentich duysent vyf hondert ende twee en dertich pesos ofte realen van achten. Soo wanneer datter een van dese Vloten ghelost worden/soo ist een dinck om sien / hoe vol dat den Oever der Rivière van Sivillien ende t'Arenael ofte Magaseyn over al / van de menichte der Huyden ende Coopmanschappen ofte waren / gheleghen is/ dat ghenoech verwonderinghs waert is. Noch soo heeft men daer oock t'Vee der Geyten/t'welcke / behalven d'ander nutticheden/ van de jonghe Geytkens/ Melck/ etc. Noch een ander / jae wel een van de principaelste proffyten is/te weten/t'smeer ofte t'alck daer van/met het welcke hen ghemeynlycken/ Armen ende Rycken zyn dienende/om te lichten/ want is haer/ om d'overvloedicheyts wille/beter coop als Olie/hoe wel dat alle het smeer / dat hier tot ghebesicht wert/geen Masculino en is. Van gheiycken / soo worden daer Huyden bereyt ende getout/om Schoenen/Leersen/ende Leerwerc af te maken/ doch en zyn/ myns dunckens/evenwel soo goet niet/ als de gene die daer van Spagnien gebracht worden. Peerden zynder oock aengheteelt / ende daer zynder op / veel plaetsen / ofte t'meerendeel van Indien/die uytghelesen goet zyn/jae daer zyn sommige teelten van/ die soo goet zyn/ als de beste van Castillien/soo wel om te loopen ende triompheren/ als om te reysen ende t'arbeyden/so dat het nu daer een ordinaris dinck is/ met Peerden over wegh te reysen / hoe wel datter gheen Muylen (die daer oock veel zyn) en ontbreken/namelycken ter plaetsen daerse ghebruyckt worden / om laste ende goederen te draghen/als op't vaste Lant. Van de Ezels en heeft men soo groote menichte noch ghebruyck niet / want dienen hen daer seer weynich van / om met t'arbeyden. Cameelen zynder etlycke/doch weynich/ hebber in Peru ghesien/die aldaer van Canarien gebracht/als oock aengeteelt waren/maer niets te veel. Honden zyn int Eylant Espanola in sulcker menichte (als ooc inde groote) so seer aengegroeyt ofte voortgeteelt/ dat het alsnu een plaegh voor't Eylant is/ want verslinden ende vernielen t'Vee/ende loopen by hoopen over t'Velt int wilt/ende de gene diese doot can smyten/heefter een sekeren prys ofte gesetten Penninck voor/gelyck als men in Spagnien van Wolven doet. Oprechte Honden en hebbender in Indien niet geweest/dan wel een soorte van Hondekens/gelyck als die d'Indianen Alco noemden/ om welcker gelyckenisse sy de Honden/die daer van Spagnien ghebracht zyn/oock Alco gheheeten hebben/zyn soo groote vrienden van dese Hondekens / datse haer selven t'eeten sullen onthouden/om haer te geven/ende als sy over wegh reysen/so dragen sy dien op den rugge/ofte inden boesem by haer/jae so wanneer datse sieck zyn/so moet het Hondeken altoos by haer wesen/soo dat het haer tot geenich ander dinck dienstich is/ dan alleenlyck om de goede vrienschap ende gheselschap.

Het *34. Capittel.* Van ſommighe Ghedierten van *Europa* die de Spagnaerden in *Indien* ghevonden hebben, ende hoe dat de ſelve daer ghecomen moghen zijn.

IS een ſeker dinck / dat alle deſe voorſeyde Ghedierten/in Indien/van Spagnen ghebracht zijn gheweeſt / ende datſe daer in de eerſte ontdeckinghe niet en waren / 'twelcke noch gheen hondert Iaer gheleden is : Ende behalven/dat het een ſaecke is / daer men noch wel levende ghetuyghen van heeft/ſoo is het oock noch een ghenoechſame proeve te ſien/dat d'Indianen in haer Tale gheen eyghen vocabulen ofte namen van de voorſeyde Beeſten en hebben/ dan datſe haer met de ſelve Spaenſche namen zijn behelpende/doch even wel ghecorrumpeert ofte gebroken : Want ſoo ghelijck als ſyſe niet en conden/alſoo hebbenſe de namen/van daer haer de dingen van daen gecomen zijn/ van't ſelve oock aenghenomen. Deſen reghel hebbe ick goet ghevonden/om t'onderſcheyden/ wat dingen dat d'Indianen voor der Spagnaerden comſte gehadt/ ende wat datſe niet gehadt en hebben/ want het gene datſe hadden / ende wel kenden/ gabenſe oock ſynen naem/ende 'tghene datſe van nieus creghen/ gabenſe nieuwe namen/ 'twelcke ordinaris de ſelve Spaenſche namen zijn / hoe wel dat ſy die op haer maniere prononcieren/gelijck als Peerden/Wijn/Koorn/ etc. Nu ſoo heeft men daer gevonden eenighe Ghedierten van de ſelve ſpecie/ghelijck als in Europa, ſonder datſer

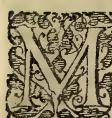
van de Spagnaerden gebracht zijn geweeſt/gelijck als daer zijn/Leeuwen/ Tygren/ Beyren/wilde Verckens/ Voſſen / ende andere wreede ende wilde Beeſten / van de welcke wy in't eerſte Boeck dapper gheargumenteert hebben / van hoe dat het de waerheyt niet wel ghelijck en was/in Indien over Zee ghecomen te weſen/want de Zee Ocean te moghen over ſwemmen/is onmoghelijck / ende datſe van Menſchen gheſcheept/ende daer over ghebracht zijn/is een ſotternije / waer uyt volghen moet/

datser aen eenighe oorden (daer d'eene Werelt met d'ander/aen een/ofte na by comt) over ghecomen zijn / ende alsoo allenghskens dese nieuwe Werelt vervult hebben: Want nae luyt der Schrifture/so zijnder van alle de voorseyde Ghedierten in d'Arcke van Noë ghewe est ende over ghebleven/van waer sy weder de Werelt ghere staureert hebben. De Leeuwen/die ick derwaerts gesien hebbe/ en zijn niet ros verwich/ noch en hebben oock soodanighe vlocken hayrs niet/ghelijckmense plach te schilderen/ dan zijn grauachtich/ende soo wreedt niet/als men die wel af beeldt. Om de selve te Jaghen/soo vergaderen hen d'Indianen ringhs-ghewijs/ ('twelcke sy Chaco heeten) ende smijtense alsoo met steenen/stocken/ende ander Instrumenten/doot. Dese Leeuwen hebben oock voor een ghebruyck / haer op de Gheboomten te begheven/ alwaer sy van d'Indianen met Lancien/Doet-boghen / ofte noch beter met Roers/ afghelicht ende ghedoot worden. De Tygren houden sy voor wreeder ende wilder/ende doen oock periculeuser sprongen/om dat het met verrasschinghe is/ zijn besprenckelt ofte beplackt/ende op de selve maniere / ghelijck alsse van de Histori-schrijvers afghebeelt worden. Hebbe etlijcke malen hooren vertellen/dat dese Tygren, soo seer op de smaeck der Indianen/gewent waren/dat sy/om de selve oorsake/gheen Spagnaerden/ofte seer weynich/aen ransten / jae datse van onder henlieden wel een Indiaen wech grepen/ende daer met door ginghen. De Beyren / die men op de spraeck van Cusco,Otroncos noemt/zijn van de selve specie/als die van herwaerts-over/ende onthouden haer oock in de holen. Van Bye-korven isser weynich ervarentheyt / want de Honich-graden/die men in Indien heeft/worden op de Boomen/ofte onder d'aerde ghevonden/ende niet in Bye-korven ofte korcken Huyskens/ (dat is op de Spaensche maniere) ende de Honich-graden/die ick in de Provincie van de Charcas ghesien hebbe/ (de welcke men aldaer Lechiguanas noemt) zijn van een grauwe coleur / ende van seer weynich nats/ende hebben eer de ghelijckenis van soet strop/als van Honich-graden/segghen dat de Byen soo cleyn zijn/als Vlieghen/ ende datse onder t'Aertrijck haer vergaderinge houden/de Honich is suerachtich ende swart. Op ander contreyen heeft men beter Honich ende Honich-graden/die oock beter gheformeert zijn / gelijck als in de Provincie van Tucaman, in Chile ende in Cartagena. Van de wilde Zwijnen ofte Bos-verckens hebbe ick weynich noticie/dan alleenlijcken/dat ick het van eenige persoonen ghehoort hebbe/diese segghen ghesien te hebben. Vossen ende Ghedierten die't Vee vernielen/zijnder meer alst de Schaep-herders wel lief is/behalven de voorseyde Ghedierten/die wreedt ende schadelijck zijn/soo heeft men daer oock noch andere proffijtelijck/dieder de Spagnaerden insghelijcks niet gebracht hebben/ghelijck als daer zijn/Herten ofte Venesoenen/ waer van men aldaer groote menichte over alle t'ghebergte heeft/doch even wel zijn't meestendeel Venesoenen sonder Hoornen / ofte ick en heb daer ten minsten anders geen gesien/noch van yemant ghehoort / die se anders gesien heeft/zijn meestendeel ghelijck als Daynkens/ofte jonge Herten. Dat nu alle dese Ghedierten (door haer lichtveerdighept/ende om datse uyt de natuer wildt/ ende van der Jacht zijn) van d'een Werelt in d'ander (te weten/ van daerse aen den anderen comen) ghepasseert ende over gecomen zijn/en valt my niet swaer / maer seer licht/te gelooven/ende houdet by nae voor warachtich/siende datter in seer groote Eylanden/die verre ende verscheyden van't vaste Lant ligghen / gantsch gheen ghevonden worden / soo vele als ick door eenighe ervarentheyt ende informatie hebbe connen te verstaen comen.

Genes. 6.

Het

Het 35. *Capittel.* Van de Voghelen die men daer van hier heeft, ende hoe datse daer in Indien ghecomen moghen zijn.

Minder swarigheyt isser / 'tselve van de Voghelen te ghelooven/te weten/van de ghene die men daer van soodanighe generatie (als die van hier) heeft/ghelijck als daer zijn/Patrijsen/Tortel-duyven/Ringh-duyven/Quartels/ende verscheyden soorten van Valcken/ de welcke voor seer gheacht/ende als presenten / uyt nieu Spagnien ende Peru, aen de Heeren in Spagnien ghesonden worden: Item/Reygers ende Arenden van verscheyden soorten. Van dese ende andere dierghelijcke Vogels/en is niet aen te twijffelen/daer over ghevloghen te wesen/ende datse veel beter passeren mochten / als de Leeuwen/Tygren ende Herten. De Papegayen zijn oock van grooter vlucht/ende worden in Indien in grooter menichte ghevonden / namelijcken in d'Andes van Peru, in de Eylanden van Puerto Rico, ende Santo Domingo, vliegen sy gheheele vluchten ofte hoopen teffens gelijck als de Duyven: Eyndtlijcken/dat de Vogelen altoos door haer vleugelen/eenen open wegh hebben/nae waer toe datse begeeren/ ende om de Golf te passeren/soo en souden't veel/der selven/niet moeylijck wesen/ want is een seker dinck/ (gelijck als van † Plinio geaffirmeert wert) hoe datter veel de Zee over vlieghen/ende nae seer vreemde Coninghrijcken passeren: Even wel van soo groote Golf als den Ocean van Indien is/en weet niet/datter yemant afschrijft / die van vlieghende Voghelen ghepasseert te werden/des niet tegenstaende/soo en houde ick het noch niet gantsch voor onmogelijck/want daer is van sommighe Zee-varende lieden een ghemeyn opinie/datse wel ‡ twee hondert/ende meer / mijlen van Landt ghesien worden. Ende naer dat oock van * Aristotele geleert wort/ soo is het seer licht voor de Voghelen haer onder 't Water te onthouden/om dies wille datse weynich asems hebben/ghelijck als wy ghewaer worden aen de Zee-voghelen/die onder't water duycken/ende haer een goede poos onder houden/alsoo mocht men comen te dencken / dat de Voghelen ende vliegende Ghedierten (die op d'Eylanden ende op't vaste Landt van Indien gevonden worden) de Zee ghepasseert zijn / hebbende hier ende daer/op d'Eylandekens ende Clippen (diese door d'aengheboren natuer in kennisse hebben) haer Rust-plaetsen ghemaeckt hebben/ghelijck als Plinius van etlijcke verhalende is/ ofte datse haer by avontuer alsoo moede ghevloghen zijn / in't Water laten neer vallen/ende daer nae (een wijl gherust hebbende) haer weder op heffen / ende also haren wegh voortaen vlieghen. Wat beroerende is / de Voghelen die op d'Eylanden zijn/ daer gantsch gheen Lant-ghedierten gevonden en worden/houde ick voor ongetwijfelt/die op een van de twee voorseyde manieren ghepasseert te wesen. Nu belangende d'ander/van die men op't vaste Lant vint/namelijcken van de gene die niets te lichtveerdich van vlucht en zijn/is een beter wegh te segghen/die over gecomen te wesen ter plaetsen daer de Lant-ghedierten (die men aldaer van Europa heeft) door gepasseert zijn/want men heeft oock in Indien/swaeraerdighe Ghevoghelten/ gelijck als Struys-voghelen/de welcke men in Peru vint/ende plachten wel by wijlen d'Indiaensche Schapen (die gheladen gaen) verveert te maken. Maer achterlatende dese Voghelen/die haer van selfs regeeren/sonder toedoen der Menschen / ten zy dat het waer om met te Jaghen/soo hebbe ick my van't tamme Ghevogelte (te weten/van de Hoenderen) verwondert/want waren daer / in effect/ aleer daer de Spagnaerden quamen/waer van een claer teecken is/de selve eyghen Indiaensche namen te hebben/want

† *Plin. lib. 10. cap. 33.*

‡ Ick hebbe op de Vaert van Oost-Indien, Swaeluen ghesien / die ons wel 900. mijlen nae volghden/ sonder oyt ghesicht van Lant te hebben.

* *Aristot. lib. 3. de part-animal cap. 6.*

Plin. lib. 10. cap. 25.

den/want heeten een Hinne/Gualpa, ende een Ey/Ronto. Oock mede 'tselve spreeckwoort/dat wylieden hebben/van een Man Hinne te heeten/ (als men hem voor eenen blooden loeris wil schelden) hebben d'Indianen van gelijcken voor een gebruyck. De ghene die ghe meest hebben in de ontdeckinghe der Eylanden van Salomon, vertellen hoe dat sy aldaer Hoenderen vonden / ghelijck als d'onse / mach oock verstaen worden/dat soo gelijck als de Hoenderen soo tam ende proffijtelijck zijn/datse de menschen daerom met haer ghenomen hebben/in 't reysen van d'eene plaets op d'ander/ ghelijck als wy noch hedensdaeghs sien d'Indianen voor een ghebruyck te hebben/ de Hoenderen ofte Kieckens met haer (te weten/boven op de last diese op den rugge draghen) te voeren / alsse over wegh reysen: Nemen de selve oock lichtelijcken met haer/in eenighe Kopen ofte korven van stroy of hout ghemaeckt: Eyndtlijcken / dat men in Indien veel soorten van Ghedierten ende Voghelen van Europa heeft/die daer de Spagnaerden ghevonden hebben / ghelijck als daer zijn / de ghene die ick verhaelt hebbe/ende andere die van ander ghesept moghen worden.

Het 36. *Capittel.* Hoe dat het mogelijcken is, dat men in *Indien* Ghedierten heeft, die op gheenighe ander plaetsen ter Werelt ghevonden worden.

Het is veel swaerder om te recht te brengen/wat beginsel dat verschepden Ghedierten gehadt mogen hebben/van de gene die men in Indien heeft / ende in de Werelt van herwaerts over/ niet ghevonden worden/want soose den Schepper aldaer geschapen heeft/soo en dorven wy onse toe-vlucht op d'Arcke van Noë niet nemen/noch en hadde oock niet noodich geweest/ alle de generatien der Voghelen ende Ghedierten te salveren/ soo sy daer nae weder op een nieu herschapen ghe worden souden hebben/noch en souden oock van ghelijcken niet connen blijcken/ dat Godt/in de Scheppinghe van de ses daghen/de Werelt volcomen / perfeckt ende volepnt soude hebben/soo daer noch eenighe nieuwe Schepselen van Gedierten ghebraken/om te formeren/namelijcken volschapen Ghedierten / ende van niet minder waerdicheyt als d'ander/die bekent zijn. Nu soo wy segghen / dat alle de voorseyde specten van Ghedierten/in d'*Arcke* van Noë gheconserveert ende bewaert zijn gheweest/soo moet daer uyt volghen/dat soo ghelijck als d'ander Ghedierten nae Indien ghepasseert zijn/uyt de Werelt van herwaerts over/ dat oock alsoo van ghelijcken/ dese/die men op gheenighe ander plaetsen ter Werelt en vint/daer ghecomen moeten wesen. Ende soo dit waerachtich is/soo is mijn vraghe/hoe datter van de selve generatie herwaerts over gantsch gheen ghebleven is/ende hoe datse oock alleenlijck ghevonden worden/ter plaet en daer sy vreemt ende uytheems zijn? is voorwaer een questie die my langen tijt versuft gemaeckt heeft. Neme tot een exempel/soo de Schapen van Peru, ende de ghene die men Pacos ende Guanacos heet/op geenighe contreyen der Werelt ghevonden worden. Wie heeft die in Peru ghebracht? ofte hoe zijn sy daer gecomen/dewijle datter in de geheele Werelt gantsch gheen spoor ofte geheugenisse van ghebleven is? Ende soo sy daer van gheen ander plaets ghecomen en zijn/hoe zijn sy daer dan gheschapen ende voort-ghecomen? Heefter Godt dan by avontuer nieuwe Schepsels van Ghedierten ghemaeckt? 'Tgene dat ick van dese Guanacos ende Pacos segghe/soude ick oock noch van duysentderley soorten van Voghelen ende Ghedierten moghen segghen/die noyt bekent zijn gheweest/noch in den naem/ noch in de gedaente/jae noch oock/datter eenighe memorie van is, onder de Latijnen/Griecken ofte eenige

ofte eenighe Natie van dese Werelt/ten zy dat wy segghen / dat al hoe wel alle Ghedierten upt de Arcke ghecomen zijn/soo zijn sy des niet te min/door d'aengeboren natuere ende Goddelijcke voorsienigheyt / verdeelt gheweest/te weten/ verscheyden generatien, nae verscheyden contreyen: Ende daer wert oock bevonden/datter sommighe van dien niet en wilden uytgaen/ende soo sy daer van uyt gingen/ en zijn niet geconserveert gheweest/ofte zijn met der tijt vergaen/ghelijck als het met veel dinghen ghebeurt. Ende soomen wel insiet/soo en is dit niet alleen een eygen sake van Indien, maer ghemeyn van veel andere Rijcken ende Provincien van Europa, Asia ende Africa, van de welcke men leest/dat sy sooxten van Ghedierten hebben die op geenige ander plaetsen ghevonden worden/ende soo men die daer vint/soo weet men/dat sy daer van daen ghevoert zijn. Nu al hoe wel dat dese Ghedierten upt de Arcke ghecomen zijn/ verbi gratia, soo worden nochtans d'Elephanten alleen in Oost-Indien gevonden/ ende van daer zijnse met andere plaetsen ghemeyn ghewozden. Op de selve maniere mogen wy seggen dat het toegegaen is/met dese Ghedierten van Peru,ende alle d'ander van Indien, van die men op geenige ander plaetsen ter Werelt en vint. Oock mede/so is t'aenmercken/of de selve Ghedierten oock in de Schepselen ende natuere van alle d'ander/gantsch verscheyden zijn/ofte/of haer verschil accidentael is/ veroorsaeckt wesende/door verscheyden accidenten, gelijck als men aen't Menschelijcke gheslachte siet/zijnde eenighe wit/andere swart/etlijcke Reusen/andere Dwerchen/ghelijck als sulckx/ verbi gratia, oock is/in de generatie der Apen ende Meer-katten/ zijnde d'eene met steerten ende andere sonder steerten / ende van ghelijcken in de gheslachten der Schapen/waer van eenige slecht ende gladt/ende andere van veel Wols zijn: Sommighe zijn groot ende sterck/met seer langhe halsen/gelijck als die van Peru: Andere zijn cleyn/swack/ende met corte halsen/ghelijck als die van Castilien. Maer om die rechte waerheyt te segghen/de gheen die met dese uytweghen / ende alleenlijck met accidentale verschillen pretendeert ofte soeckt de geslachten der Indiaenscher Gedierten te vergelijcken met die van Europa, sal een last op den hals nemen/ die hy qualijck sal connen uyt voeren/want soo wy van de specien der Ghedierten sullen oordeelen door haer eyghenschappen/soo zijn sy soo verscheyden / dat soo men die wilde reduceren ofte verghelijcken met eenighe bekende specien van Europa, soude soo veel wesen/ als te willen een Ey/Castagnen heeten.

Het 37. *Capittel.* Van de Voghelen die eyghentlijcke van *Indien* zijn.

Het zy nu/datse van verscheyden geslachten (ofte andere der selver van herwaerts over) zijn/daer zijn in Indien Voghelen/ die aenmerckens weert zijn: Daer worden ghebracht upt China cleyn Voghelen/die gantsch gheen beenen en hebben/zijnde t'gheheele lijf bynaest anders niet als Veeren ofte Pluymen / comen nimmermeer op d'aerde/hanghen haer (aen sekere pesighe beenkens diese hebben) aen de tacken van de Boomen/alsse rusten willen/ende hebben haer onderhout van de Mugghen/ ende andere dinghen/in de Lucht. Men heeft in Peru, Vogelkens/diese Tominejos heeten/ welcke soo cleyn zijn/dat ick dickwils ghetwijffelt hebbe (die in't vlieghen siende) of het Vyen of ander Veldt-vlieghen waren/doch zijn evenwel waerachtighe Voghelkens. In't contrarie / soo zijn de ghene die men Condores noemt / van uytnemende grootte/ende oock van soo grooten cracht/datse niet alleen een Schaep overmits halen en

Dese Vogele vint men op d'Eylanden van Moluco, worden van de Portugesen/ Passaros do sol, ende vã ons/ Paradijs-Vogelen gheheeten/ ghelijck men in mijn Itinerario siet/ van

de welcke ic twee/ te weten/ manneken en wijf ken) met mijn Oost-Indien tot Enchuysen ghebracht hebbe / door de Camer van den seer curieusen en wijt vermaerden Doctor Paludanum.

Ick hebbe etlijcke van dusdanighe plumm-beeldekens in handen ghehadt/ zijn weerdich om sien/ ebē wel naer mijn dunckē so waerdich niet/ alsse dē Autheur wel stelt.

len en op eten/maer oock wel Kalven/de Auras genaemt/van anderen/Hoenderen geheeten: is/nae mijn opinie/een sorte van Ravens / dese zijn van wonderbaerlijcke lichtveerdighept/ende van niet minder scherp ghesicht/zijn oock wonder goet om de Steden ende straten schoon te houden/want en laten daer niet een dinck dat doot is/ onthouden haer des nachts in't velt op de Gheboo nten ofte steenrotsen/ende comen des morghens in de Steden/houdende op de alderhooghste Ghebouwen ofte Timmeragten/schiltwacht/om yewers een roof te crijgen. De jonghen van dese Vogelen hebben witachtighe plupmen/ (ghelijck als men van de Ravens vertelt) de welcke daer nae in't swarte veranderen. De Guacamayos, zijn Voghelen die wat grooter zijn als Papegapen/ende hebbender oock eenighe ghelijckenis met/worden weerdich gehouden door de verschepden coleuren van haer Plupmen/die sp seer fraep hebben. In nieu Spagnien heeft men menichte van Voghelen van excellente veeren ofte plupmen/ welcker fijnichept in Europa niet ghevonden wort/ ghelijck als men sien mach aen de Beeldekens die van Plupmen ende veeren ghemaeckt zijn / die van daer ghebracht worden/de welcke met veel reden in weerden gehouden worden/ende verwonderinghe veroorsaken/van dat men met Voghelen-veeren/een soo delicaten werck maken can/comende soo effen ende gelijck/dat het gantsch ende t'eenemael geschildert schijnt te wesen met verwen/'twelcke met het Pinseel ende verwen niet gedaen en can worden: Hebben een schijnsel/als men die een wepnich over zyde siet/van een so schoonen heu zhelijcken ende levendigen glants/dat sp een wonder vermakelijckhept gheven. Daer zijn sommighe goede Meesters van Indianen/die met de Plupmen weten te conterfepten/de perfectie van't ghene dat sp van't pinseel gheschildert zijn/ soo datter de Schilders van Spagnien gantsch geen avantagie en hebben/ De Prins van Spagnien Don Philippe, wierden van syn Meester drpe clepne stampen ofte af-druckfels ghegeven/ (dienende voor een Register ofte Tafel van een Ghetij-boeck) van plupmen ghemaeckt/'twelcke spn Hooghept aenden Coninck Don Philippe onsen Heere/ spn Vader toonde: Ende spn Majesteyt 'tselve besiende/sepde/dat hp nopt in so clepne figu ren/waerdigher dinck gesien hadde. Een ander grooter Tafereel/ in t welcke d'afbeeldinge van Sante Francisco geconterfept was/wiert van spn Hepligheyt Sixto Quinto bijdelijcken ontfanghen: Ende als hem gesept wiert/dat het selve van d'Indianen/ende van Plupmen ghemaeckt was/soo wilde hp't beproeven / strijckende de vingheren een wepnich over het Tafereel heen / om te besien of het oock veeren waren/ende ghevoelende alsoo te wesen/liet hem duncken/dat het een wonder dinc was/ die soo wel ingheyoecht te wesen/datmen't met het ghesicht niet en conste onderschepden/of het natuerlijcke coleuren van Plupmen/of gheconterfepte verwen van't pinseel waren. De groene ende Oragnien-schijnsels/als oock de vergulde ende andere fijne coleuren/zijn van een uptnemende schoonhept/ende als men de figueren op een ander licht/of recht aensiet/soo schijnen't doot-verwen te wesen/welcke verschepdenhept oock om te noteren is. De beste plupm-beeldekens worden gemaeckt in de Provincie van Mechoacan, in't Vleck van Pascaro: De maniere daer van/is met een nijp-tangsken de Plupmen te vaten/die alsoo upt de selve doode Vogels treckende/ ende alsdan met een delicaet lijmken (die sp daer toe hebben) in den anderen te voegen met groote raddichept ende perfectie/nemen dese soo clepne ende delicate veerkens van de Voghelkens/diese in Peru, Tomenejos heeten/ofte van andere dierghelijcke/de welcke een uptnemende perfectie van coleur in haer veeren hebben. Behalven de Beelt-wercken/soo ghebrupcken d'Indianen de Plupmen noch tot ander veel cierlijcke wercken/ nameliicken tot de vercieringhe der Coninghen ende Heeren / oock voor de Tempelen ende Afgoden; Want daer zijn noch andere groote Voghelen / van seer excellente ende

lente ende

lente ende ſyne Pluymen / daer ſy heerlijcke Plumagien ende veders af maeckten/ principalijcken/als ſy ten Oorlooch trocken/voeghden die met Gout ende Silver aen den anderen/'twelcke onder haer een seer dierbaer dinck was. Daer zijn noch hedensdaeghs van de ſelve Voghelen/maer en ghebruyckẽn alſnu ſoo grooten curieuſheyt noch hoveringhe niet/alſſe wel plachten te doen. Tegens deſe ſo ſchoone ende pluymrijcke fraeye Voghels/heeft men in Indien andere die gantſch contrarie zijn / de welcke/behalven dat ſy van haerſelven leelijck zijn anders nieuwers meer toe dienen / als dreck van haer te gheven/doch zijn evenwel dies niet teghenſtaende van gheen minder proffijten. Hebbe hier wel op ghelet / my verwonderende van de voorſienicheyt des Scheppers / dat hy op ſoo veelderley manieren is ſchickende/ dat de Menſchen altoos van d'ander Creatueren ghedient worden. Daer worden op ſommige Eylanden ofte Clippen (die dicht aen de Cuſte van Peru ligghen) etlijcke Bergen van verre gheſien/die gantſch ende al wit zijn/jae ſchijnen in't gheſicht van louter ſneeu ofte witte Aerde te weſen/ende zijn altemael mis-hoopen van Zee-voghelen-dreck / de welcke aldaer gheſtadelijcken comen/den dreck op ſchijten / dit ſelve is in ſulcker menichte/dat het ſpietſen hoogh leyt/t'welcke een fabel ſchijnt te weſen. Men vaert alleenlijcken nae deſe Eylanden met geheele Barcken ofte Schuyten/om den dreck ofte meſt te halen/want daer anders gheen dinck ter Werelt is. Dit ſelve is ſo ſeker/ende oock ſoo gherieffelijck/dat het Aertrijck (dat daer met ghemeſt wert) de granen ende vruchten met grooten avantagie voort-brenght. Tvoorſeyde meſt ofte dreck wordt Guano gheheeten/waer van ghecomen is/den naem van de Valleye die men Lunaguana heet. In de Valleyen van Peru, ſoo proffiterenſe haer met deſen dreck / ende is de vruchtbaerſte meſt/die daer ghevonden wort. De Que-appelen/ Granaet-appelen/ als oock d'ander Vruchten/gaen d'ander in grootte ende goetheyt veel te boven / ſegghen d'oorſake hier van te weſen/om dat het Water (daer deſe Boomen met begoten werden) door't Landt ſynen loop heeft/daer deſen dreck met vermenght is / waerom ſoo ſchoonen Vruchten voort-brenghen: In voeghen/dat van de Vogelen/niet alleen 'tvleeſch om t'eten/den ſanck om vermaken/de Pluymen om vercieren ende te hoveren/maer noch oock der ſelven dreck dienende is/tot weldaet des Aerdtrijckx / zijnde 'tſelve ſoo altemael gheordineert van den opperſten Werckman/tot dienſte der menſchen/op dat den Menſche weder ſoude ghedencken/danckbaer ende getrou te weſen/ den ghenen die hem met alles is goet doende.

Het *38. Capittel.* Van de Bergh-Ghedierten.

BEhalven de verhaelde ſoorten van Bergh-gedierten/ die met Indien ende Europa ghemeyn zijn/ſoo heeft men daer noch andere/de welcke ick niet en weet/dat ſy hier gevonden worden/ of ſoomenſer heeft/ ſoo zijnſe by avontueren van daer ghebracht. Daer zijn Ghedierten ghelijck als Verckens dieſe Saynos noemen / de welcke van't vreemde ſchepſel zijn/die den navel op de borſtelen hebben/loopen by geheele Kudden door't gebergte/zijn van natueren wreedt/ſonder yet te vreeſen/maer loopen daer eer op aen/hebben uytſtekende Borſtelen/ghelijck als ſcheer-meſſen/ofte vlimen/daer ſy wel goede wonden ofte quetſueren met doen connen/ſoo de ghene/dieſe Jagen / haer daer niet teghens en verſien. De gene dieſe willen jaghen/climmen op de boomen/om haer te verſekeren / alſdan ſoo comen de Saynos ofte Verckens by gheheele Cudden t'ſeffens/ende ſiende datſe de Man niet crijghen connen/bijt en ende knaghen aen den boom/de welcke alſdan van bovẽ met worp-pijlen ofte cleyne ſwijnſpriet en af werpẽ/ ende

Het Vercken Vleesch is van gelijcke in Mocambicke soo goet/dat het alle t'ander in goetheyt te bovē gaet/ in sulcker voegen dat-men't de krancken in de plaets vā Hoenderen toe laet etē / worden in't contrarie/in Spagnien / de siecken/ ghelijck als Pest verboden.

ende doodender soo veel alsse willen. Zijn seer goet om t'eten/maer is eerst noodich/ datmense terstont den ronden Bal (diese aen den navel van de Borstelen hebben) afsnijt/want souden anders in eenen dach gecorrumpeert ende stinckende wesen. Daer is noch een ander soorte van Gedierten/die in't schijnsel zijn/gelijck als Braet-verckens/de welcke Guadatinajas gheheeten worden. Verckens van de selve specie gelijck als in Europa, twijffele of die in Indien gheweest zijn / eer daer de Spagnaerden quamen/om dies wille datter in't Relaes ofte Tractaet van de ontdeckinghe der Eylanden van Salomon verhaelt wordt / hoe dat sy daer Hoenderen ende Spaensche Verckens ghevonden hebben. 'Tghene dat altoos seker is / is dat het selve Vee bynae op alle plaetsen in Indien in grooter menichte vermenichfuldicht is. Op vele Contreyen soo worter 'tvleesch noch versch ofte onghesouten afghegeten/ende houdent oock voor so ghesont ende goet als t'Schapen-vleesch/ghelijck als daer is in Cartagena, op sommige plaetsen soo zijn de selve wildt ende wreedt ghe worden/in sulcker voeghen/ datser ghejaecht worden ghelijck als Bosch-verckens/ghelijck als daer is in nieu Spagnien, ende op ander Eylanden/daer haer 'tselve Vee in't wildt ende op de Gheberghten begheven heeft. Worden op etlijcke oorden ghemest met het Graen van't Mays, (dat is daer't Indiaens Broot afgemaeckt wort) daer mede uptnemende wel groeyen ende vet worden: wort ghedaen om datse veel Boters souden gheven/ (te weten/vet ofte smeer/dat van de Spagnaerden Verckens-boter gheheeten wordt) 'twelcke sy in de plaets van Oly besighen. Op etlijcke plaetsen makenser uptghelesen Hammen ofte Hespen van/als te Toluca in nieu Spagnen, ende te Paria in Peru. Keerende nu weder op het Ghedierte van daer/soo is te weten/dat Saynos de ghelijckenis hebben / van Verckens/doch evenwel wat cleynder. Van ghelijcken soo zijnder oock d'Eelanden/ de cleyne Ossen gelijck/hoe wel dat sy/in't wassen van de Hoornen / eer cleyne Muyien schijnen te wesen: De Huyden der selven/zijn seer gheacht voor Kolders ende ander deckfels/om datse door haer hardicheyt/wel eenighe slagen ofte steken wederstaens ende teghens houden connen. 'Tgene dat de dickte ende hardicheyt der huyden/ d'Eelanden is beschermende/'tselve is oock (de gene die men Armadillios noemt) beschermende / de menichte der schammen/die sy/als sy willen/op eñ toe doen/gelijck als een Harnas: zijn cleyne Beestkens die haer op de Gheberghten onthouden/ende door de defensie ofte 'tbeschermsel dat sy hebben/ (van haer selven in haer schammen te mogen verberghen/de welcke sy oock nae haren wille connen upt strecken) soo worden sy Armadillos dat is / soo veel als ghewapent geseyt) gheheeten. Ick hebber wel van gegeten/maer en docht my niets te weerdich te wesen. Veel beter cost is / dat van de Yguanas, al hoe wel dat het ghesicht des selven/ ijsich is/ want hebben eyghentlijcke de ghelijckenisse van Spaensche Haeghdissen/ is niet te min een soorte van Water-ghedierten/want onthouden haer in't water / climmen oock op't Landt ende op de Boomen die aen den Oever van den Water-cant staen / daer sy haer dan van boven af in't water laten vallen / alwaer sy als dan ghecreghen worden van de Barcken ofte Schuyten/die hier toe onder aen vast gemaeckt ligghen. Chinchillas is noch een

Van dese Armadillos mach men sien by den voornoemdē Doctor Paludanus tot Enchuysen/ als ick hem met ghebracht hebbe.

noch een ander soorte van Ghedierten/ghelijck als Hardillas, ende hebben een won-der sacht vel/welcke vellen voor een heerlijck ende ghesont dinck ghedragen worden/ om de maegh te verwarmen/ofte voor borst-lappen/ want zijn van een passelijcke warmte. Van ghelijcken soo worden van't bont van dese Chichillas, Dekens ende Frisen ghemaeckt. Worden ghevonden in de Gheberghten van Peru, alwaer van ge-lijcken oock noch een ander Beestken ghevonden wort/dat seer ghemeyn is/genaemt Cuy, 'twelcke d'Indianen voor een seer goet eten houden/ ghebruyckense oock seer ordinaris in haerlieder sacrificien/doende met de selve Cuys haer Offrande/zijn gelijck als jonghe Conijnen/ende hebben oock haer holen onder d'aerde/ hebbende op som-mighe oorden t'Aerdtrijck gantsch doorgraven: Etlijcke zijn grau/andere wit ende van verscheyden coleuren. Daer zijn noch andere Beestkens/die sy Viscachas noemen/ de welcke van ghedaente zijn/ghelijck als Hasen/doch wat grooter/ worden van ghe-lijcken ghejaecht ende ghegeten. Van oprechte Hasen heeft men daer oock op plaetsen menichte van Jacht af. Conijnen worden van ghelijcken ghevonden in't Rijcke van Quito, doch de goede zijn der uyt Spagnien ghebracht. Daer is noch een ander au-bollich ofte antijckx Dier/t'welcke door syn uytnemende traegheyt spots-ghewijs/ Perico ligero, (dat is/luchtich Hondeken) ghenaemt wort/heeft drye naghelen aen elc-ke hant ofte voorste poot/verset de voorste ende achterste pooten als by compas/ende op syn streeck met een groote flegma ofte verlanckſaemheyt/is bynaest gelijck als een Aep/zijnde de selve in't aengheſicht seer ghelijck/maeckt een groot ghebeert met crij-ten ende tieren/onthout hem op de Boomen/ende eet Mieren.

Het 39. *Capittel.* Van de Meer-katten ende Apen van *Indien.*

MEer-katten heeft men daer over alle 't Gheberghte der Eylanden op't vaste Lant ende in d'Andes, ontallijcken veel/ is een soorte van Apen/doch eenichsins verscheyden/om der steerten wille/diese seer lanck hebben/als oock om dat onder haer ghe slachten zijn/ t'eene-mael swart/andere asch-verwich/sommighe grau/ etlijcke bespringkelt en verscheyden. De lichtveerdigheyt ende looſheyt van dese Beesten/is om te ver-wonderen/want schijnt bynae/dat sy eenich vernuft ende redelijckheyt hebben/ende in't clauteren over't gheboomte/schijnen sy de Voghelen nae te bootsen. Hebbe in Ca-ripâ (in't reysen van Nombre de Dios nae Panamâ toe) een Meer-kat sien springhen van eenen Boom af/ tot op eenen anderen/ die aen de ander zijde van de Riviere stont/dat my ghenoech verwonderde: winden haer met de steert om eenen tack/ende werpen haer alsoo daer sy willen. Soo wanneer dat de spatie te groot is/ dat sy die niet wel met een spronck connen over comen/soo ghebruycken sy een aerdige behen-dichheyt/te weten/vatten den anderen aen de steerten/makende alsoo een maniere van een kettingh van veel aen een vast/daer nae soo dringhense ghelijckelijck malcanderen voort/zijnde de voorste van d'ander gheholpen/maeckt dat hy in't springhen een tack in de duyst krijght/alwaer hy hem alſdan soo vast aen houdt/ dat hy alle d'ander op helpt/die haer al te samen d'een aen d'anders steert vast houden/ als gheseyt is. De sotte cluchten/aerdicheyt/ende andere antijckſche perten/die sy toestellen/is een dinck om te noteren/want d'abelheyt diese aen nemen (alſmense leert) en schijnt niet van stomme Beesten/maer van een Menschelijck vernuft te wesen. Ick hebber een ghe-sien te Cartagena, in't huys des Gouverneurs/ tghene dat my wel van den selven ge-seyt wiert/scheen bynaest onmoghelijck te wesen/te weten/hoe datse hem in de Ca-

verne ofte Herbergh om Wijn sonden/dragende in de eene hant de Kan/ende in d'ander 'tgelt/'twelck men hem in geenderley manieren uyt der hant cost crijgen/voor al eer dat hy eerst de wijn hadde: Ende soo hem de kinderen op de straet nae riepen/ of wierpen/soo sette hy de kan aen een zijde/soeckende eenige steenen/ waer mede hy terstont ruyme baen maeckte/gaende alsdan weder met syn kan/synen wegh voortaen. Ende 'tgene dat noch meer is/is/dat al hoe wel hy selfs mede een goet vrient van den Wijn was/ (gelijc als ic het hem hebbe sien drincken/alst hem syn meester van boven af in den mont goot) soo en soude hy nochtans de Kan ofte Wijn/sonder oorlof / ofte datmen't hem gaf/niet gheroert hebben: Seyden oock/dat soo hy opgetoyde/ of ghepronckte ende geblanckette Vrouwen sach/dat hy daer terstont nae toe spronck/ ende de doeck van't hooft haelde/ende qualijck handelde. Het mach wel wesen/dat sy daer wat by hangen/want ick het selve niet al ghesien hebbe/evenwel soo en dunckt my in effect niet datter eenige beesten zijn/die so seer met de menschelijcke conservatie overeen comen/als dit geslachte der Meer-katten. Daer worden so veel dingen af vertelt/ dat ick het voor beter houde(om niet te dencken dat ick fabelen geloof geeft/ ofte datse van anderen daer niet voor ghehouden worden) dese materie te laten blijven / met alleenlijck den Autheur van alle Creatueren te gebenedijen/dewijle dat hy/soo't schijnt/ alleenlijck soodanighe soorte van Ghedierten ghemaeckt heeft / tot een recreatie ende vermakelijck tijt-verdrijf der Menschen/'twelcke anders niet en is / dan van lachen/ ofte om te doen lachen. Sommighe hebben gheschreven / dat men Salomon van dese Meer-katten uyt West-Indien ghebracht heeft/maer laet my dunncken dat het selve van Oost-Indien gheweest moet zijn.

Het 40. *Capittel.* Van de *Vicunas* ende *Tarugas* van *Peru.*

Nder ander dingen/ die men in Indien van Peru notabel heeft / zijn de Vicuñas ende Schapen (diese van't Landt heeten) twelcke tamme ende seer proffijtelijcke Beesten zijn. De Vicuñas is wildt/ende de Schapen/tam Vee. Sommige hebben ghemeynt/ dat de vicuñas de gene zijn/daer Aristoteles, Plinius, ende andere Autheuren van gehandelt hebben/te weten/daer sy van de Capreas (ofte wilde Geyten) schrijven/daer sy sonder twijffel ghelijckenis van hebben/ende dat/door de lichtveerdigheyt/ als oock om datse haer in't Gebergte onthouden/ende eenige gelijckenis van Geyten hebben/ doch en zijn't in effect niet/ want de vicuñas en hebben geen Hoorns als d'ander doen/ gelijc als Aristoteles verhaelt. Oock minder en zijn't geen Orientaelsche Geyten/ daer de Bezâr-steenen af comen/ofte so sy van soodanige soorte zijn/so mogen dat sonderlinge specien wesen/soo/gelijck als 'tgheslachte der Honden als Dogghen ende Windthonden van verscheyden specien zijn. Van gelijcken so en zijn de Vicuñas van Peru de Gedierten niet/die in de Provincie van nieu Spagnien de bezâr-steenen hebben/ want de selve een soorte van Herten ofte Venesoenen zijn/alsoo dat ick niet en weet/dat dese soorte van Gedierten op eenige plaetsen ter Werelt gevonden worden/dan alleenlijck in Peru ende Chile,'twelcke aen den anderen grenst. De Vicuñas zijn grooter als Geyten/eñ cleynder als Kalven/zijn in de coleur by naest Leeu verwich ofte taneyt/doch een weynich claerder/en hebben geen Horens/gelijck als de Herten ende Geyten wel hebben: Weyden ende onthouden haer op seer hooge Ghebergten/ende dat/op d'alder coutste ende woeste plaetsen/die aldaer Punas geheeten worden/en worden van't ijs nochte sneeu gantsch niet becrenckt/maer schijnē daer eer een vermaken in te hebben/hou-

ven/houden haer altoos met hoopen by een / ende zijn uytnemende rasch in't loopen: Wanneer dat sy eenige reysende lieden ofte Beesten gemoeten/so nemen sy terstont de vlucht/gelijck als de gene die seer vreesachtich zijn/ende alsse vlieden soo jagen sy haer jongen voor haer heen: Men en can niet te weten comen/ datse seer vermenichfuldigen/hierom wast/dat de Coningen Ingas de Jacht van de Vicuñas verboden hadden/ ten waer dat het selve geschiede door haer bevel ende voor haerlieder Feesten: Wort van sommige beclaecht/dat men naer der Spagnaerden comste/de Chacos ofte Jacht der Vicuñas, al te veel toe gelaten ende oorlof ghegeven heeft/ende datse daer door verminderdt zijn. De maniere der Indianen Jacht ofte Chaco, is/haer met veelder somte vergaderen/in sulcker voeghen / datse by wijlen twee/drye duysent /ende meer/overhoop zijn/soo datse een groote spatie van't Gebergte omringen ende besetten moeten/ alsdan soo makense/dat sy de Jacht van alle canten by een jagen/daer syer dan / drye/ vier hondert/ofte soo veel alsse willen/van nemen / latende alle d'ander weer loopen/ namelijcken de Wijfkens/om voort te genereren/plachten dese Beesten oock te scheeren/ende maeckten van't hayr ofte Wol/Dekens ende mantels van grooter waerdẽ/ want de wol ofte 't hayr is gelijck als sachte zijde/ende mogen langen tijt dueren. Eñ om dies wille dat de coleur uyt de natuer/ende niet geverwet is / so is het by naest onverganckelijck/zijn coel ende seer goet in den tijt van heet weder/als oock tegens d'inflammatien der nieren/ende houden die op ander plaetsen voor seer gesont/segghende datse d'overvloedige hitten tempereren ofte matigen. 'T selve doet oock van ghelijcken de Wol/in de Bedden gevult/die van sommige daer in ghebruyckt wordt/ om de gesontheyts wille/ende dat/door d'experientie dieser van hebben. Voor andere gebreken als voor't fleercijn/willen segghen/dat dese Wol oock goet soude wesen/ ofte Dekens daer af gemaeckt/doch even wel so en hebbe ick van dese experientien geen sekerheyt af. 'T vleesch van de Vicuñas en is niet goet/hoe wel dat het d'Indianen eten/eñ daer oock roock-vleesch af maken. Voor Medecijn mach icker af segghen/'tghene my selfs gebeurt is/te weten/als ick reysende was door't Ghebergte van Peru, so ben ick gecomen op een avontstont by een Tambo ofte Herbergh / met sulcken onlijdelijcken pijn in d'oogen/datse my dochten uyt het hooft te springen/ welcke accident te comen plach/als men door veel sneeus reyst/ende 'tselve veel aensiet. Nu ligghende met dese groote smerte/ende hebbende by nae alle patientie verloren/soo quam daer een Indiaensche Vrouwe by my/ende bracht een weynich vleesch van een Vicuña, die op de selve stont gedoot was/loopende 't bloet daer noch uyt/ende seyde: Neemt Vader/leght dit op u oogen/'t sal terstont wel beteren/en leggende de selve Medecijn op d'oogen/ so liesten terstont de pijn/ende was binnen seer corten tijdt gantsch ende al wech/ sonder dat ick die oyt meer voelde/behalven de voorschreven Chacos, 'twelcke gemeyne jachten zijn/so gebruycken d'Indianen noch bysondere practijcken om dese Vicuñas te crijgen/te weten/so wanneer sy die soo verre binnen scheuts hebben/dat sy die beworpen mogen/so worpen sy haer sommige lijnen ofte coordekens/met sekere looden daer aen toe/de welcke haer soo om de beenen verwarren/datse daer nae niet meer loopen mogẽ/waer mede sy die t'haren wille vangẽ. Het principaelste daer men dit beest om acht is om de Bezâr-steenen/die daer in gevondẽ wordẽ/ waer van wy terstont sullen handelen. Daer is noch een ander soorte diese Tarugas noemen/die oock wilt zijn/maer zijn veel radder eñ lichtveerdiger/als oock lijviger/dan de Vicuñas, eñ hebben de coleur wat versengder/met sachte ende hangende ooren/en loopen niet met hoopen by een/ gelijck als de Vicuñas, ofte ten minsten/ so en hebbe ick die anders niet gesien/dan altijt een alleen/ende dat/op seer hooge plaetsen. Van dese Tarugas so crijgt men oock Bezâr-steenen/de welcke grooter ende van meerder deuchden zijn/als d'ander.

Het *41. Capittel.* Van de *Pacos, Guanacos,* ende Schapen van *Peru.*

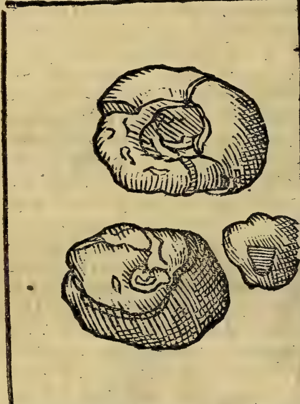
GHeenich dinck en heeft Peru van meerder rijckdom
ende voordeels/als het Vee van't Lant/van den onsen/Schapen van
Indien. ende van d'Indianen (in de ghemeyne tale) Ilama geheeten/
want so men die wel insiet soo zÿn't d'alder proffÿtelÿckste ende on-
costelÿckste Beesten van alle de ghene die daer bekent zÿn. Van dit
Vee soo crÿghen sy cost ende cleeren/gelÿck als men in Europa van't
Vee der Schapen doet/ende hebbender van/noch meer/'tvoeren en-
de draghen van/van alles watse van doen hebben / want dienen om haer de lasten te
draghen ende te brengen. Ten anderen/soo ist niet noodich / dat men daer yet aen be-
costicht/als van Hoef-yzers/zadels/ofte andere inspan sels/ende noch veel minder aen
Haver/want zÿn haer Meesters om niet dienende / haer te vreden stellende met het
Cruyt ofte gras/dat sy in't velt vinden/in voeghen dat haer Godt voorsien heeft met
Schapen ende Last-peerden/ende dat/altemael met een soorte van Beesten. Ende so
ghelÿck als het voor een arm volck was/soo en wilde hy niet/ dat sy haer eenighe on-
costen doen souden / want Weyden hebben sy genoech op de Gheberghten/ andere
nootdruften en begeert dit Vee niet/noch en heeft het oock niet van doen. Dese Scha-
pen ofte Ilamas zÿn tweederley soorten/te weten/d'eene Pacos, ofte wollige Schapen/
ende d'ander slecht-hayrich ende van weynich Wols/de welcke beter zÿn / om de last
te draghen / zÿn grooter als groote Schapen / ende cleynder als kalven/hebben seer
langhe halsen/in ghelÿckenis van de Kameelen, 'twelcke oock alsoo vereysschende is/
want dewÿle datse hoogh ende verheven van lichamen zÿn/soo behooren sy oock om
de welstant/langhe halsen te hebben: Zÿn van verscheyden coleuren/ eenige gantsch
wit/andere t'eenemael swart/etlÿcke grau/ende sommighe verscheyden/ diese Moro-
moro heeten. D'Indianen hadden daer in de Sacrificien/ groote achtinghe op / van
wat coleur datse mochten wesen/voor verscheyden tÿden ende effecten/ 'Tvleesch des
selven is goet/al hoe wel het sterck ofte strafis. Dat van de Lammeren is 'tbeste ende
leckerste datter gegeten mach worden/doch worden hier weynich in verdaen / want
de principaelste vruchten daer van/zÿn de Wollen om Lakens afte maken / ende den
dienst van de lasten te draghen ende brenghen. De Wolle wort van d'Indianen be-
reyt/ende ghewaet afghemaeckt daer sy haer mede cleeden / maken daer een soorte
van grof ende ghemeyn tuych af/ 'twelcke sy Havasca heeten / ende dan noch een an-
der/dat fÿn/ende delicaet is/Cumbi ghenaemt: Van dit Cumbi, soo maken sy Tafel-
cleeden/Dekens/ Tapÿten ende Lakens van uytghelesen wercken/ 'twelcke langen
tÿt dueren mach/ende heeft een soo schoonen glants/gelÿck of het bynae half van zÿ-
de waer. Ende 'tghene dat noch (op haer maniere van Wol te weven) t'singulierste
is/is dat zyt van beyde zÿden weten te weven/met alle de wercken die sy willen/son-
der dat men eens op eenige plaetsen van't geheele stuck / den draet ofte t'eynde daer
van can onderscheyden. De Coninghen Ingas van Peru hadden groote Meesters van
dit Cumbi te wercken/waer van de principaelste woonachtich waren in de Jurisdic-
tie van Capacicha, by't groote Lack ofte Meyr van Titicaca, verwense met verschey-
den Cruyden van sonderlinghe coleuren / die op dese wol seer fÿn ende wel comen/
waer mede sy veelderley tuygh maken. Van't grove ende slechte/jae oock van't fÿne
ende delicate werck/soo zÿn alle d'Indianen/als oock de Vrouwen/ in't Ghebergte
goede Meesters/ende hebben haer weef-touwen in haer huysen / sonder dat sy't La-
ken (dat

ken (dat sy voor haer huys van doen hebben) behoeven te coopen / ofte een ander te laten maken. 'T Vleesch van dit Vee ghebruycken sy om roock-vleesch af te maken/ 'twelcke langhen tijt dueren mach/ende wort oock veel genoten ende verdaen. Ghebruycken oock dese Schapen om den last te draghen/ ende dat / by groote hoopen tessens/want daer gaen dickwils hoopen van drye/vier hondert / jae tot duysent Schapen ghelijck/gheladen met Wijnen/Coca,Mays,Chuño ,Quick-silver ende ander waren/'tzy wat dat het soude moghen wesen / zijnde van alle 'tselve / 't Silver de beste Coopmanschappe/want dragen de Barras ofte platen Silvers/van Potosi af/naer Arica toe/'twelcke zijn t'seventich mijlen weeghs / ende plachten dat in voortijden nae Arequipa te brengen/'twelcke hondert en vijftich mijlen zijn. 'Tghene dat my dickwils verwondert heeft/is te sien/hoe dat dese hoopen Schapen altemets gingen/ met een ofte twee duysent Barren ofte platen silvers/ 'twelcke meer als drye hondert duysent Ducaten zijn / sonder eenighe ander beschermsel ofte Wacht by haer te hebben/ dan een weynich Indianen/ende dat/alleen om haer den wegh te wijsē/ende te laden: Ende als het al veel was/eenigen Spagnaert daer by/ slapende alle nachten onder den blauwen Hemel/sonder eenighe ander toesicht/dan als ghesept is/ende daer en is noch noyt (op een soo langen wech/ende met soo weynich Convoy) van soo veel Silvers/yet af gebroken/soodanich ende soo groot is de versichentheyt daer men in Peru met over wegh reyst. De last die ghemeynlijcken elcke Schaep draeght/ zijn vier ofte ses arroben, ghewichts/ende soo't eenen langen wegh is/soo en gaen sy maer twee/drye/ ofte ten hooghsten vier mijlen des daeghs. Dese Schaep-drijvers hebben haer bekende rust-plaetsen/daer sy weyden ende water vinden/alwaer sy ontladen/ende hare Tentkens op rechten/haer vyer ende cost berept maken/soo dat sy daer gheen quaet ghenoeghen van hebben / hoe wel dat het een maniere van al te flegmatijcken ofte tragen reyse is. Soo wanneer dat den wegh maer een dach reysens is/ soo draegt een van dese Schapen wel acht ende meer arroben ghewichts / gaende met syn volle last/ die gheheele dach-reys/acht ofte thien mijlen/ghelijck als het arme Soldaten (die in Peru over wegh reysen) gedaen hebben. Alle 't voorschreven Vee/is vrient van coude climaten ofte getempertheyt/hierom ist datse op de Ghebergten wel aerden eñ voorttteelen/ende op de vlacke Velden ofte platte landen/sterven sy van hitten. Het gebeurt wel/dat dit Vee t'eenemael met ijssel/ofte rijp ofte ijs bedeckt comt/zijnde des niet te min even ghesont ende wel te vreden. De slecht-harige Schapen hebben een seer gracieus ende antijcks gesicht/want comen wel op den wegh te pauseren / heffende den hals om hoogh/ende blijven alsoo/een/met grooten voordacht/een langhen poos aen staen sien/sonder eens te verroeren / noch eenich teycken van vreese ofte vrientschap te bewijsen/in somma dat het een lust om lachen doet / als men haer statichejt aensiet/ hoe wel dat sy haer oock somtijts wel haestich verveeren/ende met last met al / tot op het hooghste van de steenrotsen loopen/soo dat het wel gebeurt (so sy die niet en connen bereycken/om 't Silver/datse geladen hebben/niet te verliesen / die met een Roer doot te schieten. De Pacos worden oock altemets soo grimmich / datse haer / met last met al/ter neer worpen/sonder dat men haer met geenighe remedien weder can doen op staen/jae sullen haer liever in duysent stucken laten houwen/dan haer te verroeren als haer dese grimmichejt ofte duilicheyt over comt. Waer door 'tsprreck-woort (dat men in Peru ghebruyckt) gecomen is/te segghen teghens een/die hem niet wil laten seggen of onderrechten/dat hy ghe-empackeert is/om te bewijsen dat hy weerborstich ofte hartneckich is/want de Pacos alsoo insghelijcks doen / als haer de grillichejt over comt. Het remedie datter d'Indianen van toe doen/is te rusten/ende by de Paco neder te gaen sitten/hem veel te troetelen ende vrientschappe te bewijsen/tot so lange dat hy

weder bedaert eñ goede sinnen krijgt/ende van syn selvẽ weder op staet. Het geschiet somtijts wel/dat sy daer/twee/drye uren nae moeten wachten/eer dat hy hem weder laet geseggen/crijgen een quale ofte gebreck/gelijc als schurft/t'welcke sy Carache heetẽ/ waer van dit Vee veel plach te sterven. Het remedie dat d'Ouders hier teghens ghebruycken was 't Schaep ofte Ree (die dit quaet hadde) levent te begraven/op dat het t'selve d'ander niet aẽ en cleefde/ want is een gebreck dat seer aenhangt. Soo wanneer een Indiaen/een ofte twee van dese Schapen heeft/soo laet hy hem duncken/dat hy een rijck Man is. Dese Schapen van't Landt gelden ghemeynlijc/ses/seven/ende meer ghe-essayeerde pesos t'stuck/nae dat de tijden ende plaetsen zijn.

Het 42. Capittel. Van de Bezar-steenen.

IN alle de Beesten/die wy ghesept hebben/eygen van Peru te wesen/vint men de Bezâr-steenen/van de welcke/Autheuren van onsen tijden geheele Boecken geschreven hebben/ die de gene sien mach/ die daer breeder notitie af begeert te hebben. Voor onse tegenwoordige intentie/soo sal't alleen ghenoech wesen/te seggen/dat desen Steen (die men Bezâr heet) ghevonden wort in de Maegh ende buyck van de voorschreven Beesten/te weten/by wijlen een/ende somtijts twee/drye ende vier. Hebben in de ghedaente/grootte/ende coleur/groot onderschept/ want de sommige zijn soo cleyn (ende oock noch wel cleynder) als Haef-noten/andere als Noten/etlijcke als Duyven Eyeren/ende eenighe soo groot als Hinnen-Eyeren/ick hebber gesien soo groot als een Arangien-appel. In't fatsoen soo zijn sommige ront/ andere gelijck een Ey/etlijcke platachtich/ende also van verscheyden gedaentẽ. In de coleur so zijnder swarte/grauwe/witte/vale/ ende etlijcke als verguld. Ten is geen sekeren reghel/nae de coleur ofte grootte te siẽ/ om t'oordeelen welc dat de fijnste zijn/zijn altemael van verscheyden schellen ofte schammẽ/d'een op d'ander vast/t'samẽ gegroeyt. In de Provincie van Xauxa, als oock op andere contreyen van Peru, soo worden sy in verscheyden Beesten gevonden/soo wel wildt als tam/ gelijck als daer zijn in de Guanacos, Pacos, Vicuñas eñ Tarugas. Andere voeghen daer noch een ander soorte by/t'welcke sy seggen wilde Geyten te zijn/die van de Indianen Cipris genaemt worden. D'ander soorten van Beesten zijn in Peru seer wel bekent/ waer van wy gehandelt hebben. De Guancos ende Schapen van't lant/als oock de Pacos hebben gemeynlijcken d'alder cleynste steenen/ende van een swartachtighe coleur/de welcke niets te seer geacht/noch in de Medecijne geprobeert zijn. Van de Vicuñas crijght men grooter Bezâr-steenen/de welcke grau/wit ofte vael zijn/dese hout men voor beter. D'excellentste ofte alder beste gelooft men te wesen/de gene die van de Tarugas comẽ/waer van sommige uytnemende groot zijn/welcke steenen ghemeynlijcken meest wit zijn/ treckende nae de grauwe coleur/ende de schellen ofte schammen zijn oock wat dicker. Men vint oock so wel de Bezâr-steenen in de Wijfkens als in de Mannekens alle de Beesten die se hebben/eerkauwen ende weyden ordinaris onder't sneeu/ofte op de Pupas. D'Indianen vertellen/eñ dat/uyt hooren seggen van henlieder Voor-ouders eñ

Oversten

Oversten/dat men in de Provincie van Xauxa, eñ andere van Peru, veel fenijnige cruyden ende Gedierten heeft/de welcken 'twater dat sy drincken/ende de Weyden die sy grasen eñ riecken/vergift maken. Onder dese Cruyden soo isser een die van de Vicuña eñ d'ander Beesten die de bezar-steenen voortbrenghen) door een aengeboren natuer wel bekent is/de welcke 'tselve Cruyt eten/waer mede sy haer preserveren ofte versiē tegens 'tfenijnige water eñ weyden/ende van't voorseyde cruyt/ so comt den steen in haer maegh te groeyen/ende hier van so procedeert haer noch alle de deucht die sy van tegens 'tfenijn/ende d'ander wonderlijcke operatien/heeft. Dit is d'opinie ende t'seggen der Indianen ghelijck als het van seer ervaren lieden (in't selve rijcke van Peru) ondersocht is geweest/'twelcke seer veel met de reden/als oock met het ghene dat Plinius van de wilde Geyten refereert/over een comt/seggende dat sy haer met het fenijn weyden/sonder daer eenich letsel af te hebben. Ghevraecht zijnde aen d'Indianen/dewijle dat de Geyten/Venesoenen/Schapen ende Koeyen van Spagnien op de selve Punas oock weyden/waerom dat men dan in haer van gelijcken de Bezâr-steenen niet en vint? Antwoorden dat sy niet en glooven/dat het Vee van Spagnien/'tvoorseyde Cruyt comt t'eten/ende dat sy oock van gelijcken de Bezâr-steenen gevonden hebben in de Herten eñ Venesoenen. Dit schijnt over een te comen/met het ghene dat wy weten/van dat men in nieu Spagnen Bezâr-steenen vint/daer men geen Vicuñas, Pacos, Tarugas, noch Guanacos en heeft/dan alleenlijcken Herten/in etlijcke van de welcken/oock van de voorseyde steenen gevonden worden. Het principaelste effect der Bezâr-steenen is tegens 'tfenijn ende vergiftige sieckten/hoe wel datter verscheyden opiniē van zijn: sommige houdent voor een beuselinge/ander makender mirakel af/'tsekerste is/dat sy van veel operatien zijn/alsse op syuen tijt/ eñ in behoorlijcker voegen gebruyckt worden/gelijck als alle ander Cruyden/ende dat/aen de ingeboren van't lant; Want daer en is geen so crachtige Medecijn/die juyst altoos geneest. In de siecte van Tavardette ofte Tavardilla, heeft het in Spagnien ende Italien wonderlijcke wel geprofiteert/eñ in Peru so veel niet. Voor melancolije/vallende siecten/pestilentiale koortsen/ende voor andere verscheyden cranckeden/so wort het gebruyct/gemalen ofte aen stucken gewreven/ende alsoo in eenich liqueur ofte nat gedaen/ dat tot de sieckte goet is. Etlijcke nemen dat in wijn/ andere in azijn/in welrieckent ghedistileert water/in water van Ossen-tongen/van borageus, ende op ander manieren/'twelcke van de Medecijnen ende Apotekers gesept mach worden. De Bezâr-steen en heeft geen eygen smaeck/ ghelijck als Rasis Araber, daer van gesept heeft. Daer zijn sommighe notabel experientien van gesien/eñ daer en is ooc niet aen te twijfelē/dan dat den Autheur van alles/desē steen groote deuchden gegeven heeft. Den eersten graet van estime/hebben de Bezâr-steenē die men uyt Oost-Indien brengt/de welcke van een Olijven coleur zijn: De tweede/die van Peru, de derde/die van nieu Spagnien. Nae datse dese steenen hebben beginnen t'estimeren/so seggen sy/datter d'Indianen etlijcke nae gebootst eñ valsch gemaeckt hebben. Veel lieden meynen terstont/dat so wanneer dat sy eenighe van dese steenen sien/die wat grooter zijn als ordinaris/dat sy valsch sijn/'twelcke een bedroch is/want men heester groote/die seer fijn zijn/eñ cleyne die geconterfeyt eñ valsch zijn/de proeve ende experientie hier van/is de beste Meester om te kennē. Het is een dinc om te verwonderen/hoe dat dese steenen altemets op seer vreemde dingen comen te groepen/als op een ijserken/spelde ofte stocxken/gelijc als het in't binnenste van de steen wel gevondē wort/en wort evenwel daerom niet voor valsch gehouden/want ghebeurt wel/ dat de Beesten 'tselve insswelghen/ende datter de steen also allenghskens d'een schel op d'ander om-groept. Ick hebbe in Peru twee steenen gesien/die op twee Spaensche Pijnnootkens ghegroept waren/'twelcke alle de ghene diet saghen/ghenoech verwonderden/want

Plin. lib. 18. cap. 72.

Tevardilla is een siecte van pijn in't hooft/eñ een gestadighen dorst/ ende is aenclevēde gelijck de pest/regnerde in Spagnien de jaren van 80. ende 81. ende vernielde een groote menichte van menschen.

Van de Oriētaelsche Bezar-steenē mach men lesen in mijn Itinerario vā Oost-Indien.

den/want en hadden in gantſch Peru noch noyt Pijn-appelen / noch Vruchten daer van/gheſien/ten zy dat ſy daer van Spagnen ghebracht waren/ 't welcke een ſeer extraordinaris dinck ſchijnt te weſen. Nu ſoo ſal dit weynich/ghenoech weſen in't gene dat de Bezâr-ſteenen belanghende is/daer worden noch andere Medecinael-ſteenen, van Indien ghebracht/als voor't ſteken der Milt/bloet ende Melck-ſteenen / voor de Baer-moeder/als oock de ghene die men Corneri;nen heet/voor't Herte/maer om dat het de materie der Ghedierten/daer wy van ghehandelt hebben niet aen en gaet/ſoo en iſſer gheen verbant daer yet van te ſegghen / ende 'tghene dat gheſeyt is/ dient alleenlijcken om te verſtaen hoe dat den opperſten Heere ende almoghenden Autheur/ aen alle oorden der Werelt ſyn gaven/ſecreten ende wonderen gheformeert ende verdeelt heeft/voort welcke hy behoort aenghebeden ende gheglorificeert te zijn/ van eeuwen tot eeuwen/Amen.

Eynde des vierden Boeckx.

Prologhe ofte Voor-reden op de naevolghende Boecken.

GHetracteert hebbende,het gene dat tot de Hiſtorie *Naturael* van *Indien* vereyſſchende is,ſoo ſal in't reſterende,ghehandelt worden,de Hiſtorie *Morael*, dat is, van de coſtuymen ende daden der Indianen , want nae den Hemel,ghetempertheyt,gheleghentheyt ende hoedanicheden der nieuwe werelt,als oock der Elementen ende *Mixten* ofte *Compoſitien*, te weten,van hare *Metalen*, Planten ende Ghedierten , daer in de voorgaende vier Boecken van gheſeyt is , t'ghene dat ons voorghecomen is,ſoo ſal nu,om de voorſeyde reden,volghen , tracteren van de lieden,die de nieuwe werelt bewoonen, gelijck als in de navolgende Boecken daer van geroert ſal worden,'tghene dat weerdich duncken ſal om verhalen. Ende de wijle dat d'intentie, van deſe Hiſtorie,niet alleen en is,om notitie te gheven van datter in *Indien* om gaet, maer om oock van ghelijcken,de ſelve notitie aen te voeren ende te ſtueren,tot de vruchten,die men uyt de kenniſſe van ſoodanigen dinghen ſoude moghen ghenieten,dat is,de ſelve lieden behulpich te weſen,tot haer behoudenis,als oock den Schepper ende Verloſſer (die haer uyt ſo grooten ſchemelende duyſterniſſe van haer dwalinghe ghebracht,ende 't wonderbaerlijcke licht des *Euangeliums* gheopenbaert ende ghemeyn ghemaeckt heeft) daer van te glorieren.Hier om ſoo ſalder eerſtelijck,in't aenvolgende Boeck,geſeyt worden, 'tghene dat henlieder Religie ofte ſuperſtitie,Ceremonien,Afgoderije ende Sacrificien is aengaende, ende daer nae 'tgene dat hare Politie,Regeeringhe,wetten,Vſantien ende Daden beroerende is. Ende om dat men onder de Natie van *Mexico* geheugeniſſe ghehouden heeft van haer beginſel ofte op-comſte,gheſchiedeniſſen,Oorlogen,ende andere dingen,weerdich om verhalen,behalven het ghemeyne,daer in't ſeſte Boeck van ghehandelt wort, ſoo ſullen wy een eyghen ende byſondere verhael doen,in't ſevenſte Boeck ,ende dat, tot d'aenwijſinghe toe,der gheſtalteniſſe ende voorſegginghe , die deſe lieden hadden , van't nieuwe Rijcke van *Chriſto* onſen Heere,van hoe dat het hem over de ſelve Landen ſoude verbreyden,ende haer onderworpen maken,ſoo ghelijck als het aen alle de reſte der werelt ghedaen heeft, 't welcke voorſeker een weerdich dinck,ende van grooter aenmerckinge is,te ſien,in welcker voeghen, dat het de Goddelijcke voorſienicheyt geordineert heeft,om 'tlicht van ſyn woort incomſte te

crijghen

crijghen op d'uyterste contreyen der Werelt. Mijn voornemen en is niet, om te beschrijven tghene dat de Spagnaerden in de selve Gewesten ghedaen hebben, daer Boecken ghenoech van gheschreven zijn, noch oock minder van't ghene dat des Heeren knechten bearbeyt ende bevruchticht hebben, want het selve is wel een ander neersticheydt op een nieu vereysschende, dan wil my alleen laten genoeghen met dese Historie ofte verhael, te stellen, aen de Poorte ofte Deure des *Euangeliums*, de wijle t'selve alles streckende is, tot dienste ende kennisse in *Naturael* ende *Morael* van *Indien*, op dat het geestelijck, ende de Christendom geplant ende vermeerdert mach worden, ghelijck als t'selve op't breetste uytgheleydt is, in de Boecken die wy gheschreven hebben, *Procuranda Indiorum salute.* Soo hem nu yemant van sommige Ceremonien ende usantien der Indianen quaem te verwonderen, ende die verachtende waer, als onnatuerlijck ende ongheschickt, ofte de selve voor ongoddelijck ende als een Duyvels dinck is verworpende, mach eens besien wat dat de Griecken ende de Romeynen (die de Werelt onder haer ghebiet hadden) ghedaen hebben, of sy van die, oock niet het selve, ofte ander dierghelijcken, ende by wijlen ergher van vinden, ghelijck als sulcx lichtelijcken verstaen mach worden, niet alleen van onse Autheuren, *Eusebio Caesariense, Clemente Alexandrino, Theodoreto Cirensi*, ende andere, maer oock van haer eyghen, ghelijck als daer zijn *Plinius, Dionysius, Halicarnassius* ende *Plutarcus*. Want wesende de Meester van alle d'ongheloovicheyt, de Prins der Duysternisse, soo en is het niet nieus, dat men onder de Heydenen is vindende, wreetheyt, onsuyverheyt, raserijen, ende eyghen sotternijen, als een rechte leere ende onderwijsinghe van soodanighen Schole. Hoe wel dat d'oude Heydenen, dese van de nieuwe Werelt, in vroomheyt ende natuerlijck verstant, veel te boven ginghen, niet teghenstaende, soo is men oock, aen dese, dinghen ghemoetende, weerdich om ghedencken. Doch is even wel eyntlijcken, int meestendeel, ghelijck als van een *Barbaris* volck, t'welcke, behalven t'licht boven de natuer, van ghelijcken ghebrekende was, de Philosophije ende natuerlijcke onderrechtinghe.

Het vijfde Boeck der Hiſtorie Naturael ende Morael van Weſt-Indien.

Het eerſte *Capittel.* Hoe dat de hooverdije ende nijdicheyt des Duyvels, oorſake gheweeſt is, van d'Afgoderije.

DE hooveerdije des Duyvels is ſoo groot ende ge-
weldich/dat hy altoos begeerich ende ſoeckende is / vooꝛ een Godt
ghehouden ende geeert te worden / in alle t'ghene dat hy ſyn ſelven
can toeeyghenen ende ſtelen van't gene dat alleenlÿck den alderop-
perſten Godt toe comt/ende en laet niet af / t'ſelve te doen onder de
verblinde Natien der Werelt / die't lichte ende claerheydt van't H.
Euangelio/noch niet verſchenē en is. Van deſen ſo hooveerdighen Tyran leſen wy in Iob,
van hoe dat hy ſyn oogen op't alderhoogſte is ſlaende eñ dat hy onder alle de kinderen
Iob. 41. der hooveerdÿe/den Coninc is/ſyn verdoꝛven nature eñ ſtoute vermetenheyt(daer hy
ſyn Throone/met die van Godt/ſocht te verghelÿcken) woꝛdt ons wel claerlyck in de
Eſai. 14. H. Schꝛiftuere gerefereert/daer hem in Eſaia aldus ghezeyt woꝛt : Ghy ſpreeckt in u
ſelven/ick ſal tot in den Hemel opclimmen/ende mÿnen ſtoel boven alle Gods Ster-
ren ſtellen/ende ſal my ter neder ſetten/ op't opperſte van't Teſtament , aen de eynden
van Aquilo ofte Noozden/ comende tot boven de hooghten der Wolcken/ ende weſen
Ezech. 28. den alderhooghſten ghelÿck. Ende in Ezechiele ſtaet aldus : O hert heeft hem ver-
heven/ende ſeydet/ick ben Godt/ende zy gheſeten in den ſtoele Gods/ int midden der
Zee. Deſe booſe luſt van hem Godt te maken/ blÿft den Satan noch al by/ ende al
hoe wel dat de rechtveerdighe ende ſtraffe caſtÿdinge des Alderhooghſten / hem alle
pompeuſheyt ende hooghmoet wech genomen heeft/waer dooꝛ hy ſoo ſeer vernedert
woꝛde/hem tracterende gelÿck als ſyn onbeleeftheyt ende Sotternÿe verdient hadde/
gelÿck als het in de ſelve Propheten bꝛeedelÿcken volght : Niet teghenſtaende/ ſoo en
is hierom ſyn obſtinate intentie niet een dinck verſlaut/ vertoonende de ſelve op alle
manieren waer dat hy can ende mach/gelÿck als eenen raſenden Hont/ bÿtende t'ſel-
ve zwaert/daer hy met ghewont woꝛt. Want de hooveerdicheydt(gelÿck alſſer ghe-
ſchꝛeven ſtaet)van de ghene die Godt haten / blÿft altoos even hartneckich. Hier uyt
Pſal. 73. ſoo comt de eeuwige ende vreemde ſoꝛge/die deſen Gods-Vyant altoos gehadt heeft/
om hem van den Menſchen te doen aenbidden/ inventerende ſoo menigerley manie-
ren van Afgoderÿe daer hy ſo langhen tÿt t'meeſten deel der Werelt met onder t'jock
Matth. 12. gehadt heeft / ſoo dat Godt nauwelÿcken eenen hoeck van ſyn Gemeynte Iſraels/
overbleef. Ende daer nae als hem de cracht van't Euangelium overwonnen ende ont-
wapent hadde/zÿnde dooꝛ de macht van't Cruyce/ de geweldichtſte ende bequaemſte
plaetſen van ſyn rycke ingenomen/ſoo is hy met de ſelve Tyrannie/ gevallen op d'al-
derverſte ghelegen ende Barbariſche Volckeren/ alle middelen ſoeckende/ om onder
haer de valſche ende leugenachtige Gods-dienſt t'onderhouden/ die hem van de So-
ne Godts/ in ſyn Kercke/ontrocken zÿn/ende dooꝛ den ſelven/ ghelÿck als een wreedt
beeſt in een Kau geſloten/om te weſen zÿn eyghen ſelfs ſpot/ ende een verheuginghe
Iob. 4. ſyner knechten/gelÿck als t'ſelve dooꝛ Iob bediet woꝛt. Maer om dieſ wille dat d'Af-
goederÿe van't beſte ende vooꝛnaemſte deel der werelt uytgeroeyt ende vernielt was/
ſoo heeft

soo heeft hy hem vertrocken aen het uyterste ende verscheydenste rijcke / te weten/ aen d'ander zijde der Werelt: Ende al hoe wel dat het selve/in edelheyt minder is/soo is het nochtans in de groote ende breedde/meerder. D'oorsaecke waeromme dat de Duyvel d'Afgoderije soo seer in alle ongeloovicheyt ghesterckt heeft / ende dat men qualijck eenich volck vindt / of het zijn Afgoden-Dienaers / is namelijcken om twee motyven/comende t'eene door den genen die met syn ongeloovige hoovaerdije besmet zijn/de welcke (soo menseWel overdencken wil)men aenmercken mach/ by het ghene daer hy den selven Sone des Heeren/ende warachtighen God / voor ooghen ghestelt heeft/hem soo onbeschaemdelijcken segghende/dat hy voor hem soude nedervallen ende aenbidden/seggende t'selve/ sonder sekerlijc te weten/dat hy den selven Godt was/ hoewel dat hy ten minsten groot vermoeden hadde/van dat hy Gods sone was. Wie en soude sulcken stoutē aenval/ een so uytnemende eñ wreeden hoovaerdije/ niet verschricken? waerom het geē wonder is/ dat hy hem van eē onwetent volc/voor Godt doet aenbidden/dewijle dat hy den selvē God tempteerde/eñ hem voor God was uytgevende/zijnde een stinckende eñ afgrijselijckē creatuer/d'ander oorsake eñ motijf van Afgoderije is/den doodtlijcken haet ofte nijt ende Vyandtschap die hy met den Menschen heeft. Want/soo gelijck als den Salichmaker seyt/is van den aenbegin een Doodtslagher ghewee st / t'welcke hy voor een onbeweeghlijcke conditie ende eyghenschappe(van syner boosheyt)heeft. Ende om dat hy weet/ dat het grootste achterdeel(dat den Mensche mach hebben/is/ de creatueren voor Godt aen te bidden/soo en rust hy nimmermeer/noch en hout niet op / manieren van Afgoderijen t'inventeren/om den Menschen daer mede te vernielen/ende tot Godts vyanden te maken/ende zijn tweederley quaden die de Duyvel/d'Afgoden-dienaers doet/te weten / t'eene / van dat hy Godt versaeckt/ghelijck als de Schrift seyt: Ghy hebt verlaten den Godt die u gheschapen heeft/ende t'ander/van dat hy hem begeeft/ende onderdanich maeckt/aen een nederiger ende minder dinck / als hy selfs is / want alle schepselen zijn minder als een redelijck creatuer. Ende al hoe wel dat den Duyvel in de natuere boven den Mensche is/so is hy nochtans/in de waerdicheyt eñ state / veel minder/gesien dat den mensche in dit leven bequaem is/om t'eeuwighe Goddelijck leven te beerven / ende aldus soo is Godt op alle manieren met de Afgoderije onteert / den Menschen bedorven/ ende den Duyvel van weerzijden/hoovaerdich/nijdich/ende daer wel in te vrede.

Matth. 4.

Deut. 32.

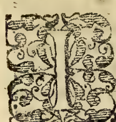
Het 2. *Capittel.* Hoe veel manieren van Afgoderije dat d'Indianen ghepleeght hebben.

D'Afgoderije / seyt den Wijsen Man(door den Heyligen Geest)is een oorsake/ beginsel ende eynde van alle quaden/hierom soo heeft den Vyant der Menschen soo veelderley manieren ende soorten van Afgoderijen vermenichvuldicht. Om nu de selve int bysonder te verhalen/soude een dinck sonder eynde wesen/ maer brengende d'Afgoderije tot hooftstucken / soo heeft men daer twee soorten van/ te weten/d'eene int ghene dat beroerende is/de dinghen die uyt de natuere/van haer selfs zijn / ende d'ander/der dinghen die versiert ofte door Menschelijcke vonden ghebout zijn. D'eerste van de selve/verdeelt haer in tween/want het gene dat men aenbidt/of is int gemeyn/ ghelijck als Son/Maen/Vyer/Aertrijck ende Elementen/ofte int bysonder/ghelijck als een soodanighe Rivier/Fonteyn/Boom ofte Bergh / want dese dinghen en worden niet

Sap. 14.

den niet om haer specie/maer int bysonder aengebeden. Dusdanige maniere van Afgoderye/is in Peru seer veel in gebruyck gheweest/ende worden eygentlijck Guaca geheeten. De tweede maniere ofte soorte van Afgoderye/die uyt de Menschelijcke vonden ofte versieringhe voortcomt: Heeft oock andere verschillen / d'eene int ghene dat eyghentlijck in const ende Menschelijcke inventie bestaende is (gelijck als daer is/eenighe Afgoden ofte Beelden/van hout/steen ofte Gout aen te bidden/als een Mercurium ofte Palladem, twelcke sonder de Schilderye ofte afbeeldinghe niet en is/noch geweest heeft: t'ander verschil is / van't ghene dat in effect gheweest heeft/ ende noch yet is/ evenwel niet het ghene/dat den Afgoden-dienaer (die't aenbidt) veynst/ghelijck als de dooden ofte yet van haerder dinghen/t'welcke de Menschen/door ydelheyt / ende uyt beveynstheyt aenbidden/in voegen dat wy daer/in alles/vier manierē van afgoderye/ die d'Onchristenen gebruycken/ uyt tellen/ van alle de welcke noodich wesen sal yet te segghen.

Het 3. Capittel. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Godt is.

N den eersten/ hoe wel dat de schemelinghe / des ongheloofs/t verstant der selver Natien verduystert heeft/ soo en laet daerom/des niet tegenstaende/t'licht der waerheyt ende reden/eenichsins in veel dinghen/ onder haer/ te wercken/ soo dat sy ghemeynlijck zyn ghevoelende ende bekennen/datter een opperften Heere ende Schepper van alles is/den welcken die van Peru, Viracocha heeten/ ende gaven hem oock namen van grooter waerdicheyt/als Pachacamack ofte Pachayachachick, dat is/ Schepper des Hemels ende Aerde/ende Vsapu, dat is/Wonderbaerlijck/ende andere diergelijcken; Deden den selven aenbedinghe / zijnde den principaelsten die sy int aensien des Hemels/ eerden. T'selve vint men oock onder t'ghebruyck van die van Mexico, ende noch hedensdaeghs/onder de Chinen ende andere Onchristenen/t'welcke een seer goede ghelijckenisse heeft/met het gene dat het Boeck van de Wercken der Apostelen refereert/ van't ghene dat Paulus in Athenen gemoette/alwaer hy een Altaer vont/ die geintituleert was/ Ingnoto Deo, dat is/ voor den onbekenden Godt/ uyt het welcke d'Apostel oorsake nam/om syn Predicatie te doen / seggende : Den ghenen die ghylieden zijt eerende/sonder te kennen/den selven is den genen/ die ick u Predicke ofte verkondighe. Alsoo is het oock / op de selve maniere / met den genen die hedensdaeghs t'Evangelie aen d'Indianen verkondighen/want en vinden gheen groote swaricheydt/om haer te bewegen/ende te doen gelooven/datter een opperstenGodt ende Heere van alles is/ ende dat den selven/den Godt der Christenen ende warachtighen Godt is. Hoe wel dat my een dinck seer verwondert heeft/ te weten/ dat al hoe wel sy de voorschreven notitie ghehadt hebben / soo en hebben sy nochtans gheen eyghen vocabel ofte woort ghehadt / om Godt te noemen. Want soo wy in de Indiaensche sprake/ eenich woort willen soecken / dat met Godt over een comt/(ghelijck als int Latyn/ Deus, int Grieck/Theos, int Hebreeus/El, ende in Arabisch/Ala) soo en connen wy daer/ in de tale van Cusco, noch oock van Mexico, gantsch gheen vinden/ waer door den ghenen/die d'Indianen Predicken ofte toe schrijven/t'selve Spaensche woordt van Dios ofte Godt ghebruycken/ voeghende t'selve in de prononciatie ende verclaringhe naer d'eyghenschappe der Indiaenscher talen/die seer verscheyden zijn. Waer uyt men sien mach hoe cleyne ende swacke wetenschappe dat sy van Godt hadden/ dewijle dat sy hem noch

Act. 17.

hem noch niet en weten te noemen / dan alleen met onse vocabel ofte name / doch en lieten in effect niet / daer yet taliter qualiter, af te weten. Ende alsoo hadden sy oock in Peru, een seer rijcken Tempel ghemaeckt / die sy noemden / de Pachamack. de welcke het principaelste Heylichdom van't selve Rijcke was. Ende t'selve Pachamack is so veel te segghen / ghelijck wy verhaelt hebben / als Schepper / hoe wel dat sy / dees niet teghenstaende / in desen Tempel van ghelijcken hare Afgoderijen gebruyckten / ende den Duyvel met syn ghelijckenis aenbaden. Deden insghelijcx den Viracocha sacrificien ende offranden aen/hebbende de selve d'opperste plaets onder de bedehuysen der Coninghen Ingas. Ende dat sy de Spagnaerden quamen Viracochas te heeten/ was om dat sy die/in de opinie / voor Hemelsche Kinderen/ende ghelijck als Goddelijck hielden op de maniere/ghelijck als d'ander/aen Paulo ende Barnabæ, Goddelijckheyt toeschreven / heetende den eenen Iupiter ende d'ander Mercurius, onderstaende haer sacrificien voor te stellen ghelijck als Goden. Op de selve wijse/ deden oock d'ander Barbaren van Malta, insiende dat den Adder aen den Apostel geen quaet en dede/ noemden hem een Godt te wesen. Nu soo ghelijck als de selve waerheyt soo ghelijckformich is / met alle goede reden / van datter een opperste Heere ende Coninck des Hemels is/den welcken de Heydenen/met alle hare Afgoderije ende ongeloovicheyt/ niet ontkent hebben/ ghelijck als t'selve blijckt/ so wel in de Philosophije van Plato in Timeo in de Metaphysica van Aristoteles ende Aschlepius van Trismegistus,als oock in de Poesijen van Homerus ende Virgilius. Soo comt het oock/dat d'Euangelische PredicKers(willende de waerheydt/ van eenen oppersten Godt/gronderen ende achtervolgen)niet veel swaricheyts te maken hebben/al zijn de Natien/die sy Predicken/noch so Barbarisch ende Beestachtich. Maer is een swaer dinck / haer uyt de ghedachten te roepen/ofte wisschen/datter anders gheenen Godt/noch Goddelijckheyts en is/dan van eenen alleen/ende dat alle t'ander gantsch gheen eyghen macht / wesen / nochte werckinghe meer en heeft / dan alleen t'gene datter van dien oppersten ende eenigen Godt ende Heere gegeven ende mede ghedeelt wort. Dit is gantschelijcken noodich/ haer in alle manieren te persuaderen/ende hare dwalinghe int ghemeyn te wederlegghen/van niet meer t'aenbidden als eenen Godt/ende noch meer int bysonder / voor Goden te houden/ende Godtheyt toe te schrijven/ende hulpe te versoecken/aen ander dinghen/die gheen Goden en zijn/noch yet meer vermogen/ dan datter van den warachtighen Godt ende Heere/ende haer Schepper toeghelaten wert.

Act. 18.
Pat. in Timeo.
Arist. cap. ult. 12. Metaph. Trismeg. Pemandro & Aschlep.

Het *4. Capittel.* Van de eerste soorte der Afgoderije, met de natuerlijcke ende ghemeyne dinghen.

Naer den Viracoche ofte oppersten Godt/so is de Son de ghene/die onder d'ongheloovighen aldermeest gheeert ende aenghebeden wert/ende daer naer d'ander dinghen / die haer in de Hemelsche ofte Elementsche natuere vertoonen/ ghelijck als daer zijn / de Maen/ Morghen-sterre/Zee ende Aertrijck. Ende t'ghene dat d'Ingas Heeren van Peru,nae den Viracocha ende Son/den derden Guaca ofte aenbidtsel toeeygenden/ ende in meeste eerbiedinghe hadden / was den Donder/ den welcken sy met drie namen noemden/te weten/Chuquilla, Catuilla ende Intillapa, versierende den selven een Man te wesen/die in den Hemel / met een slingher ende Knodse/ in de handen staet/ ende dat het in syner macht is/te laten reghenen/haghelen/donderen/ende alle t'ghene meer / dat het Ghewelfte der Lucht(daer de wolcken vergaderen) in hem heeft. Dit

 was een

was een Guaca, (also hietense d'aenbidtsels) die voor alle d'Indianen van Peru gemeyn was / de welcke sy oock verscheyden sacrificien op offerden. Ende in Cusco (welcke t'Hoff ende Metropolis ofte Hooft-Stadt is) wordender oock Kinderen voor gesacrificeert/ghelijck als voor de Son. Dese drie voorschreven Viacocha, Son ende Donder/worden op een bysondere maniere (van alle d'ander) aengebeden/ ghelijck als Polus schrijft/t'selve ondersocht te hebben/te weten/namen in de handen/als sy die ophieven om t'aenbidden/een dinck ghelijck als een Manopel ofte Hantschoen. Aenbaden van ghelijcken t'Aertrijck/t'welcke sy noemen Pathamama, in sulcker voeghen/ gelijck als d'Ouderen de Godinne Telus gecelebreert hebben/ ende noemden de Zee Mamacocha, soo ghelijck als sy van d'Ouderen/Thetis ofte Neptunus gheheeten worde. Aenbaden van ghelijcken den Reghenboogh/zijnde den selven oock t'Wapen ofte t'Devijs van Inga, te weten/met twee uytghestreckte Slanghen daer by. Onder de Sterren soo aenbaden sy/int ghemeyn alte samen/de ghene die van haer/Colca, ende by ons/de Cabrillas ofte Geytkens/ghenaemt worden. Schreven ofte eygenden diversche Sterren/verscheyden officien toe/zijnde de selve aenghebeden van den genen die haer hulpe van doen hadden / ghelijck als de Schaep-Herders / sacrificeerden ende eerden een Sterre/diese Vrcuchillay noemden / de welcke sy seyden een Ram te wesen / van veel coleuren/die hem alleen bemoeyt/t'Vee te behoeden. Men verstaet/dat het de gene is/die van de Astrologen, de Lier gheheeten wort. De selve aenbaden oock noch ander twee/die daer dicht by staen/die sy Catuchillay ende Vrcuchillay noemē/de welcke sy versieren een Schaep met een Lam te wesen. Andere aenbaden een Sterre diese Machacuay hietē/onder welckers lastē stondē de serpentē eñ slangē/om van haer niet beschadicht te worden: Gelijck als oock een ander Sterre diese Chuquichinchay (dat is Tyger) noemden/t'ghebiet hadde over de Tygren/ Beyren ende Leeuwen / ende ghelooflden ghemeynlijcken/datter van alle Ghedierten ende Voghelen / die daer op der Aerden zijn/ een ghelijckenis af in den Hemel was/ tot welcker laste ende bevel de generatie ende vermeerderinghe des selven stont/ waer door sy oock met verscheyden Sterren te doen hadden/ghelijck als diese noemden Chacana, Topatatca, Mamana, Mirco, Miquiquiray, ende meer andere/soo dat sy eenichsints schenen te hangen aen't Dogma, des Ideas van Plato. De Mexicanen aenbaden oock bynaest op de selve maniere/ na den oppersten Godt/de Son: Ende hierom wast/ dat sy Hernando Cortês (gelijck als hy selve in eenen Brief/ aen den Keyser Carel de vijfde/ is verhalende) een Sone der Sonne hieten/ende dat/door de haesticheyt ende macht/daer hy't Lant met was omringhende/maer de meeste aenbedinghe/deden sy aen den Afgodt Vitzilipuztli ghenaemt/den welcken van alle de selve Natie / den Almachtighen / ende Heere van alle dat geschapen is/ghenoemt worde: Ende ghelijck als soodanighen / hadden hem de Mexicanen eenen Tempel ghebout / welcker bousel van een soo grooten / hooghen/ schoonen/ende heerlijcken werck was/als men pewers sien mocht / ghelijck als men de plaetsen ende stercktе des selven / noch aen de ghebroken ende overghebleven mueren (int midden der Stadt van Mexico) sien mach. Doch hier in soo was d'Afgoderije der Mexicanten veel verdoolder ende grouwelijcker/ als die van d'Ingas, ghelijck als int vervolgh van desen/ beter verstaen sal worden/ want het meestendeel van haerder aenbiddinge eñ Afgoderije/bestont in gemaecte Afgodē/ eñ niet in de selve natuerlijcke ofte eygen dingen: hoe wel dat d'Afgoden de selve natuerlijcke effecten toegeeygen[t] waren/als van den Regen/van't Vee/van't Oorlog/eñ van de generatie/so gelijck als de Griecken eñ Latijnen/van gelijcken d'Afgoden Phebum, Mercurium, Iovem, Minervam ende Martem stelden. Eyntlijck/de gene die't met overdacht wel insiet/sal bevinden/dat de maniere die den Duyvel ghehadt heeft/ om d'Indianen te bedriegen/is de

selve daer hy de Griecken / Latijnen / ende d'ander oude Heydenen / met bedroghen heeft/haer te verstaen ghevende dat dese schepselen der Planeten, als Son / Maen/ Sterren ende Elementen, een eyghen macht ende authoriteyt hadden / om den Menschen goet ofte quaet te doen. Ende dewijle datse Godt gheschapen heeft tot dienste van den Mensche / soo heeft hy hem soo qualijck weten te regeeren ende te houden/ dat hy hem aen d'een zijde/door Godt wilde opwerpen/ende van d'ander zijde/soo begaf ende onderwerp hy hem/de Schepselen/die minder zijn als hy/ aenbiddende ende aenroepende de selve wercken/latende t'aenbidden/ende aen te roepen/ den Schepper des selven/gelijck als het van de Wijsen-Man seer wel uyt ghelept wordt / met dese woorden/seggende : Alle de Menschen/in de welcken de kennisse Godts niet gevonden werdt/ zijn ydel ende verdwaelt / want en hebben uyt de selve dingen / daer't goede gelijckenis af heeft/noch niet connen comen tot volcomen kennisse van den genen die't warachtich wesen heeft. Ende al wast schoon datse syn wercken quamen te sien/soo en conden sy nochtans den Autheur ende Werck Meester niet eens ramen/ van ghelooff den/dat het Vier/of de Wint/ofte de swevende Lucht/ of den omloop der Sterren ofte de menichte der wateren/of de Son/ofte de Maen/Goden ende Regeerders de Werelt waren/maer soo sy(verliest zynde door de schoonheyt van soodanighe dinghen)quamen te dencken dat het Goden waren/soo ist een reden / dat sy eens besien/hoe veel te schoonder/als sy/dat den Schepper des selven moet wesen/ want den ghever der schoonheyt is den ghenen/die alle dese dinghen ghemaeckt heeft. Ende so haer de mogentheyt ende wonderbaerlijcke werckinghe/van dese dinghen comen te verwonderen/soo behooren sy door het selve/eyntlijcken te verstaen/hoe veel te machtigher(als die al te samen)dat wesen moet/den ghenen diese t'wesen/datse hebben/ gegeven heeft : Want door de selve groote ende schoonheyt/ die de Schepselen hebben/ can men wel ghenoech overdencken / hoedanich dat den Schepper / van alles wesen moet. Tot hier toe zijnt d'eygen woorden uyt het Boeck der Wijsheyt/ van de welcke seer wonderlijcke ende stichtighe argumenten ghenomen moghen worden / om t'groot bedrogh der ongheloovigher Afgoden-dienaers te verdeighen / de welcke veel liever t'Schepsel willen dienen ende eeren/ als den Schepper selfs / ghelijck als haer van den Apostel gherechtelijcken verweten wort. Maer dewijle dat dit onse teghenwoordighe intentie niet en is/want het selve volcomelijcken genoech gedaen is / in de Sermoenen die daer gheschreven zijn teghens de dwalinghen der Indianen/ soo salt voor dese mael ghenoech wesen / te segghen / datse int aenbidden van den oppersten Godt/als oock van dese ydele ende leugenachtighe Goden / vast eenderley maniere hadden. Want de maniere van den Viracocha,Son/Sterren/ende alle d'ander Guacas ofte Afgoden/t'aenbidden/was de handen op te slaen / ende een seker ghelupdt met de lippen te maken/bynaest ghelijck als den ghenen die cussende is / eysschende ofte biddende een yder / om t'ghene dat hy gheerne hadde / ende haer offrande te doen. Hoe wel datter in de woorden/ van alsse met den grooten Ticciviracocha spraken / eenich verschil was/den welcken sy principaelijcken alle de macht ende t'gebiedt toeschreven/ zijnde d'ander/ghelijck als particuliere Goden ofte Heeren elck in syn eyghen huys/ ghelijck als voorsprakers van den grooten Ticciviracocha. Dese maniere van met de open handen/ende ghelijck als een maniere van cussen/aen te bidden/ is in ghelijckenis van den ghenen die den heyligen Iob vergrouwelt als een eyghenschappe der Afgoden-dienaers/segghende : Hebbe ick mijn handen met mijn mondt ghecust / aenschouwende de Son als sy lichtschijnende/ ofte de Maen/ als sy claer is/ t'welck een groote misdaet ende versakinghe is/van den oppersten Godt.

Sap. 13.

Rom. 1.

Iob, 31.

Het 5. *Capittel.* Van de Afgoderije, die d'Indianen gebruyckten met de particuliere dinghen.

DEn Duyvel en was noch niet te vreden / met dat hy de verblinde Indianen hadde doen aenbidden / de Son / Maen / Sterren / t'Aertrijck / Zee / ende de ghemeyne dinghen der nature/maer is noch verder gepasseert/van haer de cleyne dinghen voor Goden te gheven ende onderdanich te maecken/zijnde veel van de selve seer vuyl ende ontijdich. Men en sal hem van dese verblintheyt/onder de Barbaren, soo seer niet verwonderen/soo men ghedencken wil/dat de Wijsen ende Philosophen (gelijck als den Apostel seyt) die Godt ghekent hebben/en hebben hem niet geglorieeert/noch eerbiedinghe ghedaen/ als haren Godt/maer zijn in hare ghedachten verydelt / ende in haer onwetende herten verduystert / jae zijn soo verre ghecomen/dat sy de glorie ende Goddelijckheyt des eeuwighen Godts ghewisselt hebben teghens ghelijckenissen ende Beelden van verganckelijcke ende ongheachte dinghen / ghelijck als van Menschen/Voghelen/Beesten/Serpenten etc. Want is een ghenoech bekent dinck/ dat van den Hont Osiris, die d'Egyptenaren aenbaden / als oock van de Koeye Ysis, ende den Ram Amon, ende in Roomen de Goddinne der Cortsen Febris, ende de Gans van Tarpeia, ende in de wijse Stadt van Athenen, den Raven ende den Haen/ ende van andere dierghelijcke ongheachte dinghen ende Sotternijen / daer de Memorialen ofte Ghetij-boecken der Heydenen vol af zijn/comende de Menschen tot so grooten uytsinnicheyt ende verdruckinghe/om oorsake dat sy haer niet en hebben willen begheven onder de Wet van haren warachtighen Godt ende Schepper/ ghelijck als t'selve van S. Athanasio (daer hy tegens d'Afgoden-dienaers is schrijvende) wijsselijcken ghehandelt wert. Maer onder d'Indianen / namelijcken die van Peru, soo is d'uytsinnicheyt ende t'verlies/dat hier door geschiede/een dinc dat ons oordeel te buyten gaet/want aenbaden de Rivieren/Fonteynen/ de scheuren ofte broken der Clippē ofte groote Steenrotsen/ t'Gheberghte / t'opperste ofte toppen der Heuvelen/(die sy Apachitas noemen) t'welcke sy voor een dinck van grooter devotie hielden. Eyndtlijcken/t'sy wat dat het van natuerlijcke dingen souden moghen wesen/dat haer docht wat bysonders ende verscheyden van d'ander te zijn / baden sy aen / als daer in erkennende eenighe sonderlinghe Goddelijckheyt. In Caxamalca vander Nasca, soo wiert my eenen grooten Zant-Bergh ghewesen/ de welcke t'principaelste aenbidtsel ofte Guaca, der Ouderen was: Ende als ick haer vraeghde wat Godtelijckheydt dat sy daer in vonden/soo wiert my geantwoort/om dat het een wonder was/een soo seer hooghen Gheberghte van zant te wesen/staende int midden van veel andere/van loutere Steenrotsen/t'welcke oock voorwaer een wonder dinck om dencken is / hoe datter een soo grooten Zandighen spits ghecomen mach wesen/ int midden van soo veel steenighe Berghen. Om in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen/ een groote Clock te gieten/soo hadden wy ghebreck van veel hardt Barn-hout / waer door daer/onder andere/eenen ongeschickten grooten boom afghehouwen wert/ den welcken / door syn ouderdom ende groote / eenen langhen tijdt / een aenbidtsel ofte Guaca der Indianen ghewееst was. Op deser wijs/ende t'zy oock wat dat het soude moghen wesen / van eenich dinck / dat yet bysonder ofte mismaeckt / meer als andere van zijn Gheslachte / difforme was / soo lieten sy haer terstondt voorstaen / Dat het eenighe Goddelijckheydt hadde/ Jae deden dit selve tot met de Steenen/

Rom. 1

Steenen/Metalen, als oock met de Wortelen ende Vruchten der Aerden / gelijck als onder de Wortelen die sy Papas heeten / daer men sommighe van een vreemt fatsoen ofte ghedaente van vint/de welcke sy den naem van Ilaliakuas gheven / worden van haer aen-gebeden ende gecust. Aenbidden van gelijcken oock de Beyren / Leeuwen/ Tygren ende Slangen/om dat sy haer gheen quaet souden doen : Ende even soo gelijck als hare Goden zijn/alsoo zijn oock de dingen dieser offeren/als sy die aenbidden. Hebben een ghebruyck/als sy over wegh reysen/op de Paden ofte Cruys-weghen/op de Gheberghten/namelijcken op d'opperste toppen die sy/als geseyt is/Apachitas noemen/te stropen oude schoenen/pluymen/ghekaude Coca, 'twelcke een Cruyt is / dat sy seer veel ghebruycken : Ende als sy niet meer en vermogen/ soo leggen sy daer ten minsten een steen/'twelcke altemael soo veel is/als een offrande/op dat sy haer willen laten passeren ende cracht geven/'twelcke sy daer mede/nae haer seggen/vercrijghen/ ghelijck als 'tselve in een Provintiael Concilie ofte Synode van Peru verhaelt wordt. Waerom daer/op de voorschreven weghen/ seer groote hoopen van dusdanige offer- steenen/ende van d'andere voorschreven vuylicheden ghevonden worden. Dusdanich is d'uytsinnichept ende 'tgebruyc der Ouderen geweest/daer in Proverbio van gesproken wort/seggende: Gelijc als den genē die dē Heuvel van Mercurio steenen offert/also is het ooc van gelijcken met den genen/die d'onwetende eere aen doet/Dat is geseyt/ dat men van't eene niet meer vruchten noch nuttichept en crijght als van't ander. Want soo gelijck als Mercurius d'offrande van steenen niet en gevoelt/ also en draegt den onwetenden oock gheen kennisse/om de deuchden/die hem gedaen zijn te loonen. Ghebruycten noch een ander/ende niet minder antijcksche offrande/ te weten/trocken haer de wijn ofte oogh-brauwen uyt / ende offerden die aen de Son / of aen de Gheberghten of Apachitas, of aen de Winden/ofte aen de dingen daerse eenige vreese voor hebben. Soodanich was d'ellendichept daer d'Indianen in gheleeft hebben/ghelijck als daer hedensdaeghs noch veel alsoo leven / de welcke den Duyvel (ghelijck als syn kinderen) soo veel wijs can maken/als hy selfs wil/ jae al zijn't noch soo groote beuselinghen/gelijck als diergelijcke gelijckenisse der Heydenen/van S.Chrisostomi, in een Homilia gemaeckt wort. Doch de Dienaren Gods/die d'onderwijsinge ende behoudenisse der selven/bevolen is/en behooren dese kinder-dinghen niet te verachten / dewijle de selve soodanich zijn/datse wel stricken genoech connen maken/ tot harer eeuwiger verdoemenisse / maer behoorense met goede ende lichte redenen t'onder-rechten/om haer van soo groote dwalinge af te trecken/want is in der waerhept een dinck om t'aenmercken/hoe seer datse de gene/diese op den rechten wegh helpen / onderdanich zijn. Daer en is doch/onder alle de lichamelijcke schepselen/geen heerlijcker dinc/ als de Son zijnde oock het ghene dat ghemeynlijcken van alle Heydenen aengebeden wort. Nu soo is my van een seer discreet ende goet Christen Capiteyn vertrocken/ dat hy met een goede ende slechte reden/d'Indianen beweeght hadde /te gelooven/dat de Son gheen Godt/maer een schepsel Gods was/'twelcke aldus toe ginck: Hy eyschte den Caçique ende principaelsten Heere/dat hy hem een fluckx ende lichtveerdich Indiaen wilde bestellen/om met eenen Brief te verseynden / 'twelcke hy dede. Doe soo vraechde den Capiteyn aen den Caçique: Segt my nu eens/wie is de Heere ende Oversten/den Indiaen/die den Brief soo snellijcken heen draeght/ ofte ghy / diese hem doet draghen? Waer op den Caçique antwoorde: Sonder twijffel / ick / want hy en doet niet meer/dan als ick hem bevele. Wel aen/seyde den Capiteyn/alsoo is het oock van gelijcken met de Son/die wy sien/ende met den Schepper van alles / want de Son en is niet meer/als een dienaer/van dien oppersten Heere/loopende door syn bevel met soo grooter snellichept om/sonder moede te werden/om alle Volckeren te lich-

conf.Limens. 2.p. 2.cap. 99.

Prov.26.

ten. Hier door mooght ghy sien/hoe weynich reden/ende wat een bedrogh dat het is/ dat men de Son de eere gheeft/die men syn Schepper ende Heere van alles/ schuldich is. Dese reden van den Capiteyn stont haer altesamen wel aen / ende den Caçique met d'Indianen/die daer by waren/seyden dat het warachtich was / ende dat sy daer oock seer in verheucht waren/sulckx verstaen te hebben. Daer wort oock verteilt/van een van de Coninghen Ingas,('twelcke een seer vernuftich Man was) dat siende den selven/hoe dat alle syn Voorsaten/de Son aengghebeden hadden/ seyde/ dat hy niet en cost ghelooven/dat de Son een Godt was/noch wesen mocht/want Godt/seyde hy/ is een groot Heer / ende doet syn dinghen met grooter sachtmoedicheyt ende heerlijckheyt/ende de Son en rust noch en hout nimmermeer op van loopen / waerom hem docht/dat een soo ongherustighen dinck/gheenen Godt wesen mocht/ waer aen hy seer wel seyde. Ende soo men d'Indianen met bequame ende blijckelijcke redenen/ haer bedrogh ende verblintheyt comt te verclaren / laten haer wonder wel over-raden/ende tot de waerheyt bekeeren.

Het 6. Capittel. Van een ander soorte van Afgoderije met de overledenen ofte dooden.

En ander / ende een seer verscheyden soorte van Afgoderije (als de verhaelde) is de gene/die de Heydenenen gebruyckt hebben/ter oorsaken van henlieder overledenen ofte dooden/diese lief / ende weert hadden/ende schijnt oock dat den Wijsen-Man te verstaen geeft/ 'tselve het beginsel van d' Afgoderije ghe weest te zijn/segghende aldus:

Sap. 14. 'Tbeginsel der overtredinghe is ghewe
eest / de reputatie ofte achtinghe der Afgoden/ ende dese inventie is de geheele bederffenis van' tleven / want in't begin der Werelt/ soo en warender gheen Afgoden/noch in't eynde en sullender oock in der eeuwigheyt gheen wesen. Maer d'ijdelheyt ende ledicheyt der Menschen/heeft dese inventie alder eerst in de Werelt gebracht/ende hierom soo hebben sy oock haer leven soo haest voleyndicht: Want ghe schieden/dat ghevoelende den Vader seer bitterlijck den doot van den onghelukigen Soon/heeft/tot syner vertroostinghe/een Afbeeltsel des overledenen ghemaeckt/beginnende te eeren ende aen te bidden/ (gelijck als Godt) den ghenen die weynich te voren/als een sterflijck Mensche syn daghen volleynt hadde. Ende tot desen eynde/soo ordineerde hy onder syn Dienaers/datse tot syner ghedachtenisse devotelijcke sacrificien souden doen. Daer nae/in t verloop van tijden/beginnende dese verbloeckte ghewoonte authoriteyt ende aensien te crijghen/soo is dese dwalinghe voor een Wet ghecannoniseert ghebleven / ende alsoo wierden de conterfeytsels ende Beelden/door bevel der Tyrannen ende Coninghen/ aenghebeden. Hier uyt quamt oock/dat men/met de ghene die absent ende van der hant waren/alsoo van ghelijcken begonst te doen. Ende de ghene die men presentelijcken niet en mochte aenbidden/als men verre van der handt was/wierden de conterfeytsels der Coninghen (diese eeren wilden) ghebracht/ende badense op deser voeghen aen/voldoende met dusdanighe inventie/d'absentie van den ghenen/diese aenbidden wilden. Desen vont der Afgoderije wiert noch vermeerdert/door de curieusheyt van excellente Constenaers / die met haerder conste/de selve schilderijen ende beelden/soo elegant maeckten / datse de ghene (die niet en wisten wat dat het was) verweckten/om die t'aenbidden. Want soeckende met de fraeyicheyt van haerder consten/de gene te gelieven/die haer werck gaven/ brachten noch veel schoonder Figueren ende Schilderijen aen den dach / ende 'tghemeyne

meyne volck/Heer omnes, verVoert zijnde/door de vertooninge ende gheestichept des werckx/begonsten den anderen (die weynich te voren ghe-eert hadde geweest als een Mensche) te achten/ende voor haren Godt te houden. Ende dit was t'ellendich bedroch der Menschen/de welcke haer voeghende/alsnu tot haerder affectten ende ghevoelen/alsdan tot het vleyen ende pluymstrijcken der Coninghen/begonsten den onbegrijpelijcken name/van Godt/te stellen aen de steenen/ende die voor Goden aen te bidden. Alle dit selve is uyt het Boeck der Wijsheyt / 'twelcke een dinck is/ weerdich om te noteren. Den ghenen die een curieuser ondersoecker is van de oude dinghen/sal (*Hiere. 19.*) tot een punct vinden/dat dese conterfeytsels ende afbeeldinghe der overledenen/d'oor- (*Sophon. 1.*) sake ende 'tbeghinsel der Afgoderije gheweest is / segghe van de Afgoderije van eygentlijcke Afgoden ende Beelden aen te bidden/want het ander van de Schepsels aen te bidden / ghelijck als de Son ende 't Hemelsche heyrcracht/ (daer in de Propheten mentie van ghemaeckt wort) en is niet sekers van/of het naederhant geweest is/hoe wel dat/dat van de Beelden ende Afgoden te maken / ter eeren van de Son/ Maen/ ende t'Aerdtrijck/is sonder twijffel ghe weest. Nu comende tot onse Indianen/so zijn de selve (even soo gelijck alst de Schriftuere aenwijst) op 't hooghste van haerder Afgoderije ghecomen/want eerstelijcken soo sochtense de lichamen der Coninghen ende Heeren te conserveren ende te bewaren/de welcke also geheel ende sonder stanck ofte corruptie bleven/over de twee hondert Jaren. Op dese maniere soo laghen de Coninghen Ingas in Cusco, te weten/elck in syn Capel ende aenbidtsel / van de welcke den Vice-Roy de Marckgraef van Cañette, (om d'Afgoderije uyt te roeyen) drye ofte vier dede uyt halen/ende in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coningen/brenghen/ de welcke een ghenoechsame verwonderinghe veroorsaeckte/te sien Menschen lichamen/van soo veel Jaren/die noch soo gaef ende geheel waren. Elck een van de voorschreven Coningen Ingas, liet alle syn Threesooren ofte Schat/Goederen ende Renten tot onderhout van de Capelle/ofte aenbidtsel/ daer syn lichame soude begraven worden/latende eenen grooten hoop Ministren/als oock alle syn familie / tot den dienste des selven ghedediceert. Want daer en was gheenen naecomende Coninck / die de Threesooren ende nae-gelaten Goederen van synen Voorsaet usurpeerde ofte na hem trock/dan vergaderden weder voor hem ende syn Hofghesin op een nieu. Ende en waren oock noch niet te vreden met dese Afgoderije/der doode lichamen/maer deden oock hare figueren af maken/want elcken Coninck maeckte in syn leven/ een steenen Beelt ofte figuere van syn selven / 'twelcke sy noemden Guaoiqui, dat is soo veel als Broeder gheseyt/want de selve Figueren wierden/so wel in syn leven/als daer naer/ soo veel eere aengedaen/als den Inga selfs: Voerende oock met haer ten oorloge/ende droeghen se in de Processien om/om reghen ende goet ghewas te crijgen/doende den selven verscheyden Feesten ende sacrificien aen. Van dese Afgoden wasser een groote menichte in Cusco ende haer Jurisdictie. Men verstaet dat de superstitie/van dese steenen Beelden aen te bidden/gantsch ofte 'tmeestendeel te niet is/nae dat het/door de neerstighept des Licentiaets Polus, aen den dach gecomen is/zijnde d'eerste die uyt geroept worde/die van Inga Roca, Hooft van de principaelste partije van Hanon Cusco. Op dese maniere vint men oock/dat onder ander Natien/groote achtinge geweest is/met de lichamen der Voorsaten / ende van haer Figueren te eeren ende aen te bidden.

Het *7. Capittel.* Van de ſuperſtitien dieſe met de dooden bedreven.

D'Indianen van Peru gheloofden in't ghemeyn d'onſterffelijckheyt der Zielen/ende dat de goede/de glorie/ende de quade de ſtraffe creghen / waer door daer weynich ſwarigheyts valt/ om haer deſe artijckelen te doen aen-nemen/maer van dat de Lichamen met de Zielen ſouden op-ſtaen/en hadden gheen kenniſſe van / waer door ſy groote neerſtigheyt deden (ghelijck als gheſeyt is) om de Lichamen te conſerveren/ ende nae haer doot/ eere aen te doen. Ende hierom ſoo wierden ſy oock van haer Nacomelingen/met cleeden behanghen/ende ſacrificie daer voor ghedaen / namelijcken voor der Coninghen Ingas. Moeſten in haerder begraeffeniſſe vergeſelſchapt weſen/ met een groot gheral van Dienaers ende Vrouwen/tot voor den dienſte van't ander leven. Ende alſoo wierden oock (na den tijdt datſe ſtorven) alle de Vrouwen / Dienaers/ende Officianten ghedoot/daerſe beſt toe gheſint waren / om haer in d'ander Werelt te dienen. Ten tijden dat Guanacapa ſtarf/ (welcke was den Vader van Atagualpa, in wiens tijden de Spagnaerden daer eerſt in quamen) ſoo wierden daer gedoot over de duyſent perſoonen/ende dat/van allen ouderdom ende qualiteyt/ tot ſynen dienſte ende gheleyde in't ander leven : Worden ghedoot/ nae datſe eerſt veel liedekens gheſongen/ende ghebraſt hadden. Ende de gene die alſoo omghebracht wierden/hielden haer voor geluckich ende ſalich/datſe alſoo ſterven mochten : Sacrificeerden ende offerden haer oock veel dinghen op/namelijcken kinderen/met welcker bloet ſy d'overledenen beſtreken/makende van't ſelve/een ſtreep van't eene oor tot het ander/over't aengheſicht heen. De ſelve ſuperſtitie ende onmenſchelijckheyt/van Mans ende Vrouwen te dooden/tot gheleyde ende dienſte der overledenen in't ander leven/ hebben van ghelijcken andere Barbariſche Natien oock gheplecht/ gelijck ſy't oock noch in ghebruyck hebben/ende nae dat Polus wel ſchrijft/ſoo heeft het by nae geheel Indien door ghemeyn gheweeſt. Jae dat noch meer is/ ſoo wort van den eerwaerdighen Beda verhaelt/hoe dat d'Engelſchen (al eer ſy Chriſtenen waren) van gelijcken de ſelve maniere hadden/van volck te dooden/om in geſelſchap ende dienſte der overledenen te weſen. Daer wort vertelt van eenen Portugees/die onder de Barbaren gecaptiveert zijnde/in't vanghen/een oogh met een Pijl upt gheſchoten wiert/ende geſchiedende daer nae/datſe hem wilden ſacrificeeren / om te weſen in't gheſelſchap van een Heere die daer geſtorven was/ ſoo ſeyde den Portugees/hoe dat de ghene die in't ander leven woonen den overleden in weynich acht ſouden hebben / om dieſ wille datſe hem een eenoogich Menſche tot een met-gheſel gaven/waer door het beter ſoude weſen/datſe hem een met twee oogen met gaven : 'Twelcke de Barbaren oock een goede reden docht te weſen/ende volghende ſynen raet/lieten hem vrij gaen / ende namen der een ander voor in de plaets. Behalven deſe ſuperſtitie/ van de Menſchen met de overledenen te dooden/ ('t welcke niet en gheſchiet/dan met ſeer ghequalificeerde Perſoonen) ſoo iſſer noch een ander/die veel ghemeynſamer/ ende dat generalijcken door geheel Indien is / dat is/ van te ſtellen eten ende drincken op de Sepulturen ofte Graven voor d'overledenen/gheloovende datſe haer daer met onderhouden/ 'twelcke van ghelijcken een dwalinghe der Ouderen geweeſt is/gelijck als van Sinte Auguſtijn verhaelt wort. Ende om 'tſelve (van den haren eten ende drincken voor te ſtellen) t'effectueren/ſoo vindt men noch hedenſdaeghs veel Indiaenſche onchriſtenen / die

Auguſt. in Epiſt. 64.

hare over-

hare overledenen ofte dooden / heymelijcken uyt de Kercken ende Kerck-hoven op graven/ende weder in de Gheberghten/Spelonchen/ofte in haer eyghen huysen begraven. Hebben oock voor een ghebruyck/haer Silver in de Monden/ Handen ende boesemen te steken/ende treckense oock nieuwe/dubbelde ende proffijtelijcke Cleederen/onder't doot-cleet/aen/ want ghelooven dat de Zielen/van harer overledenen/omswerven/ende datse coude/honger/dorst/ende arbeyt zijn ghevoelende. Hierom ist/ datse hare Jaerlijcksche Wtvaerden ende Vigilien doen/ende haer met eten drincken/ ende cleederen voorsien. Door dese oorsake comt het / dat de Prelaten, met groote reden/in haer Synoden doen waerschouwen/dat hen de Priesters sullen verboorderen/ om d'Indianen te doen verstaen/dat d'offranden die in de Kercken op de Graven ghestelt worden/gheen eten noch drincken en is/voor de Zielen / maer voor den Armen ofte Ministren/ende dat het Godt is/die alleen de Zielen in d'ander Werelt onderhout/want en eten noch en drincken gheenich dinck dat lichamelijck is/want daer is veel aen gheleghen/datse dit wel ende te deghen weten / op datse t'heylich ghebruyck niet en verkeeren in de Heydensche superstitie / ghelijck als het van velen ghedaen wordt.

Het *8. Capittel.* Van de ghebruycken die de Mexicanen ende andere Natien, met de overledenen ghehadt hebben.

Verhaelt hebbende/ 'tghene dat in Peru, onder veel Natien/met de overledenen/'tghebruyck is gheweest/ soo sal't oock wel behooren/dat wy hier van/speciael mentie/der Mexicanen maken welcker begraeffenisse seer solemneel ende vol grooter uytsinnicheyts was/zijnde 'tselve in Mexico, een officie der Priesteren ende Religieusen/ (die men aldaer met een vreemde observatie hadde/ ghelijck als nae ghesept sal worden) om de dooden te begraven / ende hare exequien ofte uytvaerden te doen. De plaetsen daer sy se begroeven / waren d'Ackerwerven/als oock op de plaetsen van haer eyghen huysen. Andere brochtense op de Gheberghten/ daer men de sacrificien dede. Eenige verbrandense/ende begroeven d'asschen in de Tempelen: In somma/datse al te samen begraven worden / met alle hare Cleederen/Ghesteenten ende Juweelen diese hadden. Ende van de ghene diese verbranden/leydense d'asschen in potten/met alle de Juweelen/Ghesteenten ende verciersels daer by, jae al warense oock noch soo costelijck / songhen t'Officie ofte Ghetijden der dooden/ghelijck als Responsen, met de doode lichamen/ veel reysen op heffen/ende veel ander Ceremonien. In dese begraeffenissen worden daer ghegeten ende ghedroncken/ende zijnde van persoonen van qualiteyt/soo wierden alle de ghene die haer in de begraeffenisse benoeyt hadden/ghecleedt. Soo wanneer datter een ghestorven was/soo leydense hem uytghestreckt/in een Camer neer/ tot soo lange datter van alle plaetsen de vrienden ende bekenden by quamen/ de welcken den dooden presenten brachten/ende hem groetten / ghelijck als of hy noch levent gheweest hadde: Ende soo't een Coninck ofte Heere van eenighe plaetse gheweest was / soo presenteerdense hem Slaven/ om met hem ghedoodt te worden/tot sijnen dienste in d'ander Werelt. Dooden van ghelijcken sijn eyghen Priester ofte Cappellaen / want alle de Heeren hadden elc een Priester/die daer binnens huys de Ceremonien administreerde: Dooden hem/om den dooden in d'ander Werelt te gaen administreren: Dooden van ghelijcken den Hofmeester/Schencker/de Dwerchen ende Bultenaers / met de

welcke sy hen ghemeynlijck ende veel-tijts lieten dienen / als oock de Broeders die hem aldermeest ghedient hadden / 't welcke een magnifijck dinck onder de Heeren was datse hen van haer Broeders/ ende de boven-ghenoemde lieten dienen : In somma/dooden alle de ghene/die van haren huyse waren/om in d'ander Werelt weer huys op te stellen. Ende om aldaer gheen armoede te lijden/ so begroevense met hen veel rijckdommen van Gout/Silver/Ghesteenten/ rijcke Gordijnen van veelderley wercken/goude arm-ringhen/ende ander dierghelijcke costelijcke Juweelen. Ende soo den dooden verbrant wiert/soo dedense 'tselve van ghelijcken met alle 't volck ende verciersels /datter met ghegeven worde voor d'ander Werelt/ende namen alsdan al- le d'assche/ende begroevense met grooter solemniteyt. D'exequien ofte Wtvaerden duerden thien daghen/ende dat/met lamentatien ende droevighe ghesangen. De Prie- sters droeghen d'overledenen met verscheyden Ceremonien (nae dat sulckx begheert worde) uyt/welcke Ceremonien soo veel waren / datmense qualijcken conde tellen. De Capiteynen ende groote Heeren wierden met haer Wapenen ende Triomph- teyckenen behanghen/nae de Daden ende frome feyten/diese in de Oorloghen / ofte Regieringhe/ghedaen hadden : Alle dese dinghen ende teyckenen wierden alsoo ghe- draghen voor't Lijck/ofte doode lichaem heen / tot der plaetsen daerse begraven ofte verbrant souden worden/zijnde van haerlieder/als in Processie gheleydt/ gaende met de selve/de Priesters ende Digniteyten der Tempelen, met verscheyden cleedinge ende verciersels/te weten/eenighe te wieroocken/andere al singhende / sommighe spelende op droevighe fluyten ende Trommelen/'t welcke 'tghecrijt ende ghehuyl / der onder- saten ende vrienden/noch veel meer vermeerden. De Priester/die't officie dede/ ginck ghecleedt ende behanghen met de teyckenen van den Afgodt/die den Overleden ghe- representeert hadde / want alle de Heeren representeerden altoos d'Afgoden / ende hadden van ghelijcken hare toe-namen/waer door de selve soo seer gheacht ende ge- eert waren. Dese voorseyde teyckenen wierden ordinaris van d'Orden der Ridder- schappe ghedraghen. Ende nae dat den ghenen/die ghebrant soude worden / gebracht was op de plaets/daer men d'assche soude vergaren/soo wiert hy met de tacken (ende alle 'tghene meer datter tot syn provIande behoorde/als gheseyt is) omringht/ende alsoo 't vyer in ghesteken/'t welcke sy altoos met gharste harn-houten vermeerden/ tot soo langhe dat het al te samen tot assche was. Dit ghedaen zijnde/ soo quam daer terstont een Priester uyt/met een Duyvels Cleedt aen / hebbende monden aen alle de leden/ende veel spieghels-ooghen/met een groote stock in de hant/waer mede hy alle d'assche/met een groote opgheblasen hooghmoet/omroerde/ makende den selven een soo wreeden ende afgrijselijcken representatie / dat hy alle d'omstaenders een anghst ende verschrickinghe aen jaeghde. Ende somtijts soo quam desen Minister oock wel met ander verscheyden cleedinghe uyt / nae dat de qualiteyt van den Overleden met brachte. Dese verhalinghe der dooden ende begraeffenisse/hebben wy ghedaen / ter cause van d'Afgoderije der overledenen/soo sal't nu recht wesen/dat wy weder op het principaelste propoost keeren/ende met dese materie een eyndt maken.

Het

Het 9. *Capittel.* Van de vierde ende laetste soorte der Afgoderije, die d'Indianen, namelijcken, de Mexicanen, met de Beelden ende Figueren gebruyckt hebben.

HOe wel dat in de voorseyde manieren van Afgoderye/ (daerse de Schepselen aenbaden) Godt grootelijcken met te cort ghedaen ende vertoornt worde / soo en is niet teghenstaende / den heylighen Gheest noch veel meer verdoemende ende vergrouwelende/ d'ander soorte van Afgoderye/daerse alleenlijcken de Figueren ende Beelden (die van Menschen hadden gemaeckt zijn) aenbidden/ sonder datter in haer yets meer is/dan steen/hout/ofte metael te wesen/met de gedaente van die daer den hantwercker heeft willen gheven/waerom soodanighe van den Wijsen-Man/ ongheluckich ghenoemt worden / ende datmen henlieder hope wel onder de dooden rekenen mach/der gener/die de wercken des Menschen handen voor Goden houden/de welcke van Gout ende Silver/ende met inventie ende ghelijckenis der Ghedierten / ofte van de onnutte steen/ghemaeckt zijn/niet anders zijnde / als een dinck van Antiquitept/ende gaet alsoo Goddelijcken verbolghen/tegens dit bedroch ende uptsinnichept der Heydenen/gelijck als 'tselve oock van de Propheten/Esaias,Hieremia,Baruch,ende van den heylighen Coninck David, overvloedich ende gracieuslijcken ghedisputeert wert: Daerom soo salt van doen wesen/dat de Minister van Christo (die de dwalinghen der Afgoderye weder-spreeckt) dese plaetsen wel doorsie ende gegrondeert hebbe/als oock de redenen/die daer den heylighen Gheest soo aerdich by-brengt/de welcke haer altesamen in een corte sententie reduceren/gelijck alst van den Propheet Osea ghestelt wort/segghende: Den Werck-man is geweest den genen die hem gemaeckt heeft/waerom hy oock geenen Godt en is / van ghelijcken soo sal't Calf van Samarien oock wel/voor spinwebbens te passe comen. Nu comende tot ons voornemen/soo is te weten/datter in Indien groote curieusheyt geweest is/van Afgoden ende Schilderyen te maken/ende dat/op verscheyden manieren/ende van differente materialen/ de welcke sy voor Goden aenbaden: Worden in Peru,Guacas ghenoemt/ ende waren ordinaris van leelijcke ende mismaeckte gedaenten/ten minsten soo waren alle de gene die ick ghesien hebbe/ alsoo. Gheloove sonder twijffel/dat den Duyvel (tot wiens vereeringhe sy de selve maeckten) een wel-behaghen ende genoechte moeste hebben/ hem in de ghedaente van mismaeckte Figueren/te doen aenbidden / want is in effect alsoo waerachtich/dat den Duyvel upt veel van dese Guacas ofte Afgoden / tael ende antwoort gaf/nemende syn Priesters ende Ministren/dese Oraculen, van den Vader der leughenen/waer/ende soodanich als hy selfs is/alsoo waren oock syn Raetslagen/ Waerschouwingen ende Prophetyen. Daer dese maniere van Afgoderye aldermeest bestant hielt/ende dat meer als op eenighe plaetsen ter Werelt/ was in de Provintie van nieu Spagnien,in Mexico,Tezcuco,Tlascála,Cholula ende ander omligghende quartieren van't selve Rijcke. Het soude een al te overdadighen dinck wesen/ alle de superstitien te verhalen/diese hier in wel gebruyckten/even wel soo en sal't sonder vermakelijckheyt niet wesen/daer yet af te refereren. Den principaelsten Afgodt der Mexicanen/als voren ghesept is/was Vitziliputzli,dese selve was een houten Beeldt / ghefatsonneert in de ghedaente van een Man / ghesetten op een blauwe Schabel/die op een Rof daer ghefondeert was/ofte vast stont/hebbende van elcken hoeck/een uptstekende stock/met een Slanghen hooft aen de punten ofte eynden daer aen. De Schabel bedupdem

Sap. 13.
Esai. 44.
Hier. 10.
Baruch. 6.
Psal. 113.
Oseas. 8.

duyden/dat hy alſoo in den Hemel gheſeten was / noch ſoo hadde den ſelven Afgodt/
'tgantſche voorhooft blau ende over de neus een blauwe ſtreeck / de welcke reyckte
van't eene oor aen't ander/hadde op het hooft een coſtelijck/ Plumagie/in de gedaen-
te van een Voghels beck/zijnde t'eynde des ſelve/van ghebruyneert Gout / hadde in
de ſlincker Hant een witte Rondas/met vijf Vederen van witte Pluymen / die daer

cruys-ghewijs aen gheſeten waren/comende boven een triumph-tacxken van Gout
uyt/ende aen de zijden/vier Pijlen/de welcke/nae der Mexicanen ſegghen / hem van
den Hemel gheſonden waren/om de daden ende feyten uyt te rechten / die op ſyn
plaets verhaelt ſullen worden: Hadde in de rechter hant een ruſt ofte leen-ſtock/ ghe-
fatſonneert ghelijck als een Slanghe/ende gantſch t'eenemael met blauwe baren of-
te ſtrepen: Alle dit ornament ofte verciersel / ende alle het ander meer / dat ſeer veel
was / hadde ſyn byſondere bediedtſels/ghelijck als het ſelve van de Mexicanen uyt-
ghelept wort. Nu ſoo is den naem van Vitzilipuzli, ſoo veel te ſegghen/ als 'tverkeer-
de ofte averechts van de welſchijnende Plumagie. Van den hooveerdighen Tempel,
Sacrificien/Feeſten ende Ceremonien deſes grooten Afgods / ſal daer nae gheſeyt
worden/'twelcke voorwaer dinghen zijn/waerdich om te noteren: Segge nu alleen-
lijck/dat deſen Afgodt/rijckelijcken gecleedt ende toeghemaeckt zijnde / gheſtelt was
op eenen hoogen Altaer, te weten/op een cleyn parck/zijnde ſeer wel bedeckt ende me
ſlaep-lakens overtoghen/als oock behanghen met Juweelen/Pluymen/verciersel
van Gout/ende veel Rondaſſen ofte Schilden van Pluymen / ende dat op het alder
cierlijckſte ende curieuſte/dat ſy ſulckx te weegh conden brenghen / hebbende geſtade
lijcken/tot meerder eerbiedinghe/altoos een Gordijn voor hem hanghen. By de C
pel van den voorſeyden Afgodt/ſoo waſſer noch een ander back ofte parck / van mi
der verciersel/alwaer eenen anderen Afgodt ſtont/die Tlaloc genaemt was/want d
twee Afgoden ſtonden altoos by den anderen / om dat ſyſe voor Metgheſellen of
Mackers/ende van ghelijcker macht hielden. Noch ſoo waſſer in Mexico eenen ant

ren prin

een principalen Afgod/de welcke was den Afgod der Penitentien/Aflaten/ende vergevinghen der Zonden/desen was ghenaemt/Tezcatlipuca,ende was ghemaeckt van eenen seer blinckenden steen/ende dat/soo swart als gitte/ zijnde gecleet met sommige cierlijcke habijten/op haer maniere/hadden goude oor-ringen/ende in de onderste lippe eenen Silveren-schacht/van ontrent een vingher lanck/ waer in op sommighe tijden een groene/ende op ander tijden een blauwe plupme stack/ t'welcke hem vertoonende was/ghelijck als een Esmerault ofte Turcois , hadden oock t'neberste van het hayr om wonden met eenen Riem van geborpneert Gout/hebbende aen't eyndt van dien/een gouden oor gemaeckt/met een roock daer op gheschildert / t'welcke soo veel bedfedde/als de gebeden der verdruckten ende sondaren/die hy verhoorden/ alsse haer aen hem waren bevelende. Tusschen t'voorseyde oor ende t'ander / soo hingender een groote menichte van Juweelkens. Hadde noch om den hals een hanghende bagge ofte Juweel van Gout/die soo groot was/ datse hem de gantsche borste bedeckte/ende aen beyde d'armen goude arm-ringhen/van ghelijcken aen den navel eenen costelijcken groenen-steen/ende in de slincker hant een waeyerken van costelijcke groene/ blauwe ende geluwe plupmen/ de welcke van een blinckende goude plate uytstaken/ zijnde de selve soo seer gebrupneert/dat het een glants van hem gaf / ghelijck als een Spieghel/waer mede te verstaen gaf/dat hy in de selve Spieghel alles sach/watter in de Wereldt ghedaen worde. Desen Spieghel ofte gouden plaet / wiert gheheeten Itlacheâia,dat is ghesept/syn Spieghel ofte aenschousel. In de rechter handt soo hadde hy vier pylen/de welcke soo veel bedieden als de straffe die hy aen de misdadigers dede/waerom sy oock geenen Afgodt meer en vreesden/als desen/ op dat hy haerlieder boosheyt ende quade feyten niet en wilde openbaren. Inde Feeste des selven(t welcke was eens om de vier Jaren)soo wasser vergiffenis der Zonden / ghelijck als hier nae ghesept sal worden. Desen selven Afgodt Tezcatiipuca , hieldense oock voor den Godt der droogten/honger/onvruchtbaerheyt ende pestilentie/ waerom sy hem oock op een ander maniere afmaelden / te weten / al sittende op een schabel/ ende dat/met grooter authoriteyt/zijnde omhangen met een roode gordijn/die met doots-hoofden ende beenen der dooden bewrocht was / hebbende in de slincker hant een Rondasse met vijf vederen van Catoen ghemaeckt/ende in de rechter hant een Worp-Pijl ofte Roede/als daer mede dreyghende met eenen uytghestreckten arm/ghelijck als of hyse terstont wilde worpen. Wt de Rondasse staken vier pylen/hadde t'wesen lieflijck ende t'lijf gantsch swart besmeert/met het hooft vol veerẽ van Quartels besteken/gebruycten met desen Afgod soo groote superstitien/ende dat/door de groote vreese dieser van hadden. In Cholula , niet verre van Mexico , t'welcke een Republijck ofte Stede op syn selvẽ is/aenbadẽ eenẽ vermaerden Afgod te wetẽ dẽ Afgod der Cooplieden/ eñ zijn ooc noch hedensdaegs tot de Coop-handelinge seer genegen/den welcken sy noemden Quetz aâlcoâlt , desen Afgodt stont op een groote plaets / in een seer hooghen Tempel, hebbende rontsom hem/Gout/Silver/Juweelen/costelijcke Plupmen ende Lakenen van verschepden coleuren/hadde de gedaente van een Man/uytgesondert t'aensicht/ t'welcke was ghelijck als van een Voghel/ met eenen rooden beck/ hebbende boven op/een kam / ende lellen met reghelen tanden/ende een uytstekende tonghe/ ende op het hooft eenen pampieren geschilderden scherpachtighen Mijter , met veel goude vercierfels om de beenen/ende ander duysent inventien van viesvasen/die't selve altemael bedieden ofte uytleyden/aenbaden hem in effect/om dat hy den ghenen rijck maeckte dien hy wilde/ ghelijck als den anderen Godt Mammon ofte Pluton. Ende den naem die de Choluanen haren Godt gaven/quam oock voorwaer seer wel te propoost / hoewel dat sy't selfs niet en verstonden / noemden hem Quetzaâlcoâlt,dat is soo veel / als een Slan-

een Slanghe van costelijcke Pluymen geseyt/ want soodanich is den Duyvel der begeerlijckheydt. Dese Barbaren en waren noch niet alleen te vreden / met de Goden te hebben/maer hadden noch oock van ghelijcken hare Goddinnen/ghelijck als de fabulen der Poeten/de selve oock voor den dach brenghen / die de verblinde Heydenschap der Griecken ende Romeynen eerbiedinghe aendeden. De principaelste van de Goddinnen/diese aenbaden/hietense Tozi, dat is soo veel gheseyt/als onse Groot-Moeder/ de welcke/nae dat de Historien der Mexicanen vermelden/een Dochter was des Coninckx Culguacan, zijnde d'eerste/die door bevel van den Viztlipuztli, ghevilt wierdt/hem daer mede/de selve/op sulcker voeghe/ voor syn Suster consacrerende / ende van dien tijt af/soo begonstense de Menschen tot de sacrificien te villen / ende de levende / haer met de vellen ofte huyden der gesacrificeerden/te becleeden/meynende dat haren God daer een goet genoegen in hadde / als oock de herten uyt te trecken / der ghener diese sacrificeerden/leerdense van gelijcken van haren Godt/dat hyse selve was uyttreckende van den ghenen die hy in Tula castigeerden/ als op syn plaets gheseyt sal worden. Een van dese Goddinnen/diese aenbaden/hadde een Soon/die een over groot Jager was/den welcken die van Tlâscala, daer nae oock voor eenen Godt aennamen/ t'welcke waren de ghene die de partije hielden/teghens de Mexicanen/ met welcker hulpe/ de Spagnaerden Mexico in creghen. De Provincie van Tlascâla is seer wel ende bequaem gheleghen om te Jaghen/daer t'selve volck oock seer toe gheneghen is / ende makender een groote feeste af/te weten/schilderden den Afgod op een sekere maniere/ in welcker verhael niet noodich is/dẽ tijt te verslijtẽ/ maer de feeste dieser met hieldẽ/ die seer gratieus was/gheschiede op dese maniere : Bliesen ofte speelden/int opcomen van den dach/t'geluyt van een Cornet ofte Basuyn, waer mede sy haer al te samen versaemden met haer Pijlen/Boghen/Netten/ ende ander Jacht-ghetuygh / ende ginghen alsoo met haren Afgodt in Processie/volghende een groote menichte van Volckx achter aen/tot op eenen hoogen Bergh/op't opperste van de welcke/een Prieel stont van groene tacken/hebbende int midden een Altaer dat seer costelijckẽ toebereyt was/ alwaer sy den Afgodt op stelden/deden dese wech ofte processie met een groot ghetier ende rumoer van Cornetten/Kinckhoorns/Fluyten ende Trommelen/ende gecomen zijnde op de bestemde plaets / soo besetten sy den gantschen voet van't Ghebergthe/ rontsom/daer van alle canten t'vyer in stekende / waer mede sy veel ende verscheyden soorten van Gedierten op jaeghden/als Venesoenen/Hasen/Conijnen/Vossen/Wolven/etc. de welcke / om t'vier t'ontvlieden/nae't opperste toe liepen/comende de Jaghers haer altoos/met een groot ghekrijsch ende ghetier/ nae / blasende op diversche Instrumenten/ tot soo langhe dat syse tot op't hooghste voor den Afgodt joeghen / alwaer sy de Jacht soo benauden ende in een dronghen / dat syse deden springhen ende rollen/d'een van boven neer /d'ander op't Volck/ende eenige op den Altaer, waer mede sy een groot vermaken ende Feeste hadden/soo namense daer als dan een groot getal af/ waer van sy de Venesoenen ende groote Beesten/ voor den Afgodt sacrificeerden / haer de herten uyt treckende / met de selve Ceremonien / alsse in de sacrificie der Menschen gebruyckten. Dit ghedaen wesende/namen alle de voorschreven Jacht op den hals/ende keerden met den Afgodt wederom/in de selve ordinantie/alsse heen ghegaen waren/comende met alle dese dingen/ende met grooter vreuchden ende Musijck van Cornetten ende Trommelen in de Stadt tot in den Tempel, alwaer sy haren Afgodt weder in setten / met grooter eerwaerdicheyt ende solemniteyt/ als dan soo gingen sy terstont daer nae gelijckelijck t'vleesch van alle de voorschreven Jacht bereydt maken/ waer mede sy de gantsche Ghemeynte een Bancket aendeden : Ende t'eten volevnt zijnde/deden hare representatien ende Dans-Spelen voor een Afgodt. Hadden oock

den oock

den oock noch veel ander Goden ende Goddinnen / met een groot ghetal van Afgoden/want waren onder de Natie der Mexicanen/ende hare Nabueren voorseydt/ de vernaemste van allen.

Het 10. Capittel. Van een vreemde maniere van Afgoderije, die de Mexicanen ghebruyckten.

Soo ghelijck als wy ghefeydt hebben / dat de Coningen Ingas van Peru, sekere steenen Beelden deden oprechten/die na haer ghelijckenisse ghemaeckt waren/de welcke sy Guaoiquies ofte Broeders noemden/doende de selve soo veel eerbiedinghe aendoen/als haer eygen Persoonen. Alsoo deden van gelijcken de Mexicanen met hare Goden/ sae ginghen hier in/ d'ander noch verre te boven/want maeckten hare Goden van levende Menschen/t'welcke gheschiede op dese naevolghende maniere / te weten/namen een slaef/die haer best aen stont/ende aleer datse hem hare Afgoden opofferden/ soo gavense hem den selven naem van den Afgodt/ die hy ghesacrificeert soude worden / ende becleeden hem met de selve habijten ende omhangh;els des Afgodts / segghende dat hy den selven Afgodt representeerde: Ende alle desen tijdt over/dat de representeringhe duerde/welcke in sommighe Feesten eens des Jaers/ ende in andere/ om de ses Maenden/ ende in etlijcke minder was / soo dedense hem soo veel eerbiedinghe aen/als den selven Afgodt/als oock in hem eten ende drincken te gheven/ende vrolijck te maecken / ende soo wanneer dat hy over strate ginck / soo liep het Volck terstont/om hem t'aenbidden/hem veel aelmoessen biedende/leyden hem van ghelijcken de krancken ende Kinderen te voren / om dat hyse ghesont soude maecken/ende de zegheninghe gheven/ ende lieten hem oock in alles sijnen wille volbrenghen/ uytghesondert dat hy altoos (om niet te moghen wech loopen) met thien of twaelf Mans/over al waer dat hy ginck/ bewaert wiert. Ende op datse hem over al/daer hy voorby ginck/ eerbiedinghe souden bewijsen / soo blies hy somtijdts eens op een Fluytken/ waer mede t'Volck ghewaerschout wiert om hem te comen aenbidden. Als hy nu wel te deghen gesaysoneert ende vet was / (den dach van de Feeste ghecomen wesende) soo sneden sy hem op / doodden ende aten hem/ende deden daer een solemnele sacrificie met / welcker aenmerckinghe voorwaer een beweghenisse maeckt/ te sien op wat een maniere dat den Satan dit Volck in zijn ghewelt hadde / ghelijck hyer hedens daechs noch veele heeft / maeckende dierghelijcke potsppijsen ende bedriegherije op de costen der bedroefder Zielen ende ellendighe Lichamen / die hem ghepresenteert wierden / drijvende sijnen spot met het gheene dat hy d'ongheluckighe Menschen aen doet/verdienende hare sonden / datse van den oppersten Godt/in handen van sijnen Vyandt ghelaten worden / den welcken sy voor haren Godt/ende tot een toeverlaet vercoren hebben. Nu dewijle datter ghenoech gheseyt is / van't geene dat d'Afgoderije der Indianen is beroerende/ soo willen wy vervolghen om te handelen van de maniere der Religie/ ofte om beter te segghen/der Superstitien die sy in hare Godts-diensten ghebruyckten/als van hare Sacrificien/Tempels, Ceremonien/ ende alle t'gheene datter meer aen cleeft.

Het *11. Capittel.* Hoe dat den Duyvel ghesocht heeft, in de maniere der Sacrificien, Religie ende Sacramenten, Godt te verghelijcken.

MAer aleer dat wy hier toe comen / soo moet men op
een dinck verdacht wesen/dat seer waerdich is t'aenmercken / te weten/
dat soo ghelijck als den Duyvel/door syn hoovaerdye/ Vyandtschappe
ende teghens-strijdt ghenomen heeft teghens Godt / ende t'ghene dat
onse Godt/door syn Wijsheydt/tot syner stichtinghe ende eere/ als oock
tot welvaert ende ghesondtheydt der Menschen gheordineert heeft / alsoo heeft oock
den Duyvel ghesocht t'selve nae te comen / ende dat te verdraepen tot syner eere en-
de meerder verdoemenisse der Menschen. Alsoo sien wy oock/dat soo ghelijck als den
oppersten Godt/Sacrifitien Priesters/Sacramenten/Religieusen/ Propheten ende
Volck heeft/die tot synen Goddelijcken dienste ende Heylighe Ceremonien ghede-
diceert zijn / alsoo heeft oock den Duyvel van ghelijcken syn Sacrificien/ Priesters/
maniere van Sacramenten / Volck die ghededicееrt zijn/tot een Heylighe versierde
Clooster-ghemeynschappe/ ende duysentderley soorten van valsche Propheten. Om
alle het selve/int bysonder/ghelijck als het toegaet/te verclaren/ soude een groot ver-
makelijckheydt / ende van niet minder aenmerckinghe wesen/ voor den ghenen die
overdencken wil / dat soo ghelijck als den Duyvel een Vader der leughenen is / nae
Ioan. 5. dat het wel van de volcomen waerheydt int Euangelium verhaelt werdt / alsoo is hy
oock onrechtveerdichlijck/ soeckende Godts glorie nae hem te trecken / ende met syn
duysternisse t'Licht te veynsen. De Toovenaers van Egypten onderwesen zijnde van
Exod. 7. haren Meester den Satan / sochten/ in teghenheydt van Möyse ende Aaron, andere
dierghelijcke wonderen nae te bootsen. Oock soo lesen wy int int Boeck der Rech-
Iud. 15. teren/van den anderen Micas, Priester des ydelen Afgodts / hoe dat hy ghebruyc-
kende was/d'ornamenten ende cleedinghe diese in den Tabernakel des waerachtighen
Godts/gewoon waren te ghebruycken/den selven Ephot, Teraphijn, ende alle t'an-
der. Nu t'mach wesen wat dat de Gheleerden willen / daer en is evenwel bynaest
niet een dinck/dat door Iesum Christum onsen Heere/in syn Euangelische Wet inghe-
stelt is / ofte den Duyvel heeft het op eenighe maniere nae ghebootst / ende tot syn
Heydenschap ghetrocken/ghelijck als den ghenen bevinden sal / die achtinghe neemt
op het ghene dat wy/ door seeckere informatie / van de costuymen ende Ceremonien
der Indianen hebben comen te weten / waer van wy / int vervolgh van dit Boeck/
tracterende zijn.

Het

Het 12. Capittel. Van de *Tempelen* die men in *Indien* ghevonden heeft.

Nv dan/beginnende by de Tempels, so gelijck als den oppersten Godt ghewilt heeft/dat men hem een huys soude toeeyghenen/daer syn Heylighen Naem / met bysonder diensten / ghecelebreert mochte worden/alsoo heeft oock den Duyvel/d'ongheloovighen tot syner intentien gepersuadeert/ hem triomphantelijcke Tempelen, bysondere Beedthuysen ende Heylichdommen/te maecken. In elcke Provincie van Peru, was een principael Guaca ofte Beedthuys/ende behalven de selve / noch eenighe/die Vniversale ofte Alghemeyne waren/te weten/voor alle de Rijcken der Ingas, ende onder allen soo warender twee die uytghenomen waren / een diese hieten Pachacama, de welcke stont vier mijlen van Lima,alwaer men noch hedensdaeghs d'overblijffsels ende fondamenten sien mach/van een seer out ende groot Edificie oft Ghebou/uyt den welcke Francisco Pizarro, ende den synen/ alle die oneyntlijcke rijckdom ende Schadt van Gouden ende Silveren Vaten ende Cruycken creghen / die hen ghebracht wierden/als sy den Inga Atagualpa ghevanghen hadden. Men weet/door warachtighe informatie/dat den Duyvel in desen Tempel, sichtbaerlijck van syn Orâkel,tael ende antwoort gaf/ende datser by tijden een seer ghemaelde Slanghe in saghen. Dit van den Duyvel/in dese valsche Heylichdommen/tael ende antwoort te gheven / ende d'ellendighen te bedrieghen/is een dinck/dat in Indien seer ghemeyn/ende voor warachtich bevonden is/al hoe wel dat den Vader der leughenen (ter plaetsen daer't Euangelium is ghecomen/ende het teycken van't heylighe Cruyce opgherecht is) nu al openbaerlijck stom ghewórden is/ghelijck als Plutarchus oock van by synen tijden is schrijvende / daer hy seyt : Cur cessaverit pithias fundere Oracula. Ende S. Iustinus Martelaer/ is oock van de selve silentie / die Christus stelde aen den Duyvel / die uyt d'Afgoden spraken/ breedelijcken tracterende/ghelijck als het langhe van te vooren/ in de Heylige Schrifture/ gheprophetеert was ghewеest. De maniere die d'ongheloovigher Ministren ende Toovenaers hadden/om met hare Goden te consulteren/was(gelijck als sy van den Duyvel onderrecht waren)ghemeynlijcken des nachts/gaende met de rugge nae den Afgodt ghekeert/al eerselinghs nae binnen toe / ende buyghende t'lijf met een nederhangent hooft/ stelden sy haer in een leelijcke ende ongeschicte gestaltenis/op welcke maniere sy als dan consulteerden ofte raet vraeghden. D'ordinarische antwoorde diese creghen / was op de maniere van een afgrijselijck fluyten / ofte met soodanighen ghecrijsch/dat het hen een verschricken aenjaechden/ Ende alle t'ghene dat hy henliede adverteerde ende beval/ was altoos streckende tot haerlieder bedroch ende achterdeel. Daer wordt alsnu/ door de barmhertichеydt Godts/ ende de groote macht van Iesu Christo,seer weynich af gevonden. Den anderen Tempel ende Beedthuys van Peru,was noch veel geachter/eñ stont in de Stad van Cusco,ter plaetsẽ daer nu t'Clooster van Sinte Dominico staet / ende aen de Pilaren steenen van't fundament/die noch hedensdaeghs in esse zijn / is het goet te sien/dat het een heerlijck ghebou ende vernaemt werck ghewеest is. Desen Tempel was/ghelijck als het Pantheon der Roemeynen/ int ghene dat belanghende is / te wesen een huys ende wooninghe aller Goden / want de Coninghen Ingas stelden daer alle de Goden in / van alle de Provincien ende volckeren diese overwonnen/staende elcken Afgodt in een bysondere/ ende eyg-

Plutar lib. de trac re.
Iustin in Aolopro. Christian.

ende op syn bestemde plaets/ zijnde elck op syn selven gedient ende geeert/ van die van syn Provincie/ met excessive oncosten van dinghen diese tot haer administratie brachten. Hier mede lietense haer duncken/ datse d'overwonnen Provincien voorversekert hadden/ om datse hare Goden/ als tot een onderpant/ in bewaernis hielden. In desen selven Tempel, so stont ooc de Punchao, t'welcke eenen Afgodt van de Son was/ zijnde van seer fijn Gout/ ende met groote costelijckheyt van ghesteenten ghemaeckt/ ende stont ghewent naer't Oosten/ ofte teghens den opganck de Sonnen/ ende dat/ met soodanigen artificie/ dat het schijnsel van de Son int opgaen/ daer recht op aen quam/ ende om dies wille dat het van een seer fijn Metael was/ soo gaf het/ in de weerschijn/ soo grooten claerheyt van hem/ dat het een ander Son scheen te wesen. Desen aenbaden d'Ingas voor haren Godt/ als oock den Pachayachachic, t'welcke den Schepper des Hemels is. Daer wort ghesept/ datter/ int plunderen van desen soo costelijcken Tempel, een Soldaet was/ die d'overschoone Goude-plate/ van dese Son/ tot een buyt kreegh/ ende soo ghelijck als het dapper op een dobbelen ginck/ soo quam hy de selve op eender nacht met spelen te verliesen/ waer van in Peru het spreeck-woort ghecomen is/ als men van groote dobbelaers is sprekende/ te segghen/ hy verspeelt de Son/ eer datse opghecomen is.

Het 13. *Capittel.* Van den hooveerdigen *Tempel* van *Mexico.*

Maer de superstitie der Mexicanen/ was/ sonder comparatie/ veel meer/ so wel in hare Ceremonien/ als oock in de groote van hare Tempels, die de Spagnaerden in voorleden tijden de Cu hieten/ t'welcke een vocabel moest wesen/ dat sy van die van't Eylandt Santo Domingo, ofte Cuba, ghenomen hadden/ ghelijck als oock veel ander/ die daer ghebruyckt worden/ de welcke/ noch van Spagnien/ noch van gheenighe andere tale en zijn/ die men hedensdaegs in Indien is gebruyckende/ gelijck als daer is Mays, Chicha, Vaquiano, Chapeton, ende andere diergheliјcke. Nu so wasser in Mexico de Cu, die so vermaerden Tempel van Viztlipuztli, de welcke van een seer grooten ombanck was/ hebbende van binnen in/ een seer schoone open plaets/ t'eenemael van groote steenen gemaeckt/ in maniere van Slangen/ die aen den anderen ghevlucht zijn/ waer van t'selve omringhsel oock ghenaemt wiert/ Coate pantli, dat is soo veel ghesept/ als een omringende plaets ofte pant van Slangē/ t'bovenste ofte de toppē van de Cameren ende Beedthuysen/ daer d'Afgoden stonden/ hadde een seer aerdighe Gevel ofte voorschot van cleyne ghewrochte steenen/ die soo swart waren als gitte/ seer net ende met goeder ordene opghebout/ zijnde t'velt des selven over al bestreken van een witte ende roode verwe/ t'welcke van beneden een seer schijnlijck vertoon gaf. Op dese Gevel ofte voorschot/ stonden Tinnen die seer fraey ghewrocht waren/ ghelijck als Kinckhorens/ hebbende op de Hoeck-tinnen twee sittende Indianen van steen ghehouwen/ met Kandelaren in de handen/ van de welcke quamen uytsteken/ een maniere ghelijck als Cruys-armen/ hebbende aen de eynden van dien/ costelijcke geele ende groene pluymen/ ende eenige langhe vederkens van't selve. Binnen in den omganck van dese plaets ofte pandt/ stonden veel Cellen ofte Wooninghskens voor de Religieusen/ Ende noch andere om hoogh/ voor de Priesters ende Papas, ofte Pausen/ want alsoo noemdense d'Opperpriesteren/ die den Afgodt dienden. Dese voorschreven plaets was soo groot ende spatieus/ datser (nae der usantie van't selve Rijcke) henlieder vergaderinghe ende ronde Dans-Spelen in hielden/ wel van acht ofte thien duysent Menschen t'seffens/ ende dat/ sonder eenich beledt/

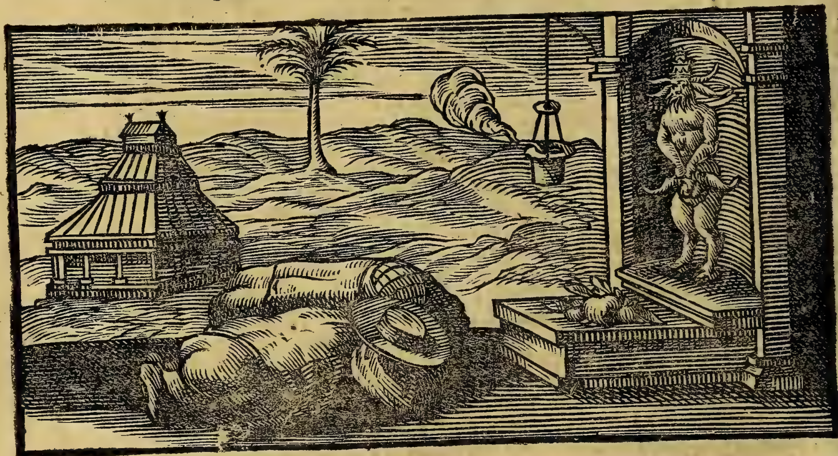
t'welcke

t'welcke een ongheloofliJck dinck schijnt te wesen. Hadde vier deuren ofte incomsten/ te weten/ nae't Oosten/ Westen/ Noorden ende Zuyden/ ende op elcke deure respondeerde eenen seer schoonen geplaveyden wegh ofte straet van twee ende drie Mijlen lanck / in voeghen datter te midtweghen van't Lack ofte Meyr (daer de Stadt van Mexico opghebout was) vier seer breede straten quamen/ cruysghewijs/ diese grootelijcken vercierde. Boven de Portalen der voorseyder deuren opte poorten/ stonden vier Goden ofte Beelden/ met de aengesichten nae de voorseyde straten toegheкeert. Ende tegens over de deure deser Tempel vā Viztlipuztli, stondē dertich trappē van dertich vademen lanck/ de welcke door een straet (die tusschen den omganck van de plaets ofte pant ende de selve trappen quam) afghescheyden waren. Op't bovenste van dese trappen/ was een wandel-plaets ofte plat van dertich voeten breet/ altemael van Ciment ghemaeckt. Int midden van dese wandel-plaetse / stont een seer wel ghewrocht Pallissade van seer hooghe Boomen ofte Masten/ die alsoo op een rije ghestelt waren/ ontrent een vadem van den anderen verscheyden/ dese houten waren seer dick / ende altemael met pot-aerde bestreeckē/ ende met cleyne gaten daer in/ van onderen af/ tot d'opperste toppen toe / so quamender door de gaten van den eenen boom aen den anderen/ dunne roeden ofte speten/ aen de welcke veel dootshoofden van Menschen geregen ofte gespeet waren / zijnde van de zijden doorghesteken/ hebbende elcke roede ofte spit/ twintich dootshoofden. Dese reghelen dootshoofden quamen van onderen af / tot het bovenste van de staken ofte bomen/ vol/ van de Pallissade ofte stecken/ van't eene eynt af/ tot het ander toe/ van so veel/ eñ vol van dootshoofden / dat het een verwonderinghe ende afgrijsen om sien was. Dese dootshoofden waren van den genen diese sacrificeerden/ want nae datse doodt waren/ ende t'vleesch ghegheten was/ so brachtense de dootshoofden ende leverdense aen de Ministren des Tempels, de welcke de selve alsdan daer op reghen ofte aen snoerden/ tot soo langhe datser van selfs in stucken afvielen/ en de droeghen oock altoos sorghe/ de vervallen plaetsen met andere nieuwe te vervullen. Int opperste van den Tempel, waren ghemaeckt twee dinghen ghelijck als Capellen / waer in stonden de twee Afgoden (ghelijck als ghesept is) van Viztlipuztli, ende syn macker Tlalôc, welcke Capellen gmaeeckt waren/ van uytgehouwen figueren/ ende stonden soo hoogh/ dat men (om daer boven op te comen) een steygher moeste opclimmen van hondert en twintch steenen trappen. Recht voor hare Cellen was een open plaets van veertich voeten int viercant / int midden van den welcken/ stont eenen opgherechten steen / in de ghedaente van eenen scherpachtighen groenen Piramide, van vijfspannen hoogh/ de welcke daer ghestelt was/ om de Menschen te sacrificeren: Want alsser een Man met den rugghe opghewòrpen worde/ soo dedet hem t'lijf ombuyghen / wordende alsdan alsoo opghesneden ende t'hert uyt het lijf ghetrocken/ als nae ghesept sal worden. Behalven desen / soo warender noch acht ofte neghen dusdanighe Tempelen in de Stadt van Mexico, de welcke al te samen dicht aen den anderen / binnen in een groot parck oft omringhel stonden / hebbende haer trappen/ ende plaetsen ofte panden met haer Cellen/ ofte slaepplaetsen int bysonder ende op haer selven/ waer van d'incomsten van sommighe nae't Westen stonden/ ander nae't Oosten/ etlijcke int Noorden/ eenighe nae't Zuyden / ende die al te samen seer wel gewrocht/ met Thorens ende verscheyden gedaenten van Tinnen ende schilderijen / met veel steenen figueren / zijnde met groote ende breede stijlen bevesticht. Dese Tempelen waren verscheyden Goden gededicert ofte toegeeyghent. Maer na den Tempel van Viztlipuztli, so was die van den Afgod Tezcatlipucâ, (t'welcke was den Godt der penitentien ende castijdinghen) seer hoogh ende heerlijck ghebout/ hebbende/ om daer in te climmen/ tachtentich trappen: die voleynt zijnde / soo quamper een

plat van

plat van hondert ende twintich voeten breet/ende dicht daer aen/een getapijtte Zale/ met gordijnen van verscheyden coleuren ende wercken / hebbende een leeghe ende breede deure / die altoos met een sluyer bedeckt was / daer alleenlijcken de Priesters mochten door in gaen. Den gantschen Tempel was bewrocht met verscheyden Effigien ofte Afbeeltsels/ende uytghehouwen figueren/ die seer curieus ghemaeckt waren / want dese twee voorseyde Tempelen waren ghelijck als Cathedralen ofte Domkercken/zijnde alle d'ander/in respect van dese / ghelijck als Parochien ende Cluysen/ ende waren soo spacieus ende van soo veel Cellen ofte slaep-plaetsen/ dat daer in ghehouden wierden / d'Administratien/ Collegien/ Scholen/ende der Priesteren Huysbestinghe/als naemaels ghesept sal worden. Nu soo sal dit ghesepde ghenoech wesen/ om te verstaen de hoovaerdije des Duyvels/ende t'ongheluck van dat ellendige volck/ die met soo groote oncosten van hare goederen/ arbeyt/ende leven/haren eygen vyant dienden/de welcke van henlieden anders niet en sochte/dan haer Zielen te verderven/ ende de Lichamen te vernielen / ende waren hier mede noch seer wel te vreden / hun dunckende (door't groot bedroch) datse groote ende machtighe Goden hadden / den welcken soo grooten dienste aenghedaen wierden.

Het *14. Capittel.* Van de Priesters ende d'ampten diese bedienden.

Onder alle de Natien der Werelt/soo vint men Persoonen/die eyghentlijcke ghedeputeert zijn/tot den warachtighen ofte valschen Godts dienste/dienende de selve om te sacrificeren/ende aen de Ghemeynte te verkondighen / t'ghene dat hen hare Goden bevelende zijn/van't welcke in Mexico een vreemde curieusheydt was/ ende naebootsende den Duyvel/t'ghebruyck van Godts Kercke/stelden van ghelijcken syn ordinantie van Opper ende Onder-Priesters/ende eenige als Acoliten, ander als Leviten.

Ende

Ende t'gene dat my aldermeest verwondert hier ter is/dat den Duyvel noch tot in den naem toe/den dienst Christi schijnt te willen usurperen ende nae hem trecken: Want d'oversten der Priesteren/ ghelijck of wy segghen wilden/d'opper-Priesteren/ noemden de Mexicanen/in hare oude tale/Papas,(dat is in Spaensch ende Latijn/ Pausen te segghen) ghelijck als t'selve noch hedensdaeghs by hare Histozien ende Ghetye-Boecken blijckende is. De Priesters van Vizthpuztli volghden ofte erfden nae den anderen aen by geslachten van sekere Wijcken ofte gebuerten/daer toe gedeputeert: Ende de Priesters van d'ander Afgoden/wierden daer toe ghecozen/ofte ten waer sake datse van haer jonckheyt af tot den Tempel gepresenteert waren. Den eeuwighen ofte ghestadighen dienst der Priesteren / was / d'Afgoden te bewierooken/ t'welcke ghedaen wert viermaels int etmael ofte in een natuerlijcke dach / te weten / d'eerste mael int opcomen van den dach / ten tweeden des middaeghs/ ten derden int ondergaē van de Son/de vierde mael des middernachts/ter welcker urē/alle de Digniteyten des Tempels opstonden/ende bliesen ofte speelden (in de plaets van Clocken) op Basuynen/ groote Kinckhozns / ende op Fluytkens / spelende alsoo een goede poos/een droevich gheluyt. Het spelen volepnt zijnde/ quam den ghenen/die't syn werck was/ uyt/ghecleet zijnde met een wit habijt/gelijck als een Dalmatijck,hebbende in de eene hant een Wieroock-Vat vol gloepende kolen/welcke kolen hy uyt een vier-test nam/ die ghestadelijcken voor den Altaer stont en brande / ende in d'ander hant een Beurse ofte Tas vol Wieroock/daer hy t'Wieroock uyt nam/ende int Wieroock-Vat wierp/ ende comende daer den Afgodt stont/so bewieroockte hy hem met grooter eerbiedinge. Dit gedaen wesende/nam hy eenen doec eñ maecte den Altaer eñ de gordijnen daer met schoon/ alsdan so gingense al te samen op een plaets by den anderē/alwaer sy een seer wreede eñ straffe penitentie deden/slaende eñ geesselende hen selven soo seer/datter t'bloet na volgde/in sulcker voegen als gesept sal worden/so wanneer dat wy tracteren sullen van de penitentie die dē Duyvel aen den synē onderwesen heeft. Daer en mocht niemant in dese Metten van de middernacht ghebreken/ende daer en mocht oock anders niemandt in de sacristien verstaen/ dan alleenlijcken de Priesters / te weten/een yeghelijck nae syn Graet ende Digniteyt. Preeckten van ghelijcken / op sekere Feestdaghen voor't Volck/ghelijck als int tracteren van't selve/gesept sal worden. Hadden hare Renten/als oock menichte van Offerande die hen ghegeven wierden. Nu van de salvinghe daerse met tot Priesters ghewijet wierden/sal van ghelijcken daer nae ghehandelt worden. In Peru soo onderhieldense haer van de Erven/ die men de Chacâras noemt / haerder Goden/de welcke veel ende seer rijck waren.

Het 15. Capittel. Van de Cloosters der jonghe Dochteren, die de Duyvel tot sijnen dienste geinventeert heeft.

Soo ghelijck als het leven der Religieusen (de welcke als naevolghers van Iesu Christo,ende syn ghewijede Apostelen/ van so veel Godts dienst Knechten ende Maeghden / in de Heylighe Kercke/ voor goet bekent ende gepresen sijt)een soo aengenamen dinc is/in d'oogen des Goddelijcken Majesteyts, ende daer synen heylighen Naem so seer door gheeert/ende syn Kercke met vereiert wort: Alsoo heeft oock den Vader der leugenen ghesocht t'selve nae te bootsen/ om op een sekere maniere/ competentie ofte teghenstrijdt te hebben/ ende te maecken dat syn Ministren haer oock in strengicheydt ende observantie uytmunten mochten. Daer waren in Peru veel Cloosters van jonge

Dochters ofte Maeghden/want en mochte daer andersins niet ontfanghen worden hadden ten minsten in elcke Provincie een Clooster / in de welcke twee soorten van Vrouwen waren/ teweten/eenighe Oude / diese Mamacônas noemden / dienende tot onderwijsinge van d'ander: d'andere warē jonge meyskens/de welcke daer eenē seke- ren tijt/in onthouden/ende daer nae voor hare Godē/ofte voor den Inga uytgetrocken worden. Dit Huys ofte Clooster worde gheheeten Allaguâci, dat is ghesept/t'Huys der uytghelesen/ ende elck Clooster hadde syn Vicarius ofte Gouverneur / gheheeten Appopânaca , den welcken authoriteyt ende macht hadde/ om daer toe soodanighen uyt te kiesen als hy wilde/t'zy van wat qualiteyt datse mochten wesen/zijnde van on- der de acht Jaren / ende alsse hem maer van goeder ghedaenten ende gheschicktheyt dochten te wesen. Dese daer aldus in gesloten wesende/ worden van de Mamacônas onderwesen in verscheyden dinghen / die tot s' Menschen leven van noode zijn als oock in de Godts diensten ende Ceremonien van haerlieder Goden / alsdan so wor- dense van hier uytgetrocken (zijnde boven de veerthien Jaren oudt)ende met grooter opsicht ende goeder bewaringhe nae 't Hoff ghesonden / van de welcke alsdan etlijcke gedeputeert wierden om in de Guacas ofte Beedthuysen ende Heylichdommen te die- nen/ende een eeuwige Maegdom t'onderhouden. Andere gebruycktense voor d'ordi- naristhe sacrificien / die daer van Maeghden ghedaen worden / ende eenighe andere voor extraordinarische/als voor de gesontheyt/t'overlijden ofte Oorloghen des Ingas. Van ghelijcken een deel voor des Ingas Wijven ofte Boelen / ende voor syn ander Vrienden ende Capiteynen / die hy se gheven wilde / waer mede hy haer een groote vereeringhe dede/ dese verdeelinghe worde aldus alle Jaers ghedaen. Voor't onder- hout van dese Cloosters (de welcke een groote menichte van Maeghden hadden)soo warender Renten ende eyghen Erven/van welcker vruchten sy voorsien ende onder- houden wierden. Ten was gheenich van de Vaders gheoorloft / haer Dochters te moghen weygheren/alsse van den Appopanâca geeyscht wierden/ om in de voorseyde Cloosters ghebracht ende opgheslooten te worden : Jae dat meer is / daer warender veel die haer Dochters uyt haer selven ende met een vrye wille aenboden ende daer toe presenteerden/meynende een groote verdienste te verwerven / alsse voor den Inga gesacrificeert wierden. Soo daer ghevonden wierdt datter eenighe van de Mamacô- nas ofte Acllas (in verminderinghe van haer eere) te buyten ghegaen hadde / soo was de castijdinghe onwederroepelijck/van levent begraven/ofte andersins wreedelijcken omghebrocht te worden. In Mexico soo hadde den Duyvel van ghelijcken syn ma- niere van Nonnen / al hoe wel dat haerlieder Professie ende Heylichmakinghe maer voor een Jaer alleen en duerde/t'welcke was op dese maniere/ te weten/daer stonden binnen in dat groote besteck ofte parck (dat boven verhaelt is) in den principaelsten Tempel,twee Huysen teghens den anderen over/van besloten Religieusen/ waer van t'eene van Mans / ende t'ander van Vrou-Persoonen was. In dat van de Vrou- wen/ waren alleenlijck Maeghden ofte Jonghe Dochters van de twaelf tot de der- thien Jaren/de welcke ghenaemt wierden/de Dochters der Penitentie, ende waren in ghelijcken ghetal als de Mans persoonen/leefden in reynicheyt ende opghesloten/ ghelijck als Maeghden die ghedeputeert waren tot den dienste van haren Godt. D'exercitie diese hadden /was den Tempel te vaghen ende te besprenghen / ende alle morghens den Afgodt ende syn Ministers t'eten te bereyden ende te koken / van het ghene dat de Religieusen van d'Aelmoessen vergaert hadden. De spijse diese voor den Afgodt toemaeckten/waren cleyne Coeckskens in de ghedaenten als handen en- de voeten/met noch andere ghedraeyde crakelinghen/makende by't selve broot/sekere composten/t'welcke sy alsoo den Afgodt daghelijckx voorstelden/ dat als dan van syn
Priesters

Priesters opghegeten worde / soo ghelijck als Daniel van die van Bel is verhalende. Dan. 14.
Dese Dochters wierden eerst gheschoren / laten de daer nae het hayr wassen tot op eenen seeckeren tijdt: stonden van ghelijcken des Middernachts op / om de Metten van d'Afgoden (die daer altoos gedaen wierden) te singhen / waer in sy de selve exercitien hadden / als de Religieuse Mans. Hadden oock haer Abdissen, diese te werck stelden / int maecken van de ghewrochte doecken / van alderhande wercken ende besticksels / tot een ornament ende vercierssel der Afgoden ende Tempels. De cleederen diese ghemeynlijcken droeghen / waren t'eenemael wit / sonder eenighe colcur / ofte daer yet op te hebben. Deden van ghelijcken des middernachts haer Penitentien / met haer te sacrificeren ende te geesselen / als oock haer te wonden aen de punten van't bovenste der ooren / ende t'bloet datser also uyt trocken / placktense haer op de kaken ende wanghen van't aensicht ende hadden binnen in haer vertreck-Camer / eenen Back / daerse haer daer nae van't bloet afwiesschen. Leefden eerlijck ende in cuyschept / ende soose bevonden / dat haer yemant te buyten ghegaen hadde / al waert schoon maer in een cleyne saecke / moest terstondt / sonder eenighe remissie / sterven / segghende datse t'huys van haren God ontwyet hadde. De voorseggingbe ofte teycken diese hadden van eenich van soodanighe overtredinghe gheschiet te wesen / was soo wanneer datse in de Capel van haren Afgodt eenighe Rat saghen loopen / ofte Vleer-Muys vlieghen / ofte datse eenighe van syn Sluyers ofte Doecken gheknaeght hadden: Want seyden / dat soo daer gheen schandael ofte misbruyck gheschiet waer gheweest / soo en soude hem oock de Ratte ofte Vleer-Muys niet hebben dorven verstouten / om soodanigen onbeleefthevdt te toonen / ende hier uyt namense oorsaecke / ondersoeckinghe te doen. Ende soose by avontuere de delinquante quamen te betrapen / al waert datse noch soo vernaemt was / moest op de staende voet sterven. In dit Clooster en wierden anders geen Maeghden toeghelaten in te comen / dan zijnde uyt een van de ses Wijcken ofte Ghebuerten / die tot den selven effecte bestemt waren. Dese besluytinghe duerde aldus / als gheseyt is / een Jaer tijdts / welcken tijdt sy / ofte haer Ouders / beloftenis ghedaen hadden / den Afgodt op de selve maniere te dienen ende van daer so quamense weder uyt / om te moghen Huwelicken. Dit selve van dese Maeghden / als oock van die van Peru, heeft eenighe ghelijckenisse met de Virgines Vestales van Roome / daer ons de Histori-Schrijvers van vermelden. Ende op dat men verstaen mach / waerom dat den Duyvel dey heerlijckheydt ghehadt heeft / ghedient te worden van Persoonen / die de reynicheydt ende kuyschept bewaren / soo is te weten / dat het selve niet gheweest en is / om dat hy een welbehaghen in de reynicheydt heeft / (dewijle dat hy van syn selven een onreyn Gheest is) maer is om daer mede den oppersten Godt (in alle manieren daer hy can ende mach / dese glorie / van hem te laten dienen / in volcomen reynichept / afhandich te maken.

Het *16. Capittel.* Van de Cloosteren der Religieusen, die den Duyvel voor syn superstitien heeft.

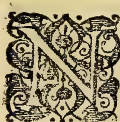
Et is een dinck dat seer bekent is (door Brieven der Vaders van ons gheselschap / gheschreven upt Iapan) hoe groote menichte van Religieusen (die sy Bonsos noemen) dat men in de selve Landen heeft / als oock van hare costuymen / superstitien ende leughenen / waer om niet noodich is / t'selve op een nieu te verhalen. Van de Bonsos oste Religieusen van China, refereren de Vaders / die daer in't Lant gheweest hebben / hoe datter verscheyden soorten ofte Oorden van zyn / van de welcke eenighe witte habyten met Bonetten draghen: Andere hebben swarte Cleederen sonder Bonetten / als oock sonder hayr / ende datse in't ghemeyn weynich gheacht zyn / ende worden van de Mandarijnen ofte Magistraten soo wel ghestraft ende gegeesselt / als alle t'ander volck. Doen Professie van gheen vleesch / visch / noch eenich dinck dat leven ghehadt heeft / te eten / dan alleenlijcken Rys ende Cruyderen / doch eten in't heymelijcken alle dinck / ende zyn argher alst ghemeyne volck. De Religieusen van't Hof te weten / van die in Paquin woonen / seyt men seer gheacht te wesen. De Mandarijnen gaen gemeynlijcken in de Varellen ofte Conventen van de voorschreven Monicken haer vermakelijckheydt ende tyt-verdryf nemen / ende comen daer bynaest altoos weder vs schoneken ofte droncken upt. De voorschreven Cloosters staen ordinaris buyten de Steden / ende in de Steden hebbense de Tempelen ofte Kercken / maer wat beroerende is / d'Afgoden ende Tempelen, makender in China weynich werc af / want de Mandarijnen hebben luttel curieusheydts met d'Afgoden / ende houdense voor een spotternye / noch en ghelooven oock nauwelijcx datter een ander leven noch een ander Paradys is / dan t'Officie van Mandarijn ofte Magistraet te hebben / noch oock datter een ander Hel is / als de Ghevanghen-Huysen daer sy de delinquenten ofte misdadighers in doen stellen: Ende segghen dat het noodich is / t'ghemeyne volck met Afgoderye t'onderhouden / ghelijck als het selve door den Philosoph / van henlieder Gouverneurs / aenghewesen wort. Dit was oock van ghelijcken / in de Schriftuere / een maniere van excuse / die Aaron gaf / van't gulde Kalf dat hy ghemaeckt hadde / des niet te min / soo hebben de Chinen altoos voor een maniere te hebben / int achterste van hare Schepen / in Capellekens / die daer toe ghemaeckt zyn / een ghesneden Beeldt / van eener Maghets ofte Vrouwen Figuere / de welcke ghesceten is in een stoel / hebbende twee Chinen voor haer neder ghecnielt / in maniere ghelijck als Enghelen / voor't welcke sy nacht ende dach een ontsteken licht hebben hanghen / ende ten tyden datse t'zeyl willen gaen / soo doense t'selve Beelt veel sacrificien aen / ende dat / met veel Ceremonien ende gherucht van Trommelen / Clocken / ende Vier-Pylen te schieten / etc. Nu comende tot de Religieusen / soo en weet ick niet / datter in Peru een eygen huys gheweest is / daer hen Religieuse Mans by den anderen onthouden hebben. Van ander Priesters ende Coovenaers warender ontallijcken veel / maer eyghentlijcke Observantie / daerse / soo't schynt / van den Duyvel ingheßtelt moet wesen / was in Mexico, want aldaer waren / int begryp des grooten Tempels, twee Cloosters / gelijck als boven gheroert is / te weten / een van jonghe Dochters ofte Maeghden / daer van ghesepdt is / ende een ander van jonge Gesellen / van de achthien tot de twintich Jaren / de welcke Religieusen genaemt wierden: Dese droeghen cruynen op't hooft / gelijck als Monicken / hebbende evenwel t'hayr een weynich langher / comende tot half weghen d'ooren / uytgesondert datse t'hayr / recht op den top van't hooft / ontrent vier vingeren breet / soo lanck lieten wassen /

'Arist. 12. ca. Metaph.

Exod. 32.

wassen/dat hen achter over den rugghe heen quam/ghelijck als een vlecht / t'welcke sy oock alsoo ghebreydelt ende opgheulecht droeghen. Dese jonghe Ghesellen/de welcke in den Tempel van Viztlipuztli dienden/leefden in armoede ende kuyscheyt/ doende t'Officie van Leviten, want administreerden de Priesters ende Digniteyten des Tempels, van de Wieroock-Vaten ende t'licht te verschaffen/ de cleederen waer te nemen/ de Ghewijede plaetsen te reynighen/ende t'Barn-Hout by te brenghen/ op datter altijts ontsteken vier in Godts vyertest mocht wesen/t'welcke diende in de plaets van een Lampe/die ghestadich voor den Altaer des Afgodts stont te branden. Behalven dese jonghe Ghesellen/soo warender noch ander Jongers/de welcke waren ghelijck als jonghe Apen/ dese dienden voor de hantreyckende dingen/als om den Tempel met groenicheyt/Cruyden/ Roosen ende Biesen te besteken ende bestroyen / de Priesters hant-water te geven/de scheermessen ofte vlijmen (die tot de sacrificien gebesicht wierden)te wetten ende bereyt te maken/te gaen met den genē die d'aelmoessen eyschten) om d'offranden te dragen. Alle dese voorseyde haddē hare Oversten/daerse onder stonden/ende leefden met so grooten eerbaerheyt/dat so wanneer datse int openbaer quamen/daer eenighe Vrouwen ontrent waren / soo neyghdense de hoofden met het gesicht nae der aerden toe / sonder haer te dorven verstouten die eens op te slaen om de selve aen te sien / droegen voor habijten/cleeden die gelijck als Netten gebreyt waren. Dese Convent-Jonghers hadden oorlof om door de Stadt d'aelmoessen te gaen bidden by de Ghebuerten/ende ginghen vier en vier/ende ses en ses t'samen / met eenen verslaghen ende ootmoedighen Geest: Ende so wanneer datmense niet en gaf/so wast hen geoorloft te mogen gaen op de Ackeren ende Zaey-Landen/ om soo veel Koornaerden ofte granen te plucken/alsse van doen hadden/sonder datter den Eygenaer yet teghens mochte seggen/ofte int minste beletten dorst/hadden de selve oorlof/ om dieswille datse in armoede leefden/ sonder eenighe Renten meer te hebben als d'aelmoessen. Daer en mochtender boven de vijftich niet wesen/hadden hare exercitien in penitentien te doen/ ende des middernachts op te staen/ om op de Basuynen ende Kinckhorns te spelen/om t'volck te wecken / ende bewaeckten oock den Afgodt by quartieren ofte beurten/om t'vier/dat voor den Altaer brande/ niet te laten uytgaen : namen oock t'Wieroocks-Vat waer/ daer de Priesters den Afgodt/ des middernachts ende ander tijden/ met bewieroockten. Dese waren d'oversten seer onderdanich ende gehoorsaem/sonder datse int minste haer bevel te buyten ginghen/ende nae dat de Priesters des middernachts t'Wierooken voleynt hadden/ so gingen hen dese op een bysondere plaets sacrificeren/haer t'bloet met scherpe punten uyt de wangen treckende: ende t'bloet datser alsoo uyt creghen/strekense op de slapen van't hooft / tot beneden d'ooren. Dese sacrificie ghedaen wesende / gingen sy hen terstont in een Lack ofte besloten Water wasschen. De Jonghers en bestreken haer met gheen Betumen op de hoofden noch aen de Lichamen/ghelijck als de Priesters deden/ ende hare cleederen waren van een geweest werck/dat daer gemaect wort/van een seer ruych ende grof wit tuych. Dese exercitie ende strengicheyt/van penitentie te doen duerde hen alsoo een gantsch Jaer over/in welcken tijt sy met grooter abstinentie ende demoedicheyt leefden/ t'welcke voorwaer om te verwonderen is/hoe dat de valsche opinie der Religie so veel met dese Jongers en de Dochters vermocht datse met so grooten strengicheyt in des Satans dienste deden / t'gene dat van velen van den onsen niet gedaen en wort/in den dinste des alderopppersten God: t'welcke een sware verwarringe is/ voor den genen/ die met een weynich penitentie diese doen/ seer opgeblasen ende wel in haer schic zijn. Doch dewijle dat de selve exercitie/niet voor altoos/maer alleenlijc voor een Jaer was/so maectent oock t'selve wat lijdelijcker te wesen.

Het *17. Capittel.* Van de Penitentien ende strengicheydt die d'Indianen, door s'Duyvels ingheven, gebruyckt hebben.

N O de wijle dat wy op dit besteck ghecomen zijn/ soo
salt goet wesen de verbloeckte hoovaerdije des Satans t'openbaren/
om die eenichsins te doen sincken/ende onse traegheyt te verwackeren/
tot den dienste des opperstem Godts : Soo laet ons dan yet segghen/
van de strenghe ende vreemde Penitentien die dit ellendige volck/ door
des Duyvels ingheven/ ghebruyckt hebben/ ghelijck als de valsche Propheten van
3. Reg. 18. Baal die hen selven met lancetten wonden/ ende bloet upttrocken/ ende soo gelijck als
die den onreynen Beelfegor hare Sonen ende Dochteren sacrificeerden ofte opoffer-
Psal. 105. den ende die door't vier lieten gaen/ghelijck alst de Heylighe Schrifture getuygende
Num. 25. is : Want den Satan is altoos een groot vrient gheweest/ om op groote costen der
4. Reg. 21. Menschen ghedient te worden. Wy hebben hier vooren ghesept/hoe dat de Priesters
ende Religieusen des middernachts opstonden/ende nae dat de Priesters als dan den
Afgodt bewieroockt hadden/ soo ginghen sy / ghelijck als de Digniteyten ofte Su-
perintendenten des Tempels, op een sekere breede plaets ofte Choor/daer veel bancken
ofte setels waren/alwaer sy hen ter neder stelden/nemende elck een Puya van Mangey,
(t'welcke is ghelijck als een elssen / scherpe priem / ofte een ander sorte van lancet-
ten ofte vlimen/ waer mede sy haer door de kuyten ofte brapen van de beenen / dicht
aen de schenen doorstaken/ daer alsoo veel bloets upttreckende / met het welcke sy de
slapen van't hooft bestreken/ende met de reste van't bloet / doopten ofte wiesschen sy
de lancetten ofte elssen / de welcke sy daer nae tusschen de tinnen ofte ghevels van de
plaets leyden/ stekende de selve in ronde Globen ofte bollen/die van stroy ghemaeckt
waren/ op datse van alle man ghesien/ende (de penitentie / diese voor de Ghemeynte
deden/) verstaen mochte werden: Wiesschen hen van 'tselve bloet/in een Lack ofte be-
sloten water/ dat hier toe geordineert was: 'twelcke ghenaemt wiert Ezapan, dat is
soo veel als bloedich water ghesept. Daer was een groote menichte van dese lancet-
ten ofte elssen/in den Tempel/ want en mochten gheen twee maels dienen/dan moe-
sten elcke reyse weer nieuwe wesen. Behalven 'tselve/soo hadden dese Priesters ende
Religieusen noch groote Vasten-daghen/ghelijck als daer was/vijf ende thien dagen
achter een te vasten/ alsser eenighe principale Feest-daghen voor handen waren/zijn-
de de selve ghelijck als Quatuor tempora, Onderhielden de Continentie ofte kuyschept
soo strenghelijck / datter veel van dien (om niet te vallen in eenighe swackheyt des
vleeschs) haer manlijckheden overmidts spouden / soeckende duysentderley middelen
haer impotent te maken/om haer Goden niet te vertoornen/ende droncken oock geen
Wijn/ende sliepen seer weynich/want haer meeste exercitie was by nacht/deden hen
selven/ende dat/door den Duyvel/ groote wreetheden ende martirisatie aen/ ende dit
altemael/om datmense voor groote vasters ende boetdoenders soude houden. Hadden
voor een maniere/hen met gheknoopte coorden te disciplineren ofte geesselen. In de
Processie ofte Feeste/diese den Afgodt Tezcatlipuca aen deden/ (welcke was/als voo-
ren gesept is/den Godt der penitentien) soo en geesselden hen niet alleen de Priesters/
maer de gantsche Ghemeynte / ende alle 'tvolck discipineerden haer van ghelijcken/
want alsdan soo haddense al te samen nieuwe coorden in de handen/ ende dat/ van een
Vadem lanck/de welcke ghemaeckt waren van't Hennep van Mangey, hebbende een
knoop aen't eynde waer mede sy haer wel dapper ende lustich te keer ginghen/slaen-

de van

de van over de schouderen op den rugghe. Tot dese Feeste soo hielpen haer de Priesters met vasten/ ende dat/vijf dagē aen den anderen/maer eens daegs etende/ zijnde van haer Huysvrouwen afghesondert/ sonder datse in de voorseyde vijf daghen eens uyt den Tempe quamen/haer met de voorseyde coorden wel dapper ende dicht geesselende. Van de Penitentien ende d'excessive strengicheydt/die de Bonsos ghebruyckten/ zijn ons de Brieven der Vaders van't gheselschap Iesu, (diese uyt Indien gheschreven hebben) breedelijck handelende/hoe wel dat het selve al te samen altoos gesophisticeert heeft ghe weest / ende meer gheschiet is om t'welstaens/ als om de waerheyts wille. In Peru soo moeste alle het volck twee daghen lanck vasten / teghens de Feeste van Ytu,die seer groot was / in welcken tijdt sy haer Wijven niet eens aen en raeckten/ noch en aten oock geenich dinck met Sout noch Axi,noch en droncken gheen Chicha, op welcke maniere sy dickwils vasteden. Ende voor sekere sonden/ soo deden sy de penitentie/ van haer te gheesselen/met strenghe netelen/ ende ander tijden/malcanderen met een sekere steen/een hoop slaghen op den rugghe te smijten. Op sommighe plaetsen soo vertrecken haer sommighe van dit verblint volck(ende dat / door inghevinghe des Duyvels)op wilde ende woeste Gheberghten / alwaerse haer een langhen tijdt onthielden/ende een ghestrengh leven leyden. Bywijlen soo sacrificerense hen / ende worpen haer selven van een hooghe Steenrotse af/datse in stucken vallen/ t'welcke al te mael anders niet en zijn/als valstricken/van den ghenen/die gheenich dinck liever siet ende meer bemint/als t'verlies ende schade der Menschen.

Het 18. Capittel. Van de Sacrificien die d'Indianen aen den Duyvel deden,ende van wat dinghen.

Dat gene daer den Vyant/ Godt ende der Menschen/ altoos syn archeyt ende listicheydt in bewesen heeft / is gheweest in de veelheyt ende verscheydenheyt der offranden ende sacrificien/ de welcke hy tot syner Afgoderije/den ongeloovighen onderwesen heeft. Ende so ghelijck als de substantie der creatueren/in Godes dienste ende stichtinge consumeren/een wonderbaerlijcke acte ende eyghenschappe der Religie is / om dat het selve de sacrificie is / alsoo heeft oock den Vader der leughenen gheinventeert/ dat men hem/als Autheur ende Heere/ Godts creatueren soude sacrificeren ende op offeren. D'eerste soorte van sacrificien / die de Menschen ghebruyckten/was seer slecht ende eenvoudich / offerende Cain van de Vruchten der Aerden / ende Abel van't beste van syn Vee/ t'welcke van ghelijcken daer nae van Noë, Abraham, ende d'ander Patriarchen ghedaen wiert/tot der tijt toe/dat haer van Moyse ghegeven wierden/ t'langhe Ceremoniael Boeck der Leviten, daer so veelderley soorten ende verscheydenheydt van sacrificien in voorghestelt worden/als oock voor verscheyden handelinghen/ ende van verscheyden dinghen / ende met verscheyden Ceremonien: Alsoo heeft hem oock den Satan / onder sommighe Natien/wel laten bevallen / haer t'onderrichten / datse hem sacrificeren souden van't ghene datse hebben/t'zy hoe dat het soude moghen wesen. Onder anderen heeft hy hem soo veel te buyten ghegaen / in haer te gheven menichte van Wetten/Ceremonien ende Observantien/dat het een dinck om ver wonderen is/soo dat hy hem hier in claerlijcken vertoont/d'oude Wet te willen naebootsen/ ende in veel dinghen de selve Ceremonien te willen usurperen oft nae hem trecken so moghen wy alle de ghene die dese ongheloovighen ghebruyckt hebben/ reduceren tot drie soorten van sacrificien/te weten/d'eene van de dinghen die sonder ghevoelen zijn/ d'andere

Genes. 8.

Genes. 15.

d'ander van de Ghedierten/ende de derde van de Menschen. In Peru haddense voor een gebruyck te offeren Coca, dat onder haer een seer gheacht cruyt is: Mays, t'welcke haer Kooren is/gecoluerde pluymen: Chaquirá, van haer Mollo geheeten: Zee-schulpen ende bywijlen oock Gout ende Silver/ daer sy eenighe figueren van Ghedierten afmaeckten: Van ghelijcken fijne Lakenen van Cumbi, welrieckent ghewrocht hout / ende seer ordinaris ghebrandt smeer ofte talck: Dese offranden ofte sacrificien worden ghedaen om goet weder ende ghewas te crijghen / ofte om ghesondtheydt/ ofte om haer van eenighe perijckelen ende qualen te bevrijen. In de tweede soorte/ soo waren hen ieder ordinarische sacrificien van Cuies, t'welcke zijn Ghedierten ghelijck als cleyne padden / die d'Indianen oock wel eten: Ende in saecken van importantien ende wel ghestelde persoonen aengaende/ soo offerden sy Schapen van't Lant/ofte Pacos,(soo wel gewolde als slechtharighe)ende hadden een groot opsicht ende aenmerckinghe op't getal/ in de coleuren/als oock op de tijden / waermede sy wonderlijcke Ceremonien uytrechteden. De maniere die d'Indiaen(nae haer oude Ceremonien)ghebruyckten / om eenighe groote ofte cleyne Kee te dooden/is de selve van die van de witte Mooren/diese de Alquible hieten/dat is de Kee ofte t'schaep op de rechter arm te leggen / ende hem d'ooghen nae de Son te keeren/ sprekende sekere woorden/ nae de ghedaente van de Kee diese dooden / want soose van een bonte ende beplackte coleur was / soo wierden de woorden gedirigeert ofte ghesonden tot den Chuquilla, ofte Donder / om gheen ghebreck van Water te hebben: Ende soo't wit ende slechtharich was/soo wiert het de Son toegeeyghent/met andere woorden/ ende zijnde wollich / met andere / op dat hy haer wilde lichten ende voetsel gheven: Soo't nu een Guanaco was/dat is ghelijck als grauachtich/ so wierden de sacrificien gededicéert aen den Viracocha. Ende in Cusco,so wierden daer/met deseCeremonien/ alle daeghs een slechtharich Schaep opgeoffert/voor de Son/t'welcke gebrant wiert met een root Hemdt-rock aen/ worpende int branden sekere Corfkens met Coca, int vier/(t'welcke sy Villacaronca noemden.)Ende om dese sacrificien te doen/ so haddense een uytghesondert Volck ende Vee die daer toe Gedeputeert waren / sonder yewers anders toe te dienen. Sacrificeerden van ghelijcken Voghelen / hoewel dat dit in Peru soo ghemeyn niet en was/als in Mexico, daer't sacrificie van de Quartels seer ordinaris was. Die van Peru sacrificeerden uyt de Puna, (alsoo noemense aldaer de woeste plaetsen)alsse yewers tenOorlogh souden gaen/om daer mede de macht der Guacas ofte Goden/van henlieder tegenpartijë te doen verminderen. Dese sacrificien wierden ghenaemt Cuzcovicça ofte Contevicça, of oock Huallavicça of Sopavicça, welcke ghedaen wierden op dese maniere te weten/namen veelderley soorten van ghevogelte uyt de Puna ende vergaerden veel dystelich ofte doornich hout / genaemt Ganlli, ende t'selve ontsteken zijnde/soo leydense alle de Voghels by een/welcke versaminghe sy Quiço hieten/ende wierpense alsoo int vier / om het welcke d'Officianten van de sacrificie rontsom ginghen/met sekere ronde ende cantighe steenen/ op de welcke gheschildert stonden/veel Slangen/Leeuwen/Padden ende Tygren/seggende Vsachum, dat is soo veel ghesept/ als wilt ons Victorie wel laten ghelucken/ ende noch andere woorden waer mede sy seyden/laet de crachten der Guacas onser vyanden te niet ende verloren wesen: Ende brachten alsdan noch eenighe swarte Schapen voor den dach/ die etlijcke daghen sonder eten hadden opghesloten gheweest / de welcke ghenoemt worden Vrcu: Ende int dooden van de selve/ soo seydense/dat soo ghelijck als de herten van dese Beesten verflaut ende crachteloos waren/ datse also oock haerlieder wederpartije wildẽ verflauwen eñ crachteloos maken. Eñ soose in dese schapẽ vermercten/een seker vleesch/t'welcke achter aen't herte hangt/met het vasten ende voorleden

ghevanghenis/

ghevanghenis/niet gheconsumeert ofte verdwenen en was/soo hielden sy't voor een quade voorseygginghe ofte Prognosticatie. Brachten oock sekere swarte Honden/ghenaemt Apurucos, de welcke sy dooden/ende op een vlack Veldt neer wierpen/doende alsdan 't vleesch van de selve/aen een sekere soorte van volck (met sekere Ceremonien) op eten. Dese Sacrificie deden sy van ghelijcken / op dat den Ingas met gheen fenijn ofte vergift beschadicht en soude worden: Ende om dit te doen/soo vastense van den morghenstont af/tot datse de sterren saghen / alsdan soo atense den buyck vol / ende brasten/nae der witte Mooren usantie. Dese Sacrificie was d'alder aenghenaemste/ van teghens der Vyanden Goden/ende hoe wel dat het selve hedensdaeghs meestendeel te niet is/door dien dat d'oorloghen gheslist zijn/soo isser niet teghenstaende noch al eenich spoor (ende dat niet weynich) by de ghemeyne Indianen afgheblewen/soo wanneer datse bysondere questien uytstaende hebben/ofte datse by de Caçiques (dat zijn de Heeren) ofte onder de Dorpen ende Vlecken/eenich verschil teghens den anderen hebben. Item/sacrificeerden van ghelijcken Zee-schelpen/diese aldaer Mollo noemen/de welcke sy aen de Fonteynen ende vloeyende Beken offerden/segghende dat de Schelpen de Kinderen van de Zee waren/ende dat de Zee / Moeder van alle de Wateren was. Hebben (nae datse van coleur zijn) verscheyden namen / waerom sy haer oock tot verscheyden effecten dienen. Ghebruyckten van dese Zee-schelpen by naest in alle manieren van Sacrificien. Ende daer zijn hedensdaeghs noch sommige/ die de ghemalen Mollo ofte Schelpen/door een superstitie / in de Chicha (het welcke haren dranck is) doen. Hadden oock ghedeputeerde Indianen gheordineert/ die de Sacrificien ofte offranden deden/door de vloeyende Beken ofte af-wateringhen / die door de Vlecken ende Charcas, ofte Bou-landen heen liepen/'t welcke gedaen worde/ soo haest als de selve bezaeyt waren/op datse niet en wilden op-houden van loopen/ ende de selve te begieten. Dese sacrificien wierden door de Waerseggers/by loten uyt ghecoren/'twelcke ghedaen zijnde/soo wordender van de Contributie der Ghemeynte/alle 'tghene vergadert datter ghesacrificeert soude werden/ende alsoo gelevert aen den ghenen die de last hadden om de selve Sacrificien te doen/ de welcke sy deden in't beginsel van den Winter/dat is soo wanneer dat de Fonteynen / vloeyende Beken/ ende Rivieren beginnen te wassen / ende hoogh te worden / door de vochtigheyt des tijts / 'twelcke sy hare Sacrificien toe schreven: Maer de Fonteynen ende Water-beken der onbewoonde plaetsen/en dedense gheen Sacrificie aen. Dese veneratie ofte eerbiedinghe aen de spruytende Wateren/Fonteynen/Beken / doorloopende Wateren ofte Rivieren/die door de Vlecken ofte Bou-landen heen loopen/ is haer noch hedensdaeghs aenghebleven: Houden van ghelijcken in eeren/de Fonteynen ende Rivieren der onbewoonde plaetsen/ende de Contreye daer twee Rivieren in den anderen loopen/en haer vermenghen ofte ghemoeten/doense een bysondere eerbiedinghe ende veneratie aen/want wasschen haer aldaer om van eenighe ghebreken te ghenesen/nae datse haer eerst wel bestreken ofte besmeert hebben met Meel van Mays ofte van ander dinghen/daer noch andere verscheyden Ceremonien by doende / 'twelcke sy van ghelijcken in Badt-stoven doen.

Het *19. Capittel.* Van de Sacrificien dieſe van Menſchen deden.

MAer het gene dat in't ongeluck van dit ellendich volck aldermeeſt te beclaghen is/was den Tribuyt dieſe aen den Duyvel betaelden/in't ſacrificeren der Menſchen (die nae Godts Beeldt gemaect ende gheſchapen waren/om van Godt te genieten) dieſe hem op-offerden. Heeft onder veel Natien een ghebruyck gheweeſt/datſe (om haerlieder overledenen te geleyden) ghedoodt hebben de perſoonen die haer alder aenghenaemſt waren/ende den genen daerſe/naer haer goet-duncken/in de ander Werelt alderbeſt af ghedient ſouden mogen weſen/ghelijck als voren geſeyt is. Behalven deſe occaſie/ſoo haddenſe in Peru een uſantie/Kinderen van de vier tot de thien Jaren toe/te ſacrificeren/zijnde 'tmeeſtendeel des ſelven/in ſaken die den Inga beroerende waren/gelijck als in ſyn ſieckten ende cranckheden/om gheſontheyt te verwerven/ als oock ſoo wanneer dat hy ten oorloch trock/om victorie te vercrijghen. Ende ſoo wanneer datſe den nieuwen Inga den quaſt ofte quiſpel gaven/'twelcke des Coninckx teycken was/ghelijck als alhier den Scepter ofte Croon/ſacrificeerden in de ſelve ſolemniteyt/'tghetal van twee hondert Kinderen/ende dat/van de vier tot de thien Jaren toe/een hardt ende onmenſchelijck ſpectakel. De maniere van de ſelve te ſacrificeren/was/die te verworgen/ende met ſekere grim-aenſichten ende Ceremonien te begraven. Op andere tijden/ſoo onthalſdenſe/ende beſtreken haer met het bloet des ſelven/van't eene oor tot aen't ander. Sacrificeerden van gelijcken jonge Dochters ofte Maeghden van de ghene die men den Inga uyt de Cloosteren (daer wy hier voren af ghehandelt hebben) brachte. Daer was in deſe ſoorte van ſacrificie/een ſeer groot ende ghemeyn abuys/te weten/ſoo wanneer datter eenich van de principaelſte/ als oock van de ghemeyne Jndianen/cranck was/ende dat haer den Waerſeggher gheſeyt hadde/dat hy voorſeker ſterven ſoude/ſoo ſacrificeerden ſy haer eyghen Sonen aen de Son ofte den Virachocha, biddende datſe hen daer mede wilden te vreden ſtellen/ ende 'tleven van den Vader niet benemen. Diergelijcke wreetheyt/nae dat de Schriftuere vermeldt/ſoo dede oock den Coninck van Moab, in't ſacrificeren van ſyn eerſte ghebooren Soon/
3.Reg.3. op de mueren/ende datten aenſien der Kinderen van Jſrael/ de welcke deſe daet ſoo grouwelijcken voor ooghen ſtont/datſe hem niet meer en wilden benauwen/ ende weder nae haer wooningen toe keerden. Deſe ſelve maniere van wreede ſacrificien te doen/refereert de heylige Schrift in't gebruyck geweeſt te zijn/onder de Barbariſche
Sap. 1. Natien der Cananeen, Iebuſeen, ende d'ander meer/daer't Boeck der Wijſheyt men-
cap. 14. tie af maeckt/ſegghende: Sy noemen't vrede/te leven in ſoo veel ende groote ſwaricheden/als daer is/haer eyghen Kinderen te ſacrificeren/ofte andere verborghen ſacrificien te doen/ofte alle den nacht over in dingen van ſotternije te waken/ende hierom iſt/datſe haer in't leven/ende Houwelijcken ſtaet/onreyn houden/ benemende den eenen aen den anderen/uyt haet ende nijt het leven/ ende den anderen ontneemt hem 't Wijf ende de vrede/ende gaet al verwert door den anderen heen/ als bloedt-vergieten/dooden/ſtelen/bedroch/valſchheyt/ontrou/oproere/ onrecht/muyterije/ Godt te vergeten/de Zielen te belaſteren/'tweſen ende gheboorte te verwiſſelen/de houwelijcken te veranderen/ongeſchictheyt in overſpel ende onreynicheden/ want d'Afgoderije is een afgront ofte Poel van alle quaden. Dit is den Wijſen-man/ ſegghende van't ſelve volck/daer hem David van beclaeght/dat de Kinderen van Jſrael ſoodanighe
Pſal.105. coſtuymen af gheleert hebben/jae ſoo veel/datſe haer eyghen Sonen ende Dochteren

aen de

aen den Duyvel quamen te sacrificeren/ t'welcke noyt van Godt begeert noch aengenomen ghe weest is/ want naedemael dat hy den Autheur van't leven is / ende alle d'ander reste voor den Mensche gheschapen heeft/ soo en is hy daer gantsch niet met beholpen/ dat d'een Mensche d'ander 'tleven beneme. Ende al hoe wel dat den Heere de goede wille des ghetrouwen Patriarchs Abrahe (de daet van syn Soon te willen onthoofden) gheapprobeert ende voor goet aengenomen heeft/ so en heeft hy't nochtans in gheenderley wijse toeghelaten/ waer uyt men de boosheyt ende quade ghenegentheyt des Duyvels sien mach/ die hier in Godt heeft willen te boven gaen/ hem vermakende in aengebeden te wesen/ met verstortinge vant Menschelijcke bloet/ soeckende in deser voeghen 'tverlies der Menschen lichamen ende Zielen / ende dat door den uytsinnighen haet ende nijt die hy de selve (als syn soo wreeden weder-partije) heeft.

Het *20. Capittel.* Van de grouwelijcke Sacrificien der Menschen, die de Mexicanen ghebruyckten.

AL hoe wel dat die van Peru, in Kinderen te dooden/ ende van haer eyghen Sonen te sacrificeren / die van Mexico te boven ginghen/ want ick noyt gelesen noch verstaen hebbe / dat de Mexicanen sulckx in ghebruyck gehadt hebben/ niet teghenstaende / in de menichte der Menschen diese sacrificeerden/ ende in de afgrijselijcke maniere daer syt met deden/ gingen sy niet alleen die van Peru, maer oock alle Natien der Werelt te boven. Ende op dat men sien mach/ 'tgroote ongheluck daer den Duyvel dit volck in verleydt hadde/ soo sal ick ordentlijck verhalen die onmenschelijcke usantie diese hier in gehadt hebben: Eerstelijcken/ soo waren de Menschen/ diese aldus sacrificeerden/ in den Crijgh gevangen/ ende soo't gheen Captijven ofte Slaven en waren / soo en

dedenſe deſe ſolemnele ſacrificien niet/waer inne het ſchijnt/ ſy der Ouderen gebruyck ghevolcht hebben/die't ſacrificie (nae dat eenighe Autheuren ſeggen) daerom Victimas noemden/om dat het van een overwonnen dinck was / ſoo ghelijck als ſy't oock noemden/Hoſtia, quaſi ab Hoſte, om dat het een Offerande was van harer Vyanden/ hoe wel dat het ghebruyck van't ſelve/t'een ende t'ander vocabel/ verbreydt ende ghereckt heeft/tot alle ſoorten van ſacrificien / in effect dat de Mexicanen hare Afgoden anders niet en ſacrificeerden/dan hare Captijven ofte Slaven/ende om de ſelve Slaven te crijghen/ſoo waſt datſe ordinaris oorloch voerden. Hier van quamt datſe in hare Velt-ſlagen ende ſtrijden/altoos ſochten/elck een om ſyn wederpartije levent te vanghen ende niet te dooden/om daer hare ſacrificien mede te volbrenghen. Deſe reden gaf oock Moteçuma aen den Marckgraef van den Dale/als hy hem vraeghde hoe dat het by quam/naedemael hy ſoo machtich was / ende ſoo veel Rijcken overwonnen hadde/dat hy de Provintie van Tlaſcâla niet overweldicht en hadde / zijnde een dinck dat hy ſoo lichtelijcken hadde connen uytrechten/willende: 'T eene was / op dat de Jeucht ende aencomende Mannen van Mexico mochten hebben waer in datſe haer exerciceerden ende oeffenden/om in gheen ledicheyt ende met ghemack opghevoet te werden. 'T andere ende 't principaelſte/waeromme dat hy deſe Provintie ghereſerveert ende gheſchout hadde/was om te hebben van waer hy de Slaven ende Captijven/ofte ghevangenen mochte halen/dieſe hare Goden ſacrificeerden. De maniere dieſe in deſe ſacrificien hadden/was aldus/ ginghen in de Paliſſade ofte Steccade der Doots-hoofden/daer boven van gheſeyt is/alwaer de ghene vergaderden die ghesacrificeert ſouden werden/ende deden aen de voet ofte 't nederſte van deſe Paliſſade, een ſekere Ceremonie met de ſelfde/te weten/ſteldenſe al te ſamen aen de voet van dien/ op een rije heen/ende dat/met goeder wacht van veel volckx daer rontſom: Terſtont daer naer ſoo quamper een Prieſter uyt/ hebbende een corte Alve ofte Choor-cleedt aen/vol ſrengnien aen de zoomen ofte boorden / ende quam van't opperſte des Tempels af/met een Beeldt ofte Afgodt in de hant/'t welcke gemaeckt was van een deech van Bledos ofte Mayer/ende ghebacken Mays met Honich vermenght / hebbende

Bledos is een Moes-cruyt/'t welcke in't Latijn Blitum, ende in Duytſch/ Mayer genaemt wordt.

d'ooghen van groene Coraelkens/ende de tanden van de granen van't Mays, comende ſoo haeſtich als hy mochte/de trappen des Tempels af gheloopen / ende clom alſoo op eenen grooten ſteen/die te midde weghen van de plaets ofte 'tparck/op een ſeer hoog Taneel ofte Schavot vaſt ſtont: Deſe ſteen worde ghenaemt Quauxicâlli dat is/den Arent-ſteen gheſeyt/quam by een leederken (dat teghens 't Schavot over ſtont) op/ dalende alſoo weder by een ander/dat aen de ander zijde ſtont / af / altoos met ſynen Afgodt in d'armen/comende eyntlijcken ter plaetſen daer de ghene ſtonden / die ghesacrificeert ſouden werden/ende beginnende van't eene eynt af/nae't ander toe/ ginck aen een yeder in't byſonder/deſen Afgodt voor oogen houden / ſegghende: Siet/dit is uwen Godt. Dit hen aldus ghewesen hebbende/daelde weder aen d'ander zijde van de ſteyger ofte trappen af/gaende alle de ghene die ſterven ſouden als in Proceſſie/tot die plaetſe daerſe gheſacrificeert ſouden werden/alwaer ſy de Miniſters/die haer ſacrificeren ſouden/al bereyt vonden ſtaen. Het ordinaris ghebruyck van de ſacrificien/ was/de borſt op te ſnijden van de gene dieſe ſacrificeerden/ende 't Hert daer noch half levent uyt te rucken/ende 't lichaem alſoo langhs de trappen des Tempels, al rollende/ af te ſtooten/'t welcke gantſch in bloet ghewentelt ende beſprenght wiert. Ende om 'tſelve beter te verſtaen/ſoo is te weten/datter ter plaetſen daer men de ſacrificie dede/ quamen te ſtaen/ſes ſacrificeerders/die tot de ſelve Digniteyt gheconſtitueert ofte geordineert waren: De vier/ om de handen ende voeten/der gheſacrificeerden / vaſt te houden/ende een voor den hals/ende d'ander om de borſt op te ſnijden ende 't hert uyt te trecken.

te trecken. Dese wierden ghenaemt/Chachalmua, 'twelcke in onse tale soo veel is / als Minister ofte Dienaer der ghewijede dinghen/dit was onder haer een van d'opperste Digniteyten ende van grooter estime/'twelcke aen-erfde gelijck als een dinck van eenich leen. De Minister/die 't officie van te dooden hadde / 'twelcke den sesten van hen allen was/was gehouden ende geacht/gelijck als een opper-Priester ofte Paus/ zijnde den naem des selven/verscheyden/nae dat de ghelegentheyt des tijdts ende de solemniteyten/diese sacrificeerden/met brachte: Oock mede soo waren de Cleederen (van alsse upt quamen om te sacrificeren) van ghelijcken nae den tijt / verscheyden. Den naem van haer Digniteyt, was Papa ofte Paus/ende Topilzin, het habijt ende dracht was eenen rooden gordijn/op de maniere van een Dalmatick, hebbende aen de boorden/frenglen/ in de plaets van zoomsel/ met een Croon van costelijcke groene ende geele Plumagien op 't hooft/ende aen de oore/een maniere van goude Oorhanghsels/met groene Ghesteenten daer in ghecastueert: Hadden oock onder aen de lippe/te weten/te halfweghen de Kin/een dinck ghelijck als een schaft van een blauwe steen ghemaeckt. Dese ses sacrificeerders quamen met de aensichten ende handen seer swart ende leelijck aen ghestreken/hebbende de vijf van dien / ghemaeckte hayrvlechten op de hoofden/die seer ghecrult ende verwert stonden / zijnde met leere riemen om 'tmidden van 't hooft vast gebonden/ende aen de voorhoofden cleyne papiere schildekens/die met verscheyden coleuren geschildert waren / de Cleederen waren witte Dalmaticken, zijnde met swart besticket ende bewrocht / met dusdanighe habijten so vercleedense haer in de selve figuere des Duyvels/in sulcker voegē/datse int gesicht met hare grim-aensichten/alle de Ghemeynte ende omstaenders/een groot verschricken aen jaeghden. Den oppersten Priester hadde een seer groot breet ende scherp steenen mes in de hant/ende d'ander Priester hadde eenen houten hals bant / welcke ghemaeckt was in maniere als een Slanghe. Nu staende aldus alle ses voor den Afgodt/deden sy hare eerbiedinghe/ende stelden hen in ordinantie by den steen/ die ghelijck als een Piramide, als voren ghesept is/recht teghens de deure des Afgodens Camer over stont. Desen steen was soo scherp ende puntich/dat als men daer den genen die ghesacrificeert soude werden/met den rugghe liet op vallen/soo boogh hy terstont soo crom om/dat men hem seer lichtelijcken t'lijf/in 't opvallen van 't mes/ over-midden haelden. Nae dat dese sacrificeerders in ordinantie stonden/ so wierden alle de gene die se in de oorloghe ghevanghen hadden/ende die in dese Feeste gesacrificeert souden worden/uptghehaelt/ende dat/met een goede wacht ende men ichte van volc vergheselschapt/ende brachtense de langhe trappen op / al te samen op een rije ende moedernaeckt/ter plaetse daer de Ministren berept stonden/ende comende een yegelijck in syn ordinantie/soo quamen de ses sacrificeerders/ende namender een voor een af/te weten/d'een een voet ofte been/ende d'ander een ander / ende d'ander twee elck een arm/ende wierpense alsoo met den rugge op de voorseyde scherpe ende puntige steen/ alwaerse dan/den vijfsten van dese Ministers/den houten hals-bant over 'thooft heen om den hals streeck / zijnde van den opper-Priester met een groote raddicheyt de borst met het voorseyde mes op gehaelt/ende 'therte met de handen upt ghetrocken/ 'twelcke hy alsoo noch roockende aen de Son toonde / dien hy den selven roock van 't herte op offerde/waer mede hy hem terstont nae den Afgodt toe keerde / hem 'tselve in 't aensicht werpende/alsdan soo nam hy terstont het lichaem des gesacrificeerden/ ende stiet het met grooter lichtveerdicheyt van boven de trappen des Tempels, al rollende af/want de scherpe steen stont soo dicht by de trappen / datter gheen twee voet spatie tusschen den steen ende d'eerste trappe was / waer door hyse met een ghesette voet alsoo hol/over bol/van boven neer rommelde/op dese maniere soo wierdense alte

samen/d'een voor ende d'ander nae/ghesacrificeert. Ende nae datse (doot zijnde) van boven neer gheworpen laghen/soo quamen d'eygenaers der selven/te weten/de gene daerse van gevangen hadden geweest/ende namense wech/deeldense onder haer/atense op/ende maeckten daer een groote Feeste met/de welcke altoos op't minste /over de veertich ende vijftich waren / want daer waren onder haer die seer bedreven ende ende handich waren om de selve te captiveren ofte vanghen. Dit selve deden also van ghelijcken alle d'andere omligghende Natien / die de Mexicanen in alle hare costuymen/Wetten ende Godts-diensten ghelijck waren.

Het 21. Capittel. Van noch een ander maniere die de Mexicanen ghebruyckten in de sacrificien van Menschen.

DAer was noch een ander maniere van sacrificie / op verscheyden Feesten/de welcke sy noemden Racaxipe Veliztli, dat is soo veel gesept/als villinghe van Menschen/worden alsoo ghenaemt / om dies wille datse op sekere Feest-daghen een slaef ofte slaven (nae't ghetal datse begheerden) namen / diese 't Vel afvilden/'twelcke als dan van een persoon/daer toe ghedeputeert/aenghetrocken wierdt: Desen ginck voorby alle de huysen/over alle plaetsen ende mercten der Steden/al singende ende danssende/ende een yeghelijck moest als dan den selven wat bieden/want den genen die hem niet en gaf/sloech hy met een eynt van't Vel in't aenghesicht / hem met het Bloet van't selve een slabbay ghevende. Dese guychelerijhe duerde soo langhe / tot dat het Vel aen stucken ende blarden was. In desen tijt soo vergaderden de selve/die aldus om liepen veel aelmoessens/'t welcke besteet wiert in dingen die tot hunnen Godts-dienst van noode waren. In veel van dese Feesten/soo wordender een uytdaginge gedaen/tusschen den ghenen die't Sacrificie doen souden/ende den ghenen die ghesacrificeert souden worden/'twelcke gheschiede op dese maniere: Bonden den slaef met d'eene voet aen eenen grooten ronden steen/ende gaven hem een Zwaert met een Rondas in de handen/om zijn selven te verweeren/terstont soo quam den anderen die hem sacrificeren soude/van ghelijcken gewapent/met een Rapier ende Schilt ende soo't gebeurde/ dat den ghenen die ghesacrificeert soude werden/d'overhant behielt/soo was hy vry ende ontslaghen van't sacrificie/vercrijghende noch daer en boven/ daer voor/ eenen naem van een vroom Capiteyn/ende ghelijck als een soodanich/worde hy daer nae geacht: Maer soo den selven overwonnen bleef/soo wiert hy op den selven steen/daer hy aen ghebonden was/terstont ghesacrificeert. Noch soo was een ander maniere van Sacrificie/soo wanneer datse eenighen slaef dediceerden ofte toe-eyghenden/ om den Afgodt te representeren/welcker ghelijckenisse sy seyden den selven te wesen / 'twelcke aldus toe ginck: Gaven alle Jaren eenen Slaef aen de Priesters / op dat de levende gelijckenisse des Afgodts/nimmermeer en soude ghebreken/den welcken sy terstont/ nae dat hy in't Officie ghetreden was/ (zijnde eerstelijcken seer wel gewasschen ende ghereynicht) alle de cleederen ende teyckenen des Afgodts aentrocken ende omhinghen/hem den selven naem ghevende/ende was 'tgheheele Jaer door / soo veel gheacht ende gheeert als den selven Afgodt. Hadde altoos tot een bewaringhe twaelf Mans by hem/op dat hy niet wech en liepe/ende met dese wacht/so lietense hem vrijelijcken gaen/waer dat het hem luste: Ende soo't by gevalle gheschiede / dat hy quam wech te loopen/so moest de principaelste van de Wacht-heuders/in zijn plaetse staen/ om den Afgodt te representeren/ende daer nae gesacrificeert te worden. Desen voorschreven

schreven Indiaen ofte slaef/hadde de alder eerlijckste Camer ofte wooninge des Tempels, alwaer hy at ende dronck/daer hem oock alle de principaelste quamen dienen ende eerbiedinghe doen/met hem de Spijsen aen te rechten/op de bereydinge ende usantie van de groote Heeren: Ende soo wanneer dat hy door de Stadt heen ginck/ soo hadde hy altoos een groot gheselschap van Heeren/ende de voornaemste by hem/die hem ghelepden/ende droegh oock een pijpken inde hant/daer hy altemets op speelde/ waer mede te verstaen gaf/dat hy over strate ginck/op welcker gheluyt de Vrouwen terstont met haer Kinderen op d'armen quamen uytloopen / hem de selve voor zijn voeten neer legghende/ende be groeten hem ghelijck als een Godt/ doende 'tselve van ghelijcken alle t'ander Volck. Des nachts soo stelden se hem in een Kauwe / die van stercke ijsere Roeden ghemaeckt was/op dat hy haer niet en mochte ontvlieden / tot der tijt toe/dat den Feest-dach ghecomen was/alsdan soo wiert hy ghesacrificeert/gelijck als voorzen verhaelt is. In dese voorseyde ende andere veelderley manieren/ wast dat den Duyvel dese ellendighe Menschen bedroghen/bespot ende verlept hadde/ende de menichte die met dusdanighe Helsche wreetheyt/omghebracht ende gesacrificeert waren/was soo veel/dat het een ongeloof lijck dinck schijnt te wesen/want daer wort gheaffirmeert datter reysen ghewcest zijn/daerder over de vijf duysent ghesacrificeert wierden: Jae daer zijn daghen ghe weest / datter op verschepden plaetsen / op dese voorseyde maniere/ over de twintich duysent om ghebracht zijn. Tot dese soo afgrijsselijcke moordery/ghebruyckte den Duyvel door zijn Ministers / een aerdighe inventie/ende was/dat soo wanneert de Priesters des Satans tijt ende goet dochte/ so ginghen sy tot de Coninghen/ende gaven hen te kennen / hoe dat de Goden van honger storven/ende datse haer wilden ghedachtich wesen: Alsdan soo maeckten hen de Coninghen terstont ghereet/ende waerschouden malcanderen / hoe dat de Goden t'eten eyschten/dat sy daerom haer volck gereet souden laten vinden op een bestemden dach/ seyndende haer volck naer de Provintien van haerder wederpartye toe / om hen ten strijde bereydt te maken: Aldus hare Volcken versaemt / ende de Heyrtochten in krijghs-ordinantie ghestelt hebbende / soo quamense op de bestemde Velden by een/ ende leverden den anderen een Velt-slach/zijnde alle hare questie ende ghevecht anders nieuwers om/dan om d'een d'ander te vanghen tot de voldoeninghe der sacrificien/pretenderende een yeder aen weder zijden/hem op't vroomste te verdoecken ende beneerstighen/om de meeste Captijven ofte ghevanghenen voor de Sacrificie te brenghen/in voeghen datse in dese Oorloghen meer weyrs doen om den anderen levent te vanghen/als doot te smijten/want alle hare intentie was / levende Lieden te brenghen/ om haer Afgoden te spijsigen/ende dit was de maniere daerse hare Goden de Victimas met brachten: Oock soo is te weten/datter geenighen Coninck gecroont wiert/voor aleer dat hy eenighe Provintien overwonnen hadde / ende een menichte van Captijven voor hem brachte tot sacrificien van syn Goden / alsoo datter van alle canten een onuytsprekelijck dinck was/'tbloet dat tot des Satans eere vergoten ende ghestort wierdt.

Het

Het *22.Capittel.* Hoe dat de ſelve Indianen al moede waren, ende de wreetheden van hare Goden niet langer verdraghen mochten.

DEſe ſoo uytnemende wreetheyt (van ſoo veel Menſchen Bloet te ſtorten/ende een ſoo ſwaren tribuyt/ van altoos Captyven ofte ſlaven t'overwinnen/tot onderhout van hare Goden) hadde al veel van de ſelve Barbaren moede gemaeckt/ende lieten hen ooc duncken/een onlijdbaer dinck te weſen / niet teghenſtaende/door de groote vreeſe die hen de Miniſters der Afgoden/van haren 't weghen/voorſtelden / als oock door de liſtigheyt daerſe 'tghemeyne volck met bedrogen hielden/en lieten niet af/hare ſtrenghe Wetten te volbrenghen: Doch waren evenwel jammerlijcken verlanghende/haer van ſoo ſwaren laſt ontſlaghen te ſien/ende was oock een voorſieninge Gods/dat d'eerſte die haer Chriſti Wet vercondichden / dit volck in duſdanighe gheſtalteniſſe vonden/want lieten haer ſonder twijffel voorſtaen / dat het een goede Wet ende Godt moeſte weſen/den ghenen die alſoo ghedient wilde zijn. Tot deſen propoſte ſoo is my vertrocken gheweeſt/van een eerwaerdich Prieſter in nieu Spagnien, hoe dat hy ten tijden als hy eerſt in't ſelve Lant ghecomen was/gevraeght hadde/aen een out ende gheacht Indiaen/hoe dat het by quam/dat d'Indianen Chriſti Wet ſo haeſt hadden aen ghenomen/ende de hare verlaten/ſonder de ſelve meer t'approberen noch t'ondertaſten ende diſputatie daer van te houden/in ſulcker voeghen dat het ſcheen de ſelve verandert te hebben/ſonder door wettelijcke ende genoech-doende redenen daer toe ghemoveert ofte beweeght te weſen. Waer op d'Indiaen antwoorde/ſegghende: En laet u (Vader) niet voorſtaen/dat wy Chriſti Wet ſoo onbedachtelijcken aenghenomen hebben/als ghy wel ſegt/want ick verſekere u/ dat wy alreede ſo moede ende ongheruſt waren/met de dinghen die ons d'Afgoden op leyden / dat wy voorghenomen hadden de ſelve te verlaten/ende een ander Wet te verkieſen: Ende om dieſwille dat de ghene die ghylieden predickten/ons docht met gheen wreetheyt vermenght te weſen/comende ſoo wel t'onſen propooſte/als oock ſoo rechtvaerdich ende goet/ſoo verſtonden wy/dat het d'oprechte Wet moeſte weſen / waerom wy die oock met grooter begeerten aenghenomen hebben. 'Tghene dat van deſen Indiaen gheſeyt wiert/comt ſeer wel over een met het ghene datter gheleſen wert in d'eerſte verbalen die Hernando Cortes aen den Keyſer Carel de vijfde ſont / alwaer hy verhaelt / hoe datter (nae dat hy de Stadt van Mexico overwonnen hadde / weſende in Cuyoacan) tot hem ghecomen zijn/Gheſanten der Ghemeynte ende Provintie van Mechoacan, biddende dat men haer ſyn Wet ofte Geloof wilde ſeynden/met den genen dieſe haer mochten uytlegghen ende verclaren/want waren gheresolveert / de hare te verworpen/ende om dieſ wille datſe haer niet goet en docht te weſen: 'Twelcke Cortes haer verwillichde ende oock dede/ende zijn hedenſ daeghs de beſte Chriſtenen der Indianen van geheel nieu Spagnien. De Spagnaerden die deſe ſoo wreede Sacrificien der Menſchen ſagen/namen voor haer/met een opſette wille/ alle haer macht te gebruycken/om ſulcken verbloeckten Vleeſch-banck van Menſchen uyt te roepen ende te vernielen. Ende dat noch veel meer/alſſe op eenen avont t'ſeſtich ofte t'ſeventich Spagnaerden voor haer ooghen ſagen ſacrificeren/de welcke ghevangen hadden gheweeſt in een Velt-ſlach/dieſe in't Oorlogh van Mexico, tegens haer ghehadt hadden. Ende op een ander mael/ſoo vondenſe noch te Tezcuſco, in een logement gheſchreven / met hout-cool aen de want/aldus: Alhier heeft gevangen ghelegghen den ongheluckighen

N. met

N. met syn mackers / de welcke die van Tezcuco gesacrificeert hebben. Van ghelijcken soo isser een vreemt/doch warachtich dinck gheschiet/dewijle t'selve van gheloofwaerdighe persoonen vertelt wort/ende was/dat staende etlijcke Spagnaerden/ om t'spectakel van dusdanighe offranden t'aenschouwen / soo soude daer een cloeck ende wel dispost Jonghelinck opghesneden/t'herte uytgherockt/ende alsoo/nae haer usantie/van boven de trappen afghewoppen wesen / beneden comende/ teghens de Spagnaerden/in syn tael ghesept hebben: Cavalleros muerto me han, dat is / Ridders/ sy hebben myn ghedoodt: t'welcke aen den onsen een groot medelijden ende afgrijsen veroorsaeckte. Ten is gheen ongheloofslijck dinck / den selven ghesprocken te hebben/ nae dat hem t'herte uytghetrocken was / dewijle dat Galenus verhaelt / dat het somtijts/int sacrificeren der Ghedierten/gheschiet is/dat de selve(nae datse t'herte uytgetrocken/ ende op den Altaer ghelept waren)haer verroert ende aemtocht ghegheven/ jae dat meer is/luyde ghebleet/ ende een stuck weeghs heen geloopen souden hebben. Nu achterlatende de disputatie / van hoe dat het selve met de natuere over een comt/ soo is het ghene/dat de materie beroerende is / te aenmercken / met hoe een onlijdtlijcke dienstbaerheyt/ dat de voorseyde Barbaren den Helschen doot slagher onderworpen waren/ende hoe groote barmhertichept dat den Heere getoont heeft / in haer syn sachtmoedighe/oprechte/ende in alles aenghename Wet ghemeyn te maken.

Galen.lib. 2. de Hipocr. & Platon. placit.cap.4.

Het 23. *Capittel.* Hoe dat den Duyvel onderstaen heeft, de Sacramenten der Heylighe Kercke nae te bootsen.

HEt ghene dat aldermeest / van den haet ende weerbarstichept des Satans/te verwonderen is/is/dat hy niet alleen in d'Afgoderije ende sacrificien/maer oock in sekere manieren van Ceremonien/ onse Sacramenten(die onsen Heere Iesus Christus inghestelt / ende syn Heylighe Kercke int ghebruyck heeft) naeghebootst heeft / namelijcken so heeft hy't Sacrament van't Nachtmael (t'welcke het alderhooghste ende Goddelijckste is) onderstaen in een sekere forme nae te bootsen / ende dat / tot een groot bedrogh der ongheloovighen/ t'welcke op dese maniere toegaet / te weten / in d'eerste Maent diese in Peru, Râyme noemden / de welcke by ons met December over een comt/soo wordender een seer solennele Feeste ghehouden/Capacrâyme gheheeten / met seer groote sacrificien ende Ceremonien / die veel daghen lanck duerde / in de welcke gheenighen vreemdelinck ofte uytheemscher hem int Hoff (t'welcke te Cusco was) mocht laten vinden. Dese daghen volepndicht zijnde / soo wierden alle vreemdelinghen oorlof ghegheven om te moghen in comen/ende maecktense alsdan de sacrificien ende Feeste deelachtich/met haer t'Sacrament te geven op dese maniere: De Mamacônas van de Son/welcke waren ghelijck als Nonnen / maeckten clepne Koecksken van't Meel van't Mays,zijnde de selve ghekneedt ende ghebacken met bloet van witte Rammen/die oock op den selven dach gheoffert werden/ deden als dan de vreemdelinghen van alle de Provincien terstont in comen / ende steldense in ordene: Dit ghedaen zijnde/so quamen de Priesters (de welcke van een seker gheslacht/ ende afcomelinghen van Iluqui Yupangui waren) ende gaven elcken Persoon een bete ofte brock van de voornoemde Koecxkens / segghende datse haer dese stucken ofte brocken gaben/op datse met den Inga t'welcke den Coninc van Peru was) vereenicht ende in verdrach souden blijven / ende waerse houden haer oock / gheen quaet teghens den Inga te spreken noch te dencken/maer datse hem altoos goetgunstich wilden wesen / want

den selven beet ofte brock soude getuygenis van haer intentie geven / ende soose haer behoorlijcke plicht niet en deden / soo soudet de selve uytbrenghen ende teghens haer aen wesen. Dese voorgheschreven Koecken wierden ghebracht in groote Goude ende Silvere Schotelen/de welcke hier toe alleenlijck ghebesicht wierden / ontfinghen ende aten al te samen de beten ofte brocken/met een groote dancsegginge aen de Son/ van de weldaet/toonende in de woorden/als oock int gelaet/ een groot contentement en̄ devotie/protesterende datse van alle haer levē geenich dinc tegens de Son noch tegens dē Inga doen noch denckē soudē/op welcker conditie sy de voorseyde spijse van de Son ontfingen/ en̄ dat oock de selve cost soude blijven in hare lichamen tot een getuygenisse der getrouwicheydt diese de Son ende den Inga haren Coninck bewijsen souden. Dese Duyvelsche maniere van uytdeelinghe wierden van gelijcken gehouden in de thiende Maent/ Coyaraime ghenaemt/ t'welcke September was/ te weten/in de solenne feeste diese çitua noemden/ende dat/met alle de voorschreven Ceremonien. Ende behalven d'uytdeelinghe van't H. Nachtmael/(soo't gheoorloft is soodanighen woort te ghebruycken) soo sonden sy noch oock van de voorschreven Koecken aen alle de Guacas, Heylichdommen ofte vreemde Afgoden/van het gantsche Rijck over/waer toe op de selve tijt aldaer persoonē van alle wegen bereyt stonden/om t'selve t'ontfanghen/segghende datter t'selve van de Son ghesonden werdt / in teycken dat hy begeerde/datse hem al te samen souden achten ende eeren. Van ghelijcken soo wierden daer de Caçicken. (dat zijn d'Overste Regeerders ofte Heeren) door gunste/ oock wat af ghesonden. Yemandt sal dit by avontuer voor een fabel ofte beuselinghe houden/ doch is in effect een dinck dat seecker ende warachtich is / want dese maniere van't Sacrament uyt te deelen/heeft gheduert van den tijt des Ingas Yupanguy af/ (welcke den ghenen was/die de meeste Wetten / ghebruycken ende Ceremonien inghestelt heeft / ghelijck als een ander Numa, in Roome) tot dat het Euangelium onses Heeren Iesu Christi, alle de voorschreven superstitien wech ghenomen heeft/ ghevende de warachtighe ende levendighe spijse/die de Zielen te samen hout / ende met Godt vereenicht. Den ghenen die hem hier van volcomelijcken wil voldoen / mach lesen t'Relaes dat den Licentiaet Polus gheschreven heeft aen den Aerdts-Bisschop van de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen/Don Ierenimo de Loaysa, salder dit / ende noch veel ander dinghen meer/in vinden / t'welcke hy met grooter neersticheyt ende sekerheyt ondersocht ende by een versaemt heeft.

Het 24. *Capittel* Op wat maniere dat den Duyvel in *Mexico* onderstaen heeft, nae te bootsen, de Feeste ofte Ommeganck van't *Corpus Christi*, dat is t'Sacraments-dach, ende d'uytdeelinge van't Nachtmael, die de Kercke ghebruyckt.

En grooter verwonderinge sal veroorsaken/ de Feeste ende ghelijckenisse van het Nachtmael / die den selven Duyvel (als Prince van de kinderen der Hoovaerdije) in Mexico gheordineert heeft/ ende hoewel dat de selve wat lanck is/soo salt nochtans goet wesen/t'selve te verhalen / soo ghelijck als het door gheloofwaerdighe Persoonen beschreven is/t'welcke aldus toe ginck: De Mexicanen hielden de principaelste Feeste/van haren Godt Viztlipuztli, in de Mey-Maent/ ende twee dagen voor de Hoochtijdt/soo quamen de jonghe Dochters (die wy vooren geseyt hebben/ te wesen gelijck als Nonnen/ ende die haer in den selven Tempel onthielden) ende maelden een groote

quantiteyt van't zaet van Bledos ofte Mayer/ gelijckelijcken met gheroost Mays vermenght/t'selve ghemalen wesende/kneeddent met Honich/makende alsoo van't voorseyde deech/ eenen Afgodt/die soo groot was/als het selve houten Beelt/ende setten hem in de plaets van d'ooghen/groene blauwe/ofte witte Coralen/ende voor tanden/ de Granen van't Mays, hem vercierende met alle t'ghewaet ende omhanghsel / dat vooren ghesept is. Nae dat hy aldus tot syn volcomen perfectie ghebracht was / soo quamen alle de Heeren/ende brachten een costelijck ende cierlijck cleet/ghemaeckt nae des Afgoden usantie/t'welcke sy hem aentrocken / Aldus wel ghecleedt ende toeghemaeckt zijnde/soo steldense hem op een blauwe schabel in syn Rosbaer ofte Setel/om alsoo op de schouderen ghedraghen te worden. Als nu den dach van de Feeste ofte Hoogh-tijdt ghecomen was/soo quamen alle de voorschreven jonghe Dochters/ een ure voor den dach/uyt/ghecleedt zijnde met witte cleeren ende met nieuwe verciersels omhangen/ende wierden op dien dach genaemt/ Susters van den Godt Viztlipuztli: Waren oock ghecroont met Crantsen van geroost ende ghebarsten Mays, hebbende dicke snoeren van't selve / om de halsen/welcke haer quamen tot onder de slincker armen/hadden de wanghen ofte t'aenghesicht met verwe bestreken/ ende d'armen van de elleboghen af/tot op de handen toe/ verciert met alderley gecoleurde pluymen van Papegayen. Aldus toeghemaeckt wesende/soo namense de Rosbaer/ofte Setel des Afgodts op de schouderen/ende brachtense tot op de plaets/ alwaer de jonghe Gesellen al te samen al bereyt stonden / ghecleet zijnde met een ghewaet van aerdighe ende seer hupse Netten/hebbende de selve maniere van gecroonde Crantsen/ als de Dochters. Nu comende de Dochters met den Afgodt uyt / soo ghenaeckten de Jongelinghen met grooter eerbiedinghe / ende namen den voorschreven Setel op de schouderen / ende droeghense alsoo tot aen den ondersten trap ofte dorpel van den Tempel, alwaer haer dan de gantsche Gemeynte voor verootmoedighde ende nederbuyghde/ nemende d'aerde van de vloer/ende die haer selven op't hooft legghende/ t'welcke onder haerleden een ghemeyne Ceremonie was in de principaelste Feesten haerder Goden. Dese Ceremonien aldus ghedaen zijnde/begonst de gantsche Ghemeynte in Processie te trecken/ ende dat/ met soo grooter haesten alst haer ymmers doenlijck was/gaende aldus tot op eenen Bergh/staende een mijl buyten de Stadt van Mexico, ghenaemt Chapultepec, alwaer sy een vermaninghe/ met eenighe sacrificie deden: t'welcke ghedaen zijnde/scheyden daer weder terstont met de selve haeste van daen/ nae een plaets toe/die niet verre van daer ghelegen was/gheheeten Atlacuiavaya, alwaer sy de tweede vermaninghe deden. Van hier soo ginghen sy tot op een ander Vleck/een mijl verder aen ghelegen/t'welcke ghenaemt wordt/Cuyoacan, van waer sy alsdan weder nae de Stadt van Mexico toe keerden/sonder eens te pauseren/ doende alle desen voorschreven wegh (t'welcke over de vier mijlen was) in drie ofte vier uren tijdts: noemden dese Processie Ypaina Viztlipuztli, dat is te seggen/ den haestigen ofte spoedighen wegh van Viztlipuztli. Wederghecomen zijnde tot aen de voet ofte dorpel van de trappen/soo settense den Setel daer neder/ende namen etlijcke dicke ende stercke coorden/ende bondense aen de vatsels van de Rosbaer ofte Setel/waer mede sy malcanderen helpende/ etlijcke van boven/ andere van onderen / ende dat / met grooter achtinghe ende eerbiedinghe/ den Afgodt met Setel met al tot op't opperste van de Tempel hijsten/met een groot getier van Pijpen/Basuynen/ Kinckhoorns ende Trommelen /trocken hem aldus op deser maniere om hoogh/om dies wille dat den steygher van den Tempel seer smal was/ende de trappen seer hoogh opgingen/ waerom sy hem daer / op de schouderen niet en mochten opcrijghen. Ende terwijle dat men den Afgodt om hoogh haelde/soo stont de gantsche Gemeynte op de plaets met

grooter ootmoedichheyt ende vreese. Nae datse hem aldus om hoogh gheheelt / ende in een Capelleken van Roosen(t'welcke daer toe ghemaeckt was)ghestelt hadden/soo quamen terstont de Jongheltngen/ ende stroyden daerom en t'om veel bloemen van verscheyden coleuren / in sulcker voeghen datser den gheheelen Tempel , soo wel van buyten als van binnen/met verbulden. Dit ghedaen zijnde/soo quamen de Dochters uyt/met de boven-gheseyde cleederen ende vercierfels om end' aen / brenghende uyt haer vertreck-camer eenighe crakelinghen/ die ghemaeckt waren van't deegh van gerooft Mays ende t'cruyt Bledos ofte Mayer/te weten / van't selve daer den Afgodt af ghemaeckt was / hebbende de ghedaente van groote beenderen ende gavense aen de Jonghelinghen/de welcke de selve om hoogh brachten / ende alsoo voor den Afgodt neer leyden/te weten/t gheheele parck over/tot soo langhe datter niet meer en mochtenliggen/ dese craeckelinghen van deegh noemdense de beenderen ende t'vleesch van Viztlipoztli. Nu dese beenderen daer alsoo ghelept wesende/quamen alle d Ouderlinghen(als Priesters/ Levijten/ ende alle d'ander Ministers)uyt den Tempel , een yder nae syn Ouderdom ende dignitept / want hadden hier van een seer goede ordinantie ende gheschicktheyt/met hare namen ende tijtelen/comende alsoo achter den anderen uyt/met hare slupers van Netten / van diversche coleuren ende wercken bewrocht/ naer dat een yeders waerdicheydt ende ampte met brachte/ hebbende Crantsen op de hoofden/ende ghereghen snoeren van bloemen om de halsen. Achter dese soo volghden de Goden ende Godinnen/diese aenbaden/in verscheyden Figueren/ zijnde ghecleedt met het voorschreven Librey. Aldus in ordinantie ghestelt zijnde / rontsom de voorseyde crakelinghen van deegh / soo maeckten se daer over een sekere Ceremonie van ghesangh ende Dans-spelen / met het welcke de selve ghesegent ende ghewijet bleven / voor vleesch ende beenderen des selven Afgodts. De wijinghe ende Ceremonie van de crakelinghen ghedaen zijnde/(waer mede die voor vleesch ende beenderen van den Afgodt ghehouden wierden) soo wierdense op de selve maniere gheacht ende ge-eert ghelijck als haren Godt. Terstont hier nae soo quamen de Sacrificeerders/ende deden de sacrificien der Menschen / op de maniere als op een ander gheseyt is. Ende daer wierden altoos op desen tijt meerder quantitept gesacrificeert / als op ander daghen/om dat het een soo hooghen Feestdach was. De sacrificien volepndicht wesende / soo quamen terstont alle de Jonghelinghen ende Dochters uyt den Tempel(toeghemaeckt als gheseyt is)in ordinantie ofte in geleden/ ende op een rije tegens den anderen over/al danssende ende singende/ende dat/ op het geluyt van een Trommel die daer gheslaghen wiert ter eeren des Afgodts ende van de solenniteyt diese celebreerden/op welcker ghesanghen/alle de Heeren/Ouders ende t'voornaemste volck met een weer-stem antwoorden / danssende rontsom haer heen/makende alsoo te samen een fraeye ende welgheschickten ronden Dans / ghelijck als sy't voor een ghebruyck hebben/blijvende altoos de Jonghelinghen ende de Dochters int midden/tot welcker aenschou aldaer de gheheele Stadt by een versaemde. Op desen dach van den Afgodt Viztlipuztli,soo was het een ghebruyck/ (t'welcke oock over t'gheele lant seer scherpelijcken onderhouden wierdt)dat men anders gheen spijs en machte ghenutten/dan alleenlijck van't voorseyde deegh ofte crakelinghen met Honich/ daer den Afgodt van ghemaeckt was/ende desen cost moest noch terstondt des morghens/int opgaen van den dach/ghegeten worden/sonder daer eenich water ofte yet anders op te moghen drincken/tot dat het over den middach was/ende soo't contrarie gheschiede/ soo hielden sy't voor een groote Kerck-roof ende quade voorsegginghe ofte prognosticatie. De Ceremonien volepndicht zijnde / mochtense ander dinghen eten/ ende onder-tusschen/datse met het selve doende waren/ soo verberghdense het Water voor de

voor de kinderen/ende waerschouden oock alle de gene/die tot verstant ende kennis ghecomen waren / datse gheen Water en souden drincken/want seyden / dat Godts toorne op haer soude comen/ende datse daerom souden moeten sterven/ soo datse t'selve met grooter sorghe ende strengicheyt onderhielden. De Ceremonien / Danssen ende sacrificien ghedaen zijnde/soo gingense haer ontcleeden / ende als dan soo namen de Priesters ende Digniteyten des Tempels den Afgodt van deegh / ende trocken hem de cleederen ende t'ghewaet/dat hy om hadde/ uyt/ ende braken hem/als oock de crakelinghen/die ghewijet waren/in stucken/ ende maeckten daer vele brocken af/ ende beginnende van de voornaemste ofte meeste af/ deeldense de selve om ende gavense de heele Ghemeynte/ groot ende cleyn / soo wel de Vrouwen als de Mans/ in maniere van't Nachtmael / t'eten/ t'welcke sy oock met soo grooter eerbiedinghe / vreese ende tranen ontfinghen/dat het een dinck om verwonderen was/segghende datse t'vleesch ende de beenderen van haren Godt aten/hen voor onwaerdich houdende sulcken weldaet te ghenieten. Nu de ghene die sieck ofte kranck waren / ifetent door een ander eyssthen / ende wierdt haer met grooter eerwaerdicheyt ende opsicht ghebracht. Alle de ghene die't Sacrament ontfinghen/ waren gehouden te betalen de thienden van't selve zaet/ daer den Afgodt af ghemaeckt wierdt. De solenniteyt van't Sacrament ofte t'Nachtmael ghedaen zijnde/soo clommer een Ouderlinck/ van grooter aensien/ om hoogh/ende vercondichde ofte predickte/met luyder stemmen /haerlieder Wet ende Ceremonien. Wie en sout niet verwonderen / dat den Duyvel soo sorghvuldich gheweest is/hem te laten aenbidden/ende te ontfanghen op de selve maniere/als het Iesus Christus onsen Godt ghe-ordineert ende onderwesen heeft / ende soo ghelijck als het van de heylighe kercke in ghebruyck is / soo dat het in der waerheyt ghenoech t'aenmercken staet/t'ghene int eerste ghesept is/dat den Satan soeckende is/ soo veel als hy mach/om d'eere ende dienste/die men Godt schuldich is/ t'ontstelen / ende nae hem te trecken/ hoe wel dat hy daer doch altoos syn Tyrannye ende onreynicheden met is vermenghende / want is doch een doot-slagher / een onreyne Gheest/ende een Vader der leughenen.

Het 25. Capittel. Van de Biecht ende Biecht-Vaders die d'Indianen ghebruyckt hebben.

VAn gelijcken soo heeft de selve Vader der leugenen willen naebootsen/ t'Sacrament van de Biechte / ende hem van syn Afgoden-Dienaers doen eeren / met de Ceremonien die met het ghebruyck der gheloovighen seer over een comen/want hadden in Peru voor een opinie/dat alle den teghenspoet ende kranckheden/diese creghen / haer over quamen door de zonden diese ghedaen hadden/tot welcker remedie/ sy de sacrificien waren gebruyckende: Ende behalven dit / soo Biechten ofte bekenden sy noch oock mondelingh hare zonden/ ende dat/bynae in alle de Provincien / waer toe sy hare gedeputeerde Biecht-vaders hadden/so wel van meerder/als van minder qualiteyt/zijnde oock eenige zonden uytghesondert voor d'oversten/ ontfinghen oock penitentien/ende bywijlen seer strengelijck/namelijcken soo wanneer dat den ghenen/ die de zonden gedaen hadde/een arm Mensch was/ende de Biechvader niet en hadde te gheven. Dit ampt van de Biecht te hooren/ was van gelijcken by de vrouwen. Inde Provincien van Collasuyo, so was/ eñ is noch/dese usantie/vā de gochelsche biechtvaders (diese Ychuri ofte Ychuiri noemē) albergemeynst/ende hebben voor een opinie/dat het een merckelijcke zonde is/eenige

sonden in de Biechte te verswijghen of te bedecken / ende die Ychuris ofte Biecht-vaders radende daer nae (door loten/ofte in't besien van't ingheywant van eenich Ghedierte/offe hem oock eenige sonden verberghen/ende castigerense/te weten/haer met eenen steen veel slaghen op den rugghe te geven / tot soo langhe dat sy't altemael bekennen/alsdan so gevense haer penitentie/ende doen daer sacrificie voor. Dese Biechte ghebruycken sy oock/soo wanneer dat haer Kinderen/Vrouwen/Mans / ofte Caciquen (dat zijn de Heeren) sieck/ofte in eenighe swarigheden waren / ende als den Inga kranck was/soo biechten haer alle de Provintien / namelijcken de Collas. De Biecht-vaders waren gehouden t'secreet te bewaren (doch met een seker bestek.) Nu de sonden/daerse haer principalijcken van beschuldichden/waren dese: Eerstelijcken van d'een d'ander/buyten Oorlogh / te doen: Item stelen / een anders Wijf te nemen/vergift-cruyderen te maken om quaet te dooden/ofte yemant te betooveren: Hielden oock voor een merckelijcke sonde/onachtsaem te wesen/in d'eerbiedinge van hare Guacas ofte Afgoden/ende hare Feest-daghen t'ontvyeren / ende van den Inga quaet te segghen/ende hem niet gehoorsaem te wesen / maer en causeerden haer niet van inwendighe acten ofte ghedachten / ende nae't relaes van sommighe Priesters/ soo beschuldighense haer nu (nae datter de Christenen in't Lant ghecomen zijn) aen hare Ychuris, ofte Biechtvaders/jae tot de ghedachten toe. Den Inga en biechte syn sonde teghens gheenighen Mensche/maer alleenlijcken aen de Son / op dat hy't den Viracocha wilde over draghen/ende hem die vergheven. Nae dat hem den Inga ghebiecht hadde/soo maeckte hy een sekere badinghe om hem volcomelijcken van syn sonden te reynighen/'twelcke was op dese maniere/te weten: Stelde hem in een Riviere van een loopent water/ende seyde dese woorden: Ick hebbe mijn sonden aen de Son ghesept/ende wilt ghy Riviere die ontfanghen ende in de Zee voeren/ op datse nimmermeer en verschijnen. Dese badinghe ofte afwasschinghe ghebruyckten van gelijcken alle d'ander/die haer biechten/met de Ceremonien die de Mooren ofte Machometisten usantien seer ghelijck waren/de welcke sy het Guadoi noemen/zijnde van d'Indianen Opacuna gheheeten. Soo wanneer het ghebeurde / dat yemant syn Kinderen afstorven/soo hieldense den selven voor een groot sondaer/seggende dat het door syn sonden toe quam/dat de Soon eer/als de Vader starf. Ende als eenighe van soodanighe hare badinghe (naer de Biecht) Opacuna ghenaemt/doen souden/als geseyt is/soo moestense van eenich mismaeckt Indiaen (als van een Bultenaer/ofte van de ghene die eenighe andere ghebreken der natuere hadde/met Netelen ghegeesselt wesen. Soo de Toovenaers ofte Waerseggheers door hare loten ofte voorsegginghe/ bevestichden/datter eenich sieck Mensch/ofte Krancke sterven soude/ soo en twijffelden sy niet eens haer eyghen Soon om te brenghen/ (al wast schoon datser geen meer en hadden) waer mede sy verstonden ende meynden ghesontheyt te vercrijghen/seggende datse haer Soon tot een sacrificie/in haer plaets opofferden/ende nae dat de Christenen in't selve Landt ghewesst zijn/soo heeft men noch evenwel dese wreetheyt/ op etlijcke plaetsen/ondervonden gheschiet te zijn. Het is in der waerheyt een dinck om te noteren/dat dit ghebruyck / van heymelijcke zonden te Biechten/d'overhandt behouden heeft/als oock van soo strenghe penitentien te doen / ghelijck als daer was/te vasten/ haer ghewaet / Gout ende Silver over te gheven/ haer op de Gheberghten t'onthouden/ende zware slaghen op den rugghe te verdraghen. Ende daer wort van den onsen ghesept/datse noch hedensdaeghs (in de Provintie van Chicuito) eenighe van dese pestilentiale Biechtvaders ofte Ychuris gemoet hebben/ zijnde van veel siecken ende kranken besocht/maer beginnen/door Godts genade/ in alles tot kennisse te comen/ ende de groote weldaet van onse Sacramentale Biechte te verstaen/ tot de

welcke

welcke sy haer met grooter devotie ende geloove laten binden. Het is eens deels een voorsieninghe des Heeren gheweest/t'voorleden ghebruyck ghedooght te hebben/ op dat haer onse Biechte niet swaer en valle/aen te nemen/ waer mede den Heere in alles gheglorificeert (ende den Duyvel als een schlimper bespot) blijft. Ende om dat het hier te propoost comt/soo sal ick ons verhalen t'ghebruyck van vreemde Biechte/die den Duyvel in Iapan inghevoert heeft/nae dat het selve door eenen brief/van daer ghesonden/gerelateert wert/den welcken aldus luyt/segghende: Daer staen in Oçaca eenighe uytnemende groote Steenrotsen/ ende dat/soo hoogh/ datter eenighe scherpten ende spitsen opcomen/die over de twee hondert vademen in de hooghte hebben: Onder dese Rotsen ende scherpe spitsen/heeft men een punt/die uytwaerts aen steeckt ofte overhanght/de welcke soo vreesselijcken aen te sien is/dat de Xamabuxis (dat zijn de Pelgrims) van daer alleenlijcken by te comen/beginnen te sitteren ende te beven/ende t'hayr te Berch te staen/door die afgrijselijckheydt van de selve plaets. Op dese voorseyde uytsteckende ofte overhanghende punt is ghestelt/ met een vreemt artificie) een groote Ysere-Schaft / van drie ofte meer vademen lanck / ende aen't eyndt van dese Schaft soo is ghehecht een maniere van een gewicht/welcker ballancien ofte weeghschalen soo groot zijn / dat in een van de selve/ een Man sitten mach/ ende de Goquis (t'welcke zijn de Duyvels in figueren van Menschen) doen / dat de Pelgrims / een voor een/in een van dese weeghschalen gaen sitten/ alsdan soo doense/door een artificie van een omloopent radt / dat de voorschreven Schaft / met de weeghschalen daer aen/allengskens uytghevoert wert/in sulcker voeghen/dat het eyndtlijcken gantsch ende t'eenemael in de Lucht blijft hanghen / zijnde een van de Xamabuxis in d'eene schael ghteseten. Ende door dien dat de ballante/daer de Man in sit/gheen teghen-gewicht altoos/in d'ander schael en heeft/soo daelt hy daer terstont met neer/ende d'ander stijght gheheelijcken om hoogh / tot soo langhe datse boven aen de Schaft comt te stemmen/alsdan so roepen hem de Goquis, van de steenrotse af toe/ dat hy hem Biechte/ende alle syn zonden segghe die hy ghedaen / ende in ghedachtenisse heeft / dit selve ghenschiet aldus met soo luyder stemmen / dat het alle de ghene die daer ontrent zijn/ wel hooren moghen/ waer mede hy hem terstont begint te Biechten/ende eenighe van de omstaenders lachen om de zonden diese hooren / ende andere suchtender om/ ende op elcke zonde dien hy seyt/soo daelt die ander weeghschale (te weten/ de ledighe die om hoogh hanght) altemets een weynich nederwaert/tot soo langhe dat hy eyntlijcke (alle de zonden uytghesept hebbende) met de ledighe balance in ghelijcke swarte over een comt. Hanghende den ellendighen penitent aldus met de andere weeghschael effen ende over een / soo doet alsdan de Goquis t'radt wederom/ ende de Schaft binnen in gaen/om daer weder te moghen uytclimmen / settende soo weer een ander in sijn plaets/ tot datse al te samen op de voorschreven maniere ghewegen ende ghebiecht zijn. Dit selve is vertrocken gheweest van een van de voorseyde Iaponen/ (nae dat hy Christen ghewooden was) den welcken dese Bedevaert selve seven reysen ghedaen hadde/hebbende soo veelmaels in de weeghschael geseten/daer hy hem openbaerlijck gebiecht hadde/ ende seyde/dat soo daer by ghevallie yemant van dese/die aldaer ghestelt waren/zijn zonden niet te recht/ghelijck alsse ghepasseert waren / en bekende/ofte de selve verswcegh/ soo en woude de ledighe balance niet dalen: Ende soo hy noch daerenteghen (nae datse hem vermaent hadden de waerheydt te Biechten) obstineet bleef/van niet te willen bekennen/ soo slingherde hem de Goquis uyt de balance van boven neer / al waer hy in een ooghenblick in morselen viel. Maer desen Christen/Ian ghetheeten/seyde ons/dat de vreese ende verschrickinge van dese plaets/ ordinaris soo groot is/voor alle de ghene die daer by comen/ ende t'perijckel om uyt de

balance

balance aen stucken te vallen/ staet een yeghelijck soo grouwelijck voor ooghen/dat het bynae nimmermeer en ghebeurt/ ofte sy belijden alle hare zonden reyn uyt. Dese plaets wort met een ander naem geheeten/Sangenotocoro, dat is te seggen/een plaetse der bekentenisse ofte Biecht. Door dit Relaes siet men seer claerlijck / hoe dat den Duyvel gepretendeert heeft/ Godts dienste naer hem te trecken / doende de zonden Biechten(t'welcke den Salichmaker ingheſtelt heeft tot remedie van den Mensche) met soodanighe Duyvelsche superstitie / ende dat/ tot haer meerder verderffenis / zijnde de Heydenschap van Iapon niet min / als die van de Provincie van Collao in Peru.

Het *26. Capittel.* Van de mismaeckte salvinge die de Maxicaenſche Priesters ende andere Natien ghebruyckten , als oock van hare Toovenaers.

IN de oude Wet heeft God geordineert/en̄ de maniere ingheſtelt/ hoe ende waer mede dat Aaron ende d'ander Priesters ghewyet souden werden/ ende wy hebben oock in de Euangelische Wet van ghelijcken het Heylighe Chrisma ofte Vormsel/ als oock de salvinge die wy ghebruycken/ als wy Priesters van Christo ghewijet worden. Desghelijcx soo wasser in d'oude Wet een seeckere welrieckende ghemaeckte Salve/ de welcke/ door Godts bevel/anders nieuwers toe ghebruyckt wiert / dan alleenlijck tot Godes dienste. Alle dit selve heeft oock den Duyvel op syn maniere willen naebootsen/maer ghelijck als hy placht/met een inventie van soodanighe ontijdighe ende vuyle dinghen/datse daer door selfs genoech openbaren/ wie dat den Autheur daer van is. De Priesters der Mexicaenscher Afgoden/ salfden haer op dese maniere/ te weten/besmeerden ofte bestreken haer van't hooft af tot op de voeté toe/ ende t'gantsche hayr over/ende van dit smout/ t'welcke sy daer alsoo nat op deden/ soo quam hen t'hayr te wassen/ghelijck als ghebreydde vlechten/in voeghen dat het scheen te wesen/ ghelijck als de Maen van de Peerden / soo wanneer datse in vlechten ghebreyt ende opghebonden is / comende t'selve met lanckheyt van tijdt soo lanck te wassen/ dat het haer tot over de knyen heen reyckte/zijnde t'ghewicht daer van soo swaer/ datser genoech aen te lijden hadden / want en scheerdent noch en cortent van alle haer leven nimmermeer af / ofte ten was dat haer sulcx (door den grooten Ouderdom vergunt/ ende datse tot eenighe laste der Regeeringhe ofte andere eerlijcke Ampten der Ghemeynte ghestelt wierden/droeghen t'voorscyde hayr ghevlecht met Catoenen vlechtsnoeren van ses vingheren breet. Nu den roock daerse haer met beroockten ende aenstreken/was ordinaris van swartsel/ want het selve is van ouderen hercomen altoos een aenghename ende bysonder offrande gheweest van hare Goden / waer door het oock seer gheacht ende in eeren ghehouden was : waren altoos met dit swartsel ofte Inckt van't hooft tot de voeten bestreken / soo dat het schenen swarte Moriaenen te wesen. Ende dit was haerlieder ordinarische salvinghe ofte besmeersel/ uytghesondert dat soo wanneer sy ginghen / om de Bosschagien / de toppen van de Berghen/ ende de donckere ende vreesselijcke Speloncken ende Holen/daerse hare Afgoden hadden/te sacrificeren ende te bewiercooken / als dan soo ghebruycktense een andere bysondere salvinghe / met sekere Ceremonien om de vreese te verjaghen ende een onbeschroomt hert te crijghen. Dese salve was ghemaeckt van sekere fenijnighe Ghedierten/als van Spinnen/Scorpioenen/Rupsen ofte Rijpen / Salamanders / Aderslanghen/

slanghen/etc. de welcke van de Jonghers der Collegien vergadert werden/ende wa-ren daer oock soo op gheslepen/datser altoos een groote menichte by een hadden/ te-ghens soo wanneer datse haer van de Priesters afgheeyscht wierde: Oock soo was hare particuliere sorghe/dese fenijnighe Gedierten op te jaghen/ende soose by gevalle (ywers anders om gaende)eenighe van de selve int ghesicht cregen/soo steldense haer terstondt te weer/om die met alder neerstichepdt te vanghen/ even ghelijck offer haer t'leven aen ghehanghen hadde. Hier uyt quamt oock/dat d'Indianen ghemeynlijc-ken van dese fenijnighe Ghedierten gheen vreese en hadden/ handelende de selve ghe-lijck als eenighe ander dinghen / door oorsake datse in dusdanighe exercitien opghe-voet waren. Om nu t'smout hier van te maken/ so naemense die alle gelijck te samen/ ende braedense op de vyertest des Tempels , die voor den Altaer stont/tot soo langhe datse al te samen tot asschen wierden / alsdan soo dedense dese assche in mortieren ofte stampers/met veel Tabaco, (dat is / Petum ofte Nicotianum)t'welck een cruyt is/ dat van dit Volck gebruyckt wort/om t'vleesch te verdooven/ ende den arbeyt niet te ge-voelen/waer mede de selve assche vermenghden / want dedense de cracht verliesen. Wierpen noch oock onder dese assche ende t'voorseyde cruyt sommige levende Spin-nen/Schorpioenen ende Kuysen/ofte Kijpen/t'welcke sy alsoo t'samen omhutselden ende stampten. Dit aldus ghedaen zijnde/ soo deden syer een seker gemalen zaet on-der/Ololuchqui ghenaemt/t'welcke van d'Indianen in drancken inghenomen wort/ om Visioenen te sien/welcker effect ofte operatie/is/een van syn sinnen te berooven. Maelden noch oock van ghelijcken met de voorschreven assche/ swartharighe Wor-men/welcker hayr alleenlijck vergift is / alle dit selve kneedense alsoo te samen met swartsel/ende dedent alsdan in Potkens / t'welcke sy alsoo voor hare Goden stelden/ segghende dat het selve haren cost was / waerom het oock van hen een Goddelijcke spijse gheheeten wiert. Met dit smeersel dan/veranderden sy haer in gochelaers / sa-ghen ende spraken met den Duyvel. Soo wanneer dat de Priesters met dit smout bestreken waren/soo verlorense alle vreese/ende vercreghen eenen wreeden Geest met een fel ghemoet/in sulcker voeghen / datse de Menschen in de sacrificien met grooter stoutmoedichept ombrachten/gaende by nacht ende ontijden alleen op de Gebergh-ten/in donckere vreesselijcke Spelончken ende Holen / verachtende de wreede Ghe-dierten/want lieten hen voor ghewis voorstaen/dat de Leeuwen/Tygren/Wolven/ Serpenten / ende andere wreede Ghedierten die daer int Gheberghte onthouden/ voor haer de vlucht nemen souden/ende dat/door de deucht ende cracht van't voorsey-de Goddelijcke smout: Ende al waert schoon / datse niet ghevlucht hadden door de cracht van't smeersel/souden ten minsten wechgheloopen hebben door't ghesicht van een soo Duyvelsche figuere daerse in getransformeert waren. Van ghelijcken so was dit voorschreven Betumen ofte smout dienstich / om krancken ende kinderen met te ghenesen / waerom het selve van een yeder een Goddelijcke Medecijne ghenaemt worde. Hierom wast / datse oock van alle weghen tot de Priesters ende Digniteyten quamen/ghelijck als tot haer Salfchmakers/om hen van de Goddelijcke Medecijne t'appliceren/ ende sy lieden bestreken daer de ghebreckelijcke plaetsen met / ende daer wort geaffirmeert datser merckelijcke baet by vonden / t'welcke moest comen/door dien dat het Tabaco ofte Nicotiaen ende t'Ololuchqui seer goet ende geapprobeert is/ om t'vleesch te verdooven ofte te versachten: Ende zijnde geappliceert tot plaesters/ soo is het selve alleen werckende de doodinghe int vleesch: Hoe veel te meer/ daer soo veelderley stof van fenijn by is ? Ende door dien dat het haer de pijne verlichte / soo lieten se haer voorstaen / dat het een werckinghe van ghenesen ende een Goddelijck dinck was: Waerom dese Priesters oock eenen toeloop hadden ghelijck als Heyli-

ghen/de welcke de ſlechte ende eenvoudighe met duſdanighen bedroch begochelden ende int Net hielden/haer ſoo veel diets makende alſſe ſelve wilden / maeckende oock datſe altoos ghehouden bleven / om hare Medecijnen ende Duyvelſche Ceremonien te comen verſoecken/want hadden ſoo veel autoriteyts ende aenſien datſe haer(ſooſer yet diets maeckten)t'ſelve ghenoech voor een artijckel des geloofs conden doen aennemen: Ende alſoo waſt oock/datſe onder de Gemeynte duyſentderley ſuperſtitien/ van Wierooock te offeren/opbrachten/als oock de maniere van't hayr te ſcheeren/ende ſtockſkens met draden van Slanghen-Beenkens aen de halſen te binden/ende datſe hen op ſulcken tijt ende ure ſouden baden: Item van s'nachts by een vyerteſt te waken/anders gheen Broot t'eten/dan van't ghene dat hare Goden gheoffert was: Beriepen hen oock terſtont op haer Waerſegghertje/ ende voor-seyden de dingen int beſien van't inghewant der Beeſten ende circulen van't Water. In Peru ſoo ghebruyckten de Toovenaers ende Miniſters des Duyvels van ghelijcken veel gochelerije ende voorſegginghen/want de groote menichte/die daer van deſe Waerſegghers/ Lotwerpers/Gochelaers/Teycken-bedieders/ ende ander duyſentderley ſoorten van valſche Propheten waren/was een dinck ſonder eynde. Ende deſe peſtilentie duert noch meeſtendeel hedenſdaeghs/doch evenwel int heymelijck / want en derren hare Duyvelſche Godlooſe Ceremonien ende ſuperſtitien int openbaer niet ghebruycken/ van welcker bedriegherije ende Godtlooſheyt breeder ende int byſonder ghewaerſchout wort/in de Confeſſionael ofte onderrechtinghe der Biechte/ ghemaeckt door de Prelaten van Peru. Daer wierde / namelijcken/ onder deſe Indianen/een ſoorte van Tooverije ende Toovenaers toeghelaten/door de Coninghen Ingas, de welcke zijn gelijck als Nigromanten ofte Swarte-Conſtenaers / die haer in ſoodanighen ghestaltenis ende figuere veranderen alſſe willen/ ende vliegen een verre ende verſcheyden wegh/ in weynich tijts/door de Lucht heen/doorſiende t'ghene datter omgaet / ende ſpreken oock met den Duyvel/den welcken haer uyt ſekere ſteenen ofte andere dinghen/ (die ſy in grooter eeren houden)tael ende antwoort geeft. Deſe dienen voor Waerſeggers/ als om te ſegghen/t'ghene datter in verre Landen ende contreyen gheſchiet is/eer dat men daer tijdinghe van heeft/ofte comen mach/ghelijck alſt noch ghebeurt is/na datter de Spagnaerden int Lant ghe weeſt zijn/want is geſchiet/datſe geweten hebben/ alle de beroerten/Veldt-ſlaghen/oneenicheden ende dooden/ ſoo van de Tyrannen als van des Coninckx zijde/als oock van de perſoonen in byſonder/die over de twee of drie hondert Mijlen van daer/ghebeurt waren / ende dat / op den ſelven dach ende ſtont/ ofte s'daeghs daer nae/alſſe gheſchieden/t'welcke door eenen natuerlijcken ganck ofte wegh/onmoghelijcken was ſoo haeſt te weten. Om dit abuys van Waerſeggherije uyt te rechten/ ſoo ſtellenſe haer in een huys dat van binnen toegeſloten is/ende drincken haer ſoo droncken / datſe gantſch uyt haer verſtant zijn / alſ dan ſoo comenſe een dach daer nae/ende antwoorden op t'gene datter ghevraeght wort. Sommighe ſegghen ende affirmeren/dat de ſelve een ſekere ſalvinghe ofte ſmeerſel gebruycken: oock ſoo ſegghen d'Indianen/dat d'oude Wijven ghemeynlijcken dit Officie uſeren/ ghelijck als daer zijn d'oude Vrouwen van een Provincie / ghenaemt Coaîllo , ende van een ander Vleck/Manchâi gheheeten/als oock in de Provincie van Gnarochiri, ende op ander plaetſen dieſe ons uytſonderen. Dienen van ghelijcken om te verclaren/ waer dat de verloren ofte gheſtolen dinghen zijn/welcke ſoorte van Tooverije op alle plaetſen ghevonden wort/tot de welcke ghemeynlijcken ende ſeer ordinaris die Anacônas ende Chinas(die de Spagnaerden dienen)haren toevlucht nemen / alſſe yet van haer Meeſters verloren hebben / ofte begeerich zijn om eenighe voorleden ofte toecomende gheſchiedeniſſen te weten / ghelijck als wanneer datſe nae de Spaenſche

Steden

Steden toe gaen/om eenighe bysondere ofte ghemeyne affairen/soo vraghense alsdan oft haer wel of qualijc gaen sal/ofte offer ooc sullen siec worde of sterve / of gesont weder om comen/ofte offer oock sullen vercrijgen/ t'ghene datse gaen versoecken / waer op dan de Toovenaers/jae ofte neen antwoorden / hebbende eerst met den Duyvel ghesproken in een duystere plaetse / in sulcker voeghen dat men syn stem wel hooren mach/sonder te sien met wien noch wat dat hy spreect/ tot welcker effecte sy duysentderley Ceremonien ende superstitien zijn doende om den Duyvel te verwecken/haer wel te deghen vol ende sat drinckende/ende ghebruycken tot dit officie / int bysonder/ van een cruyt/ Villca ghenaemt/daer sy't nat ofte sap af uytdouwen/ende in de Chicha (dat is haren dranck) ofte pewers anders in doen. Nu soo mach / by alle t'ghene dat ghesept is/blijcken/hoe groot dat die ellendichept ende t'ongheluck is/ van den genen die soodanighen Ministers tot Leermeesters hebben / welcker officie anders niet en is/dan enckel bedroch: Oock soo wort bevonden/datter geen meerder swarichept onder d'Indianen en is/ (om de waerheydt van't heylighe Euangelie aen te nemen)dan de ghemeynschappe van de voorschreven Toovenaers/de welcke ontallijcke veel waren/ende noch wel zijn/al hoe wel datse door de ghenade Godts/ende neerstichept der Prelaten ende Priesters/al te mets beginnen minder/ende niet soo hinderlijck/te worden/ende etlijcke van de selve hebben haer bekeert/ ende openbare bekentenisse ende predicatie voor de Gemeynte ghedaen/wederroepende hare dwalinghen ende bedrieghery/ doende verclaringhe van haerder arghelisten ende leughenen / waer uyt een groote vruchte ende was dom ghevolcht is / soo ghelijck als wy door Brieven van Iapon verstaen van ghelijcken/in de selve Contreyen/ ghesciet te zijn/ tot een groote eere ende glorie van onser Godt ende Heere.

Het 27. Capittel. Van andere Ceremonien ende costuymen der Indianen, die met den onsen ghelijck zijn.

ANdere ontallijcke Ceremonien ende costuymen hadden d'Indianen / waer van veel met die van de oude Wet van Moyse ghelijckenis hebben. Andere comen met d'usantie der Mooren ofte Machometisten over een/ ende etlijcke hebben oock eenich schijnsel met die van de Euangelische Wet/ soo ghelijck als daer zijn/die badinghen/ ofte t'gene datse Opacuna heeten/t'welcke was haer in Water te baden/om van hare sonden reyn te blijven. De Mexicanen hadden van ghelijcken haer Doopsels met dese Ceremonien/te weten / sacrificeerden wat van d'ooren ende t'Manlijck lidt der Kinderen/die nieu ghebooren waren/waer in sy eenichsins de Joodtsche Besnijdinge naer quamen. Dese Ceremonien worden principalijcken ghebruyckt met de Kinderen der Coninghen ende Heeren / t'welcke aldus toeginck : Soo haest als de selve gheboren waren/soo wisschense de Priesters af/ende ghewasschen zijnde/soo steldense haer in de rechter hant een cleyn rappierken/ ende in de slincker hant een rondasken. Nu de Kinderen van't ghemeyne volck/steldense yet van't ghereeschap/ van haerder handtwercken/in de handen / ende de Meyskens eenich ghereetschap van Spinnen/ Weven/ende Naeywerck/ dit ghebruycktense aldus vier daghen lanck/t'welcke al te mael ghesciede voor eenighen Afgodt. In de Houwelijcken soo haddense oock hare manieren van Huwelijcks-voorwaerden/ ende ghebruycken/daer den Licentiaet Polus een gantsch Tractaet van ghescreven heeft/van't welcke hier nae wat gehandelt sal worden. Ende in andere dinghen / soo hadden hare Ceremonien ende usantien

oock eenighe maniere van redelijckheyt. De Mexicanen wierden ghetrout ende t'ſa-
men gheven door de handen haerder Prieſters / op deſe maniere : De Bruydegom
ende Bruydt ſtelden haer voor den Prieſter by den anderen / de welcke haer als dan
beyde by der handt nam / ende vraeghde ofſe begeerden te trouwen : Nu haren wille
verſtaen hebbende/ſo nam hy een eynt van de ſluyer/daer ſy 't hooft met bedeckt had-
de / ende een ander eynt van ſijnen Mantel ofte omſlach/ ende bontſe te ſamen / daer
een knoop van maeckende / ende brochtſe dan alſoo ghebonden tot harent in huys/al-
waer een ontſteken vyerteſt ſtont/om de welcke hy haer ſeven maels dede rondtſom
gaen/dit ghedaen zijnde/ſoo ginghen de ghetroude by den anderen neer ſitten / zijnde
t'Houwelijck hier mede beſloten. De Mexicanen waren uytnemende jalours / van
de volmaecktheyt haerder Bruyden/ want ſoo ſyer eenighe feylen aen bevonden/ga-
vent met der daet/ als oock met laſter-woorden te kennen / tot een groote verſmaet-
heyt ende ſchaemte der ouders ende vrienden/waerom/dat ſy daer niet beter nae ghe-
ſien hadden : Maer de ghene die haer eere bewaert hadden / ende t'ſelve alſoo bevin-
dende/dedenſe groote feeſte ende chiere aen/ doende aen haer ende haer Ouders groo-
te giften ende gheſchencken/ als oock groote Offranden aen hare Goden/met groote
Banckettē/ te weten/ een in ſyn/ eñ een ander in haer huys: Ende ſo wanneer dat-
menſe hem te huys brachte/ſoo wiert alle t'gene dat hy ende ſy van provisie te ſamen
brachten als van Landen/Juweelen ende ander ghewaet/per memorie gheſtelt/welc-
ke memorie van haer Ouders bewaert wiert/op dat/ ſoo ſy by gheval quamen te ont-
houwelijcken/ (ghelijck als het onder hen een ghebruyck was)ende niet wel over een
en quamen/men de deylinghe van de goederen doen mochte / nae dat een yder inghe-
bracht hadde/ſcheldende den anderen quijt / ſoo dat elck een van weder mochte trou-
wen met wie datſe wilden/ende hem bleven de Sonen / ende haer de Dochters/ende
hen wierdt alſdan oock ſeer ſcherpelijcken bevolen/ niet weder te verſamen op Lijf-
ſtraffe / t'welcke ſeer ſtrenghelijck ende ſcherp onderhouden wiert. Nu al hoe wel
datſe in veel ceremonien met den onſen ſchijnen over een te comen/ſo is het nochtans/
niet teghenſtaende/different/ende dat/ door die groote vermenginge dieſe altoos met
de ongheſchickte grouwelen hebben. Het ghemeyne ende t'meeſte hier van/ is / een
van drie dinghen te hebben/te weten/of wreetheydt/of onreynicheyt/ofte ledicheydt/
want waren al te ſamen of wreet ende hinderlijcken / als Menſchen te dooden ende
bloet te vergieten/of waren onreyn ende onthdich / als t'eten ende te drincken in den
naem van de Afgoden/haer ſoo leelijcken te beſmeeren ende aen te ſtrijcken / met an-
dere duyſent verachte dingen/ofte waren ten minſten ydel/wanckelbaer ende t'eene-
mael leedich/ende meer Kinder dinghen als Mans daden / zijnde de reden hier van/
d'eyghen conditie van den booſen Geeſt/welcker intentie altoos is/quaet te doen/ en-
de te verwecken tot doodtſlaghen ende onreynicheyt/ofte ten minſten tot ydelheden
ende onvolmaeckte verontledinghe/t'welcke bevonden ſal worden van een yder / die
de handelinghe des Duyvels(met den Menſchen / die hy bedrieght) met achtinghe
wel doorſiet/want wort in alle ſyn inſettinghen / alles ofte eenſdeels bevonden van't
ghene dat gheſeyt is. Ende nae dat de ſelve Indianen t'licht van ons gheloof ont-
fanghen hebben/ſo lachen ſy/ende drijven ſelve haer ſpot met de Kinder dinghen/ daer
ſy van hare valſche Goden met verontledicht hebben gheweeſt/de welcke ſy lieden veel
meer/ uyt vreeſe van datſe haer quaet doen ſouden / ſooſe haer niet in alles onderda-
nich waren) dienden/dan uyt eenige liefde dieſe tot haer hadden/ hoe wel datter oock
veel van haer in bedroch leefden / met een valſche hoope van aerdtſche goederen ende
tijtlijcke weldaden te ghenieten / want van de onverganckelijcke en quam haer niet
eens in ghedachten : Oock ſoo ſtaet t'aenmercken/ dat ter plaetſen/ daer de tijdtlijcke
moghent-

moghentheydt ende macht aldermeest verheven was / aldaer wierden oock de superstitien aldermeest vermeerdert / soo ghelijck als men sien mach aen de Rijcken van Mexico ende Cusco, al waer de Aenbidtsels ofte Goden so veel waren/ dat het een onghelooflijck dinck schijnt te wesen/ want waren alleen binnen de voorschreven Stadt van Cusco, over de drie hondert int ghetal. Van de Coninghen van Cusco, soo was Mango Inga Yupangui, den ghenen/ die de meeste Godtsdiensten haerder Afgoden opbracht ende vermeerden/ inventerende duysentderley manieren van Sacrificien/ Feesten ende Ceremonien. Ende t'selve was van ghelijcken/ in Mexico, by den Coninck Iscoâlt, welcke was den vierden van't selve Rijcke. Onder d'ander Natien der Indianen/ als in de Provincie Guatimala, in de Eylanden/ int nieuwe Coninckrijck/ in de Provincie van Chile, ende onder andere Gemeynten/ (al hoe wel datse een groote menichte van superstien ende sacrificien hadden) soo waren sy nochtans niet te gelijcken met die van Mexico ende Cusco, alwaer den Satan hem was onthoudende/ ghelijck als in syn Roome of Jerusalem/ tot dat hy daer/ t'sijner spijt/ van daen ghedreven is/ ende in syn plaets ghestelt ende inghevoert wert / het heylighe Cruys/ ende t'Rijcke Christi onsen Heere/ besittende t'gene dat den Tyran geusurpeert/ ofte onrechtelijcken nae hem ghetrocken hadde.

Het 28. *Capittel.* Van sommighe Feesten, die, die van *Cusco* ghebruyckt hebben, ende hoe dat den Duyvel van gelijcken heeft willen nabootsen het *Mysterium* ofte verborghentheyt der H. Dryvuldicheyt.

Om nu dit Boeck te besluyten/ t'welcke is/ van dat de Religie aengaet/ soo resteert daer noch wat te segghen/ van de Feesten ende solemnitevten/ die d'Indianen ghebruyckt hebben / de welcke (om datse veel ende verscheyden waren) al te samen niet verhaelt moghen werden. D'Ingas, Heeren van Peru, hadden tweederley Feesten/ waer van eenige ordinaris waren/ die op haren besetten tijt ende in de Maenden quamen/ ende andere extraordinaris/ die door eenighe wichtighe oorsaken overquamen/ soo gelijck als wanneer datter eenen nieuwen Coninck ghecroont / ende eenich Oorlogh van importantie aenghevanghen wierden / ofte datter een groote benautheydt van quade tijden was. Van de ordinarische Feesten soo is te verstaen / datse in elck een van de twaelf Maenden des Jaers / een sonderlinghe Feeste ende Sacrificie deden: Want al hoe wel datse in elcke Maent ende Feeste des selven/ hondert Schapen ofte Rammen offerden/ soo moestense nochtans van verscheyden coleuren ofte gedaenten wesen. In de eerste Maent/ die sy Rayme hieten/ (t'welcke December is) so hieldense d'eerste Feest/ zijnde oock de principaelste van allen/ waerom de selve Capacrayme genaemt wierdt/ dat is een costelijcke ofte principale Feeste ghesept. In dese Feeste/ soo wiert daer een groote menichte van Schapen ende Lammeren/ tot een sacrificie/ gheoffert / ende wierden ghebrandt met ghewrocht ende welrieckent hout/ brachten daer oock Schapen/ Gout ende Silver by/ ende setten der de drie ghesneden Beelden der Sonne/ ende de drie van den Donder/ Vader / Soon ende Broeder / diese seyden/ de Son ende den Donder te hebben. In dese Feesten/ soo wiert de jonghe Ingas ghedediceert/ dat is/ de Guâras ofte Broecken opgheset/ ende d'ooren deurboort/ wordende van d'Ouden met slinghers ghegeesselt / ende t'gantsche aensicht met bloet overstreken/ t'welcke al te mael was tot een teycken/ datse den Inga ghetrouwe Ridders souden wesen. Daer en mocht niet een vreemdelinck / in dese Maent ende Feeste / in

Cusco wesen/maer als de Feesten volepndicht waren / soo mochten al die van buyten/ binnen comen/ alsdan soo wiert haer ghegheven van de koecken/die van't Mays ende t'bloet der sacrificie ghemaeckt waren/t'welcke sy aten tot een teycken/datse met den Inga verecnicht waren / als voozen ghesept is. Het is voozwaer om te noteren/hoe dat den Duyvel/op syn maniere/ van ghelijcken in de Afgoderye/de Dzyevuldichept ingheboert heeft/want de dzie voozschzeven Beelden der Sonne/waren geintituleert Apoînti, Churîunti ende Intiquaoqui, dat is soo veel ghesept als den Vader ende Heere Son/den Soon Son / ende den Bzoeder Son. Op de selve maniere soo noemdense oock de dzie Statuen ofte Beelden van Chuquûlla, welcke is van den Godt die hem is onthoudende in de Ghewefte ofte Regioen der Lucht/daer den Donder/Reghen ende Sneeu van daen comt. My is indachtich/ hoe dat my ghewesen wiert(wesende in Chuquisaca)van een eerwaerdich Priester/een Informatie/ die ick langh ghenoech in handen ghehadt hebbe / in de welcke vooz warachtich vertoont wiert/hoe dat een sekere Guâca ofte Aenbidtsel / daer d'Indianen Professie vooz deden / den Tangatânga t'aenbidden/eenen Afgod was/die sy sepden/in een/dzie/ende in dzie/een te wesen: ende als hem den selven Pziester hier van was verwonderende/ soo sepde ick hem / dat mijn gheloof was/dat alle het ghene dat den Duyvel/dooz sijn leugens ende bedzoch/ de waerhept mochte ontstelen/dat hy't selve dede/ende dat/met alsulcken helschen ende weerbarstighen hoovaerdye/als hy altoos begeerich geweest is/om Godt ghelijck te wesen. Nu/keerende tot de Feesten/te weten/van de tweede Maent/die genaemt wiert/Câmay,soo noemense noch/boven de sacrificien/d'asschen/ende wierpense in een afloopent water / volghende de selve alsoo vijf mijlen weeghs / met leenstocken in de handen/van achteren nae/biddende datse die tot in de Zee wilden brenghen/want aldaer soo soude den Viracocha t'selve Pzesent ontfanghen. In de derde / vierde ende vijfde Maent/soo offerden sy van gelijcken/in elcke Maent/ haer hondert Schapen/ te weten/swarte/beplackte/of bonte ende grauwe/met noch veel ander dingen/t'welcke wy achter latẽ om niet moeplijc te wesen. In de seste maent/genaemt Hatuncûzqui Aymorâi,welcke met de Mey-Maent over een comt/soo wierden daer oock hondert Schapen(ende dat/van alle coleuren)geoffert. In dese Maen ende Maent/(t'welcke is in den tijt dat men t'Mays uyt den Oegst t'huys brenght)soo dedense de Feeste(die noch hedensdaeghs onder d'Indianen seer gheuseert werdt)diese noemen Aymorâi: Dese Feeste wozt ghedaen/ soo wanneer dat men van de Chacra , ofte de Bouwerye af/nae huys toe comt/met sekere gesangen/waer mede sy biddende zijn/ dat het Mays, t'welcke sy noemen Mamacôra,langhe mach dueren/nemen van haer Chacra,Bouwerye ofte Acker-Lant/een seeckere quantitept van't beste Mays, ende legghen dat/met sekere Ceremonien/in een clepn bondelken(genaemt Perua)dat dzie nachten bewakende/alsdan so doen sy het selve Mays in de costelijckste decksels ofte Mantels diese hebben/ende nae dat het wel toegheftopt ende berept is/soo aenbiddense dese Perua , ende houdent in grooter weerden / segghende dat het de Moeder van't Mays , van haer Chacra ofte Bouwerye is / ende dat het Mays van't selve syn hercomste ende onderhoudt heeft : Doen in dese Maent een bysondre Sacrificie / ende de Toovenaers vraghen aen de Perua , of het oock kracht heeft vooz het toecomende Jaer : Ende soo't van neen antwoozdt / soo brenghen sy't op de selve Chacra ofte Bouwerye / om te verbzanden / t'welcke sy met soodanighen solennitept doen / als een yeghelijck vermach/makende met de selve ceremonien weder een ander Perua,seggende datse het selve vernieuwẽ/op dat het zaet vã't Mays niet te looz en gae:maer soo't antwoozt/dat het cracht genoech heeft om langer te duerẽ/so laten sy't tot het ander jaer toe blijven. Dese voozschzevẽ superstitie duert noch tot hedensdaechs toe/eñ is onder d'Indianẽ seer ghe-

ter ghemeyn dese Peruen, met de Feesten van't Aymorâi te houden. In de sevenste Maent/ Auca ycuzqui Intirâymi gheheeten/ de welcke met Iunio over een comt/ soo dedense de Feeste/ Intirâymi ghenaemt/ in de welcke geoffert werden/ hondert van de Schapen Guanacos, ende seyden/ dat dit de Feeste van de Son was. In dese Maent soo maecktense een groote menichte van Statuen ofte Beelden/ die ghewrocht ofte gesneden waren van't hout Quinua, zijnde al te samen met costelijcke cleederen toegemaeckt / ende deden den dans diese Câyo noemden: stroyden in dese Feeste veel bloemen over den wegh/ zijnde d'Indianen seer bestreken ofte besmeert/ ende de Heeren met goude plaetkens aen de kinnen behangen/ gaende al te samen al singende. Staet t'aenmercken/ hoe dat dese Feeste bynae comt te vallen op den selven tijdt/ als by ons Christenen de solemniteyt van't Corpus Christi, ofte Sacraments-dach/ ghehouden wordt/ ende heefter oock in sommighe dinghen eenich schijnsel van ghelijckenis met/ ghelijck als daer is/ in de danssen/ representatien ofte ghesanghen. Door dese oorsake/ soo zijnder eenighe onder d'Indianen ghe weest/ ghelijck als men daer hedensdaeghs oock noch wel vint/ die hen laten duncken / dat het celebreren van onse solenne Feeste van't Corpus Christi, ofte Sacraments-dach / veel superstitien heeft/ ende datse noch hare oude Feeste van't Intirâymi celebreren. In de achtste Maent/ genaemt Châhua Huarqui, soo wierden daer ander hondert Schapen verbrandt/ in voeghen als gheseyt is/ al te samen graeuachtich/ hebbende de coleur van Vizcâcha: dese Maent comt met d'onse van Iulio over een. In de neghenste Maent/ gheheeten Yapaquis, soo wierden daer ander hondert Schapen van Castagnen coleur verbrandt / ende daer wierden soo onthalst als verbrandt / duysent Cuîes, op dat het Ys/ de Locht/ 't Water ende de Son/ de Châcaren ofte d'Acker-landen/ niet en wilden beschadighen : dese schijnt met Augusto over een te comen. In de thiende Maent/ gheheeten Coyaraymi, soo wierden daer verbrant/ ander hondert witte ghewolde Schapen. In dese Feeste (die met Septembri over een comt) soo dedense de Feeste/ Situa ghenaemt/ 't welcke gheschiedde op deser maniere: Vergaderden haer al te samen/ op den eersten dach/ eer dat de Maen uytquam/ ende soo haest alsse de selve int ghesicht creghen / soo maecktense een groot gherucht met roepen ende crijten/ hebbende brandende toortsen in de handen/ met de welcke sy d'een d'ander op't lijf sloeghen/ segghende: laetter het quaet uytgaen/ 't welcke sy noemden Panconcos. Dit ghedaen zijnde/ soo dedense de generale afwasschinge in de spruytende wateren ende Fonteynen/ een yeder in sijn eyghen conduyt ofte toebehoorte/ ende droncken alsdan vier daghen achter den anderen. In dese Maent soo brachten de Mamacônas, van de Son / een groote menichte van de Koecken/ die met het bloet der sacrificien ghebacken waren / ende gaven daer elcke vreemdelinck een brocke ofte beet van: sonдent van ghelijcken aen de vreemde ofte uytheemsche Geacas van't gantsche Rijcke over / als oock aen verscheyden Guracas, in teycken van't gantsche Rijcke over/ als oock aen verscheyden Curacas, in teycken van't verbont ende ghetrouwicheyt aen den Son ende den Inga, als vooren geseyt is. D'afwasschinghe ofte t'baden/ de dronckenschap/ ende eenich spoor van dese Feeste Sîtua ghenaemt/ zijn evenwel noch hedensdaeghs op etlijcke plaetsen duerende / doch met de ceremonien eenichsins wat verscheyden/ ende seer heymelijck/ alhoewel dat het principaelste/ als oock int openbaer/ te niet ende ghecesseert is. In de elffste Maent/ gheheeten Homarâimi punchaiquis, soo wierden daer ander hondert Schapen ghesacrificeert : ende soo't gheschiede/ datse water ghebreck hadden/ soo steldense een geheel swart Schaep op een black veldt/ vast ghebonden / om dat het reghenen soude/ ende goten daer veel Chîcha rondtom / ende en gavent oock niet t'eten / voor aleer dat het quam te reghenen. Dit selve wordt van ghelijcken noch aldus / op desen selven tijdt/ in veel

in veel contreyen onderhouden/t'welcke is in Octobri. In de laeste Maent ghenaemt Ayamara, soo wierden daer ander hondert Schapen gesacrificeert/ als dan soo dedense de Feeste Raymiçantâra Râyquis gheheeten: In dese Maent/ welcke met Novembri over een comt/soo bereyde men alle t'ghene dat noodich was/voor de Jonghers/ die men in de aenvolgende Maent Oorlinghen soude maken/ doende de Jonghers oock met de ouden een sekere Monsteringhe/als oock sommige sprongen ende buytelen. Dese Feeste noemdese Ituraymi, de welcke ordinaris gedaen wiert/soo wanneer dat het te veel ofte te weynich regende/ofte alsser pestilentie was. Van extraordinarische Feesten/ die seer veel waren/soo was de voornaemste/den ghenen/diese Ytu hieten: Dese Feeste van Ytu en hadde geen besetten tijt/dan dedense alleenlijck in tijden van nooden: Ende om de selve te doen/soo vaste alle het Volck twee dagen lanck/in welcken tijt sy gheen vrouwen aen en roerden/noch en aten oock geenich dinck met sout/ noch Axi, noch en droncken oock gheen Chicha, vergaderden hen al te samen op een plaets/daer gheenighen vreemdelinck/noch eenich Ghedierte was/ende hadden voor dese Feeste/sekere Mantels/Cleederen en Ghewaet/t'welcke alleenlijck hier toe was dienende: ginghen in Processie met de Mantels over t'hooft bedeckt/ ende dat seer verlancksaem met het gheluydt van haer Trommelen/sonder d'een d'ander eens te spreken/t'welcke aldus duerde eenen gheheelen dach ende nacht over/tot des anderen daeghs daer aen volghende/ als dan soo aten/ droncken ende dansten sy twee daghen ende nachten over/ segghende dat haerlieder ghebedt verhoort was: Ende hoe wel dat men t'selve hedensdaeghs niet en doet met alle de voorseyde Ceremonien/ soo is het niet teghenstaende seer ghemeyn/een ander diergelijcke Feeste te doen/ diese Ayma noemen/met eenighe Cleederen diese alleenlijck daer toe houden. Dese maniere van Processie/ghelijck als gheseydt is/ van bywijlen met Trommels/ende t'vasten voor aen/met de dronckenschap achter nae/gebruyckense in tijden van groote nooden ende benautheden: Ende hoe wel datse t'sacrificeren van de Runderen/ ende ander dinghen/(diese voor de Spagnaerden niet verbergen moghen) ten minsten int openbaer/naeghelaten hebben/soo onderhoudense nochtans/ des niet teghenstaende/ veel Ceremonien/ die haren oorspronck van de voorschreven oude Feeste ende superstitien hebben. Hierom soo ist noodich/dat men op't selve achtinghe heeft/ namelijcken om dieswille datse dese Feeste van't Ytu noch hedensdaegs zijn doende met dissimulatie ende onder den duym/in de danssen van't Corpus Christi, ofte den Ommeganck van't Sacraments-dach/makende de danssen van Llamallama, van Guacon, ende andere diergheliicke/conforme d'oude Ceremonien ende superstitien/ die d'Indianen/ten tijden haerder Heydenschap/plachten te hebben/op datse van de Pastooren ende Priesters niet toeghelaten worden/ghelijck als men aldaer/ int ghene dese materie beroerende is/breeder Relaes van gegeven heeft/ ende is voor dese mael genoech alhier aenghe-roert te hebben/ d'exercitie/ daer den Duyvel syn Devotarijsen mede verontledicht hadde/op dat men t'syner spijt sien mach/wat onderschept ende verschil datter is/ tusschen t'licht ende de duysternis/ ende van de Christelijcke waerheyt tot de Heydensche leughenen/al hoe wel dat der Menschen ende Godts Vyandt/noch soo veel ghesocht heeft/Godts dinghen met artificien ofte conste nae te bootsen.

Het

Het *29. Capittel.* Van de Feeste van't *Iubileo*, ofte Aflaet, die de Mexicanen ghebruyckt hebben.

DE Mexicanen en waren in hare solenniteyten ende Feesten/niet minder curieus / ende hoe wel datse in de goederen beter coop waren/so warense nochtans/sonder comparatie / in't s'Menschen bloet veel costelycker. Van de principaelste Feeste van Viztlipuztli, is voren gehandelt/nae de welcke de Feeste van den Afgodt Tezcatlipuca seer gesolenniseert was. Dese Feeste quam in de Mey-maent / ende hadden in haerlieder Kalendier ofte Almanack/den naem van Toxcoâlt, maer de selve verliep ende verschricte in sulcker voeghen/datse alle vier Iaren/met de Feeste der Penitentie/over een/eñ gelÿck quam/in de welcke Indulgentia plenaria, ofte volcomen Aflaet/ende vergiffenis der sonden was. Sacrificeerden op desen dach een slaef/die de gelÿckenis van den Afgodt Tezcatlipuca hadde/t'welcke was op den neghenthienden Meye. In de Vespertÿt van dese Feeste/soo quamen de Heeren in den Tempel, ende brachten een nieu cleet/ soo ghelÿck als dat van den Afgodt/'t welcke hem de Priesters (d'ander Cleederen uytgedaen zÿnde) aen trocken/ende bewaerden d'uytghetrocken Cleederen/met soo grooter eer waerdigheyt/ende noch meer als wy d'Ornamenten ofte Misgewaet handelen. Ende daer waren oock in de Cofferen des Afgodts/veel ghereetschaps/als van verciersels/Iuweelen/ende ander Baggen ende Arm-ringhen van costelÿcke Pluymen/de welcke anders nieuwers toe en dienden/dan daer alsoo te liggen / alle 'twelcke van haer soo wel aengebeden ende ge-eert wiert/als den selven Godt. Nu/ behalven 'tgewaet/daerse hem op den selven dach met aenbaden/ soo behingense hem oock noch daer en boven met bysondere triomph-teyckenen van Pluymen / Arm-ringen/ Son-hoeden/ende ander dingen. Op dese maniere toegemaeckt zÿnde/dedense de Gordÿne/die voor de deure hinck/wech/op dat hy van een yeder gesien mochte werden: Ende in't op-doen/so quam daer een Digniteyt (van den selven Tempel) uyt / zÿnde op de selve maniere gecleedt als den Afgodt/hebbende eenige Bloemen/ende een cleyn steenen Fluytken/van een seer snel geluyt in de hant/'twelcke hy (inghekeert zÿnde tegens t'Oosten) blies ofte speelde/doende also van gelÿcken int keeren nae't westen/ Noorden ende Zuyden. Aldus gespeelt ofte geblasen hebbende/ nae alle de vier zÿden der Werelt/ ('twelcke soo veel bedtedde/als dat het de teghenwoordigen/ ofte die absent ende van der handt waren/hooren mochten) soo sette hy de vinger op de vloer/ ende nam daer wat Aerde af/'twelcke hy in de mont stack/ende op at/tot een teycken van aenbiddinge/doende 'tselve van ghelÿcken/alle de ghene die present waren/ ende streckten haer/al schreyende ter neder/ende aenriepen de donckerheyt der nacht/ende de Windt/haer biddende/datse hen doch niet en wilden begheven noch vergeten/ ofte datse haer 'tleven wilden benemen/ende so veel moeyten/ alsser in passeerden/ op een eynt brengen. Met dat dit Fluytken geblasen ofte ghespeelt wierdt/soo gevoelden' de Dieven/Overspeelders/Dootslagers/ofte eenige andere soorte van misdadigers/een groote verschrickinge ende droefheyt/jae sommighe ontstelden hen so seer / datse haer niet en costen onthouden noch dissimuleren misdadich te wesen/waerom alle de selve anders niet en baden tot haren Godt/ dan dat hare misdaden niet gheopenbaert en mochten worden/stortende veel tranen/met groot berou ende leet wesen/ende offerden menichte van Wieroock/om Godt te versoenen. De vrome ende cloecke Helden / als oock alle d'oude Soldaten/die de Krÿgh volchden/en hoorende t'Fluytken/so badense

aen God den Schepper/ende aen den Heere/door wien wy leven/als ooc aen de Son/
ende aen d'andere hare principale Goden/met een ſeer groote benautheyt ende devo-
tie/datſe hem doch tegens hare Vyanden wilden victorie ende ſterckte verleenen/om
veel Captÿven ofte ſlaven te mogen vangen/tot een vereeringhe haerder ſacrificien.
Deſe voorſeyde Ceremonien wierden gedaen thien dagen voor de Feeſte/in welcken
tÿt de Prieſters altoos op't Fluytken ſpeelden / op datſe al te ſamen d'aenbiddinghe
van d'aerde t'eten/doen ſouden/als oock om aen d'Afgoden t'eyſſchen/'tghene dat ſy
begeerden/doende alle dagen de gebeden met ſuchten ende karmen /ende d'oogen nae
den Hemel/ghelÿck als den ghenen die leetweſen ende berou van hare ſchulden ende
ſonden hadden/hoe wel dat dit henlieder berou anders niet en was / dan door vreeſe
van lichamelÿcke ſtraffe dieſe creghen/ende niet om d'eeuwighe: Want affirmeren/
datſe niet en wiſten/datter in't ander leven ſo nauwen ſtraffe was/waer door ſy hen
oock ſoo onpÿnlÿcken ter doot begaven/meynende dat men aldaer al te ſamen in ru-
ſten was. Nu/gecomen zÿnde den eerſten dach der Feeſte/van deſen Afgodt Tezçat-
lipuca, ſo verſaemde haer de gheheele Stadt ofte Gemeynte op de plaets/om gelÿcke-
lÿcken oock te celebreren de Feeſte van den Almanack ofte Kalendier, die wy gheſeyt
hebben/te heeten Toxcoâlt, dat is ſoo veel geſeyt/als een dinck dat droogh is / welcke
Feeſte altemael ſtreckende was/om water van den Hemel te eyſſchen/ in maniere
gelÿck als wy de Proceſſien ende Gebeden doen/ende hierom ſoo hieldenſe deſe Fee-
ſte altoos in de Mey-maent/'twelcke is den tÿt datmen in't ſelve Lant 'tregen-wa-
ter aldermeeſt van doen heeft. Men begonſt de ſelve Feeſte te celebreren den negen-
ſten Meye/ende voleynden den negenthienden. In den morghenſtont van den laet-
ſten dach/ſoo brochten haer Prieſters een Roſbaer ofte Setel uyt / die ſeer verciert
was/met Gordÿnen ende Sluyers van verſcheyden manieren. Deſe Setels hadden
ſoo veel handt-vatſels alſſer Miniſters waren dieſe draghen ſouden/ de welcke al te
ſamen met ſwartſel beſtreken quamen/hebbende langhe gemaeckte ende ghevlochte
hayren/die te middewegen met witte riemen ofte bindtſels ghebonden waren/zÿnde
de cleederen van't levrey des Afgodts. Op deſen Setel ſo ſteldenſe de perſonnagie des
Afgodts/die tot dit Ampt uytgeſondert was/den welcken ſy noemden / de ghelÿcke-
niſſe van den Godt Tezcalipuca, namen hem op de ſchouderen/ende brachten hem int
openbaer tot aen den voet van de trappen/alſdan ſo quamen terſtont hier nae de gee-
ſtelÿcke Jongelingen ende Dochters/van den ſelven Tempel, uyt/met een dicke coor-
de/die ghedraeyt ofte ghemaeckt was van ſnoeren van gherooſt Mays, met den welc-
ken ſy den geheelen Setel omringhden/ende hingen oock terſtont een ſnoer ofte vÿf-
tich/van't ſelve / om des Afgodts hals / met een Crants op't hooft: Deſe Coorden
wierden genaemt Toxcâlt, 'twelcke ſo veel te bedieden was/ als de drooghte ende on-
vruchtbaerheyt des tÿts. De Jongelingen quamen met Gordÿnen van Netten ge-
maeckt/om-wonden/ende met Crantſen/ende vÿftighen ofte ſnoeren van't gherooſt
Mays, ende de Dochters waren ghecleedt met nieuwe habÿten ende vercierſels / heb-
bende van ghelÿcken vÿftighen van't ſelve om de halſen / ende op de hoofden hulſels
van rÿſkens ofte roeykens ghemaeckt/altemael met Mays bedeckt / zÿnde de voeten
ende d'armen beplumt/ende de kaken ofte wangen met verwe aengeſtreken: brach-
ten van ghelÿcken/veel Crantſen ende ſnoeren / ofte vÿftighen van't gherooſt Mays
met haer uyt/ende ſteldenſe ende hinghenſe de voornaemſte op de hoofden / ende om
de halſen/ende gavender oock in de handen eenighe Bloemen. Den Afgodt aldus op
ſyn Setel gheſtelt zÿnde/ſoo haddenſe op de gheheele plaets een groote menichte van
Mey-boomen ofte groene tacken van Mangey, welcker Bladeren breet ende dÿſte-
lich zÿn. Den Setel op de ſchouderen der voorſeyder gheſtelt zÿnde / ſoo droeghenſe
den ſelven

den selven in Processie binnen in den Omganck van de plaets / hebbende voor haer heen gaen/twee Priesters/elck met een Yperteest ofte Wieroocks-vat/de welcke den Afgodt gestadelijcken bewieroockten: Ende t'elcken mael datse't Wieroock daer in wierpen/soo heftense d'armen soo hoogh op/ nae den Afgont ende de Son toe / alsse ymmers mochten/segghende datse haerlieder ghebeden ten Hemel wilden opvoeren/ soo ghelijck als den selven roock was opwaerts treckende. Al het ander volck die op de plaets den Afgodt/in't rontsom gaen van achteren nae volghden/ hadden al te samen nieuwe coorden in de handen/die ghemaeckt waren van't gaern van Manguey, ende dat/van een Vadem lanck/met een knoop aen't eynde/ waer mede sy haer disciplineerden ofte geesselden met groote slaghen op den rugge / in maniere ghelijck als men hem by ons/op den heylighen ofte witten Donderdach/ disciplineert. Den gheheelen ombanck van de plaets ende de Tinnen van't dack / stonden altemael voor groene tacken ende Bloemen / ende dat / soo fraey ende lustich verciert ende toeghemaeckt/dat het een vermaken om sien was. Dese Processie aldus ghedaen zijnde/soo hijstense den Afgodt weder in syn plaets daer hy behoorden te staen/terstont daer na soo quam daer een groote menichte van Volcke / met Bloemen die op verscheyden manieren toeghemaeckt waren/ende stroyden der den Altaer / met synen ombanck/ als oock de gantsche plaets vol van/in sulcker voeghen dat het een voorbereydinghe van een monument ofte begraeffenis scheen te wesen. Dese dinghen worden aldus door des Priesters handen bestelt/doende de Jongelinghen des Tempels d'administratie van buyten aen/ende bleef dien dach/met syn Capelle alsoo ontdeckt/ sonder de sluyer daer voor te hebben. Dit ghedaen zijnde/soo quamense al te samen ten offer/ te weten/met Gordijnen/Sluypers/Juweelen/costelijcke Ghesteenten/Wieroock/harsighe Houten/Koren ayren van Mays,Quartels/eyndelijcken met alle het ghene/ dat men in dierghelijcken solenniteyten ghewoon was t'offeren. In de offerande van de Quartels ('twelcke van den Armen was) ghebruycktense dese ceremonie/ te weten/ gavense aen den Priester/de welcke die in't nemen / de hoofden af trock / ende alsoo terstont aen de voet van den Altaer heen wierp/om't bloet t'ontloopen / doende oock alsoo met alle de gene die daer geoffert wierden. Van andere Vruchten/ ende eetbare waren/offerden een yegelijck nae syn vermoghen / 'twelcke door de Ministers des Tempels aen de voet van den Altaer geleyt wiert/ende sy waren oock de gene die't op namen/ende in de Cellen (diese daer hadden) droegen. Dese solennele offerande aldus voleyndicht zijnde/soo ginck het volck in haer woonplaetsen ende huysen eten / blijvende daer en tusschen de Feeste aldus opgheschort/tot nae de maeltijt. Middeler-tijt soo veroccupeerden haer de Jongelingen ende Dochters des Tempels (met de voorschreven verciersels toeghemaeckt) den Afgodt te dienen / van alle het ghene dat hem voor syn eten ghededicéert ofte toe-gheeygent was/'twelcke bereyt wiert van andere Vrouwen die beloftenis ghedaen hadden/haer dien dach te verontledigen/ om den Afgodts kost te koocken/ende hem dien gantschen dach over/te dienen. Alle de gene die aldus beloften gedaen hadden/quamen in't aencomen van den dach / haer presenteren aen den Opsiender des Tempels,om ghebooden te wesen/ wat datse doen souden/ ende deden oock 'tghene haer bevolen was / met grooter sorghe ende neerstigheyt: Brachten daer nae soo veelderley inventien ende verscheydenheyt van spijse / dat het een dinck om verwonderen was. Dese cost aldus bereyt/ende den tijdt van de Maeltijt ghecomen synde/soo quamen alle de Dochters des Tempels in Processie uyt/hebbende elck een korfken vol Broot in de eene/ende een Komme ofte schotel van de toegemaeckte spijse/in d'ander hant/eñ voor haer heen/so ginc een out bedaegt Man/de

welcke voor Hof-meeſter diende/met een ſeer antijcks habijt/te weten/hadde een wit Choor-cleedt aen/'twelcke hem reyckte tot over de knyen / ende daer onder een root leyzen Wambays ſonder mouwen / op de maniere van een Sambenito, ('twelcke in Spagnien de ſchand-rockxkens zijn/die d'Inquiſitie de miſdadighers tot een Penitentie doet dragen/alſſe haer van de Ketterye bekeeren ende af-ſtaen) ende hadde in de plaets van mouwen/vleugelen/ daer eenige breede riemen ofte banden uyt quamē/ aen de welcke (te weten/recht achter op de rugge) een middelbare Calabaça ofte Cauwoerde hinck/die door eenige gaetkens (die daer in waren) vol Bloemen ſtack/hebbende binnen in verſcheyden dingen van ſuperſtitie. Deſen Ouden ginck aldus toegemaeckt/voor alle 'tgereetſchap ſeer ootmoedich/droevich/ende met neder gheſlaghen hoofde heen/ende comende by't beſteck ('twelcke was aen de voet van de trappen/ſo dede hy een groote ende ootmoedige eerbiedinge/ende ſtelden hem aen d'een zijde/alſdan ſo genaeckten de Dochters/een ende een/met het eten/met een groote reverentie/ de welcke altemael op een rye geſtelt wierden: Dit gedaen zijnde/ſo quam den ouden/ ende geleydenſe alſo wederom/ende ſy keerden alſdan wederom nae hare vertreck-plaetſe toe. Nae dat ſy ingegaen waren/ſo quamen de Jongelingen ende Miniſters des ſelven Tempels, uyt/ende hieven de ſpijſen van daer op/ende brachtenſe in de Cellen der Digniteyten ende Prieſters/de welcke vijf daghen achter een ghevaſt hadden/ maer eens daeghs etende/zijnde van hare Vrouwen afgeſondert/ſonder in alle de vijf dagen eens uyt den Tempel te comen/hen ſeer ſtrengelycken met Coorden geeſſelende: Aten van deſe Goddelijcke ſpijſe (gelijck als ſyſe noemden) ſo veel alſſe mochten/ van de welcke oock niemant gheoorloft was t'eten/dan ſylieden alleen. Na dat nu alle 'tvolck gegeten hadde/ſo quamen ſy weder by den anderen op de plaets/om de Feeſte te celebreren/ende t'eynde daer van te ſien/alwaer ſy dan een ſlaef ofte gevangen uytbrachten/die den Afgodt een Jaer lanck gherepreſenteert hadde/zijnde gecleet/toegemaeckt ende ge-eert/ghelijck als den ſelven Afgodt. Ende nae datſe hem al te ſamen reverentie gedaen hadden/ſo leverdenſe hem in de handen van de Sacrificateurs/ die oock op de ſelve tijdt uyt quamen/ende genomen zijnde by de handen ende voeten/ſoo ſneedt hem de Paus de borſt open/ende haelde daer t'herte uyt / dat met de hant ſoo hoogh opſtekende als hy mocht/'tſelve aen de Son ende den Afgodt vertoonende/als op een ander verhaelt is. Deſen/die den Afgodt repreſenteerde/aldus gedoot zijnde/ſo quamenſe op een ghewijede plaets/die tot dien effecte ghedeputeert was/comende de Jongelinghen ende Dochters/met de voorſchreven toemaeckſels / alwaerſe in ordinantie geſtelt zijnde/by de Trommel/op't ghelupt van't ſpelen / der Digniteyten des Tempels, danſten ende ſongen/ende alle de Heeren toe-ghemaeckt zijnde met de ſelve teyckenen ofte omhangſels/die de Jonghelinghen droegen/danſten in't ront/rontſom by haer heen. Op deſen dach ſo en wierdender ordinaris anders geen meer ghedoodt/ als deſen geſacrificeerden/want daer wierden alleenlijck om de vier Jaren eens / andere met hem gedoot: Ende ſoo wanneer dat het ſelve geſchiede/ſoo was het t Jaer van't Aflaet ende Indulgentia plenaria. Nu haer ghenoegen hebbende van ſpelen/eten/ eñ drincken/ende de Son onder zijnde/ſo gingen de voorſchreven Dochters nae haer vertreck-plaetſen/ende namen groote aerde ſchotelen/vol ghebacken Honich-broot/ welcke bedeckt waren met eenige gemaeckte Fruyten van Doots-hoofden eñ beenderen/ende brachten den Afgodt Collacie, clommen tot aen de plaets/die voor de deure van de Capelle ſtont/ende 'tſelve daer nederſtellende/ſo gingenſe met haren Hofmeeſter voorraen/in de ſelve ordinantie weder af/gelijck alſſe ghecomen waren: Terſtont daer nae/ſo quamen alle de Jongelingen met Rieten in de handen/ende in ordinantie geſtelt zijnde/uyt/ ende liepen nae de Trappen des Tempels toe / doende elck een syn

beſt/om

best/om voor d'ander aen de schotelen der Collatie te genaken/ende de Digniteyten des Tempels hadden achtingh ende ooghmerckinghe om te sien wie dat d'eerste / t'weede/ derde ende vierde/daer by quam/sonder van alle d'ander meer werckx te maken / tot datse alle de Collatie aen-grepen ende wech droegen / gelijck als groote overblijffselen van heylichdommen. Dit gedaen zijnde/soo namen de Digniteyten ende Ouderen des Tempels,de vier eerste die daer aengecomen waren/ende steldense te middewegen van haer/ende brachten se alsoo tot in de Cellen,alwaerse haer met seer goede verciersels begaef den ende vereerden/ende wierden oock van dien tijt voortaen gheacht ende gherespecteert ghelijck als uytghelesene ende vernaemde Mannen. De opneminghe der Collatie gedaen/ende die gecelebreert wesende met een groote blijschap ende geruchte/ soo gavense alle de Dochters ende Jongelingen/die den Afgodt gedient hadden/ oorlof/datse wech gaen mochten/ende alsoo ginghense oock d'een voor ende d'ander naer uyt : Ende ten tijden datse wech ginghen/soo stonden alle de Jonghers der Collegien ende Scholen/by de deure van de plaets met gemaeckte Bies ende Crupt-ballen in de handen/ende bewierpense/haer begeckende ende den spot daer met drijvende / als een volck die haer van den dienste des Afgodts af-scheyden/gingen alsdan met vryheyt/om met haer selven te doen 'tghene datse wilden/waer mede de solenniteyt ende Feest ten eynde was.

Het *30.Capittel.* Van de Feeste der Cooplieden,die de *Cholutecas* ghebruyckten.

AL hoe wel datter ghenoech geseyt is/ van de Godts-diensten die de Mexicanen hare Goden aendeden / des niet tegenstaende/om dat den Godt/die genaemt was Quetzaâlcoalt , eenen God van't rijck volck was/ende een bysondere Godts-dienste ende solenniteyt hadde/soo sullen wy alhier verhalen/'tgene dat van syn Feeste gherelateert wort. Nu/so worde de Feeste van desen Afgodt gesolenniseert op dese maniere/te weten/veertich dagen te voren/soo kochten de Cooplieden een wel gefatsonneerde slaef/ sonder eenich letsel ofte teycken/so wel van sieckten/als van wonden ofte slagen: Desen cleedense alsdan met het selve gewaet ende verciersels des Afgodts/om dat hy hem dese veertich dagen soude representeren : Ende aleer datse hem nu cleeden/so reynichden ende wiesschense hem tweemaels in een Lack ofte Meyr/'t welcke sy der Goden Lack noemden. Aldus gereynicht ende gewasschen wesende/soo cleeddense hem op de selve maniere/als den Afgodt gecleet was : wiert alle dese veertich daghen over seer ge-eert/om het gene dat hy representeerde/stelden hem des nachts in een kauwe ofte besloten Tralie/ (als op een ander geseyt is) om niet wech te loopen / ende haelden hem des morgens terstont wederom uyt/hem stellende op een eerlijcke ende behoorlijcke plaets/alwaerse hem dienden ende costelijcke spijsen t'eten gaven : Ende als hy gegeten hadde/soo hingense hem snoeren/ofte vijftigen van Bloemen om den hals/ ende gaven hem veel rieckerkens in de handen / hadde seer volcomelijcken syn Lyfwacht/ende veel ander volckx die hem ghelEydden ende met hem door de Stadt ginghen/ende den sel ven ginck over al singende ende danssende/ om voor de ghelijckenis van haren God bekent te wesen/ende nu beginnende te singen/soo quamen de Vrouwen ende kinderen uyt haer huysen loopen / om hem te groeten ende offerande te doen/gelijck als eenen Godt. Negen daghen voor de Feeste ofte Hooghtijt/soo quamender twee achtbare oude Mannen/van de Digniteyten des Tempels,voor hem/t'sij

 haer voor-

haer voor hem verootmoedighende/seyden sy met een seer nederighe ende sachte stem: Heere/sult weten/ hoe dat van nu over negen daghen/ uwen arbeyt van danssen ende singhen een eynt neemt/want sult alsdan sterven/ende hy soude ant woorden/ dat het te goeder tijden mocht wesen. Dese ceremonie noemdense Neyộho, Maxîlt, Hêztli, dat is te segghen/die Voorbereydinghe:ende alsse t'selve deden/ soo saghense hem met grooter achtinghe aen / of hy hem oock noch met de selve blijschappe danste als hy plach / ende soo hy't selve niet en dede met soodanighen vreuchde als sy't wel begeerden / soo dedense een seer walghelijcke superstitie / te weten/ ginghen terstont ende namen de Vlijmen ofte Scheermessen van't sacrificie / ende wiesschense van't Menschen bloet/datter van de voorgaende sacrificien aenghecleeft was/met welcke afspoelinghe sy hem eenen dranck maecten/ die met een ander van't Cacao vermengt was/ t'welcke sy hem alsoo te drincken gaven / want seyden dat het selve soodanighen operatie in hem werckte / dat hy sonder eenighe memorie ende bynae uytsinnich bleef/ van't ghene datse hem gheseyt hadden/keerende weder tot d'ordinarische ghesangen: ende seyden noch meer/dat hy hem selfs/ door desen middel/met grooter blijdschap presenteerde om te sterven/zijnde door desen dranck betoovert. D'oorsake waerom datse den selven sochten de droefheyt wech te nemen/was om dieswille datse t'selve voor een seer quade voorsegginghe ende prognosticatie hielden van eenich groot quaet. Nu/ den dach van de Feeste ghecomen zijnde/ soo namen hem de Sacrificateurs/des middernachts/ (nae datse hem eerst veel ghe-eert/ met Musijck ghesonghen/ende bewieroockt hadden) ende sacrificeerden hem op sulcken maniere/als op een ander verhaelt is/doende van sijn herte/ offerande aen de Maen/ende daer nae den Afgodt daer mede bewerpende / latende t'Lichaem van de trappen des Tempels van boven neer af rollen/alwaer hy dan opgenomen wiert van den genen die hem geoffert hadden/ t'welcke waren de Coopliede, welcker Feeste dit was. Opghenomen zijnde / droeghense hem ten huyse van een van de voornaemste/ alwaer syer verscheyden spijsen af deden bereyden / om met den dagheraet t'banket ende de maeltijdt van de Feeste te celebreren/begroetende eerstelijcken den Afgodt met eenen goeden morgen/ende eenen cleynen dans diese hem aenleden / ondertusschen dat het daeghde ende t'Sacrificie ghekoockt worde. Daer nae/soo versaemden hen alle de Coopliede tot dit Bancket/namelijcken de gene die de handelingh hadden van slaven te coopen ende vercoopen/tot welckes laste stont alle Jaeren een slaef te offeren tot de ghelijckenisse van haren Godt. Desen Afgodt was een van de principaelste van die contreye/ghelijck als verhaelt is /ende alsoo was oock den Tempel, daer hy in stont/van grooten aensien ende hadde t'sestich trappen om daer op te comen/ende op't opperste van't selve / een plat van middelbare breede/ t'welcke seer curieuslijck gheplaveyt was. Te middeweghe van dit plat/stont een groot ende ront stuck/in maniere van een Oven/ met een enge ende leege incomste/in sulcker voeghen dat men hem seer moest buyghen ende bucken om daer door in te comen. Desen Tempel hadde van ghelijcken / Cellen ofte woonplaetsen/ghelijck als alle d'ander / alwaer Conventen waren van Priesters/Jonghelinghen/Dochters/ende van Jonghers/als op een ander gheseyt is/by de welcke alleenlijck een Priester assisteerde/ die daer continuelijcken syn residentie hielt/ de welcke was als dienende by de weke: Want alhoewel datter ordinaris in elcken Tempel drye ofte vier Pastoren ofte Digniteyten waren / niet teghenstaende soo hadde elck een syn weke om te dienen/sonder daer uyt te comen. Nu / soo was het Officie/van den genen die't syn weke was/ alle daghen (nae d'onderwijsinghe van de Jonghers/ ten tyden dat de Son onder ginck) een groote Trommel te slaen/doende daer mede waerschouwinghe/ soo ghelijck als wy voor een ghebruyck hebben tot het abondt-

ghebed

ghebedt te cleppen. Dese Trommel was soo groot/ dat men syn heesch ghelupt over de geheele Stadt hooren mocht/ ende met dat se die begonsten te hooren/ soo hieldense haer in soo grooten silentie/ dat het scheen daer niet een Mensch te wesen / zijnde de Marckten terstont verstoort ende 't volck vertrocken/ blijvende daer mede over al in grooter stilheyt ende ruste. In den dageraet/ als den dach upt brack/ soo sloegense die wederom tot een teycken dat het begost te daghen/ waer mede haer de reysende lieden ende Vreemdelinghen ghereet maeckten/ om haer op den wegh ende reyse te beghe- ven/ zijnde tot de selve stont ende tijdt toe belet om upt de Stadt te mogen comen. De- sen voorseyden Tempel hadde een middelbare binne-plaets/ alwaer men op den dach van haerder Feeste groote dans-spelen ende vreuchden bedreef/ met seer gratieuse sot- te cluchten ende representatien/ waer toe te midde-weghen van dese plaets een cleyne Theatrum ofte Tonneel stont/ van dertich voeten in't vierkant/ die seer aerdich ghe- plavept was/ 't welcke voor dien dach met groene tacken besteken/ ende met alle poli- tie/ moghelijck zijnde/ op't cierlijckste toeghemaeckt wiert/ dat al te mael met Bogen ende Prieelen (van verscheyden Bloemen ende Pluymen ghemaeckt) omringhende/ zijnde ondertusschen hier ende daer behanghen met veel Voghelkens/ Conijnen/ ende andere aengename dinghen/ alwaerse haer/ nae den eten/ al te samen vergaerden/ als- dan soo quamen de Representeerders ofte Personagien upt/ met cortwijlige represen- tatien/ maeckten hen gelijck als Dooven/ Rochelaers/ Mancken/ Blinden/ Creupe- len ende Lammen/ comende om aen den Afgodt ghesontheyt te versoecken. De doo- ven antwoordende averechts verkeert/ de Rochelaers al hoestende/ de Creupelen en- de Lammen/ manck gaende/ deden hare clachten/ ende seyden hare ellenden/ waer me- de sy d'omstaenders van't volck seer deden lachen : Andere quamen upt in den naem van de fenijnighe Ghedierten/ eenige ghecleedt zijnde als Slangen/ andere als Pad- den/ etlijcke als Haeghdissen/ etc. Ende den anderen ghemoetende verteldense haer officien of handelinghe/ ende keerende dan een yeder weder op syn selven ende rechte ghedaente/ soo speeldense op etlijcke Fluytkens/ waer mede de toehoorders een groot vermaken ende tijt-verdrijf hadden/ want waren seer aerdich ende constich. Veynsl- den haer oock als veelderley Vlieghen ende Vogelkens van verscheyden coleuren/ co- mende de Jongers van den Tempel in soodanighe gedaente van cleederen upt / clim- mende op de geboomten/ die se daer toe gestelt hadden / alwaerse van de Priesters des Tempels met spupten op't lijf gheschoten wierden/ waer van d'eene t'haerder bescher- minghe ende d'ander tot haerder aenvechtinghe/ een groot debat maeckten/ met seer gratieuse spreucken/ daer sy d'omstaenders alsoo met onderhielden : 'Twelcke aldus volepndicht zijnde/ soo maecktense met alle dese personagien ghelijck / eenen Dans/ waer mede de Feeste ten eynde ende upt was. Dit selve ghebruycktense aldus te doen op de principale Hoogh-tijden ende Feesten.

Het *31. Capittel.* VVat proffijt datter te halen is, uyt het Relaes van de superstitien der Indianen.

Het ghene dat nu gherefereert is / sal ghenoech wesen om te verstaen wat een sorgh dat d'Indianen gehadt hebben / om hare Afgoden eñ den Duyvel ('twelcke 't selve is) te dienen eñ te eeren/ want volcomelijcken te verhalen tgene dat hier van is/ is een dinc/ dat eyntlijc eñ van weynich proffijts is. Ende het gene dat noch verhaelt is / mach yemant duncke/ weynich of niet aen gelegẽ te wesen/ eñ dat het is gelijc als den tijt te

verslijten

verslijten in't lesen der fabulen ende vies vasen/die de Boecken van de Ridders daden zijn versierende/maer soo't van soodanigen te recht aenghemerckt wort / soo sullense bevinden/tselve een seer verscheyden saecke te wesen/ende dat het oock proffijtelijck mach zijn voor veel dinghen/notitie te hebben van de costuymen ende Ceremonien/ die d'Indianen ghebruyckende waren. Eerstelijcken in de Landen daer men de selve gebruyckt heeft/en ist niet alleen voordetlijck/maer oock t'eenemael gantsch noodich/ dat de Christenen ende Leeraers van Christi Wet/kennisse hebben van de dwalingen ende superstitien der Voor-ouderen/om te besien of d'Indianen de selve nu ter tijdt oock in't heymelijck of in't openbaer zijn ghebruyckende:tot welcker intentie/treffelijcke ende neerstighe Mannen daer breede Tractaten af gheschreven hebben / van't ghene datse onderbindende waren. Van gelijcken soo hebben de Provintiale Concilien bevolen/dat men tselve beschrijven ende Drucken soude/ghelijck alst in Lyma gedaen is/ende dat/noch veel breeder ende copieuser alst hier ghehandelt is/alsoo dat het in de Landen van Indien (eenighe notitie/die men hier van aen de Spagnaerts doet) wel noodich is/tot wel-varen der Indianen. Nu/voor de selve Spagnaerden aldaer/ende 'tzy oock waer dat het soude moghen wesen/mach dese vertellinge van gelijcken dienstich zijn/om Godt onsen Heere danckbaer te wesen/ende hem sonder ophouden voor soo grooten weldaet te loven/ghelijck als daer is / ons syn heylighe Wet (de welcke t'eenemael rechtvaerdich/reyn ende proffijtelijcken is) deelachtich ghemaeckt te hebben/die oock seer wel t'onderscheyden ende te kennen is/als men de selve met Satans Wetten is vergheliickende/in de welcke sy soo langhen tijt ongeluckich gheleeft hebben. Mach van ghelijcken oock dienen/om te kennen de hoovaerdye/nijdt/bedroch/ ende argheliisten des Duyvels/met den genen die hy in slavernije/ofte onder syn gewelt heeft/dewijle dat hy t'eender zijde/Godt wil vergheliicken / ende met hem ende syn heylighe Wet competentie ofte tegenstrijt voeren/ende ten anderen/tselve is vermengende met soo veel ydelheden/onreynicheyts/jae oock met soo veel wreetheden/ dat hy daer selfs ghenoech met is openbarende / dat hy voor een Officie heeft / alle 'tgoet te verdelghen ende te niet te brenghen. Eyndtlijcken / den ghenen die de verblintheyt ende duysternisse te sien comt/in de welcke soo menighen tijden/soo grooten Provintien ende Rijcken gheleeft hebben/ende dat des niet teghenstaende / noch veel Volckeren/ende een groot deel der Werelt / in dierghelijcke bedroch levende zijn / en sal niet naelaten connen / (soo hy een recht Christelijck ghemoet heeft) den Alderhooghsten te dancken/voor den ghenen die hy van soodanighen duysternisse geroepen ende ghetrocken heeft/tot het wonderbaerlijcke licht synes Euangeliums, biddende die onmetelijcke liefde des Scheppers de selve te willen conserveren/ende in syn kennisse ende onderdanigheyt te vermeerderen/ende hem gelijckelijcken te willen erbarmen over de ghene die noch even wel volghende zijn/den wegh van haerder verlies/doende instantie aen den Vader der barmhertigheden/haer te willen ontdecken de Schatten ende Rijckdommen Iesu Christi, den welcken met den Vader ende den heylighen Gheest regnerende is van eeuwen tot eeuwen/Amen.

Eynde des vijf den Boecks.

Het

Het seste Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste *Capittel.* Hoe dat de gene een valsche opinie hebben, die d'Indianen voor onverstandighe lieden houden.

GHehandelt hebbende 'tghene beroerende is/de Religie die d'Indianen ghebruyckt hebben / hebbe voorghenomen in dit Boeck te schrijven van haerlieder manieren/Politien ende Regeeringhe, ende dat tot twee eynden: 'Teene/om de valsche opinie wech te nemen/die men daer ghemeynlijcken van heeft / als van een Wildt/ beestachtich ende onwetent Volc/ofte ten minsten/datse nauwelijcks den selven naem zijn verdienende/upt welcker bedrooch comt te volgē/ datmense veel ende seer merckelijcke overlast ende onrecht doet/henlieder in weynich minder diensten ghebruyckende als de Beesten/verachtende/ 'tzy wat maniere van respect dat men haer soude mogen hebben/ 'twelcke so gemeynen ende boosen bedrooch is/als de gene wel weten/die met eenige selcurscheyt ende aenmerckinghe onder haer gewandelt/ende hare secreten ende advijsen gesien ende gehoort hebben/ende ghelijckelijcken/ 'tweynich datse al te samen geacht worden / van de ghene die meynen datse veel weten/de welcke doch ghemeynlijcken d'alder onwetenste / ende op haer eyghen selfs/alder meest vertrouwende zijn. Soo en sie ick geen beter middel/om dese so hinderlijcke opinie alderbest te moghen wech genomen werden/dan met te verstaen geven/d'ordinantie ende maniere van Procederen/die dese lieden gehadt hebben/ ten tijden datse nae hare Wetten leefden/onder welcke (al hoe wel datse veel dinghen hadden die Barbarisch ende sonder fondament waren) sy des niet teghenstaende oock veel andere hadden/die verwonderens weert waren/by de welcke wel een ghenoech te verstaen is/datse een natuerlijck vernuft hebben/om wel onderwesen te worden/ ja gaen oock in't meerendeel / veel van onse Republicken ofte Ghemeynten te boven. Ende ten is niet te verwonderen / datter heftighe dwalinghen met vermenght zijn/ want de selve vint men wel onder de voornaemste der Wet ghevers ende Philosophen/al ist schoon datter Licurgus ende Plato met onder gherekent worden / ende in de alder wijste Ghemeynten/ghelijck als daer zijn ghewecst die van Roome ende Athenen, sien wy wel onwetentheden/weerdich om lachen. Voorwaer/ so de Republicken ofte Ghemeynten der Mexicanen/ende die van den Ingas, in kennisse geweest waren ten tijden der Romeynen ofte Griecken/sonder twijffel hare Wetten ende regeeringe souden wel gheacht geweest zijn: Maer om dies wille / dat wy (sonder hier van yet te weten/noch die oock te willen hooren of verstaen) daer met het zweert in comen/ soo en dunckt ons niet/dat d'Indiaensche dingen weerdich zijn / eenigē reputatie te hebben/dan soo ghelijck als dingen/die op de Jacht in't Gheberghte vercregen/ende tot onsen dienste ende goet-duncken gebracht zijn. Maer de lieden van meerder curieusheyt ende wetenschap (de welcke hare secreten/oude stijle/ende Regeeringe/ doorgront/ende te recht verbatet hebben) gheven daer een ander ende verscheyden oordeel van haer verwonderende datter soo veel geschicktheyts ende reden/onder haerlieden ghewecst is. Van dese Autheuren een/is geweest eenen Polus Ondegardus, den

 welcken

welcken ick gemeynlijcken/in de dinghen van Peru, volghe / ende in de materien van Mexico, Ioan de Tovar die gheweest is Beneficiael der Mexicaenscher kercke/zijnde nu ter tijt van ons geselschap ofte Societeyt van Iesu, de welcken/ter begeerten des Viçoreys Don Martin Henriques, neerstich ende breet ondersoeck ghedaen heeft/van de oude Historien van de selve Natie/behalven noch andere treffelijcke Autheuren/die my/ soo by gheschrifte/als met den monde/genoechsaem onderrecht hebben / van alle het ghene dat ick in desen verhalende ben. T'ander eynde / van dat uyt de kennisse der Wetten/Costuymen ende Politie der Indianen volghen mach/is/die te helpen/ ende door de selve te regeeren: Want in't ghene daer sy de Wet van Christo ende syn heylighe kercke/ niet teghens en zijn / behoorense gheregeert te worden nae uyt crachten haerder Wetten ende Rechten/welcke zijn ghelijck als hare municipale Loyen/ (ofte 't Lants Rechten) door welcker mis-verstant/gheplecht zijn/feylen ende mis-bruycken van niet weynich wichticheyts/niet wetende den genen die oordeelen/ noch oock de ghene die Regeeren/waer met datse haerlieder onderdanen/oordeelen ende Regeeren sullen/t'welck/behalven (dat het ghene men haer doet / overlast ende buyten reden is) oock een groot achterdeel ende schade is/om datse ons zijn hatende / gh lijck als lieden die in alles (soo wel in't goet als in't quaet) haer altoos teghen / ende contrarie gheweest zijn.

Het 2. Capittel. De maniere van de Rekeninghe ende *Kalendier* ofte *Almanack* die de Mexicanen ghebruyckten.

Ny dan/beginnende by de afdeylinge der tijden ende Rekeninghe/die d'Indianen ghebruyckt hebben / 't welcke een van de merckelijckste teyckenen van haerder vernuft ende abelheyt is / soo sal ick eerstelijck verhalen op wat manieren dat de Mexicanen haer repartitie maeckten/in de af-deylinghe van't Iaer/Maenden / ende van haren Kalendier ofte Almanack, als oock de Rekeninghe der Eeuwen) ofte Oudervommen der Werelt.) Deelden 't Iaer in achthien Maenden/gevende elcke Maent twintich daghen / 't welcke te samen ghesommeert/ comen / in als drye hondert ende t'sestich daghen. Nu d'ander vijf resterende dagen (die daer gebreken tot de volcomenheyt van't volle Iaer) en voeghdense by geenich van de Maenden / maer rekendense op haer selven/ende noemdense ledige/ofte overschot van daghen/in de welcke 't volck gantsch niet en deden/noch en saghen oock niet eens nae de kercken om/ dan verontledichden haer alleenlijck in malcanderen te versoecken om tijtcortinghe/ ende de Priesters des Tempels hielden op van sacrificeren. De selve daghen voorby zijnde/begonsten weder op de rekeninghe ende tellinghe/van't Iaer te comen / welcker beginsel ende eerste Maent was/in den tijt van de Maent/als de bladeren weder begonsten groen te worden: Doch hadden daer even wel drye daghen van Februario by/want haren eersten dach van't Iaer/was den ses en twintichsten Februarij, ghelijck als sulcx by haren Almanack ofte Kalendier is blijckende/in de welcke den onsen met een merckelijcke rekeninge ende conste/inghelijft is / door d'oude Indianen / die d'eerste Spagnaerden te kennen quamen/welcken Almanack ick selfs ghesien / ende noch ter tijt in handen hebbe/die in der waerheyt aenmerckens weerdt is / om t'discours ende abelheyt van dese Mexicaensche Indianen te verstaen. Elck een/van de achthien Maenden voorseyt/heeft syn bysondere naem/af beeltsel/ende eygen teycken/ 't welcke gemeynlijcken genomen was/van de principaelste Feeste/die men in alsulcke Maent celebreerde/ofte nae dat de veranderinghe van't Iaer/op den selven tijt / met brachte. Hadden oock in den selven Almanack voor alle hare Feesten / sekere beteyckende

kende daghen uytghesondert/de weken teldense elck van derthien daghen/teyckende een yeder dach/met een cleyn ront Cijfferken/af/ende dat alsoo/tot derthienen toe/beginnende alsdan terstont weder te tellen van nieus aen/een/ twee/etc. Deelden van ghelijcken de Jaren in vieren/met vier teyckenen/voeghende tot elcke Jaer een bysonder teycken/'twelcke waren vier Figueren/te weten / d'eene een Huys / d'ander een Conijn/de derde een Riet/de vierde een Vyerslach / op welcke maniere sy de selve oock af-beelden/ende de Jaren/daerse in waren/noemden/seggende/ op so veel Huysen/op so veel Vyerslaghen/van sulcken Radt/geschiede soo/ende sulcken dinck: Want men moet weten/dat haerlieder Radt ('twelcke is ghelijck als een Eeuwe/ofte eenen sekeren tijt van Jaren) vier weken van Jaren hadde/zijnde elcke weke van derthien Jaren/in voegen dat het in als quam te wesen/twee en vijftich Jaren. Schilderden in 't midden van 't Radt een Son / waer van vier armen ofte dweersch-streken uyt quamen / de welcke tot aen de circumferentie ofte omganck van het Radt reyckten/ ende daerom heen streckten/in sulcker voegen datse de circumferentie ofte omganck in vier partijen af-deelden/zijnde elcke gedeelte met synen arm ofte streeck/van eenderley verwe/makende alsoo vier verscheyden coleuren/te weten/van groen/ blau/ roodt ende geel. Nu soo hadde elck een van dese vier ghedeelten/noch derthien scheptsels ofte af-deylinghen/met haer teyckenen van Huys/ Conijn/ Riet ende Vyerslach/ bedieden elck een syn eyghen Jaer/ende aen de zijden/ofte in margine,soo beeldense de gheschiedenissen/van 't selve Jaer/af/ op welcke maniere ic (in den voorseyden Almanack) gesien hebbe/'t Jaer dat de Spagnaerden eerst in Mexico quamen/ met een af beeldtsel van een Man die op onse maniere in 't root ghecleedt was / want soodanich was 'thabijt van den eersten Spagnaert die Hernando Cortês derwaerts sont. Ten eynde van de voorschreven twee en vijftich Jaren/ (waer mede 't Radt volsloten wiert) soo ghebruyckten se een cluchtige Ceremonie/te weten / braken op den laetsten nacht/ alle de Vaten ende Potten diese hadden/aen stucken/ende deden alle de lichten uyt / segghende dat in eenighe van de besluytinghe der Raden/de Werelt voleynden ende vergaen soude/ende dat het misschien soude wesen/in de selve/daerse haer in vonden/ende dewijle dat de Werelt doch vergaen soude/so en behoefdense niet te koken/noch t'eten/ waerom sy oock geen Vaten noch licht van doen hadden/ende waren alsoo dien gheheelen nacht over/wacker/seggende dat het by avontuer niet daghen en soude: Doch hielden even wel al te samen met grooter sorghe/dapper wacht / om te besien of het oock daeghde. Nu/insiende dat den dach aen quam / soo speeldense op veel Trommelen/Basuynen/Pijpen/ende andere blijde ende vrolijcke Instrumenten/seggende dat het Godt noch een ander Eeuwe (dat zijn twee en vijftich Jaren) verlengt hadde/ alsdan soo begonstense weer een ander Radt op een nieu: Cregen op dien dach / met den dageraet/ (ende dat/tot een beginsel van een ander Eeuwe) nieu licht/ende cochten weder op een nieu/Vaten/Potten ende alle 'tgene dat se van doen hadden/om t'eten te bereyden: gingen al te samen om nieu licht by den Opper-Priester ofte Paus/ van de welcke 'tselve opgeslagen werde/zijnde te voren gecelebreert een seer solennele Processie/tot een dancsegginge van dat het dach geworden/en een ander Eeuwe verlengt was. Dit was nu haerlieder maniere van de Weken/Maenden/ Jaren/ ende Eeuwen te tellen.

Het *3. Capittel.* Op wat maniere dat *d'Ingas* de Iaren ende Maenden telden.

IN dese tellinghe der Mexicanen (hoe wel dat het een groote Rekeninghe ende vernuft was / voor lieden die sonder Letteren waren) dunckt

my des niet tegenstaende/gebreck van aenmerckinge te wesen/ van datse gheen rekeninghe met de Manen hadden/ende datse de Maenden/naer uytwijsen des selve/ niet en verdeelden/in't welcke/sonder twijffel/die van Peru haer te boven ginge.: Want de selve rekenden gantsch ende t'eenemael/t'Jaer van soo veel daghen/ als wy lieden doen/dat verdeelende in twaelf Maenden/ofte Manen/smiltende daer onder / de elf daghen die van de Maen over blijven. Om nu een sekere ende volcomen rekeninghe van't Jaer te houden/soo gebruyckten se dese abelheyt/te weten/hadden in de gebergten die rontsom de Stadt van Cusco zijn/ ('twelcke 'tHof der Coninghen Ingas was/ zijnde van gelijcken 'tgrootste heylichdom van alle hare Rijcken/ ende soo gelijck als of wy seyden een ander Roome) twaelf Pilaerkens staen / de welcke in sulcker ordinantie/distantie/ende ghestaltenis gestelt waren/dat elck een van dien/in elcke maent wijsende was/waer dat de Son/op ende onder ginck. Dese noemdense Succanga, door welcke sy de Feesten/als oock de tijden van zaeyen/maeyen ende alle d'ander dingen/ vercondichden: Deden dese Pilaren van de Son/oock sekere sacrificien aen/ nae dat haerlieder superstitien met brachten/elcke Maent hadde syn eygen ende verscheyden name ende bysondere Feeste/begonnen eerst het Jaer met de Maent januario, gelijck als wy/maer daer nae/soo heeft eenen Coninck Inga (ghenaemt Pachacuto, dat is soo veel geseyt/als reformeerder des tijts) 'tbeginsel van't Jaer begonnen met de maent Decembri, ooghmerck hebbende (soo gelijck als te dencken is) op soo wanneer dat de Son weder begint/van't uyterste besteck van Capricornus, te rugge te keeren/'twelcke is van de Tropico, die haer aldernaest gheleghen is. Eenighen sekeren reghel van Schrickel-jaer /en weet men niet/dat eenich van bey de dese Natien ghehadt hebben/ hoe wel dat sommige meynen van jae. De Weken die de Mexicanen telden / en waren eygentlijcken geen weken/dewijle datse van geen seven dagen en bestonden: noch d'Ingas en hadden van ghelijcken oock dese verdeelinge niet/'twelcke geen wonder is/ ghesien dat de Rekeninghe der weken niet en is/als die van't Jaer / door den omloop der Sonne/noch ghelijck als die van de Maent/door den loop der Manen/ maer waren onder de Hebreen door d'ordinantie van de Scheppinge der Werelt/ ghelijck als van Moyse verhaelt wort/ende onder de Grieken ende Latijnen/door 'tghetal der seven Planeten, met welcker namen/insgelijcks de dagen der weke/ghenoemt worden: Maer voor lieden die sonder Boecken ende letteren waren/is het genoech/ ende noch meer als veel/ 't Jaer/ de Feesten ende Ghetijden met soo veel gheschicktheyts ende ordene te hebben/als ghesept is. *Genes. 1.*

Het *4. Capittel.* Datter geenighe Natien van Indianen ontdeckt zijn, die Letteren ghebruycken.

DE Letteren zijn gevonden om in inmeditament, ofte sonder ander middelen/te refereren ende te bediedē/de woorden die wy prononcieren/soo gelijck als de selve woorden ende Vocabulen luydende zijn/gelijck als de Philosoph seyt/soo zijn't / sonder ander middelen/ teyckenen/ofte een uytdruckinghe/van't voornemen ende ghedachten der Menschen/zijnde t'eene ende t'ander (meyne de Letteren ende de stemmen) gheordineert/om de dingen te kennen te geven/de stemmen voor de teghenwoordighen/ ende de Letteren/voor de gene die van der handt ende absent zijn / als oock voor de Nacomelinghen/de teyckenen/die men op't naeste by/niet en ordineert/ tot bediedinghe van de woorden/dan van dingen. En worden/noch en zijn oock in der waerheyt gheen

gheen Letteren gheheeten/al hoe wel datse schoon geschreben staen/ so gelijck als daer is een af-beeltsel der Sonne/en can noch en mach niet gesept worden/ een schrifte ofte letteren/van de Son te wesen/maer Schilderije. Van ghelijcken alsoo oock/ noch min noch meer/van de ander tepckenen die gheen ghelijckenisse met de dinghen hebben/ dan alleenlijcken dienende zijn/tot een memorie ende gheheugenis: Want de ghene diese ghevonden hebben/en hebbense niet verordineert tot bediedinghe van woorden/ maer alleenlijck tot een bewijs ofte vertoon van soodanigen dinck. Dese soodanighe tepckenen dan/en zijn epghentlijcke gheen Letteren/noch en worden oock niet gesept Letteren ofte schriften te wesen/maer Cijfferen/ofte gedenck-tepckenen/ soo ghelijck als de gene die de Espheristen ofte Astrologiens ghebruycken/ om verschepden Hemelsche tepckenen ofte Planeten, als van Mars, Venus, Iupiter, etc. te bedieden / 't welcke Cijfferen zijn/ende gheen Letteren: Want met hoedanighen naem dat men Mars noemt/wort altoos/des niet teghenstaende/op eenderlep maniere/van de Italianen/ Francopsen ende Spagnaerden/bediedet ende afgebeelt/ welcke de Schriften niet en doen/hoe wel datse de dingen bediedende zijn/is door middel van de Letteren / alsoo datse niet verstaen en worden/dan van den ghenen die de sprake connen / Verbi gratia. Dit geschrift ende woort/Son/ofte Sol,en can de Griecke noch den Hebreer niet vervaten/wat dat het bediet/door dien dat hem dese Latijnsche Vocabel onbekent is / in voegen dat de geschriften ende Letteren alleenlijck gebruyckt worden/van den genen/ die de Vocabulen daer met zijn bediedende: Ende soose de selve door ander middelen zijn verclarende/soo en zijn't gheen Letteren noch gheschriften/maer afbeeltsels ende Cijfferen. Hier upt staen twee seer notabel dingen t'aenmercken/ teene/dat de memorie der Historien ende Antiquiteyten, onder de lieden geduerich ende in gheheugenisse mach blijven/op een van drpe manieren/te weten/of door de Letteren ende gheschriften/gelijck als de Latijnen/Griecken/Hebreen/ende veel andere Natien zijn gebruyckende/ofte door afbeeldinge/soo ghelijck als het bynaest door de gheheele Werelt een ghebruyck ghe weest is/ghelijck alsser oock in't tweede Concilio van Niçeno ghesept wiert/de Schilderije te wesen/de Boecken der Leecken/van die niet lesen en connen: ofte door cijfferen ende characteren, soo ghelijck als d'Arithmetica bediedende is/ 'tghetal van hondert/duysent/ende alle t'ander meer/sonder eens 'twoort van hondert/ofte t'ander van duysent/te prononcieren. D'ander aenmerckinge van die te noteren staet/ is 'tghene in dit Capittel voorgestelt is/te weten/dat gheenich van alle de Natien der Indianen/die by onsen tijden ontdeckt zijn ghe weest/ letteren nochte geschriften gebruyckende zijn/maer wel op d'ander twee manieren/ghelijck als daer zijn/ af beeltsels ende figueren: Ende en mepne dit niet alleene/van de Indianen van Peru ende nieu Spagnen, maer oock eensdeels van die van Iapon ende China. Ende al hoe wel dat het ghene ick segghe/eenighe seer valsch sal schijnen te wesen / door de groote kennisse die daer is/van de groote Librarijen ofte bibliotheken ende Studien van China ende Iapan, als oock van hare Platen ofte zegelen/Placaten ende Brieven/ is niet teghenstaende/die seer eenvoudighe waerhept/ soo / ghelijck als men verstaen sal in't Discours hier aen volghende.

Het 5. *Capittel.* De maniere der Letteren ende Boecken, die de Chinen ghebruyckten.

De gheschriften die de Chinen ghebruycken / mepnen veel lieden (jae is oock een ghemepne opinie) dat het Letteren zijn/ gelijck als wy

 in Europa.

in Europa hebben / te weten / dat men met de selve/woorden ende redenen schrijven mach / zijnde alleenlijck van onse letteren ende gheschriften verscheyden / in hare characteren, van een ander forme ofte maecksel te wesen / soo ghelijck als de Griecksche van de Latijnsche/ende de Hebreeusche van de Chaldeeusche differeren ende verschillende zijn/t'welcke int meerendeel alsoo niet en is/want syluyden en hebben gheen Alphabet, noch en schrijven gheen letteren / noch en is oock de verscheydenheyt der characteren niet/maer henlieden schrijven/ is bestaende/ in afmalinghe ofte cijfferen/ ende hare letteren en zijn oock geenich deel van segs-woorden bedieedende / soo ghelijck als d'onse/ want zijn figueren van dinghen/ ghelijck als van de Son/van't Vyer/van de Mensche/ van de Zee/ende alsoo van alle t'ander meer. Dit wort claerlijcken bewesen/door dien dat zijnde de talen/die de Chinen spreken/ontelbaer/ende onder haer seer verscheyden/soo worden nochtans/des niet teghenstaende/ henlieder gheschriften ende handt-teycken gelijckelijcken van een yeder gelesen/ende in alle spraken verstaen) soo ghelijck als ons ghetal van Arithmetica, ghelijckelijck in Fransoys / Spaensch/ ende in Arabisch verstaen wort: Want dese Figuere 8. bediedt altoos/ t'zy waer dat het soude moghen wesen/acht/ hoewel dat het selve ghetal van de Francoysen op een maniere/ ende van de Spagnaerden / op een ander ghenaemt ofte ghepronontieert wort. Hier uyt soo comt het dan/ dat soo gelijck als de dinghen onder haer ontelbaer zijn/alsoo zijn oock de letteren ofte figueren (die van de Chinen ghebruyckt worden/ om de selve al te samen te bedieden/ofte af te beelden) bynae oneyntlijcken. Daerom soo moet den gheenen/die in Chinen lesen ofte schrijven sal/ (ghelijck als de Mandarijnen (dat zijn de Heeren) ende gheleerden doen / ten minsten kennisse hebben/ van vijf en tachtich duysent figueren/characteren ofte letteren/ ende den geenen die dan noch in dese studie volmaeckt ende perfeckt wesen sal / moeter over de hondert en twintich duysent weten/een dinck dat al te overdadich is / ende oock ongheloofl ijck schijnt te wesen/soo't niet ghesept en worde/van gheloofwaerdige persoonen/ ghelijck als daer zijn de Broeders ofte Vaders van ons Gheselschap ofte Societeyt, de welcke aldaer noch ter tijdt haerlieder tale ende gheschriften zijn leerende / zijnde over de thien Jaren/datser nacht ende dach/ met een onsterffelijcken arbeyt ende moeyten/in ghestudeert hebben/ t'welcke altemael/ door de Christelijcke liefde ende begeerte van de behoudenisse der zielen/overwonnen wort. Dit selve is oock d'oorsake / waerom dat de Gheleerden in China, soo geacht worden/als een dinck dat soo difficijl is: ende sy zijn oock alleen de ghene / die bedienende zijn/ d'Officien ofte Ampten van Mandarijnen, Gouverneurs/Rechters ende Capiteynen / ende hierom soo draghen d'Ouders oock groote sorghe voor haer kinderen / om die te doen leeren lesen ende schrijven. Daer zijn sekere ende veel Scholen / daer de kinderen ofte Jonghers onderwesen worden/ alwaerse van de Meesters des daeghs / als oock des nachts van de Ouders in huys/ soo veel gheyort ende aengheдreven worden/ende doense soo veel studeren/datser gemeynlijcken d'oogen van verschemelt ende bedorven hebben/ haer seer dickwils met rieten geesselende / doch evenwel niet met soodanighe wreetheyt ende rieten als men de misdadighers castijdt. Dese dan/wort ghenaemt de tale der Mandarijnen, ofte Heeren/t welcke den ouderdom van een mensche wel van doen heeft / om te mogen leeren/oock so is t'adverteeren/dat alhoewel dat de tale, die de Mandarijnen spreken/een/ ende verscheyden van de ghemeynen (die veel zijn) is / wordende aldaer ghestudeert/ soo ghelijck als by ons de Latijnsche ofte Griecksche/zijnde alleenlijck in kennisse van de Gheleerden/ende dat/gantsch China over/soo wort niet teghenstaende t'geene dat daer van gheschreven wort/ in alle talen ofte spraken verstaen: want al ist schoon/dat de Provintien malcanderen by de woorden niet en verstaen/soo verstaense nochtans evenwel/

evenwel/ den anderen by gheschrifte / door dien dat de letteren / characteren ofte figueren/onder haer allen/van een maecksel ende bedietsel zijn / maer en heeft/int spreken/ de selve naem noch prononciatie niet/want zijn soo/ghelijck als ick gheseyt hebbe/om te bedieden/dinghen/ende gheen woorden/ghelijck als tselve int exempel van d'Arithmetica, lichtelijcken te verstaen is. Hier uyt soo comt het oock / dat de Iaponen ende Chinen (die in de Natien ende Talen soo verscheyden zijn) de gheschriften van den anderen lesen connen / ende soose t'gene datse lesen ofte schrijven/ qualijcken te spreken/ en soude int minste niet verstaen worden. Dit zijn nu de letteren ende boecken van de Chinen, die door de Werelt soo seer vermaert zijn/ende hare Printen ofte Druckselen/ zijn/de Figueren (van diese begeeren te drucken) in een houte plate te snijden / ende daer van al soo veel bladen met te drucken alsse selfs willen/ in maniere gelijck als men alhier de conterfeytsels ofte afbeeldtsels druckt/die in coper ofte hout ghesneden zijn. Nu soo soude eenich verstandich Man moghen vraghen / hoe datse de concepten ofte meyninghen/door eenderley Figuere connen bedieden/ dewijle dat men met gheen eenderley Figuere bedieden can / de verscheydenheyt/ die daer in de dinghen voorcomen/soo ghelijck als daer is / te segghen dat de Son verwarmt / ofte van dat ick de Son aensie/ofte dat het een Sonneschijns dach is. Eyndtlijcken/de Casus,conjunctien ende Artijckelen, die men in veelderley talen ende schriften heeft / hoe dat het moghelijck is/de selve door eenderley Figuere te bedieden. Hier op wort geantwoort/ datse met sekere stipkens/streeckskens ende ghestal tenisse / alle dese verscheydenheyt van bedieding he weten te maken/maer t'valt swaerlijck te verstaen/hoe datse in hare tale eenighe eyghen namen connen schrijven / namelijcken van vreemdelinghen/dewijle dat het dinghen zijn diese noyt ghesien hebben / noch daerse eenighe Figuere toe hebben connen vinden / waer van ick selve hebbe willen experientie doen / ten tijden dat ick my in Mexico was vindende by eenighe Chinen/de welcke ick badt / datse my in hare tael/dese propositie wilden schrijven/te weten / Ioseph de Acosta is uyt Peru ghecomen/ ofte een ander dierghelijcke : waer op een van de Chinen / een langhe wijl stondt en peynsde / ende heeft het int eyndt ghescheven / t'welcke daer nae van hem/ als oock van d'andere/ghelesen wiert/ in effect/ met de selve reden/ hoewel datse in de eyghen name eenichsins valieerden/ want ghebruyckten dese middelen nemen den eyghen naem/ ende soecken eenich dinck in haer Tale/ daer soodanighen naem best met over een comt/welcke Figuere sy dan in de plaets van de selve stellen: Ende soo ghelijck als het zwaerlijck is/ onder soo veel namen/eenighe ghelijckenisse te vinden/met de dinghen ende stemmen van haer eyghen spraken / alsoo valt het haer oock moeylijck/soodanighe namen te schrijven / jae soo veel/ dat ons gheseyt wiert van Vader Alonso Sanches, hoe datten tijden/als hy in China verkeerde/ende voor soo veel Vierscharen / van den eenen Mandarijn (ofte Rechter) tot den anderen ghebracht wiert/ datse/om sijnen naem (op de platen ofte paspoorten/die sy lieden gebruycken) te schrijven/daer altoos een langhe poos op stonden en dachten/tot datse hem eyndtlijcken op haer maniere eenen naem gaven/ doch met een onvolmaeckten sin/soo datter qualijck met te recht costen comen. Dit is nu de maniere der letteren ende geschriften / die de Chinen gebruycken/zijnde die van de Iaponen dese seer gelijck: Hoewel datter geseyt wort (van de Iaponsche Heeren die in Europa ghe weest zijn) datse seer lichtelijcken alle dinghen in haer sprake schreven/ jae al warent schoon eyghen namen / van herwaerts over: ende my zijn oock etlijcke gheschriften/ van haer hant/ ghewesen/waer door blijckende is/datse eenighe soorte van letteren moeten hebben / hoewel dat het meestendeel van haerder gheschriften / characteren ende figueren moeten wesen/so gelijck als van de Chinen gheseyt is.

Het *6. Capittel.* Van de *Vniversiteyten* ende *Studien* van *Indien.*

VAn de groote Scholen ende Vniversiteyten der Philosophye/ende andere natuerlijcke leeringen / wort ghesept van de Vaders van't Gheselschap/ofte Jesuiten/die aldaer gheweest zijn/die nopt ghesien en hebben/noch en connen oock niet ghelooven datser zijn/maer dat alle hare Studie anders niet en is / als in de Mandarijnsche tale / de welcke seer swaerlijck/ ende wijtstreckende is/ghelijck als wy verhaelt hebben. 'Tghene datse oock studeren/zijn dingen die men in de selve tale heeft/'twelcke zijn Historien/Secten/Civile ofte Burgerlijcke Wetten/t'Morael van Proverbien,ofte spreucken en de Fabulen/ende veel andere compositien; ende de graden ofte digniteyten die men daer heeft/zijn in dese Studie van haerder tale ende Wetten. Van de Godde lijcke scientien ofte wetenschap/ en hebben gantsch gheen spoor van: Van de Natuerlijcke / niet meer als wat spoors/ doch met seer weynich ofte gantsch gheen Methodus ofte Leere/noch Conste / dan alleenlijcken met losse ofte onghebonden propositien ofte voorstellingen/nae dat het vernuft ende studie van een yeder/luttel ofte veel is. In de conste van Mathematica, hebbense wat/door d'ervarentheyt van den omloop ende Sterren / ende in de Medecijnen/door de kennisse der Kruyderen/diese seer veel gebruycken/ en de daer zijnder oock veel die cureren. Schrijven met Pinceelen/hebben oock veel geschreven ende gedruckte Boecken/maer zijn al te samen slordich ende ongestileert van reghelen. Zijn groote Comedianten ofte Tonneel-speelders/'twelcke sy oock doen met een groot apparaet ofte toerustinghe van Tonneelen/Cleederen/Clocken / Trommelen ende stemmen/op synen tijt. Daer wort van de Vaders verhaelt/ datse ghesien hebben Comedien ofte Schou-spelen/die thien ende twaelf dagen ende nachten achter een duerden/ sonder datter opt volck op't Tonneel / als oock om te sien/ontbrack: Comen met verscheyden Personagien ende Scenen upt / ende ter wijlen dat d'eene representeren / soo eten ofte slapen d'andere. Handelen in dese Comedien van Moràle dinghen / als oock van goede exempelen/doch altoos vermenght met eenige andere gedenckweerdighe Heydensche dinghen. Dit is in somma 'tgene dat den onsen van de letteren ende exercitien/van die van China zijn verhalende/soo dat men niet en mach ontkennen / de selve van veel vernufts ende abelheyts te wesen/ doch soo is alle 'tselve van weynich substantie/want alle de gheleertheyt van China,comt in effect te bestaen/in te connen lesen ende schrijven/sonder yet meer/de wijle datse eenige andere hooger scientien ofte wetenschappe niet begrijpen connen / ende oock soo en is 'tselve lesen ende schrijven/ noch geen warachtich lesen noch schrijven/want en sijn geē letterē/die haer tot woorden dienen/maer figuerkens van ontelbare dingen/de welcke men met een oneyndtlijcken arbeyt/ende meeylijcken tijt/in kennisse comt te crijghen: Ende so wanneer dat het met alle hare wetenschappe ende geleertheyt al om comt/ soo weet een Indiaen van Peru ofte Mexico (die lesen ende schrijven gheleert heeft) meer als een van haer alder geleertste Mandarijnen,want een Indiaen sal met vier en twintich letteren (dien hy schrijven ende hy een brengen can) schrijven ende lesen alle de vocabulen ofte woorden die daer in de werelt souden mogen wesen/ende de Mandarijn met syn hondert duysent letteren sal twijffelich staen/ende seer verlegen wesen/om eenigen eygen naem van Marten ofte Alonso te schrijven / ende sal oock noch veel minder connen schrijven/de namen van de dinghen die hy niet en kent/soo dat / eyndtlijcken ghesept/ 'tschrijven van China maer een soorte van Schilderyen ofte Cijfferen is.

Van de Chineesche Pennen ofte pinceelē/als oock inckt / hebbe ic met mp upt oost-Indien gebracht / als oock pampier 'twelcke 'tsyuste is/ dat ick opt op geenighe plaetsen ter werelt ghesien hebbe / maken van alderley coleuren / ende is in handelen so sacht als zijde/dat syn besiens wel weert is alle 'twelcke men sien mach by dē hoogh gheleerden ende wijt-vermaerdē Heere Doctor Paludanus tot Enchuysen,

Het

Het 7. *Capittel.* De maniere van de letteren ende ghefchriften die de Mexicanen ghebruyckten.

Men vint onder de Natien van nieu Spagnen, **groote kennisse ende memorie/van haerder** Antiquiteyten, **ende als ick begeerich was/om t'ondersoecken / op wat maniere dat d'Indianen hare Historien/ende soo veel bysonderheden/mochten conserveren/ ende in gheheugheniffe behouden/soo verstont ick/dat/al hoe wel datse soo veel curieusheyt ende behendicheyt niet en hadden/als de Chinen ende Japonen/ soo en ghebrack haer oock evenwel/des niet teghenstaende/eenighe soorte van letteren ende boecken/ waer mede sy/op haer maniere / de dinghen van haerlieder Voor-Ouderen/ waren conserverende/ende in ghedachtenis behielden. In de Provincie van** Iucatan (**alwaer t'Bisdom/dat men van** Honduras **noemt/gheleghen is) waren eenighe Boecken van bladen ghemaeckt/die op haer maniere ingebonden ofte t'samen ghevouwen waren/ in de welcke/de geleerde Indianen/de verdeelinghe van hare tijden hadden als oock de kennisse der** Pianeten, **Ghedierten/ende andere naturele dinghen/met haerder** Antiquiteyten, **een dinck dat van grooter curieusheyt ende neersticheyt was : Ende een verstandich Leeraer liet hem voorstaen / dat alle t'selve Tooverye ende swarte Consten moeste wesen/waerom hy vast aenhielt / dat men die verbranden soude / waer door de selve Boecken oock verbrant werden/ t'welcke daer nae niet alleenlijcken van de selve Indianen/maer ooc van de curieuse Spagnaerden beclaegt worden / de welcke begeerich waren om de secreten van dat Lant te weten. Dit selve is oock in andere dinghen ghebeurt/dat meynende den onsen / dat het al te mael niet als superstitien en zijn/hebben daer door veel memorien ende gheheughenissen/ van oude ende verborghen dinghen/verloren/de welcke niet weynich te proffijt mochten comen. Dit comt uyt eenen onwetenden yver/van datse/sonder te weten/noch oock van der Indianen dinghen/ te willen weten/ met een obstinaetheydt ende wrebelich ghemoet / segghen dat het al te mael Tooveryen/ende dese lieden al te samen dronckaerts zijn/wat datse doch souden moghen weten of verstaen. Maer den ghenen die hen/ van haerlieder/ met eenen goeden inborst hebben willen informeren / hebbender veel dinghen onder ghevonden die aenmerckens weert waren. Eenen uyt die van onse gheselschap van** Iesu, **dat een seer ervaren ende bedreven Man is / heeft in de Provincie van** Mexico, **d'Ouderen van** Tuscuco, Tulla, **ende van** Mexico, **by een vergadert/ende daer veel ghemeynschaps met ghehadt/ende wesen hem hare** Liberijen, **Historien ende** Kalendiers, **ofte** Almanacken, **t'welcke een dinc was/weerdich om sien/ want hadden hare Figueren ende** Hieroglifica, **ofte bedietsels / daer sy de dinghen op deser maniere met af beelden/te weten/de dinghen die eenighe figueren ofte ghedaenten hadden/ steldense met haer eyghen afbeeltsel/ende voor de dinghen/ die gheen eyghen afbeeltsel en hadden/ ghebruycktense andere bediedende** characteren, **van't selve : Ende voor de gheheughenisse des tijts/in de welcke dat een yeder dinck gheschiede/soo behielpense haer met de gheschilderde Raden / die elck/een Eeuwe waren inhoudende/te weten/van twee en vijftich Jaren / als vooren ghesept is. Aen de zijde ofte in** margine **van dese Raden/ soo ginghense die/nae't Jaer/datter eenighe ghedenckweerdighe dinghen ghebeurden/daer by conterfeyten / met de voorseyde figueren ende** characteren, **ghelijcker wijs als te stellen een gheschildert Man/met eenen hoet ende root rocksken aen / tot teycken van't Riet/daerse doe ter tijt in waren/beeldense t'Jaer af / dat de Spagnaerden**

eerst in haer Lant quamen/ende alsoo van alle d'ander gheschiedenissen meer: Maer om dies wille dat hare figueren ende characteren soo sufficient niet en waren/ als onse gheschriften ende letteren soo en condense oock juyst in de woorden so perfectelijcken niet over een comen/dan alleenlijcken in de substantie der concepten ofte meyningen: maer om dies wille datse oock in gebruyck hadden/ Oratien, Harenghen, ende veelderley ghesanghen (die van de Orateurs / ende Rethorijcijnen / ende haerlieder Poeten ghemaeckt ende gecomponeert waren) te refereren ende uyt het hooft te verhalen/ t'welcke onmoghelijck was door de voorseyde Hieroglificas ende characteren te moghen leeren/so is te weten/dat de Mexicanen groote curieusheyt hadden/ om haerlieder kinderen de voorseyde Oratien ende ghedichten van buyten ende uyt de memorie te doen onthouden/waer toe sy oock Scholen hadden / ghelijck als Collegien ofte Seminarien, alwaer de Jonghers dese ende veel andere dinghen/van d'Ouders onderwesen wierden/de welcke / door d'onderhoudinghe / soo volcomelijcken geconserveert/ofte in de memorie bewaert wierden/ghelijck als ofter Schriftuere af gheweest waer. Namelijcken/so deden de voornaemste Natien/dat de kinderen haer begaven/om Rethorijckers te worden/ende t'empt van Orateur te ghebruycken ende datse t'selve van woort tot woort aennamen: Ende als de Spagnaerden quamen / ende haer met onsen letteren leerden lesen ende schrijven / soo wierden daer noch veel van dese / door de selve Indianen gheschreven /soo ghelijck als van treffelijcke Mannen ghetuyght wort/die ghelesen te hebben. Dit wort daerom ghesept/om dies wille/dat soo wie / in de Mexicaensche Historie/eenighe langhe ende welsprekende Redenen ofte Oratien comt te lesen/souden veel lichtelijcken ghelooven / dat de selve door de Spagnaerden gheinventeert/ende in rechter waerheyt / niet van de Indianen gherefereert waren: Maer de waerheyt verstaen hebbende/en sal niet connen naelaten / t'selve soodanighen ghelooft te gheven/als de reden van hare Historien met brenght. Hebben van ghelijcken de selve Redenen/met figueren ende characteren, op haer maniere/gheschreven: Ende ick hebbe (om my hier in te voldoen) selfs ghesien de Ghebeden van't Pater-Noster, Ave Maria, t'Symbolum, ofte t'Gheloof/ende de generale Biechte/ op de voorseyde maniere der Indianen/waer van hem yemant/soo hy't quaem te sien / met recht soude moghen verwonderen: Want om te bedieden/de woorden van ick sondaer doe mijn belijdenisse/schilderense een Indiaen/die voor een Religieus op de knyen leyt / gelijck als den ghenen/die hem Biecht/ende terstont voor dat/van tot God Almachtich/stellense drie aensichten ofte hoofden/met hare Croonen op/in maniere van de Dryvuldicheyt: Ende van tot de glorieuse Maghet Maria/makense een Lieff-Vrouwen aensicht / met het halve Lijf / ende een kindeken: Ende van S. Pieter ende S. Pauwels twee gecroonde hoofden/met de sleutelen ende een zweert/op welcke maniere sy de gheheele Biechte met Beelden afghemaelt hebben / ende soo waer dat de figueren ghebreken/daer stellense characteren , soo ghelijck als waer in dat men ghesondicht heeft/etc. waer uyt men de subtijlheydt ende t'vernuft van dese Indianen verstaen mach/want dese maniere van onse Ghebeden ende Artijckelen des Gheloofs / aldus te schrijven/en is haer van gheenighe Spagnaerden onderwesen gheweest / noch sy en conden daer oock niet met te recht comen/maer maeckten / van't ghene men haer leerde / seer bysonder bediedinghe. Ick hebbe op de selve maniere van figueren ende characteren, in Peru, de Biechte geschreven gesien/ van alle de zonden die een Indiaen in de memorie hadde/om te Biechten/hebbende elck een van de thien Ghebodden / op een sekere maniere afgheconterfeyt/met sekere teyckens daer by/gelijck als cijfferen/ t'welcke de zonden waren/die hy teghens sulcken ghebodt ghedaen hadde. Ick en twijffel niet / soo ment veel (van onse bedreven Spagnaerden) te last leyde / een memorie van

myrse van diergheliicke dinghen (door bewijs van conterfeytsels ende teyckenen) te maecken/datser in een Iaer/jae noch in thien/gheen uytcomste van souden weten te gheven.

Het 8. *Capittel.* Van de gheheughenissen ende Rekeninge, die d'Indianen van *Peru* ghebruyckten.

D'Indianen van Peru, en hadden (voor der Spagnaerden comste) gantsch geen soorte van gheschrift/ noch van letteren/ noch van characteren, cijfferen ofte figuerkens/ soo ghelijck als die van China ende die van Mexico, evenwel soo en onderhieldense daerom de gedachtenisse van haerder Antiquiteyten niet min/noch en hadden oock in alle hare dinghen/van Vrede/Oorlogh/ende Regeeringhe/niet minder rekeninghe/ want waren/in de transporteringe/ofte overdrachte/van d'eene tot d'andere/ seer neerstich/ ende wierden oock van de Ionghers/ghelijck als een gewijet ende heylich dinck aenghenomen ende onthouden/ t'ghene haer van d'Ouders gereferreert wiert/ t'welcke sy oock alsoo/met de selve sorghvuldichept/ van ghelijcken aen hare naecomelinghen onderwesen. Nu/behalven dese neerstichept/soo voldedense noch eensdeels t'gebreck van't gheschrift ende letteren/met afbeeldinghe / soo ghelijck als die van Mexico, (hoe wel dat dese van Peru seer grof ende plomp ghedaen waren) ende eensdeels / als oock t'meeste/met Quipos: Dese Quipos, zijn eenighe Memorialen ofte Registeren van snoeren ghemaeckt / zijnde met differente knoopen ende verwen/waer mede sy verschepden dinghen bedieden. Het is een ongheloofelijck dinck / wat dat sy met dese inventie veel verbaet ende onthouden hebben / want alle het ghene dat ons de Boecken verhalen mogen/van Histoorien/Wetten/Ceremonien/ ende vertellinge van handelinghen/woort al te samen soo volcomelycken by de Quipos voldaen / dat het een wonder is. Daer waren/tot onderhoudinge van dese Quipos, gedeputeerde Officianten/de welcke noch hedensdaeghs ghenoemt worden/ Quipo camâyo, die ghehouden waren/van een yeder dinck bescheyt te gheven / soo ghelijck als alhier by ons de Notarisen/ende men moestse/van ghelijcken oock alsoo/volcomen gheloof gheven/ want daer waren/van verschepden materien/ als van Oorlogh/Regeeringhe/Tributen/ Ceremonien/ende van landen/verschepden Quipos ofte snoeren/ende in elcke t'samenbintsel van soo veel knoopen/knoopkens/ende gheftrickte draepkens / eenighe roode/ andere groene/etlijcke blauwe/sommighe witte/eyntlijcke soo veel verschepdenhept/ ghelijck als wy lieden met vierentwintich letteren (op verschepden manieren by een versaemt) soo veelderley/ende oneyntlijcke vocabulen voortbrenghen: Alsoo verclaerden dese van ghelijcken oock/met hare knoopen ende coleuren / ontallijcke veel beduidinghen van dingen. Dit selve is in sulcker voeghen/dat het noch wel hedensdaeghs in Peru gheschiet/ten eynden van twee ende drie Iaren/ als men eenigen Correcteur ofte Rechter depoorteert ofte afstelt/dat d'Indianen alsdan uyt comen/met hare cleyne ende sekere Rekeninghen/eysschende/ van datse hem in sulcken Dorp / ses eyeren ghegheven hebben/sonder die te betalen/ende in sulcken huys/een Hoen / ende aldaer twee voeders cruyt ofte gras voor syn Peert/ende dat hyder maer soo veel Tomijnen op betaelt heeft/blijvende noch so veel schuldich/tot alle t'welcke sy de Attestatie doen/ int besluyt van de Rekeninghe / met menichte van knoopen ende bintsels van Coordekens/t'selve overleverende voor ghewisse getuyghen ende een seker gheschrift. Ick hebbe een t'samen-bindtsel van dusdanighe snoeren ghesien / daer een Indiaensche

Vrouwe/een generale Biechte van alle haer leven aengeteyckent hadde/ende Biechte haer oock daer met / ghelijck als of ick het soude moghen doen met eenen gheschreven Brief ofte memorie. Ende als ick haer noch vraeghde nae sommige draden ofte snoerkens die my een weynich different scheen te wesen / soo verstont ick / dat het sekere circumstantien ofte omstandicheden waren / ende die de zonden vereyschten om volcomelijcken ghebiecht te wesen. Behalven dese Quipos van garen/ soo hebbense noch andere van steenkens/met de welcke sy t'eenemael comen te leeren/de woorden diese in de memorie onthouden willen/ende is een dinc om sien / hoe dat de oude ende bedaerde lieden/met een rinck van steenkens ghemaeckt/ het Pater-Noster zijn leerende/ende met een ander/het Ave Maria, ofte t'Gheloof/ ende hoe datse weten welcke de steen is/ van dat hy ontfanghen is van den H. Geest/ende welcke/van dat hy gheleden heeft onder Pontio Pilato, is een gheneucht om haer dat te sien emenderen / soo wanneer datse ghemist hebben / ende alle de verbeteringhe bestaet alleenlijck in haer steenen wel te besien. Wat mijns belanghende is/ soo waer my een van soodanighe ringhen ghenoech om te doen vergheten/ al wat ick opt van buyten gheleert hebbe. Van dese en plachtender/tot de selve effect/niet weynich op de Kerckhoven te wesen. Nu / soo isser noch een ander soorte van Quipos te sien / diese met de Granen van't Mays gebruycken/t'welcke een gochelerije schijnt te wesen / want om in een seer verwarde Rekeninghe (daer een goet Reken-Meester met Pampier ende Inckt ghenoech aen te doen soude hebben) te sien/hoe veel dat een yder/van soo veel/ contributie comt/treckende soo veel by / met ander duysent verdeelinghen / soo sullen dese Indianen hare Granen nemen/ende legghen een hier/drie daer/ acht ick en weet waer/ nemen een Graen van hier wech/ende legghent op een ander / ende wisselender drye van daer/sullen in effect met hare rekeninghen soo volcomelijcken ten eynde comen/ datter niet een hayr aen ghebreken sal / ende sy lieden weten haer oock beter in recht ende in rekeninghe te stellen/van dat een yeder moet betalen/of hebben/dan wy haer met Pen ende Inckt souden connen te vooren schrijven ende te recht helpen. Soo dit dan geen vernuft en is/ende soo dese lieden dan noch Beesten zijn/mach van yemant/ die't belieft/gheoordeelt worden/t'ghene dat ick daer van sekerlijck oordeele/ is / datse int ghene daerse hen toe begheven ende in bedreven zijn/ons verde te boven gaen.

Het 9. *Capittel.* Wat maniere ofte forme dat d'Indianen in hare gheschriften hadden.

HEt en sal niet quaet wesen/te voeghen by't ghene wy van de gheschriften der Indianen aenghemerckt hebben / hoe dat haer gebruyck niet en was met achter-een-volghende regelen te schrijven/ maer van boven nederwaerts/ofte int rondt. De Latijnen ende Griecken hebben geschreven van de slincker nae de rechter zijde toe / t'welcke de meeste ende gemeynste usantie is/die van ons ghebruyckt wort. De Hebreen beginnen/int contrarie / van de rechter hant af / ende schrijven nae de slincker zijde toe/ in sulcker voeghen dat hare Boecken het beginsel hebben/daer d'onse voleynden. De Chinen en schrijven/noch ghelijck Griecken/noch ghelijck Hebreen/maer van boven nederwaerts: Want de wijle dat het gheen letteren/maer gheheele woorden zijn/ende dat elcke figuere ofte character een dinck op syn selven bediedende is / soo en ist haer niet noodich/die aen den anderen te sluyten/ende vervolghens te voeghen / ende moghen wel van boven neer schrijven. Die van Mexico en schreven oock(om de selve re-

denen

den) in gheen reghelen van d'eene zijde nae d'ander / maer verkeert van de Chinen/ schrijvende van onderen af/opwaerts aen / op welcke maniere sy de rekeninge der daghen hielden/als oock van alle t'ander datse aenteyckenden: Doch soo wanneer datse in hare Raden ofte Teyckens schreven/soo begonnense van te midweghen af/daer de Son gheschildert stont/ende clommen alsoo van daer af (te weten/in de Jaren daerse in waren) tot nae den rinck ofte circkel van't Radt toe. In somma / dat men is vindende/ alle de vier verscheydenheden/in geschrifte/te weten/neenige schrijven van de rechter af/nae de slincker hant toe/andere van de slincker na de rechter/eenighe van boven nederwaerts/ende sommige van onderen opwaerts. Soodanich is dan de verscheydenheyt van't vernuft der Menschen.

Het *10. Capittel.* Hoe dat d'Indianen hare Boden uyt sonden.

OM nu te voleynden / t'ghene dat dit schrijven beroerende is/soo soude yemant met recht moghen twijffelen / hoe datse van alle hare Rijcken (die so groot waren) kennisse conden hebben/ ende wat maniere van afveerdinghe dat de Coningen van Mexico ende Peru gaven/in de saken die haer ten Hove voorquamen ende bejeghenden / dewijle datse gheen letteren ofte schriften en hadden / noch gheen Brieven en schreven. Desen twijffel mach wech genomen worden/met te weten/dat men haer met woorden/ende door schilderye ofte memorialen/seer breedelijcken bescheyt gaf/van alle t'gene datter voorquam/ tot welcker effecte daer lieden waren van uytnemende radicheyt/die voor loopende Boden dienden/om te gaen ende comen / wordende van jonckx af/tot loopen gheoeffent ende opgevoet/ende sochten altoos datse mochten seer lanck gheaessemt wesen/in sulcker voegen / datse een groote hooghte mochten opclimmen/ sonder moede te werden. Ende hierom wast datse in Mexico prijsen gaven/aen d'eerste/drie/vier/die den langhen ofte hooghen steygher/van de trappen des Tempels, opclommen/ghelijck als int teghenwoordighe Boeck ghesept is. Ende in Cusco, soo clommen d'Oorlingen/in de solemnele Feeste van't Capacrâyme, elck een om strijt/ den Bergh van Ianacâuri op/ende d'oeffeninghe van te loopen / is ghemeynlijcken onder d'Indianen seer in ghebruyck gheweest/ghelijck als het oock noch is / soo wanneer dat het een sake van importantien was/ soo brachtmen de Heeren van Mexico de sake (daer men haer van onderrechten wilde) voorgheschildert ofte uyt ghebeelt/ so gelijck alsse deden ten tijden datse d'eerste Spaensche Schepen int ghesicht creghen/ ende so wanneer datse quamen om Toponchan in te nemen. In Peru was/onder de loopende Boden/een vreemde curieusheyt/want den Iuga hadde over alle syn Rijcken/ Posten ofte Boden ghestelt/diese aldaer Chasquis noemden/van de welcke op syn plaets ghesept sal worden.

Het *11. Capittel.* Van de Regeeringhe ende Coninghen diese ghehadt hebben.

HEt is een dinck dat seker ende ondervonden is / dat int ghene daer de Barbaren aldermeest hare Barbarischeydt in toonen/ is in de Regeeringhe ende maniere van te ghebieden / want hoe dat de Menschen de redelijckheyt naest zijn/hoe datse Menschelijcker ende goedertierender zijn/ende de regeeringhe minder hoovaerdye heeft: Ende de ghene die Coningen ende Heeren zijn/houden haer slechter / ende voeghen hen oock beter met haer Vassalen ofte Ondersaten/haer kennende/in de natuere/ghelijck/ende voor nederigher / om te hebben minder obligatie van nae't gemeyne welvaert te sien. Maer onder de Barba-

ren is het gantsch int contrarie/ want hare Regeeringhe is Tyrannich / ende tracte-
ren hare onderdanen/ ghelijck als Beesten/ willende oock/ dat men haer handelen en-
de houden sal/ als Goden. Hierom ist/ dat veel Natien ende Volckeren van Indien/
gheen Coninghen noch absolute Heeren lijden willen / dan leven in vrye ende onbe-
dwonghen Gemeynten/ kiesende alleenlijck voor sekere saken/ namelijcken/ in tijden
van Oorlogh/ Hoofmannen ende Vorsten / den welcken sy (soo langhe als de selve ad-
ministratie duert) onderdanich zijn/ keerende daer nae weder tot haer oude ende eerste
officie ofte vryheyt: Op deser voeghen wort het meestendeel van dese nieuwe Werelt
gheregeert/ te weten/ van daer gheen gesondeerde Coninckrijcken/ noch geordineerde
Republicken ofte Gemeynten/ noch eeuwighe ende bekende Vorsten ofte Coningen
en zijn/ hoe wel dat men daer/ niet tegenstaende/ wel eenighe Heeren ende voornaem-
ste heeft/ de welcke onder de ghemeyne man ende d'ander zijn / ghelijck als uytmun-
tende Ridders / op welcke maniere het int gheheele Lant van Chile toegaet/ alwaer
d'Araucanen, die van Tucapel ende andere / soo veel Jaren de Spagnaerden teghens
ghestaen hebbe. Alsoo was oock van gelijcken t'geheele Lant van't nieuwe Coninc-
rijck van Granaden, ende dat van Guatimala, ende d'Eylanden gantsch Florida, Brasilien,
Luçon, (ofte de Phillippijnen) ende andere groote ende geweldighe Lantschappen/ uyt-
ghesondert dat in veel van de selve / de Barbarischeyt noch veel grooter ofte meerder
is/ want en hebben nauwelijcks eenighe kennisse van Overhooft/ maer gebieden en-
de regeeren al te samen int ghemeyn/ waerom het daer oock al te mael anders niet en
is/ noch toe gaet/ dan soo gelijck alst haer int hooft comt/ met overlast/ cracht ende ge-
welt/ onredelijckheyt ende ongheschicktheyt ende soo wie dat van't meeste vermogen
is/ is den ghenen die d'overhant ende t'ghebiedt heeft. In Oost-Indien heeft men
wijdtstreckende ende seer ghesondeerde Coninckrijcken/ ghelijck als daer is/ dat van
Sian, van Bisnaguar, ende andere/ de welcke een hondert duysent Man ofte twee te velt
connen brenghen / alsse willen. Ende noch so gaet boven al/ de groote ende de macht
van't Rijcke van China, welcker Coninghen (nae datse verhalen) over de twee duy-
sent Jaren geregneert hebben/ ende dat/ door hare goede regeeringhe. In West-In-
dien soo heeft men alleenlijcken maer twee gesonderde Coninck ofte Keyser-Rijcken
ontdect/ welcke is dat van de Mexicanen in nieu Spagnen, ende dat van d'Ingas in Peru,
ende ick en soude niet lichtelijcken connen segghen/ welcke van dese twee/ dat het ghe-
weldichste Rijcke gheweest is/ want in Edificien ofte Gebouwen/ ende grootsheydt
van Hoff/ soo ginck Moteçuma die van Peru te boven. In Thresoren ofte Schatten/
Rijckdom ende groote van Provincien/ soo ginghen d'Ingas die van Mexico te boven/
ende in Antiquiteyt ofte Outheyt/ soo was oock het Rijcke van d'Ingas ouder / even-
wel niets te veel. In feyten van Wapenen ende Victorien dunckt my/ datse byde ge-
lijcke deel ghehadt hebben. Een dinck is altoos seker/ dat dese twee Rijcken alle d'an-
der Heerlijckheden der Indianen (die in de selve nieuwe Werelt ontdeckt zijn) in goe-
der geschictheyt ende Politie grootelijcx te boven gingen/ als oock in de mogentheyt/
rijckdommen/ en noch veel meer in superstitien ende diensten van hare Goden: Ende
hoe wel datse beyde in veel dinghen over een quamen / soo warense nochtans in een
dinck seer verscheyden / want onder de Mexicanen soo was de successie van't Rijcke/
door verkiesinghe/ ghelijck alst Roomsche Rijcke: Ende onder die van Peru soo wast
door Erffenis ende naeste bloet / ghelijck als de Coninckrijcken van Spagnen ende
Vranckrijck. Van dese twee Regeeringen (ghelijck als van't aldervoornaemste ende
bekenste der Indianen) sal getracteert worden / t'ghene dat tot onse propoost goet
duncken sal / achterlatende veel cleyne ende moeyloose dinghen die niet te bedieden
hebben.

Van't Oorlogh ende vrome dadẽ van dese Araucanen, mach men lesẽ int tractaet vã Don Alonso de Arzilla, ghelijck als op een ander geannoteert is.

Het 12. *Capittel.* Van de Regeeringhe der Coninghen *Ingas* van *Peru.*

SOo wanneer dat den Inga (die in Peru Regneerde) doot was/so volghde hem syn wettlijcke Soon/int Rijcke nae/ende hielden voor soodanighen/den ghenen die gheboren was/van de principaelste vrouwe des Ingas,die sy Coya noemden/ de welcke was(zedert de tijt van eenen Inga, Iupangny ghenaemt / af)haer eyghen Suster / want de Coninghen hieldent voor een grootsheyt/met haer Susters te trouwen : Ende al wast schoon/datse ander Vrouwen ofte Bysitten hadden/so was nochtans de successie van't Coninckrijck op de Soon van de Coya. Wel is waer/ dat soo wanneer den Coninc eenigen wettelijcken Broeder hadde/so succedeerde den Broeder voor den Soon/ ende nae den selven/den Neef van desen/te weten/sijn Broeders ende eersten Coninckx Soon. De selve maniere van successie onderhielden van ghelijcken/ de Curacas ende Heeren/in de goederen ende Ampten. Daer wierden/met den overledenen oneyndtlijcken veel Ceremonien ende overdadighe exequien ofte uytvaerden(op haer maniere)bedreven/onderhielden een grootsheyt/die voorwaer oock groot is/te weten/ dat geenigen Coninc/die van nieus de Regeringe aenvinc/geenich dinc van de costelijcke Vaten/threesoren ofte Schattẽ/nochte goederẽ des voorgaenden Coninckx/ erfde/maer moest syn eygen huys opstellen/ende Gout eñ Silver/eñ alle t'ander/weer van nieus aen vergaderen/sonder eens aen dat van den overledenen te raken/t'welcke alsoo al te samen gedediceert ofte toegheeygent wiert/voor syn Bedt-huys ofte Guaca,als oock voor de costen ende renten van syn Huysghesin/ die hy naeliet/ de welcke hem/ met haer naecomelingen/al te samen eeuwichlijcken verontledichden/in de sacrificien/Ceremonien ende diensten des overleden Coninckx / want hielden hem terstont nae syn doot/voor eenen Godt/ende hadden syn sacrificien/gehouwen Beelden/ende alle t'ander meer. Door dese onderhoudinghe wast / dat den Schadt(die men in Peru hadde) oneyndtlijck was/om dat altoos elck een van d'Ingas,sochte / syn huys ende schat boven dat van syn Voorsaten/te doen uytmunten ende te verbeteren. Nu / het teycken daerse de Possessie/ofte t'besit van't Coninckrijck/met aennamen/ was eenen rooden wollen quast/die in sijnichevt de zijde te boven ginck/den welcken hem quam te hanghen recht te middeweghen van't voorhooft/ende en mocht oock van niemandt anders gedraghen worden/als alleen van den Inga, want was ghelijck als een Coninckx Croon ofte Diadema: Doch aen de zijde van't hooft / te weten / by't Oor hanghende/ mocht men den quast wel draghen/ghelijck alsse oock van andere Heeren ghedraghen wierden/maer op't midden van't voorhooft/was alleen voor den Inga, als gheseyt is. Soo haest als hy nu de quast ontfinck/soo wordender een seer solemnele Feeste / ende een groote menichte van sacrificien ghedaen / met een groote quantiteyt van Goude ende Silvere Vaten/ende veel cleyne Schaepkens van't selve gemaeckt/als oock een groote somme van groote ende cleyne lakenen/ van't Cumbi ghemaeckt / die seer net ghewrocht waren. Item/veel ende alderley Zeeschelpen/ ende veel costelijcke Pluymen/met duysent Schapen/de welc van verscheyden coleurẽ moesten wesen/ van alle t'welcke men sacrificie dede: Ende den Opper-Priester nam een Kint/van de ses tot de acht Jaren oudt/in de handen/segghende gelijckelijck met alle d'ander Ministeren) tot het ghehouwen Beelt/van den Viracocha : Heere/ die presenteren ofte offeren wy

u/op

u/op dat ghy ons in ruste hout/ende ons in onse Oorlogen wilt helpen/ ende dat ghy onsen Heere den Inga in syn grootheyt ende staet wilt onderhouden / ende dat hy altoos mach voorspoedich wesen / ende dat ghy hem oock wilt gheven / veel wetenschaps ofte verstandt / om ons te regeeren. By dese Ceremonie ofte Hullinghe / soo vonden haer / die van't gantsche Rijcke over/ als oock van weghen alle de Guacas ende Heylichdommen / die se hadden : Ende d'eerbiedinghe die dese lieden haren Ingas aendeden / als oock d'affectie diese tot hem hadden/ was sonder twijffel seer groot/sonder datter opt bevonden is / datter yemant van den haren eenighe verraderije tegens hen gepleeght heeft/ want en procedeerden in haerder Regeeringhe/ niet alleenlijck met grooter macht/maer oock met veel gherechticheyt ende Justitie/ sonder in gheenderley maniere toe te laten/ datter yemant on recht of te cort gedaen wiert. Den Inga stelde syn Gouverneurs over verscheyden Provincien/ zijnde eenighe als Superintendenten,ende sonder yemant anders t'erkennen als hem alleen : Andere van wat minder machts/ende eenige int bysonder/met een vreemde geordineert geregeltheyt/in sulcker voegen/datser haer niet eens en dorsten dronckeu drincken/ja noch int minste een koorn-aer van't Mays haerder ghebueren ontnemen. Dese Ingas hadde oock voor een grootsheydt ende opinie / dat men d'Indianen altijts behoorde geoccupeert ende int werck te houden/ waer van men noch hedensdaeghs sien mach/ de straten / ende weghen diese met eenen onepntlijcken arbeydt ghemaeckt hebben/ t'welcke men seyt ghewveest is/om d'Indianen te oeffenen/ ende om datse niet ledich souden wesen. Soo wanneer datse op een nieu/eenighe Provincie overwonnen/ soo was terstont haer advijs/de principaelste der Ingeboren nae een ander Provincie te vervoeren/ofte nae haer Hoff te transporteren / ende dese worden hedensdaeghs in Peru, Mitimas ghenaemt / stellende in de plaetse van de selve / uyt die van haer Natie van Cusco,namelijcken van de Oorlinghen/ welcke waren / ghelijck als Ridders van ouden Huyse ofte Gheslachte. De castijdinghe die men voor de mis bruycken dede/ was seer straf / ende alsoo accorderen alle de ghene die hier yet van hebben comen te weten / dattter gheen beter noch gheradender Regeeringhe voor d'Indianen mach wesen.

Het 13. *Capittel.* Van de verdeelinghe die *d'Ingas* deden met hare Vasalen ofte Onderdanen.

NU/verhalende het ghene geseyt is/ wat breeder ende in bysonder/soo is te weten/dat de verdeelinghen die d'Ingas van haer Vassalen ofte Ondersaten deden / was soo bysonderlijck/ datse die al te samen seer lichtelijcken conden regeeren / al hoe wel dat het een Rijcke was van duysent mijlen in de streckinghe : Want soo haest alsse eenige Provincien overwonnen/ so maeckten ende voeghdense d'Indianen terstont tot Republicken ende Ghemeynten/ tellende de selve by Rotten/ ende stellende over elcke/ thien Indianen/eenen die daer t'ghebiet ende sorgh voor hadde / ende over elcke hondert een ander/ende over elcke duysent een ander / ende over elcke thien duysent een ander / ende desen noemdense Huno , t'welcke een principael ampt was / ende over alle de voorseyde wasser in elcke Provincie een Gouverneur / uyt het Gheslachte van d'Ingas, den welcken sy al te samen onderdanich waren / hem een yder op't breedtste Rekeninghe ghevende van al datter gheschiet was / te weten / van de ghene die daer gheboren ende ghestorven waren / als oock van't Vee ende

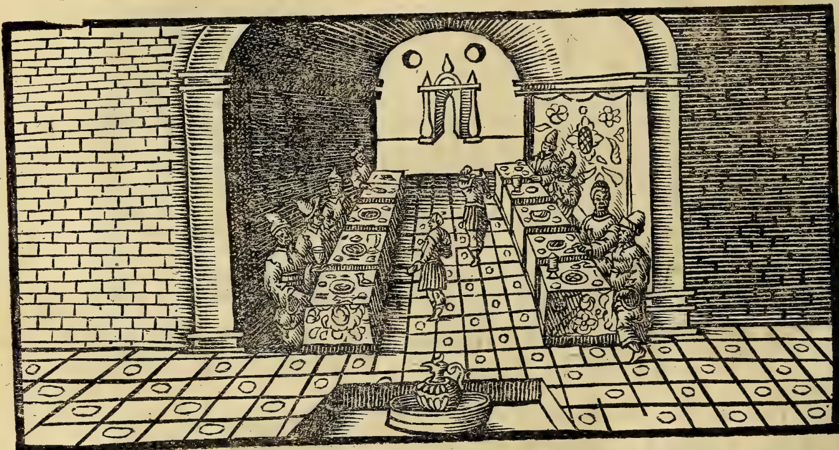
d'Ackeren.

d'Ackeren/ ofte de bou ende zaey-landen. Dese Gouverneurs quamen alle Jaren uyt Cusco, (alwaer't Hof was) ende keerden daer weder nae toe/ teghens den tyt dat men de groote Feeste van't Rayme soude houden/ brengende alsdan alle den Tribuyt van't Ryjcke met hen ten Hove/ want en mochten daer oock anders niet in comen. T'gheheele Ryjcke was verdeelt in vier quartieren / die ghenaemt wierden Tahuantinsuyo, t'welcke waren Chinchasuyo, Collasuyo, Andesuyo, Condesuyo, ende dat/ conforme de vier weghen die van Cusco uytquamen/ alwaer men t'Hof ende de generale vergaderinghe hielt. Dese weghen/ als oock de Provintien die daer met over een comen/ strecken nae de vier hoecken ofte zyden der Werelt/ te weten/ Collasuyo nae't Zuyden/ Cinchasuyo nae't Noorden / Condesuyo nae't Westen/ ende Andesuyo nae't Oosten. In alle hare Republicken ofte Gemeynten/ haddense twee soorten ofte Rotten van volcke / welcke waren van Hanansayo ende Vrinsaya, dat is soo veel ghesept/ als die van boven/ ende die van beneden. So wanneer datter yet geboden/ ofte voor den Inga ghebrocht soude werden/ soo was het al te vooren verclaert/ hoe veel dat elcke Provintie/ Republick ende Rot/ daer van te deel quam/ t'welcke niet en was met ghelijcke ghedeelte/ maer een yeder na advenant / nae de qualiteyt ende t'vermoghen van elck landt / in sulcker voeghen datse wel wisten (om de somme van hondert duysent Hanegen (ofte Schepelen Mays op te brenghen / verbi gratia.) dat sulck een Provintie het thiende deel/ daer van stont te gheven/ ende sulck een/ het sevende deel/ ende sulck een/ t'vijfde paert/ etc. ende van ghelijcken t'selve onder de Republicken, Rotten ende Aillos, ofte gheslachten. Voor't Recht ende de Rekeninghe van alles / soo warender die Quipocamayos, t'welcke d'Officieren van de Reken-camer waren / die met hare draden ende knoopen/ sonder eens te faelgeeren/ wisten te segghen/ tot een Hoen ende voeder houts toe/ wat datter gegeven was/ ende by de Registers der selve/ soo wistense onder d'Indianen/ in een oogenblick te reeckenen wat dat een yeder te deel quam.

Het *14. Capittel.* Van de *Edificien* ofte Gebouwen ende Ordonnantie, die *d'Ingas* in hare *Fabrijcken* ofte Timmeringhen hadden.

DE Edificien ende Fabrijcken ofte Gebouwen/ die d'Ingas ghemaeckt hebben/ soo in Sterckten / Tempelen, Weghen/ Velt ofte Landthuysen/ ende andere/ zijn seer veel/ ende van overdadighen arbeyt ghe weest/ ghelijck als het huydighen daeghs ghesien mach worden aen de vervallen stucken ende overblijfsels/ soo in Cusco als in Tiaguanaco, in Tambo, ende op ander plaetsen/ alwaer men steenen vindt van uytnemende groote/ so dat men niet en can ghedencken/ hoe datse ghehouwen/ ghewrocht ende ghestelt connen wesen/ ter plaetsen daerse staen. Voor alle dese Ghebouwen ende Sterckten/ die den Inga in Cusco, ende op verscheyden plaetsen van sijn Rijcke/ dede maken/ so quam daer een groot ghetal van Volck uyt alle Provintien / want maeckten vreemde ende wonderlijcke Ghebouwen/ en ghebruyckten gheen vermenginghe van materie ofte kalck/ noch en hadden ooc geen yser noch stael/ om de Steenen te houwen ende te bearbeyden/ noch eenige Instrumenté ofte gereetschap om die te brengé/ eñ zijn nochtans so net eñ perfect gewrocht/ dat men op veel plaetsen d'afscheytsels niet onderscheyden en can/ daerse aen den anderé gevoegt zijn/ zijnde veel van de selve steenen so groot als geseyt is/ so dat het een ongelooflijc dinc soude wesen/ so ment niet eñ saeg. Ic hebber in Tiaguanaco een gemeté van 38. voeten lanc/ ende 18. voeten breet/ hebbende de dicte van ontrent ses voeten. In de mueren van de Fortereße ofte t'Slot van Cusco, de

welcke met handen ghestapelt/ofte op den anderen gelept zijn/heeft men veel steenen die noch veel grooter zijn. Ende t'ghene dat meer is te verwonderen/ is / dat alhoewel dat dese steenen/van de voorschreven Mueren/ met gheen Reghel ofte Winckelhaeck ghehouwen/ende onder den anderen (te weten / in de groote ende ghenaente) seer ongheltjck zijn/soo sluyten ende voeghen de naeden/ofte scheptsels/ nochtans soo wel op den anderen/sonder eenighe vermenginghe van materie ofte kalck / dat het een ongheloofltjck dinck schijnt te wesen. Alle dit selve wiert ghedaen met veel volcx/ ende met groote ghotsaemheyt int arbeyden/ want om den eenen steen met den anderen te voeghen/ (nae datse wel ende juyst te samen sluyten) soo heeft het nootwendich moeten wesen / de selve dickwils te beproeven / dewijle dat de meesten deel van

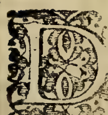

dien/niet ghelijck noch effen vol uyt en comen. De menichte dieder van Volck moeste comen/om aen de steenen ende Ghebouwen te arbeyden/ wierden van den Inga jaerlijcx uytghesondert ende aengheteyckent/ doende d'Indianen onder haer de verdeelinghe/ghelijck als van alle d'ander dingen/ sonder datter hem yemant tegens stelde/ ofte 'tselve qualijck afnam. Doch alhoewel dat dese Edificien groot waren / soo stonden sy nochtans qualijck ende onprofijtelijcken verdeelt / zijnde eygentlijcke ghelijck als Meskiten , (dat zijn der Mahometister Kercken) ofte Barbarischer Ghebouwen. Eenighe verwelfde steenen Bogen en wisten sy in haer Ghebouwen niet te maken/ noch en hebben oock de wetenschap der vermenginghe van kalck ofte siment noyt vercreghen. Soo wanneer datse in de Rivier van Xauxa, quamen te sien/d'oprechtinghe van de houte Boghen ofte steunsels/ daer men de steenen Brugghe op overwelven soude/ ende hoe datmense daer nae (de Brugghe ghemaeckt zijnde) weder wech dede/begonden sy te vlieden ende wech te loopen / meynende dat het gheheele werck van de Brugghe (die van gehouwen steen is) ter neder soude storten: Maer so wanneer datse saghen/dat de selve geheel ende vast bleef staen / ende datter de Spagnaer-

den ove-

den over ginghen/soo seyde den Caçique ofte Heere/ tot sijn mede-gesellen: T'is recht ende reden/dat wy dese dienen / want schijnen voorwaer wel Kinderen van de Son te wesen. De Bruggen die sy ghebruyckten/ waren van een soorte van strop/ofte ghebreydde Biesen/de welcke met stercke touwen ofte Kabels aen de Overeren van den water-cant vast ghebonden ende ghehecht waren/ want en maeckten geen Bruggen van steen ofte hout. T'geene dat men hedensdaeghs heeft/in de doorwateringhe ofte uytloosinghe van't groote Lack ofte Meyr van Chicuito in Collao, is een dinck om te verwonderen / want den selven arm ofte doortocht is uyt der maten diep/ sonder datter eenich siment ofte materie plaets houden mach / ende is soo breet/ dat het niet moghelijck is/t'selve met eenich overwelfsel ofte steenen Boghe te moghen overcrypen/waerom het gantsch onmoghelijck was/ datt eenige steenen ofte houten Brugghe over te connen maken / des niet teghenstaende soo heeft het vernuft ende d'abelheyt der Indianen connen vinden / hoe datter een seer vaste ende seeckere Brugghe over ghemaeckt mocht werden / ende dat / alleenlijck van strop: 'twelcke een fabel schijnt te wesen/ende is doch evenwel waerachtich / want maeckten / ghelijck als op een ander geseyt is/ van een sekere soorte van Biesen / (dat 't Lack voortbrenght/van haer Totora gheheeten) eenighe Bondels / ghelijck als ghebonden mutsaerden/ ofte schooven: ende om dieswille dat het selve een lichte materie is / soo en gaet het niet te gront/alwaer sy alsdan veel Biesen op stroyden/zijnde de voorseyde Balsen ofte Bondels/seer wel/ aen weerzijden van de Rivier / vast ghebonden / waer mede men daer (soo wel met ghbeladen beesten/als de lieden) t'zijnen wille mach over passeeren. Als ick dese Brugghe bywijlen over passeerde / soo was ick my verwonderende / van de conste ende inventie der Indianen / om dat sy met een soo lichtveerdighen dinck beter ende sekerder Brugghen maecken/als de Brugghe van de Barcken is/daer men van Sivilien naer Triana over gaet. Ick hebbe oock de lenghde van de selve Bruggen ghemeten/ende was/ soo't my wel ghedenckt/ van drie hondert ende soo veel voeten. De diepten van de selve doortocht/ofte uytloosinghe / seyt men ongrondelijck te wesen/ende schijnt dat het water / boven op/ niet eens en verroert/doch segghen dat het van onder eenen seer ghewelldighen loop ofte stroom heeft. Dit is nu ghenoech / soo veel als d'Edificien ofte Ghebouwen aengaet.

Het 15. *Capittel.* Van de goederen des *Ingas*, ende van d'Ordinantie der Tribuyten ofte Impoften dien hy over d'Indianen ghestelt heeft.

En Rijckdom van d'Ingas was onnoembaer ofte sonder comparatie/ want alhoe wel datter geenighen Coninck en was/ die yet van de goederen ende schatten van zijn Voorsaet quam te erven/ soo hadden sy nochtans evenwel alle den Rijckdom ofte schat van hare Rijcken t'haren wille/de welcke van gout/silver/als oock van ghewaet ofte lakenen ende Vee / seer overvloedich ende abondant waren. Ende den alder-grootsten Rijckdom van allen/was/die ontelbare menichte van Onderdanen/die altoos verontledicht en bereyt waren/int ghene daer't haren Coninck gheliefde. Nu/so wierden hen uyt elcke Provintie ghebrocht/'tgeene datter uytgelesen was/te weten/ de Chichæ, (een Natie alsoo ghenaemt) dienden hen met welrieckent ende costelijck hout. De Lucanas, met cloecke gaenders/om haer Rosbaer ofte Setel te draghen. De Chumbibilcas, met danssers / ende alsoo voorts in alle t'ander meer/daer elcke Provintie wat bysonders ende uytmuntende van hadde / ende dit noch/behalven de gemeyne middelen ofte Impoften die sy al te samen contribueerden. De gout ende Silver

Mynen (daer men in Peru een wonderlycke overvloet van heeft) wierden berept ofte ghegraven Indianen / die hier toe uytghesondert waren/de welcke van den Inga, in alle het gheene dat sy voor hare costen ende nootdruften van doen hadden / versorght wierden waer mede men int selve Rycke soo grooten schat ende ryckdom hadde/ datter veel van opinie zyn/ dat het ghene / dat de Spagnaerden in handen ghecreghen hebben/ (alhoewel dat het soo veel was als wy weten) niet ghe weest en is het thiende deel/van't ghene dat d'Indianen wel versoncken/ wech gesteken ende verborghen hebben/sonder dat men t'selve opt (met alle de neerstichept die de begeerlyckhept wel ghedaen heeft om te weten) heeft connen ontdecken ofte vinden. Doch den grootsten ryckdom die dese Barbarische Coninghen hadden/ was/dat alle hare Vassalen ofte Ondersaten/haer captyven ofte slaven waren/ welcker arbept sy oock t'haren wille/ende nae haer appetyt waren ghenietende. Ende t'ghene dat te verwonderen is/ is dat sy haer in sulcker voeghen / ende met sulck een ordene/van henlieden lieten dienen/dat het haer gheen slavernye/maer een seer geluckich leven docht te wesen. Om nu te weten d'Ordonnantie der Tributen/ die d'Indianen aen haer Heeren gaven/ soo is te weten / dat soo wanneer den Inga de Republijcken ofte Steden (die hy overwon) aentepckende/soo verdeelde hy alle t'Lant in drye ghedeelten/ t'eerste deel/voor de Religie ende Gods-diensten / in sulcker voeghen dat den Pachayachachi (t'welcke den Schepper is) de Son/de Chuquilla, ofte Donder / de Dooden / ende d'andere Guacas ende Heplichdommen/ elck een / syn epghen Landen hadden / wordende de vruchten hier van/verdaen ende ghebesicht in sacrificien/ende tot onderhout der Ministren ende Priesters/ want elcke Guaca ofte Aenbidtsel / hadde zyn ghedeputeerde Indianen int bysonder. T'meestendeel hier van / wierden verdaen in Cusco, alwaer den alghemeynen Heplichdom was / ende de reste in de selve Republijcke ofte Stede/daer't gheplukt ende gewonnen wiert/want hadden in elck Dorp ofte Vleck/ hare Guacas ende Aenbidtsels met de selve ordinantie ende aenroepinghe / als die van Cusco, comende van ghelycken in haer doen / met de selve Godts-diensten ende ceremonien over een/ t'welcke een dinck om verwonderen is / ende is oock waerachtich/ want is by meer dan hondert Dorpen ondervonden ghe weest/seecker te zyn/hoewel dat etlycke by de twee hondert mylen van Cusco verschepden liggen. Nu/ t'gene dat men aldus op dese Landen zaepde ende pluckte/ ofte inhaelde/ wiert gelept in de waerhuysen/die alleenlyck hier toe gemaeckt waren/ende dit was een groot deel van't tribupt dat d'Indianen gaven / doch men en can niet weten hoe veel dat het ghe weest is/want was op t'eene Landt veel / ende op't ander luttel/ende op etlycke plaetsen by nae t'eenemael / ende dit deel beneficieerden ofte bearbepden sy aldereerst. Nu / het tweede deel van de Landen ende Erven / was voor den Inga, waer van hy / met het gene dat tot synen dienste van doen was/ als oock syn maechschap/de Heeren/t'garnisoen ende de Soldaten/ af onderhouden wierden / zynde t'selve oock wel t'meestendeel der Tributen / soo ghelyck als het aen de Depositien ofte Provand-huysen ghesien mach worden/want zyn veel langher ende wyder als de Bewaer ofte Provandhuysen der Guacas ofte Beed-huysen. Desen Tribupt wiert ghebracht in Cusco, ofte ter plaetsen daer't voor de Krychs-knechten van doen was / ende dat / met een vreemde ende spoedighe sorghvuldichept: ende soo wanneer t'selve niet van doen en was/soo wiert het thien twaelf Jaren bewaert/teghens den tydt van noode. Dese Landen van Inga wierden ghebeneficieert nae die van de Goden/ende gingense al te samen (sonder eenighe exceptie) bearbepden/met haer Feest-cleederen aen/singhende Liedekens tot lof van den Inga ende de Guacas, ende soo langhe als de beneficie ofte arbept duerde / soo atense altoos op des Ingas cost / ofte op de cost van de Son ofte

Guacas,

Guacas, daerse de Landen voor bearbeyden: Maer d'oude Lieden/ siecken/ Vrouwen ende Weduwen/ waren van desen Tribuyt vry ende exempt: ende alhoewel dat het ghene dat gheplucket ofte ghewonnen wiert/ voor den Inga, voor de Son/ ofte voor de Guacas was / soo waren evenwel / des niet teghenstaende / de Landen eyghentlijcke van de Indianen ende haerlieder voor-Ouders. Het derden-deel van de Landen/ wierden van den Inga voor't ghemeyne Volck ghegheven / doch men en can niet ghe weten/ hoe groot dat dit deel wel ghe weest is/ ende of het oock meerder of minder mochte wesen / als dat van den Inga ende de Guacas, altoos is het seker datter toesicht was/ t'selve gheanoech te wesen/ om t'gemeyne Volck met t'onderhouden. Van dit derden-deel en hadde niemant eenighe besittinghe oft eyghenschappe int bysonder / noch d'Indianen en hebben oock noyt eenighe possessie van eyghen dinghen ghehadt/ ten waer dat het was door sonderlinghe gunste ende toelatinghe des Ingas: doch evenwel soo en mocht het selve niet verbreemt/ noch oock onder d'erfghenamen verdeelt worden. Dese Landen van't ghemeyne Volck / wierden Jaerlijcks verdeelt/ ende een yeder aenwijsinghe ghedaen van een alsulcken stuck Lants/ als hy voort t'onderhout van zijn persoon / Vrou ende Kinderen van doen hadde/ zijnde t'eene Jaer wat meer of min als t'ander / nae dat het Huysghesin was/ waer toe sy oock haer ghesette maet hadden. Van't ghene dat een yeder aldus toegedeelt wiert/ en gavense noyt eenich tribuyt/ want alle hare contributie ofte belastinge was/ alleen ijck de Landen van den Inga ende van den Guacas te bouwen ende te beneficeren ofte bearbeyden / ende de vruchten des selven in deposito ofte bewaringhe te stellen. Soo wanneer dat het een onvruchtbaer Jaer was/ soo wierden alle de gebreckelijcke ofte nootdruftighe lieden / van de selve opghesloten vruchten ofte provanden/ voorsien / want hadden altoos een groote menichte van overschot. Van't Vee dede den Inga de selve verdeelinge als van de Landen/ t'welcke was/ die te tellen ende weyden/ ende plaetsen uyt te sonderen voor't Vee van den Guacas ende den Inga, ende van elcke Republijcke ofte Stede (als oock van't ghene datter opghevoet wiert) was een deel voor haer Jurisdictie ofte Contreye/ een ander voor den Coninck/ ende de reste voor de selve Indianen/ jae hadden van gelijcken de selve verdeelinghe ende ordinantie tot onder de Jaghers toe/ ende lieten oock gheensins toe/ datter eenighe wijfkens (verstaet van de Jacht) vervoert ofte ghedoot wierden. Het Vee/ ofte de kudden van den Inga ende Guacas, waren veel ende groot/ ende noemdense Capaellamas, maer het Vee ofte de kudden van het ghemeyne Volck/ zijn weynich ende arm/ waerom die Guacchallamar gheheeten wierden. Den Inga stelde groote sorghvuldichept in de conservatie ofte onderhoudinghe van't Vee/ want is oock alle den schat van't selve Rijcke. De wijfkens en wierden (ghelijck als ghesept is) in geenderley maniere ghesacrificeert noch ghedoodet/ noch oock op de Jacht ghevanghen. Soo daer eenich van de Kunderen schurft ofte zeerich wiert/ (t'welcke sy aldaer Carache noemen) soo moestment terstont levent begravē/ op dat het d'ander t'quaet niet aen en cleefden. Scheerden t'Vee op zijnen tijdt/ ende gaven daer een yeder van/ datser voor hen / ende voor haer wijf ende Kinderen/ ghewaet ofte cleederen af spinnen ende weven souden. Ende daer wiert insgelijcx versoeck op gedaen/ offe t'selve oock volbrachten ende naequamen/ straffende den genē die onachtsaem was. Van't Vee des Ingas, wierden gewaet ofte lakenen afgeweven/ so voor hem als voor syn Hofgesin/ te weten/ een soorte van Cumbi, die costelijc ende van beyde zijden evē recht was/ ēn eē ander die slecht ēn grof was/ de welcke sy van Abasca noemen: Men en hadde van dit ghewaet ofte cleederen geen geset getal / dan alleenlijck t'gene dat een yegelijck toegeleyt wiert. De wol die daer overschoot / leydense by haer Depositen ofte Bewaer-goederen : ende hierom

wast/dat de Spagnaerden by haerlieden / van dese dinghen / als oock van alle ander nootdruften tot s'Menschen leven/ seer vol op/ af vonden/ alsse daer eerst in quamen. Wie salder nu mogen wesen / (die van eenighe consideratie is) die hem van soodanighe merckelÿcke ende wel voorsiene Regeeringhe niet en verwondere? want alhoewel dat d'Indianen gheen Religieusen noch Christenen en waren/soo onderhieldense nochtans (op haer maniere) een alsulcken hooghen volmaecktheydt / van geenich dinck eyghen te hebben/ende haer al te samen voor haer nootdruften te voorsien/ende de dinghen der Religie/ende van haren Coninck ende Heere soo volcomelÿcken t'onderhouden.

Het *16. Capittel.* Van d'Ambachten ofte Handt-wercken die d'Indianen leerden.

Och so hadden d'Indianen van Peru een ander welvaert/te weten/een yeder leerde ende oeffende hem/ van joncks af/in alle Ambachten ofte Handt-wercken die tot het Menschelycke leven van doen zÿn/want daer en waren onder haer geen bysondere Ambachtslieden ofte Meesters/ gelÿck als by ons/van Snÿders Schoenmakers ende Wevers/maer leerden ende versaghen haer al te samen / van alle het gene datse voor haerlieder persoonen ende huysen van doen hadden: costen alleghelyck Weven/ ende haer eyghen Laeckenen ende ghewaet maken/ ende hierom wast dat soo wanneer haer den Inga met wol dede versien/ soo wast soo veel als oft hÿse ghecleet hadde. Wisten al te samen 't Landt te bouwen ende te beweldadighen / sonder eenighe andere arbeyders daer toe te huyren: Maeckten altemael eygen Huysen/ende de Vrouwen waren de gene die hier aldermeest af wisten/sonder in weelden opgevoet te worden/maer dienden haer Mans met grooter sorghvuldicheyt. Van andere Ambachten ofte Handt-wercken / die eygentlÿcke niet en zÿn van ghemeyne ende ordinarische dingen voor't Menschelÿcke leven/haddense haer eygen ende bysondere Werckmeesters/ ghelÿck als daer waren/ Silversmeden/ Schilders/ Potbackers/ Schuytvoerders/Reken-meesters ende Speellieden. Ende in de selve Handt-wercken van Weven/ Bouwen ofte Timmeren/soo waren daer oock noch Meesters voor uytghelesen ende exempte wercken / van de welcke hen de Heeren dienden / maer onder de ghemeynen Man (ghelÿck als gheseyt is) soo gherieffden een yeghelÿck zÿn selven/ van't ghene dat hy voor zÿn huys van doen hadde / sonder dat den eenen aen den anderen hier van yet betaelde/ende is oock noch hedensdaeghs alsoo/in sulcker voeghen dat niemandt den anderen van doen en heeft/voor de dingen van zÿn huys ende persoon/ghelÿck als daer is van Coussen/ Schoenen/ Cleederen/ een Huys te bouwen/ zaeyen ende maeyen/ende t'ghereetschap ende d'Instrumenten daer toe te maecken. Hier inne soo comen d'Indianen bynaest over een / met de Institutie ofte Reghel der oude Monicken / die int leven van de Vaders verhaelt worden. Om de waerheyt te segghen/is een Volck/die weynich begeerlÿckheyts ende weelden hebben/ ende alsoo zÿnse oock te vreden met een wel-ghematicht leven: want voorwaer / soo men haer maniere van leven uyt wille keur / ende niet van ghewoonte ende uyt de nature aennam/wy souden segghen/dat het een leven waer/van grooter volmaecktheyt/ ende en laet oock niet een ghenoechsame voorbereydinghe te hebben/ om de leere des heylighen Euangeliums (de welcke soo grooten vyant is van de hoovaerdÿe / begeerlÿckheyt ende weelde) aen te nemen ende t'ontfanghen / maer de Predikers en conformeren

formeren hen altoos niet met het exempel/datse met de Leere (diese aen de Indianen predicken) geven. Een dinck isser om veel op ghelet te wesen / te weten/ dat/hoe wel dat de dracht ende de cleedinge der Indianen so slecht was/so waren nochtans alle de Provintiē/hier van verscheyden/ namelijckē int gene datse op't hooft settē/zijnde van sommige een geweven ofte gebreyde wronge ofte vlecht/ die dickwils om/ eñ door den anderen gewonden is: van anderen is het breet/ende maer eens omwonnen: van etlijcke gelijck als mortieren ofte cleyne hoeden: van eenige gelijck als hooge-ronde bonetten: van andere gelijck als t'buytenste van een seef ofte sift/ende alsoo andere duysentderley verscheydenhedē meer. Ende daer was ooc een onwederroepelijcke Wet/ dat niemant de dracht ende t'habijt van zijn Provintie mocht veranderen/ ja al waert oock schoon dat hy hem op een ander plaets transporteerde / t'welcke den Inga (om goede Regeeringhe) voor seer nootwendich hielt/so gelijck als het oock noch hedensdaeghs is/hoewel datter nu so veel opsichts ende sorgh niet en is als het wel placht te wesen.

Het *17. Capittel.* Van de Post-boden ende *Chasquis* die den *Inga* ghebruyckten.

VAn loopende Boden ende Posten hadde den Inga in alle zijn Rijcken eenen grooten dienst af/ noemdense Chasquis, welcke waren de gene die haer Mandaten ofte bevelen aen de Gouverneurs droegen/ eñ haer advijsen wederom int Hof brachten. Dese Chasquis onthielden haer op elcke Topo, (dat is alle anderhalve myle weeghs) in twee huyskens/ende waren vier Indianen / de welcke by Maenden van elck quartier voorsien ende verandert wierden/ende liepen met de bootschappen / die hen gegeven wierden/in aller haestichept/ tot datse die aen een ander Chasqui gaven/die altoos (te weten/van de gene die loopen souden) bereyt ende wacker/ of op de wacht stonden: liepen tusschen dach ende nacht by de vijftich Spaensche mijlen weeghs/ niet tegenstaende dat de meeste landen van daer/seer woest ende wilt zijn. Dienden van gelijcken om eenige dingen/die den Inga begeerde in grooter haest te brengen: ende alsoo haddense oock in Cusco versche Zeevisch (hoewel dat het hondert mijlen weechs zijn) in twee dagen tijts / ofte weynich meer. Naer datter de Spagnaerden int Lant gecomen zijn / so heeft men dese Chasquis gebruyckt in tijden van eenighe beroerten ofte grooten noot. Den Viceroy Don Martin heeftse voor ordinaris gestelt/ alle vier mijlen weegs/ om d'expeditien te dragen ende te brengen / 't welcke in dat Rijcke een sake is van grooter importantie/hoewel datse met so grootē raddichept ende so haest niet en loopen/ als d'oude ende voorledenen wel gedaen hebben/noch en zijn oock soo veel niet / doch worden wel betaelt/ ende dienen gelijck als d'ordinarische boden van Spagnien / ghevende de packetten ofte brieven alle vier ofte vijf mijlen over.

Het *18. Capittel.* Van de VVetten , Iustitie ende straffe , die *d'Ingas* geordineert hebben, als oock van haer Houwelijcken.

SOo gelijck als men den genen/die int Oorlogh/ ofte eenige andere administratien wel dienden/ preminentien ende voordeelen gaf/ gelijck als van eygen Landen/Wapens/Houwelijcken met Vrouwen van des Ingas geslachte/ alsó dedense van gelijcken aen de ongehoorsamen/ende de gene die schult hadden/een straffe castijdinge. De dootslagen ende t'stelen wierdē met der doot gestraft: de Overspelen ende bloetschanden van met de ascendenten ende descendenten in linea recta, ofte rechte

rechte graet/wierden desgelijcx met de doot des mis-dadigers gestraft: doch evenwel/ soo is te weten / datse voor geen overspel en hielden / veel Vrouwen ofte Bysitten te hebben/ noch sy (te weten/ de Vrouwen) en hadden daer oock geen lijf-straffe om/ soomense by andere vont/ dan alleenlijck die de rechte Huysvrouwe was / met de welcke sy eygentlijcken t'Houwelijck onderhielden/ want dese en was niet meer als een/ ende wierden met bysondere solemniteyt ende ceremonie ontfangen ende aengenomē/ 'twelcke was den Bruydegom t'haren huyse te gaen/ ofte die met hem te nemen/ ende haer een Ojota aen de voetē te doē. Otoja hietense de schoenē die se aldaer gebruycken/ welcke zijn gelijc als Spaensche alpargatten, (ofte grauwe Monicx-schoenen) die bovē opē zijn. So de Bruyt maegt was/ so was d'Ojota vā wol/ maer so sy't niet en was/ so wasse vā sparto, (dat is van't tuych daer men de Spaensche Vijge-korven af breyt.) Alle d'ander moesten dese dienen eñ erkennē/ ende dese droech ooc een jaer lanc zwarte rou cleederen/ voor de Man/ als hy overleden was/ ende en troude in een Jaer lanck geen ander/ waren gemeynlijcker jonger als de Man. Dese gaf den Inga, met zijn eygen hant/ aen zijn Gouverneurs ofte Capiteynen/ ende de Gouverneurs ende Caçicken versaemden in hare Steden de jonge Gesellen ende Dochters op een plaets/ ende gaven elck een zijn Vrouwe/ besluytende t'houwelijck met de voorschreven ceremonie van haer d'Ojota aen te trecken. Dese hadde de pene van lijf-straffe / soomense by een ander vont / als oock van gelijcken den mis-dadiger: ende al wast schoon/ dat haer den Man vergaf/ so ende lietense haer daerom niet te straffen/ doch niet met der doot. De selve pene wasser oock/ in de Bloetschande/ van met de Moeder/ Groot-moeder/ Dochter/ ofte Kints kinderen te doen te hebben. Met ander maechschap en wast niet verboden te huwelijcken ofte te boelerē/ maer was alleen in de eerste graet. De broeder met de suster en lietense van gelijcken niet toe / accessie te hebben/ noch en hielden daer oock gheen Houwelijck van/ int welcke in Peru veel Lieden met bedroghen zijn/ geloovende dat d'Ingas ende Heeren / wetlijcken met haer eygen susters trouden / al waert schoon datse van een Vader ende Moeder waren. Maer de rechte waerheyt is/ dat dit selve/ altoos voor onwettelijcken gehouden/ ende in de eerste graet/ in houwelijck te vergaren/ verboden is geweest/ gedurende dit selve aldus tot den tijt van Topa Inga Yupanguy, Vader van Guainacapa, ende Groot-Vader van Atagualpa, in wiens tijt de Spagnaerdē eerst in Peru quamen: want den selven Topa Inga Yupanguy was den eersten die dese gewoonte brack/ trouwende met Mamoello, syn eyghen Suster van Vader ende Moeder: ende den selven beval/ ende wilde oock / dat alleen de Heeren Ingas, ende anders niemant/ met haer eygen susters/ van Vader ende moeder/ mochten huwelijcken/ so gelijck als hy dede. Hadde tot een soon Guainâcapa, ende een Dochter die genaemt was Coya Cussilimay, ende beval op de laetste ure syns levens/ ofte sterf bedde/ dat dese zijn soon ende dochter/ broeder ende suster van Vader eñ Moeder / te samen souden trouwen / ende dat het ander principael volck / voor haer Huys-vrouwen mochten nemen/ haer eygen susters/ van de Vaders zijde alleen. Ende soo ghelijck als 'tselve houwelijck onwettelijck ende tegens de natuere was/ alsoo ordineerde oock Godt / dat met de vruchte die daer van quam ('twelcke was Guascar Inga ende Atagualpa Inga) t'Rijcke van d'Ingas een eynt nam. So wie dat het gebruyc van de houwelijcken der Indianē van Peru grondelijcker ende breeder begeert te verstaen/ mach lesen het Tractaet dat Polus (ter begeertē van Don Hieronymo de Loaysa, Aerts-Bisschop van de Stadt de los Reyes) geschreven heeft/ den welcken so van dit/ als ooc van veel ander dingen der Indianen/ neerstich ondersoec gedaen heeft. Ende dit selve is ooc noodich/ om de dwalinge van veelē wech te nemen/ de welcke niet wetende/ welck dat onder d'Indianen de wettelijcke ofte bysit is/ doen den ghedoopten

Indiaen de bysit trouwen/ende de rechte Vrouwe verlaten. Oock mede soo siet men t'weynich fondament dat sommighe ghehadt hebben/de welcke pretendeerden te segghen/dat worende Man ende Wijf ghedoopt/ al waert schoon dat het Broeder ende Suster waren/soo behoorden nochtans haer Houwelijck bevesticht ende toeghelaten te worden. T'contrarie hier van/is besloten by't Synode Provintiael van Lyma, ende dat/met veel reden/ want het selve houwelijck en was oock noch by de Indianen selfs niet wettelijck.

Het 27. *Capittel.* Van de afcomste der *Ingas*, Heeren van *Peru*, ende van hare *conquesten* ofte overwinningen ende Victorien.

DAer is door bevel van de Catholijcke Majesteyt den Coninck Don Philippus onsen Heere/ondersoeck ghedaen/ende dat/met alle mogelijcke neersticheyt/van de afcomste/Godtsdiensten ende Wetten der Ingas, ende om dat de selve Indianen gheen gheschriften en hebben/soo en heeft men't soo wel niet connen te weegh brengen/ als men't wel begeerde/maer by haer Quipos ende Registeren (de welcke / ghelijck als ghesept is / haer in de plaets van Boecken dienden)heeft men comen te weten / t'ghene ick alhier segghen sal. Eerstelijcken/soo is te weten/ dat men in voorleden tijden / noch Coninck noch Heer in Peru en hadde / diese al te samen onderdaenich waren / maer

waren gelijc als versaemde rotten eñ gemeynten/ gelijc als het hedensdaegs noch is/ int rijcke van Chile, eñ byna alle d'ander plaetsẽ geweest zijn/die de Spagnaerden in de selve Westersche Indien overwonnẽ hebbẽ/uytgesondert t'rijcke van Mexico. So is te weten/dat men onder d'Indianen gevonden heeft/ drie manieren van Regeeringen

ende leven: D'eerste ende principaelste / als oock de beste/is gheweest/die van't Coninckrijcke ofte Monarchije, soo ghelijck als daer was / die van die van de Ingas, ende die van Moteçuma, hoe wel dat dese int meerendeel Tyrannich waren. De tweede is/ van de by een versaemde Rotten ofte Ghemeynten/daer men met de Raet van velen Regeert/ende ghelijck als Raden ofte vergaeringhen zijn. Dese kiesen/in tijden van Oorlogh/een Capiteyn ofte Oversten/ den welcken een gheheele Natie ofte Provincie onderdanich is. In tijden van Vrede/ soo Regeert hem elcke Stede ofte Vergaderinge op syn selven/hebbende altoos eenighe principale ofte voornaemste/ die van't ghemeyne Volck in respect ende achtinghe ghehouden worden: Ende soo wanneer datter eenighe saken voorcomen daer veel aen gheleghen is/ soo vergaderen eenighe van de selve / om t'overlegghen/ wat dat haer te doen staet. De derde maniere ofte soorte van Regeeringhe/is gantsch ende t'eenemael Barbarisch ende wildt / ende zijn Indianen die gheen Wet/geen Coninck/noch geen blijvende plaets en hebben/ maer onthouden haer by hoopen t'samen/ghelijck als wreede ende wilde Ghedierten. Ende nae dat ick hebbe connen vermercken/ soo zijn d'eerste bewoonders van dese Indien/oock een soodanighe soorte van Volcke gheweest / ghelijck als hedens daeghs noch zijn/een groot deel der Brasilianen, Chiriguanen, Chunchenen, Yscaycingen, Pilcoçonen, ende t'meestendeel der Floriders, als oock in nieu Spagnen, alle de Chinchemecken. Van dese generatie ofte soorte/is (door't vernuft ende belept van sommighe der voornaemste onder haer) d'ander Regeeringhe der Ghemeynten ende versaemde Rotten uytghecomen/daer men een weynich meer gheregeltheyts ende beleyts onder heeft/ soo ghelijck als daer noch hedens daeghs zijn/die van Arauco, Tucapel ende Chile, als oock geweest zijn/int nieuwe Coninckrijck van Granaden, de Moscas, ende in nieu Spagnen etlijcke Otomiten, wordende onder al die soodanighe/minder wreedtheydt/ende wat meer redelijckheyts gevonden. Van dese generatie ofte soorte/is/door de cloeckheyt ende wetenschap van sommighe excellente Mannen/ t'ander ende machtigher Gouvernement uytghesproten/voorsien wesende met een Coninckrijck ende Monarchie, t'welcke wy in Mexico ende in Peru ghevonden hebben/ want d'Ingas brachten t'gantsche Lant onder haer subiectie / ende stelden daer hare Wetten ende Regeeringhe over. Den tijt die (by hare Memorialen) van haer Regeeringhe gevonden wort/ en comt noch tot gheen vier hondert / ende passeert over de drie hondert Jaren / hoe wel dat haer Heerlijckheydt (eenen tijdt lanck) niet verder en streckte/ als tot vijf/ses mijlen rontsom Cusco. Haer beginsel ende opcomste is gheweest uyt die Valleye van Cusco, comende allengskens te conquesteren, ofte t'over winnen/ t'Landt dat wy Peru noemen/ te weten / van voorby Quito, tot de Rivier / Rio de Pasto, (dat is de Rivier van de Weyde) nae't Noorden/ende nae't Zuyden/tot aen Chile toe/ t'welcke bynae zijn duysent Spaensche mijlen in de lengte: In de breede/Westwaerts aen/tot aen de Zuyder Zee / ende tot by de groote Velden van d'ander zijde van den Reghel der Gheberghten Andes, alwaer noch hedens daeghs ghesien wort / een plaets/die de Pucara van den Inga ghenoemt wort/t'welcke een Sterckte ofte Slot is/dat hy ghebout heeft/tot een bescherminghe van teghens t'Oosten. D'Ingas en zijn van daer af niet verder ghepasseert/ende dat/ door de menichte der Wateren/als van Morassen/ Lacken ofte Meyren ende Rivieren/die van daer af uytloopen. De breede van haer Rijcke en mocht noch tot gheen hondert mijlen comen. Dese Ingas ginghen alle Natien van America in Politie ende Regeeringhe / ende noch veel meer / in Wapenen ende cloeckheyt/te boven/al hoe wel dat de Cañaris (de welcke hare Doot-vyanden / ende de Spagnaerden behulpich waren) haer noyt eenich voordeel hebben willen erkennen: Ende soo de selve reden / noch hedens daeghs onder haer gheroert / ende een

weynich

weynich ghestooct ofte ghehitst wort/sullen daer den anderen by duysenden om doo-den ende ombrengen/om d'opinie (van wie dat de vroomste ende cloeckste is) staende te houden / ghelijck alst in Cusco ghebeurt is. Den tijtel ofte naem daerse met conquesteerden, ende haer Heeren van dat gheheele Lant maeckten/was/te veynsen/ dat nae de algemeyne Suntvloet (van de welcke alle dese Indianen wetenschap ende kennisse hadden) de Wereldt door dese Ingas weder gerestaureert ende opghecomen was / comende haerder 7. uyt de spelonke ofte t'hol van Pacaritambo, eñ dat haer daerom alle d'ander liedē tribuyt eñ onderdanicheyt schuldich waren / als haerlieder Progenitoren ofte Voort-teelders. Behalven dat/so seydense ende bevestichdense ooc noch/dat sylieden alleen de warachtighe Religie ende wetenschap hadden / van hoe dat Godt ghedient ende geeert moeste wesen/ waeromme sy ooc alle d'ander onderwijsen moesten/ ende t'fondament datse hier in hadden / van hare Godtsdiensten ende Ceremonien/ is een dinck dat oneyntlijck is. Daer waren in Cusco (als t'Heylich Landt) over de vier hondert Aenbidtsels/zijnde alle de plaetsen vol misterien. Ende soo ghelijck alsse ginghen conquesterende ofte overwinnende/alsoo brachten ende voerdense oock haer eyghen Guacas ende Godtsdiensten over dat gheheele Rijcke in. Den principaelsten diese aenbaden/was den Viracocha Pachayachachic, dat is den Schepper der Werelt/ ende nae hem/de Son/ende seyden dat de Son/als oock d'ander Guacas, de deucht ofte cracht ende t'wesen van den Schepper ontfinghen/ ende datse voor hem d'Intercesseurs ofte Voorbidders waren.

Het 20. *Capittel.* Van den eersten *Inga* ende sijn nacomelinghen.

Den eersten Man / die d'Indianen voor een beginsel van d'Ingas noemen/is gheweest Mangocâpa, ende desen verfiereense nae de Diluvie ofte Suntvloet/ uyt het Hol ofte t'Venster van Tambo ghecomen te wesen/ t'welcke vijf ofte ses mijlen van Cusco verscheyden is. Den selven/ segghense / heeft twee principaele Gheslachten der Ingas, t'beginsel ghegheven/ t'eene Hanan Cusco, ende t'ander Vrin Cusco ghenaemt. Van't eerste Gheslachte zijn gecomen de Heeren die t'Lant overwonnen ende gheregeert hebben. Den eersten diese t'Hooft maeckten (van deser Heeren gheslachte die ick segghe) was ghenaemt Ingaroca, den welcken een Gheslachte ofte Aillo ghesticht heeft/ t'welcke sy den naem van Viçaquiquirao gheven: Ende al hoe wel dat desen gheen groot Heer en was / soo liet hy hem nochtans met Gouden ende Silveren Vaten dienen/ordinerende dat men alle synen schat soude dediceren ofte toeeygenen/ tot den Godtsdienst van syn Lichaem/ende tot onderhout van syn Familie ofte Huysghesin/ ende syn naecomer dede alsoo van ghelijcken/wordende een ghemeyn ghebruyck/ gelijck als ghesept is/dat gheenighen Inga de goederen noch Huysinghe van den Voorsaet Erfde/ maer stichten haer huys op een nieu. Ten tijden van desen Ingaroca ghebruyckten sy Gouden Afgoden. Nae Ingaroca is ghevolght/Yaguarguaque, dat is ghesept Bloetschreyer/die al out was: segghen alsoo ghenaemt te wesen/om dat hy/van zijn Vyanden overwonnen ende ghevangen wesende/uyt enckele spijt ende weemoedicheydt/bloet weende. Desen wiert begraven int Dorp / Paulo ghenaemt/ t'welcke leyt op den wegh nae Omasuyo toe. Desen heeft ghesticht / t'gheslachte van Accailli panaca ghenaemt. Nae desen / is ghevolght syn Soon Viracocha Inga, dese was seer Rijck/ende maeckte groote Vaten van Gout ende Silver / ende heeft ghesticht de

Familie ofte t'Geslachte van Coccopanâca. T'lichaem van desen is (door de faem van de groote Schat/die daer met begraven was) ghesocht geweest van Gonçalo Piçarro, ende heeft het ooc(nae dat hy veel Indianen wreede tormenten aengedaen hadde)in Xaquixaguana ghebonden/alwaer hy naderhant van den President Guasca gevangen ende gherecht is gheweest. Den selven Gonçalo Piçarro beval/ t'Lichaem van den voorschreven Viracocha Inga te verbranden/ende d'Indianen namender daer nae d'asche van/ende leydense in een Pot te bewaren/ende deden daer groote sacrificien met/ tot der tijt toe/dat het selve/met ander lichamen meer/ van d'Ingas,van Polo,geremedieert wiert/diese met een wonderlijcke neerstichejt ende practijcke/ upt der Indianen macht ghetrocken heeft/vindende de selve soo seer gebalsemt/ dat'se noch gaef ende g'heheel waren / waer mede hy een groote somme van Afgoderije (diese de selve aendeden)wech nam. Nament desen Inga qualijck af/ dat hy syn selven Viracocha (t'welcke den name Godts is)intituleerde ofte toeeyghende: Maer om hem t'excuseren/soo seyde hy/ hoe dat hem den selven Viracocha in een droom gheopenbaert was/ ende bevolen hadde/dat hy sijnen naem voeren soude. Nae desen is ghevolght Pachacûti Inga Yupanguy, den welcken een seer cloeck overwinner / een groot Republijckstichter/ende een vinder was/van't meestendeel der Godtsdiensten ende superstitien haerder Afgoderije/ghelijck als terstont ghe'eyt sal worden.

Het 21. Capittel. Van *Pachacuti Inga Yupanguy*, ende t'ghene datter gefchiet is tot *Guaincâpa* toe.

Pachacûti Inga Yupanguy, regneerde t'festich jaer/ende heeft veel overwonnen: T'beginsel van syn Victorien was / dat eenen synen oudtsten Broeder (den welcken de Heerlijckheydt ofte t'Regiment ende d'administratie van't oorlogh/by leven ende met wille/van sijnen vader hadde) de nederlaegh creech/ in eenen

in eenen ſlach dien hy met de Changas dede / t'welcke een Natie is / die de Valleye oſte t'Dal van Andaguailas beſaten / ontrent dertich oſte veertich myÿlen van Cuſco, op de wegh van Lyma, hem alſoo (verſlaghen ende verwonnen zÿnde) met weynich Volcx vertreckende ende te rugghe keerende : t'welcke ſiende den minder Broeder Inga Yupanguy, heeft (om hem ſelven Heere te maken) een inventie ghevonden / ende geſeyt dat (weſende hy alleen ende ſeer kranckmoedich) hem den Viracocha Schepper/ geſprooken hadde/ hem beclaghende/ dat/ nae de mael hy een Alghemeyne Heere ende Schepper van alles was/ hebbende ghemaeckt den Hemel/ de Son / de Wereldt/ de Menſchen/ ende ſtaende al watter is onder ſyn ghewelt / datſe nochtans hem de behoorlÿcke onderdanichheyt niet en bewesen/ maer deden eer een ghelÿcke eerbiedinghe aen de Son/ den Donder/ t' Aertrÿck/ ende aen ander dingen/ de welcke doch anders/ niet meer deucht noch crachts en hadden/ dan alſſe van hem cregen/ ende dat hy hem daerom dede weten/ hoe dat men hem/ in den Hemel daer hy was/ Viracocha Pachayachachic noemde / t'welcke ſoo veel bediet als Alghemeyne Schepper : Ende op dat men ſoude ghelooven / t'ſelve warachtich te weſen / hoe wel dat hy alleen was/ ſoo en ſoude hy niet eens twÿffelen / met deſen tÿtel volck op te maken / ende hoe wel dat de Chângas ſoo veel ende Victorieus waren / dat hy hem/ des niet teghenſtaende/ teghens haer/ Victorie verleenen ſoude / ende een Heere maken / want hy ſoude hem Volck ſeynden/ die hem (ſonder gheſien te worden) te hulpe ſouden comen/ t'welcke alſoo gheſchiede : Want begonſt met deſen tÿtel/ ende onder dit deckſel/ Volck op te maken/ ende eenen grooten hoop te verſamen waer mede hy de Victorie vercreegh/ ende hem ſelven tot een Heere maecte/ ontnemende ſyn Vader ende Broeder (die hy met ſtrÿt verwan) de Heerlÿckheyt oſte t'Regiment/ comende daer nae van ghelÿcken de Chângas t'overwinnen: Ende zedert den tÿt van de Victorie af/ ſoo verordineerde hy/ dat men den Viracocha voor den alghemeynen Heere ſoude houden/ ende dat hem de Beelden van de Son ende Donder/ eerbiedinghe ende erkenniſſe ſouden doen / ende van dien tÿt af voortaen / ſoo wiert het Beelt van den Viracocha, boven dat van de Son/ Donder/ ende alle d'ander Guacas ghestelt. Ende hoe wel dat deſen Inga Yupanguy, Châcras Landen ende Vee uytſonderde/ voor de Son/ Donder/ ende d'ander Guacas, ſoo en dede hy nochtans gantſch gheen aenwÿſinghe van eenich dinck voor den Viracocha, ghevende voor reden / dat weſende den ſelven een alghemeyne Heere ende Schepper/ ſulcx niet van doen en hadde. Nu/ de Victorie van de Chângas ghehadt hebbende/ ſoo heeft hy ſyn Soldaten verclaert/ hoe dat ſy lieden niet gheweeſt en zÿn / de ghene die den ſtrÿt ghewonnen hebben/ maer ſekere ghebaerde Mans / die hem den Viracocha gheſonden hadde / ende datſe oock niemant en heeft connen te ſien comen/ dan hy alleen/ zÿnde de ſelve daer nae in ſteenen verandert/ ende dat het noodich was die te ſoecken/ om dat hyſe/ nae ſyn ſegghen/ wel wiſte te kennen : Derhalven ſoo vergaderde hy eenen grooten hoop ſteenen/ dien hy van't Ghebergte uytlas/ ende rechtenſe voor Guacas op/ de welcke ſy aenbaden / ende ſacrificien aendeden/ noemende de ſelve de Pururâncas. Deſe voerdenſe ſeer devotelÿcken met haer ten Oorlogh / hen laten dunckende datſe met haerder hulpe/ de Victorie voor ſeker ende ghewis hadden. Deſe imaginatie ende verſieringe/ van den ſelven Inga, vermocht ſoo veel dat hy daer ſeer merckelÿcke Victorien met verkreegh. Deſen Inga ſtichte de Familie oſte gheſlachte / Ynacapacaca gheheeten / ende rechte een groot Gouden Beelt op/ t'welcke hy Indyllâpa noemde/ ſtellende t'ſelve op een Roſbaer/ die gantſch ende t'eenemael van louter ende ſeer coſtelÿck Gout was/ van welcker Gout noch veel ghebracht is gheweeſt tot Caxamalca, voor de vryicheydt oſte t'Rantſoen van Atahualpa, ten tÿden als hem den Marck-graeff Franciſco Piçarro ghevanghen hadde. Deſes Ingas Huys/

Dienaers/eñ Mamacônas, die tot ſyner gedachtenis dienden / heeft den Liçenciaet Polus, in Cuſco ghevonden/vindende het Lichaem des ſelven getranſporteert van Patallacta tot Totocache, alwaer nu de Parochie-Kercke van S. Blaſius ghesticht is. T'ſelve Lichaem was noch ſoo gheheel/ende met een ſeker Betumen toeghemaeckt/dat het levendich ſcheen te weſen : Hadde d'ooghen van Goude Vlieſkens ghemaeckt/ de welcke ſoo wel ingheſet waren/datter de natuerlijcke ooghen gheen ghebreck aen en deden/hebbende op't hooft noch een lick-teycken van een ſteen-worp/ t'welcke hy in eenen ſekeren ſtrijt ghecreghen hadde : Was gantſch grau / ſonder dat daer oock een hayr aen ghebrack / ſoo ghelijck als of hy op den ſelven dach eerſt gheſtorven ware/ zijnde meer als t'ſeſtich ofte tachtentich jaren dat hy doot geweeſt was. Dit lichaem/ met meer andere van d'Ingas, wierdẽ van dẽ voorſchreven Polo na de Stad van Lyma toegheſonden / door bevel des Viçoreys de Marck-graeff van Canette , t'welcke ſeer noodich was/om d'Afgoderye van Cuſco upt te roepen. Int Gaſt-Huys van S. Andries(t'welcke den voorſchreven Marck-graeff geſticht heeft) hebben veel Spagnaerden t'voorſchreven Lichaem/met alle d'ander meer/gheſien/ hoewel datſe nu al qualijck ghetracteert ende wat vergaen zijn. Don Philippe Charitopâ , de welcke t'derde ofte vierde gelidt (in rechte ſucceſſie) van deſen Inga was/affirmeerde dat de goederen/ die den voorſchreven Inga ſyn Familie ofte Huyſgheſin naeliet / onnoembaer waren/ ende datſe moeſten weſen in handen van den Ianaconas, Amâro , Tito ende andere. Na deſen dan/ſoo is ghevolght Topa Inga Yupanguy, ende nae dien / een ander ſijn Soon/ die den ſelven naem hadde/ den welcken gheſticht heeft de Familie ofte t'Gheſlachte Apac Aillo ghenaemt.

Het *22. Capittel.* Van den principaelſten Inga, *Guainacapa* gheheeten.

NA den voorſchreven Heere is gevolgt Guainacapa, dat is ſoo veel geſeyt/als een Rijck ofte cloeck Jonckman/t'welcke hy oock van beyden was/ende dat meer/ als eenich van ſyn voorſaten ende naecomelinghen : Was ſeer voorſichtich / ende ſtelde een groote ordene op alle plaetſen van't gantſche Lant over : Was in de krijchſhandelingh ſeer Reſolupt/ſtout (cloeckmoedich ende gheluckich/ ende verkreegh oock groote Victorien. Deſen verbreyde ſyn Rijcke/ veel meer als alle ſyn voorſaten t'ſamen ghedaen hadden/de doot nam hem wech int Coninckrijcke tot Quito, dat hy ghewonnen hadde/t'welcke vier honder Mijlen van ſyn Hoff verſcheyden is. Wiert gheopent / ende lieten de darmen ende t'herte in Quito blijven/om dat hy't alſoo bevolen hadde : Ende ſyn Lichaem wiert ghebracht ende ghelept in den vermaerden Tempel der Sonne/ binnen Cuſco. Daer worden noch hedenſdaeghs ghetoont/veel ghebouwen/gheplaveyde weghen/Fortereſſen ofte Sloten / ende andere merckelijcke ende uytmuntende wercken van deſen Coninck : Heeft oock gheſticht de familie ofte t'gheſlachte van Temebamba. Deſe Guainacâpa wert van den ſijnen/ by ſyn levende lijf / voor een Godt aengthebeden/een dinck dat (naer der ouden beveſtinghe) met geenich van ſyn voorſaten ghedaen is gheweeſt. Als hy ſterf/ſoo wierden daer duyſent perſoonen) van die van ſynen huyſe) gedoot/om hem in d'ander werelt te gaen dienen/ende ſplieden ſtervẽ oock ſeer vrywillich om hem gheſelſchap te houden/jae in ſulcker voeghen/ datter veel (behalven de verhaelde) haer ſelfs tot de ſelve efferte der doot preſenteerden. Den rijckdom ende Schat van deſen/ was een dinck dat noyt gheſien is gheweeſt : Ende om

dat de

dat de Spaengnaerden niet lange na syn doot int Lant quamen/ soo wast dat d'Indianen seer sorghvuldich waren/ t'selve al te mael te verdelghen ende wech te steken/ hoe wel datter een groot deel van ghebracht is ghe weest tot Caxamalca, voor't Rantsoen van syn Soon Atahualpa. Daer wort bevesticht van gheloofwaerdighe lieden/ dat hy binnen Cusco over de drie hondert/ soo Kinderen / als Kints kinderen hadde. De Moeder van desen/ genaemt Mamaoclo, was in grooter estime ende aensien. De Lichamen / soo van de Moeder als van Guainacâpa (die seer wel ghebalsemt ende gecureert waren) zijn van Polo nae Lyma gesonden geweest/ waer mede hy een oneyntlijcheyt vā Afgoderije (dieser met vedrevē) wech nam. Nae Guainacâpa soo succedeerde in Cusco syn sone/ Tito Guſſy gualpa genaemt/ die daer nae Guascar Inga gheheetē wiert/ dewelcke syn lichaem noch verbrant wiert door de Capiteynē vā Atahualpa, die insgelijcx Guainacapas sone was: Desen stont (in Quito wesende) tegens zijnen broeder op/ hem met een ghewelbighe Heyrcracht teghens treckende/ alsoo e soo ghschiedent dat de Capiteynen (van Atahualpa) Quizquiz ende Chilicuchîma, Guascar Inga in de stadt van Cusco ghevangen namen/ te weten/ nae dat hy voor Heere ende Coninck bekent ende toeghelaten was ghe weest/ want was in effect de wetlijcke successeur ofte naecomer/ waer van die/ van over alle zijn Rijcke (namelijcken int Hof) grootelijcken in bezwaert waren. Ende soo ghelijck alsse in d'uyterste noot/ haer (tot de sacrificien begevende) niet machtich ghenoech en vonden / om haer Heere in vryicheyt te stellen/ ende om datse oock van de Capiteynen (die hem ghevanghen hadden) seer over weldicht waren/ als mede door't groote Heyrlegher daer Atahualpa met aen quam/ so accordeerdense/ ende daer wort noch ghesept/ datse/ door zijn bevel / een groote sacrificie deden aen den Viracocha Pachayachachic, t'welcke den alghemeynen Schepper is/ hem biddende dat (dewijle sy haer Heere niet en mochten verlossen) hy Volck van den Hemel wilde seynden/ die hem uyt de ghevanghenisse mochten trecken. Staende aldus met een groot vertrouwen op haer sacrificien/ soo quam daer tijdinge/ hoe datter een seecker Volck/ van over Zee/ uyt de Schepen aen landt ghecomen waren/ die Atahualpa ghevangen hadden/ ende om dies wille dat de Spagnaerden (die Atahualpa in Caxamalca gevangen namen) so weynich waren / als ooc om dat het juyst terstont geschiede als d'Indianē t'voorsz. sacrificie aen den Viracocha gedaen hadden/ so noemdē sy de Spagnaerdē Viracochas, geloovende datse van Godt gesonden waren/ waerom den selven naem (van datse de Spagnaerderden Viracochas noemden) noch tot hedensdaegs in gewoonte gebleven is. Ende so wy voorwaer eē sodanigen exempel gegeven haddē/ als de reden wel eyschte/ so soudent d'Indianen met recht geraden hebben/ in te segghen dat het een Volck was/ die Godt ghesonden hadde: Oock soo staet de hooge Goddelijcke voorsienicheyt hier in grootelijcken te bemercken/ van hoe dat die/ d'incomste der onseren in Peru, bereyt hadde/ de welcken onmogelijcken geweest soude hebben/ soo de tweedracht ende oneenicheyt van de twee Broederen ende haer Volck/ als oock de groote estime daerse de Christenen/ als van een Hemels Volck/ in hadden/ niet ghe weest en ware/ t'welcke ons seeckerlijcken is verbindende / dat soo de Landen van d'Indianen ghewonnen worden/ dat noch soo veel te meer ghewonnen sullen worden de Zielen voor den Hemel.

Het 23. *Capittel*. Van de laetste Successeuren ofte afcomelinghen van der *Ingas*.

HEt gene dat op't voorseyde meer te seggen valt/ is breedelijcken van de Spagnaerden getracteert in de Historien der Indianen / ende om dat

om dat het van de teghenwoordighe intentie breemt ende verscheyden is / soo sal ick alleenlijcken verhalen de successie die daer van d'Ingas gheweest is. Doodt wesende Atahualpa in Caxamalca, ende Guascar in Cusco, (hebbende Francisco Piçarro, met den synen, het Coninckrijck overweldicht) soo heeftse Mangocâpa (den Sone van Guainacâpa) in Cusco belegert / eñ seer benaut gehadt / maer heeft in eynde t'lant gantsch eñ al verlatē eñ hem vertrocken tot Vilcabamba, int Gebergte / alwaer hy hem / door de woestheyt der Gebergten / onthouden mocht. Alhier onthielden haer d'afcomelinghen der Ingas tot op Amaro, den welcken sy vinghen / ende op de plaets van Cusco de doot aendeden / met een ongeloofelijcke weemoedicheyt der Indianen / in te sien / dat men openbare Justitie dede / van den ghenen diese voor haerlieder Heere hielden. Nae dit selve / soo zijn gheschiet de ghevanghenissen van andere / upt het voorseyde gheslachte der Ingas. Ick hebbe ghekent eenen Don Chalos, Soons Sone van Guainacâpa, Sone van Paulo, die hem liet doopen / ende de partye van de Spagnaerden (tegens syn broeder Mangocapa) altoos toeghedaen was. Ten tyden des Marck-graef's van Cañette, is ghecomen met vreden upt Vilcabamba Saritopa Inga, in de Stadt de los Reyes (ofte van der Coninghen) ende hem wiert gegeven / de Valleye ofte t'Dal van Yucay, met meer ander dinghen / in't welcke syn Dochter naeghevolght is. Dit is dan de successie ofte ofcomste die hedensdaeghs van die soo weeldighe ende overrijcke Familie ofte geslachte der Ingas bekent is / welcker ghebiet ofte Regeeringe drie hondert ende so veel Jaren geduert heeft / tellende int selve Rijcke / elf afcomelinghen / tot dat het t'eenemael gecesseert ende vergaen is. In d'ander parcioliteyt ofte afcomste van Vrin-Cusco, de welcke (ghelijck als voorzen gesept is) van gelijcken syn hercomste heeft van den eersten Mangocapa is ghevolght Cinchirôca: Nae desen / Capac Yupânguy, ende nae den selven / Iluqui Yupanguy: Nae desen / Maytacâpaeste Tarcoguamian: Na den selven / syn Sone die niet ghenoemt wort: Nae dien / Don Iuan Tambo Maytanpanaca. Dit is nu ghenoech int ghene dat de materie van den oorspronck ende afcomste der Ingas, die't Lant van Peru overheert hebben / met het ghene meer / dat ghesept is / van hare Wetten / Regeeringhe / ende maniere van procederen / is belanghende.

Het *24. Capittel.* Wat maniere van Republijcke, ofte Stadts Regeeringhe, dat de Mexicanen ghehadt hebben.

Hoe wel dat by de Historie (die van't Rijcke / successie ende oorspronck der Mexicanen geschreven sal worden) de maniere van haer Republijcke ofte Stadts ordene ende Regeeringhe blijcken sal / soo sal ick nochtans in een somme verhalen / t'ghene dat alhier in't ghemeyn / alderaenmerckelijckste schijnt te wesen / welcker breeder verhael / daer nae in de Historie volghen sal: Eerstelijcken int ghene daer de Regeeringe der Mexicanen seer politijck in schijnt ghe weest te hebben / is gheweest in d'ordene / diese ghehadt / ende sonder overtreden / onderhouden hebben / van eenen Coninck te kiesen: Want van den eersten (diese ghehadt hebben / Acamapich geheeten) af / tot den laetsten toe / t'welcke was Motencuma, den tweedē van dien name / so en heefter noch gheenich / t'Rijcke / door erffenis ende successie / beseten / dan door Wettelijcke verkiesinghe ende electie / t'welcke int eerste van de Ghemeynte gheschiede / hoe wel dat de sake van de treffelijckste ende voornaemste aengedreven ende uptgevoert wiert. Daer nae / ten tyden van Iscoatl, den vierden Coninc / so zijnder door raet eñ ordene / Electeurs ofte Keurvorsten ghestelt / de welcke ghelijckelijcken / met twee Heeeren ofte Coninghen (die

ghen (die onder die van Mexico stonden / welcke was die van Tezcuco, ende die van Tacuba) de electie ofte verkiesinghe te doen / toe quam. Coren gemeynlijcken jonghe Mannen tot Coninghen / om dat de Coningen altoos ten oorlogh trocken / ende was oock t'principaelste daer syse om begeerden / ende alsoo sagense oock datse tot de Oorlogh bequaem mochten wesen / ende datser selver een yverichheydt in hadden. Nae d'Electie, soo hieldense twee manieren van Feesten: D'eene / int aennemen van de Possessie der Coninckliјcke staet / waer toe sy / in den Tempel gaende / groote Ceremonien ende sacrificien deden / op de uyterste (diese Goddelijc noemden) daer altoos / voor den Altaer van haren Afgodt / vyer in was / doende daer nae veel Oratien ende Harengen van Rhetorica, waerinne sy groote curieusheydt hadden. D'ander ende sollenneelste Feeste was / die van haerder crooninge. Om tot de selve te comen / so moest hy eerst eē Velt-slach winnen / ende seker ghetal van Captiven ofte slaven brenghen / om haerder Afgoden te sacrificeren / ende quam als dan met grootē triomphe ende pracht in / wordende seer solennelijck ontfanghen / so wel van die van den Tempel, (de welcke al te mael in processie gingen / spelende op verscheyden Instrumenten / al Wierroockende ende singhende) als van de Weerlijcken ende die van't Hoff / die al te samen met haerder inventie uytquamen / om den Victorieusen Coninck te ontfanghen. De Croon ende t'Coninckx teycken / was van vooren op de maniere van een Mijter, ende van achteren omgheslaghen / in sulcker voegen / datse niet geheel ront en was / want het voorste stack hoogher / ende punts-ghe wijs op. Den Coninck van Tescuco hadde de preminentie / dat den Coninck van Mexico van sijner handt moeste ghecroont worden. De Mexicanen waren haer Coninghen seer ghetrou ende onderdanich / ende daer en wort niet bevonden datser eenich verraet gheleeght hebben: Alleenlijcken soo worter van de Historien gherefereert / datse den vijfsten Coninck / Ticocic ghenaemt / om dat hy bloohertich ende cleynmoedich was / met vergift hebben ghesocht om te brengen / maer door competentie ende ambitie, ofte eergiericheyt / en can men niet bevinden datter onder henlieden oneenicheyt noch partijschap gheweest is / ghelijck men ghemeynlijcken onder de Gemeynten wel heeft: Maer daer wort eer verhaelt (ghelijck op syn plaets ghesien sal worden) dat de beste van de Mexicanen t'Coninckrijcke geweygert ende verworpen heeft / hem laten dunckende / dat het voor de Republijcke ofte ghemeyne sake / beter was / een ander Coninck te hebben. In den eersten / soo waren de Coningen (om dat de Mexicanen noch arm ende nau beset waren) in haer tractement ende Hofghesin seer matich ofte gemodereert / maer soo gelijck alsse in macht ofte moghentheyt waren aenwassende / alsoo groeydense oock in toerustinghe ende grootsheyt / tot datse quamen tot die soo groote pracht van Motecuma, dat / al en hadde hy schoon anders niet ghehadt / als t'huys van de Ghedierten / dien hy hadde / soo soude het noch een opgheblasen dinck (ende noyt syns ghelijcken ghesien) gheweest hebben: Want daer waren in syn huys / van alderley Visschen Voghelen / Gedierten ende Beesten / ghelijck als in een ander Arcke van Noe. Voor de Zee-Visschen / hadde hy Cisternen ofte Backen met Sout-Water / ende voor de Rivier-Visch / Backen met soet ofte versch Water. Voor de Jacht ende Grijp-Voghelen / haer gheleghentheyt / als oock van ghelijcken voor de wreede Beesten / ende dat / in grooter overvloet / hebbende een groote menichte van Indianen / die alleenlijck verontledicht waren / om dese Ghedierten t'onderhouden ende te voeden. Soo wanneer dat hy sach / dat het niet moghelijck en was eenighe soorte van Visch / Voghel / ofte wreedt Beest te moghen levent onderhouden / soo moest hy des selven ghelijckenisse costelijck uytghehouwen hebben in dierbare Ghesteenten / in Silver / of in Gout / of in marber / of in steen ghesneden. Hadde oock voor verscheyden manieren aen leven / by sondere Paley-

sen ende Huysen/eenighe van plaiser/ander van rouwe ende droefheydt/ende eenighe voor de Regeeringhe ofte t'Gouvernement/ hebbende in syn Paleysen verscheyden wooninghen/ naer de qualiteyt van de Heeren die hem dienden/ ende dat/ met een vreemde ordinantie ende distinctie.

Het *25. Capittel.* Van de verscheyden *Digniteyten* ofte Staten, ende *Ordonen* der Mexicanen.

Hadden een groote eerbaerheydt / in de Heeren ende Edellieden hare tijtelen ofte Digniteyten te gheven/ op dat men onder haer mochte erkennen/ wiens dat men de meeste eere schuldich was. Nae den Coninck/ soo was de Digniteyt ofte t'Ampte van de vier/ ghelijck als Kurvorsten/de welcke/ nae dat d'Electie van den Coninck ghedaen was/van ghelijcken ghecoren wierden/waren ghemeynlijcken de Broeders/ofte seer nae Maechschap/van den Coninck. Dese wierden ghenoemt Atlacohecalcatl, dat is soo veel gheseydt / als een Prins van de Worp-Lancen / t'welcke een sorte van gheweer was/die spleden seer veel ghebruyckten. Nae dese/soo waren de gene die men Tlacatecatl noemde/dat is Menschen-clover/ofte Doorhouwer ghesept. Den derden tijtel/was van den ghenen diese Esuahuacatl noemden/dat is Bloetstorter ofte vergieter te segghen/niet soo als hy wil/maer al crabbende : Alle dese tijtelen waren van krijghslieden. Daer was noch een vierde Digniteyt, die gheintituleert was/ Tlillancalqui, dat is/ Heere van't swarte Huys/ofte van de swartichepdt/ende dat/om een seker swartsel daer hen de Priesters met bestreken/ ende dienende was tot haerder Afgoderije. Alle dese vier ampten/waren van den oppersten Raet / sonder wiens goetduncken den Coninck gheen sake van importantie dede/ noch doen mochte. Ende als den Coninck doot was/soo moest den ghenen voor Coninck ghecoren worden/ die eenich van dese vier tijtelen hadde. Behalven de voorseyde/ soo waren daer noch andere Raden ende Vyerscharen : Ende daer wordt van ervaren lieden / van't selve Lant ghesept/datter soo veel gheweest souden zijn/ als in Spagnen/ ende datter verscheyden Consistorijs met haer Rechters ofte Auditeuren, ende Balliouwen van't Hof waren/hebbende andere Substituiten als Correcteurs, Hooch-Balliouwen/ Ste-houders/Opper-Schouten(ende andere van minder weerdicheyt/ die van gelijcken oock onder dese stonden/met een seer goede ordinantie / zijnde de selve al te samen de vier Superintendente Princen (die neffens den Coninck afsisteerden) onderworpen/ende dese vier mochten alleen vonnis gheven van leven ter doot/ ende alle d'ander moesten aen dese per memorie gheven/ t'ghene datse Sententieerden ende uytwesen ende den Coninck wiert op seeckere tijden notitie ghegheven/van alle t'ghene dat in syn Rijcke omginck ende ghedaen wiert. In de goederen haddense van ghelijcken haer Politie ende goede administratie / hebbende over t'gantsche Rijcke haer Officieren/Reken-Meesters ende Thresoriers verdeelt/ die des Coninck Tributen ende Renten ontfinghen/ende inhaelden. Den Tribuyt wiert ten minsten eens ter Maent int Hoff ghebracht/zijnde de contributie van alle t'gene dat de Zee ende t'Lant voort brengt/ soo wel van de verciersels als van de mont-costen. Int ghene dat haerder Religie ofte superstitie ende Afgoderije aengaet/ haddense noch veel meerder sorghvuldicheyt ende distinctie/met een groot ghetal van Ministers, welcker ampt was/de Gemeynte haer Godtsdiensten ende Ceremonien t'onderwijsen ende te leeren : Waerom een Indiaen seer wel ende wijsselijcken seyde tegens een Christen Priester/ die hem van

d'Indianen

d'Indianen beclaeghde/ dat het gheen goede Christenen waren (ende datse de Wet Godts niet en leerden. Laet (seyde hy) de Paters, ofte Papen / soo veel sorghs draghen om d'Indianen Christenen te maken / als de Ministers van de Afgoden wel ghehadt hebben/ om haer de Ceremonien te leeren/ want met de heist van de selfde sorgh/ soo sullen wy Indianen/seer goede Christenen wesen/ dewijle dat doch de Wet Iesu Christi, veel beter is/ wordende door ghebreck van diese onderwijst / van d'Indianen niet aenghenomen. Seyde voorwaer de waerheyt / ende is oock voor onsliden een ghenoechsame confusie ende schande.

Het 26. Capittel. De maniere van der Mexicanen vechten, ende van Krijghs-Ampten diese hadden.

DE principaelste graet van eeren / stelden de Mexicanen in den Krijgh/ derhalven soo wast oock / dat d'Edellieden de treffelijckste Soldaten waren/ ende andere die gheen Edellieden en waren/ quamen door de glorie der Krijghshandelinge/ tot Digniteyten ende ampten/ ende onder d'edelen gerekent te worden/ gaven notabele prijsen aen den ghenen die haer vromelijcken ende cloeck ghedraghen hadden / ghenietende preminentien, die niemant anders hebbẽ en mocht/ waer mede sy haer seer stoutmoedich ende hartich maeckten. Haer Wapenen waren scherpe Vlijmen ofte Scheer-messen van Vier-steen / die aen beyde zijden van een stock/ vast gemaeckt waren. Dit geweer was soo fel/ datter geaffirmeert werdt / datser met eenen slach t'Hooft van een Peert by de Neck gantsch met afhieloen. Gebruycten oock sware Kolven ofte Knodsen ende stijve Lancen/ ende oock soo ghelijck als Spietsen/ ende andere Werp-Lancien/ daer sy wonder in gheoeffent waren: Vechteden oock veel met steenen upt. Nu/ om haer te beschermen/ soo gebruyckten se kleyne Rondassen ende Schilden/ sommige

 ghelijck

ghelijck als Helmetten ofte Casketten/met een groot ghevedert van Plumagien aen de Rondassen ende Helmetten: Cleedden haer met Tyghers/ Leeuwen/ ofte ander wreede Beesten vellen: Waren tegens den Vyant seer haestich int aenvallen/ende ooc seer bedreven op't loopen ende worstelen/ want haer maniere van't overwinnen en was soo veel niet gheleghen in te dooden/als in te Captiveren ofte te vanghen/ dienende de Cativen, als gheseyt is/tot haerder sacrificien. Moteçuma is ghe weest den genen/ die de Ridderschap tot meerder graet ofte Digniteyt ghebracht heeft/ ordinerende in de Krijghshandelinghe sekere Digniteyten, soo ghelijck als van Commandeurs met bysondere teyckenen. D'alderghepreferereert ste van dese/ waren de ghene die de cruyn van't hayr met een roode riem opghebonden hadden/ met een costelijcke Plumagie/ waer van eenighe tacken af uytstaken/ die achter op den rugge neerhinghen/ met quasten van't selve aen de eynden. Dese quasten waren soo veel int ghetal/als de feyten waren/diese bedreven hadden. Van de Orden der Ridderschappe was van ghelijcken den Coninck selfs/ende wort oock alsoo met dusdanighe soorte van Plumagie afgheschildert ghevonden/ ende in Chapultepec, alwaer Moteçuma met syn Soon in een Steenrotse uytghehouwen staen/ (t'welcke weerdich om sien is) staense met de voorschreven dracht/met een groot ghevedert van Plumagien. Daer was een ander orden/diese de Aguilas, ofte d'Arenden noemden/ ende dan noch een ander diese de Leeuwen ende Tygren hieten/ t'welcke gemeynlijcke de vrome ende cloecke Helden waren/die hen in den Krijgh uytmunteden/dese quamen altoos/ alsse ten stryt ginghen/met haer teyckenen uyt. Daer waren noch andere/ ghelijck als vale ofte grauwe Ridders/ die van soo grooter estime niet en waren als d'ander: Dese droeghen gesneden Colders/ die hen int ront tot boven over t'oor heen reyckten/ comende ten strijt met de teyckenen/ als d'ander Ridders/ maer waren alleenlijcken ghewapent van de middel opwaerts/ want d'aldertreffelijckste wapenden haer gheheel end' al. Alle de boven verhaelde mochten Gout ende Silver draghen/haer met costelijck Catoen Cleeden/goude ende beschilderde Vaten hebben/ende met Schoenen gaen. De ghemeyne Man en mochten anders gheen Vaten ghebruycken als van aerde/ noch en mochten niet gheschoent gaen/ noch oock anders gheen Cleederen dragen als van Nequen, t'welck een grof tuych is. Elck een van de vier voorschreven Ordenen ofte Digniteyten, hadden int Paleys ofte Hoff/ haer eyghen wooninghen ende tijtelen: D'eerste wierden ghenaemt/de wooninghe der Princen ofte Vorsten: De tweede/ van d'Arenden: De derde/van de Leeuwen ende Tygren: De vierde/ van de grauwe ofte vale Ridders/etc. t'ander volck/die gemeynder waren/hadden haer wooninghen beneden: Ende so yemant buyten syn Logement Herberghde/ was op de pene van Lijff-straffe.

Het 27. *Capittel.* Van de groote sorghvuldicheyt ende Politie, die de Mexicanen ghehadt hebben, int opbrenghen van de jeucht.

Heenich dinck en heeft my meer verwondert noch weerdigher ghedocht gheprefen ende in memorie ghehouden te wesen/ als de sorghvuldicheyt ende ordene die de Mexicanen ghehadt hebben/ int opvoeden van haer Kinderen: Want om datse wel verstonden/ dat alle de hope van een goede Republijcke ofte Stadts welvaert/bestaende is/in de onderwijsinghe der Kintsheyt ende jeucht/ (t'welcke van Plato breedelijcken ghehandelt wort/in syn Boecken/De Legibus, ofte van de Wetten) soo bestelden se dat hare Kin-

hare Kinderen/de weelde ende vrpicheyt (de welcke/voor den selven ouderdom/ twee pestilentien zijn) ontrocken worden/haer verontledighende in proffijtelijcke ende eerlijcke exercitien/tot welcker effecte sy in de Tempelen bysondere huysen van Kinderen hadden/soo ghelijck als Scholen/ofte onderwijs-huysen/zijnde van de Jonghers ende Dochters des Tempels (daer op syn plaets breedelijcken van ghehandelt is) verscheyden. Daer waren in de voorschreven Kinder-Scholen een groote menichte van Knechtkens/die daer vrywillichlijcken van d'Ouders self gebracht wierden/de welcke haer Opsienders ende Tucht-Meesters hadden/ diese leerden ende onderwesen/ in loflijcke exercitien/als van beleeft te wesen/ haer Ouders in respect ofte achtinghe te hebben/ te dienen ende onderdanich te wesen/ waer toe sy haer lessen ende leeringhen gaven ende voorhielden/op dat sy de Heeren mochten aengenaem wesen: Leerden haer oock singhen ende danssen onderrechtense van ghelijcken in Kryghs-handelinghe/ghelijck als daer is/een Pijl/Harpoen-Yser/ ofte geroste Roede op een besteck af te schieten/ met een Rondas wel om te gaen/ ende met het zweerdt te spelen of te schermen. Dedense qualijck slapen/ende noch argher eten/ op datse van jonghs af tot den arbeyt souden wennen/ende gheen weeldich volck worden. Behalven t'gemeyne ghetal van dese Jongers/soo warender noch/in de selve vertreck-plaetsen/ andere Heeren ende Edellieden Kinderen/ de welcke wat meer opsichts ende een bysonder tractement hadden: De cost wiert haer van haer Ouders ghesonden: Waren oude ende ervaren Mannen bevolen/datter die nae sien souden/ van de welcke sy ghestadelijcken onderricht ende vermaent wierden/deuchtsaem te wesen/kuysch te leven/ gheregheIt int eten te zijn/te vasten/de ganck te matighen/ sachtsinnich ende gheschickt te gaen: Hadden voor een ghebruyck haer in eenighen arbeydt ende swaere exercitien te beproeven. Soo wanner datse al opghevoet waren/soo haddense groote achtinghe op haer gheneghentheyt/ende den ghenen diese saghen tot den Krijch gheneghen te wesen/ (ende ouderdom hebbende) sochtense in eenighe occasie te beproeven. Dese soodanige/sondense (onder decksel datse de Soldaten eten ende lijftochten souden brenghen) in de Krijch/om aldaer te moghen sien/ hoe dat het toeginck/ ende de armoedt die daer geleden wiert/ op datse alsoo de vreese mochten verliesen. Leyden haer dickwils een seer swaré last op den hals/om datse (soose haer int selve cloeckmoedich toonden) te lichtelijcker int ghesalschap van de Soldaten mochten aenghenomen worden: alsoo dat het oock wel ghebeurde geladen nae't Legher te gaen/ende Capiteyn/ met een teycken van eeren/wederom te comen: Ende van andere die haer soo seer wilden uytmunten/datse d'eerste mael ghevanghen ofte doot bleven. Hielden voor't arghste/ gevangen te blijven/waerom sy haer selven liever doot vochten/als in de handen van haerder Vyanden te raken/ in voeghen dat den ghenen die haer hier toe begaven/ (t'welcke ordinaris de Kinderen van den Adel ende vrome Helden waren) volghden daer haer gheneghentheyt ende affectie in. Andere die gheneghen waren tot de dinghen des Tempels, ende om (op onse maniere ge'sproocken) gheestelijck te wesen. Namense (alsse de Jaren hadden) uyt der Scholen/ende brachtense in de Cellen ofte wooningen des Tempels, die daer voor de Religieusen waren/haer van gelijcken de geestelijcke teyckenen aendoende/ende aldaer haddense haer Prelaten ende Meesters/ diese/ van al wat de selve administratie aenginck/ onderwesen/ ende moesten in den dienste/ daerse haer toe dediceerden, ofte begaven/volherden ende achtervolghen. Groote ordene ende gheschicktheyt was dit van de Mexicanen in haer Kinderen op te brenghen/ ende soo men nu ter tijdt de selve ordinantie hadde/in Huysen ende Seminarien te maken/daer men dese Jonghers opbrachte/de Christenheyt der Indianen soude sonder twijffel seer floreren. Sommighe jaloersche Persoonen hebbent bestaen int werck te

legghen/hebbende den Coninck ende ſynen Raet oock beweſen / de hant aen't ſelve te
houden/maer om dieſwille dat het een ſake van interes is/ſo gaet het ſeer verlanck-
ſaem ende fleuwelijcken voort. Godt wil ons te recht helpen / op dat het gene de kin-
deren der duyſterniſſe t'haerder verliesz ghedaen hebben / ons ten minſten een con-
fuſie ofte verwertheydt en zy / ende dat de Kinderen des lichts niet ſoo ſeer uit goet
ten achteren en blyven.

Het *28. Capittel.* Van de Dans-ſpelen ende Feeſten der Indianen.

DEwijle dat in de vermakelijckheydt ende tijtcortinghe
van een Republijck ofte Ghemeynte/tot ſyner tijdt/eens deels de goede Re-
geeringhe beſtaende is/ſoo en ſalt niet quaet weſen yet te ſegghen van't ge-
ne dat d'Indianen hier van gebruyckt hebben/namelijcken de Mexicanen.
Daer is gheenich gheſlachte ofte ſoorte van Menſchen (die in ghemeynſchap leven)
ontdeckt gheweeſt / die haer maniere van vermakelijckheyt ende tijt verdrijf niet en
hebben/met ſpelen/danſſen/ofte cortwijlighe exercitie. Ick hebbe in Peru een manie-
re van vechten(ſpeuls ghewijs)gheſien/de welcke met ſoo ernſtijcken ghemoet/ van
de partijen ontſtack/dat haer Pucila (ghelijck ſyſe hieten) niet ghenoech perijckels af-
liep. Hebbe oock duyſentderley manieren van danſſen gheſien / daer ſe verſcheyden
ampten ofte gheneeringhen naebootſen/ als van Schaepherders / Ackerlieden / Viſ-
ſchers/Jaghers/ etc. Ende waren gemeenlijcken al te mael met eenich ghelupt ende
treden/die ſeer verlanckſaem ende flematijc/op haer pas/quamen. Daer waren noch
ander Danſſen/met Mom-aenſichten(dieſe Guacones noemen)zijnde de grijnſen en-
de haer Tronguien /ghelijck als van enckele Duyvels. Danſten van ghelijcken/d'ee-
ne Mans/op d'anders ſchouderen/op de maniere alſſe in Portugal de Pelas (ghelijck
ſyſe heeten) draghen. T'meeſten-deel van deſe Dans-ſpelen waren ſuperſtitien/ ende
een ſoorte van Afgoderije : Want alſoo waſt/ datſe hare Afgoden ende Guaca, eerbie-
dinghe beweſen : Waerom de Prelaten ghesocht hebben / ſoo vele alſſe moghen/dier-
ghelijcke Dans-ſpelen te ſchouwen : Doch om dat het meeſtendeel van dien/ enckele
vermakelijckheyt ende tijtcortinge is/ſoo wort het des niet te min noch evenwel toe-
ghelaten/datſe op haer maniere danſſen ende ſpringhen moghen. Spelen / met deſe
Danſſen / op verſcheyden Inſtrumenten/te weten eenighe ghelijck als Fluytkens
ofte Pijpkens/andere ghelijck als Trommen/ende andere ghelijck als Knickhoorns.
T'ordinariſte is al teſamen met ghelijcker ſtemmen te ſinghen : Singhen een ofte
twee haerlieder Rijmen ofte gedichten vooraen/ende antwoordende alle d'ander met
het laetſte van't veers. Sommighe van deſe Liedekens ofte Ghedichten waren ſeer
aerdich/ende verhaelden eenighe Hiſtorien : Andere waren vol ſuperſtitien/ende an-
dere waren niet als enckele vieſvaſen ende leurerijen. Den onſe/die onder haerlieden
verkeeren/hebben onderſtaen/de dinghen van ons heylich Gheloof / onder haer ma-
niere/van gheſanghen in te voeren/ende t'proffijt dat hier door ghevonden wordt / is
ſeer veel/want ſtaen met de luſt van de ſangh ende thoon/gantſche daghen over/in toe
te hooren ende nae te ſegghen/ſonder eens moede te worden. Hebben van ghelijcken
in hare tale onſe maniere van ghedichten ende wijſen gheſtelt/ ghelijck als van Octa-
ven, ghesangen van Liedekens ende Rondeelen/ende is om te verwonderen/hoe wel
ende met wat een luſt/datſe d'Indianen aennemen. Dit is voorwaer voor dit Volck
een groote ende ſeer noodighe middel. In Peru ſoo worden deſe Danſſen gemeynlijc-
ken Taqui ghenoemt : In ander Provincien van Indien noemdenſe Ateytos, ende in

Hebben in Portegael cē ghebruyckt / datſe in de proceſſien vā eenige Ommeganghen ende groote Feeſtdaghen onder andere Danſſpelen ende repreſētatien / jonge Dochterkens al ſtaēde op de ſchouderen draghen / alwaer dē drager / met de Voeten / al danſſende / eñ het Dochterken met de armen in de Lucht, een aerdige boot ſerye aenrechten.

Mexico

Mexico, Mitotes. In gheenighe plaetſen en was ſoo grooten curieuſheydt van ſpelen ende danſſen/als in nieu Spagnen, alwaer men noch hedensdaeghs Buytelaers vint/ die een doen verwonderen: Eenige op een coorde/andere die met voeten op een ſtock ofte rechte pael ſtaen en danſſen/ende duyſenderley ſprongen doen: andere die met de ſoolen ende t'Hol van de Voeten een ſtruyck ofte balck verroeren/ omdraeyen ende om hoog werpen/t'welcke niet gelooflÿcke ſchÿnt te weſen/ſoo ment niet en ſaech/ ende doen noch ander duyſent proef-ſtucken van grooter ſubtÿlheydt/ in clauteren/ ſpringhen/buytelen/ſware ghewichten te draghen/ ſlaghen te verdraghen/ te welcke ghenoech ſoude weſen om yſer te breken/ van alle t'welcke men aerdighe ende antÿckſche perten ghenoech af ſiet. Maer de vermakelÿcke exercitien die van de Mexicanen aldermeeſt in weerden ghehouden is/ is die ſolenneie Mitote, t'welcke eenen Dans is/ die ſe in ſulcker achtinghe hielden/ datter al te mets de Coninghen ſelfs in quamen/doch niet teghens haren danck/ende met ghewelt/ ghelÿck als een Coninck Don Pedro van Arragon met den Barbier van Valenciën. Deſen Dans ofte Mitote dedenſe ghemeynlÿcken in de tranſen ofte binne plaetſen van de Tempels ende s'Coninckx Huyſen/de welcke d'alderruymſte waren/ſtelden te midde wegen van de plaets twee Inſtrumenten/zÿnde t'eene int maeckſel ghelÿck als een Trommel/ ende t'ander als een Ton/ t'welcke uyt een ſtuck ghemaeckt/ ende van binnen uytghehollt was/comende te ſtaen ghelÿck als op een Beelt van een Menſche of Ghedierte/ ofte op een Pilaer: Waren beyde-gaer in ſulcker voeghen gheſtelt/ datſe op den anderen accordeerden/ ende een goede conſonantie gaven/ maeckten daer verſcheyden ghelupt met/zÿnde de gheſanghen veel ende verſcheyden/ginghen al teſamen al ſinghende ende danſſende op t ghelupt/met ſoo grooten gheſchicktheyt ende ordene/ dat niemant den anderen over tradt/ofte te buyten ginck/paſſende al te mael op malcanderen/ ſoo wel in de ſtemmen als int verroeren van de voeten/ ende dat/met ſulcken behendicheyt/dat het een dinck om ſien was. In deſe Dans-ſpelen maecktenſe twee Ringhen van Volck/te weten/int midden daer d'Inſtrumenten ſtonden/ſtelden haer d'Ouderen/Heeren/ ende de treffelÿckſte lieden/ de welcke aldaer bynae met een ſtilſtaende voet danſten ende ſonghen. Rontſom de ſelve/een goet ſtuck daer van af/ quamen al d'ander/twee ende twee uyt/danſſende rondtom met meerder haeſticheyt/makende verſcheyden veranderingē/eñ ſekere ſprongē op ſynē tÿt eñ te propooſt/comende alſo onder haer eenen ſeer breedē eñ ruymē rinc te makē. Quamē aē deſe danſſē met het alderbeſte ghewaet datſe hadden/ende met verſcheyden Juweelen/een yeder nae ſyn vermoghen. Hadden hier een groote achtinge op/waerom ſy deſe maniere van danſſen van jonghs afleerden ende aenwenden. Al hoe wel datſe veel van deſe Dans-ſpelen ter eeren van haerder Goden hielden/ ſoo en was het nochtans van haer Inſtitutie ofte Inſtellinghe niet/maer was/ghelÿck als gheſeyt is/ een maniere van recreatie ende verheuginghe voor de Ghemeynte/derhalven ſoo en is het oock gheen reden/ t'ſelve d'Indianen t'ontrecken/ maer dat men wel voor hem ſie/ datter geenigen ſuperſtitie met vermenght worde. In Tepotzotlan, t'welcke een Dorp is/gheleghen ſeven mÿlen van Mexico, hebbe ick de voorſchreven Dans ofte Mitote ſien doen in de binne-plaets van de Kercke/ende ſtont my wel aen/dat men d'Indianē op de Feeſtdagen hier in veron ledichde eñ met onderhielt/de wÿle datſe doch nootwendich eenige recreatie ofte vermakelÿckheyt hebben moeten/ want int gene dat openbaer ende ſonder yemants nadeel gheſchiet/heeft men minder hinder van/als in andere dieſe op haer ſelven alleen ſouden mogen doen/ſo haer deſe wech genomē eñ verboden wierdē. Eñ generalÿcken ſo is het/int gene dat men d'Indianen van hare coſtuymen eñ gebruycken mach/toelaten/(ſo daer niets van haer oude dwalingen onder vermengt is)

weerdich

weerdich te gheherghen ende toe te laten/ende te maken na den raet des Paus S.Gregorius dat hare Feesten ende tijtcortingen gerecht ende gestiert worden tot Godes ende syner Heylighen eere / welcker Feesten sy celebrerende zijn. Dit sal nu ghenoech wesen/als oock int ghemeyn/van de costuymen/ende polityckе ghebruycken /der Mexicanen/ van haren oorspronck ofte opcomste / vermeerderinghe / ende Keyser-Rijcke/ (t'welcke een saecke is / die wat breeder ende vermakelijcker wesen sal / t'selve upt de gront ende van eersten in/te verstaen) sal blijven om in een ander (te weten t'aenvolghende) Boeck van te handelen.

Eynde des sesten Boecks.

Het sevenste Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste *Capittel.* Wat datter aen gelegen is, kennisse te hebben van de daden der Indianen, namelijcken van de Mexicanen.

lle (ofte t'zy wat) Historien dat het soude moghen wesen/waerachtich ende wel gheschreven zijnde / en brenghen geen cleyn proffijt voor den leser: want het gene dat geweest is / gelijc als dē wijsē mā seyt) dat selve dat is/noch en t'gene dat wesē sal/is t'selve geweest is. De menschelijcke dingen zijn haer onder den anderē seer gelijc/eñ wt de geschiedenissen van't eene so leert men t'ander. Daer en is geen so Barbarisch volc/die niet yets goets hebben/dat prijsens weert is: Ende daer en is oock geen soo polityc ende Menschelijc/die niet yets hebben dat te verbeteren is. Nu/soo wanneer dat het Relaes ofte Historie/ van de daden der Indianen/anders gheen vruchte meer en hadde / als t'ghemeyne / van te wesen een Historie ende Tractaet / van dinghen die in effect ende met de waerheyt alsoo gheschiet zijn/soo is het waerdich voor een nutbaer dinck aenghenomen ende ontfangen te worden / ende niet om dat het Indianen zijn / soo en is daeromme de notitie van hare dinghen niet te verwerpen/ghelijck als wy in de natuerlijcke dinghen sien / dat d' Autheuren niet alleenlijck en schrijven van de voornaemste Gedierten/ uptnemende Planten ende dierbare Gesteenten/maer oock van de weynich gheachte Ghedierten/ghemeyne Cruyderen/ Steenen/ende dinghen die seer ordinaris zijn/ want men in deselve oock eyghenschappen heeft / die aenmerckens weert zijn: In voegen / dat soo wanneer dit anders niet en ware als een Historie/wesende/ ghelijck als het is/ en gheen fabulen ende versiersels/soo en is het gheen subject / dat men voor onweerdich houden mach om te schrijven ende te lesen. Maer daer is noch een andere seer sonderlinghe reden/ te weten/om dat het van een weynich gheacht Volck is/ so wort het ghene dat van haerlieden ghedenckens weert is/te meerder gheacht/als oock om dat het verscheyden materien zijn/van die van Europa, ghelijck als daer zijn/ van de

selve Natien/

selve Natien/so geeft het een grooter lust/ om upt de gront ende van aenbegin te ver-staen/haren oorspronck of beginsel/haer maniere van procederen/ haer geluckighe en-de teghenspoedighe gheschiedenissen/ende en is niet alleen lust/maer oock profyt/na-melijcken voor de ghene die daer met handelen moeten. Want de kennisse van haer-der dinghen / zijn haer noodende / om ons int onse gheloof te gheven / en de zijn int meerendeel onderwijsende/hoe datse ghehandelt moeten worden. Is oock noch veel van de ghemeyne ende onwetende verachtinge/werhnemende/daerse die van Europa in hebben/de welcke van dese lieden oordeelende zijn/ datse geenige dinghen van men-schelijcke redelijckheyt noch voorsichtichheyt hebben. Den onschilt van dese hare ge-meyne opinie/en can nieuwers beter gevonden worden/ als in de warachtighe nar-ratie/van de daden van dese lieden. Soo sal ick dan met des Heeren hulpe / handelen van den oorsponck/successie ende notabele daden der Mexicanen/ ende dat/so cort alst my moghelijck is/ende int laetste soo sal men verstaen moghen/ die ghestaltenisse die den alderhooghsten Godt heeft willen upt kiesen / om dese Natien t'licht des Euange-liums,van sijnen eenighen ghebooren Sone Iesu Christo onsen Heere/t'openbaren/ den welcken ick bidde / dat hy desen onsen cleynen arbeyt/in sulcker voeghen te recht wil stieren/dat het ter eeren ende glorie van syn Goddelijcke moghentheyt/ ende tot eeni-ghe nuttichheyt van dese lieden (dien hy syn Heylighe Euangelische Wet vergemeyn-schapt heeft) strecken ende int licht comen mach.

Het 2. *Capittel.* Van de Oude bewoonders van *nieu Spagnen*, ende hoe datter de *Navatlâcas* in ghecomen zijn.

D'Oude ende eerste bewoonders van de Provincien die wy nieu Spagnen heeten/waren seer Barbarische ende woeste lieden / en-de onderhielden haer alleenlijck van de Jacht / waerom sy den naem van Chichimecas cregen/leefden sonder t'Lant te besaeyen/ofte te bouwen/ noch en woonden oock niet by een/want alle hare exercitie ende leven was anders niet als Jaghen/waer in sy wonder bedreven waren. Woonden ende onthielden haer op de scherpe Steenrotsen/ende op d'alderwoeste plaetsen van't Gheberghte / levende seer Beestelijck/sonder eenighe Politie / ende gantsch end' al naeckt. Jaeghden Venesoe-nen/Hasen/Conijnen/Wesels/Mollen/Wilde Katten/Voghelen/als oock ontijdicheden/ soo ghelijck als daer zijn Slanghen/Haeghdissen/ Ratten / Sprinckhanen ende Wormen/met het welcke/als oock met Cruyderen ende Wortelen/sy haer onderhiel-den: Sliepen op de Gebergten in de holen ende Wildernissen: De Vrouwen gin-ghen van ghelijcken met de Mans op de selve exercitie van de Jacht/latende de kin-deren aen een tack van een Boom (in een Biesen Korfken gheleghen) hanghen/ na datse haer Buyck vol ghesoghen hadden/ tot soo langhe datse wederom vande Jacht quamen. En hadden geen Overhooft/noch eenighe erkentenisse/ende leefden sonder eenighe kennisse van Goden/Godts dienste of Religie. Men vint noch hedensdaegs in nieu Spagnen dusdanighe soorte van volcke/de welcke alleenlijck van hare boghen ende pijlen leven/ende seer hinderlijc zijn/want om quaet te doen/ende yet te bespriin-ghen/voegen ende rotten haer by een/sonder dat haer de Spagnaerden oyt met goet-heyt of quaetheyt/met list of gewelt tot eenighe Politije ende onderdanichheyt hebben connen brengen: Want naedemael datse geen Gemeynschappen/Dorpen/ofte seke-re plaetsen hebben / daerse haer onthouden/soo ist met dit Volck te vechten / anders niet als enckele Ghebergheen op ende neer te jagen/alwaerse haer versprepden/ ende

op't alderwoeste en bedeckste van't gebergte verbergen. Soodanich dan/is huydighen daeghs de maniere van't leven der Indianen / ende dat / in veel Provincien ende op verscheyden plaetsen. Van dese soorte van Barbarische Indianen / wort voornamelijcken ghetracteert/in de Boecken De procuranda Indorum salute, soo wanneer daer ghesept wort/dat het haer van noode is/ghedwonghen ende onderdanich ghemaeckt te worden/met eenich eerlijck ghewelt/ende dat het ons noodich is / haer eerst te leeren Menschen worden/ende daer nae Christenen. Men wil segghen / dat de gene die men in nieu Spagnen, Otomyes noemt / (t'welcke ghemeynlijcken d'arme Indianen zijn/die op de woeste plaetsen woonen) van de selve soorte gheweest zijn: Doch dese woonen by den anderen/ende hebben eenighe Politije/ende noch wel tot dingen van de Christenheyt. De ghene die haer met henlie den wel verstaen / en bevindense niet onbequamer/noch onabelder/als d'ander / die Rijcker ende door Politijcker ghehouden worden. Nu/comende tot onse propoost/dewijle dat dese Chichimecas en Otomies (van de welcke geseyt is/d'eerste bewoonders va nieu Spagnen gheweest te zijn) zeyden noch maeyden/latende t'alderbeste ende vruchtbaerste Lant onbewoont ligghen/ soo ist selve daer nae/ van de Natien die van buyten quamen / inghenomen ende verontledicht ghewozden/de welcke/om dat het een politijck volck was / Navatlâca ghenaemt wierden/dat is soo veel ghesepdt/als een Volck die hare sprake weten te verclaren/ende uyt te legghen/ in comparatie van d'ander Barbarische ende onredelijcke Menschen. Dese twee bewoonders Navatlâcas, zijn ghecomen/van een seer vert-ghelegen Lant/upt het Noorden/alwaer men alsnu een Rijcke ontdeckt heeft/datse nieu Mexico heeten / in welcke Landouwe/twee Provincien zijn/d'eene Aztlan gheheeten/(dat is een plaets van de Reyghers ghesept) ende d'ander Teuculhuacan ghenaemt/dat is soo veel ghesept/als een Lant der gener die Goddelijcke Groot-vaders hebben. In dese Provincien soo hadden de Navatlâcas hare Huysen/ Acker-Landen/ Goden/Godtsdiensten ende Ceremonien/ met goede gheregheltheyt ende Politije. Dese Navatlâcas waren verdeelt in seven Gheslachten ofte Natien/ ende om dat het int selve Lant een ghebruyck was/dat elcke Gheslachte haer bysonder ende bekende Contreye ende onthoudinghe hadde / soo schilderense den oorspronck ende afcomste der Navatlâcas, in de Figuere van een Spelonck ofte Hol/segghende datse upt seven Holen gecomen zijn/t'Lant van Mexico bewoonen/ waer van sy in in haer Liberijen ofte Bibliotheeck een Historie af maken/ Schilderende seven Holen met haer afcomelingen. Den tijt dat de Navatlâcas upt haer Lant gecomen zijn/naer Rekeninge ende t'melden van haer Boecken/passeert over de acht hondert Jaren/ ende ghereduceert op onse rekeninghe / is gheweest int Jaer ons Heeren acht hondert ende twintich/ alsse eerst upt haer Lant begonsten te trecken/vertoef den in den wech/aleer datse in't Landt van Mexico (datse nu bewoonen) quamen / tachtentich volle Jaren. D'oorsake van haer soo verlanghsaem reysen / was door persuasie ende bevel van hare Goden / t'welcke sonder twijffel Duyvels ghe weest zijn / die sichtbaerlijcken met haer spraken) van datse vereysschen ende soecken souden nae nieuwe Landen van soo en de soodanighe teyckenen/ende alsoo zijnse ghecomen/t'Lant te besien/ ende de teyckenen t'erkennen/die hare Afgoden haer ghesepdt hadde / ende alwaer datse goede plaetsen vonden/sloegense haer ter neder/ende bewoondense/ die besaeyende ende bebouwende: Ende alsse dan weder ander beter ontdeckten/ verlietense de gene die sy bewoont hadden: Doch latende altoos op de selve plaetsen/eenich Volck blijven/ namelijcken de ghene die out / kranck ende moeloos waren. Lieten van ghelijcken versien met goede Ghebouwen ende Edificien van de welcke men noch hedensdaegs (op de wegh daerse door heen quamen) spoor ende teycken af vindende is. Met dese maniere van soo ver-

soo ver'aucht hem te reysen/brachtense de tachtentich Jaren overwegh/met door/int ghene dat men wel in een Maent tijdts gaen mach / ende zijn alsoo ghekomen int Landt van Mexico op onse Rekeninghe / t'Jaer van neghen hondert ende twee.

Het 3. Capittel. Hoe dat de ses Gheslachten van de *Navatlacas* t'Lant van *Mexico* bewoont hebben.

DEse seven Gheslachten/daer van ghesept is/quamen al te samen ghelijck upt/zijnde d'eerste de Suchimilcos, dat is soo veel ghesept/ als Volck van de Bloem Ackeren: Dese bebouden de Zupt-zijde van de Water-cant van't groote Lack ofte Mepr van Mexico, stichten een Stadt van haer naem/met noch veel ander plaetsen. Langh daer nae / soo quamen die van het tweede Gheslachte/Chalcas ghenaemt/(dat is ghesept/ Volck van de monden)ende timmerden van ghelijcken een Stadt van haer naem/ verdeelende de Lant-palen ofte limiten met de Suchimilcos. De derde waren de Tepanecas, dat is Volck van de Brugghe ghesept: Dese bebouden ende bewoonden oock de Water-cant van't Lack/ te weten aen de West-zijde. Dit Volck vermenichvuldichden so seer/datse de Hooft-plaets van haer Provintie Azcapyzalco noemden/ t'welcke so veel gesept is/als Mieren-hol/ende zijn een langhen tijt seer machtich ghewoest. Nae dese/ soo zijn ghecomen de gene die Tezcûco bewoont hebben / t'welcke zijn/die van Cûlhua,dat is crom Volck ghesepdt/om dieswille datter in haer Landt eenen Bergh stont/ die seer crom was. Op deser voeghen soo is t'Lack ofte Mepr van dese vier Natien/omringht geworden/bewoonende dese / de zijde van't Oosten / ende de Tepanecas de zijde van't Noorden. Dese van Tezcûco wierden voor seer cortops ende wel bespraeckt ghehouden/ zijnde haer tael oock seer fraep. Daer nae soo quamen die Tlatluicas,dat is volck van't Gheberghte ghesept/dese waren d'alderplomste ende grootste van allen. Ende om dieswille datse alle de platte Landen/rontsom t'Mepr/tot aen't Gheberghte toe/ veroccupeert vonden / soo passeerdense aen d'ander zijde van't Gheberghte / ende vonden aldaer een seer spatieus / heet ende vruchtbaer Landt / alwaerse veel ende groote wercken bouden / noemende de Hooft-plaets van haer Provintie Quahunachua, t'welcke soo veel te segghen is / als een plaets daer des Arents stem ghehupt geeft/ ende van die van onse ghemepne Tale Quernavaca gheheeten/ende is de selve Provintie die men heden s'daeghs t'Marckgraefschap noemt. Die van't seste gheslachte/ t'welcke de Tlaicaltecas zijn/dat is t'Volck van't Broot ghesepdt / passeerden over t'Gheberghte heen Oostwaerts aen/ treckende tot onder t'besneeude Gebergte/ daer den vermaerden Vulcan ofte Vyerighen Bergh / tusschen Mexico ende de Stadt de los Angelos,ofte van d'Enghelen/staet: vonden seer groote ende goede gelegentheden/ende verspreyden haer oock seer wijt ende breet/ timmerende heerlijcke ghebouwen met verscheyden Vlecken ende Steden. De Hooft-plaets van haer Provintie noemdense/na haren naem/Tlascalâ. Dit is de Natie/die de Spagnaerden toe-ghedaen waren/met welcker hulpe sp oock t'Landt quamen t'overwinnen/ waerom de selve/tot op den huydighen dach/noch vry van Tribuyt zijn/ghenietende een ghenerale ofte alghemepne exceptie. Ten tijden dat alle dese Natien de selve Landen begonsten te bewoonen / soo en bewesen haer de Chichimecas (te weten / d'oude ende eerst bewoonders) gantsch gheen waengunst/noch en stelden haer oock niet eens teghen/ dan docht haer alleenlijck vreemt te zijn / ende ghelijck als verwondert ende verbaest wesende/verberghdense haer int alderbedeckste van de Steenrotsen. Maer

de gene die aen d'ander zijde der besneeude Gebergte woonden/ (alwaert de Tlascaltecas behouden) en wilden niet consenteren/ t'ghene dat alle d'ander Chichimecas ghedaen hadden/ maer stelden haer eer ter weer/ om haer Landt te beschermen: En de om dies wille dat het Reusen waren/ (nae't verhael van hare Historien) soo meyndense de vreemdelinghen met ghewelt te verdrijven/ maer haer groote cracht wiert door de listichept van de Tlascaltecas overwonnen ende t'onder ghebracht/ te weten maeckten daer eerst versekert/ ende eenen bevepnsden peys ofte vrede met/ ende nooden haer te gast/ op een groote Maeltijdt/ hebbende te vooren een hoop Volck/ te schuyl ende in een verborghen laech ghelept. Alsse nu aldus int beste van haer brasserije ende dronckenschap waren/ so ontstalense haer/ met een groote dissimulatie/ de Wapenen/ t'welcke waren groote Knodsen ofte Kolven/ Rondassen/ houte Zweerden/ ende andere diergelijcke soorte van Gheweer. Dit gedaen zijnde/ quamen haer onversiens overvallen ende bestormen/ de welcke haer willende te weer stellen/ ende missende haer Wapenen/ sloeghen de handen aen de naest-staende Boomen/ ende scheurden daer de tacken van af/ ghelijck als ander de bladen van Latou souden moghen afhalen. Doch dewijle dat de Tlascaltecas in Wapenen ende op haer hoede waren/ soo hebbense eyntlijcken de Reusen overweldicht ende verslaghen/ in sulcker voeghen/ datter niet een af te lijf en bleef. Niemant en verwondert hem/ noch en houde dit van de Reusen voor geen fabel/ want daer worden noch hedensdaeghs Menschen-gebeenten gevonden/ die van ongelooflijcke groote zijn. Als ic in Mexico was/ t'jaer van ses en tachtich/ so wiert daer een van dusdanige Reusen gevonden in een van onse Erven/ (die wy noemen Iesus van't Gheberghte) waer van ons een van de kiesen ghetooont wierdt/ de welcke/ sonder t'selve te encareceren ofte te verheffē/ wel so groot was/ als een mans vuyst/ ende alle t'ander nae advenant/ t'welcke ick selfs ghesien hebbe/ my verwonderende van een soo ongheschickten groote. Met dese Victorie dan/ soo zijn de Tlascaltecas vreedsamich/ ende alle d'ander Gheslachten/ in rusten gebleven/ onderhoudende de voorschreven ses Gheslachten der vreemdelingen/ altoos vrientschappe onder den anderen/ houwende ende trouwende d'eene met des anderen Kinderen/ verdeelende de Lant-palen ofte limijten seer vreedsamelijcken/ soeckende elck een met een eerlijcke competentie ofte eergiericheyt/ syn Republijck ofte Gemeynte te verheffen/ vermeerderen ende heerlijck te maken/ tot so lange datse tot grooten aenwasch ende mogentheyt quamen. Die Barbaren Chichimecas siende wat datter omginck/ begonsten eenighe policije aen te nemen/ haer lichamen te bedecken/ ende schaemte te maken/ van't gene datse tot die tijdt niet ghedaen hadden/ ende beginnende alteniets met het ander Volck om te gaen/ verliesende door de ghemeynschappe de vreese/ quamense met der tijt van haer te leeren/ beginnende te mets Hutten ende Voeten te maken/ met eenighe ordene ende ghereghelthepdt van Republijcke ofte Stadts Gemeynte/ kiesende Heeren/ ende haer voor Overicheyt erkennende/ alsoo datse hier mede een groot deel van't beestelijcke leven (datse te vooren hadden) achter lieten ende aflepden/ doch blijvende evenwel altoos op de Berghen/ ende dicht aen't Gheberghte van d'ander afghesondert. Op dese selve maniere/ houde ick voor seecker/ dat het met alle d'ander Natien ende Provintien van Indien toeghegaen is/ dat d'eerste wilde lieden geweest zijn/ de welcke/ om haer van de Jacht t'onderhouden/ seer woeste ende wilde Landen doorvoort/ ende een nieuwe Werelt ontdeckt hebben/ de selve vynaest bewoonende ghelijck als wilde Dieren/ sonder Huys/ Dack/ Ackeren/ Vee/ Coninck/ Wet/ Godt/ noch redelijchepdt te hebben: Daer nae comende andere nieuwe ende beter Landen te soecken/ hebben t'goede bebout/ ghereghelthept/ policije/ ende een maniere van Republijcke (hoewel seer Barbarisch) inghevoert. Nu daer nae soo hebben haer eenighe

(van dese

van dese selve/ofte misschien van ander Natien/die wat meer wetenschaps ende listic-heyts hadden/als d'ander)begheven/om de ghene die van minder vermogen waren/ te verdrucken/ende t'haerder onderdanichheyt te brenghen/ tot soo langhe datse groote Coninckrijcken ende Keyserdommen quamen te stichten. Also ist gheweest in Mexico ende in Peru,ende alsoo ist oock sonder twijffel gheweest/t'zy waer dat het wil/op alle plaetsen daer men onder dese Barbaren gesondeerde Steden ende Republijcken/ofte Stads-gemeynte vindende is/waerom ic my in mijn opinie(die ic int eerste boec breedelijcke gehandelt hebbe)come te bevestigen/van dat d'eerste bewoonders van West-Indie overlant gecomen zijn/en dat consequentelijcke alle de landen van Indien met die van Asien,Europa ende Africa,ende de nieuwe Werelt met d'oude/aen een comen/hoe wel dat tot huydigen daeghs toe/ t'Lant dat dese twee Werelden aen een knoopt ende t'samen voeght/noch niet ontdeckt is/ ofte soo daer Zee tusschen beyden is / moet soo nau wesen/datter de wilde Gedierten/al swemmende/ende de menschen in cleyne ende arme schuyten/met over mogen comen. Maer achterlatende dese Philosophye/ soo willen wy weder tot onse Historie keeren.

Het 4. *Capittel*. Van den uyttocht ende wegh der Mexicanen, ende vand e bouwinghe van *Mechoacan*.

NU verloopen zijnde/drie hondert ende twee jaren/ dat de ses voorschreven Gheslachten uyt haer Landt ghetrocken waren / ende dat van nieu Spagnen bebout ende bewoont hadden/zijnde t'lant al seer bewoont ende in goede ordene ende politije ghebracht / soo zijn die van't sevende Volc ofte Gheslachte/over ghecomen/t'welcke de Natie der Mexicanen is/comende/ghelijck als d'ander/uyt de Provintie van Aztlan ende Teculhuacan,een politijck / beleeft/ ende seer strijtbaer Volck : Dese aenbaden den Afgodt Vizlipuztli, van de welcken hier vooren breedelijcke mentie ghemaeckt is : Ende den Duyvel / die in den selven Afgodt was/sprac/ende regeerde dese Natie seer lichtelijcken. Desen dan/beval haer/ uyt haer Lant te trecken/hen belovende/dat hy haer Princen ende Heeren soude maken/van alle de Provintien die d'ander ses Gheslachten bebout hadden / ende dat hy haer soude gheven een seer overvloedich Landt / met veel Gouts/ Silver/costelijcke Ghesteenten / Pluymen / ende rijcke Mantels ofte Cleederen : Waer mede sy uyt trocken/hebbende haren Afgodt (in een Arcke van Biesen gheseten) by haer/ de welcke van vier de voornaemste Priesters ghedraghen wiert/ met wien hy oock gemeynschap hielt/ ende uut heymelijck de ghschiedenissen van haren wegh openbaerde / hen waerschouwende van't ghene dat haer wedervaren soude/ ghevende ende ordinerende haerlieder Wetten/Godts dienste/ceremonien en sacrificien/in sulcker voegen datse oock niet een voet en versetten / sonder goetduncken ende bevel van desen Afgodt : Wanneer ende waer datse reysen ende rusten souden / wierdt van hem voorghestelt/ ende van haer tot een punt toe achtervolght. Het eerste datse deden / (alsse petwers quamen) was terstondt een Huys ofte Tabernakel te bouwen / voor haren valschen Godt / ende stelden hem altoos te midde weghen van't Legher / daerse haer ter neer sloeghen/settende d'Arcke op een Altaer/die op de selve maniere ghemaeckt was/ ghelijck alsse de Christelijcke Kercke in ghebruyck heeft. Dit ghedaen zijnde / soo bereyden ende boudense hare Ackeren met Koorn ende andere Aertwepten/ diese onder haer ghebruyckten/maer waren noch evenwel haren Godt so onderdanich /dat soo't hem goet dochte/datset inhaelde so haldenset in en so niet/(en bevelende dat sy't Leger

 souden

souden opbreken) so bleef het daer altemael staen/tot enckel zaet / ende tot onderhoudt van d'oude krancken/ ende moeyloose lieden / diese met opsette wille lieten blijven/ t'zy te wat plaetsen datse bouden / pretenderende dat alle t'Landt van haer Natie mochte bewoont blijven. Op aventuere soo sal dese uyttocht ende bevaert der Mexicanen/een ghelijckenis schijnen te hebben / met de tocht ende wegh die de kinderen van Israel uyt Egypten deden/ want sy deden wel selve oock/als dese / vermaent uyt te trecken/ om t'Lant van Beloften te soecken: Ende hadden/ soo wel d'eene als d'ander/haren Godt tot een Leytsman/hem beraetslagende met de Arcke, ende hem een Tabernakel makende/ende brachten ooc/ soo wel d'een als d'ander een groot getal van Jaren om/eer datse int Lant van Beloften quamen: So datter in alle dit selve als ooc in veel ander dinghen (van dat de Historie der Mexicanen vermeldende is) ghelijckenisse is/met het gene dat de Heylighe Schrifture verhaelt van de Israeliten/ende is sonder twijffel alsoo / dat den Duyvel/ (als de Hooveerdy) gesocht heeft (in de handelinghe ende onderdanichheyt van dit Volck, na te bootsen, t'ghene dat den Alderhooghsten ende waerachtighen Godt met syn Ghemeynte uytgherecht heeft. Want soo/gelijck als voren geseyt is/soo heeft den Satan altoos/ een brandende appetijt ofte lust/om Godt te verghelijcken. welcker gemeynschap ende handelinge met de Menschen/ desen Doot-Vyant valschelijcken ghesocht heeft t'usurperen/ofte nae hem te trecken. Daer en is noch noyt Duyvel gevonden die also met de lieden omghegaen heeft/als desen Duyvel Vitzliputzli, ende blijckt oock wel wie dat hy geweest is/want daer en zijn noch noyt superstitieuser Godts diensten/noch wreeder ende onmenschelijcker sacrificien ghesien / noch ghehoort/ als dese den syne en gheleert ende onderrecht heeft/zijnde eyntlijcke ghelijck als de ghene/die ghedienstich waren van den selven Vyant des Menschelijcke Geslachtes. Den Oversten ofte Capiteyn/ die dese lieden nae volghden / was ghenaemt Mexij, waer van daer nae den naem Mexico ende die van syn Natie/Mexicanen/afghecomen is. Nu reysende aldus met de selve verlancsaemheyt/(als d'ander ses Natien gedaen hadden)bouwende/saeyende en maeyende op verscheyden plaetsen/waer van men noch tot huydigen daegs de teycken ende ruinen ofte overblijfsels vint/passerende veel moeytens ende perijckels/ zijn eyntlijcken ten langhen laetsten gearriveert in de Provincie die men Mechoacan heet/(dat is soo veel als een Visch-rijck-lant geseyt)want men aldaer seer veel heeft/ te weten/in de groote ende schoone Lacken ende Meyren die daer zijn/alwaer sy (om dat haer de ghelegentheyt ende frischeyt van't Lant aenstont) begeerden te rusten: Maer te raet gaende met haren Afgodt/(den welcken daer niet te vreden was) so badense hem/ dat hy haer ten minsten wilde vergunnen / datter eenich van haer Volck mochten laten/om een soo goeden Landt te bebouwen: Waer in hy wel te vreden was/ende gaf haer ooc de practijck/hoe datset doen ende aenrechten souden/ t'welcke was/dat gaende sy lieden/soo wel vrouwen als mans/in een schoon Lack ofte Meyr/ Pazcuaro ghenaemt/om hen te baden/soo riet hy/ dat men de cleeren soude ontrooven van de gene die daer blijven/ende terstont sonder eenich rumoer/t'Legher opbreken/ ende voortgaen/t'welcke also ghedaen wiert. Als nu d'ander (die met de lust van't baden/op't bedroch niet verdacht waren)uytquamen/en haer van haer cleederen ende medeghesellen beroofte/bespot/ende verlaten vonden / bleven se seer verslagen ende claghelijck: ende om te bewijsen den haet dieser op cregen/so seyt men datse haer dracht als oock haer tale/veranderden. Ten minsten/so ist een dinc dat seker is/dat dese Mechoacanen altoos vyanden van de Mexicanen geweest zijn/waerom sy oock den Marckgraef van den Dale/t'gheluck ofte te goeder tijt quamen aenbieden/ten tyden als hy de Victorie van't overwinnen van Mexico vercreghen hadde.

Het

Het 5. *Capittel.* Van't gene dat haer wedervaren is, in *Malinalco*, in *Tula*, ende in *Chapultepec.*

VAn Mechoacan tot Mexico zijn over de vijftich mijlen/ op desen wegh leyt Malinalco, alwaert ghebeurde/ datser aen haren Afgodt beclaeghden van een Vrouwe uyt haerder gheselschap/ die een groote Toovenaerster was/ (de welcke genaemt wiert/ Suster van haren Godt) om datse henlieden/ met haer quade consten/ groote schade dede/ ende op een seeckere maniere sochte/ haer/ van henlieden/ voor een Godinne te doen aenbidden: waerop den Afgod/ aen een van de Ouderlinghen/ die d'Arcke droeghen / in een droom openbaerde/ ende seyde/ dat hy de gemeynte/ van synent wegen/ soude troosten/ haer op een nieu groote beloftenis doende/ ende datse den selven/ syn Suster/ als een wreede ende quade vrouwe/ met alle haer familie/ souden verlaten/ brekende t'Leger by nacht/ ende met grooter stillicheyt op/ sonder eenich spoor te laten / waer nae toe datse trocken/ t'welcke sy alsoo deden. Nu/ de Toovenaerster haer/ met haer familie/ alleen ende bespot vindende/ heeft aldaer een Vleck gesticht/ t'welcke Malinalco ghenaemt wiert ende men houdt die van Malinalco alsnoch voor groote Toovenaers/ gelijck als kinderen van soodanighe Moeder. Nu/ om dies wille dat de Mexicanen/ door dese partijschappen/ als oock om de veel krancken ende t'moeyloos Volck/ datse hier ende daer achter lieten/ seer geswackt ende gemindert waren/ soo wildense haer wederom versterken/ waerom sy haer Rust-plaetse maeckten / in een ghelegentheydt die men Tula hiet/ dat is soo veel/ als een/ plaets van Biesen gheseyt / aldaer geboodt haer den Afgodt/ datse een groote Riviere souden af dammen/ ende verleyden / in sulcker voeghen datse over een groot vlack velt/ mochte heen stroten/ ende met de conste dien hy haer leerde omringhdense een schoon Gebercht/ Coatepec genaemt/ altemael met Water/ ende maeckten daer een groot Lack ofte Meyr / t'welcke sy rontsom beplanten met Wilgen Popelieren/ Elsen/ ende ander boomen/ alwaer veel Visch in begonst te groeyen/ comende oock na't ghebormte veel ghevoghelte / soo dat het een seer lustighe plaets wiert. Ende om dat haer de gelegentheyt wel aenstont/ ende moede wesende van soo veel reysens begonsten (?) de veelte handelen/ van aldaer te bouwen / ende niet verder te passeren: Waer van hem den Duyvel seer dapper verstoorde / dreyghende syn Priesters met der doodt ende beval haer terstondt/ datse d'afdamminghe van de Riviere weder wech souden nemen/ ende t'Water laten loopen / daer't te vooren gheloopen hadde/ ende seyde/ dat hy/ de ghene die ongehoorsaem geweest waren/ dien aenstaende nacht sulcken castijdinghe souden gheven als sy verdient hadden. Ende so gelijck alst t'quaetdoen den Duyvel soo eyghen is / ghehengehende dickwils de rechtveerdicheyt Godts/ dat de ghene die hem voor haren Godt vercoren hebben soodanighen Beul overgheleuert wierden/ soo geschiedent/ datter des middernachts/ op een sekeren oort van't Legher een groot gherucht ghehoort wiert / ende als sy daer s'morghens nae toe ginghen/ soo vondenser daer ligghen/ de ghene die voorghenomen hadden aldaer te blijven. De maniere van datse ghedoot waren/ was de borst uytgheruckt ende t'herte daer uyt ghehaelt/ soo ghelijck als syse vonden liggen / waer mede desen haren lieflijcken Godt aen die arme ongheluckighe Menschen leerende was/ de maniere van Sacrificien die hem aenghenaem waren / t'welcke was van die tijdt voortaen de Menschen in haer grouwelijcke Sacrificien de Borst op te snijden / ende de herten daer uyt te rucken. Met dese castijdinghe ende met het verdrooghen van't

Velt/ om

Velt/om dat het Lack weder gantſch verloopen ende uytghedrooght was / ſoo hebbenſe hen met haren Godt beraden/ende zijn/ met ſijn wille ende bevel / allengſkens voor aen ghetrocken/tot datſe op een Mijl nae aen Mexico in Chapultepec quamen/ een plaetſe die ſeer gecelebreert is / om ſyn ghenoechelijckheydt ende friſcheydt wille/ maeckten haer in dit Gheberghte ſterck/door vreeſe van de Natien die t'ſelve Landt bewoonden / die haer al te ſamen teghens waren / namelijcken/om date enen Copil, Sone van de Toovenaerſter dieſe in Malinâlco verlieten/de Mexicanen gheblameert/ ende eenen quaden roep naeghegheven hadde/den welcken/door bevel van ſyn Moeder/een langhen tijt daer nae int vervolgh der Mexicanen ghecomen is/ſoeckende de Tepanecas, met de andere omligghende naebueren/jae tot de Chalcas toe/ tegens haer te doen opſtaen/ende bracht het oock in ſulcker voeghen te wegh / datſe met ghewapender hant op trocken/ om de Mexicanen te vernielen. Den voorſchreven Copil ſtelde hem op eenen Bergh/die te middeweghen van't Lack ſtaet / (Acopilco gheheeten) verwachtende de Nederlaghe ende vernielinghe van ſyn Vyanden : Maer ſy-lieden liepen/door't advijs van harẽ Afgod/naer hem toe/eñ quamẽ hem onverhoets t'overvallen ende doot te ſmijten / ende brachten t'hert aen haren Godt/den welcken t'ſelve beval int Lack oſte Meyr te worpen/ van't welcke ſy verſieren een Tunal (dat is eenen Boom alſoo ghenaemt) voortgecomen is/ alwaer daer nae Mexico gheſticht wiert. De Chalcas, met de ander Natien/zijn teghens de Mexicanen ten ſtrijde ghecomen / hebbende de Mexicanen voor haer Capiteyn ghecoren een kloeckmoedich Heldt/met namen Vitzilovitli, den welcken in de meeſte furie oſte hitte/van de Vyanden ghevanghen ende ghedoot wiert : Doch evenwel ſoo en verloren de Mexicanen hierom de moet niet/maer vochten ſeer vromelijcken/ſo datſe/ tot ſpijt van de Vyanden/eenen open wegh oſte ſcheuringhe/in haer ſlach-orden maeckten / hebbende te middewegen van haer/d'oude Mannen / Vrouwen ende Kinderen/ende paſſeerden alſoo tot Atlacuyavaya toe / een Vleck oſte plaets van de Culhuas, de welcke ſy beſich vonden met haer Feeſte te celebreren. Alhier maeckten ſy haer ſterck / ſonder datſe eens van de Chalcas, noch van d'ander/achtervolght wierden/ maer zijn weder / als beſchaemt weſende (om dat ſy/die ſoo veel waren) haer van ſoo weynich overwonnen ſaghen) naer haer Woon-plaetſen toe ghetrocken.

Tunal is een Boom oſte plante / beſtaende in enckele bladen die gantſch grof ende dick zijn/ comende t'eene bladt uyt het ander voort / daer int vierde Boeck hier vooren/Cap. 23. van ghehandelt is.

Het *6. Capittel.* Van den ſtrijdt dieſe hadden teghens die van *Culhuacan.*

SOnden/ door raet van den Afgodt / hare Gheſanten aen den Heere van Culhuacan, hem gheleghentheydt ende plaets eyſchende/om te bouwen ende woonen/den welcken/nae dat hy hem met den ſynen beraden hadde / haer aenwijſinghe dede op Tiçaapan (dat is ſoo veel gheſeyt/als t'witte Water) met intentie van datſer mochten ſterven ende te loor gaen : Want daer was in de ſelve contreye een groote menichte van Adderen/Slanghen/ende andere Fenijnighe Gedierten/die uyt een Gheberghte/ dat daer ontrent ſtont / voort quamen. Maer ſylieden aengheport ende onderrecht zijnde van haren Duyvel / namen ſeer gheerne aen / t'ghene dat haer gheyreſenteert wierdt / betemmende door s'Duyvels konſt alle de voorſchreven Ghedierten / ſonder datſe haer yet quaets deden / Jae veranderdenſe noch oock tot voedtſel / daer t'haren wille ende byvoedelijcken van eetende : T'welcke de Heere van Culhuacan ſiende / als oock hoe datſe Landt bebouden / Ende daer Acker ende

zaeplanden

zaey-landē gemaeckt haddē/gehengde haer syn stad/eñ liet haer toe datser in alle vrientschappe met mochten handelen. Maer den God/ die de Mexicanen aenbaden/en dede dit niet(so gelijck als hy placht)om eenich goet/dan om meerder quaet te doen. Nu so seyde hy tot syn Priesters / dat dit de plaets niet en was/ daer hy begeerde datse blijven ende volherden souden/ ende dat oock d'uytcomste van daer / door Oorlogh te weegh ghebracht moest wesen/waer toe sy een Vrou-Persoon moesten soecken/om te brenghen aen de Godinne van't discoort ofte tweedracht / zijnde den aenslach/ dat men soude doen eysschen aen den Coninck van Culhuacan , syn Dochter/ tot een Coninginne der Mexicanen/ende Moeder van haren Godt/den welcken d'Ambassaetschap goet-dunckende / haer die terstont met veel verciersels ende gheselschaps overghelevert heeft. Nu / den selven nacht datse ghecomen was / soo hebbense(door bevel van den selven doot slager diese aenbaden)de dochter seer wreedelijcken gedoot eñ gevilt/ ghelijck als sy't oock seer delicaet doen connen / treckende t'vel een Jonghelinck aen/ende dat boven over de cleederen van de Dochter / stellende haer alsoo op deser maniere by den Afgodt/haer voor een Goddinne ende Moeder van haren Godt dedicerende/ende baden haer oock/van die tijt af/aen/haer eenen Afgodt makende diese Tocçi noemden/dat is soo veel als onse Groot-Moeder ghesept. Nu/noch niet te vreden wesende met dese wreetheydt/soo hebbense met schalckheyt de Coninck van Culhuacan, Vader van de Dochter ghenoodet/ dat hy syn Dochter(die al voor een Goddinne geconsacreert ofte ghewijdt was)soude comen aenbidden : Ende comende den selven met groote presenten ende veel gheselschaps van den sijnen/hebben hem in een Capelle ghebracht/die seer doncker was/alwaer haren Afgodt stont / op dat hy syn Dochter/die daer oock stont / offerhande aen doen mochte : Maer geschiedende dat hy(int ontsteken van't Wieroock/t'welcke op haer maniere in een Opperfest opgheoffert wierdt)door de vlam/t'vel van syn Dochter quam te bekennen : Ende verstaen hebbende de wreetheyt ende t'bedroch/is terstont al crijtende uytgeloopen / ende met alle syn Volck met een dullicheydt ende verbolghen ghemoet/ op de Mexicanen ghevallen/tot soo langhe dat hy haer te rugge dreef/ ende vertrecken dede/tot aen't Lack ofte Meyr toe/jae soo seer/datser bynae in versmoorden ende te grondt ginghen. De Mexicanen verweerden haer/ende wierpen met sekere Roeden/ diese ghebruyckten/ daer sy haer wederpartije dapper met quetsten / in sulcker voeghen datse eyntlijcken Lant creghen / ende verlatende de selve contreye/ zijn over het Lack ofte Meyr ghecomen/seer verdestrueert/moeploos ende nat wesende/ met een groot gheschrey ende gherucht van Vrouwen ende Kinderen/teghens haer/ende teghens haren Godt/ die haer in sulcken parcket stelde. Moesten over een Rivier/ die men niet gronden conste/ alwaerse van hare Rondassen / Schilden / Pijlen ende Biesen / Balsas ofte Bondels maecten/daerse met over quamē. Eyntlijcken/makende van Culhuacan af/eenen omwegh/zijn ghecomen tot Iztapalâpa,ende van daer tot Acatzintitlan , ende daer nae tot Iztacâlco,ende eyntlijcken ter plaetsen daer hedensdaegs de Hermijte ofte Cluyse van S. Antonio staet/ aen de incomste van Mexico, ende in de Wijck die men alsnu van S. Pauwels noemt/haren God hen in de tribulatien ende moeyloosheyt vertroostende/ende hen moet ghevende/met belostenissen van groote dinghen.

Het 7. *Capittel.* Van de Stichtinge ofte Bouwinge van *Mexico.*

NU/den tijt ghecomen wesende/dat den Vader der leughenen syn Gemeynte voldoen wilde/ de welcke niet langher soo veel onrustgen/

moeptens ende perijckelen verdraghen mochte / soo ist ghebeurt / dat eenighe oude Toovenaers ofte Priesters (int doorgaen van een dichte bewassen Wildernisse van Biesen ende dierghelijcke cruyderen) ghemoet hebben een plas van seer claer ende schoon Water / t'welcke scheen versilvert te wesen / ende slaende haer oogen rontsom her/sagen dat de Boomen/de Beemt/de Visschen/ ende al wat datse te sien quamen/ seer wit schijnende was/ ende haer hier van verwonderende/ soo wierdense een Prophetije van haren Godt ghedachtich/de welcke haer t'selve ghegheven hadde/tot een teycken/van de plaets daerse rusten/ ende Heeren van't ander Volck worden souden: Ende schreyende van blijdtschap / zijnse met de goede tijdinghe weder nae de Ghemeynte ofte t'Legher gecomen. Den aenvolgenden nacht/ soo is Viztlipuztli een out Priester in een droom verschenen/seggende datse int selve Lack ofte Meyr een Tunal-Boom souden soecken/die uyt een steen voort quam/t'welcke nae zijn seggen/was/ter plaetsen daer/ door syn bevel/t'herte van syn vyant Copil, sone van de Toovenaerster geworpen was/ ende datse op de selve Tunal souden binden eenen seer schoonen Arent/die hem aldaer was weydende/ofte onderhielt met het voetsel van seer schoone Voghelen: Ende soo wanneer datse sulcx saghen/ soo mochtense weten/dat het de plaetse was/daerse haerlieder Stadt Timmeren souden/de welcke alle d'ander souden overtreffen/ ende in de Werelt vermaert wesen. Des morghens soo versaemden de Ouden de gantsche Ghemeynte /ende dat/ van den meesten tot den minsten toe/ende dedense een vermaninghe ende reden / van't vele datse haren Godt schuldich waren/ende van de verschijninge/ dien hy dien nacht (hoe wel onweerdich) ghehadt hadde/besluytende datse al te samen gelijc/behoorden te gaen/om die soo gheluck salighe plaets / die haer beloeft was/ te soecken/ t'welcke in haer al te samen soo grooten devotie ende blijdtschappe veroorsaeckte/datse haer terstont/sonder eenich dilay/

op de tocht begaven/ende haer verdeelende aen d'een ende d'ander zijde/ende over de gheheele Wildernisse/van Liesen/Biesen/ende ander cruyderen van't Lack/ begonstense nae de teyckenen der openbaringhe/van die soo ghewenschte plaets te soecken/ quamen op den selven dach te ghemoeten de Plas-waters des voorleden daeghs/ maer seer verscheyden/want en was niet wit-schijnende/maer soo root als bloet/zijnde verdeelt in twee stroomen/waer van d'eene so dick ende doncker blau was/ dat het haer seer verwonderde / ende te dencken gaf / dat het eenich groot mysterium moeste bedieden. Eyntlijck/nae datse langhe hier ende daer ghesocht hadden/ soo vertoonde hem den Tunal-Boom,die uyt een steen ghesproten was/sittende in de selve eenen Coninck Arent met opghespreyde ende uytgherechte vleughelen/ ende t'ghesicht nae de Son toeghewent/hebbende rontsom hem een groote verscheydenheyt van costelijcke Voghels-Pluymen/als wit/root/geel/blau ende groen / van soodanighe fijnicheydt/ als daerse de Beeldekens af maken/ende hadde in syn clauwẽ een seer schoone Vogel. Soo wanneer datse hem te sien/ende de plaets van't Orackel te kennen quamen/ soo zijnse al te samen op haer knyen ghevallen/doende den Arent een groote eerbiedinghe aen/ende hy heeft haer van gelijcken t'hooft toegeneyght/ende van alle canten besien.

Alhier

Alhier was een groot rumoer ende bewijs van devotie ende dancksegginghe aen den Schipper/ ende haren grooten Godt Viztlipuztli, die haer in alles een Vader was/ ende altoos met warachticheyt ghehandelt hadde/noemden/om de voorschreven oorsake/de Stadt diese alhier stichteden/Tenoxtitlân,t'welcke soo veel te bedieden is/ als een Tunal op een steen/ zijnde haer Wapen ende Devijs noch tot op den huydighen dach/een Arent op een Tunal, hebbende in d'eene clauwe/een Voghel/ ende sittende met d'ander clauwe op den Tunal. Des anderen daeghs zijnse met ghelijcker stemme gaen maken een Cluyse ofte Capelle/dicht by de Tunal van d'Arent/op dat d'Arcke van haren Godt aldaer mochte rusten ende bewaert wesen/tot der tijt toe datse de macht creghen om eenen heerlijcken Tempel te maken/ ende alsoo wast/ datse die maeckten van aerden-sooden ende ander dierghelijcke materie/ ende met stroo overdeckten. Terstont daer nae/datse haer beraetslaecht hadden/soo naemense voor haer/ te coopen/van de omligghende ghebueren/hout/steen ende kalck/in mangelingh van Visch/Vorschen ende Garnaet/als oock voor Gansen/Scholvers/Teelinghen/ ende ander verscheyden soorten van Water-Voghelen/alle t'welcke sy met groote neersticheyt/int voorschreven Lack ofte Meyr/dat hier van seer overvloedich is/ vischten ende joeghen/ ginghen met dese dinghen op de Marckten van de Steden ende Dorpen der Tepanecas,ende die van Tezcuco,haer Nabueren/ vergaderende allengskens/ met grooter bevenstheyt ende practijcke/t'ghene datse van doen hadden/tot de bouwinghe van hare Stadt/ ende maeckten een ander beter Capel van steen ende kalck voor haren Afgodt. Beheyden ende demden oock een groot deel van't Lack ofte Meyr/met plancken ende ciment. Dit ghedaen zijnde/soo heeft/ op eenen nacht/ haren Afgodt/een van hare Priesters aldus toeghesproken: Seght tot de Vergaderinghe ofte Ghemeynte der Mexicanen/ dat hen de Heeren affonderen ofte verdeelen/ een yder met syn Maechschap/vrienden ende aenhanghers/ in vier principale Wijcken ofte Ghebuerten/ latende t'Huys/ dat ghy voor mijn Rust-plaetse ghemaeckt hebt/te midden ēgē blijvē/eñ elcke verdeelinge ofte rot/betimmere syn Wijcke ofte gebuerte na synē wille. Eñ dit zijn de vier principale Wijckē vā Mexico,die hedensdaegs genaemt zijn/S. Ian de Ronde,S.Maria,ofte lief-vrouwe/S.Paulus eñ S. Sebastiaen. Nae dat haer de Mexicanen in dese vier Wijcken verdeelt hadden/so heeft hen haren God bevolen/datse onder haerlieden souden verdeelen de Goden/die hy haer aenwees/ende datse in elc een van de vier principale Wijcken souden ordineren ende afteyckenen/ andere bysondere Wijcken ofte Ghebuerten/ daer de voorschreven Goden ghestelt ende geeert souden worden. Eñ also haddē dese Wijcken noch oock andere cleyne Wijcken/ die onder haer stonden/ nae dat het ghetal van de Afgoden was/ die hen haren Godt dede aenbidden/de welcke sy noemden Calpultetco, dat is gheseydt/ Godt vande Wijcken. Op dese maniere wordent gesticht/ende van cleyne beginselen so is de Stad van Mexico Tenoxtitlân tot een groote wasdom ende vermeerderinghe ghecomen.

Het 8. *Capittel.* Van de oproeringhe van die van *Tlatellulco*, ende van den eersten Coninck die de Mexicanen ghecoren hebben

DE verdeelinghe der Wijcken ende Ghebuerten met de voorschreven ordinantie ghedaen zijnde/soo zijnder sommighe uyt d'Ouders/ende van langhen hercomste(die hen lieten duncken/ dat men haer in de verdeelinge/van de Erven ende plaetsē/sulcken voordeel niet en gaf/alsse wel verdienden/ als Volck die op haer seer ghetreden ende verstoort waren/ midtsgaders

gaders haer Maechschap ende Vrienden) die ghemutineert / ende teghens d'ander opghestaen hebben / ende zijn vertrocken een nieuwe Woon-plaetse te soecken / de welcke haren wegh nemende langhs het Lack ofte Meyr heen/zijn ghecomen daerse een cleyn Duynachtich ofte opghehooght Lant vonden/ t'welcke sy Tlatelolli noemen/alwaer sy haer ter neer sloeghen/ghevende t'selve den naem van Tlatellulco, dat is soo veel gheseydt/als een opghehooght ofte gebult Landt. Dit was de derde verdeelinghe ofte scheuringhe der Mexicanen/nae datse upt haer Lant gerocken waren/ zijnde d'eerste die van Mechoacan, ende de tweede die van Malinalco. Dese die haer naer Tlatellulco afsonderden/ waren van haer selven ongherust ende van quaden imborst/ende alsoo wast datse oock hare nabueren de Mexicanen de quaeste Buerschap aen deden / diese costen/ warense altoos overlastich ende moeylijck/ jae soo veel / dat d'oude twist ende partijschappe noch tot op den huydighen dach is duerende. Nu/ siende die van Tenoxtitlan,dat haer die van Tlatellulco seer teghens waren / ende datse al te mets vermeerden ende aenwiessen / vreesende ende schroemde datse hen met der tijt souden moghen te boven gaen/ soo hebbense haer op de sake langhen tijt beraedtslacht/besluytende eyntlijcken dat het goet was eenen Coninck te kiesen/die sylieden onderdanich waren / ende de wederpartije ontsien mochten/ want hier mede souden sylieden onder henlieden soo veel te eendrachtigher ende stercker wesen / ende de Vyanden en souden haer soo veel niet verstouten. Aldus geresolveert zijnde om een Coninck te kiesen/soo hebbense noch eenen anderen ende seer noodigen ende goeden raet ghenomen/datser niemant van onder haerlieden selfs toe wilden kiesen/ om alle twist ende tweedracht te schouwen/als oock om met den nieuwen Coninck eenighe van de naest ligghende Natien (daerse af omringht ende hulp-loos van waren) te winnen: Ende siende t'selve al te mael wel in/als oock om te versoenen den Coninc van Culhuacan, den welcken sy grootelijcken veronghelijckt ende te cort ghedaen hadden/ om datse de Dochter van syn voorsaet/ ghedoodt/ghevilt/ ende daer soo grooten spot met bedreven hadden/als mede om eenen Coninck te hebben / die van't Mexicaens bloet was/van welcker generatie/daer veel in Culhuacan waren / vanden tijt af datser met in peys ende vrede leefden / soo hebbense besloten tot eenen Coninck te kiesen / een Jonck-Man met namen Acamapixtli, Sone van een groot Mexicaens Vorst/ ende Vrouwe / Dochter des Coninckx van Culhuacan, sonden terstont hare Gesanten om hem sulcx aen te bieden / met een groot present/doende de selve hare Ambassaetschap op dese maniere: Groot-Heer/wylieden V. Vassalen ende Dienstknechten de Mexicanen / stekende ende beslooten zijnde/ onder de Wildernisse der Biesen ende Waterliesen van't Lack ofte Meyr/alleen/ende verlaten van alle Natien der Werelt/zijnde alleenlijck van onsen Godt gheleypt/ter plaetsen daer wy nu zijn / t'welcke ghelegen is/in de Jurisdictie van V. Lantpalen/ende die van Azcapuzalco,ende die van Tezcuco. Ende de wijle dat ghy ons toeghelaten hebt/daer in te woonen/ soo en begeeren wy noch en is oock gheen reden/sonder Hooft ende Heere te wesen/die ons gebiet/te recht helpt/gheleypt/ende ons teghens onse Vyanden beschermt ende voorstaet. Hierom ist/dat wy tot u comen/wetende dat in u huys ende Hoff/Sonen syn/ die van onse generatie met u vermaechschapt / ende van onse ende uwer inghewant ende bloedt voortghesproten zijn. Onder dese/soo hebben wy kennisse van eender uwes ende onses Kints kint ghenaemt Acamapixtli,den welcken wy u bidden/ons te willen geven voor een Heere/ende sullen hem in sulcker achtinge hebben/als hy verdienende is/gesien dat hy is van rechter Linea ende ofcomste der Mexicaenscher Heeren ende Coninghen van Culhuacan. Den Coninck de saecke inghesien hebbende / ende hoe dat het hem niet qualijck en quam/met de Mexicanen/ die cloeck ende vroom waren int ver-

int verbont te treden/heeft hen gheantwoort/datse syn Dochters Sone te goeder tijt mochten met hen nemen/hoe wel hy daer by seyde/dat soo't een Vrou-Persoon ware/en soudese haer niet gheven: Willende daer mede te verstaen gheven/ dat soo leelijcken feyt/dat boven verhaelt is/volëyndende syn reden/ met te segghen: Gaet henen/mijn Kint/dient uwen God/weest sijnen Stadhouder/Regeert eñ Gouverneert/ de Schepselen/der gener/door wens wy leven/Heere van der Nacht/van den Dach/ ende van de Winden: Gaet henen/ ende weest een Heere der Wateren/ ende van't Lant dat de Natie der Mexicanen besitten: neemt hem nu met u/ in goeder ure/ende siet toe/dat ghy hem handelt als een Sone ende Kint mijns Dochters. De Mexicanen bedanckten hem wederom/ende baden hem ghelijckelijck/ dat hy hem met sijn eygen hant wilde upthuwelickẽ, ende also gaf hy hem tot een Huysvrouwe een van de principaelste Dochters van onder haerlieden/ brachten de nieuwe Coninck ende Coninginne met alder eeren die't hen moghelijck was./ ende deden haer incomste/ comende al te samen/tot de cleyne Kinderen toe/ uyt/ om haren Coninck te sien/ ende brachten hem in een Paleys/t'welcke als doe arm ghenoech was/ende stelden hem in hare Coninckllijcke Setels. Terstont daer nae/soo stont daer een van d'oude Rhetorijckers (die daer seer prompt ende gheschickt waren) overeynt/ ende sprack op dese maniere: Mijn Sone/ende onsen Heere ende Coninck/ weest seer willecom/in dit arme Huys ende Stadt/onder dese Wildernisse van Biesen ende Water-liesen/ etc. alwaer d'armen van V. Vaders/ Groot-Vaders ende Maechschap zijn lijdende t'gene dat den Heere/van dat gheschapen is/bekent is: Neemt acht/Heere/dat ghy comt wesen een Voorstander/ schaduwe ende beschutsels van dese Natie der Mexicanen/ om dieswille dat het is t'zaet van onsen Godt Viztlipuztli, om welcker oorsake/ V t'gebiet ende de Jurisdictie ghegheven wort. V is wel bekent/ dat wy in ons Landt niet en zijn/ want het ghene dat wy nu besitten/is ons vreemt/ ende wy en weten niet/hoe dat het morgen ofte overmorgen met ons wesen sal/daerom so meught ghy aenmercken/dat ghy niet en comt om te rusten/ noch om V te vermaken/ maer om eenen nieuwen arbeyt aen te vaten met een soo swaren last die u altoos ghenoech te doen sal gheven/wesende een Slaef ofte Dienstknecht van alle dese menichte/die V te deel ghevallen is/ ende van alle d'ander naest gheleghen Volckeren/ de welcke ghy soecken sult aenghenaem te wesen/ende in vreedsaemheydt/t'onderhouden/ dewijle dat ghy weet/dat wy in haer Landt-palen ende Jurisdictie woonen: waer mede hy voleynde met weder te verhalen/weest seer willecom/ ghy ende de Coninginne onse Vrouwe/in dit V Coninckrijck. Dit was de Harenge ofte Ontfangh-reden van den Ouden/de welcke/met alle d'ander die de Mexicaensche Historien celebreren/ sy voor een ghebruyck hadden/de Jonghers van buyten te leeren/ ende dese Redenen alsoo/ door overdracht/ ende van handt tot handt/ te conserveren ende in ghehueghenisse te houden/zijnde etlijcke van de selve waerdich om met haer eyghen woorden verhaelt te worden. Den Coninck antwoorde/ haer danckende/ presenterende zijn uyterste neersticheyt ende sorghe/om haer te beschermen/ ende soo vele als hy mocht/ behulpsaem te wesen/waer mede sy hem den Eedt deden/ende setten hem/op haer maniere/ de Coninck Croon op/ de welcke ghelijckenisse heeft de Croon van de Senioria ofte Heerlijcheyt der Venetiaenders. Den naem van desen eersten Coninck Acamapixtli, wil soo veel segggen/als Rieten in de vuyst/ende alsoo is oock syn Wapen ofte Teycken/een Hant met veel Rieten-Pijlen daer in.

Het *9. Capittel.* Van't vreemde Tribuyt dat de Mexicanen aen die van *Azcapuzalco* betaelden

HEt kiesen van den nieuwen Coninck quam so wel te ghelucken / dat de Mexicanen / in een weynich tÿts / een forme van een Republÿcke ofte Stadts regeeringe / eñ by de vreemdelingē eenen naem ende opinie begonsten te crÿgen / waer door haer omligghende Nebueren (ghepr ickt zÿnde door haet ende vreese) begonsten te handelen / om haer t'onder te brenghen / namelÿcken de Tepanecas, welcker Hooft was de Stadt van Azcapuzalco, aen de welcke sy tribuyt betaelden / als een Volck die van buyten ghecomen waren / ende in haer Lant woonden: Maer den Coninck van Azcapuzalco, vreesende haer macht die te mets aenwies / heeft ghesocht de Mexicanen te verdrucken / waerop hem met den synen beraden hebbende / heeft doen segghen aen den Coninck Acamapixtli, dat den tribuyt / diese hem betaelden / weynich was / ende datse hem oock van dien tÿt voortaen souden brenghen / Wilghen ende andere boomen / tot de opbouwinghe van sÿn Stadt: Ende behalven dat / soo soudense hem noch maken een Ackerwerf int Water van verscheyden Aertweyten / ende hem die alsoo volwassen / ende rÿp / door't selve Water / alle Jaren heen brenghen / sonder yet te ghebreken: Ende so niet / soo verclaerden hy haer voor vyanden / ende dreyghdese uyt te roepen ende te vernielen. De Mexicanen wierden / door dit bevel / seer dapper verslaghen ende ontstelt / hen laten dunckende / dat het een onmogelÿck dinck was / t'ghene men haer opleyde / ende dat het anders niet en was dan een oorsaecke te soecken om haer te verderven. Maer haren God Viztlipuztli heeft haer ghetroost / verschÿnende den selven nacht / voor een van d'Ouders / hem bevelende / dat hy syn Sone den Coninck / van synent weghen soude segghen / dat hy niet en soude twÿffelen / den eysch van't tribuyt aen te nemen / ende dat hy / met syn hulpe / soude maken / dat het al te mael lichte om doen ware. T'welcke oock alsoo gheschiede: Want ghecomen wesende den tÿt van't tribuyt te geven / soo brachten haer de Mexicanen de Boomen diese hen bevolen hadden / als oock d'Ackerwerf int Water ghemaeckt / ende die door't Water heen voerende / op het welcke stondt veel ghegraent Mays (dat is haer Coorn) met syn aeren / als oock Chile of Axi, Blitum ofte Mayer / Tomates, Frisolen. Chias, Cauwoerdē / ende veel ander dinghen / al te samen volwassen ende in saysoen. | Den ghenen die d'Ackerwerven ofte Bou-Landen (die men int Lac ofte Meyr van Mexico, midden int water maect) niet gesien heeft / sal t'ghene hier verhaelt wort / voor een beuselinghe houden / ofte sullen ten minsten gelooven / dat het Tooverÿe ende een werck van den Duyvel (die dese lieden aenbaden) gheweest is / maer is sekerlÿck ende voorwaer / een dinck dat seer wel te doen is / ende dickwils ghedaen wort / drÿf Ackeren op't water te maken / want storten d'aerde in sulcker voegen boven op de Biesen ende Water-liesen / dat het van't Water niet eens ghekrenckt mach worden / wordende daer op ghesaeyt / ghebout / ende wast / geeft rÿpdom / ende wordt alsoo nae alle weghen vervoert. Maer om t'selve lichtelÿcken met grooter menichte ende seer wel ghesaysoneert te maken / soo ist al te mael wel te ghelooven / datter den Viztlipuztli (die anders Patillas genoemt wiert) mee omghegaen heeft / namelÿcken int eerste / alsse sulcx noyt ghedaen noch gesien hadden. Den Coninck van Azcapuzalco heeft hem oock seer verwondert / soo wanneer dat hy volbracht sach / t'ghene dat hy voor onmoghelÿck gehouden hadde / ende seyde tot den synen / dat dat volck eenen grooten Godt hadde / ende dat het haer al te mael licht

om doen

om doen was/ende seyde tot henlieden: Naedemael dat hen haren Godt alle dinck te vooren dede/soo begeerde hy/datse hem op een ander Jaer/ten tijden datse de tribuyt brachten/van ghelijcken souden brengen op d'Ackerwerf/een Gans met een Reyger/ sittende op ghebroeyde Eyeren/ende moest wesen in sulcker voeghen/ dat/ ten tijden van't aencomen/de jonghen terstont uytgepickt wierden/ende voor den dach quamen/ sonder dat het andersints mochte wesen/ op de verbeurte van in haer vyandtschap te vervallen / uyt welcken soo hoovaerdighen ende ondoenlijcken eysch / onder de Mexican en een groote droefheyt volghde. Maer haren Godt heeft hen by nacht (ghelijck als syn ghewoonte was)door eenen van den synen vertroost/ seggende/dat hy't selve altemael op sijnē last nā/ eñ datser niet in beducht wildē wesē/ eñ datse haer versekerē souden/datter eenē tijt soude comē/dat die van Azcapuzalco de selve vreemde lusten/van nieuwe tribuytē/met het leven betalē soudē/maer dat het voor den tegenwoordigen tijt van doen was/te swijgē/eñ gehoorsaem te wesē. Den tijt van den tribuyt gecomen wesende/brengende de Mexicanē alle het gene datter van haer Ackerwerf afgeeyscht was/so quamē daer op de Balsa ofte Acker te verschijnen (sonder dat sylieden selfs wisten hoe dat het toeginck) een Gans ende een Reygher / sittende op haer Eyeren te broeyen. Nu/haren wegh vervoorderende / zijn ghecomen tot Azcapuzalco, alwaer sy terstont de jonghen uytkipten / waer van den Coninck van Azcapuzalco boven maten verwondert zijnde/wederom tot den synen ghesept heeft/dat de selve dingen meer als menschelijc waren/ ende dat de Mexicanen een voortganc hadden/om noch Heeren boven al te worden. Eyntlijcken/so en swackten doch evenwel d'instellinghe/van't tribuyt te geven/niet een hayr/ ende om datse haer niet machtich ghenoech en vonden / soo warense verduldich / ende volherden in dese subjectie ende dienstbaerheyt/vijftich Jaren lanck. In desen tijt soo quam den Coninck Acamapixtli t'overlijden / hebbende syne Stadt van Mexico vermeerdert ende versien met veel Ghebouwen/Straten/ Voortochten van Wateren / ende een groote menichte van Victualien ofte lijftochten. Heeft geregneert met grooter Vreede ende ruste veertich Jaren/hebbende altoos jalours gheweest van't welvaren ende vermeerderinge van sijn Republijcke ofte Ghemeynte. Ligghende op syn sterven / soo dede hy een dinck weerdich om gedencken/te weten/en wilde de successie van't Coninckrijcke niet stellen in handen van den genen dien hy't laten mochte/ maer liet eer de Republijcke ofte Ghemeynte in haer volcomen vryicheyt/op datse (gelijck alsse hem vrywillichlijcken ghecoren hadden) oock alsoo mochten kiesen / den ghenen die't haer alderbest te pas quam/tot de goede Regeeringhe / haer vermaenende datse doch altoos de welstandt van hare Republijcke ofte Ghemeynte wilden aensien / ende bewijsende swaricheyt te hebben/van dat hy haer niet vry en liet van tribuyt/ ende de subjectie/ met haer te bevelen syn Vrou ende Kinderen / heeft syn leven voleyndicht/ latende syn gheheele Ghemeynte/door syn doot/seer mistroostich.

Het *10. Capittel.* Van den tweeden Coninck, ende van't ghene dat by sijn Regeeringhe ghescchiet is.

DE uytvaert van den overleden Coninck gedaen wesende/hebben haer d'Ouderen/t'voornaemste volck/ende een deel van de Ghemeynte versaemt/om eenen Coninc te kiesen/ alwaer den alderoutsten den noot voor ooghen stelden/ daerse in waren/ ende dat het noodich was/voor Hooft van haer Stadt te kiesen/ een Persoon die medevooghentheydt hadde met de

oude lieden/

oude lieden/ Weduwen ende Weesen / ende die een Vader van de Ghemeynte ware/ want sy lieden souden wesen de pluymen van syn vleughelen /d'ooghbrauwen van syn ooghen/ende den baert van syn aensicht/ende dat het oock van doen was/cloeckmoedich te wesen/ dewijle dat het haer haest van doen soude wesen / hen met cracht van haer handen te behelpen/nae dat het hen haren Godt gheprophetcert ende voorseydt hadde. Soo is dan de Resolutie gheweest/voor eenen Coninck te kiesen / een Sone van den Voorsaet/ghebruyckende hier in/soo Edelen Resolutie/ hem tot een nacomer te gheven syn Sone/soo ghelijck als hy gehadt hadde/in meerder vertrouwen te hebben op syn Ghemeynte. Desen Jonghelinck was ghenaemt Vitzilovitli, t'welcke beduyt costelycke ofte Rijcke pluym/stelden hem een Coninex Croon op/ende salfden hem/ghelijck alst de ghewoonte was te doen met alle hare Coninghen/met een salve diese Goddelijck noemden/want was de selve daerse haren Afgodt met salfden. Een Rethorijcker dede hem terstont een elegante Oratie, hem verweckende moet te hebben om haer te verlossen uyt de moeyten / dienstbaerheydt ende ellende daerse van de Azcapuzalcos in verdruckt leefden: Ende voleyndt zijnde/hebben hem al te samen gegroet/ende deden hem hare erkentenisse. Dese Coninck was ongheh out/ende synen Raet lieten haer duncken/dat het goet was hem te huwelijcken/met een Dochter des Coninex van Azcapuzalco, om hem te vrient te hebben/ende met dese oorsake eenichsins te doen verminderen van de sware last der tribuyten / die hy haer opleyde / hoe wel datse vreesden/dat hy hem niet en soude willen verontweerdigen/haer syn Dochter te gheven/om dat hyse voor syn onderdanen hielt. Maer versoeckende t'selve met grooter oetmoedicheyt ende seer beleefde woorden/ den Coninc van Azcapuzalco heefter in verwillicht/ende een van syn Dochters ghegheven/ghenaemt Ayauchigual, ende deden de Ceremonie ende solenniteyt van't Houwelijck / t'welcke was / een eyndt van des Mans Mantel te binden/met een ander eynt van't Wijfs Huyck ofte cleet/ in teycken van des Houwelijckx bant. Dese Conincginne baerden een Sone/welcker naem sy versochten aen sijn Groot-Vader den Coninck van Azcapuzalco, ende worpende de loten (ghelijck als sy't voor een ghebruyck hebben/ want waren uyt der maten groote Voorseggers/in haer Kinderen namen te geven)beval dat men syn Dochters Sone soude heeten Chimalpopoca, het welcke te segghen is/een Schilt ofte Rondas dat roock van hem gheeft / met het goet genoegen dat den Coninck van Azcapuzalco, met het Dochters Kint bewees/soo nam de Conincginne syn Dochter oorsake/ hem te bidden voor goet te willen aensien (ghesien dat hy al een Mexicans kindts Kint hadde)de Mexicanen te willen verlichten van die soo sware lasten van sijn Tribuyten/ t'welcke den Coninck seer gheerne (met goetduncken van den sijnen) toeliet/ haer latende/in de plaets van't Tribuyt datse gaven/verobligeert/ van datse alle Jaren souden brenghen een paer Gansen ende eenighen Visch / tot een erkentenis van syn Onderdanen/ende datse in syn Lant woonden/met het welcke de Mexicanen seer verlicht ende wel te vreden bleven. Maer desen troost en duerde haer niet lanc/want de Conincginne haer Voorstanster wiert binnen weynich Jaren aflijvich / ende een Jaer daer nae/den Coninck van Mexico, Vitzilovitli, latende sijn Sone Chimalpopoca van thien Jaren. Heeft geregneert derthien Jaer/ sterf van weynich ouder als dertich Jaer/ was ghehouden voor eenen goeden Coninck / sorghvuldich ende neerstich in de Godtsdiensten harer Goden/ van de welcke sy voor een opinie hadden / dat de Coninghen gelijckenis waren/ende dat d'eere die men haren Godt aendede/dat men die den Coninck dede/t'welcke syn gelijckenis was/ ende hierom wast dat de Coninghen soo curieus waren / in den Godtsdienste ende eerbiedinghe van hare Goden. Was van ghelijcken cloeck sinnich / in de herten van de omligghende ghebueren te

winnen

winnen ende tot hem te trecken/ende daer veel handels met te drijven/waer mede hy ſyn Staet vermeerde/mekende dat de ſynen hen verontledichden (op het Lack ofte Meyr) in Krijghſ-ſaken/toeruſtende het volck/teghens het ghene daerſe vaſt op toe leyden om te vercrijghen/ghelijck als haeſt blijcken ſal.

Het 11. *Capittel.* Van den derden Coninck *Chimalpopoca*, ende van ſynen wreeden doot, ende oorſpronck van den Krijgh die de Mexicanen aenvinghen.

TOt een navolgher van den dooden Coninck/hebben de Mexicanen/na ſeer rijpen raet/ghecoren/ſyn Sone Chimalpopoca, hoe wel dat het een Jonghen van thien Jaren was/hen latende duncken/dat het haer noch eens wel van doen was/de genade des Coninck van Azcapuzalco t'onderhouden/met datſe ſyn Dochters Sone tot een Coninck maeckten/ende ſtelden hem alſoo op ſynen throon/hem ghevende de teyckenen van't Oorlogh/met een Boghe ende Pylen in de eene hant/ende een ſweert van Vlijmen ('twelcke ſy-lieden ghebruycken) in de rechter handt/beduydende hier mede na haer ſegghen/datſe hen door Wapenen pretendeerden vry te makẽ. Die van Mexico leden een grooten noot ende gebreck van Water/want dat van't Lack ofte Meyr was moraſſich ende quaet om drincken/ende tot een remedie van't ſelve/deden dat den jongen Coninc ſoude ſeyndẽ om aen ſyn Grootvader/die van Azcapuzalco te eyſſchen/'t Water van't Gheberghte van Chapultepec, welck gheleghen is een mijl van Mexico. ghelijck als boven gheſeyt is/'twelck ſy ſeer mildelijcken vercreghen/ende ſtellende in't ſelve neerſtigheyt/maeckten een water-goot van Turven/ofte zooden van aerde/ſtaken ende palen/waer mede 'twater tot in haer Stadt quam: maer om dat het op't Lack ghebout was/ende de goot daer over heen quam/ſoo waſt dat het op veel plaetſen om viel en aen ſtucken brack ende en mochten haer water niet ghenieten ghelijck alſſe wilden ende van doen hadden. Met deſe occaſie ('tzy nu dat ſylieden 'tſelve al willens ſochten/om met de Tepanecas te breken/ofte 'tzy datſe met weynich aenmerckinghe haer beweeghden) ſonden in effect een ſeer trotſen Ambaſſaetſchap aen den Coninck van Azcapuzalco, ſegghende datſe 't water/dat hy haer geſchoncken hadde/niet en mochten genieten/om dat haer de goot tot veel plaetſen onſtelt ende aen ſtucken was waerom ſy hem eyſchten/dat hy haer wilde verſien van hout/kalck/ende ſteen/ende ſyn wercklieden ſeynden/om met het ſelve een goot te maken van kalck ende ſteen/die niet vergaen mocht. Deſe tijdinghe en beviel de Coninc niet wel/ende den ſynen noch veel minder/haer dunckende dat het een ſeer vermeten ende ſtoute boodtſchap was/ende een quaet bedrijf van Onderdanen met haer Heeren. Nu/de principaelſte vanden Raet verſtoort zijnde/ende ſegghende dat het ſelve oock al te onbeſchaemt was/geſien datſe niet te vreden en waren in een vreemt Lant te woonen/ende dat men hen haer water gaf/wilden dat men hen ſoude gaen dienen/wat dat doch voor een dinck was/ofte wat dat haer een vlievent volck/ende die onder bieſ-boſſchen ſtaken/lieten duncken/datſe haer ſouden doen verſtaen ofſe goet waren voor Werck-meeſters/ende datſe haer d'opgeblaſentheyt ſouden doen dalen/met haer 't Lant ende 'tleven af handich te makẽ. Met deſe redenen ende toornicheyt zijnſe uytgegaen/latende den Coninck/dieſe eensdeels voor ſuſpect hielden/om de Dochters Soons wille/ende ſylieden hielden op haer ſelven weder eenen nieuwen Raet/in de welcke beſloten wiert/dat men openbaerlijck ſoude doen uytroepen/dat

gheeníghen Tepaneca met de Mexicanen souden handel of wandel doen/noch in haer Stadt comen/noch toelaten/datse in de hare quamen/op lijfstraffe/waer upt men verstaen mach/dat de Coninck onder dese Lieden gheen absolupt ghebiet ende heerschappije en hadde/ende dat hy eer de Regeeringe hadde op de maniere van een Burgermeester ofte Hertoch/als van een Coninck/hoe wel dat oock daer na/'tgebiet van de Coninghen/met de macht opghewassen is/tot dat het enckele tyrannije ghewordeu is/gelijck als men sien sal aen de laetste Coninghen: Want onder de Barbaren ist also altoos gheweest/dat soo groot als gheweest is de macht/soo groot is 'tghebiet gheweest. Jae men vint oock noch wel in onse Historien van Spagnien/dat etlijcke van de oude Coninghen/de maniere van Regeeringe/ ghelijck als dese Tepanecas in ghebruyck hadden. Oock mede soo waren d'eerste Coningen van Roome van gelijcken alsoo/uptgesondert dat Roome van Coninghen quam te declineren op Consulen ofte Burgermeesters ende vroetschap / tot soo langhe dat het weder op Keyseren quam. Maer de Barbaren zijn van ghematichde Coninghen gedeclineert tot op Tyrannen/ zijnde d'eene ende d'ander Regeeringe gelijck als uptnemende/ende de middelste/te weten/die van een gematicht Coninckrijck/d'alder sekerste. Maer keerende op onse Historie/siende den Coninck van Azcapuzâlco,de absolutie van den zijnen / 'twelcke was de Mexicanen om te brenghen/badt haer/datse eerst sijn Dochters Soon / den jonghen Coninck/wilden ontstelen/ende datse daer nae te goeder tijdt de Mexicanen mochten overvallen. Stemden bynaest al te samen hier in over een/om den Coninck te ghelieven/ende om datse medelijden met den Jonghen hadden: Maer twee van de principaelste waren daer hestich teghens/ affirmerende dat het eenen quaden raet was: Want al hoe wel dat Chimalpopoca van haer bloet was/was van weghen de Moeder/ende dat de zijde van de Vaders wegen aldermeest trecken soude/ende hier mede beslotense/dat den eersten die men behoorde 'tleven te nemen was Chimalpopoca, Coninck van Mexico,ende datse oock beloof den 'tselve alsoo te doen. Met dese resistentie diese hem deden/ende met de resolutie diese genomen hadden/nam den Coninck van Azcapuzâlco sulcken swarighept/dat hy van hertsweer ende desperaethept terstont sieck wert/ende niet langh daer na gestorven is/met wiens doot voleyndende de Tepanecas haer te resolveren/hebben een groote verraderije aengevangen/ende op eenen nacht liggende den jongen Coninck van Mexico te slapen sonder wacht ende eenich achterdencken/zijnde die van Azcapuza'co in syn Palleys ghecomen/ ende hebben met der haest Chimalpopoca gedoot/ende zijn daer weder van daen gekeert/ sonder datmense eens ghewaer werde. Soo wanneer des morghens den Mexicaenschen Adel (nae haer gewoonte quamen om haren Coninck te groeten / ende hem met soo wreede wonden doot vonden/maeckten sulcken rumoer ende misbaer/datter de geheele Stadt afwaeghde/ende stelden haer terstont al te samen (blint zijnde van gramschap) in wapenen/om de doot van haren Coninck te wreken. Nu/spliedeu dus verbolgen ende sonder ordinantie heen loopende/so is haer een van haer voornaemste Ridders te gemoet gegaen/ende heeft gesocht haer te stillen/ ende met voordachte wijse redenen op te houden. Waer loopt ghy/ (seyde hy) O Mexicanen / weest gherust ende stelt u herten te vreden/denckt dat de dinghen sonder consideratie geen goet beleyt noch uptcomste en hebben/bedwinght s'herten leet/overpeynsende / dat al hoe wel dat uwen Coninck doot is/soo en is met hem niet voleyndicht / het doorluchtich Bloet der Mexicanen/ Sonen hebben wy van de overleden Coningen/ met welcker toeverlaet/succederende in't Rijcke/ghy beter doen sult / 'tghene dat ghy vooeneemt. Nu/wat Overste ofte Hooft hebt ghy/die u in uwen opset geleyde? En loopt so blint niet/berust u gemoet/kiest eerst een Coninck ende Heere die u geleyde/versterckte ende

moedt

moedt ghebe teghens uwe Vyanden: Daer en tusschen dissimuleert met verstandt/ doende de Wtvaert van uwen dooden Coninck/die ghy teghenwoordich hebt/want daer nae salder beter gelegentheyt wesen/tot de wrake. Hier mede hieldense van haer voornemen op/ende om de Wtvaert van haren Coninck te doen/soo noodense de Heeren van Tezcuco,ende die van Culhuacân,den welcken sy/dat soo leelijcken ende wreede feyt (dat de Tepanecas te werck gestelt hadden) vertelden/ waer mede sy haer bewreghden tot medelijden van haerlieder/ende tot toornichept van tegens hare Vyanden: Voeghden daer by/dat hare intentie was/of te sterven/of soo grooten quaet te wreken/haer biddende datse die soo onrechtveerdighe sake/van haer wederparthe niet en wilden behulpich wesen/want en wilden van ghelijcken oock niet/ datse hen met haer Wapenen ende Volck bystant deden/ maer dat sy't tusschen beyden wilden aensien hoe't daer met afliep: Alleenlijck tot haer onderhout begeerdense/ datse haer d'onderhandelinghe niet en wilden afsluyten/gelijck als de Tepanecas gedaen hadden. Op dese redenen bewesen die van Tezcuco ende die van Culhuacan een seer goet ghenoeghen ende satisfactie/presenterende hare Steden/ende alle den handel ende wissel diese begeerden/om haer/nae haren wille/soo te Water als te Landt/ te voorsien van Lijftochten. Nae dit/soo baden haer die van Mexico,by haer te willen blijven/ ende t'assisteren op d'Electie van den Coninck diese wilden maken/ 'twelcke sy van gelijcken acepteerden om haer te ghelieven.

Het 12. *Capittel.* Van den vierden Coninck *Iscoalt*,ende van den Krijgh teghens de *Tepanecas.*

Soo wanneer dat alle de gene (die haer by de Electie souden laten vinden) versaemt ende by een waren/so isser een van d'Ouders (die men voor een groot Orateur hielt) opgestaen/ende sprack/ na dat de Historien verhalen op deser maniere: O gebreeckt/O Mexicanen 'tlicht van uwen oogen/maer niet dat van't Herte: Want al ist schoon dat ghy verloren hebt/den genen/die't licht ende den Leytsman was/ van dese Mexicaensche Ghemeynte/soo is doch gebleven dat van't Herte/ om t'overdencken / dat soose een ghedoot hebben/soo zijnder ander ghebleven / die met groot voordeel sullen moghen voldoen/'tgebreck dat den selven ons doet. Den Adel van Mexico en is hier mede niet te niet/noch het Coninckx Bloet ten eynde: Keert u oogen ende siet rontsom/soo sult ghy om u heen sien staen den Mexicaenschen Adel/in ordinantie/niet een noch twee/maer veel ende seer excellente Vorsten/Sonen van den Coninck Acamapixtli,onsen rechten ende wettelijcken Heere. Alhier mooght ghy t'uwen wille uytkiesen/seggende/desen willen wy/ende dien willen wy niet/ende soo ghy een Vader verloren hebt/alhier sult ghy Vader ende Moeder vinden. Maeckt rekeninge/O Mexicanen/dat de Son voor eenen cleynen tijt gheeclipseert/ende t'Aertrijck verduystert is/ende datse het licht terstont weder gecregen hebben. Soo Mexico met de doot van uwen Coninck verduystert is/laet de Son terstont opgaen/kiest eenen anderen Coninck/besiet wien/waer dat ghy u ooghen opslaet/ende tot wiens dat u herte ghenegen is/dien is de gene die uwen Godt Vizilipuztli uytvercoren heeft. Ende vertreckende dese Oratie wat meer/so heeft den Orateur gheconcludeert / met een groot welbehaghen van alle die daer by waren. Soo is dan uyt den Raet voor Coninck ghecoren geworden/Izcoâlt,'twelcke soo veel te seggen is/ als een Slanghe van Vlijmen/ den welcken een Sone was van den eersten Coninck Acamapixtli, die hy by een van

syn Slavinnen geteelt hadde/en hoewel dat hy niet wettelijck en was/ soo hebbense hem gecozen/want in goede manieren/vroomdadichept ende cloeckhept/ginck hy alle d'ander te boven/bewesen daer al te samen een goet genoegen in te hebben/ namentlijcken die van Tezcuco,om dat haren Coninck gehout was met een Suster van Ilcoâlt Ghecroont ende op syn Coninckr Setel gheſtelt zijnde/soo isser een ander Orateur uytgecomen/den welcken seer breedelijcken handelende was/van d'Obligatie die den Coninck tot syn Ghemeynte hadde/ende van de goede moedt die hy bewijsen moest inden noot ende swaricheden/seggende onder andere reden aldus: Siet/nu zijn wy u aenhanghsels/sult ghy by avontuere den last laten vallen / die op u schouderen leyt? Sult ghy laten vergaen den ouden Man/t'oude Wijf/'t Weeskint ende de Weduwe? Hebt medelijden met de kinderen die op handen ende voeten langs der aerden cruypen/de welcke vergaen sullen so ons onse vyanden veroveren. Nu dan/Heere/begint uwen Mantel t'ontvouwen ende uyt te spreyden/om u kinderen op den hals te nemen/'t welcke zijn d'armen ende 'tgemeyne Volck/de welcke haer toeverlaet hebben op de schaduwe van uwen Mantel/ende op de frischeyt van u goedertierenheyt/ende noch veel ander dierghelijcke woorden/de welcke de Jonghers (ghelijck als op syn plaets geseyt is) voor haer exercitie van buyten leerden/ ende onderwesense daer nae gelijck als een les/aen de gene die van nieus in de selve Faculteyt van Orateur studeerden. Als doe so waren de Tepanecas al geresolveert/ de gantsche Natie der Mexicanen te vernielen / ende hadden tot dien effecte een groot ghereetschap ende toerustinghe/ waerom den nieuwen Coninck vast besich was/om t'Oorlogh aen te vanghen/ ende aen den man te comen/met de gene die haer so verongelijckt ende vertoornt hadden. Maer de gemeyne Man/Heer omnes, siende dat hare wederpartijen in veelheyt van getal/ende van alle amonitie ende gereetschap van Oorlogh/hen te boven gingen/zijn vol angst ende vreese tot den Coninc gegaen/hem met grooter demoedichept biddende/dat hy doch een so periculeusen Oorlogh niet wilde aenvangen/want soude wesen om syn arme Stadt ende Volck te vernielen. Nu / ghevraecht zijnde wat middelen datse dan begeerden/datmen voorwenden soude? Antwoorden/dat den nieuwen Coninck van Azcapuzalco barmhertigh was/dat men aen hem vrede soude versoecken/ ende haer presenteren om hem te dienen/ende dat hy haer uyt die Biesbosschen ende Water-liesen wilde trecken/ende haer huysen ende Landen onder den zijnen geven/ om al te samen onder een Heere te wesen/ende dat men/om 'tselve te vercrijgen/ haren Godt op syn Rosbaer ofte Setel voor hen soude nemen/tot een Middelaer ende Voorbidder. Dit rumoer ende gekarm van de Ghemeynte vermocht so veel/ namelijcken om datter sommige van den Adel waren die de selve meyninghe toestonden/ dat men de Priesters dede roepen/ende den Setel met haren Godt bereyt maeckten/ om de reyse te beginnen. Als dit selve nu aldus toegestelt wiert/ ende al te samen met dit accoort van vrede/ende haer onder de Tepanecas te begeven/verwillichden/ so isser van onder 't volck opgestaen/een Jongelinck van een aerdich en galliart gelaet den welcken haer met een groote stoutmoedichept seyde: Wel / wat is dit / Mexicanen? zijt ghy sot? hoe dus? salder so veel versaechtheyts wesen / dat wy ons aldus sullen overleveren aen die van Azcapuzalco? Ende hem nae den Coninck wendende / heeft hem geseyt: Hoe comt het/Heere/dat ghy sulck een dinck toelaet? Spreeckt tot dese Ghemeynte /ende segt haer/datse middel laten soecken tot onser bescherminghe ende eere/ende dat wy ons niet soo onwetende ende schandelijcké en stellen in handen van onse vyanden. Desen Jongelinck was genaemt Tlacaellêl,zijnde den selven Coninck haer Oom over/ende was den alderyroomsten ende cloeckſten Capiteyn/ eñ vanden meesten Raet die de Mexicanen oyt gehadt hebben/gelijc als hier nae gesien sal worden. Nu/

den. Nu 'reparerende van Iscoâlt, met het gene dat hem syn neve so voorsdachtelijcken gesept hadde/hielt de Ghemeynte op/seggende/datse hem eerst wilden beyproeven een ander beter ende eerlijcker middel/ende keerende hier mede tot den Adel van den synen seyde: Alhier zijt ghy al te samen/de gene die mijn Marckschap / ende de goede van Mexico zijt/den genen die moedt heeft om my een bootschap te doen aen de Tepanecas, die stae op. Siende den eenen op den anderen/ bleven stil / ende daer en was niemant die hem onder't mes presenteren wilden. Alsdoe heeft hem de Jonghelinck Tlacaellêl (op staende) ghepresenteert om te gaen seggende/ ghesien dat hy doch sterven moeste/ so wasser weynich aen gelegen of het heden of morghen was/dattet om sulcken oorsake beter te verwachten stont dat hy daer was / hy mocht hem bevelen/ 'tghene dat hem beliefde. Ende hoewel datse dit b. staen/ al te samen voor vermetenheyt achten/soo heeft hem/des niet tegenstaende/ den Coninck gheresolveert heen te seynden/om de wille ende gelegentheyt des Coninck van Azcapuzalco ende syn volck te weten/houdende voor beter 'tleven van syn Neve t'avontueren/dan d'eere van syn Ghemeynte. Tlacaellêl bereyt zynde/heeft hem op den wegh begeven/ende comende tot aen de Wachters/ (dewelcke ordinantie hadden om 'tzy wat Mexicanen datse costen crijgen/doot te smijten) heeft haer met een abelheyt gheperswadeert / datse hem wilden byden Coninck brengen/den welcken hem verwonderende te sien / ende ghehoort hebbende syn Ambassaetschap/welcke was / aen hem vrede versoeckende met eerlijcke middelen. Heeft geantwoort/dat hy met den zijnen soude spreken / ende dat hy des anderen daechs wederom soude comen om t'antwoort: Ende eysschende Tlacaellêl versekeringe/en cost hem anders gheen gheven/dan dat hy syn goede neerstigheyt soude ghebruycken. Hier mede is hy weder tot Mexico ghekeert/ghebiedende syn woort aen de Wachters van wederom te comen. Den Coninck van Mexico bedanckende syn goetthertigheyt/heeft hem wederom gesonden/om d'antwoort: Ende soo de selve van Crijch hielt/so beval hy hem/aen den Coninc van Azcapuzalco sekere wapenen te geven/om hem te beschermen/ende hem 'thooft te salven ende met Pluymen te besteken/so gelijck als men de doode lieden dede/hem segghende / nademael dat hy geen vrede en begeerde/so soudense hem ende syn Volck 'tleven benemen. Ende hoewel dat den Coninck van Azcapuzalco wel peys begeerde/want was van goeden inborst/so hebben hem den synen nochtans in sulcker voegen opgherockt ende verhooveerdicht/dat d'antwoort van openbaer oorlogh was. 'Twelcke gehoort hebbende den Gesant/heeft gedaen alle het ghene dat hem synen Coninck bevolen hadde/verclarende met de selve ceremonie (van den Coninc Wapenen te geven/en hem met der dooden Salve te besmeeren) dat hy hem/van weghen synen Coningh / uytdaeghde ende ontseyde/'twelcke die van Azcapuzâlco blijdelijcken toeliet/ hem latende Salven ofte besmeeren/ende met Pluymen besteken/ende gaf den Ghesant ofte Bode / een seer goede rustinge ofte Wapentuych in betalinghe/ende hier mede waerschoude hy hem dat hy de deur van't Palleys niet weder uyt soude gaen / want daer stont veel volck op hem te wachten / om hem aen stucken te slaen / maer dat hy door een cleyn Poortken ('twelcke hy in een ganc van syn Paleys opgedaen hadde) heymelijc soude uytgaen/'twelcke den Jongelinck alsoo volbrachte/ende loopende door onbekende omwegen/quam so verde/dat hy in salvement geraecte/ten aensien van de wachters / ende heeft haer/van daer af/uytgedaegt/seggende: Tenapecas ende Azcapuzalcos, ghy doet u ampte seer qualijc van wacht te houden: Nu dan/weet/hoe dat ghy al te samē sult sterven/ende daer en sal niet een Tepaneca te lijf blijven: waer mede de Wachters op hem aenvielen/ende hy weerde hem so vromelijcken/dat hy daer eelijcke van doot smeet/ende siende dat het volc vermeerden/heeft hem aerdichlijckē vertrocken na syn

 Stadt toe/

Stadt toe/alwaer hy de tijdinghe bracht dat het Oorlogh aengevangen was/sonder remedie/ende dat de Tepanecas met haren Coninck uytghedaecht bleven.

Het *13. Capittel.* Van den Slach die de Mexicanen deden met de *Tepanecas*, ende van de groote Victorie diese vercreghen.

Zijnde d'uytdaginge ter ooren gecomen van de Ghemeynte van Mexico zijn met de ghewoonlijcke vertsaechtheyt nae den Coninck geloopen/hem oorlof eysschende / dat sy lieden uyt haer Stadt begeerden te gaen / want hielden haer verlies voor ghewis ende seker. Den Coninck heeft haer getroost eñ goeden moet gegeven/belovende dat hy haer vryicheyt soude geven/soose de vyanden overwonnẽ/ eñ datse niet en souden twijffelen haer voor overwinners te houden. De Gemeynte seyde daer weer op: Ende soo wy overwonnen werden/wat sullen wy dan doen? Soo wy overwonnen werden/antwoorde hy so verbinden wy ons van nu af/in uwen handen te stellen/op dat ghy ons doodet/eñ ons vleesch moogt eten/uyt vuyle pannen/ende dat ghy u op ons wreeckt. Wel aen/also salt ooc zijn/seyden sy/so ghy de victorie verliest/eñ so ghyse vercrijght/so presenteren wy ons/van nu af/V tributarien te wesen/ende u Huysẽ ende Landen te bouwen/V Wapenen eñ lasten te dragen/als ghy ten oorlogh treckt/ ende dat/voor nu ende altoos/wy lieden eñ onse nacomelingen. Dit accoort gemaect zijnde/tusschen 'tgemeyne Volc eñ den Adel/ ('twelcke sy daer na volbrachtẽ met wil ofte met dwanc/ende dat volcomelijcken gelijc als sy't beloofd hadden.) Den Coninc maecten Tlacaellêl syn overste Velt-Heer/eñ zijnde haer geheele Leger in slachordene gestelt/ghevende 'tbevel van Capiteynen aen de alder-vroomste van syn Maechschap ende Vrienden/heeft haer een seer discrete eñ heftige Harenge (ofte vermaninghe) ghedaen/waer by hy noch voeghde/den moedt die sy lieden al hadden / die niet cleyn en was/bevelende datse al te samen/op't bevel eñ gebiet van den Overstẽ Velt-Heer die hy genoemt hadde/souden passen/den welcken 'tVolck in tween deelde/ende beval d'alderclocckste ende stouthertichste/datse in syn geselschap/d'aldereersten aenval souden doen/ende dat alle de reste/met den Coninc Izcoalt stil souden staen/tot der tijt toe/datse d'eerste/door de vyanden sagen inbreken. Nu treckende dan aldus in ordinantie aen/so wierdense van die van Azcapuzalco ontdeckt / dewelcke terstont met een furie ter Stadt uyt liepen/met een groote rijcdom ende costelijcheyt van Gout/ Silver/schoone Plumagien/ende seer costelijcke Wapenen/gelijck als de gene/die de Heerschappije van dat geheele Lant hadden. Iscoâlt dede een Velt-teycken/met eenẽ cleynen Trommel/dien hy op den rugge droech/ende terstont verhief hem een groot gecrijsch/met een geroep van Mexico,Mexico,ende vielen op de Tepanecas : Ende hoe wel dat haer de selve/sonder comparatie/in't getal te boven ginghen / so hebbense die nochtans in desordre gestelt ende doen te rugge keeren na haer Stadt toe/ eñ comende de gene die achter gebleven waren daer ooc op aen/roepende met luyder stemmẽ: Tlascaellêl,victorie/victorie/zijn al te samen over hoop tot in de Stadt gheloopen/alwaerse door s'Conincx bevel/niemant en spaerden / noch Mans/noch Ouden/noch Vrouwen/noch Kinderen / brachtense altemael met den zweerde om/roofden ende plunderden de Stadt/die seer rijck was. Ende hier noch niet met te vreden wesende/ zijn noch uytgetrocken in't vervolch van den genen die ghevlucht waren/ ende haer op de woestheyt eñ wildernisse van't gebergte (die daer dicht by staen) verstekẽ hadden/ende zijnder op gevallen/ende hebbense seer wreedelijckẽ omgebracht eñ gedoot.

De Tepanecas

De Tepanecas hebben van eenen Bergh (daerſe op ghewecken waren) de Wapenen van boven neer geworpen/ende baden haers lijfs ghenade/haer preſenterende om de Mexicanen te dienen/ende haer Landen/Ackeren/ſteen/Kalck ende hout te gheven/ ende hen altoos voor haer Heeren te kennen. Waer mede Tlaſcaellêl ſyn Volck beval af te wijcken/ende den ſlach op te houden/haer 'tleven vergunnende onder 'tverbant van de voorgeſtelde conditien/'twelcke ſy haer ſolennelijcken deden zweeren / eñ met eet beveſtigen/waer mede ſy weder na Azcapuzalco toe keerden/ende met haren ſeer rijcken roof ende groote victorie na de Stadt van Mexico. Des anderen daechs dede den Coninck de voornaemſte ende 'tgemeyne volc vergaderen/ende verhalende t'accoort/dat de Gemeynte ghemaeckt hadde/vraechde offe oock te vreden waren/'tſelve nae te comen. De Gemeynte ſeyden/dat ſplieden ſulckx belooft / ende den Adel 'tſelve ſeer wel verdient hadden/ende datſe oock alſoo te vreden waren/haer eeuwichlijcken te dienen/ende hier van dedenſe den Eet/'twelcke ſonder overtredinge altoos onderhouden is ghe weeſt. Dit gedaen zijnde/is Iſcoalt weder nae Azcapuzalco gekeert/ende heeft/met Raet van den zijnen/alle de Landen ende goederen (van de gene die overwonnen waren) ghedeelt onder d'overwinners / zijnde 'tprincipaelſte deel voor den Coninck/ende terſtont daer na voor Tlaſcaellêl,daer na voor d'ander Edel-lieden/ naer dat hem een yeder/in't vechten vroom ghedragen hadde. Sommige van de ghemeyne Man/wierden van ghelijcken Landen ghegeven/om datſe haer vromelijcken ghequeten hadden/alle d'ander/weſenſe van der hant af/ende verſchovenſe/ gelijck als een bloo ende cleynhertich Volck. Teyckenden oock ghemeyne Landen af voor de Wijcken ofte Gebuerten van Mexico,een yeder 'tzijn/om met de ſelve den dienſte ende Sacrificie van hare Goden te gherieven. Dit is ghe weeſt d'ordinantie / dieſe van die tijt af voortaen altoos onderhouden hebben/in de deelinghe van den Roof ende Landen/der ghener dieſe overwonnen/ende tot onderdanichept brachten. Hier mede ſoo bleven die van Azcapuzalco ſoo arm/datſe noch voor haer eygen/ſelfs niet een Ackerwerf en behielden. Ende t'alderbitterſte was/haren Coninck t'ontnemen / ende gheenen anderen meer te moghen hebben/als alleen den Coninck van Mexico.

Het *14. Capittel.* Van den Crijch ende Victorie die de Mexicanen hadden op de Stadt van *Cuyoacân.*

AL hoe wel dat het principaelſte van de Tenapecas, Azcapuzalco was/ſoo waren daer noch ander Steden/die onder haer/eygen Heeren hadden/als Tacuba ende Cuyoacan. Deſe ghesien hebbende de voorleden deſtructie/ begheerden dat die van Azcapuzalco den Crijch weder teghens de Mexicanen vernieuwen ſouden : Ende ſiende dat ſy't niet te werck ſtelden / als de gene die gantſch ghebroken ende machteloos waren/ſo hebben die van Cuyoacan onder haer gehandelt/den Crijch op haer ſelven te voeren/waerom ſy ſochten om d'ander omliggende Natien daer oock toe te verwecken/hoewel dat ſplieden haer niet en wilden bemoeyen/noch queſtie met de Mexicanen hebben. Maer den haet ende nijt (dieſe van haer voorſpoet hadden) aenwaſſende/ſoo begonſten die van Cuyoacan, de Mexicaenſche Vrouwen (die op haer Marckten quamen) qualijck te tracteren/haren ſpot daer met drijvende/doende 'tſelve van gelijcken met de Mans dieſe vermochten quaet te doen/waerom den Coninc van Mexico verboot/datter niemant van den ſynen/tot Cuyoacan ſouden comen/noch dat men ooc niemant van den haren/in Mexico gehengen ſoude. Hier mede voleynde die van Cuyoacan haer te reſolveren om t'orlogh aen-

logh aen-

logh aen te vanghen/maer wildenſe daer eerſt met eenigen ſchandelijcken ende trotſen ſchimp/toe verwecken/'twelcke was/ hen op een van haer ſolennele Feeſten te gaſt noodende alwaerſe (nae datſer met een ſeer goeden coſt wel geſpijſt/ende met groote Dans-ſpelen/nae haer ghebruyck onthaelt hadden) haer voor't laetſte gherecht/ in de plaetſe van't Fruyt/Vrouwen Cleederen ſonden/haer dwinghende dat ſyſe moeſten aen-trecken/ende alſoo op ſyn Vrouws ghecleet/weder na haer Stadt toe keeren/ haer verwijtende/datſer van enckele bloohertichheyt ende Wijfs-aerdicheyt (dewijle datſer van te voren toe gepoort hadden) niet in Wapenen ende ter weer geſtelt hadden. Die van Mexico (ſeyt men) deden haer wederom/in betalinghe/ eenen anderen ſwaerlaſtighen ſpot/van hen in hare Poorten van Cuyoacan, ſekere roock te maken/ waer mede ſy deden/datter veel Vrouwen quade miſdrachten cregen/ende oock veel volckx ſieck wierden. Eyndtlijcken/dat de ſake op een openbaer Oorlogh uyt quam/ comende d'een tegens den anderen/met alle haer macht te ſlach/ in welcken ſlach de liſtichheyt ende vromicheyt van Tlacaellêl, de victorie vercreech / want latende den Coninck/vechtende met die van Cuyoacan, wiſt met etlijcke / doch weynich vrome Soldaten/een omlaech te maken/in ſulcker voeghen/dat hy die van Cuyoacan op den rugghe aen quam/ende van achteren in den hoop ſlaende / hen nae haer Stadt toe dede wijcken/ende ſiende datſe hen ſochten te begheven inden Tempel die ſeer ſterck was/ is met ander drye Soldaten/door haer heen gheſlaghen / ende heeft haer de Voortocht ende den Tempel afhandich ghemaeckt/ende den brant daer in gheſteken / haer dwinghende te veldewaert in te vluchten/alwaer met de overwonnenen/ een groote deſtructie ghedaen wiert/ende vervolchdenſe tot op thien mylen weeghs te Landewaerts in/tot ſoo langhe datſe op een Gheberghte comende/ (de Wapenen van haer werpende/ ende de handen over een cruyſſende) haer aen de Mexicanen op gaven/ ende hen met veel tranen om vergiffenis baden/van de onbeleeftheyt dieſe bedreven doenſe haer als Wijven veracht hadden / ende preſenteerden haer voor ſlaven : In ſomma/hebben haer eyndtlijcken vergheven ende in ghenade ontfanghen. Met deſe victorie zijn de Mexicanen/met eenen ſeer rijcken buyt van gewaet/wapenen/Gout/ Silver/Juweelen/ſeer ſchoone Plumagien / ende een groote menichte van Captijven/wederom gekeert. In deſe daet hebben haer boven al gequeten/die van de voornaemſte van Culhuacan, die de Mexicanen quamen helpen/om eere te verwerven/ende daer nae datſe van Tlacaellêl verkent ende voor ghetrou bevonden wierden/ (hen ghevende Mexicaenſche devijſen ofte Eer-teyckenen) heeftſe altoos by hem/aen ſyn zyde gehouden/vechtende deſelve met een groote vroomheyt. Men ſach wel dat men deſe drye/met den Overſten Velt-Heer/alle de victorie ſchuldich was/ want van alle de Captijven ofte ghevangenen die daer waren/wiert bevonden/dat van de drye deelen/de twee deelen van deſe vier ghecreghen waren/'twelcke ſeer lichtelijcken bevonden wierdt/door de liſtichheyt dieſe ghebruyckten/want ſo wanneer datſe yemant vinghen/ſoo ſnedenſe die een lock hayrs af/ende leverdenſe alſoo aen d'ander over / ende daer wiert bevonden/dat de ghene die't hayr afgheſneden hadden/ſoo overdadich veel waren/als gheſeyt is/waer door ſy een groote reputatie ende fame vercreghen / van vrome Helden/ende eerdenſe als overwinners/met haer te gheven ſeer groote voorverien van den roof ende Landen/ſoo ghelijck alſt de Mexicanen altoos in ghebruyck ghehadt hebben/waer mede ſy de ghene die ten ſtrijdt trocken / ſoo cloeckmoedich maeckten/om hen in de Wapenen uyt te munten.

Het

Het 15. *Capittel.* Van den strijdt ende Victorien die de Mexicanen hadden met de *Suchimilcos.*

NU/ de Natie der Tepanecas, t'onderghebracht zijnde/ soo hadden de Mexicanen oorsake / om t'selve te doen met de Suchimilcos, de welcke/ghelijck als ghesepdt is/d'eerste waren / van de voorsepde seven Holen ofte Gheslachten/die't Lant bewoont hebben. D'oorsake en is van de Mexicanen niet ghesocht gheweest/hoewel datse/ ghelijck als Overwinners/presumeren mochten/voorder aen te passeren. Maer de Suchimilcos hen stelden om haer eyghen quaet/ghelijck als het gheschiet met lieden van weynich verstandts/ende van al te grooten sorghvuldichepdt/ de welcke om t'quaet (datse haer laten inbeelden) te schouwen/ daer midden in vallen. De Suchimilcos lieten haer voorstaen/dat de Mexicanen met de voorleden Victorien/handelen souden / om haer oock tot onderdanichept te brenghen/ende tracterende hier van onder haerlieden/ soo warender die sepden/dat het goet was/dat men haer van stonden aen af/voor Over-Heeren erkenden / ende haer avontuer voor goet bekenden/ ende te ghemoet ginck. Doch eyntlijcke/soo heeft de meyninghe van int contrarie / plaets ghehouden/ van haer t'onderscheppen ende slach te leveren. T'welcke verstaen hebbende den Coninck van Mexico, Iscoâlt, heeft sijnen Oversten Tlacaellêl, met syn Volck daer nae toeghesonden/ende quamen malcanderen slach te leveren/op't selve Velt/daer de schepdinge van haer limyten ofte Lant-palen was: Ende hoewel dat in Volck ende toerustinghe/beyde de partijen niet seer onghelijck en waren/ so waren sy't nochtans seer veel in d'ordinantie ende gheregelthept van't vechten/ want de Suchimilcos vielender ghelijckelijcken met den gantschen hoop t'seffens/ ende sonder ordene / op aen. Tlacaellâl hadde de sijnen verdeelt in Rotten ofte Vleughelen / in goeder ordinantie/ende alsoo wast datse haer wederpartije seer haest in desordre stelden / ende nae haer Stadt toe deden wijcken/de welcke sy oock met der haest in namen / haer vervolghende tot soo verre/dat syse in den Tempel besetten / alwaer syse met vier deden uytvluchten nae't Gheberghte toe/tot dat sy haer eyntlijcken met ghecruyste handen deden opgheven/ keerende den Capiteyn ofte Oversten Tlacaellêl, met grooter triumphe/wederom comende de Priesters uyt met haer Musijck-Spelen van Fluyten / hem ontfanghen/ hem met de principaelste Capiteynen bewieroockende/ ende doende andere Ceremonien ende vertooninghe van blijdschap diese ghebruyckten / ende den Coninck ginck met haer al te samen ghelijck nae den Tempel, om haren valschen Godt dancksegginghe te doen/waer nae den Duyvel altoos seer ghehaeckt heeft/van hem te verheffen/ met de eere dien hy niet uytghericht en hadde / dewijle dat d'overwinninghe ende Regeeringhe niet van hem / maer van den warachtighen Godt ghegheven wort/den ghenen die't hem goet dunckt. Des anderen daeghs / soo is de Coninck Izcoalt nae de Stadt Suchimilco toe getrocken/ende liet hem sweeren ende Hulden voor Coninck van de Suchimilcos, ende om haer te troosten/beloofde hy/ dat hy haer goet doen soude/ende tot een teycken van't selve / liet hy haer bevelen / datse souden maken eenen gheplaveyden ofte ghestraetten wegh/ streckende van Mexico af / tot Suchimilco toe/ t'welcke vier Mijlen weeghs zijn / op datter alsoo tusschen haer beyden te meerder handel ende ghemeynschaps wesen mochte/t'welcke de Suchimilcos te werck stelden/ ende in weynich tijdts soo beviel haer de Regeeringhe / ende het tractement van de Mexicanen/soo wel/datse haer voor seer geluckich hielden/Coninck ende Rebublijck/

ofte de ghemeyne Regeeringhe verandert te hebben. Eenighe van de omligghende
ghebueren en namen (gelijck alſſe wel behoort hadden) noch hier geen Spieghel aen/
zijnde opghetrocken ende verblindt/ of door haet ende nijt / ofte door vreeſe van haer
verlies. Die van Cuytlavâca (een Stadt gelegen op't Lant ofte Meyr/ welcker naem
ende habitatie (hoewel verſcheyden) noch tot op den huydighen dach duert. Waren
seer bedreven/ op de Schuytvaert van't Meyr / ende lieten haer duncken / datſe hier
mede de Mexicanen te Water wel krencken mochten. T'welcke den Coninck ter
ooren comende/ ſoude wel ghewilt hebben/ datter ſyn Legher teghens ten ſtrijde ghe-
trocken hadde. Maer Tlacaellêl houdende dit Oorlogh in weynich achtinge/ ende voor
een ſchandelijck dinck/ datment met deſe lieden ſo ſeer ter herten ſoude nemen/ preſen-
teerde dat hyſe alleenlijck met Jonghers wilde verwinnen / ghelijck als hy't oock te
werc ſtelde/ ginc in den Tempel, eñ nam uyt de vertrec-plaetſe van dien de jongers die
hem beſt aenſtondẽ/ eñ nam vã tuſſchẽ de 10. eñ 18. jarẽ alle de jongers dien hy vont/
die met Schuyten ofte Canoas om coſten gaen ende gevende de ſelve ſekere onderwij-
ſinghe ende ordene van vechten/ is met haer nae Cuytlavaca toe ghetrocken / alwaer
hy/ met ſyn looſe trecken ende liſticheden/ de Vyanden ſoo benaut maeckte/ dat hyſe op
de vlucht kreech/ ende volghende haer op de jacht nae/ ſo is de Heere van Cuytlavaca,
uyt de Stadt comende/ hem te ghemoet ghegaen/ hem met ſijn Stadt ende Volck op-
ghevende (waer mede het terſtont ceſſeerde van haer meer quaets te doen. De Jon-
ghers zijn/ met grooten roof ende veel ghevangenen / voor haer ſacrificien/ wederom
ghekeert/ ende wierden ſeer ſolennelijcken/ met grooter Proceſſie / Muſijcken / ende
Wieroockinghe ontfanghen/ ende ginghen haren Afgodt aen bidden/ nemende aerde/
ende eetende daer van/ ende treckende de Prieſters/ met de Lancetten / Bloet uyt de
ſchenen/ met meer andere dierghelijcke ſuperſtitien/ dieſe in duſdanighen handel ghe-
bruycken. De Jonghers bleven grootelijcken gheeert ende ghemoet / wordende
van den Coninck omhelſt ende ghecuſt/ ende van haer Vrienden en Maghen gelept/
ende t'gherucht liep over t'gheheele Lant/ hoe dat Tlacaellêl de Stadt van Cuytlavaca
met Jonghers overwonnen hadde. De tijdinghe van deſe Victorie/ ende d'aenmer-
kinghe van de voorledenen / openden d'ooghen van die van Tezcuco, (een treffelijck
ende ſeer verſtandich volck in haren doen) in ſulcker voeghen/ datſe / met de eerſte Re-
ſolutie/ van meyninghe wierden / haer den Coninck van Mexico onderdanich te ma-
ken/ ende hem hare Stadt aen te bieden. Soo heeft van den Coninck van Tezcuco,
met goetduncken van die van ſyn Raet/ Gheſanten gheſonden/ die ſeer Rethorijck of-
te wel ſprekent waren/ met uytgeleſen Preſenten/ om haer aen te bieden voor Onder-
danen/ hen biddende om een goede vrede ende vrientſchappe/ t'welcke ſeer goetwillich-
lijcken ende gheerne aenghenomen wiert/ hoewel datſe/ door Raet van Tlacaellêl, (om
t'ſelve t'effecteren) deſe Ceremonie deden/ van dat die van Tezcuco, met die van Mexi-
co, te Velt quamen/ ende ſlach leverden/ ende haer eyntlijcken opgaven / t'welcke een
Acte ende Ceremonie van Oorlogh was / ſonder dat daer van weder zijden Bloet
ghestort/ ofte yemant ghequetſt wierdt. Hier mede ſoo bleef den Coninck van Mexico
voor Overhooft van Tezcuco, ſonder dat hy haer haren Coninck eens ontnam/
maer maeckte hem van ſynen opperſten Raet / t'welcke daer nae ſoo altoos onder-
houden is ghewееſt/ tot den tijdt van Moteçuma, den tweeden van dien name / toe/
in welcker Regeeringhe de Spagnaerden int Landt quamen. Met de Stadt ende
t'Landt van Tezcuco, tot onderdanicheydt ghebracht te hebben / bleef Mexico voor
Vrouwe ofte Overhooft van alle het Landt ende Vlecken / die rontſom t'Lack ofte
Meyr (daer't op ghefondert is) waren. Nu/ hebbende dan Iſcoalt deſe voorſpoedicheyt
ende Regeeringhe ghenoten twaelf Jaren/ is ſieck ende afſijvich ghewordden/ latende
t'Rijcke/

t'Rijcke/datse hem ghegheven hadden / in groote was dom/ door de vroomheyt ende Raedt van sijn Neve Tlacaellêl, (ghelijck als gheseydt is (den welcken voor beter hielt Conninghen te maecken/ als sulcx selfs te wesen/ ghelijck als hier nae gheseydt sal worden.

Het 16. Capittel. Van den vijfden Coninck van *Mexico*, ghenaemt *Moteçuma*, d'eerste van dien name.

D'Electie van den nieuwen Coninck quam de vier treffelijckste Kuervorsten toe/(ghelijck als op een ander gheseyt is) ende gelijckelijcken/door bysondere Privilegie/den Coninck van Tezcuco, ende den Coninck van Tacubâ, dese ses versaemde Tlacaellêl, ghelijck als den ghenen / die de meeste authoriteyt hadde/ende de saecke in beraet ghestelt zijnde/quam de verkiesinghe te vallen op Moteçuma, d'eerste van dien name/ Neve van den selven Tlacaellêl, syn Electie was seer aenghenaem/ende also wierden daer oock seer solennele Feesten ghedaen/met meerder pompeusheyt als de voorgaende. Terstont alsse hem ghecoren hadden/soo brachten se hem/met een groot ghelept/nae den Tempel, ende voor de Vyertest(diese Goddelijck noemden)daer altoos nacht ende dach vyer in was / stelden hem aldaer een Coninx Throon/met Coninckliycke verciersels/ende met de punten van een Tygher ende Veneseen(die den Coninck / tot dien eynde/ aen synen Afgodt ghesacrificeert hadde)trock hy bloet uyt syn ooren / uyt syn kaken / ende uyt syn schenen/want alsoo was den Duyvel belust/gheeert te wesen. Alhier deden de Priesters/ Ouders ende Hooft-Mannnen/haer aenspraken ofte Oratien, hem al te samen gheluck biedende/ghebruyckten in soodanighe kiesinghe groote Banckettten/Dans-Spelen/veel Vyerwercken ende Lichters te maken. Ende daer wiert ten tijden van desen Coninck ingheboert/ofte int gebruyck gebracht/dat den Coninck/tot de Feeste van syn Crooninge/selfs in Persoone/yewers een Oorlogh ofte strijt soude aenvangẽ/ daer hy ghevanghenen van daen brachte/om solemnele sacrificien met te doen / ende dit selve bleef van dien dach af/door een Wet. Alsoo trock Moteçuma nae de Provintie van Chalco, de welcke haer door Vyandt verclaert hadde/alwaer hy/ vromelijcken vechtende/een groote menichte van ghevanghenen kreech / waer mede hy / op den dach van syn Crooninghe/een uytghelesen sacrificie presenteerde/ hoewel dat hy voor datmael de Provintie van Chalco, de welcke van een strijtbaer Volck was / niet gheheel t'onderghebracht ende ghesllecht hadde. Op desen dach van de Crooninghe wasser eenen grooten toeloop van verscheyden naest ende vertghelegen Contreyen/om de Feeste te sien/ ende haer wierden al te samen overvloedighe ende costelijcke spijse ghegheven/ende men cleeddese al te samen met nieuwe cleederen / namelijcken d'arme lieden. Hierom wast oock/dat de Tributen des Coninx/op den selven dach/ met grooter gheschicktheyt ende pracht/in de Stadt ghebracht wierden / als van alderhande ghewaet/ofte lakenen/ Cacao, Gout/ Silver/ costelijcke Pluymen / groote Packen van Catoen, Axij, ofte Indiaensche Peper/verscheyden soorten van Aertweyten/veelderley soorten van Zee ende Rivier-Visch/ menichte van vruchten / ende ontallijcke veel Jachts/behalven dan noch die onnoembare Presenten die de Coningen ende Heeren aen den nieuwen Coninck sonden. Alle de Tributen quamen in gheleden ende by gheburten/nae de verscheydenheyt der Provintien/ comende de Hoffmeesters ende Ontfanghers met sekere ende verscheyden Wapenen ofte Eer-teeckenen voor aen / en de altemael met sulcken gheschicktheyt ende Polijtie / datter niet

 min te

min te ſien was aen de incomſte der tributen/als aē alle d'ander Feeſt. Den Coninc gecroont weſende/begaf hem tot de overwinninge van verſcheyden Provincien/ende om dieſwille dat hy cloeck ende vroom was/ſoo quam hy van d'eene Zee tot aen d'ander/hem in alles behelpende met den Raet ende looſheyt van ſyn Overſte Capiteyn Tlacaellêl, den welcken hy (als reden was) ſeer lief ende weert hadde. Den Krijch daer hy hem aldermeeſt in verontledichde / ende die hem alderſwaerſte viel / was die van de Provintie van Chalco, in de welcke hem groote dinghen bejeghenden / waer onder een gheſchiede die wel notabel was /te weten/zijnde een ſyner Broeder ghevanghen/ſoo hebben de Chalcos voorghenomen hem tot haren Coninck te maken / waer toe ſy hem t'ſelve ſeer beleefdelijcken ende onderdanichlijcken voor ooghen leyden. Nu/hy dan ſiende haer obſtinaet voornemen/heeft haer geſeyt/ dat ſoo ſe hem in effect voor Coninck wilden opwerpen/datſe op de palets ſouden oprechten een ſeer hooghe Maſt/ende maken op't hooghſte van dien/een cleyne ſtellagie / om aldaer op te climmen. Ende ghelooveende ſylieden/dat het een Ceremonie was/om hem verhevender te maken/hebben t'ſelve alſo te werck geſtelt. Ende vergaderende hy alle ſyn Mexicanen/rontſom de Maſt/iſſer boven op gheclommen/met een bloem-rieckerken in de handt/ende heeft/ van daer af/ tot de ſynen aldus gheſproken: O vrome Mexicanen/ deſe willen my verheffen voor haren Coninck/ maer de Goden en laten my niet toe/ dat ick/om Coninck te weſen / mijn Vaders-Lant verraderye bewijſe/ ende wil lieven hebben/dat ghy van my leeret/u eer te laten dooden/als u te begeven aen u vyanden zijde. Dit gheſeyt hebbende/ wierp hem van boven neer af in duyſent ſtucken/ van welcker ſpectakel de Chalcos ſoo grooten afgrijſen cregen/ende met ſulcken toorn ontſteken wierden/datſe terſtont op de Mexicanen vielen / ende haer met de ſpietſen doorliepen/ende om hals brachten/als een wilt ende verbittert boos Volck/ſegghende dat haer herten met den Duyvel beſeten waren. Den aenvolghenden nacht gheheurdet/datſe twee Uylen hoorden/die teghens den anderen aen / een droevich gekrijt maeckten/t'welcke die van Chalco voor een voorſegginge hielden/datſe haeſt vernielt ende t'ondergebracht ſouden worden/ghelijck alſt oock ghebeurde. Want den Coninck Moteçuma quam ſelfs in Perſoone met ſyn gantſche macht op haer aen / ende overwonſe/vernielende haer gheheele Coninckrijck/ en de paſſerende t'beſneeude gebergte/(genaemt) veroverde ende conqueſteerde t'Lant tot aen de Noort-Zee toe/ ende nemende van daer af/ſynen keer nae de Zuyder-Zee toe / overwon ende bracht noch oock verſcheyden Provintien tot onderdanicheydt / in voeghen dat hy hem een ſeer machtigen Coninck maeckte/dit altemael met hulpende raet van Tlacaellêl, den welcken men bynae de gantſche Mexicaenſche Heerſchappije ſchuldich was. Doch evenwel / ſoo was ſyn meyninghe (ghelijck als het oock ghedaen wierdt) dat men de Provintie van Tlaſcala niet veroveren ſoude/op datter de Mexicanen een Frontier-plaets van vyandē aen mochten hebbē/daer haer de jeucht van Mexico in de wapenē mochte oeffenen/ende gelijckelijckē om te hebben menichte van captijven/daerſe hare Afgoden ſacriſicien van doen mochten/in de welcke/gelijck als men gheſien heeft/ een groote menichte van Menſchen geconſumeert ofte verdaen wierden/ ende deſe moeſten nootwendich in den Krijch ghenomen weſen. Deſen Coninck Moteçuma (ofte om beter te segghen/ ſynen Overſten Tlacaellêl) is men met rechte ſchuldich alle de geſchicktheyt ende Politie die Mexico gehadt heeft/als van Raden/Conſiſtorien/Vierſcharen voor verſcheyden ſaken/daer een groote gheregheltheyt in was/ ende oock ſo grooten ghetal van Raets-Heeren ende Rechters / als in eenighe van de bloeyenſte Republijcken ofte Ghemeynten van Europa, Deſenſelfden Coninck bracht ſijn Coninclijcke huys tot grooten aenſien ende authoriteyt/makende veel ende verſcheyden Officianten/

Officianten/ ende liet hem met groote Ceremonie ende pracht dienen. In de Godts-diensten van syn Afgoden en heeft hy hem niet minder ghetoont / vermeerderende t'ghetal der Ministeren/ordinerende nieuwe Ceremonien/houdende in syn Wet een vreemde ende ydele superstitieuse observantie houde dien grooten Tempel (daer in de voorgaende Boecken mentie van ghemaeckt is) voor synen Godt Vizilipuztli. In de dedicatie vanden Tempel, offerde hy ontallijcke sacrificien van Menschen / dien hy in verscheyden Victorien ghecreghen hadde. Eyntlijcken/ ghenietende een groot voorspoedicheyt in syn Heerschappye / quam sieck ende afslijvich te worden/hebbende geregeert acht en twintich Jaren / seer different van synen navolgher Tiçocic, die hem/ noch in vroomheyt/noch in gheluck niet eens en gheleeck.

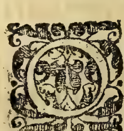
Het 17. *Capittel*. Hoe dat *Tlacaellel* geen Coninck wilde wesen, ende van de Electie ende gheschiedenissen van *Tiçocic*.

De vier Gedeputeerde vergaderden haer met de Heeren van Tezcuco ende Tacuba, ende presiderende Tlacaellêl, ginghen daer met voort/om d'electie van den Coninck te doen / ende die ven al te samen haer stemmen op Tlacaellêl, ghelijck als den ghenen die't selve ampt/beter als yemant anders/verdienende was. Maer hy weygherde sulckx met crachtighe ende voldoende redenen / de welcke haer beweeghden een ander te kiesen/want hy seyde/ beter voor de Gemeynte te wesen/dat een ander Coninck/ ende hy syn uptrechter ende medehulper was/soo ghelijck als hy't tot dien tijt toe ghewéest hadde/ als alle den last op hem alleen te laden/want sonder Coninck te wesen/mochtense voorseker houden/dat hy niet minder voor sijn Gemeynte soude arbeyden/als of hy sulcx ware. Ten is gheen dinck dat veel in ghebruyck is/ van niet te willen ghedooghen / d'opperste plaets ende ghebiet te hebben/te willen de sorgh en moeyte / ende niet d'eere ende oppermacht: Noch ten ghebeurt oock niet veel/dat den ghenen/ die't altemael by syn selven can uytvoeren ende handelen/blijde is/ dat een ander de principaelste hant ofte macht heeft/ten aensien dat de sake der Ghemeynte te beter uytcomste hebbe. Desen Barbare heeft hier in/de seer wijse Romeynen ende Griecken te boven gegaen/ ende soo niet/laet het segghen Alexander, ende Iulius Cæsar, de welcke den eenen te weynich was/een Werelt te ghebieden / ende d'alderweerdichtste ende ghetrousten van den synen/met wreede tormenten t'leven benomen heeft/alleenlijc om een cleyn vermoedē dat hy hadde / van datse begeerden te regeeren / ende den anderen verclaerden hem voor Vyant van syn Vaders-Lant/segghende / soo men ymmers t'recht verbraecken woude/soo soudemen't alleen verbraecken om te moghen Regeeren / soo groot is den dorst die de lieden hebben om te ghebieden. Hoewel dat de daet van Tlacaellêl oock wel ghesproten mochte wesen/ van een al te grooten vertouwen op syn selven / hem latende duncken/ dat hy sonder Coninck te wesen / sulcx ghenoech was / ghesien dat hy bynaest de Coningen tot syn ghebiet hadde / ende syluyden lieten hem oock toe/toe te moghen dragen een seker eer-teycken als een Tiara (dat is een Turbant ofte Tucif) t'welcke alleenlijcken de Coninghen betaemde. Doch boven alle t'selve / soo is dese daet prijsens weert / ende noch meerder/te houden / de Gemeynte beter te moghen helpen / wesende onderdaen als Overhooft: Want is in effect alsoo/dat ghelijck als in een Comedie, de meeste eere is verdienende/ den ghenen die representeren de is / de Personagie die d'alderbequaemste ende noochste van doen is / al-ist schoon van een Schaepherder ofte Boer/latende die van den Coninck ofte Capiteyn voor de ghene

 die't doen.

die't doen can. Alſoo behooren oock/in goeder Philoſophie/de lieden meer t'gemeyne welvaert aen te ſien/ende haer te voeghen tot het ampt ende ſtaet / daerſe beſt in be-
dreven ende bequaem toe zijn: Maer deſe Philoſophie is meerder opghehoopt/dan
alſſe teghenwoordich ghehandelt wort / daerom ſoo iſet ons tot onſe vertellinghe co-
men met te ſegghen/dat in vergheldinghe van ſyn zedichept / ende door t reſpect dat
hem de Mexicaenſche Keurvorſten hadden / ſoo badenſe Tlacaellêl, dewijle dat hy
niet en begeerde te Regeeren/dat hy wilde ſegghen/wie dat hem dochte / dat men de
Regeeringhe in handen ſoude ſtellen. Hy gaf ſyn ſtem op een Soon des overledenen
Coninck/die noch heel jonck was/met namen Tiçocie: Ende ſy antwoorden / dat het
ſeer ſwacke ſchouderen waren / voor ſoo veel laſts. Waer op hy weder ſeyde dat de
haren daer oock waren/om den laſt te helpen draghen/ ſoo ghelijck alſſe met de voor-
gaende ghedaen hadden/waer mede ſy haer reſolveerden/ende coren Tiçocie, doende
met hem de ghewoonlijcke Ceremonien/doorboorden hem de neus/ende ſtelden daer/
tot een fraeyicheyt/een Eſmerault in. Ende dit is d'oorſake / dat deſen Coninck in de
Mexicaenſche Boecken voor een doorghevoorde neus vertoont ofte aengheteyckent
wort. Deſen wiert ſeer different van dat ſyn Vader ende Voorſaet gheweeſt hadde/
want wiert gheſcholden voor bloohertich ende weynich ſtrijtbaer/treck uyt/ om tot
ſyn crooninge/eē Provintie/die opgeſtaē was/te bevechtē/eñ verloor op de tocht veel
meer van ſyn volc/als hy vyanden gevangē creech. Des niet tegenſtaende/keerde hy
wederom/ſeggende/dat hy't getal van de vyanden bracht/ die daer tot de ſacrificiē vā
ſy crooninge van doen waren/eñ alſo wiert hy ooc met grooter ſolemniteyt gecroont.
Maer de Mexicanen waren qualyc te vredē/datſe een Coninc haddē/die cleynmoedich
ende gheen goet Crijchſman was / waerom onder haer handelden / hem met vergift
aen een cant te helpen/ ende alſoo en dueroe hy oock in de Regeeringhe / niet langher
als vier Jaren. Waer aen goet te ſien is/dat de Kinderen niet altoos t'bloet ende de
vroomheydt van d'Ouders aen en erven / ende hoe dat de glorie ende eere van de
Voorſaten meer gheweeſt is/hoe dat d'ondeucht ende veracht heyt / van de ghene die
haer uit ghebiet/ende niet in de verdienſten/naevolghen/te hatelijcker is. Maer dit
verkies verbeterde des te meer/eenen anderen Broeder van den overledenen/deſgelijcx Sone van Moteçuma, den welcken ghenaemt was / Axayaca, ende wierdt met
goetduncken van Tlacaellêl ghecoren/waer in hy beter gheraeckte als met den voor-
ledenen.

Het *18. Capittel.* Van de doodt van *Tlacaellel*, ende daden van *Axayaca*, den ſevenden Coninck van *Mexico*.

OP deſen tijt ſoo was Tlacaellêl ſeer out/ende droegen
hem als ſoodanich/in een ſtoel op de ſchouderen/ om hem te laten vin-
den in den Raet ende ſaecken die daer voor quamen. Quam eyntlijcke
ſieck te worden/ende comende den nieuwen Coninck(die noch niet ge-
croont en was)hem verſoecken / heeft veel tranen ghestort / hem laten
danckende / dat hy aen hem een Vader/ende Vader van het Vaders-Landt verloor.
Tlacaellêl heeft hem ſeer hertgrondelijcke ſyn kinderen bevolen/namelijcken den out-
ſten/die hem in d'Oorloghen(dieſe ghehadt hadden)vroom ende wel ghedraghen had-
de. De Coninck beloefde hem/dat hy daer nae ſien ſoute / ende om den ouden noch
meer te vertrooſten/ſoo heeft hy hem voor ſyn ooghen ghegheven / den laſt ende eer-
teyckenen van Overſte Capiteyn ofte Veldt-Heer / met alle de preeminentien ofte
voordeelen

voorbeelen van syn Vader. Waer mede den Ouden soo wel te vreden/ ende gherust was/ dat hy daer syn daghen met volepnde. Ende so de selve van daer niet en passeerde nae die van't ander leven/ soo soudmense voor ghelucekich moghen rekenen/ want liet/ door syn cloeckheyt/ van een arme ende verlaten Stadt/ daer hy in geboren was/ ghefondeert/ een soo grooten/ rijcken ende machtighen Coninckrijck. Ende ghelijck als een soodanighe stichter/ ende dat/ bynae van haer gantsche Heerlijckheyt/ soo hebben hem de Mexicanen/ den Utvaert gedaen/ met meerder pompeusheyt ende vertooninghe/ alsse opt eenich van de Coninghen ghedaen hadden. Om nu t'gheclach ende den rouwe (die de gantsche Mexicaensche Ghemeynte/ door de doodt van desen haren Capiteyn/ bedreven) te doen vergeten/ soo heeft Axayâca voorghenomen/ terstont den tocht t'aenveerden/ die tot sijn Crooninghe van noode was/ ende is met grooter haeste met syn Legher ghepasseert nae de Provintie van Teguantepec, de welcke van Mexico verscheyden leyt/ twee hondert Mijlen/ ende heeft aldaer eenen slach ghedaen/ teghens een machtighe ende ontallijcke Heyrcracht/ die daer/ soo van de selve Provintie/ als van d'omligghende gebueren teghens Mexico vergadert was. Den eersten die van syn Legher/ te velde ende voortquam/ was den selven Coninck/ daghende syn wederparthye uyt/ van de welcke hy (alsse hem aenvielen) veynsde te vlieden/ tot soo langhe dat hyse in een laech brachte/ alwaer hy veel Soldaten (met stroo bedeckt) verborghen hadde. Dese quamen op haren tijt voor den dach/ ende de gene die voor liepen/ keerden haer weder om/ in sulcker voegen/ datse die van Teguantepec tusschen beyden creghen/ ende vielen daer op aen/ ende deden daer een wreeden neerlaegh onder/ ende vervolgende de Victorie/ raseerden ende vernielden hare Stadt ende Tempel, ende castigeerde alle d'omligghende gebueren seer straffelijck/ ende waren sonder rusten overwinnende tot Guatulco toe/ een Haven aende Zuyder-Zee/ die hedensdaeghs seer bekent is. Van dese tocht is Axayaca weder na Mexico ghekeert/ met een seer grooten Buyt ende Rijckdom/ alwaer hy hem/ met een grooten hooghmoet/ excessive gereetschap van sacrificien/ tributen/ ende alle t'ander meer/ liet Croonen/ comende alle de Werelt uyt/ om syn Crooninghe te sien. De Coninghen van Mexico ontfinghen de Croon van de handt van de Coninghen van Tezcuco, welcke preeminentie haer toe quam. Dede noch veel ander tochten ende aenslaghen/ daer hy groote Victorien met vercrech/ wesende selve altoos den eersten/ die syn volck aenvoerde/ ende den Vyant aenranste/ waer mede hy een naem verkreech/ van een seer vroom Capiteyn. Ende hy en ghenoeghde hem niet alleen met de vreemde Natien t'onder te brenghen/ maer stelde oock die van syn eyghen Rebellen ofte Oproer makers den toom in den mont/ een dinck dat syn Voorsaten noyt hadden moghen/ noch derren doen. Daer is vooren ghesept ghe weest/ datter sommighe ongheruste ende malcontenten/ van de Mexicaensche Ghemeynte afghesondert ende ghescheyden waren/ die niet verre van Mexico een ander Stadt bouden/ de welcke sy noemden Tlatellulco, ende was daer/ als nu S. Iacob staet. Dese Oproerders maeckten een Rot ofte parthye op haer selven/ ende quamen seer te vermenichvuldigen/ ende en wilden de Heeren van Mexico noyt erkennen/ noch haer ten dienste staen. Nu soo heeft dan den Coninck Axayaca aen haer ghesonden/ te vermanen datse niet en wilden verdeelt ende afghesondert wesen/ maer dewijle sy van een bloet ende Ghemeynte waren/ datse haer met henlieden souden versamen/ ende den Coninck van Mexico erkentenisse doen. Op dese bootschap antwoorde de Heere van Tlatellulco, met een groote verachtinghe ende hooghmoet/ daghende den Coninck van Mexico uyt/ om hant voor hant met hem te campen/ ende heeft terstont syn Volck toegherust/ bevelende datter haer een deel souden verberghen/ onder Biesen ende Ries-Bosschen van't Lack ofte

Meyr/

Meyr/om also te bedeckter te wesen/ofte om die van Mexico te meerder te bespotten/
beval haer toe te maken ghelijck als Ravens/Eynden/Voghelen/Vorsschen/ende als
andere fenijnighe Dieren/die men int Meyr heeft/meynende de Mexicanen met be-
droch te verrasschen / ende datse over de weghen ende straten van't Lack souden co-
men. Axayaca ghehoort ende verstaen hebbende d'uytdaginge/ende de listicheyt van
syn wederpartye/heeft syn Volck verdeelt/ende ghevende een deel aen syn Oversten
de Sone van Tlacaellêl, heeft hem bevolen de selve laghe van't Meyr te niet te maken/
ende te vernielen/ende hy is van d'ander zijde ghetoghen / met de reste van't Volck/
door een onghewoone wegh/nae Tlatellulco toe/ende heeft eerst voor al uytgeroepen/
den ghenen die hem uytgh daeght hadde/op dat hy syn woort soude naecomen ende
volbrenghen. Ende comende de twee Heeren van Mexico ende Tlatellulco uyt / om
teghens den anderen te campen/hebben beyde gaer de haren bevolen stil te staen/ tot
der tijt toe datse saghen wie dat van haer beyden/ d'overwinner bleef. Ende t'bevel
ghehoorsaem zijnde/zijn seer moedichlijcken den anderen te keer ghegaen / alwaer
eyntlijcken(nae datse een wij'e tijts ghevochten hadden) die van Tlatelulco gedwon-
ghen wiert/den rugge te keeren/want die van Mexico deckte hem soo veel ende meer
op/als hy verdraghen mochte. Siende die van Tlatellulco haren Capiteyn vluchten/
gaven van ghelijcken den moet verloren/ende lieten den rugghe sien/ende vervolgen-
de de Mexicanen/haer op de hielen nae/zijnder met een verbolghen moet opgheval-
len. Oock soo en is den Heere van Tlatellulco, Axayaca niet ontcomen/want meynende
den selven hem sterck te maecken/op't bovenste van synen Tempel , is hem nae ghe-
clommen / ende heeft hem met ghewelt ghegrepen / ende van den Tempel
af / in morselen neer ghewo rpen / doende daer nae den Tempel ende de Stadt
aen brant steken. Middeler tijt dat dit aldus toeginck / soo was den Mexicaenschen
Oversten/daer ginder/seer heftich doende/in hem te wreken van den ghenen die haer
met bedroch ghesocht hadden in net te krijghen. Ende naer datse door de wapenen
ghedronghen waren/haer op te gheven / ende om ghenade te bidden / soo seyde den
Oversten/dat hy haer in gheen ghenade woude op nemen / voor ende aleer datse de
ghedaente der Ghedierten(daerse in verwandelt hadden gheweest)eens naebootsten:
Daeromme soo moestense singhen ende tieren ghelijck als Kick-Vorsschen ende
Ravens/welcker Devijsen sy aenghenomen hadden/ende datse op dese maniere/ende
oock anders gheen/ghenade verwerven souden/ willende hen hier mede te schande
maken/ende met haer listicheyt de spot drijven. De vreese doet alle dinghen met der
haest leeren/want songhen ende craeyden/ofte tierden/met alle de verscheydenheydt
van stemmen die haer bevolen wierdē ten eynde datser met het leven mochten af co-
men/hoe wel seer beschaemt/van een soo swaer-lastighen tijtverdrijf / die haer vyan-
den met henlieden bedreven. Men seydt dat het noch tot den huydighen dach duert/
dat die van Mexico,die van Tlatellulco sulcx verwijten/ende sy moghent oock seer qua-
lick verdraghen / dat men haer yet van dese gheneuchelijcke sanghen/ ende craeyen
ofte tieren ophaelt. Den Coninck Axayaca hadde in dese Feeste een goet behaghen/
ende zijn met de selve/ende met een groote blijdtschappe weder nae Mexico toe ghe-
keert. Desen Coninck wierdt ghehouden voor een van d'alderbeste/heeft geregneert
elf Jaren/hebbende tot een naecomer een ander/die in cloeckheyt ende deuchden niet
minder en was.

He

Het *19. Capittel.* Van de daden van *Autzol*, den achtsten Coninck van *Mexico.*

ONder de vier Keurvorsten van Mexico, wiert (g'helijck als ghesepdt is) t'Rijcke door haer stemmen ghegheven / aen den ghenen die't haer goet docht. Nu / soo wasser eenen van grooter bequaemheypt ghenaemt Autzôl, op den welcken de meeste stemmen vielen / ende syn Electie was oock van de gantsche Gemeynte wonder aenghenaem / want behalven / dat hy seer cloeck ende vroom was / soo hieldense hem al te samen voor seer genuchsaem ende een vrient van goet te doen / t'welcke in de ghene die Regeeren / t'principaelste is / van bemint ende ghehoorsaemt te wesen. Den tocht dien hy voornam te doen tegens de Feeste van syn Crooninghe / was om te gaen straffen d'onbeleeftheypt van die van Quaxutâtlan, een seer rijcke ende voorspoedighe Provintie / de welcke hedens daeghs t'principaelste van nieu Spagnen is. Dese hadden de Hoff-Meesters ende Officieren (die de Tributen nae Mexico brachten) besprongen ende afgheset / ende warender met opghestaen. Hadde een groote moeyte om dit Volck t'onder ende tot ghehoorsaemheypt te brenghen / want hadden haer begheven ter plaetsen daer de Mexicanen / door eenen grooten arm van der Zee / t'overcomen belet was / tot welcker reinedie / Autzôl, met een vreemde ende moeylijcke inventie / int water dede fonderen / een dinck ghelijck als een Eylandcken / ghemaeckt van Rijsen ofte teenen / aerde ende veel ander materialen / waer mede hy met syn Volck tot by syn vyanden mocht overcomen / ende haer slach leveren / in welcken slach hy haer ter neer leyde / verwon / ende tot sijnen wille castigeerde / ende is met grooter triumphe ende rijckdomme weder na Mexico toe ghekeert / hem nae haerlieder ghewoonte doen croonende. Den selven Autzôl heeft met verscheyden conquesten ofte overwinninghen / syn Rijcke verbreydt tot by Guatimala toe / t'welcke ghelegen is / drie hondert Mijlen van Mexico. En is oock niet min milt als vroom gheweest / want soo wanneer dat syn Tributen ghebracht wierden / (de welcke / gelijck als gesept is / met groote pompeusheyt ende overvloet in quamen) soo quam hy uyt syn Paleys / ende vergaderende / ter plaetsen daer 't hem goet dochte / alle de Ghemeynte / beval dat men aldaer de Tributen soude brenghen / alwaer hy alle de nootdruftighe ende Armen ombeelde van't ghewaet / eetbare spijsen / ende van alle t'ghene datse van doen hadden / in grooten overvloet: Ende de dingen van waerdije / als Gout / Silver / Juweelen / Plumagien ende Bagghen / deelde hy onder de Capiteynen / Soldaten / ende t'Volck die hem dienden / een yeder na syn verdiensten ende vrome daden dien hy ghepleeght hadde. Oock mede soo was Autzôl van ghelijcken een groot Republijck-stichter / worpende de quade Edificien ter neder / ende hertimmerende wederom veel heerlijcke Ghebouwen op een nieu. Liet hem duncken / dat de Stadt van Mexico weynich waters was ghenietende / ende dat het Lack ofte Meyr seer Morassich was / waerom hy voor hem nam / daer eenen grooten arm ofte loop Waters (daer haer die van Cuyoacân met dienden) in te brenghen / tot welcker effect hy dede ontbieden de treffelijckste van de selve Stadt t'welcke een seer vermaert Toovenaer was / ende syn inventie voorgestelt hebbende / heeft hem de Toovenaer ghesepdt / dat hy wel voor hem soude sien / wat dat hy dede / want in de selve saecke was een groote swarigheydt ghelegen / ende dat hy mocht weten / dat soo hy't selve Water uyt te moer ofte syn loop trock / ende in Mexico leyde / dat hy daer de Stadt met verdrincken soude. Den Coninck hem laten dunckende / dat het maer

excusen waren/om syn voornemen te willen beletten/heeft hem met gramschap wech gestooten ende verjaecht. Des anderen daegs heeft hy tot Cuyoacân gesonden eenē Alcade ofte Officier van't Hoff om den Toovenaer ghevangen te nemen. Ende hebbe nde den selven verstaen/waerom dat de Ministers des Coninck gecomen waren/ heeft haer bevolen in te comen/ ende heeft hem getransformeert ofte verandert in de ghedaente van eenen vreeselijcken Arent/van welcker ghesicht sy soo beanghst wierden/datse wederom ghekeert zijn/ sonder hem te vanghen. Autzôl vertoornt zijnde/ heefter ander ghesonden/ voor de welcke hy hem vertoonde in de ghedaente van een seer wreeden ende fellen Tyger/waerom hen dese desghelijcx niet en dorsten aenroeren: Zijn ten derden mael ander ghecomen/ende vonden hem ghelijck als een grouwelijck Serpent/waerom sy noch soo veel te meer vreesden. Den Coninck met dese valstricken verbijstert zijnde/ heeft die van Cuyoacan doen dreyghen/ by alsoo verre datse hem dien Toovenaer niet ghebonden en brachten/ dat hy der de Stadt terstont om soude doen vernielen ende omwerpen. Door dese vreese/ ofte 't zy nu met syn eyghen wille/ofte door dwanck van den zijnen/ soo is den Toovenaer daer eyndtlijcken nae toeg egaen/ende daer comende/heeft hem terstont doen verworgen/ ende ope aende een Canael ofte Tocht/daer't Water(nae Mexico toe)door quam / is met syn intentie ten eynde ghecomen/ comende eenen grooten stroom ofte loop Waters in syn Lack ofte Meyr storten / de welcke sy met groote Ceremonien ende superstitien ghelepden/gaende sommighe Priesters Wierookende op den Oever van de watercant. Andere sacrificerende Quartels/ ende besmeerende de canten van de tocht ofte goot/met haer bloet. Andere spelende op Kinckhoorns/ ende doende t'Water Musijck aen/ met welcker cleedinghe (meyne van de Goddinne van't Water) was/ dat de voornaemste toeghemaeckt was / groetten ende hieten t'Water al te samen willecom. Alsoo staet het noch hedensdaeghs altemael afghecontersept in de Mexicaensche Annalen ofte Jaer-Boecken/welcke Boecken men in Roome heeft / op de ghewijde Biblio h eeck ofte Liberije Vaticano, alwaer een Vader onses geselschaps (die van Mexico gecomen was)dese/ende d'ander Historien meer/te sien quam/ende verclaerdense den Bibliotheker van syn heylicheyt/die een wonder groot vermaken hadde/ t'selve boeck te verstaen/ dat hy van te vooren noyt hadde connen te verstaen comen. Den loop van't Water quam tot Mexico toe/maer den aenstoot was soo groot / dat het niet veel en schilde/ofte de Stadt soude verdroncken hebben / ghelijck alst den anderen ghesepdt hadde/ende quam in effect e en groot deel van dien te ruyneren/maer door't vernuft van Autzôl wiert t'selve altemael geremedieert / want liet een Waterloosinghe ofte Sluys maecken / waer mede hy de Stadt versekerde / ende heeft alle t'vervallen(t'welcke van een quaet ghebou was)weder gerepareert/ende versien met een sterck ende welghemaeckt werck / ende liet alsoo syn Stadt rontsom met Water beringhelt(ghelijck als een ander Venetien) ende seer wel bebout. De Regeeringhe van desen/duerde elf Jaer/rustende op den laetsten ende aldermachtichsten naecomer van alle de Mexicanen.

Het *20. Capittel.* Van de Electie des grooten *Moteçuma*, den laetsten Coninck van *Mexico.*

TEn tijden dat de Spagnaerden in nieu Spagnen quamen/ (t'welcke was int Jaer ons Heeren/duysent vijf hondert ende achthien)soo regueerde Moteçuma, den tweeden van die'r namen/ ende laetsten Coninck der Mexicanen:

tanen: Segghen den laetsten/ want alhoewel dat die van Mexico, nae den doodt van desen/eenen anderen coren: Jae dat noch meer is / by't leven des selven Moteçuma, hem verclarende voor een Vyant van't Vaders-Lant / ghelijck als hier nae ghesept sal worden/soo en heeft nochtans/den ghenen die hem in de successie nae volghde / als oock den ghenen die ghevanghen ghebracht wiert / in de handen des Marckgraeffs van den Dale / niet meer ghehadt als bloote namen ende Tytelen van Coninghen/ om dies wille dat de Spagnaerden alsdoe bynae haer gheheele Rijcke verovert ende afhandich ghemaeckt hadden. Alsoo dat wy met reden daerom Moteçuma voor den laetsten Coninck rekenen/ende is oock ghelijck als soodanich/ghecomen op't upterste ende hooghste der Mexicaenscher macht ende grootsheydt / de welcke (van onder de Barbaren ofte Heydenen te rekenen)een yder een groote verwonderinghe gheeft. Door dese oorsake/ende om dat dit de saysoen was/die Godt gewilt heeft/dat de kennisse des Euangeliums, ende t'Rijcke Iesu Christi, in dit Landt soude ingheboert worden/soo sal ick de dinghen van desen Coninck een weynich breeder verhalen. Moteçuma was van syn selven seer statich rustsinnich/ ende van weynich spraecks / ende soo wanneer dat hy quam te spreken/in den Oppersten Raet/daer hy van was / soo gaf syn discretie een verwonderinghe ende naedencken/waerom dat hy / noch oock voor syn Coninex ampt/ontsien ende gerespecteert was. Onthielt hem gheemeynlijcken in een groote vertreck-plaetse/dien hy voor syn selven geordineert hadde in den grooten Tempel van Viztlipuztli, alwaer men seyde/dat hy veel met syn Afgod omginck / ende met hem sprack/ende hielt hem alsoo voor een groot Religieus ende Devotaris. Met dese conditien/ende met dat hy van seer goeden Adel ende grootmoedich was / soo is d'Electie/seer lichtelijcken/ende met weynich teghenstants/op hem ghevallen/gelijck als een persoon daerse (voor soodanighen ampt) al te samen d'ooghen opgheslaghen ofghewoorpen hadden. Nu/crijghende den selven de wetenschap van syn verkiesinge/ is hem in den Tempel(op de voorseyde syn vertreck-plaetse)gaen verberghen/t'zy dat het geweest is/om een so swaren sake t'overdencke/(gelijc als daer is van so veel volcx te regeeren) ofte t'zy dat het geweest is(gelijc als ic best geloove)door een bevepnst gelaet/va dat hy de Heerschappye niet en achte. In somma/sy hebben hem aldaer gevonde en ghecreghen/ende brachten hem/met alle t'ghelept ende breuchde/ die't hen moghelijck was/nae haer Consistorie toe: Ende hy quam met sulcken gravitept/ datse al te samen seyden/dat hem den naem van Moteçuma (t'welcke soo veel te segghen is / als een straf Heere)met recht wel toequam. De Keurvorsten deden hem een groote eerbiedinghe/ende gaven hem de wete van syn Electie / ginck terstont van daer/nae de Oper ofte Cooltest van de Goden/om te Wierooken ende syn Offrande te doen/hem bloet treckende upt de ooren / kaken ende schenen / ghelijck alst een ghebruyck was. Becleeden hem met syn Coninclijcke verciersels / ende doorboorende t'nederste van sijn neus/ hinghen daer een seer costelijcken Esmerault aen / (Barbarische ende vuylijcke usantien)doch de pracht van te ghebieden/dede/datset niet en ghevoelden. Sittende daer nae op synen Throon / heeft d'Oratien ofte Aenspraken / diese hem deden/ aenghehoort/de welcke/nae datset in ghebruyck hadden/elegant ende constrijck waren. D'eerste dede den Coninck van Tezcuco, ende om dat de selve noch met versche memorie in gheheughenisse ghebleven/ende waerdich om te hooren is/soo sal ickse alhier stellen/ende was aldus: T'groot avontuer dat alle dit Rijcke vercreghen heeft/ (seer edele Jongelinck)in verdient te hebben/V te ontfanghen voor een Hooft / van alle het goet/m(e)t door de lichtichepdt ende overeencominghe van V Electie/ende door die soo algemeyne blijtschappe(diese al te samen daeromme bewijsen)ghenoech

 verstaen

verſtaen worden. Hebben voorwaer ſeer groote reden/want de Mexicaenſche Heerſchappije/is nu alſo groot ende wijt verbreyt/dat daer/om een Werelt (gelijc als deſe is)te regeeren/ende een ſo ſwaren laſt te dragen/ niet minder ſtercte ende dapperheyt van doen en is/als die van U onbeweeghlijc ende cloeckmoedich hert/noch ooc minder ruſtſinnicheyt/wetenſchap ende voorſichticheyt/als d'uwe. Ick ſie claerſchijnlijc/ dat den almoghenden Godt/ deſe Stadt lief heeft/ naedemael dat hyſe licht ghegeven heeft/om te kieſen/ t'ghene dat haer noodich van doen was. Want wie twijffelt/ dat een Vorſt(die voor ſyn Regeeringe)de negen dubbelheden van den Hemel doorgront heeft/alſnu(dat hem te laſt vā ſyn rijcke verbindende is) met ſulckē levendigē ſcherpſinnicheyt niet en ſouden begrypen ende vervaten/de dingen van't aertrijcke/om ſijn volck te baet te comen. Wie twijffelt/dat de groote cracht/die ghy altoos ſo vroomelijcken bewesen hebt/in ſaken van importantie/U alſnu(daer ſo veel van doen is) niet en ſullen overſchieten? wie ſoude moghen dencken / dat in ſoo veel deuchts gebreken ſal/toeverlaet ende remedie voor Weduwen ende Weeſen? wie en ſoude hem niet laten ſeggen/dat de Mexicaenſche Heerſchappije niet al gecomen is / op't hooghſte van haer authoriteyt/dewijle dat U de Heere/van dat gheſchapen is/ſoo veel verghemeynſchapt heeft? want van u alleen aen te ſien / bewijſt ghy aen den genen die u beſiet. Verblijt u/O ghy geluckich Lant/ van dat u den Schepper ghegheven heeft/een Prins die u ſal weſen/een vaſte colomne daer ghy op ſteunt/ ſal weſen een Vader ende toevlucht/daer ghy u met ſult te hulp comen/ſal weſen met den ſynen in barmherticheyt ende medelijden meer als broeder. Laet u/O Coninck/voorſeecker voorſtaen/ dat ghy met de ſtaet geen oorſake en neemt/om U te vermaken/ ende geſtreckt te liggen op't bedde/verontledicht in welluſt ende tijtverdrijf/ maer t'herte ſal U eer in de beſte ſlaep ontſpringen ende wacker blijven/om de ſorgh die't voor U ſal dragen/ende ſal in de ſmakelijckſte beet van ſyn eten/ geen gevoelen hebben / opgetrocken zijnde in de gedachten van U welvaert. Segt my doch/geluckich Rijcke/of ick reden hebbe/in te ſeggen/dat ghy u met ſulcken Coninck vrolijc maect/ende u adem/ofte aeſſem verhaelt. Ende ghy/O ſeer wel-geboren Jongelinc/ende groot mogenden onſen Heere/ hebt een goet vertrouwē eñ moet/dat(nademael U de Heere/van al dat geſchapen is/ dit ampt gegeven heeft)hy U van gelijcken geven ſal/ſtercte eñ cracht/om t'ſelve t'onderhouden. Eñ den genen die in allen den voorleden tijt/ſo milt met U geweeſt is/die moocht ghy wel vertrouwen/dat hy U niet en ſal weygeren/ ſyn grootſte gaven/ dewijle dat hy U in den grootſten ſtaet beroepen ende geſtelt heeft/den welckē ghy veel eñ goede jaren moet genieten. Den Coninc Moteçuma ſat op alle deſe redē met grooter aendacht toe en hoorde/ de welcke voleyndicht zijnde/ hem(gelijck als men ſeyt) in ſulcker voegen beweegden/dat hy tot drie mael toe aenvinck om t'antwoorden / ende ſulcx niet en coſt uytbrengen/als overwonnen zijnde van tranen/tranen die d'eyghen luſt ofte blijtſchap wel placht te ſtorten / ſmedende een maniere van devotie (die van ſyn eygen vreuchde voortcomt)met bewijs van groote ootmoedicheyt. Eyntlijc hem bedarende/heeft cortelijck geſeyt: ic moeſte wel(goede Coninck van Tezcuco)blint genoech weſē/ſo ic niet en ſaech eñ verſtont/dat de dingē die ghy my geſeyt hebt/anders geweeſt zijn/als enckele gunſte die ghy my hebt willen bewijſē / dewijle dat(hebbende ſo veel Edele eñ wel-geboren mannen in dit Rijcke)ghy de hant geſlagen hebt/op die van d'alderminſte bequaemheyt/t'welc ic ben/eñ is ſeker/ dat ic in my ſo weynich bewints gevoele/voor een ſoo treffelijcken ſake / dat ick niet en weet wat beginnen/ dan alleenlijcken mijn toevlucht te nemen tot den Heere van dat geſchapen is/dat hy my wil bijſtaen/ende al te ſamen te vermaenen voor my te willen bidden. Deſe woorden gheſeyt hebbende/begonſt wederom van beweghenis te weenen.

Het

Het 21. Capittel. Hoe dat *Moteçuma* den dienſt van ſijn Huys ordineerde, ende den ſtrijt dien hy voerde om hem te laten Croonen,

DEſen/die in ſyn Electie ſo veel ootmoedicheyts ende beweghens ghetoont hadde/heeft terſtont (nae dat hy Coninck was) ſyn hooghmoedige ghedachten beginnen t'openbaren/bevelende in den eerſten/dat niemant van de ghemeyne lieden/in ſyn huys/noch eenich Coninckx Officie mochte bedienen/ ghelijck als het/ tot die tijt toe/ ſyn vooꝛſaten in ghebꝛuyck ghehadt hebben/ waerinne hy haer ſeer beriſpte/ datſe hen hadden laten dienen van ſommige van leegen ſtamme/ ende wilde dat alle de Heeren ende lieden die van Adel waren/ hen in ſyn Paleys ſouden onthouden/ ende d'ampten van ſyn Huys ende Hoff bedienen. Ende als hem t'ſelve van een Ouder/ van grooten aenſien/ (die hem opghebꝛacht hadde/ende ſyn Tuchtmeeſter was) teghens ghesꝓoken wiert/ſeggende dat hy wel ſoude vooꝛ hem ſien/ ende dat het ſelve al wat veel in hadde/want was om de gantſche gemeynte ende de gemeyne Man van hem te jagen ende te verbꝛeemden: Jae dat meer is/en ſouden hem niet eens doꝛven aenſien/ſiende datſe alſo verwoꝛpen eñ verſchoven waren. Waer op hy weder ſeyde/dat dat het gene was dat hy ſochte/ eñ dat hy niet en ſoude toelatẽ/dat dẽ gemeynen man met dẽ Adel ſoude vermengt eñ onder een weſen gelijc alſt tot die tijt toe geweeſt hadde/ en dat den dienſt die ſoodanich Volc dede/ was ſoo gelijck als ſy ſelfs waren/ waer mede de Coninghen gantſch geen reputatie en verwoꝛven. Heeft hem eyntlijcken in ſulcker voegen gereſolveert/dat hy nae ſijnen Raet ſont/te bevelen/ datſe terſtont alle de Setels ende ampten/die/die van de Ghemeynte in ſyn Huys ende Hoff hadden/ ſoude benemen ende te niet doen/ende die weder gheven aen de Ridders ofte Edellieden/t'welcke alſoo ghedaen wiert. Dit ghedaen zijnde/ is ſelfs in perſoone ghetrocken op de tocht ende aenſlach die tot ſyn Crooninghe van doen was. Nu/ſoo waſſer teghens de Croon gerebelleert ofte opgheſtaen/een Pꝛovintie die ſeer vert ghelegen was/nae de Noozder-Zee toe/alwaer hy nae toe trock/met hem nemende de upgeleſenſte van ſyn volck/de welcke al te ſamen ſeer cierlijck ende wel toegheruſt waren/ ende voerde t'Ooꝛlogh met ſulcken cloeckſinnichept ende behendichept/dat hy in weynich tijts de gheheele Pꝛovincie t'onderbꝛacht/ ende de gene die ſchult hadden/ ſtrafſelijck caſtigeerde/keerende met een ſeer groot getal van ghevanghenen/ vooꝛ de ſacrificien/ende veel ander Buyts/ wederom nae huys toe. In ſyn wederom-comſte wiert hy van alle de Steden ſeer ſolemnelijcken ontfanghen/ende de Heeren van dien/ quamen hem dienen ende hantwater gheven/ doende haer ampten ghelijck als die van ſyn eyghen huyſghesin/ een dinck datſe met geenich van de vooꝛledenen ghedaen hadden/ſo groot was de vꝛeeſe ende t'ontſich datſe van hem ghecreghen hadden. In Mexico wiert de Feeſte van ſyn Crooninghe ghedaen met ſulcken pompeuſhept van Danſſpelen/Comedien, Sotte-cluchten/lichters/inventien/verſcheyden Spelen/ende met ſoo veel Rijckdoms van Tributen/die hem van alle ſyn Rijcken gebꝛacht wierden/ datter eenen toeloop was/ van vꝛeemt Volck/ die daer te vooꝛen noyt gheſien noch bekent waren gheweeſt/jae oock ſelfs de vyanden der Mexicanen/quamen bedecktelijcken in een groot ghetal/ om die te ſien/ ghelijck als daer waren die van Tlaſcalâ ende Mechoacan. Moteçuma ſulckx te vooꝛen comende/heeft bevolen datmenſe ſoude Herberghen/ende ſoo wel tracteren als ſyn eyghen perſoon/ende dede haer ſtatige ſtellagien ende Rijck-Venſters maecken/ ghelijck als den ſynen/ om de

 Feeſte

Feeſte te ſien. Ende des nachts ſo quamen/(ſoo wel ſpelieden)als den ſelven Coninck/
daer oock mede in / met haer ſpelen ende Mom-Aenſichten. Ende om datter van
deſe Provintie mentie gemaeckt is/ſo iſt goet dat men weet/hoe dat die van Mechoa-
can, Tlaſcâla ende Tepeâca, haer noyt en hebben willen begheven onder de Conínghen
van Mexico, maer hebben eer ſeer vromelijcken daer teghens geſtreden/ hebbende die
van Mechoâcan, die van Mexico, oock wel eenighe reyſen verwonnen/ als oock van ge-
lijcken die van Tepeâca, alwaer den Marcgraef Don Fernando Cortês (nae datſe hem
met de Spagnaerden uyt Mexico verjaegt hadden) in meyninge was/ d'eerſte Stadt
van de Spagnaerden te bouwen / de welcke hy noemde / (ſoo't my wel ghedenckt)
Segura de la Frontera, (dat is/ de verſekeringhe van de Frontiere) hoewel dat de ſelve
bouwinghe weynich voortganck hadde/ want alle het Spaenſch Volck/ is daer nae
(met de veroveringhe) nae Mexico ghepaſſeert. In effect/ dat het die van Tepeâca,
Tlaſcâla ende Mehoâcan, altoos ſtaende ghehouden hebben teghens de Mexicanen/
hoewel dat Moteçuma teghens Cortês ſeyde/dat ſyſe al willens niet en hadden willen
overwinnen ende t'onderbrenghen/om t'onderhouden d'oeffeninghe van den Krijch/
ende te crijghen t'ghetal der ghevanghenen/dieſe van doen hadden.

Het *22. Capittel.* Van de coſtuymen ende grootſheydt van *Moteçuma.*

DEſen Coninck dan/ begaf hem/ om hem te doen reſpecte-
ren/ ja bynaeſt gelijck als een Godt te doen aenbidden/ want niemant van't
ghemeyne Volck en mocht hem onder d'ooghen ofte int aenſicht ſien/ ende
ſoo't yemant dede / moeſter om ſterven. En ſtelde syn voeten noyt op der
aerden/ maer wiert altoos ghedraghen op de ſchouderen van de Heeren / ende ſoo hy
af ſoude ſtijghen/ ſoo ſpreydenſe hem een coſtelijck Tapijt onder de voeten/ om op te
gaen. Als hy overwegh ginck/ ſoo moeſt hy / met de Heeren van ſijn gheſelſchap/ in
een parck ofte beſteck gaen/ dat tot dien eynde daer toegemaeckt was/ ende alle t'an-
der Volck buyten t'parck van beyde de zijden. En trock noyt cleedt tweemaels aen/
noch en adt noch en dronc nimmermeer / meer als eens uyt een Schotel ofte Drinc-
Beker / moeſte altoos altemael nieu weſen : Ende daer hy hem eens mee ghedient
hadde/ gaf hy terſtont aen syn Dienaers/ de welcke met deſe toevallen coſtelijck ende
ſchoon getracteert ginghen. Was uyt der maten Vriendt/ van dat men syn Wetten
onderhielde: gebeurde wel/ als hy van eenich oorlogh (met Victorie) wederom quam/
dat hy veynſende hem ywers te gaen vermaken/ hem onbekent maeckte / om te ſien
(dewijle sy niet en dochten / dat hy teghenwoordich was) ofſe yet van de Feeſte ofte
ontfanck achter lieten/ ende ofſe die yewers in te buyten ginge/ ofte dat daer wat aen
gebrack/ ſoo caſtigeerde hy'e ſonder remiſſie. Om oock te weten hoe dat syn Miniſte-
ren haer ampt bedienden/ ſoo maeckte hy hem van gelijcken dickwils in ander habij-
ten onbekent/ jae onderſocht ende vernam ſcherpelijck/ wie dat ſijn Rechters ſocht om
te coopen/ ofte haer verweckte om onrechte ſaken voor te ſtaen/ ende yet hier van be-
vindende/ wierden de ſelve terſtont ter doot verweſen/ en vraeghde daer niet eens na/
of het Heeren/ dan of het van syn Maechſchap / jae of het van syn eyghen Broeders
waren/ want den ghenen die miſdede / moeſt ſonder remiſſie ſterven. Hielt met den
sijnen weynich ghemeynſchaps / ende liet hem ſelden ſien / was veeltijdts in syn
vertreck-plaetſe / overdenckende de Regeeringhe van syn Rijcke. Behalven dat hy
een goet

een goet Rechter ende statich was/so was hy oock seer strijtbaer/ jae seer geluckich/ eñ vercreech oock alsoo groote Victorien/ comende tot alle de voorschreven groot) heyt. Ende om dat de selve al in de Spaensche Historien ghescreven staen / soo en dunckt my niet noodich daer yet meer af te verhalen. Ende int ghene dat nu voortaen geseyt sal worden/sal ick alleen sorgh hebben/te schrijven t'gene dat d'Indiaensche Boecken ende Tractaten zijn verhalende/daer onse Spaensche Schrijvers geen mentie af en maecken/om dieswille datse de secreten van dat Landt soo wel niet ghewetenhebben/ ende zijn dinghen seer waerdich aen te mercken / ghelijck als nu ghesien sal worden.

Het 23. *Capittel.* Van de vreemde Voor-spoken ende teyckenen die daer in *Mexico* ghescheidden, eer dat hem sijn Heerschappije voleynde.

Hoewel dat ons de Goddelijcke Schriftuere verbiedt/ *Deut.18.* *Hiere.10.* ydele Voor-spoken ende Prognosticatien geloofte geven/ ende Hieremias ons te kennen gheeft / dat wy ons verschricken van de teyckenen des Hemels/ghelijck als de Heydenen doen/soo is nochtans de selve Schriftuere leerende/dat(in sommighe algemeyne veranderinghen ende castijdinghen/die Godt doen wil) de Teyckenen / Monstren ende Voor-spoken / die daer veeltijts plachten te verschijnen/niet al te mispzijsen ofte verwerpen en zijn/ ghelijck *Lib. 9. d.* als ons Eusebius Cesariensis te verstaen gheeft / want den selven Heere van de Hemelen eñ der Aerden/ ordineert soodanighe vreemde nieuwicheden aen den Hemel/Elementen/ Beesten/ende aen ander syn schepselen/op datse eensdeels mogen dienen tot een waerschouwinge voor de menschen/ende eensdeels om een beginsel te wesen/van de straffe/met de verschrickinghe ende verbaertheyt/diese veroorsaken. *Demonst. Euang. Demonstrat, 1.* Int tweede Boeck der Machabeen staet ghescreven/hoe dat het(voor die soo groote veranderinghe ende beroerte der kinderen van Israel/veroorsaeckt door de Tyrannije van Antiocho Epiphanes ghenaemt/de welcke de Heylighe Schrift is noemende / wortel der zonden)ghescheide/dat men over Jerusalem/veertich daghen lanck/groote slach oorden van Ruyterije ende krijghs volck / in de lucht sach/ de welcke met haer verguide Harnassen/Spietsen/Schilden/felle Peerden/ende met bloote zweerden/slaende ende schermutserende/teghens den anderen doende waren. Ende daer wort ghesept / dat (siende dit selve die van Jerusalem)sy Godt baden/ dat hy syn straffe wilde van haer weeren/ende dat de selve Voor-spoken ofte Teycken/te goede mochten gedijen. *Mach 5.* *Mach 5.* Int Boeck der wijsheyt/soo wanneer dat Godt syn Gemeynte wilde trecken uyt Egypten,ende d'Egyptenaren straffen/wierden oock verhaelt etlijcke ghesichten ende verschrickinghe van Monstren/als van vier verschijnende lichten/ gesichten by ontijden van vreesselijcke tronghien ende gedaenten/die daer verschenen. *Sap.17.* Iosephus,in de Boecken de bello Iudaico, ofte van de Joodtsche Oorloghen / vertelt van veel ende groote Voor-spoken/die daer verschenen voor de destructie van Jerusalem/ ende laetste ghevanghenisse van t'ongheluckighe Volck/die God met veel reden voor spanden hielt. Ende van Iosephus heeft Eusebius Cesariensis, ende andere, t'selve Relaes ghenomen/ authoriserende de selve Prognosticatie. *Euseb. lib. 1. de Eccl. Hest.* De Historyschrijvers zijn vol van dierghelijcke observatien ende groote veranderinghe van Staten / Republijcken / ofte Rijcken. Ende Paulus Orosius en isser niet weynich vertellende/ende syn observantie en is oock

is oock ſonder twÿffel niet ydel/want hoewel dat het een ydelheydt/jae een ſuperſtitie
is/doe Godt door ſyn Wet verboden heeft / Prognoſticatien ende Teyckenen lichte-
lÿcken gheloof te gheven. Niet teghenſtaende in ſeer groote dinghen/veranderingen
van Natien/Rÿcken/ende ſeer merckelÿcke Wetten/ende is het geen ydelheyt/maer
goet geraden/te gheloofven/dat d'opperſte Wÿſheydt ſchickt/ ofte toelaet/de dinghen
die eenighe tÿdinghe met brenghen/van dat gheſchieden ſal/t'welcke dienende is/ ge-
lÿck als ick gheſeyt hebbe/d'eene tot een waerſchouwinghe/ende d'ander/van wegen
de ſtraffe/ende al te ſamen tot een teycken/dat de Coninck der Hemelen met der men-
ſchen dinghen rekeninghe hout/den welcken/ gelÿck als voor de grootſte veranderin-
ghe der Werelt/ (t'welcke ſal weſen den dach des oordeels) gheordineert heeft d'alder-
grootſte ende ſchrickelÿckſte teyckenen die men ſoude moghen bedencken. Alſo oock/
om te bedieden / ander cleynder ofte minder veranderinghe (doch even-wel
merckelÿcke)op verſcheyden plaetſen der Werelt/ſoo en laet hy niet te vertoonen ee-
nighe wonderbaerlÿcke ſchÿſels(die hy/nae de Wet van ſyn eeuwighe wÿſheyt/ver-
ordineert heeft. Oock mede/ſoo is te verſtaen/dat alhoewel dat den Duyvel een Va-
der der leughenen is / ſoo doet hem nochtans den Coninck der glorien t'zÿner ſpÿt/
dickwils de waerheyt bekennen/jae van louter vreeſe ende tegens ſynen danck/moet-
Matth. 1. ſe den ſelve niet weynichmaels ſegghen. Alſoo waſt / dat hy in de Woeſtÿne / ende
Luc. 4. door den mont der Beſetenen/met luyder ſtemmen was roepende/ dat Ieſus den Sa-
lichmaker was/die ghecomen was om hem te vernielen. Alſoo ſeyde hy oock (door
Act. 16. Phitoniſa) dat Paulus den oprechten Godt predickte. Van ghelÿcken / verſchÿnende
ende tormenterende de Huyſvrouwe van Pilato,dede haer voor Ieſum , den rechtveer-
dighen Man/ſoliciteren. Inſghelÿckx ſoo zÿn ons noch oock(behalven de Heylighe
Schriftnere)andere Hiſtorien refererende/verſcheyden getuygeniſſen van d'Afgoden/
tot een beveſtinghe der Chriſtelÿcker Religie / daer Lactantius, Proſperus, ende andere/
mentie van maecken. Ende in Euſebius, in de Boecken der bereydinghe van't Euan-
gelij, gheleſen mach worden/ende daer nae in die van zÿn Demonſtratie, t'welcke hier
van breedelÿcken is handelende. Hebbe alle dit ſelve aldus te propooſt ghebracht/op
dat niemant en wille verachten/t'ghene dat de Hiſtorien ende Jaer-boecken der In-
dianen zÿn verhalende / beroerende de vreemde Voorſpoken ende Prognoſticatien dieſe
ghehadt hebben/van dat haer Rÿcke/ende t'Rÿcke des Duyvels/die ſy ghelÿckelÿc-
ken aenbaden/ten eynde was/ende om datſe ghebeurt zÿn/ in ſoo onlanghs gheleden
tÿden/welcker ghedeugenis noch verſch in de memorie is/ als oock om datſe de reden
ſoo ghelÿckformich zÿn / dat hem den doortrapten Duyvel van een ſoo groote ver-
anderinghe vreeſde ende beclaeghde / Ende Godt hier mede ghelÿckelÿck
ſoo wreede ende verwoeſte Afgoden-dienaers begoſt te caſtigeren/ſoo ſegge ick/ datſe
weerdich zÿn/gheloof te gheven/ ende voor ſoodanighe iſt/ dat ickſe oock houde ende
alhier verhale. Nu/ſo is t'ſelve toegegaẽ op deſe maniere/dat hebbende Moteçuma ge-
regeert veel Jaren lanck/met d'alderopperſte voorſpoedichheyt/ende gheſtelt zÿnde in
ſoo hooghen gedachten/dat hy hem promptelÿcken dede dienen ende vreeſen/jae aen-
bidden / ghelÿck of hy een Godt gheweeſt waer / ſoo begonſt hem den alder-
hooghſten te caſtigeeren / ende eenſdeels te waerſchouwen / met te ghehenghen/
dat de ſelve Duyvels (dien hy aenbadt) hem ſeeer droevighe voorboden ſon-
den / van verlies van ſyn Rÿcke / Ende datſe hem tormenteerden met Progno-
ſticatien , die noyt ghehoort ofte gheſien waren / waer mede hy ſoo melancolÿck
ende verſuft bleef/dat hy van ſyn ſelven niet en wiſt. Den Afgodt van die van Cho-
lôla , Die ghenaemt wiert Quezalcoâlt , vercondichde/ hoe datter een vreemt volck
op den wegh was / om die Rÿcken te beſitten. Den Coninck van Tezcuco

(t'welcke

t'welcke een groot Nigromant ofte swarte-Constenaer was / ende compact met den Duyvel hadde) quam Moteçuma besoecken / buyten de ghewoonlijcke uyr / en verseeckerde hem / sijn Goden ghesept te hebben / hoe dat hem ende sijn gantsche Rijcke een groot verlies ende moeyte voor handen was. Veel Toovenaers ende Gochelaers / seyden hem t'selve van gelijcken / onder de welcke eenen was / die hem seer bysonderlijcken seyde / t'ghene dat hem naemaels quam te ghebeuren: ende staende met hem te spreecken / soo wiert hy ghewaer / hoe dat hem de Duymen ende groote Teenen van de handen ende Voeten ghebraecken. Nu zijnde met soodanighe tijdinge gantsch ontstelt ende qualijcken te vreden / heeft alle dese Toovenaers bevolen ghevanghen te nemen / maer zy-lieden zijn haestelijcken uyt de ghevanghenisse verdwenen / waer mede Moteçuma soo rasende ende uytsinnich wiert / (van dat hyse niet en mocht doen dooden) dat hy alle henlieder Vrouwen ende Kinderen dede ombrenghen / ende haer Huysen ende Goederen in de grondt uytroeyen ende vernielen. Ende voelende sijn selven / door dese voorboden gheprickelt / soo heeft hy ghesocht den toorn van sijn Goden te versoenen / waer toe hy gheboot te brenghen eenen seer grooten Steen / om daer heftighe sacrificien op te doen / ende gaende seer veel volcx / met haer Kabels ende ghereetschap uyt / om die te brengen / en constense niet eens verroeren / hoe wel datse vast aenhoudende / seer veel dicke Kabels aen stucken braecken / ende door dien datse noch even opiniatelick voortginghen / sonder ophouden / soo hoordense int eynt / dicht by de Steen / een stemme / datse niet en wilden te vergheefs arbeyden / want en soudense doch niet connen nemen / om dat den Heere / van dat gheschapen is / niet langher en wilde ghedooghen / dat men sulcke dinghen dede. Moteçuma dit hoorende / heeft bevolen / datse de sacrificien aldaer souden doen: waer op (soo men sept) weder een ander stem seyde / En heb ick niet ghesept / dat het niet en is de wille des Heeren / van dat gheschapen is / dat men sulcx doet: ende op dat ghy sien meucht / dat sulcx waer is / soo sal ick my een poos laten voortsleypen / ende sult my daer nae niet weder connen verroeren: T'welcke alsoo ghebeurde / datse die een poos lichtelijcken voorttrocken / ende daer nae in gheenderley maniere / soo lange datse haer / door veel biddens / liet brenghen tot aen de incomste der Stadt Mexico, alwaerse subijtelijcken in een Watertocht ofte stroom viel / ende soeckende daer nae / en is noyt verschenen of gevonden / maer vondense daer nae / weder ligghen / op de selve plaets daer sijse van daen ghehaelt hadden / waer van zy seer verwondert ende versuft bleven. Op desen selven tijt / soo verscheen daer aen den Hemel / een seer groote ende licht-schijnende vlamme Vyers / in de ghedaente van een Pyramide, de welcke hem begonst te verthoonen des middernachts / climmende alsoo op: ende des morghens als de Son op ginck / soo quam het te staē op het besteck van den middach / al waer het weder verdween. Verthoonde hem op dese maniere alle nachten / den tijt van een gantsch jaer lanck / ende t'elcke mael dat het uyt quam / soo maeckte t'volck een groot ghecrijsch ende gheroep / (ghelijck alst haer ghewoonte is) verstaende dat het een voorseggingh ofte teycken van groot quaet was: oock mede soo is eens den gheheelen Tempel ontsteecken / (sonder datter van binnen of van buyten / eenich licht / noch Donder of Blixem / ontrent was) ende ghevende de Wachters een groot ghelupt / quam daer seer veel volcx met Water nae toe loopen / om t'selve t'uyten / maer en hielp gantsch niet / tot soo langhe dat het gantsch end' al gheconsumeert was / segghen dat het scheen ghelijck of het Vyer uyt het selve Houtwerck ghecomen hadde / ende dat het met het Water meer brande. Saghen van gelijcken een Comeet opcomen

by claren lichten dach / de welcke sijnen loop dede / van uyt den Westen nae't Oosten / werpende een groote menichte van Voncken ofte Vyerstralen van hem / ende seyden te hebben de ghedaente van een seer langhe Steert / ende aen't beginsel ofte eynde / drie dinghen ghelijck als hoofden. T'groote Lack ofte Meyr / t'welcke gheleghen is / tusschen Mexico ende Tezcuco, begonst (sonder datter eenighe Windt / Aerdtbevinghe / ofte eenighe andere oorsaecke was) subitelijcken te sieden / wassende ende springhende met Waterbellen ofte Bobbelen / soo hoogh op / dat alle de Timmeragien ofte Ghebouwen / die daer dicht by stonden / onder de voet vielen. Daer wordt ghesept / dat men op desen tijdt / veel ghelupdts ofte stems hoorde / ghelijck als een bedruckte ofte weemoedighe Vrouwe / de welcke somtijdts seyde : O mijn Kinderen / uwen onderganck ende verderf is nu op handen. Andermaels seyde sy / O mijn Kinderen / waer sal ick u heen voeren / dat ghy t'eenemael niet verloren en gaet? Van ghelijcken soo verschenen daer verscheyden Monstren met twee Hoofden / ende brenghende de selve voor den Coninck / verdwenen terstont uyt het ghesicht. Alle dese voorseyde dinghen gaen twee seer vreemde Monstren te boven / waer van t'eene aldus was : De Visschers van't Meyr ofte Lack / creghen een Voghel van de grootte ende Coleur als een Craen / doch van een vreemde ende noyt-ghehoorde ghedaente / den welcken zy brachten tot Moteçuma, die tot die'r stonden hem onthielt / int Paleys datse noemden van den Rouwe ende Droefheyt / dat altemael swart ghevervet was : want soo ghelijck als hy hadde verscheyden Paleysen tot vermaeckelijckheyt ende tijdt-verdrijf / alsoo hadde hyse oock van ghelijcken voor tijden van swaricheyt / daer hy nu dapper met becommert was / door de dreyghementen die hem sijn Goden aen deden. Met sulcke droevighe maren ofte voorbaden / quamen by hem recht op den Middagh / ende stelden hem den selven Voghel voor / de welcke recht boven op't Hooft / een dinck hadde / t'welcke blinckende ende doorschijnende was / op de maniere van een Spieghel / int welcke Moteçuma conde sien t'schijnsel van den Hemel ende Sterren / waer van hy verwondert bleef / ende keerende d'Ooghen nae den Hemel toe / en sach daer gantsch gheen Sterren altoos aen. Nu / siende weder in de selve Spieghel / sach hy Crijchsvolck die van uyt den Oosten / met een Heyrlegher / al vechtende ende doot smijtende aen quamen / dede sijn Waerseggers roepen / die hy veel hadde / ende hebbende t'selfde ghesien / sonder reden weten te gheven / van't ghene haer ghevraeght was / soo is den Voghel op den besten tijdt verdwenen / sonder datse die oyt meer te sien quamen / waer van Moteçuma seer droevich ende gantsch verbaest bleef. T'ander datter gheschiedde / was aldus : Daer quam eenen Boer ofte Bouman hem aenspreecken / de welcke ghehouden was / voor een goet degelijck ende slecht man / ende den selven refereerde hem / hoe dat wesende hy des voorighen daeghs besich op sijn Ackerwerf / soo quam daer eenen overgrooten Arent nae hem toe vliegen / ende nam hem int ghewicht op / sonder eenich letsel ofte seer te doen / ende bracht hem by een seecker Hol / al waer hy hem in dede gaen / segghende den Arent : Aldergroot-moghenste Heere / daer brenghe ick u den ghenen die ghy my bevolen hebt. Ende den Indiaenschen Landtman sach rontsom aen allen zijden / om te sien met wien dat hy sprack / ende en conde niemant sien / ende hoorde terstont een stemme / de welcke hem seyde / Kent ghy dien Man / die aldaer op der Aerden uytghestreckt leyt? Ende siende op de Vloer / sach hy een Man die seer vast in slaep lach / met Coninckljjcke verciersels aen / ende een Bloem-rieckerken / met een

een welrieckende brandende Leemte in de Handt / nae de ghewoonte van't selve Landt / ende comende de Bouman hem te verkennen / sach dat het was den grooten Coninck Moteçuma. Eerstont nae dat hem den Landtman verkent hadde / soo antwoordde hy : Groot-moghende Heere / dit schijnt te wesen onsen Coninck Moteçuma. Waer op de stemme wederom seyde / Ghy seght de waerheydt / besiet eens hoe slaperich ende sorgheloos dat hy leyt / van de groote moeyten ende quaden die hem over t'Hooft hanghen ende bejeghenen sullen : t'is altijdt / dat hy betale de groote overlasten ende quellinghe / die hy Godt aenghedaen heeft / ende de groote tyrannije van sijn opgheblasentheydt / ende hy is hier van soo sorgheloos ende verblindt in syn ellendicheydt / dat hy't niet eens en ghevoelt : ende op dat ghy't sien moocht / soo neemt die Leemte / dien hy in sijn Handt heeft brandende / ende houtse aen sijn Dye van't Been / ende ghy sult sien / dat hy't niet eens sal voelen. Den armen Landtman en dorst hem niet ghenaecken / noch oock doen t'ghene hem ghesept wierdt / door de groote vreese diese al te samen van den selven Coninck hadden. Maer de stemme seyde wederom : En vreest niet / want ick ben / sonder comparatie / veel meer als desen Coninck / ende ick can hem vernielen / ende u beschermen / daerom doet het ghene dat ick u bevele. Waer mede den Boer de Leemte uyt des Conincx Handt nam / ende stackse hem al brandende aen sijn Dye / ende hy en verroerde hem niet eens / noch en thoonde daer gantsch gheen ghevoelen in. Dit ghedaen zijnde / seyde de stemme tot hem : dewijle dat hy nu sach / hoe slaperich dat den selven Coninck lach / dat hy hem soude gaen wacker maecken / ende vertellen alle het ghene datter ghepasseert was / ende dat hem den Arent alsdoe / door t selve bevel / weder int ghewicht op nam / ende op de selve plaetse bracht / daer hy hem van daen ghenomen hadde / ende tot voldoeninghe van t ghene hem ghesept was / soo quam hy hem waerschouwen. Men seyt / dat Moteçuma alsdoe nae sijn Dye sach / ende bevont dat het verbrandt ofte versengt was / t'welcke hy tot die'r stonden niet eens ghevoelt hadde / waer mede hy boven maten droevich ende mistroostich bleef. T'mach wesen / dat het ghene den Landtman alhier verhaelde / hem ghebeurt is / door een inbeeldinghsche Nacht-ghesicht / ende en is niet ongheloofliјck / dat Godt de Heere (door middel van eenen goeden ofte quaden Enghel) gheordineert ofte toeghelaten heeft / de selve waerschouwinghe te doen aen den Landtman / (hoe wel een ongheloovich ofte Heyden) tot een castijdinghe des Conincx / naedemael dat wy van dierghelijcke ghesichten zijn lesende in de Goddelijcke Schriftuere / datse van ghelijcken gheopenbaert zijn / aen ongheloovighe ofte Heydensche lieden ende sonderen / als Nabuchodonosor, Balan, ende die Pithonisa van Saul. Ende soo wanneer dat juyst alle dese dinghen niet alsoo volcomelijcken gheschiet waren / soo is het nochtans seecker / dat Moteçuma met groote swaricheyt ende quellinghe belast was / door de veel ende verscheyden Voorboden ofte Spoocken dien hy hadde / van dat sijn Rijcke ende Wet haest op een eynde was.

Het 24. Capittel. Van de tijdinghe die *Moteçuma* creech, hoe dat de Spagnaerden aen sijn Landt ghecomen waren, ende van d'Ambassaetschap dien hy aen haer sandt.

NV/ soo zijn dan int veerthiende Iaer/ der Regeeringhe van Moteçuma, (t'welcke was int jaer onses Salichmaeckers/1517.) verschenen in de Noort-Zee/ eenighe Schepen met volck/ waer van de bewoonders van de Zee-Custe (t'welcke Onderdanen waren van Moteçuma) hen seer grootelijcken verwonderden/ ende willende haer d'Indianen noch meer voldoen/ van wie datse waren/zijn met etlijcke Canoas ofte Schuyten/ de Schepen aen boort ghevaren/ nemende veel verversschinghe van eetbare Spijsen ende costelijck ghewaet voor haer/ ghelijck als offe ghecomen hadden om die te vercoopen. De Spagnaerden ontfinghense in haer Schepen/ ende in betalinghe van hare Spijsen ende Cleederen/daerse hen van te vreden stelden/gaven sijse sommighe Snoeren/ van valsche roode/ blauwe/groene ende geele Steenen/de welcke d'Indianen meynden dierbare Steenen te wesen. Ende hebbende haer de Spagnaerden gheinformeert/ van wie dat haren Coninck was/ ende van sijn groote macht/hebben haer verlof ghegheven/ segghende datse die Ghesteenten aen haer Heere wilden brenghen/ende hem segghen/ datse hem voor dese reyse niet en mochten gaen besoecken/maer datse wel haest wederom souden comẽ/ om hem te comen besien. Met dese bootschap zijn die van de Zee-Cust nae Mexico toe getogen brengende met haer in een Doeck geconterfeyt/ alle het ghene datse gesien hadden/als van de Schepen/Menschen/ ende haer ghedaente/ gelijckelijck met de Ghesteenten diese hen ghegheven hadden. Met dese bootschap bleef den Coninck Moteçuma seer perplex ende swaermoedich/ ende beval datser niemant yet af segghen souden. Des anderen daeghs vergaerde hy sijnen Raet/ ende wijsende haer de Doecken ende Snoeren/vraeghde hen om raet/ wat dat men doen soude. Ende daer wiert besloten/ dat men aen alle de Zee-Custen ordene soude stellen/ om op haer hoede te wesen ende wacht te houden/ ende datse hen (soo daer yet bejeghende ofte overquam) daer van souden waerschouwen. T'aenvolghende Iaer/t'welcke was int begintsel van't Iaer van achthienen/ soo sagense t'Zeewaert in/de Vloot verschijnen/ daer den Marckgraef van den Dale/ Don Fernando Cortês, met sijn metghesellen in quam/ met welcke tijdinghe Moteçuma seer verbaest was/ ende hem met den sijnen beradende/ seyden zy altemael/ dat sonder twijffel ghecomen was/ haer oude eñ groote Heere Quetzalcoâl, de welcke geseyt hadde/dat hy weder comen soude/eñ dat hy nu oock alsoo van uyt den Oosten quam/daer hy nae toe ghegaen was. Daer was onder de selve Indianen een opinie/ dat haer in voorleden tijden een groot Prins verlaten hadde/ met belosten van weder te comẽ/van welcker fundament op een ander ghesept sal worden. Hebben eyntlijcken ghesonden vijf treffelijcke Ghesanten/ met costelijcke Presenten/ om haer willecom te heeten/ seggende dat zy wel wisten/ dat haer groote Heere Quetzalcoâl daer mede quam/ ende dat hem haer Dienaer Moteçuma dede visiteren/ hem houdende voor sijn Dienstknecht. Dese Ambassaetschap verstonden de Spagnaerden door middel van Marina Indiaen diese met hen brachtẽ/ de welcke de Mexicaensche tale const. Ende dunckende Hernando Cortês, dat het selve een goede occasie was/ om in

Mexico

Mexico te gheraecken / heeft bevolen dat men sijn Camer seer wel ende cierlijck soude opschicken ende toerusten / ende hebbende sijn leven ghestelt met groote authoriteyt ende pracht/heeft de Ghesanten bevolen in te comen/de welcke niet meer en ghebrack / als hem voor haren Godt aen te bidden. Gaven hem haer Ambassaetschap / segghende dat sijn Dienaer Moteçuma hem dede versoecken / ende dat hy hem / als sijn Stadthouder / t'Landt op sijnen naem in bewaernis hielt / ende datse wel wisten/ dat hy Tolpicin was/ die haer al over veel Jaren belooft hadde/ weder te comen sien / eñ datse hem alhier van de Cleederen brachten die hy placht te draghen / als hy onder haer verkeerde / ende datse hem oock baden / de selve te willen ontfanghen/hem biedende veel ende seer goede Presenten. Cortês antwoorde (accepterende de giften) ende gaf te verstaen/dat hy den ghenen was/die zy seyden/waer mede zy seer wel te vreden bleven/ siende datse van hem soo vrientlijcken ende lieftallich ghetracteert wierden / t'welcke (soo wel in dese als in ander saecken) in desen vroomdadigen Capiteyn prijsens weert was : ende soo sijn ontworp voortganck ghehadt hadde / t'welcke was / t'selve volck met goetheyt te winnen/ soo scheent datter de beste middelen voorghewent ende gheraeckt waren / die men soude moghen wenschen / om dat gheheele Landt met liefde ende vreedsamicheyt/ t'Evangelium onderdanich te maecken. Maer de sonde van die soo wreede doot-slaghers ende Satans lijfs-eyghen/waren de castijdinghe van den Hemel vereyschende/ zijnde oock die van veel Spagnaerden niet weynich/ ende alsoo ist / dat de hooghe oordeelen Gods / de ghesontheyt van de lieden verstelt hebben / houwende eerst de verdorven Wortelen af. Ende soo/ghelijck als d'Apostel seyt/ t'quaet ende de verblintheyt van d'eene is gheweest / de salichevt van d'andere. In effect / des anderen daeghs / nae de voorseyde Ambassaetschap soo zijn de Capiteynen / ende t'principaelste volck van de Vloot/in den Ammerael ghecomen/ ende overleggende de saecke / ende verstaende hoe rijck ende machtich dat het Rijcke van Moteçuma was/lieten hen duncken/dat het van noode was/onder dat volck reputatie te vercrijgen/ van dappere ende vrome cloecke Helden/ende datse daer door (hoe wel zy weynich waren) souden ontsien/ ende binnen Mexico ontfanghen worden. Tot sulcken eynde/ dedense alle het Gheschut van de Schepen rontsom afschieten : ende om dies wille dat sulcx van d'Indianen noyt ghehoort of ghesien was geweest/bleven soo verbaest ende verschrickt / ghelijck of haer den Hemel op't hooft ghevallen hadde. Daer nae / soo hebben hen de Soldaten gaen uytdaghen / om met haer te vechten : ende om dat het d'Indianen niet en dorsten onderstaen / soo hebben zy haer t'selve verweten/ende qualijck getracteert/ hen wijsende haer Rapieren/Lancien Rinck-Cragen/ Partuisanen ofte Hellebaerden/ende andere Wapenen/ waer mede zy haer seer verveert maeckten. d'Arme Indianen cregen hier door soo groote ergherniße ende verschrickinghe/ datse gantsch van opinie veranderden/seggende dat haren Coninck ende Heere Tolpicin daer niet met onder en quam/maer dat het Goden ende Vyanden waren / die om henlieden te vernielen quamen. Soo wanneer datse nu tot Mexico quamen/soo was Moteçuma int huys vande Oper-schare/ ende al eer datse hem d'Ambassaetschap brachten/ soo dede den ongheluckighen noch in sijn teghenwoordicheyt / een groot getal van Menschen sacrificeren/ doende met het Bloet der ghesacrificeerden/ de Ghesanten bedouwen ofte besprenghen / meynende dat hyse / met dese ceremonie / (diese in seer solennele Ambassaetschappen ghebruyckten) goet souden crijghen. Maer alle t'Relaes ende informatie van de ghedaente der Schepen / volck ende Wapenen ghehoort hebbende / bleef Rom.8.

gantsch ende t'eenemael confuys ende perplex : ende raet ghehouden hebbende/ en heeft gheen beter middel ghevonden/ dan om t'ondersoecken/ofse d'aencomste van de selve Vreemdelinghen / door swarte Consten ende besweeringhen cost beletten. Plaghen haer dickwils met dusdanighe middelen te behelpen / want de ghemeynschappe diese met den Duyvel hadden / was seer groot/ met welcker hulpe zy oock menichmaels vreemde effecten te weegh brachten. Nu dan/soo vergaderden haer de Toovenaers / swarte-Constenaers ende Duyvel-besweerders : ende van Moteçuma ghepoꝛt zijnde / namen op haer last / t'selve volck weder in haer Landt te doen keeren/ tot welcker eynde/ zy ghegaen zijn/op seeckere Oorden/ofte bestemde plaetsen/ (die haer/ om de Duyvelen te vermanen/ ende haer Const te gebruycken/ bequaem dochte) een dinck waerdich aen te mercken/deden al watse mochten ende costen / ende siende dat de Christenen gheenich dinck hinderlijck en was / zijn wederom tot haren Coninck ghekeert/ segghende / dat die lieden meer als Menschen waren / want daer en was niet een dinck van haer Tooverije ende Besweeringe/ dat haer yet beschadichde. Alhier begost hem Moteçuma te persuaderen / eenen anderen wegh te kiesen / ende veynsende met haer comste een goet ghenoeghen te hebben/ heeft over alle sijn Rijcke (seyndende) bevolen/ dat men de selve Hemelsche Goden / die in sijn Lant ghecomen waren / dienen ende onderdanich wesen soude. De gantsche Ghemeynte was seer verslaghen ende mistroostich / ende daer quamen veel vreede tijdinghen / hoe dat de Spagnaerden seer veel vraeghden nae den Coninck / nae sijn maniere van proce deren / ende nae sijn Huys ende Goederen. Hier van wast/dat hy hem boven maten seer beclaeghde/ende radende hem den sijnen/ende ander swarte-Constenaers/ dat hy hem soude verberghen/presenterende hem ter plaetsen te brenghen/ daer hy van niemant ter Werelt ghevonden mocht worden. Heeft sulcx gheweygheert/ om dat het hem dochte/ een verachtheyt te wesen/ende nam voor hem/ dat te verbeyden/ al waert schoon dat hy daer om sterven soude /ende is eyntlijck van sijn Coninckx huys in een ander ghegaen / om de voorseyde Goden (ghelijck als zy-lieden seyden) in sijn Paleys te doen herberghen.

Het *25.Capit.* Van der Spagnaerden comste in *Mexico.*

Myn meyninghe en is niet / te handelen/ van de daden der Spagnaerden/ die nieu Spagnen gewonnen (noch van de vreemde gheschiedenissen diese ghehadt) hebben/noch oock van de moet ende vroomheyt des onverwinlijcken Capiteyns Fernando Cortês, want hier van doch al genoech Historien ende Tractaten zijn : ende de gene die den selven Capiteyn Fernando Cortês gheschreven heeft aen den Keyser Carel de vijfde/ (hoe wel met een slechte stijl/ende vreemt van opgheblasentheyt) gheven ghenoechsame ghetuyghenissen van datter ghepasseert is / t'welcke veel ende seer waerdich was/ in eeuwige gheheughenisse te blijven. Maer om alleenlijcken mijn intentie te voldoen / soo resteert daer te segghen / t'ghene dat d'Indianen van dese saecke zijn refererende/ t'welcke tot noch toe in geen Spaensche letteren ofte schrift ghestelt en is. Nu/ hebbende dan Moteçuma de tijdinghe van de victorie des Capiteyns/ende hoe dat hy vast/in sijn vereysch/aen quam trecken/hebbende verbont ghemaeckt met die van Tlascalâ sijn Hooft-vyanden / ende een straffe castijdinghe ghedaen over sijn vrienden die van Cholola , soo heeft hy hem ghemeynt te bedrieghen/

ghen / of te beproeven / met voor upt te seynden / een van syn treffelijckste / met syn Wapenen ende Coninckx eer-teyckenen / de welcke hem veynsde te wesen Moteçuma : welcke bedroch ofte versieringhe / den Marckgraef verstaen hebbende / door die van Tlascalâ, die in syn gheselschap quamen / heeft hem sulcx ontboden met een discrete berispinghe / van dat hy hem hadde willen bedrieghen. Waer van Moteçuma seer versuft bleef / ende heeft met dese angst ende verbaestheyt (keerende syn ghedachten om ende weer om) wederom onderstaen / de Christenen te doen afwijcken / door middelen van Toovenaers ende Duyvel-besweerders / tot welcken eynde / hyder veel meer vergadert heeft als d'eerste reys / haer dreyghende t'leven te benemen / soose wederom quamen sonder t effectueren daer hyse om upt sant. Zylieden beloofden sulcx te doen : ende daer ginck een groot Rot ofte schare / van dese Duyvelsche Officianten / op de wegh van Chalco, (t' welcke was / daer de Spagnaerden nae toe / ende door moesten comen / ende climmende een hoochte opwaerts aen / soo is haer verschenen Tezcalipuca, (een van haer principaelste Goden) de welcke van't Spaensche Legher af quam / zijnde ghecleet ghelijck als de Chalcas, hebbende de Borsten ghegort ofte opgheschort / met een Coorde van sparto, (een tuych daer men in Spagnen de Wijghecorven af breyt) die acht maels om t'lijf ginck / sach daer upt / ghelijck als of hy upt syn sinnen / droncken / moeploos ende dul gheweest hadde / ende comende by't Rot ofte schare van de Toovenaers ende Gochelaers / is stil blijven staen / ende heeft daer met een groote toornichept ghesept : Waerom comt ghylieden weder hier ? Wat ist dat Moteçuma door ulieder middel soeckt ? Hy heeft hem te laet bedocht / want het is al besloten / dat men hem syn Rijcke / syn Eere / ende al wat hy heeft / ontneme / door die groote tyrannijen / die hy teghens syn onderdanen bedreven heeft / want hy en heeft niet gheregeert als een Heere / maer als een Tyran ende Verrader. Hoorende dese woorden / soo hebben de Toovenaers verkent dat het haren Afgod was / ende hebben haer voor hem verootmoedicht / ende eenen steenen Altaer opgherecht / bedeckende ende bestroeyende de selve met Bloemen / van die daer ontrent stonden. Maer hy hier gheen werck af maeckende / heeft haer weder bekeven / segghende : Waerom zijt ghy Verraders hier ghecomen ? keert u / keert u terstont wederom / ende siet Mexico eens aen / op dat ghy weten meucht hoe't daer met af loopen sal. Ende men sept / datse haer (om Mexico te besien) omkeerden / ende saghent altemael in een louter Vyer ende Vlam staen branden / ende hier mede is den Duyvel verdwenen. Ende om dat zylieden niet voorder aen dorsten passeren / soo hebben zy t'selve Moteçuma te kennen ghegheven / den welcken voor een wijl tydts (met syn ooghen nae der Aerden toe) niet een woort cost uptbrenghen / ende zijnde t'selve wat over heeft gesept : Nu wel aen / wat sullen wy doen / soo ons de Goden ende onse vrienden niet te hulp en comen / ende datse eer onse Vyanden voorderlijck zijn ? Soo hebbe ick my dan gheresolveert / ende laten wy ons alsoo al te samen resolveren / daer come af wat het wil / dat wy niet en sullen vluchten / noch en sullen ons oock niet verberghen / noch eenighe vertsaechthept thoonen. Ick hebbe medelijden ende compassie met de Ouden ende Kinderen / die gheen Handen of Voeten en hebben om haer te beschermen. Ende dit ghesept hebbende / sweegh hy stil / om dat hem syn ghemoet begost t'overstulpen ende te beweghen. Eyntlijcken / beginnende den Marckgraef Mexico te ghenaecken / soo heeft Moteçuma voor hem ghenomen / vanden noot een deucht te maecken / ende is drie vierendeel mijls upt de Stadt hem teghens ghetogen / t'ontfangen / comende met grooter Majestept : ende wordende
ghedra-

ghedraghen op de schouderen van vier Heeren / hebbende over t'hooft / een verhemelt van Gout ende costelijcke Pluymen. Nu / ten tijden datse malcanderen ghemoetten / soo is Moteçuma afghesteghen / ende hebben den anderen seer beleefdelijcken ghegroet. Ende Don Fernando Cortês heeft hem ghesept / dat hy sonder swaricheyt soude wesen / dat sijn comste niet en was / om hem sijn Rijcke te benemen of te verminderen. Moteçuma heeft Cortês, met sijn met-ghesellen / gheherberght in sijn principaelste Paleys / dat seer heerlijck was / ende hy is selfs in een van sijn ander Huysen ghegaen. Den selven nacht / soo hebben de Soldaten 't Gheschut van blijdschap los gheschoten/waer van d'Indianen (die sulcken musijck niet ghewoon waren) niet weynich en verschrickten. Des anderen daeghs/ soo heeft Cortês, Moteçuma ende de Heeren van sijn Hof doen vergaderen in een groote Sael: ende by een zijnde/heeft haer (sittende in sijn Stoel) ghesept/hoe dat hy was een Dienaer / van een groot Heer ofte Vorst / die hem uytghesonden hadde/ om over de selve Landen goet te doen / ende weldaet te bewijsen / ende dat hy daer die van Tlascalâ (t'welcke sijn Vrienden waren) seer claeghlijck in ghevonden hadde/ van't onghelijck ende leet / dat hen die van Mexico altoos aenghedaen hadden/ ende dat hy begheerde te weten/ wie dat de schult hadde / om haer te vereenighen / ende van nu voortaen den anderen gheen quaet meer aen te doen / ende dat hy/ met sijn Broeders/ (verstaet de Spagnaerden) aldaer souden blijven / sonder eenighe schade te doen / maer souden haer eer in alles helpen daerse costen en mochten. Dede dat dese redenen van al te samen wel verstaen mochten worden/ waer toe hy sijn Tolcken ghebruyckte. T'welcke den Coninck ende d'ander Mexicaensche Heeren verstaen hebbende / zijn daer grootelijcken in verblijt ende gherust gheweest / nae't bewijs ende vriendtschappe diese aen Cortês , ende aen alle d'ander / thoonende waren. Vele hebben een opinie / datse (ghelijck als de saecke op den selven dach besloten bleef) seer lichtelijcken met den Coninck ende t'Coninckrijck ghedaen conden hebben/ al watse wilden / ende datse haer de Wet Christi inghEplant mochten hebben/ met groote voldoeninghe ende vreedsaemheyt. Maer Godts oordeelen sijn onbegrijpelijck / ende de sonden van beyde zijden veel / ende alsoo is de saecke oock seer verscheyden afgheloopen/hoe wel dat Godt ten laetsten tot sijn intentie ghecomen is/in te bewijsen barmherticheyt aen de selve Natie/met het licht van sijn Evangelium/ hebbende eerstelijcken sijn oordeel ende straffe laten gaen over den ghenen/ die't voor sijn Goddelijcke Majesteyt verdient hadden. In effect/ daer zijn oorsaecken opghereesen/ waer door aen beyde zijden / quaet vermoeden/clachten ende onghelijcken voorghewent wierden. Ende siende Cortês,dat het ghemoet der Indianen verbreemt was/ soo heeft het hem goet ghedocht / hen te verseeckeren met de handen te slaen aen den Coninck Moteçuma,ende hem gevanghen te nemen/ ende in d'Ysers ofte Boeyen te setten/een saecke die de Werelt te verwonderen gheeft / t'welcke een van sijn ander daden (daer hy sijn Schepen verbrande/ ende hem onder de Vyanden liet besluyten/ om te verwinnen of te sterven) wel ghelijck is. Het argste van allen/ was / dat hem Cortês (door oorsaecke van d'ontijdighe comste/ eener Pamphilo de Narvaes,tot Vera Cruz , om t'Lant oproerich te maecken) van Mexico moeste absenteren / latende den armen Moteçuma in handen van sijn Met-ghesellen / de welcke sijn discretie noch moderatie niet en hadden/ waer door/ dat de saecke ghecomen is/tot een gantsche oproer ende tweedracht/ sonder eenighen middel van vrede.

Het

Het *26.Capit.* Van de doot van *Moteçuma*, ende hoe dat de Spagnaerden uyt *Mexico* scheyden.

IN Cortesens afwesen ofte absentie van Mexico, soo heeft den ghenen / die in sijn plaets bleef / voor hem ghenomen / een straffe te doen over de Mexicanen / ende was soo overdadich / ende daer wierden soo veel van den Adel omghebracht / (in een Mitote ofte Dans-spel diese int Hof ofte Paleys hielden) dat de gantsche Ghemeynte oproerich wert / ende grepen / met een verbolgen uytsinnichheyt / de Wapenen in de hant / om haer te wreecken ende de Spagnaerts te dooden / ende alsoo wast / datse het huys besetten ende dapper benauden / sonder dat haer de schade (diese van't Gheschut ende Voetboghen cregen / die seer groot was) yet toe costen doen / om van haer voornemen af te staen. Volherden int selve veel daghen lanck / ende benamen haer de Lijftochten / sonder daer yets ter werelt in of uyt te laten. Vochten met Steenen / worp-Pijlen / met haer maniere van Spietsen en Sweerden / t'welcke Roede zijn / daerse vier ofte ses seer scherpe Vlijmen ofte Scheermessen in hebben / ende waren soodanich / datter in dese furie ende oproerte (gelijck als de Historien verhalen) een Indiaen met een slach / den gantschen hals ende t'hooft van een Peert gheheel met af maeyde. Alsse nu op eenen dach met sulcken opset ende verbolghentheyt waren vechtende / soo hebben de Spagnaerden (om haer te stillen) Moteçuma, met een ander van de treffelijckste / doen climmen boven op een plat van't huys / beschut zijnde met de Rondassen ofte Schilden van twee Soldaten die met hem ghinghen. Siende zy-lieden haer Heere Moteçuma, bleven al te samen stil staen / en daer was terstont een groote silentie. Alsdoe soo seyde haer Moteçuma, door middel van dien anderen treffelijcken / met luyder stemme / datse haer souden bedaren / ende de Spagnaerden gheen Oorlogh aen doen: want dewijle dat hy ghevanghen was / (ghelijck alsse wel saghen) soo en cost het haer niet profiteren. Hoorende dit selve een cloeckmoedich Jongelinck / genaemt Quicuxtemoc, den welcken zy onder haer al gehandelt hadden / voor Coninck op te werpen / riep weder met luyder stemme tot Moteçuma, dat hy hem wel mocht gaen versien als een stuck Schelms / nademael dat hy soo bloohertich gewecst was / datse hem doch alsnu niet meer ghehoorsaem souden wesen / maer souden over hem soodanighen straffe doen / als hy verdient hadde / ende noemden hem / tot meerder schande / een Wijf te wesen. Dit ghesept hebbende / spande hy sijn Boghe / ende begost hem met Pijlen nae sijn Lijf te schieten / ende de Ghemeynte begonst weder aen met Steenen te werpen / ende haer storm te vervolghen. Daer wort van velen ghesept / dat Moteçuma op dese reys met een steenworp getreft wiert / daer hy van sterf. Maer d'Indianen van Mexico bevestigen / dat sulcx niet waer en is / dan dat hy daer na / de doot gestorven is / die ick terstont verhalen sal. Als hem Alvarado ende d'ander Spagnaerden / soo benaut ende beset saghen / hebben ghesonden aen den Capiteyn Cortês, om hem te doen weten / t'groot perijckel daerse in waren. Ende hebbende hy / met een wonderlijcke behendicheyt ende cloeckheyt / de dinghen van Narvaes gheremedieert / ende t'meesten deel van sijn volck tot hem ghecregen / is met grooter haest / ende spoedighe dachreysen / nae Mexico den sijnen te hulpe ghetrocken / ende nemende den tijt waer / dat d'Indianen rustende waren / want 't was haer gewoonte /

woonte/datse in haer Oorlogh van alle vier dagen/ een rustedey/is met practijcke ende ghewelt soo verre ghecomen/dat hy hem ghevoecht heeft tot by den sijnen/int Coninckx Paleys/daer hen de Spagnaerden sterck ghemaeckt hadden/waerom sy veel vreuchden ende blijtschap bedreven/ende alle het Gheschut los schoten. Maer om dies wille/ dat d'uytsinnicheyt der Indianen meer ende meer aen wies / sonder datter eenige middelen warē/om haer te vreden te stellē/eñ dat haer de Lijftochten t'eenemael begonsten te ghebreecken / siende oock datter gheen hope en was / van haer langher te moghen verweeren/ soo heeft den Capiteyn Cortês voor hem ghenomen / daer op eenen nacht al blindelingh ende bedecktelick uyt te trecken / ende hebbende ghemaeckt eenige houten Bruggen/ om te passeren over twee seer groote ende periculeuse Water-tochten ofte stroomen/ is met grooter stilheyt des middernachts daer uyt ghetrocken / ende hebbende al een grooten hoop van't Volck ghepasseert over d'eerste Water-tocht ofte stroom/ soo zijnse ontdeckt gheworden door een Indiaensche Vrouwe/de welcke seer luyde begonst te roepē/ hoe dat haer Vyanden wech liepen / op welcker gheluyt de gantsche Ghemeynte t'samen liep/ ende met een dappere furie/daer op aen vielen/in sulcker voeghen/datter/int passeren van de tweede Water-tocht/ soo ghewont als overtreden/over de drie hondert ter neder gheleyt wierden / ende doot bleven / ter plaetse daer hedensdaeghs een Cluyse staet/ de welcke (onbehoorlick ende sonder reden) van de Martelaren ghenaemt wort. Daer warender veel/die/om haer Gout ende Juweelen/ diese haddē/ te bewaren/ t'lijf verloren. Andere die haer selfs vertoefden om sulcx op te rapen ende met te brenghen/wierden van de Mexicanen ghevanghen genomen/ende seer wreedelijcken voor hare Goden gesacrificeert ofte opgeoffert. Den Coninck Moteçuma wiert van de Mexicanen doot ghevonden/ zijnde/ nae datse segghen/ met Pongnaerden doorsteecken. Ende haer opinie is/ dat hy op den selven nacht/ met meer andere der voornaemste/van de Spagnaerden/omgebracht is geweest. Den Marckgraef/ seyt eer/ int Relaes ofte Tractaet dat hy aen den Keyser sandt/ dat hem de Mexicanen/op den selven nacht/ een Soon van Moteçuma, met meer andere Edellieden/ die hy met hem brachte/ gedoodt hebben : ende seyt oock/dat haer allen den rijckdom/van Gout/Silver ende Ghesteenten/ diese met haer droeghen/ int Lack ofte Meyr gevallē is/sonder dat sulcx oyt weer te voorschijn quam. Nu/ t'mach wesen hoe dat het wil/ Moteçuma is ellendelicken voleynt/ende heeft van sijn groote opgheblasentheyt ende tyrannije gherechtelicken betaelt/t'gene dat hy aen't oordeel van den Heere der Hemelen wel verdient hadde / want comende sijn Lichaem in handen der Indianen/en wilden hem niet alleen gheen Coninckx/ maer noch oock geen gemeynen Mans uytvaert ofte begraeffenisse doen/ verwerpende t'selve met een groote versmaetheyt eñ gramschappe. Een van sijn Dienaers hebbende mededoogentheyt met soo veel ongheval van eenen Coninck/ die te vooren ontsien/ende ghelijck als een Godt/aenghebeden was/ maeckte daer erghens een Vyercuyl/ ende verbrant sijnde/leyde hy sijn Assche/ soo gelijck als hy best mocht/ op een plaets/die ghenoech veracht was. Nu/keerende op de Spagnaerden/die't ontquamen/ passeerden een seer grooten armoet ende moeyten/ want d'Indianen waren haer vervolghende/met een obstinaet ghemoet/twee ofte drie dagen lanck/ sonder datse haer een ooghenblick lieten rusten ende sy-lieden waren soo seer ghevexeert van honger / datter seer weynich Granen van Mays omgedeelt wierden voor haer eten. De Tractaten der Spagnaerden ende van d'Indianen comen over een/van hoe datse onsen Heere alhier miraculeuslic verlost heeft/haer beschermende

de Moe-

de Moeder der barmhertichept/ ende Coninginne der Hemelen/ Maria, seer wonderbaerlick op een Berghske/ drie Mylen van Mexico, al waer hedensdaeghs een Kercke ghesundeert is/ tot een gedachtenis van't selve/ gheintituleert/ Ons Liefvrouwen der bystant ofte hulpe. Quamen by haer Vrienden die van Tlaicalá, al waerse haer weder oprusten ende versaghen/ ende hebben met haerlieder hulpe/ als oock met de wonderbaerlicke cloecksinnichept eñ goet belept van Fernando Cortês, t'Oorlogh wederom teghens Mexico aenghevanghen / soo te Water als te Lant/ ende hebben eyntlick / met de inventie der Bergantynen ofte Koep-Jachten/ dicse op't Lack ofte Meyr toerusten/ ende daer nae door veel Veltslagen/ ende meer als t'sestich periculeuse stryden/ de Stadt t'eenemael comen te veroverẽ ende in ghecreghen/ op den dach van S. Hipolito, den derthienden Augusti/ van't Jaer 1521. Den laetsten Coninck der Mexicanen hebbende seer hartneckelicken t'Oorlogh uytghevoert/ is ten laetsten ghevanghen ghecregen in een groote Canoa ofte Schuyte/ daer hy't met meynde t'ontcomen/ ende gebracht zynde/ met andere van de treffelickste / voor Fernando Cortês, soo is het Coninckxken / met een vreemde cloeckmoedichept/ (een Poingaert uyt treckende) tot Cortês gecomen/ ende heeft hem ghesept: Ick hebbe tot noch gedaen alle het ghene dat ick ghemogen hebbe/ tot een beschermínghe van den mynen/ soo en ben ick alsnu niet meer schuldich/ als u dit te geven/ op dat ghy-der my terstont met ombrengt ende doodet. Cortês antwoorde/ dat hy hem niet en begheerde te dooden/ noch dat syn meyninghe niet gheweest en was om haer te beschadighen / maer dat het haerder soo sotten hartneckicheden schult was/ soo veel quaets eñ verderf gheleden te hebben/ want het was haer wel indachtich hoe veel maels datse haer de vrede ende vrientschappe aengeboden hadden. Dit gesept hebbende/ liet hem bewaren ende seer wel tracteren/ met alle d'ander meer die daer afgecomen ende ghesalveert waren. In dese Conqueste ofte Overwinninghe van Mexico, zyn gheschiet veel wonderbaerlicke dinghen/ ende ick en houdet voor gheen leughen noch verheffinge / t'ghene dat gesept wort/ van de gene die schryven/ hoe dat Godt de saecken der Spagnaerden met veel miraeckelen te baet ghecomen is / ende sonder hulpe ende faveur van den Hemel/ soo wast onmoghelycken gheweest/ soo veel swaricheden over te comen/ ende t'geheele Landt/ door't belept van soo weynich volcx/ te slechten ende t'onder te brenghen: want al hoe wel dat wy-lieden sondaren / ende sulcken hulpe onwaerdich waren/ soo was nochtans de saecke voor Godt/ de glorie van ons geloof/ ende de weldaet van soo veel duysenden van Zielen (gelyck als den Heere van de selve Natie ghepredestineert ofte vercorẽ hadde) vereysschende datter/ om de veranderinge die wy sien/ middelen voorghewent worden/ die boven de natuer ende eyghen waren/ van den ghenen/ die de Blinden ende ghevangenen tot synen kennisse roept/ ende haer met syn heylich Evangelium is gevende/ t'licht ende de vrychept. Ende op dat dit selve best ghelooft ende verstaen mach worden/ soo sal ick sommige exempelen verhalen/ die my op dese Historie te propoost duncken te comen.

Het 27. *Cap.* Van sommighe Miraeckelen die Godt in *Indien* ghewrocht heeft, tot een hulpe van't gheloof, ende sonder verdiensten der ghener diese uytgherecht hebben.

SAnta Crus de la Sierra (ofte t'heylige Cruys van't Gebergh te) is een seer verre gheleghen ende groote Provincie int Rycke van Peru, de

 welcke

welcke nabuerschap heeft/met verschepden ongheloovighe Natien/die tot noch toe t'licht van't Evangelium niet ontfangen hebben/ soo zy't van den tijt af (datter de Vaders van ons gheselschap met sulcken intentie nae toe ghetrocken zijn) niet aenghenomen en hebbē. Doch die vande voorseyde Provincie/zijn alt'hans Christenen/ eñ daer zijn Spagnaerden/eñ een groote menichte van gedoopte Indianen in. Op wat maniere datter nu de Christenheyt eerst in gecomē is/ was aldus: Een Soldaet/van een ongheregelt ende moetwilich leven/in de Provincie van de Charcas, de welcke hem / door vreese van't gherecht (die hem om syn misdaden vervolghde) seer verde te landewaerts in begaf/wiert van de Barbarische ofte ongheloovigen/ van't selve Landt/ in behoet opghenomen. Ende siende desen Spagnaert/dat dese lieden een groot ghebreck van Water leden/ende datse/om reghen te crijghen/veel superstitien (ghelijck het haer gebruyck is) aenrechten/heeft haer ghesept/ dat soose wilden doen t'ghene hy haer seyde/dat het terstont soude reghenen. Zylieden presenteerden haer/dat seer gheerne te willen doen. Hier mede dan/ soo maeckte den Soldaet en groot Cruys/ende rechtent overeynt/ende beval haer/datse aldaer souden aenbidden/ ende Water eysschen/ t'welcke zylieden alsoo deden/ een dinck dat wonderbaerlick is : daer stortēn terstont soo grooten menichte van Regenwater/ dat d'Indianen soo grooten devotie tot het heylich Cruys creghen / datser in alle hare nooden haer toevlucht op namen/ ende t'ghene vercreghen datse eyschten : jae soo veel / datse hare Afgoden quamen onder de voet te werpen / t'Cruys voor een Wapen ofte Eer-teycken droeghen / ende Predicanten eyschten / om haer te laten onderwijsen eñ Doopen / waerom de selve Provincie noch tot hedensdaeghs geintituleert ofte ghenoemt wert Sancta Crus de la Sierra , (dat is t'heylighe Cruys van't Gheberghte. Maer op dat men sien mach/ door wien dat Godt dit wonder teycken ghewrocht heeft / soo is te weten / dat comende den selven Soldaet (nae dat hy etlijcke Jaren dese miraeckelen van Apostel ghedaen hadde / sonder syn leven te beteren) in de Provincie vande Charcas, ende rechtende wederom syn schelmerije uyt/ is in Potosi openbaerlick aen de Galgh ghehangen : daerom soo moest (den ghenen die dit altemael schrijft/ als een saecke die kennelick/ ende in synen tijt ghebeurt is) hem seer wel ghekent hebben. In de vreemde Peregrinatie die Cabeça de Vaca (oft t'Koeyen-Hooft / den ghenen die naemaels Gouverneur in Paraguy gheweest is) ghetschreven heeft/van't t'ghene dat hem int Lant van Florida geschiet is/ met twee of drie Mackers/zijnde daer/ van een Armada ofte Vlote/ alleen ghebleven/dwalende thien jaren lanck/door Barbarische Landen. Ende doorloopende t'selve Lant tot aen de Suyder-Zee toe/vertelt/ende is oock een gheloof waerdich Autheur/hoe datse van de Barbaren ghedwongen waren/haer van seeckere Cranckheden te ghenesen/ ende soose sulcx niet en deden/ dreyghdense haer t'leven te benemen. Ende hoe wel dat zy gantsch gheen ervarentheyt/ noch oock eenighe ghereetschap tot de Medecijnen en hadden/ soo maecktense haer (door den noot ghedwonghen wesende) Evangelische Medecijnen / lesende de Kerckelijcke Ghebeden/ende maeckende het teycken des Cruyces daer over/ eñ quamen de selve Crancken daer met te genesen/met welcker nieu-mare zy't selve Ampt moesten achtervolghen / door alle de Vlecken ende Steden die ontelbaer waren / comende haer de Heere wonderlick te bate/ in sulcker voeghen/dat zijder haer selfs van verwonden/ dewijle datse niet meer als lieden van een ghemeyn leven waren/zijnde den eenen van haer noch oock een Swart. Lançero , is in Peru een Soldaet gheweest/ ende men en weet oock van hem anders gheen weerdicheyt meer / dan dat hy een

Soldaet was. Desen ghenas de Wonden op de staende voet / alleen met seeckere goede woorden/ ende het teycken van't Cruys daer over te slaen / waer uyt datter een ghemeyn spreeckwoort voort quam / Den Psalm van Lançero. Ende wordende den selven gheexamineert van den genen die d'authoriteyt in de Kercke hebben/ soo is sijn Ampt ende daet gheapprobeert / ofte voor goet bekent ghewozden. Ten tijden dat de Spagnaerden in de Stadt van Cusco belegen/ende in soo grooten benautheyt waren/ dat het haer/sonder eenighen bystant van den Hemel/ niet moghelick en was/ daer van bevrijt te worden/ soo wort daer van gheloofweerdighe Persoonen vertelt/ghelijck als ick het selfs ghehoort hebbe/dat werpende d'Indianen met Vyer-Pijlen op het Dack van de Wooninghe der Spagnaerden/ (t'welcke was / daer alsnu de groote Kercke staet) wesende t'selve Dack van een seecker Stroo/t'welck men aldaer Chicho noemt/en quam noch noyt t'ontsteecken of yet te branden/ want een Vrouwe/die daer boven om hoogh was/dede het Vyer terstont uyt/ ende dit wiert ooghenschijnlicken van de Indianen aengheſien/ ghelijck als zy't met verwonderinghe nae ghesept hebben. Door veel Tractaten ende Historien die daer zijn/weetmen voor seecker/dat(in verscheyden Veltslagen die de Spagnaerts gehadt hebben/soo in nieu Spagnen als in Peru)de wederpartije der Indianen/in de Locht ghesien hebben/een Ridder met een Sweert in de hant/ende sittende op een wit Peert/die voor/ofte met de Spagnaerden was vechtende/waer van de veneratie ofte eerbiedinge/die men den glorieusen Apostel S. Iacob over alle de Landen van Indien gheeft/ altoos ende alsnu noch soo groot is gheweest. Op andere tijden saghense/in diergelijcke benautheden/ 't Beelt van ons Lief vrouwe/ van wiens de Christenen/in die Contreyen/onverghelijckelijcke weldaden ontfanghen hebben. Ende soo men dese Hemelsche wercken altemael op't breet wilde verhalen/ghelijck alsse ghepasseert zijn/soude een seer lanck Relaes vallen : het is ghenoech dit selve gheroert te hebben/met d'oorsaecke van de vrientschappe die de Coninginne der glorie aen den onsen verthoont heeft/ ten tijden datse van de Mexicanen soo seer benaut ende vervolght waren/ t'welcke altemael gesept is/op dat men verstaen mach/ dat onsen Heere sorgh ghedragen heeft/ om t'Christelijcke Gheloof ende Religie voor te staen ende behulpich te wesen / beschermende den ghenen die't haer professie was/ hoe wel dat zylieden by avontuer/ door haer wercken/ soodanighe Hemelsche weldaden ende hulpe niet en waren verdienende. Dit selve is oock ghelijckelijck goet / op dat men alle de dinghen / van de eerste Overwinners van Indien, niet soo absolutelijcken en verdoeme of verworpe / ghelijck als sommighe gheleerden ende Religieusen (doch sonder twijffel met eenen goeden yver / maer al te veel) ghedaen hebben. Want al hoe wel dat den meesten hoop gheweest zijn/gierighe/ roeckeloose/eñ seer onwetende Lieden in de maniere van procederen/die men onder d'ongheloovighen (die de Christenen noyt te cort ghedaen hadden) behoorde te hebben/des niet teghenstaende/soo en mach men insghelijcx niet ontkennen/datter oock/van weghen d'ongheloovighen/veel boosheyts ende quaets tegens Godt ende den onsen bedreven is gheweest/ die haer tot wreetheyt eñ straffe verobligeert ende gepoort hebben. Ende t'ghene dat noch meer is/ soo heeft den Heere van allen/ (hoe wel dat de gheloovighen/ Sondaren waren) haer saecke ende partije willen voorstaen/ tot welvaert der selver ongheloovighen / de welcke haer daer nae/ door dese occasie / tot het heylighe Evangelium souden bekeeren/ want Godes weghen ende raetslaghen/zijn hoogh ende wonderbaerlick.

Het 28. Capit. ende t'laetste, Van de gheleghentheyt ofte ghestaltenis, die de Goddelijcke voorsienicheydt, in *Indien* gheordineert ofte gheschickt heeft, om de Christelijcke Religie daer incomste te hebben.

WIl dese Historie van Indien volepnden/ met te verclaren/ de wonderbaerlijcke schickinghe/ waer door dat Godt/ d'incomste van't Evangelium/int selve Lant/gedisponeert ende berept heeft/ t'welcke grootelijcken t'aenmercken staet/ om de wijshept ende goetheyt des Scheppers daer door te lovē ende groot te maecken. Door't Relaes ende t'Discours dat ick in dese Boecken gheschreven hebbe / soo mach van elc een verstaen worden dat de selve Rijcken/soo wel in Peru als in nieu Spagnen, ten tijden dat daer de Christenen in quamen / gecomen waren op't alderhooghste/ ende op d'uyterste Palen van hare macht. Want d'Ingas waren in Peru besittende/ t'Landt van't Rijcke van Chile af/ tot voorby dat van Quito, t'welcke zijn duysent Mijlen weeghs: ende hadden soo grootē dienst ende rijckdom van Gout/ Silver/ ende alle costelijckhept. Ende in Mexico regneerde Moteçuma, van de Noort-Zee af / tot aen de Suyder-Zee toe / wordende ontsien ende aenghebeden/ niet als een Mensche/ maer als een Godt. Op desen tijdt soo oordeelde den Alderhooghsten/dat dien Steen van Daniel, die de Rijcken ende Monarchijen der Werelt aen stucken brack/van ghelijcken soude breecken/ die van d'ander nieuwe Werelt. Ende soo ghelijck als de Wet Christi voor den dach quam/ ten tijden dat de Monarchije van Roome ghecomen was op syn alderhooghste/ alsoo ist insghelijcx gheschiet in de Westersche Indien, ende is voorwaer gheweest / een opperste voorsienichept ende schickinghe van den Heere / want zijnde in de Werelt een Hooft en tijtlijck Heere/ (ghelijck alst van de ghewijede Doctoren aenghemerckt wort) was d'oorsaecke / dat men het Evangelium seer lichtelijcken mochte verghemeynschappen/ aen soo veel volcx ende Natien. T'selve is van ghelijcken in Indien toegheg aen/ al waer de comste ende kennisse Christi / aen de Hoofden van soo veel Rijcken ende Volckeren / d'oorsaecke gheweest is / dat die seer lichtelijcken over alle de selve verspreyt wiert. Oock mede/soo staet hier noch een bysonder dinck t'aenmercken / te weten / dat soo ghelijck als de Heeren van Mexico ende Cusco de Landen quamen t'overwinnen/ alsoo quamen zy daer oock hare tale in te voeren : want al hoe wel datter waren/ ende noch zijn/ seer groote verschepdenheden van bysondere ende eyghen talen/ niet tegenstaende soo was/ende is noch hedensdaeghs de Hoofsche tale van Cusco wel over de duysent Mijlen int ghebruyck. Ende die van Mexico en moet niet minder wesen het welcke (om de Predicatie te verlichten/ten tijden dat de Predicanten niet de kennisse der talen(gelijck in voortijden/niet begaeft en zijn) niet weynich/ maer seer veel gheprofiteert heeft. Hoe grooten behulp dat de grootte van de voorschreven Rijcken gheweest is / tot de Predicatie ende bekeeringhe der lieden / mach / van die't begheert / ghesien worden / aen de meeste swarichept die men ondervonden heeft / in te brenghen tot Christum / d'Indianen die gheen een Heere en erkennen/ghelijck als ghesien mach worden int Lant van Florida, in Brasilien, in de Gheberghten van d'Andes, ende op ander duysent Contreyen/ al waer men in vijftich Jaren soo veel niet gheeffectueert ofte uytgherecht heeft/

heeft/als in Peru ofte nieu Spagnen, in min als vijf Jaren. Soo men nu wil segghen/ dat den rijckdom van't selve Landt / sulcx veroorsaeckt heeft / en ontken ick niet / doch evenwel soo en waert niet moghelick gheweest de selve rijckdom te besitten ende te verwaren/soo daer gheen Monarchie gheweest ware. Ende dit selve is een schickinghe Gods/ dat men (in den tijt dat wy Evangelische Predicanten/ soo cout ende gebreckelijcken van gheest zijn) Cooplieden ende Soldaten vint/die met den brant ofte vpericheyt der begheerlijckheyt ende t'ghebiet / soeckende ende vindende zijn/ een nieu volck/ daer wy met onse Coopmanschappen moghen incomen. Want soo ghelijck als S. Augustijn seyt / soo is de Prophecie van Esaie vervult/van dat hem Christi Kercke/niet alleen en verbreyt/aen de Rechter/maer insghelijcx oock aen de slincker cant/ t'welcke is/ ghelijck als hy selfs verclaert/ aen te nemen ofte te vermeerderen door Wereltsche ende aertsche middelen van Menschen/de welcke meer haer selfs/als Jesus Christus soecken. Is van gelijcken een groote voorsienicheyt Gods gheweest/ dat d'eerste Spagnaerden hulpe gevonden hebben/aen de selve Indianē/ende datter partijschap ende een groote oneenichept onder was. In Peru ist altoos claer ende blijckelick / dat d'oneenichept van de twee Broederen/ Athaualpa ende Guascar, (zijnde den grooten Coninck Guajnacâpa onlangs gestorven) den Marckgraef Don Francisco Piçarro, ende de Spagnaerden/ incomste ghegheven heeft/om datse verontledicht waren/ in malcanderen Oorlogh aen te doen/ ende elck een versochte haer te vrient te hebben. In nieu Spagnen en is het niet minder ondervonden / dat den bystant ende hulpe van die van de Provincie van Tlascalâ, (om d'eeuwighe vyantschap / diese met de Mexicanen hadden) den Marckgraef Don Fernando Cortês, ende den sijnen/de victorie ende Heerlijckheyt van Mexico gaf/ende sonder dat/ soo wast onmoghelijcken gheweest/ de selve ghewonnen/ noch haer oock op't lant te mogen onthouden hebben. Soo wie dat d'Indianen in weynich hout ende oordeelt/ dat men/ met het voordeel die daer de Spagnaerden over hebben van Persoonen / Peerden/ offensive ende defensive Wapenen/ wel alle Landen ofte Natien der Indianen souden moghen overwinnen/is seer bedroghen. Daer is Chile, ofte om beter te segghen/ Arauco ende Tucapel, t'welcke twee Valleyen zijn/ende is over de 25. Jaren (hoe wel dat men daer eenen daghelijckschen ende continuelijcken strijt teghens voert/ ende sijn uyterste best doet/ sonder datter nochtans onse Spagnaerden by nae een voet lants connen af winnen: Want als zy maer eens de vrees van de Peerden ende Roers verloren hebben/ ende te weten comen/dat de Spagnaerden insgelijcx van een steenworp ende van een Pijl ter neer vallen ende gequetst connen worden/ soo wordē daer de Barbaren soo in verhart/datse door de Spietsen heen loopende/ haer feyt comen upt te rechten. Hoe veel jaren zijnt wel/dat men in nieu Spagnen volck opghemaeckt ende teghens de Ghichimecos ghestreden heeft / t'welcke een weynich naeckte Indianen zijn/ die alleenlick met Pijlen ende Boghen omgaen/ sonder datmense tot op den huydigen dach heeft connen verwinnen/maer worden eer alle daeghs stouter ende onvertsaghder. Nu/ de Chuchos, Chiriguânas, Pilcoçones, ende alle d'ander van d'Andes, en isser de fleur van Peru met soo grooten ghereetschap van Wapenen ende volck (ghelijck wy ghesien hebben) niet nae toe ghetrocken? Wat hebbense uytgherecht? Met wat winst zijnse wederom ghecomen? Quamen wederom niet weynich/ te vredē ende blij wesende/van dat zy daer met het leven af gecomen waren/ hebbende by naest alle haer Bagagie ende Peerden verloren ende achtergelaten. Niemant en late hem duncken/als hy Indianen hoort

August. lib. 2. de con. Euangel. cap. 36.

hoort noemen/dat hy daer door verstaen moet/dat het lieden van Hout/ of uyt een Boom gehouwen zyn/eñ soo niet/mach het comen besoecken eñ ondertasten. Laet de glorie ofte eere gegeven worden/diese toe comt/ t'welcke principalijcken Godt/ eñ syn wonderbaerlijcke schickinge is. Want soo hem Moteçuma in Mexico,eñ den Inga in Peru, te weer gestelt hadden/ om de Spagnaerden d'incomste te beletten/Cortês eñ Piçarro (hoe wel dat het excellente Capiteynen waren)souden daer weynich toe geholpen hebben/ om voet op't lant te crygen. De groote subjectie eñ gehoorsaemheyt/die d'Indianen tot hare Coningen eñ Heeren hadden/ en is oock geen cleyne hulpe geweest/om Christi Wet aen te nemen eñ t'ontfangen/eñ de selve dienstbaerheyt eñ subjectie/diese den Duyvel/syn tyrannije/eñ een soo swaren jock onderworpen waren/was een seer excellente gheleghentheyt/voor de Goddelijcke wijsheyt / om de selve misbruycken tot het goet te proffiteren / pluckende syn goet van een anders quaet/dat hy selfs niet gesaeyt en heeft. Het is een dinck/dat slecht eñ gewis is/datter geenich volck vande Westersche Indien bequamer geweest(als oock noch) zyn/om t'Evangelium aen te nemē/als de gene/ die haer Heeren alderonderdanichst waren/eñ den meesten last gedragen hebbē/soo van tribuyten/dienstbaerheyt/ als van Godsdienstē eñ gebruycken der doodē ofte begraeffenissen. Alle het gene dat de Mexicaensche Coningē/eñ die van Peru,besetē hebben/ is hedensdaeghs t'alderbeploeghste van de Christenheyt/eñ daer de minste swarichheyt ghevonden wort/in de politijcke eñ Geestelijcke regeeringe. Het swaerlastich eñ t'onverdragelijck jock van des Satans Wettē/Sacrificien eñ Ceremonien/ warē de selve Indianen (als vooren gesept is) alsoo moede af te verdragen/datse hen onder haer beraetslaeghden/een ander Wet eñ Goden te soecken/om te dienen. Eñ alsoo heeft haer ooc Christi Wet/gedocht(eñ noch dunckē) te wesen rechtveerdich/sachtmoedich/reyn/goet/gelijck ofte effen/eñ gantsch en al vol weldaden. Eñ t'gene dat in onse Wet swaer valt/ (t'welcke is/soo groote/hooghe eñ verborgen misterien te glooven/wiert onder dese lieden seer lichtelijcken ingeplant/om dies wille dat haer den Duyvel/ander swaerder/eñ noch oock de selve dingen/die hy van onse Evangelische Wet ontstelende/ vergemeynschapt eñ dienst gemaeckt hadde/ gelijck als syn maniere van't Nachtmael t'ontfangen/biechten/aenbedinge van drie in een/eñ ander diergelijcken/eñ zyn/tot spijt vanden Vyant/dienstich geweest/datse wel en te degen met de waerheyt aengenomen mochten worden/ van de gene diese met de leugen ontfangen hadden. Godt is in alles wijs eñ wonderbaerlick/verwint den tegenstryder met syn eygen geweyr eñ Wapenen/vangt hem met syn stric/eñ onthalst hem met syn eygen sweert. Eyntlijcken/ soo heeft onser Godt (die dese lieden geschapen/eñ soo langen tijt/soo't scheen/vergeten hadde/eñ als de gheluckige ure gecomen was)willen doen/dat de selve Duyvels/vyanden der Menschen/(die valschelicken voor Goden gehouden wierden) tot haerder spijt/ getuygenisse moesten geven/der comste van de warachtige Wet/van de macht Christi/eñ van de triumphe synes Cruyces/gelijck als het door de boven-verhaelde Voorboden ofte Spoken/Prophecyen/Teyckenen/Prognosticatien/eñ door veel ander dingen/die daer in Peru,eñ op verscheyden Contreyen/gebeurden / warachtelijcken gebleecken is/ eñ de selve Indiaensche Gochelaers eñ Wijsen/ Ministeren des Satans/ hebben t'selve beleden eñ bekent. Eñ men en cant oock niet ontkennen/want het is openbaer eñ kennelick ghenoech voor de Werelt/ hoe dat ter plaetsen daer men t'Cruys gestelt/Kercken/ende Christi naems belijdinge heeft den Duyvel niet eens en derf kicken/eñ gecesseert en te niet zyn/alle de t'samen-spraecken/Oraculen antwoordē/ eñ sicht-

en ſichtbaerlijcke verſchijningen/die daer onder alle ſyn ongeloobigen ſo ordinaris eñ gemeyn waren. Eñ ſo daer noch hedensdaeghs eenich van ſyn vermaledijde Miniſteren yet van't ſelve is genietende eñ in gebruyck heeft / is daer yewers in de Speloncken ofte Holen/eñ op verborghen ende ſeer heymelijcke plaetſen / gantſch end' al uyt de wegh/eñ vreemt van den naem eñ handelinge der Chriſtenen. Den alder-opperſten Heere zy gebenedijt voor ſyn groote barmherticheden/ eñ voor de glorie van ſijnen H. Name. Voorwaer ſo de gene die deſe lieđẽ, in't wereltlijc als ooc int geeſtelijc/regeeren/haer(gelijck als hen Chriſtus gegeven heeft/ een Wet eñ Jock die ſachtmoedich eñ verdragelijck is / met eenen lichten laſt)niet meer laſts op en leyden/alſſe wel verdragen mogen/gelijc alſt de Cedullen ofte Schriften des goeden Keyſers/ ſaliger gedachten/vermelden eñ bevelen. Ende ſoo gelijckelijck met het ſelve/noch ten minſten de helft van de ſorge ware/om den genẽ tot haerder ſalicheyt behulpſaem te weſen/die ons met haer arm ſweet eñ arbeydt zijn proffiterende/ſoo ſoudet de vreedſaemſte eñ geluckichſte Chriſtenheyt der Werelt weſen. Onſe zonden en geven ons dicwils geen plaets tot meerder weldaet/evenwel ſo ſegge ic hier mede/t'gene dat de waerheyt/ende voor niy ſeer ſeker is/dat alhoewel dat d'eerſte incomſte des Euangeliums op veel plaetẽ niet geweeſt en is/met de Chriſtelijcke eenvoudicheyt eñ behoorlijcke middelen/ſo heeft nochtans de goetheyt Godts uyt het ſelve quaet/goet getrocken/eñ gedaen dat de ſubjectie ofte onderdanicheyt der Indianẽ/geweeſt is tot haerder volcomen remedie eñ ſalicheyt. Laet geſien worden/alle het gene dat in onſe tijdẽ op een nieu in Ooſtẽ eñ Weſtẽ tot de Chriſtenheyt aengehaelt is/eñ laet geſien worden/hoe weynich ſekerheyt eñ byſtant/datter int geloof eñ Chriſtelijcke Religie gheweeſt is/ter plaetſen daer de nieuwe bekeerden volcomen vryicheyt gehadt hebben/ om hen nae haerder eygen vrye wille te diſponeren ofte te regulerẽ. Onder d'Indianen/die de Chriſtenheyt onderworpen zijn/neemt het/ſonder twijffel / in waſdom eñ verbeteringe aen/brengende alle daegs meer vruchtẽ voort/eñ onder andere/ van andere qualiteyten eñ geluckiger beginſelen/comt het te vervallen/eñ is vaſt dreygende tot een vernielinge. Eñ hoewel dat de beginſelen in de Weſterſche-Indien moeylijckẽ geweeſt zijn/ſo en heeft daerom nochtans/den Heere niet gelaten daer terſtont heen te ſchicken/ſeer goede Werck-gaſten van ſyn getrouwe Miniſteren eñ H. Apoſtoliſche mannen/gelijck als daer geweeſt zijn / broeder Marten van Valencien/Franciſcaner / broeder Dominicus van Betanços, Dominicaner/broeder Jan van Roa, Auguſtijner/met andere Dienſtknechten des Heeren/die heylichlijcken geleeft/eñ dinghen uytgerecht hebben/die s'menſchen macht te boven gingen. Deſgelijcx/ wijſe heylige Prelaten, eñ ſeer gedenckweerdige Prieſters/van de welcke wy niet alleenlijc en hooren merckelijcke mirakelen eñ eygen Apoſtelſche daden/ maer hebben haer noch oock in onſen tijdẽ in de ſelve graet gekent/eñ ſelfs gemeynſchap met gehadt. Maer dewijle dat mijn intentie nu anders niet geweeſt en is / als te handelẽ t'gene dat d'eygen Hiſtorie der voorſchreven Indianẽ is beroerende/tot op den tijt dat het den Vader onſes Heeren Ieſu Chriſti goet gedocht heeft/haer t'licht van ſyn woort te vergemeynſchappen/en wil niet voorder paſſerẽ/latende t'diſcours van't Euangelium inde Weſterſche-Indien, tot op een ander tijt/ofte voor een beter vernuft. Biddende den opperſtẽ Heere van alles/eñ aen ſyn dienaers/hertgrondelijcken te willen bidden aen ſyn Goddelijcke Majeſteyt dat hy hem/door ſyn goetheyt/wil verweerdigen/ ſyn nieuwe Chriſtenheyt/die hy in den laetſten tijdẽ aen't eynde der Aerden/geplant heeft/ dicwils te willen beſoecken/ende met Hemelſche gaven vermeerderen. Den Coninck der Eeuwen/zy de Glorie/Eereen Heerlijcheyt voor nu ende altoos/Amen.

FINIS.

De Tafel van alle de Capittelen die in dit gheheele Boeck, ofte Historie Naturael ende Morael van VVest-Indien, verhandelt zijn.

Den goetwillighe Leser wort ghewaerschout, dat het ghetal daer de b, by ghestelt is, b. teeckent de ander zyde van't blatt.

Het Eerste Boeck.

HEt eerste Cap. Van d'opinie die sommige Autheurē gehadt hebben, dat hem den Hemel niet en verbreyde tot over de nieuwe Werelt. Fol. 1.

Het 2. Cap. Dat den Hemel van alle canten ront, ende in haer selven omloopende is. Fol. 2

Het 3. Cap Dat de H. Schrift ons te verstaen geeft, het Aertrijc int midden van der Werelt te wesen. Fol. 3.

Het 4. Cap. Antwoordt op het gene dat uyt de Schriftuere geallegeert werdt, tegens de rondicheyt des Hemels. Fol. 4. b

Het 5. Cap. Van't Schepsel ende gedaente des Hemels der nieuwe werelt. Fol. 5.

Het 6. Cap. Hoe dat de Werelt aen beyde zijden der Polen, lant-Zee heeft. fol. 5.

Het 7. Cap. Waer inne wederleydt wert, d'opinie van Lactantio, de welcke seyde, datter geen Antipodes en waren. Fol. 6.

Het 8. Cap. Van d'opinie die S. Augustijn hadde om d'Antipodes t'ontkennē. F. 7.

Het 9. Cap. Van de opinie die Aristotelus hadde, beroerende de nieuwe Werelt, eñ welcke d'oorsake was, die hem bedroogh om sulckx t'ontkennen. Fol. 8.

Het 10. Cap. Dat Plinius ende d'Ouderen oock het selfde van Aristoteles ghevoelende waren. Fol. 9 b

Het 11. Cap. Hoe datter onder de Vooroudéren eenige kennisse van dese nieuwe Werelt ghevonden is. Fol. 10. b

Het 12. Cap. Wat Platonis gevoelen was, van dese Westersche-Indien. Fol. 12.

Het 13. Cap. Dat sommige gelooft hebben, hoe dat Ophir, in de H. Schrift, dit ons Peru beduydende is. Fol. 12.

Het 14. Cap. Wat dat Tharsis ende Ophir in de Schriftuere beduydende zijn. F. 13.

Het 15. Van de Prophecije van Obadia, die van sommige op dese Indien beduyt ende uytgheleyt worden. Fol. 14.

Het 16. Cap. In wat manieren dat de Menschen in Indien ghecomen moghen wesen, ende datse na die contreyen met geen opsette wille gevaren zijn. Fol. 4.

Het 17. Cap. van de eygenschappen ende wonderbaerlijcke deucht des Seylsteens, om met te varen: ende hoe datse d'ouderen niet gekent hebben. Fol. 16. b

Het 18. Cap. Waer in geantwoort wert, den genen die gevoel ende zijn, dat men in voorigen tijden de Zee Ocean bevaren heeft, gelijck als heden daeghs. Fol. 17.

Het 19. Cap. Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste bewoonders van Indiē, aldaer gecomen zijn, versteken wesende met onweder eñ tegens harē wille. F. 18.

Het 20. Cap. Dat het niet tegenstaende meer gelijckenisse, dan goede redē heeft, te denckē, dat d'eerste bewoonders van Indien over lant gecomen zijn. Fol. 19.

Het 21. Cap. Op wat maniere dat de Beesten ende t Vee, nae de Landen van Indien ge-

dien ghepasseert zijn. Fol. 20.
Het 22. Cap. Hoe dat t'Indiaensch gheslachte niet gepasseert en is, over het Eylant van Atlantide, gelijck als sommige meynen. Fol 21.
Het 23. Cap, Hoe dat d'opinie van velen, die bevestighende zijn, d'Indianen van't Joodtsche gheslachte af te comen, valsch is. Fol 22.
Het 24. Cap. Door wat redenen men niet wel en can weten d'origine ofte oorspronck der Indianen. Fol. 23.
Het 25. Wat d'Indianē te vertellen plachten van haren oorspronc ende eerste opcomste ofte beginsel. Fol. 23.

Het tweede Boeck.

Het eersteCap. Daer in gehandelt sal worvan de Natuere ende eyghenschappe der Equinoctiael. Fol. 24.
Het 2. Cap. Wat dat d'ouderen gemoveert heeft, voor eē ongetwijffelt dinc te houdē, de Torrida onwoōbaer te wesē. F. 24. b
Het 3. Cap. Hoe dat de Torrida Zona overvloedich vochtich is, eñ dat hē d'ouders hier inne seer bedrogē hebbē. F. 25.
Het 4. Cap. Dat het buytē dēTropicos int contrarie van de Torrida is, eñ also heeft men daer meer Waters ten tijden dat de Son daer verst af is. Fol. 25.
Het 5. Cap, Hoe dat men binnen den Tropicos, in den tijt van de hitte eñ Somer, den egen eñ opwateren heeft, eñ van de rekeninge der Winter eñ Somer. Fol. 26.
Het 6. Cap. Dat de Torrida groote overvloedicheyt heeft van waterē eñ weydē, al ist schoon dat het van Aristotelis noch soo veel ontkent wort. Fol, 26. b
Het 7. Cap. Wort ghehandelt, de reden waerom dat de Son buyten de Tropicis, daer verst af wesende, t'water is optreckende, ende daer binnen in, int contrarie als syer naest by is. Fol. 28.
Het 8. Cap. Op wat maniere men verstaen moet, het gene dat van de Torrida Zona ghefeyt wort. Fol. 29.
Het 9. Hoe dat de Torrida niet uyt der maten, maer passelijckē heet is Fol. 29. b
Het 10. Cap. Dat haer de hitte vā de Torrida, met den overvloedigen regen ende corticheyt der dagē matigende is. F. 30.
Het 11. Cap. Dat men, behalven t'voorseyde, andere oorsaken heeft, om de Torrida getempert te wesen, namelijckende Nabuerschap de Zee Ocean. Fol, 31.
Het 12. Cap. Dat de hoogste landē d'alder coutste zyn, ende wat d'oorsaecke daer van is. Fol. 31.
Het 13. Cap. Dat de principaelste oorsake, van de Torrida getempert te wesen, het waeyen van de coele winden is. Fol. 32. b
Het 14. Cap. Dat men in de Geweste des Equinoctiaels, een seer gevoeglijck ende bequaem leven leeft. Fol. 33.

Het derde Boeck.

Het eerste Cap. Dat de Historie Naturael vande Indiaensche dingē, aengenaem eñ vermakelijcken is. Fol. 34.
Het 2. Cap. Van de Winden ende hare verscheyden eygenschappen ende oorsaken int generael. Fol. 34. b
Het 3. Cap. Van sommige eygenschappen der Winden, die in de nieuwe Wereldt waeyen. Fol. 36.
Het 4. Cap. Datter in de Torrida Zona altoos Briesen, ende buyten dien, Vendavalen ende Brisen waeyen. Fol. 37.
Het 5. Cap. Van de verscheydenheydt der Winden Brisen, ende Vendavalen, met d'andere meer Winden. Fol. 38.
Het 6. Cap. Wat dat d'oorsake is, dat men

altoos in de Torrida is vindende, Windē van Orienten, ofte uyt den Oosten, om te varen. Fol. 59.b
Het 27. Cap. Door wat oorsake dat men gemeynlijcker de *Vendavale* is vindēde, buytē de *Torrida*, op de meeste hoogte. F 40.b
Het 8. Cap. Van de exceptien die men inde voorseyde Regel vint, ende van de Winden ende stilten, die daer in de Zee ende op't Lant zijn. Fol 41.
Het 9. Cap. Van sommighe wonderbaerlijcke effecten van Winden, in de Contreyen van Indien. Fol. 41.b
Het 10. Cap. Van den Ocean die Indien is omvanghende, ende van de Noorder ende Zuyder Zee. Fol. 43.b
Het 11. Cap. Van de engte vā Magallanes, hoe die vā de Zuytzijde gepasseert is 44 b
Het 12. Cap. Van de Straet ofte engte die sommighe bevestighen, aen de Custe van Florrida te wesen. Fol. 45.b
Het 13. Cap. Van de eygenschappen der Straet ofte engte van Magallanes. F. 46.
Het 14. Cap. Van't Vloeyen ende Ebben der Zee Ocean in Indien. Fol. 46.b
Het 15. Cap. Van verscheyden Visch, ende maniere van Visschen der Indianē. F. 47.b
Het 16. Cap. Van de Lackē ofte Meyren, die in Indien gevonden worden. Fol. 49.
Het 17. Cap. Van diversche Fonteynen ende vloeyende Beken. Fol. 50.
Het 18. Cap. Van de Rivieren. Fol. 50.b
Het 19. Cap. Van de qualiteyt van't Lant van Indien int Generael. Fol. 51.b
Het 20. Cap. Van de eygenschappen van't Lant van Peru. Fol. 52.
Het 21. Cap. Van d'oorsaken diese geven, van dat het op de vlacke Landen niet en reghent. Fol 54
Het 22. Cap. Van de eygenschappen van nieu Spagnen, met d'Eylanden, ende ander Landen meer. Fol. 54.b
Het 23. Cap. Van't lant dat noch onbekēt is, eñ van t verschil, van eenen geheel en dach, tusschē die van Orientē ofte Oostē eñ die van Occidentē ofte Westē. F. 55.
Het 24. Cap. Van de Vulcanen, vyerighe monden ofte Swavelbergen. Fol. 56. b
Het 25. Cap. Wat dat d'oorsake is, dat het vyer ende roock van dese Vulcanen soo langhen tijt duert. Fol. 57.
Het 26. Cap. van de Aertbevinge. F. 57.b
Het 27. Cap Hoe dat het Aertrijc ende de Zee haer zijn omvangende. Fol. 58.b

---

Het vierde Boeck.

Het eerste Cap. Van 3. soorten vā Mixt ē, dat is gemengten ofte compositien, daer mē in dese Historie vā handelē sal. f. 59.b
Het 2. Cap. Van d'abondantie der Metalen die men in West-Indien heeft-Fol. 60.
Het 3. Cap. Van de qualiteyt des Aerttijcx daer men de Metalen vint, ende datse in Indien niet altemael bereyt worden: ende hoe dat d Indianen de Metalen ghebruyckt hebben. Fol. 61.
Het 4. Cap. Van het Gout dat in Indien bereyt wort. Fol. 61.b
Het 5. Cap. Van't Silver van Indien. F. 63.
Het 6. Cap. Van't Gheberghte Potosi, ende van sijnen ontdecker. Fol. 63.b
Het 7. Cap. Van de rijcdommē ofte schat, die daer gegraven is, eñ noch alle daegs getrocken wort uyt het gheberghte van Potosi. Fol. 65.
Het 8. De maniere van't graven ende bereyden der Mijnen van Potosi. Fol. 66.b
Het 9. Cap. Hoe dat het Metael van't silver gebeneficieert ofte bereyt wort. F. 68
Het 10. Cap. Van de wonderlijcke eygenschappen van't Quicksilver. Fol. 68.b
Het 11. Cap. Waer dat het Quicksilver gevonden wort, ende hoe dat syne over-

rijcke

rijcke Mynen in Guancavilca, eerst ontdeckt syn gheworden. Fol. 69. b
Het 12. Cap. Met wat cõste, dat het Quicsilver uytghetrocken, ende t'silver daer met bereyt oft gesuyvert wert. fol. 70. b
Het 13. Cap. Van de Artificien, ofte Ingenien daermen de Metalen met maelt, eñ de hoe dat het silver geessayeert ofte beproeft wort. Fol. 72.
Het 14. Cap. Van de Esmeraulten. Fol. 73.
Het 15. Cap. Van de Peerlen. Fol. 73. b
Het 16. Cap. Van't broot van Indien, eñ van't Mays. fol. 74. b
Het 17. Cap. Van de Yucas, Cacavi, Papas, Chunos, ende 'tRijs. fol. 75. b
Het 18. Cap. Van verscheyden Wortelen van Indien. fol. 76. b
Het 19. Cap. Van verscheyden soortẽ vã groene cruyden ende Aert-weyten, als oock van de ghene diese Comcommers, Pyn-Appelen, fruytken van Chile, ende Pruymen heeten. fol. 77.
Het 20. Cap. Van't Axi ofte Peper van Indien. fol. 78.
Het 21. Cap. Van de Platano. fol. 78. b
Het 22. Cap. Van't Cacao ende van't Coca. fol. 79. b
Het 23. Cap. Van't Maguey, Tunal, Greyn, ofte Cochinillie, Anil ofte Indigo, ende van't Algodon ofte Kattoen. fol. 80. b
Het 24. Cap. Van de Mameyen, Guayavos ende Paltos fol. 81.
Het 25. Cap. Van de Chicocapotes, Annonas ende Capolies. fol. 81. b
Het 26. Cap. Van de verscheyden soorten van vruchten, als oock van de Cocos, Amandelen, van d'Andes ende Amandelen van de Chacapoyas. fol. 82.
Het 27 Cap. Vã verscheyden Bloemen, als ooc vã sommige boomen, die alleenlijck enckele bloessemen voortbrengẽ, eñ hoe dat d'Indianẽ deselve gebruyckẽ, fol. 83.
Het 28 Cap. Van't Balsem fol. 83. b
Het 29 Cap. Van t Liquedamber, eñ ander Olyen, Gommen ende Drogen, die van Indien gebracht worden fol. 84. b
Het 30 Cap. Van't groote geboomte van Indien, als oock van de Cedren, Ceivas, ende andere groote Boomen fol. 85
Het 31 Cap Van de Planten ende vrucht-Boomen die uyt Spagnien naer Indien ghebracht zijn. fol 86.
Het 32 Cap. Van de Druyven, Wijngaerden, Olijf ende Moerbesie-Boomen, ende van't Suycker-Riet. fol 87
Het 33. Cap. Van't cleyn ende groot vee van Indien fol. 88.
Het 34 Cap. Van sommige gedierten vã Europa, die de Spagnaerden in Indiẽ gevonden hebben, eñ hoe dat de selve daer ghecomen mogen zijn. fol. 89
Het 35. Cap. Vã de vogelen die men daer van hier heeft, ende hoe datse daer in Indien ghecomen mogen zijn. fol 90
Het 36 Cap. Hoe dat het mogelijcken is, datmen in Indien gedierten heeft, die op geenighe ander plaetsen ter werelt ghevonden worden. fol 90. b
Het 37 Cap. Van de voghelen die eygentlijcke van Indien syn. fol 91
Het 38 Cap. Van de Bergh-gediertẽ. f 92.
Het 39. Cap. Van de Meer-katten ofte Apen van Indien fol 93
Het 40 cap. Van de Vicuñas ende Tarugas van Peru. fol 93. b
Het 41 cap. Van de Pacos, Guanacos, ende Schapen van Peru fol 94. b
Het 42 Cap. Van de Bezar-steenen, 95. b

Het vijfde Boeck.

Het 1. Cap. Hoe dat de hooverdye ende nydicheydt des Duyvels d'oorsake gheweest is van d Afgoderye fol 97 b
Het 2. cap. Hoe veel manieren vã Afgoderye dat d'Indianen geplecht hebbẽ, 98

Het 3. Cap. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Godt is. Fol. 98.b
Het 4. Cap. Van de eerste soorte der Afgoderye, met de natuerlijcke ende ghemeyne dinghen. Fol. 99.
Het 5. Cap. Van de Afgoderye, die d'Indianen gebruyckten met de Particuliere dinghen. Fol. 100.b
Het 6. Cap. Van eē ander soorte van Afgoderie met de overledenē ofte doodē. f. 101.b
Het 7. Cap. Van de superstitien diese met de dooden bedreven. Fol. 102.b
Het 8. Cap. Van de gebruyckē die de Mexicanen ende andere Natien, met de overledenen gehadt hebben. Fol. 103
Het 9. Cap. Van de vierde eñ laetste soorte der Afgoderye, die d'Indianen, namelijcken, de Mexicanen, met de Beelden ende Figueren gebruyckt hebben. 104.
Het 10. Cap. Van een vreemde maniere van Afgoderye, die de Mexicanen ghebruyckten. fol. 106.
Het 11. Cap. Hoe dat den Duyvel gesocht heeft, inde maniere der sacrificē, religie eñ Sacramentē, God te vergelijcken. f. 106.b
Het 12. Cap. Van de Tempelen die men in Indien gevonden heeft. fol. 107.
Het 13. Cap. Van den hooveerdigen Tempel van Mexico. fol 107.b
Het 14. Cap. Van de Priesters ende d'ampten diese bedienden. fol. 108.b
Het 15. Cap. Van de Cloosters der jonge dochteren, die den Duyvel tot sijnen dienste geinventeert heeft. fol. 109.
Het 16. Cap Van de Cloosteren der Religieusē die den Duyvel voor syn superstitien heeft. fol. 110 b
Het 17. Cap. Van de penitentien eñ strengicheydt die d'Indianen, doot s'Duyvels ingeven, gebruyckt hebben. fol. 111.b
Het 18. Cap. Van de sacrificiē die d'Indianen aen den Duyvel deden, ende van wat dinghen. fol, 112.
Het 19. Cap. Van de sacrificien diese van Menschen deden. fol, 113.b
Het 20. Cap. Van de grouwelijcke sacrificien der Menschen, die de Mexicanen ghebruyckten fol. 114.
Het 21. Cap. Van noch een ander maniere die de Mexicanen ghebruyckten in de sacrificie van Menschen. fol. 115.b
Het 22. Cap. Hoe dat de selve Indianen al moede warē, eñ de wreethedē van hare godē niet langer verdragē mochtē 116.b
Het 23 Cap. Hoe dat den Duyvel onderstaen heeft, de Sacramenten der heylighe Kercke nae te bootsen. fol. 117
Het 24 Cap. Op wat maniere dat den Duyvel in Mexico onderstaen heeft, nae te bootsen, de Feeste ofte Ommeganck van't Corpus Christi, dat is t'Sacraments-dach, ende d'uytdeelinghe van't nachtmael, die de Kercke gebruyct 117.b
Het 25 Cap. Van de biecht eñ de Biechtvaders die d'Indianē gebruyct hebbē. 119
Het 26 Cap. Van de mismaeckte salvinge die de Mexicaensche Priesters ende andere Natien gebruyckten als oock van hare Toovenaers. fol 120.b
Het 27 Cap. Van andere Ceremonien eñ costuymen der Indianen, die met den onsen ghelijck zijn. fol 122
Het 28 Cap. Van sommige feesten, die, die van Cusco gebruyct hebbē, eñ hoe dat dē Duyvel van gelijckē heeft willē nabootsen het Mysterium ofte verborgentheyt der heylige Dryvuldicheyt. fol 123.
Het 29 Cap. Van de Feeste van't Iubileo, ofte Aflaet, die de Mexicanen gebruyckt hebben. fol 125
Het 30 Cap. Van de feeste der Coopliedē, die de Cholutecas gebruyckten. fol 127
Het 31. Cap. Wat proffijt datter te halen is, uyt het Relaes van de superstitien der Indianen. fol 128.

Het seste Boeck.

Het eerste Cap. Hoe dat de gene, een valsche opinie hebben, die d'Indianen voor onverstandige lieden houden. fol 129
Het 2 cap. De maniere van de Rekeninge eñ Kalendier ofte Almanack die de Mexicanen ghebruyckten. fol 129.b
Het 3 cap. Op wat maniere dat d'Ingas de Iaren ende Maenden telden. fol 130
Het 4 cap, Datter gheenighe Natien van Indianen ontdeckt zijn, die letteren ghebruycken. fol 130.b
Het 5 cap. De maniere der Letteren ende Boecken die de Chinen gebruycten. 131
Het 6 cap. Van de Vniversiteyten ende Studien van China. fol 132.b
Het 7 cap. De maniere van de letteren ende ghescriften die de Mexicanen ghebruyckten. fol 133
Het 8. cap. Van de ghehengenissen ende Rekeninghe, die d'Indianen van Peru gebruyckten. fol 134
Het 9 cap. Wat maniere ofte forme dat d'Indianē in hare gescriftē haddē 134.b
Het 10 cap. Hoe dat d'Indianen hare Bodē uytsonden. fol 135
Het 11 cap. Van de Regeeringhe en Coningen diese gehadt hebben. fol 136
Het 12 cap Van de Regeeringhe der Coningen Ingas van Peru. fol 136
Het 13 cap. Van de verdeelinghe die d'Ingas deden met haer Vassalen ofte Onderdanen. fol 136.b
Het 14 cap. Van de Edificien ofte Gebouwen ende ordinantie, die d'Ingas in hare Fabrijcken ofte Timmeringē haddē. 137
Het 15 cap. Van de goederen des Ingas, ende van d'ordinantie der tribuyten ofte Imposten dien hy over d'Indianen ghestelt heeft. fol. 138
Het 16 cap. Van d'Ambachten ofte Hantwercken die d'Indianē leerden. fol 139.b
Het 17 cap. Van de Post-Boden ende Chasquis die dē Inga gebruyćte. f 140
Het 18 cap. Van de Wetten, Iustitie eñ straffe, die d'Ingas geordineert hebben, als ooc van haer Houwelijcken. fol. 140
Het 19 cap. Van de afcomste der Ingas, Heeren van Peru, eñ van hare conquesten ofte overwinnge eñ victorien. fol 141
Het 20 cap. Van den eerstē Inga ende sijn nacomelinghen. fol. 142
Het 21 cap. Vā Pachacuti Inga Yupanguy ende t'gene datter geschiet is tot Guaincapa toe. fol 142.b
Het 22 cap. Van den principaelsten Inga, Guainacapa geheeten. fol. 143.b
Het 23 cap. Van de laetste successeuren ofte afcomelingen van der Inga. fol 144
Het 24 cap. Wat maeiere van Republijcke, ofte Stadts Regeeringe, dat de Mexicanen gehadt hebben. fol. 144.b
Het 25 cap. Van de verscheyden Digniteyten ofte Staten, ende Ordenen der Mexicanen. fol 145.b
Het 26 cap. De maniere van der Mexicanen vechten, ende van de Krijchs-Ampten diese hadden. fol. 146
Het 27 cap. Van de groote sorghvuldicheyt eñ Politie, die de Mexicanen gehadt hebbē, int opbrengē van de jeucht 146.b
Het 28 cap. Van de Dansspelen ende feesten der Indianen. fol 147.b

Het sevenste Boeck.

Het 1 cap. Wat datter aen gelegen is, kennisse te hebben van de daden der Indianen, namelycken van de Mexicanē. 148.b
Het 2 cap. van de Oude bewoonders van nieu Spagnen, ende hoe datter de Navatalacas in gecomen syn. fol 149
Het 3 cap. Hoe dat de ses Gheslachten van de Navatlacas t'lant van Mexico bewoont hebben. fol 150.

Het 4 cap. Van den uytrocht ende wegh der Mexicanen, ende van de bouwinghe van Mechoacan. fol 151
Het 5 cap. Van't gene dat haer wedervaren is, in Malinalco, in Tula, eñ in Chapultepec. fol 152
Het 6 cap. Van den strijt diese hadden teghens die van Cuhuacan. fol 152.b
Het 7 cap. Van de Stichtinghe ofte Bouwinghe van Mexico. fol 153
Het 8 cap. Van de oproeringe van die van Tlatelluco, en van den eersten Coninc die de Mexicanen gecoren hebben. fol 154
Het 9 cap Van't vreemde Tribuyt dat de Mexicanen aen die van Azcopuzalco betaelden. fol 155.b
Het 10 cap. Van den tweeden Coninck, ende van't ghene dat by syn Regeeringe ghescheit is. fol 156
Het 11 cap. Van den derden Coninc Chimalpopoca, eñ van synen wreeden doot, ende oorspronck van den Krijgh die de Mexicanen aen vingen. fol 157
Het 12 cap. van dẽ vierdẽ Coninc Iscoalt, eñ vã dẽ Krijch tegens de Tepanecas. 158
Het 13 cap. Van den slach die Mexicanen deden met de Tepanecas, eñ van de groote victorie diese vercreghen. fol 159.b
Het 14 cap. Van den Krijch ende victorie die de Mexicanen hadden op de Stad van Cuyoacan. fol 160
Het 15 cap. Van den strijdt ende victorie die de Mexicanen hadden met de Suchimilcos. fol 161
Het 16 cap. Van den vijfden Coninck van Mexico, ghenamet Motecuma, d'eerste van dien name. fol 162
Het 17 cap. Hoe dat Tlacaellel geẽ Coninc wilde wesen, ende van de electie ende geschiedenissen van Ticocic. fol 163
Het 18 cap. Van de doot van Tlacaellel, ende daden van Axayaca, den sevenden Coninck van Mexico. fol 163.b
Het 19 cap. van de dadẽ Autzol, den achtsten Coninck van Mexico. fol 165
Het 20 cap. Van de Electie des grooten Motecuma, den laetsten Coninck van Mexico. fol 165.b
Het 21 cap. Hoe dat Motecuma dẽ dienst van syn huys ordineerde, eñ dẽ strijt diẽ hy voerde om hem te latẽ croonẽ. f. 167
Het 22 cap. van de costuymen eñ grootsheyt van Motecuma, fol 167.b
Het 23 cap. Van de vreemde voorspoken ende teyckenen die daer in Mexico ghescheiden, eer dat hem syn Heerschappye voleynde. fol 168
Het 24 cap. van de tijdinge die Motecuma creech, hoe dat de Spagnaerden aen syn lant gecomẽ waren, ende van d'Ambassaetschap diẽ hy aẽ haer sant. f 170.b
Het 25 cap. van der Spagnaerden comste in Mexico. fol. 171.b
Het 26 cap. van de doot van Motecuma, ende hoe dat de Spagnaerden uyt Mexico scheyden. fol 173
Het 27 cap. van sommighe Mirakelen die Godt in Indien ghewrocht heeft, tot een hulpe van't geloof, ende sonder verdiensten der ghener diese uytgherecht hebben. fol 174
Het 28 cap. eñ t'laetste, van de geleg entheyt ofte gestaltenisse, die de Goddelycke voorsienicheyt, in Indiẽ geordineert ofte geschict heeft, om de Christelycke Religie daer incomste te hebben. fol 175.b

Eynde des Tafels.

Quoique traitant de cet ouvrage (t. I, col. 41),
Brunet n'évoque pas cette traduction
ni cet exemplaire (à Amsterdam).
L'édition originale (espagnole) de cet
ouvrage semble avoir été publiée
à Séville en 1590, 18 [illegible]
sous le titre: "Historia natural y
moral de las Indias".

L.R.

Présence de 13 planches gravées sur
bois.

Excellent ouvrage quant à l'évolution
des connaissances (lire le début).

-82

fflori

xflorin

[illegible]

